

ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ಸ್ಥಳಗಳು

ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಶ್ರೀಮಂತವಾಗಿರುವ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಹಲವು ನಗರಗಳೂ, ಪಟ್ಟಣಗಳೂ, ಗ್ರಾಮಗಳೂ, ಜಲಪಾತಗಳೂ, ಗಿರಿಧಾಮಗಳೂ ಇತರ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ತಾಣಗಳೂ ಇವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳು ಕೋಟೆ, ದೇಗುಲ, ಮಸೀದಿ, ಚರ್ಚ್ ಮತ್ತು ತರ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮಾರಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಪುರಾತತ್ವಶೀಲಗಳಿಂದಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಹಲವು ಸ್ಥಳಗಳು ಧಾರ್ಮಿಕ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳವಾಗಿವೆ; ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಔದ್ಯೋಗಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೀರಾವರಿ ಯೋಜನೆಗಳಿಂದ, ಪ್ರಯೋಗಾಲಯಗಳಿಂದ, ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯಗಳಿಂದ, ಉದ್ಯಾನಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಂದರ್ಯಗಳಿಂದಾಗಿ ಖ್ಯಾತವಾಗಿವೆ. ಇನ್ನು ಹಲವು ಸ್ಥಳಗಳೊಂದಿಗೆ ರಾಜರ, ಕವಿಗಳ, ಸಂತಪುರುಷರ ಹಾಗೂ ಇನ್ನಿತರ ಶ್ರೇಷ್ಠರ ಭಾವನಾತ್ಮಕ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವುಗಳದೇ ಆದ ಮಹತ್ವವಿದೆ. ಈ ಬಗೆಯ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಅಖಿಲ ಕರ್ನಾಟಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪರಿಚಯಿಸುವ ಒಂದು ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಲವು ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಸ್ಥಳಗಳ ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ಆಯಾ ತಾಲೂಕು ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಳ ಪರಿಚಯಿಸುವಾಗ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಜಿಲ್ಲಾ ತಾಲೂಕು ಸ್ಥಳಗಳ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು 1981ರ ಜನಗಣತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ನೀಡಿದ್ದರೆ, ಚಿಕ್ಕ ಸ್ಥಳಗಳ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು 1971ರ ಜನಸಂಖ್ಯಾಗಣತಿಯನ್ನಾಧರಿಸಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಅಂಕೋಲ : (ಉ. ಕ. ಜಿಲ್ಲೆ; ತಾ. ಕೆ.; ಜನ: 12,152) ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪಶ್ಚಿಮ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಕೋಲ ಬೆಂಗಳೂರಿಂದ 487 ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. 'ಅಲಂಜಿಯಂ ಲಮರ್ಕ್' ಎಂದು ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾಗಿ ಕರೆಯಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯದಿಂದ ಈಗಿನ 'ಅಂಕೋಲೆ' ಎಂಬ ಹೆಸರು

ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಕಡಲ ತೀರದ ಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಈ ಸಸ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯ ಹಾಲಕ್ಕಿ ಒಕ್ಕಲಿಗರು ಪಂಗಡದ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲಭ್ಯವಿರುವ ದಾಖಲೆಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಅಂಕೋಲ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಾಪಾರ ಮತ್ತು ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಕದಂಬ, ಚಾಳುಕ್ಯ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಇದು ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ವಿಜಾಪುರ ಶಾಹಿಗಳು ಇದನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅನಂತರ ಶಿವಾಜಿಯು ಇದನ್ನು ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಿದ. ವಿಜಾಪುರದ ಶಾಹಿಗಳು ಇದನ್ನು ಸೋದೆ ಅರಸನಾದ ಒಂದನೇಯ ಸದಾಶಿವ ನಾಯಕನ ಉಸ್ತುವಾರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. 1763ರಲ್ಲಿ ಹೈದರ್ ಅಲಿ ಇದನ್ನು ತನ್ನ ಅಂಕಿತಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಇಲ್ಲಿಯ ಹಳೆಯ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಭದ್ರಪಡಿಸಿದ. ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಮರಣಾನಂತರ ಅಂಕೋಲೆಯು ಬ್ರಿಟಿಷರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತು. 1930ರಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳವಳಿಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅಂಕೋಲೆಯು ಗಣನೀಯ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿತ್ತು. ಅಗ ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರದೇಶ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಮಿತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪಿನ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹವನ್ನು ನಡೆಸಿತ್ತು. ಇದಾದ ಮೇಲೆ ಕರ ನಿರಾಕರಣೆ ಚಳವಳಿಯೂ ನಡೆಯಿತು.

17ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಅರಂಭದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾದ ಅಂಕೋಲೆಯ ಕೋಟೆಯ ಅವಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಶಾಲು ನಾಶವಾಗಿವೆ. ಪ್ರಮುಖ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಥಳವಾದ ಅಂಕೋಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಲವು ಸುಂದರವಾದ ಹಿಂದೂ, ಜೈನ, ಕ್ರೈಸ್ತ ಹಾಗೂ ಮುಸ್ಲಿಂ

ತಾ.ಕೆ.—ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರ, ಜಿ.ಕೆ.—ಜಿಲ್ಲಾ ಕೇಂದ್ರ, ಜನ—ಜನಸಂಖ್ಯೆ

ವಾಸ್ತು ಕೃತಿಗಳಿವೆ. ಹೊನ್ನೆಬೈಲ ಗವಿಗಳು ಅಂಕೋಲೆಯಿಂದ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿವೆ. ಬಬ್ರುವಾಡ, ಮಂಜುಗುಣ ಬಳಿಯಿರುವ ಜೈನ ಬೀರ, ಬೇಲೇಕೇರಿ, ಕಿನ್ನಿಗುತ್ತಿ, ಭಾವಿಕೆರೆ, ಅಲಗೇರಿ ಮತ್ತಿತರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಜೈನ ವಾಸ್ತುಕೃತಿಗಳಿವೆ. ಬಬ್ರುವಾಡದಲ್ಲಿ ಕದಂಬರ ಕಾಲದ ಬುದ್ಧನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಅಂಕೋಲೆಯ ಹಿಂದೂ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು 1500 ರಿಂದೀಚೆಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗೋವಾದಲ್ಲಿ ಪೋರ್ತುಗೀಜರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಭಯಾನಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಅನೇಕ ಹಿಂದುಗಳು ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ವಲಸೆ ಬಂದರು. ಹೀಗೆ ಬರುವಾಗ ಕಮ್ಮ ಅರಾಧ್ಯ ದೈವಗಳಾದ ಭಗವತಿ, ಶಾಂತೇರಿ, ಮಹಾ ಮಾಯಾ ಮತ್ತು ಕುಂಡೋದರಿ ದೇವಿಯರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ತಂದರು. 16ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಂಕೋಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾದ ಮಹಾಮಾಯಾ ಮತ್ತು ಕುಂಡೋದರಿ ದೇಗುಲಗಳ ಗುಮ್ಮಟಿ ಮತ್ತು ಕಮಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಸ್ತ ಮತ್ತು ಇಸ್ಲಾಂ ಶೈಲಿಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಇವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಪಥ, ಗರ್ಭಗೃಹ, ಶುಕ್ರನಾಸ ಮುಂತಾದ ಹಿಂದೂ ದೇವಾಲಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಮಹಾಮಾಯಾ ದೇಗುಲವನ್ನು ಅಮೃತ ಶಿಲೆಯಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆರ್ಯದುರ್ಗ ದೇಗುಲದಲ್ಲಿರುವ ಆರ್ಯದುರ್ಗಿಯ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಅಂಜದೀವ ದ್ವೀಪದಿಂದ ತರಲಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶಾಂತಾದುರ್ಗ, ಸುಂದರ ನಾರಾಯಣ, ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಮುಂತಾದವು ಅಂಕೋಲೆಯ ಇತರ ಪ್ರಮುಖ ದೇಗುಲಗಳಾಗಿವೆ. ಅಂಕೋಲೆಯಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಅಪರ್ವಾಡದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಕಾತ್ಯಾಯನೀ ಬಾಹೇಶ್ವರಾಲಯವಿದೆ. ಇದನ್ನು ಹದಿನಾರನೇಯ ಶತಮಾನದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದ್ದು ಇದರ ಪ್ರಧಾನ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಗೋವೆಯಿಂದ ತಂದುದಾಗಿ ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಯ್ಯದ್ ಫತುಲ್ಲ ಬಾಗದಾದಿಯು ಅಂಕೋಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಈತನ ಗೋರಿಯಿದೆ. ಅಂಕೋಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಸೀದಿಯೂ ಇದೆ. 17ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಚರ್ಚ ಇದೆ. ಈಚೆಗೆ 'ಕೈಸ್ತ ಮಿತ್ರ ಅಶ್ರಮ' ಎಂಬ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಘವನ್ನು, ಪ್ರೊಟೆಸ್ಟಂಟರು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಸಂಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಆಸ್ಪತ್ರೆಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಗಂಗಾವಳಿ ನದೀ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಪುರಸಭಾ ಪಟ್ಟಣದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಈ ನದಿಯಲ್ಲಿನ ಒಂದು ದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಕೂರ್ವೆ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದ್ದು ಇದೊಂದು ಸುಂದರವಾದ ವಿಹಾರ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ.

ಅಣ್ಣಿ ಗೇರಿ : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ನವಲಗುಂದ ತಾ; ಜನ: 14,681) ನವಲಗುಂದದಿಂದ ಸುಮಾರು 19 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಧಾರವಾಡದಿಂದ ಸುಮಾರು 52 ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ-ಗದಗ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿದೆ. 1976ರಲ್ಲಿ ಅರಂಭವಾದ ಪಟ್ಟಣ ಸಂಚಾಯಿತಿಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣದ ಪ್ರಕಾರ ಇದರ

ಮೊದಲ ಹೆಸರು 'ಅಣ್ಣಿ ಗಿರಿ' ಹಾಗೂ 'ಅನ್ಯತಟಾಕ' ಎಂದಾಗಿತ್ತು. ಶಾಂಡವರು ತಮ್ಮ ವನವಾಸ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ರಾಜಕೀಯ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಒಂದು ಸಮೃದ್ಧ ಪ್ರಾಂತ್ಯವಾದ ಬೆಳವೊಲೆ 300ರ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣವಿದಾಗಿದ್ದು, ಹಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು 'ರಾಜಧಾನಿ ಪಟ್ಟಣ' ಎಂದೆ ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸುಮಾರು 28 ಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಪತ್ತೆಯಾಗಿದ್ದು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾದಾಮಿ ಚಲುಕ್ಯ ವಂಶದ ಇಮ್ಮಡಿ ಪುಲಿಕೇಶಿ ಹಾಗೂ ಇಮ್ಮಡಿ ಕೀರ್ತಿವರ್ಮನ ಶಾಸನಗಳು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುವು. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಇಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣನ ಶಾಸನವೂ ಇಲ್ಲಿ ದೊರಕಿದೆ. 12ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಹಾಗೂ 13ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯ, ಕಲಚುರಿ, ಸೇಲುಣ ಹಾಗೂ ಹೊಯ್ಸಳ ಮುಂತಾದ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳ ಅಧಿಕಾರಿ ಒಳಗಾಗಿತ್ತು. ಚಾಳುಕ್ಯ ವಂಶದ ಮುಮ್ಮಡಿ ತೈಲನು ತನ್ನ ಕೊನೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಚಾಳುಕ್ಯ ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿದ್ದ ವೀರಬಮ್ಮರಾಜನು ಇಲ್ಲಿಯ ಅಮೃತೇಶ್ವರಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದನೆಂದು 1184ರ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಅಚ್ಯುತರಾಯನ ಕಾಲದ (1539) ಶಿಲಾಶಾಸನವು ಅನಂದನಿಧಿ ದಾನವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಬ್ರಿಟಿಷರ ಅಧಿಕಾರ ಅರಂಭದಲ್ಲಿ ಅಣ್ಣಿ ಗೇರಿಯು ನಿಷ್ಪಾಣಿಯ ಜಾಗೀರಾಗಿದ್ದು, 1839ರಲ್ಲಿ ವಾರಸುದಾರರಿಲ್ಲದೆ ಇದು ಸರ್ಕಾರದ ವಶವಾಯಿತು. 76 ಕೆಂಬಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಮೃತೇಶ್ವರಾಲಯದಲ್ಲಿ ಶಿವ ಮತ್ತು ನಂದಿ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ್ದು ಇದನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶೈಲೈ ನಿಲ್ದಾಣದ ಬಳಿಯಿರುವ ಪುರದ ವೀರಪ್ಪ ದೇಗುಲದಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಇದೊಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ದೇಗುಲವಾಗಿದ್ದು, ಅನಂತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಂಡಿದೆ. ಅರ್ಧ ಭಗ್ನ ಗೊಂಡ ಬನಶಂಕರಿ, ಹಿರೇ ಹನುಮ, ಮೈಲಾರ, ಉಮಾ ಪಾರ್ವತಿ ಗುಡಿಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನಿಂದ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿಯಿದೆ. ಇದು ಮೊದಲು ಮಹಾವೀರನ ಬಸದಿಯಾಗಿತ್ತು. ರಾಜಮಲ್ಲನು ಇದನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದನೆಂದು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಶಾಸನವಿಲ್ಲಿದೆ. ಇವಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಏಳು ಮಸೀದಿಗಳಿವೆ. ಒಂದು ದರ್ಗಾ ಹಾಗೂ ಎರಡು ವೀರಶೈವ ಮಠಗಳಿವೆ. ಅಣ್ಣಿ ಗೇರಿ ಹತ್ತಿ (ಅರಳಿ) ವ್ಯಾಪಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ.

ಅಥಣಿ : (ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 27,543) ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 679 ಕಿಮೀ. ಹಾಗೂ ಬೆಳಗಾವಿಯಿಂದ 148 ಕಿಮೀ. ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಅಥಣಿಯಲ್ಲಿ 1853ರಲ್ಲೇ

ಅರಂಭಿಸಿದ ಪುರಸಭೆ ಇದೆ. 16-17ನೇಯ ಶತಮಾನದ ವಿದೇಶಿ ಪ್ರವಾಸಿಗರು ಈ ಪಟ್ಟಣದ ಬಗೆಗೆ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ. ಮಂಡೆಲ್‌ಸ್ಟೋ (1639) ಎಂಬ ಜರ್ಮನ್ ಪ್ರವಾಸಿಗನ ಪ್ರಕಾರ ವಿಜಾಪುರ ಮತ್ತು ಗೋವೆಗಳ ಮಧ್ಯದ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಇದಾಗಿತ್ತು. ಫ್ರಯರ್ (1675) ಎಂಬ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಪ್ರವಾಸಿಗ ಇದನ್ನು ವಿಜಾಪುರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲೇ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖ ಪಟ್ಟಣವೆಂದು ಗುರುತಿಸಿದ್ದ. 1679ರಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು ಮೊಘಲ್ ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿದ್ದ ದಿಲಾವರ್‌ಖಾನ್‌ನಿಂದ ಇದನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ. 1720ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ನಿಜಾಂ-ಉಲ್-ಮುಲ್ಕನ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಇದು ಒಳಪಟ್ಟಿತು. ತಕ್ಷಣದಲ್ಲೆಯೇ ಇದನ್ನು ನಿಜಾಮರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲಾಪುರದ ಭತ್ತಪತಿಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಡಲಾಯಿತು. ಈತ ಇದನ್ನು ಸತಾರಾದ ಷಾಹುವಿಗೆ 1730ರಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ. ನಿಪ್ಪಾಣಿ ಪಾಳೆಯಗಾರನು ವಾರಸುದಾರರಿಲ್ಲದ ಸತ್ತ ಬಳಿಕ, 1839ರಲ್ಲಿ ಇದು ಬ್ರಿಟಿಷರ ವಶವಾಯಿತು. ಅಥಣಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಚ್ಯಾವಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರ ರಾಜರ ಕಾಲದ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ, ಅಮೃತೇಶ್ವರ, ಕಲೈಶ್ವರ ಗುಡಿಗಳು, 500 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ವೀರಶೈವ ಮಠವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಇದನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಗಚ್ಚಿನಮಠ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ರೇವಣ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇದನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ತಮ್ಮ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಾಧನೆಗಳಿಂದ ಖ್ಯಾತರಾದ ಶ್ರೀ ಮುರುಘಾ ರಾಜೇಂದ್ರ ಶಿವಯೋಗಿ, ಅವರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ಮೃತ್ಯುಂಜಯ ಶಿವಯೋಗಿಗಳು (ಇವರು ಧಾರವಾಡದ ಶ್ರೀ ಮುರುಘಾ ಮಠದ ಸ್ಥಾಪಕರು) ಇಲ್ಲಿಯ ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಸಿದ್ದೇಶ್ವರಾಲಯದ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಇಸ್ಲಾಂ ಮತ್ತು ಹಿಂದೂ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಸಮ್ಮಿಶ್ರಣವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಆಧುನಿಕ ದೇಗುಲಗಳಲ್ಲಿ ಭೀಮದಾಸ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮಠ ಬಹಳ ಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಮುಸ್ಲಿಂ ಮಸೀದಿ ಹಾಗೂ ಶಿಥಿಲ ಕೋಟೆಯನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ಅಥಣಿಯಲ್ಲಿ 'ಕೊಲ್ಲಾಪುರ ಚಕ್ರಲ್' ಎಂದು ಹೆಸರು ಪಡೆದ ವಿಶೇಷ ಗುಣಮಟ್ಟದ ಚಕ್ರಲಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಉದ್ಯಮವಿದೆ. ಇದನ್ನು ಬೃಹತ್ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿ ರಫ್ತು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ವಿಳೇಗಾಂವ್ (ಜನ : 2056) ಅಥಣಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 38 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಗಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಬಸವಣ್ಣನ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ನಂದಿಯ ವಿಗ್ರಹವು ಸಾಕಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದೂ, ಆಕರ್ಷಣೀಯವೂ ಆಗಿದೆ. ಮಂಗಳೂಳಿಯು ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು, ಅಥಣಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 24 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೈಲಾರ ಮಾರ್ತಂಡ ಅಥವಾ ಖಂಡೋಬಾ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾದ ಮಲ್ಲಯ್ಯನ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ

ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕಗಳಿಂದ ಬಹಳಷ್ಟು ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಶೇಡಬಾಳವು ಜನಸಂಖ್ಯೆ : (10,044) ಅಥಣಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 32 ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೇ ಇದು ಗಣ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪುರಾತನ ಕಾಲದ ಬಸವನ ದೇಗುಲವಿದ್ದು, 1156ರ ಶಿಲಾಹಾರರ ಶಾಸನವೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಗುಡಿಯ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವ ದೀಪಸ್ತಂಭದ ಮೇಲೆ ದೀಪ ಹಚ್ಚಿಟ್ಟಾಗ ಅದರ ಬೆಳಕು ನೇರವಾಗಿ ಈ ಶಿವಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ಬಸವನ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇದರ ಅಚೇಚೆಯಿರುವ ಇತರ ಎರಡೂ ವಿಗ್ರಹಗಳ ಮೇಲೆ ಈ ಬೆಳಕು ಬೀಳುವುದಿಲ್ಲ. ಶೇಡಬಾಳವು ಜೈನರ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮತ್ತು ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಕೇಂದ್ರವೂ ಹೌದು. ಖ್ಯಾತ ಲೇಖಕರಾದ ಮಿರ್ಜಿ ಅಣ್ಣಾರಾಯರು ಈ ಸ್ಥಳದವರು.

ಅಫ್ಜಲ್‌ಪುರ (ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಜಿ; ತಾ.ಕೇ; ಜನ: 10,589) ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 624 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಶಿವಾಜಿಯು ಪ್ರತಾಪಗಡದಲ್ಲಿ ಸಂಹರಿಸಿದ ವಿಜಾಪುರದ ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿದ್ದ ಅಫ್ಜಲ್‌ಖಾನ್‌ನಿಂದಾಗಿ ಈ ಊರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಅತನೂರಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಪುರಸಭಾ ಪಟ್ಟಣವಾದ ಅಫ್ಜಲ್‌ಪುರದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಪ್ರಾಕ್ರಮ ಸ್ಮಾರಕಗಳಿವೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಘಟ್ಟರ್ಗ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಭಾಗ್ಯವಂತಿದೇವಿಯ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಮಸ್ಜಿದ್‌ನಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲಿಂ ಫಕೀರನಾಗಿದ್ದ ಶಹಬುದ್ದೀನನ ಖ್ಯಾತ ದರ್ಗಾ ಇದೆ.

ಅಮೃತಾಪುರ : (ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿ; ತರೀಕೆರೆ ತಾ; ಜನ: 621) ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರವಾದ ಅಮೃತಾಪುರವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 247 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ಅರಸನಾದ ಇಮ್ಮಡಿ ಬಲ್ಲಾಳನ ದಂಡನಾಯಕನಾದ ಅಮೃತೇಶ್ವರನಿಂದಾಗಿ ಊರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಈತ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಅಮೃತೇಶ್ವರಾಲಯವು ಅನೋಘವಾಗಿದ್ದು, ನಕ್ಷತ್ರಾಕಾರದ ತಲನಿನ್ಯಾಸದ ಮೇಲೆ ರಚಿತವಾದ ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಈ ದೇಗುಲದಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರಯುತವಾಗಿ ಕೆತ್ತಿದ ದ್ವಾರಬಂಧ ಹಾಗೂ ಇತರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ನವರಂಗ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿ, ಸರಸ್ವತಿ, ಸತ್ತಮಾತೃಕೆ, ಮುಂತಾದ ಬಿಡಿ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನಿಡಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿ ವಿಗ್ರಹ ಉಲ್ಲೇಖನೀಯವಾದುದು. ಇಲ್ಲಿಯ ಹಲವು ಶಿಲ್ಪಗಳ ಮೇಲೆ ಮಲ್ಲಿತಮ್ಮ, ಪದುಮಣ್ಣ, ಬಾಳುಗ, ಮಲಯ, ಮುಂತಾದವರ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ಹತ್ತು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 1197ರ ಶಿಲಾ ಶಾಸನವು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು ಮತ್ತು ಇದರಲ್ಲಿ ದೇಗುಲ ನಿರ್ಮಾಣದ ವಿವರ ಹಾಗೂ ಇಮ್ಮಡಿ ವೀರಬಲ್ಲಾಳ ನೀಡಿದ ದಾನಗಳ ಬಗೆಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಈ ಖ್ಯಾತ ಶಾಸನದ ಕರ್ತೃ ಕವಿ ಜನ್ನ ಎಂಬುದೂ ಗಮನಾರ್ಹ.

ಅರಕಲಗೂಡು : (ಹಾಸನ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 11,069) ಮೂಲತಃ ಇದನ್ನು ಅರ್ಕಪುರಿಯೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದ್ದು, ಹಾಸನದಿಂದ 30 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿಂದ 195 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳನಾಮ ಅರ್ಕ (ಸೂರ್ಯ) ನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಗೌತಮ ಋಷಿ ಇಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯೋಪಾಸನೆ ಮಾಡಿ ಅರ್ಕೇಶ್ವರ ದೇವರನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಕೇಶ್ವರಾಲಯದ ಪ್ರಧಾನ ದೇವತೆ. ಐಗೂರು (ಬಲಂ) ಶಾಳಿಯಗಾರದಲ್ಲಿ ಗಣ್ಯನಾದ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪ ನಾಯಕನು 1560ರಲ್ಲಿ ಈಗಿನ ಅರಕಲಗೂಡು ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. 1647ರಲ್ಲಿ ಕಂಠೀರವ ನರಸರಾಜ ಒಡೆಯರು ಇದನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದರು. ನಂತರ ಕೆಳದಿ ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕನೂ ಅಂತಿಮದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನ ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಯನೂ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. 1924ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಪುರಸಭೆ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಯಿತು. ಕೋಣನೂರು (ಜನ: 6,931) ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರವೂ ಆಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಹಿಂದೆ ಕೊಳಲೂರು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದು ಅರಕಲಗೂಡಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 24 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು ಕಾವೇರಿಯ ಎಡದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಕೊಳಲ ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ ಗುಡಿ ಸೊಗಸಾಗಿದೆ. ರಾಮನಾಥಪುರ : (ಜನ: 1,155) ಅರಕಲಗೂಡಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಇದೊಂದು ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಕಾವೇರಿಯ ಎಡದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಈ ಊರಿನ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸನ್ನಿವೇಶ ಮನೋಹರವಾಗಿದೆ. ಇದೊಂದು ಯಾತ್ರಾ ಸ್ಥಳವೂ ಆಗಿದ್ದು 'ದಕ್ಷಿಣ ಕಾಶಿ' ಎಂದೇ ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇಶ್ವರ, ಪಟ್ಟಾಭಿರಾಮ, ಅಗಸ್ತೇಶ್ವರ, ಪ್ರಸನ್ನ ರಾಮೇಶ್ವರ, ಅಂಜನೇಯ, ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ಹಾಗೂ ದುರ್ಗಾಪರಮೇಶ್ವರ ದೇಗುಲಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ವಹ್ನಿ ಪುಷ್ಕರಣಿಯು ಒಂದು ಪವಿತ್ರ ತೀರ್ಥವೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದ್ದು ಇದರಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಮೀನುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದು, ಇವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸೋಮನಾಥಪುರ : (ಜನ: 560) ಅರಕಲಗೂಡಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 25 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದರ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ, ಪಾಂಡುಗುತ್ತಿ ಎಂದು ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಕರೆಯಲಾದ ಹಲವು ಮಣ್ಣು ದಿಬ್ಬಗಳಿದ್ದು ಇವು ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ಅವಶೇಷಗಳಾಗಿರಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಅರಸೀಕೆರೆ : (ಹಾಸನ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 24,155) ಹಾಸನದಿಂದ ಸುಮಾರು 41 ಕಿಮೀ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 176 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಬೆಂಗಳೂರು ಮೀರಜ್ ರೈಲು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರು-ಹೊನ್ನಾವರ ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಅರಸೀಕೆರೆಗೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವ ಸರ್ವಜ್ಞ ವಿಜಯ ಹಾಗೂ ಬಲ್ಲಾಳಪುರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿತ್ತು.

ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಚನ್ನ ಪಟ್ಟಣದ ಜಗದೇವರಾಯನ ಆಡಳಿತದ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಅನಂತರ ತದೀಕರಿಯು ತಿಮ್ಮಪ್ಪನಾಯಕನ ಕೈಗೆ ಬಂತು. ಕೊನೆಗೆ ಇಕ್ಕೇರಿ ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕನ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂತು. 1690ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು ಇಕ್ಕೇರಿ ನಾಯಕರಿಂದ ಇದನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡರು. ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರಾಠರ ದಾಳಿಗೆ ತುತ್ತಾಗಿ ಇದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹಾನಿಗೊಳಗಾಯಿತು. ಅನಂತರ ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು ತಾವು ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ ಪೊಗದಿಗೆ ಒತ್ತಿಯಾಗಿ ಮರಾಠರಿಗೆ ಇದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿಯ ಕಲಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು 1220ರಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಯಿತು. ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ಈ ದೇಗುಲವನ್ನು ಕತ್ತಮೇಶ್ವರ, ಚಂದ್ರಮೌಳೇಶ್ವರ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗರ್ಭಗೃಹ, ತೆರೆದ ಅಂತರಾಳ, ತೆರೆದ ನವರಂಗ ಮತ್ತು ಅಯತಾಕಾರದ ಒಳಕೋಣೆ, ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಮುಖಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಹಾಲುಬಳ್ಳಲು ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗರ್ಭಗೃಹ, ತೆರೆದ ಅಂತರಾಳ, ಸ್ತಂಭಾಂಕಣಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಹಸ್ರಕೂಟ ಜಿನಾಲಯವು 1220ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಒಂದು ಹೊಯ್ಸಳ ವಾಸ್ತುಕೃತಿಯಾಗಿದ್ದು ಇದನ್ನು ಇಮ್ಮಡಿ ಬಲ್ಲಾಳನ ಮಂತ್ರಿಯಾದ, 'ವಸುಧೈಕ ಬಾಂಧವ' ನೆಂದು ದಿರುದು ಪಡೆದ ರೇಚರಸನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಇಲ್ಲಿಯ ಸಾಯಿನಾಥ ಮತ್ತು ಗಣಪತಿ ದೇಗುಲಗಳು ಅಧುನಿಕ ಕಾಲದವು. ಅರಸೀಕೆರೆ ಬಳಿಯಿರುವ ಕಸ್ತೂರಬಾ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ, ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ಒಂದು ವಿಭಾಗೀಯ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿ ಕಸ್ತೂರಬಾ ಗಾಂಧಿಯವರ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಸ್ಮಾರಕ ಸಂಸ್ಥೆಯಿದೆ. 1882ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಅರಸೀಕೆರೆ ಪುರಸಭೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ. ಅರಸೀಕೆರೆಯಿಂದ ಸುಮಾರು ಮೂರು ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಮಾಲೆಕಲ್ ತಿರುಪತಿಯಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟರಮಣ ಹಾಗೂ ಗೋವಿಂದ ರಾಜರ ದೇವಾಲಯಗಳಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿಗೆ ನಿತ್ಯವೂ ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳು ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಹಿರೇಕಲ್ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ನಾಗಪುರಿ ಕೋಟೆಯು ಅರಸೀಕೆರೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 11 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಇದನ್ನು ಹೈದರ್ ಅಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕೋಟೆ ಮೇಲಿಂದ ಕಾಣಿಸಿಗುವ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಕಾಡು, ಗುಡ್ಡ, ನದಿ ನಾಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಿರ್ಗ ಸೌಂದರ್ಯದ ನೋಟ ಭವ್ಯವಾಗಿದೆ. ಹಾಸನ-ಅರಸೀಕೆರೆಯ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹಾರನಹಳ್ಳಿ (ಜನ: 4,147) ಅರಸೀಕೆರೆಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ದುರ್ಗದ ಅವಶೇಷಗಳಿದ್ದು ಇದನ್ನು 1070ರಲ್ಲಿ ಸೋಮೇಶ್ವರ ರಾಯನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ನಾಗರ್ತಿಕೆರೆಗೆ ಆತನ ಮಗಳ ಹೆಸರನ್ನಿಡಲಾಗಿದೆ. 13ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಚಿನ್ನಕೇಶವ ಮತ್ತು ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಹೊಯ್ಸಳ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ

ಉತ್ತಮ ವಾಸ್ತುಕೃತಿಗಳಾಗಿವೆ. ಅರಸೀಕೆರೆಯಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 33 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಹಾಸನದಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 35 ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲರುವ ಚಾವನಗಲ್ ಎಂಬುದು ದೊಡ್ಡ ಗ್ರಾಮ, (ಜನ: 4,771) ಹಾಗೂ ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರ. ಇಲ್ಲಿಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹಾಲಯ ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಒಂದು ಉತ್ತಮ ವಾಸ್ತುಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು 13ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ ಹಾಗೂ ವೀರಭದ್ರ ದೇಗುಲಗಳೂ ಉತ್ತಮ ವಾಸ್ತುಕೃತಿಗಳಾಗಿವೆ. ಬನಶಂಕರಿ ಗುಡಿ ಹಾಗೂ ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ.

ಅರಳಗುಪ್ಪೆ : (ತುಮಕೂರು ಜಿ; ತಿಪಟೂರು ತಾ; ಜನ: 1,599) ಕಿಬ್ಬನಹಳ್ಳಿ ಹೋಬಳಿಯ ಒಂದು ಗ್ರಾಮವಾದ ಅರಳಗುಪ್ಪೆ ಬೆಂಗಳೂರು-ವೀರಜ್ಞ ರೈಲು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಬಾಣ ಸಂದ್ರ ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣದಿಂದ ಸುಮಾರು 6 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ತಿಪಟೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 18 ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಚನ್ನಕೇಶವ ದೇವಾಲಯವು 13ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಒಂದು ಸುಂದರ ದೇವಾಲಯ. ಇದರಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ ಅಂತರಾಳ ಮತ್ತು ನವರಂಗ ಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಇದರ ದಕ್ಷಿಣ ಗೋಡೆಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ನರಸಿಂಹ ದೇವರ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಅರಳಗುಪ್ಪೆ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರಾಲಯವು ಸುಮಾರು ಒಂಬತ್ತನೇಯ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿದ್ದು, ನೊಳಂಬ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಿದ ನಟರಾಜ ಹಾಗೂ ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಗಂಗರ ಕಾಲದ ನಾಲ್ಕು ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ದೇಗುಲಗಳಿವೆ.

ಅಶೋಕ ಸಿದ್ಧಾಪುರ: (ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿ; ಮೊಳ ಕಾಲ್ಮೂರು ತಾ; ಜನ 2,777) ಚಿತ್ರದುರ್ಗದಿಂದ 93 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 264 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ ಬೆಟ್ಟದ ತಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜೈನ ಬಸದಿಯಿದೆ. ಇದರ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಪುಗಡೆಸಾಲುವೆಟ್ಟಿವೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಬೆಟ್ಟವಿದೆ. ಈ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಕತಂಗಿಯರ ಗುಡಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವ ಒಂದು ಶಿವಾಲಯವಿದೆ. ಈ ಗುಡ್ಡದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆರುವ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೀರಗಲ್ಲು ಬಿದ್ದಿದ್ದು ಇದರಲ್ಲಿ 'ಸಿಡಿಶಲೆ' ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಕೊತ್ತಲ ತಿಮ್ಮಪ್ಪ (ಇದು ವೆಂಕಟೇರವೂ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿದೆ), ಕೇಶವ, ನರಸಿಂಹ, ಸತ್ಯನಾರಾಯಣ, ಅಂಜನೇಯ, ದೇವಮ್ಮನ ಗುಡಿಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ. ಅಶೋಕ ಸಿದ್ಧಾಪುರದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಅನತಿದೂರದಲ್ಲಿ ಕಾಡಸಿದ್ಧ ಮಠವೆಂದು ಕರೆಯಲಾದ ಕುರುಬರ ಪುಟ್ಟ ಹಳ್ಳಿಯಿದೆ. ಇದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹಣೇಯವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಮುಂದೆ ಸಿದ್ಧಾಪುರವೆಂದಾಗಿರಬೇಕು. ಇದರ ಬಳಿಯ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲಿರುವ ಎಮ್ಮತಮ್ಮನ ಗುಡಿನ ಮೇಲೆ (ಇದನ್ನು

'ಅಕ್ಷರದ ಗುಂಡು' ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ) ಅಶೋಕ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಧರ್ಮಲಿಪಿಯನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನೀಗ ಸರ್ಕಾರದವರು ಸಂರಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಊರ ಬಳಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ ಇದೆ. ಇದು ಪ್ರಾಕ್ರನ ಮಹತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಊರಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಇಸಿಲಾ ಇದ್ದ ಸ್ಥಳವಿದು. ಇಸಿಲಾ ಅಶೋಕನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಾಂತೀಯ ರಾಜಧಾನಿಗಳಲ್ಲೊಂದಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿದ ಉತ್ಖನನಗಳಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶಿಲಾಯುಗೀನ ನೆಲೆಯಿದ್ದದ್ದೂ ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ರೊಪ್ಪ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದ ಹೆಸರನ್ನಾ ಧರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ರೊಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಕ್ರಿ.ಪೂ. 8000ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ 'ಕ್ಯಾಂಪಿಗುಯನ್' ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಅಕ್ಷರದ ಗುಂಡು ಮತ್ತು ಎಮ್ಮತಮ್ಮನ ಗುಂಡು ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಹೆಸರಾದ ಬೃಹತ್ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಲಾದ ಅಶೋಕನ ಶಾಸನಕ್ಕೆ ಈ ಸ್ಥಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅಶೋಕನ ಶಾಸನವಲ್ಲದೆ, ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶಂಕೇಶ್ವರಾಲಯ ಹಾಗೂ ಒಂದು ಮಹಾಲಿವೆ. ಈ ಮಹಾಲನ್ನು ಸುಮಾರು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಲಿಂಗಾಯಿತ ಗುರುಗಳೊಬ್ಬರು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿಯ ತ್ರಿಶಂಕೇಶ್ವರ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುವಂತೆ, ಬಮ್ಮನಮುತ್ರಿಯೂ ಭೋಗನೈವನೂ ಆದ ಬೀಚಣನು ಹಣೇಯ (ಅಶೋಕ ಸಿದ್ಧಾಪುರ) ಹಾಗೂ ನಿಡುಗಲ್ ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ. ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ ಸುಮಾರು 2,317 ಅಡಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಈಗಿನ ಶೋಧನೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ಕಾಲದ ಬಂಡೆ ಚಿತ್ರಗಳು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ, ಪ್ರಾಣಿ, ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಮುಕ್ತರ ವಿನ್ಯಾಸಗಳೇ ಮುಂತಾದವು ಚಿತ್ರವಾಗಿವೆ. ಇವೆಲ್ಲವು ಗಳನ್ನಾ ಧರಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟದಿಂದ ಸುಮಾರು 3,169 ಅಡಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಜಟ್ಟಿಂಗ ರಾಮೇಶ್ವರವು ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿಯ ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಐದು ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿದೆ. ಅಶೋಕನ ಧರ್ಮಲಿಪಿಗಳು ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಇದೂ ಒಂದು. ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಇದನ್ನು 'ಬೃಗೇಶ್ವರ ಗುಂಡು' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಕ್ರನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ವವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಗುಡ್ಡಸಾಲಿನ ಪಶ್ಚಿಮದ ತುದಿಗೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ರಾಮೇಶ್ವರಾಲಯವಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 962ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇದರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಮೂಲತಃ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ವಾಗಿದ್ದು, ಹತ್ತನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಶಿಲಾ ಕಟ್ಟಿದ ವಾಗಿ ರೂಪಾಂತರಿಸಲಾಯಿತು. ರಾಮಣನು ಜುಬಾಯುವನ್ನು ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಹರಿಸಿದ ಎಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ; ಪಕ್ಕದ ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ಜುಬಾಯು ಗುಡಿಯಿದೆ. ಜಟ್ಟಿಂಗ ರಾಮೇಶ್ವರಗುಡ್ಡದ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಭಗ್ನವಾದ ದ್ವಿಭುಜ ಹಣೇಶನ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಭೋಗೇಶ್ವರ, ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ವೀರಭದ್ರ ಗುಡಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳಿವೆ.

ಅಗುಂಜಿ (ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿ; ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿ ತಾ; ಜನ: 1,974). ತಲ್ಲೂರು ಗ್ರಾಮದ ಒಂದು ಉಪ ಹಳ್ಳಿಯಾಗಿದ್ದು, ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 32 ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಅಗುಂಜಿ ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರವೂ ಹೌದು. ಘಟ್ಟದ ಮೇಲ್ತುದಿ ಯಲ್ಲಿರುವ ಅಗುಂಜಿಯಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮ ಸಮುದ್ರವು ನೇರವಾಗಿ 60 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ರಾಜ್ಯದಲ್ಲೇ ಇದು ಅತ್ಯಧಿಕ ನೈಋತ್ಯ ಮಾರುತದ ಮಳೆ ಬೀಳುವ (ಜೂನ್ ನಿಂದ ಅಕ್ಟೋಬರ್ ತಿಂಗಳ ವರೆಗೆ) ಪ್ರದೇಶವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಅಗುಂಜಿಯ ಸುತ್ತ ಮುತ್ತ ದಟ್ಟವಾದ ಬೆಳೆದಿವೆ ಮತ್ತು ಭತ್ತ, ಅಡಿಕೆ ತೋಟಗಳ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ತುಂಬ ಅನುಕೂಲವಾಗಿದೆ. ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟ ದಿಂದ 826 ಮೀ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಅಗುಂಜಿಯಿಂದ ನೋಡ ಬಹುದಾದ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಾನ ಒಂದು ರಮಣೀಯ ದೃಶ್ಯ ವಾಗಿದ್ದು, ಇದನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸಲು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನವೆಂಬರ್ ನಿಂದ ಜನವರಿವರೆಗೆ ಹಲವು ಪ್ರವಾಸಿಗರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ವಿಜಯ ನಗರ ಅರಸರ ಕಾಲದ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಮಂದಿರ ಇಲ್ಲಿದೆ; ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರದ ಪವನಶಾಸ್ತ್ರ ಇಲಾಖೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹವಾಮಾನ ವೀಕ್ಷಣಾಲಯವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ.

ಅದಿಚುಂಚನಗಿರಿ (ಮಂಡ್ಯ ಜಿ; ನಾಗಮಂಗಲ ತಾ; ಜನ: 876). ಇದೊಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ ಮತ್ತು ನಿಸರ್ಗ ಸೌಂದರ್ಯದ ತಾಣ. ನಾಗಮಂಗಲದಿಂದ ಸುಮಾರು 21 ಕಿಮೀ ಮಂಡ್ಯದಿಂದ 66 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಚುಂಚನ ಹಳ್ಳಿಯ ಬಳಿ, ಬೆಟ್ಟದ ಸಾಲುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಈ ಅದಿಚುಂಚನಗಿರಿ ಇದೆ. ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ನಾಥಪಂಥದ ತಾಣ ವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಮಠ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಅದಿಪೀಠವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಜೋಗಿಮಠ ವೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಭೈರವೇಶ್ವರಾಲಯ ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಮುಖ ಗುಡಿಯಾಗಿದೆ. ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಹಾಗೂ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಎಂಬೆರಡು ಗವಿ ದೇಗುಲಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ, ಚಂದ್ರ ಮೌಳೇಶ್ವರ, ಮತ್ತಿತರ ಗುಡಿಗಳೂ, ಮಂಟಪಗಳೂ, ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಗದ್ದುಗೆಗಳೂ ಈ ಸ್ಥಳದ ಪಾಮಿತ್ರವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿವೆ. ಒಕ್ಕಲಿಗ ಜನಾಂಗದವರ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸ್ಥಳ ಇದಾಗಿದ್ದು, ಅವರ ಮಠವೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಮಠ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ ಅದಿಚುಂಚನ ಗಿರಿ ಶಿಕ್ಷಣ ಮಂಡಳಿಯು ಹಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನೂ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯಗಳನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದೆ. ಅದಿಚುಂಚನಗಿರಿಯ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಕೆರೆ, ಹೊಳೆಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಮಯೂರಧಾಮವನ್ನು ಈಚೆಗೆ ಆರಂಭಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸವಿಲು ಮತ್ತು ಇತರ ಕಾಡುಪಕ್ಷಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಇವೆ. ಅದಿ ಚುಂಚನಗಿರಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಳ್ಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾದ ಮೈಲಾರ ಗುಡಿಯಿದೆ.

ಅನೇಕಲ್ : (ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ:

19,227) ಬೆಂಗಳೂರಿಂದ 35 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕಲ್ ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಮೂಲದ ಬಗೆಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾಹಿತಿಯಿಲ್ಲವಾದರೂ ಕನ್ನಡದ ಅಲಿಕ್ಲರಿ ನಿಂದ ಅನೇಕಲ್ ಎಂದಾಗಿರಬಹುದು. ಇದು ಸುಗಟೂರು ಮನೆತನದ ಚಿಕ್ಕ ತಿಮ್ಮೇಗೌಡನಿಂದ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ. ಶ. 1603 ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು. ವಿಜಾಪುರದ ದಂಡನಾಯಕನು ಈ ತಿಮ್ಮೇಗೌಡನ ಹೊಸಕೋಟೆಯ ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಸೆಳೆದುಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಈ ಅನೇಕಲ್ನ್ನು ಆತನಿಗೆ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟ. ಅನಂತರ ಅಲ್ಲೊಂದು ಕೋಟೆ, ದೇಗುಲ ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆ ಯನ್ನು ಆತ ನಿರ್ಮಿಸಿದ. ಈತನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ದೊಡ್ಡ ತಿಮ್ಮೇಗೌಡನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಲ್ ಮೈಸೂರು ಒಡೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರಿತು. ಇಲ್ಲಿಯ ಮುಖಂಡ ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರಿಗೆ ಕಪ್ಪು ಕಾಣಿಕೆ ಕೊಡುವುದನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿದ. ಕೊನೆಗೆ ಹೈದರ್ ಅಲಿಯು ಅನೇಕಲ್ ಪಾಳೆಗಾರನ ಅಡಳಿತವನ್ನು ಬದಿಗೊತ್ತಿ ಅನೇಕಲ್ನ್ನು ಮೈಸೂರು ಅಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದ. ಅನೇಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಹಲವು ಪುರಾತನ ದೇಗುಲಗಳಿವೆ. ಚನ್ನಕೇಶವ ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದಾಗಿದ್ದು ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಗುಡಿಯೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಹಳೆಯ ದೇವಾಲಯವಾದ ಅಮ್ಮ ತಮಿಲ್ಲಕಾರ್ಜುನ ಗುಡಿಯೆದುರು ಸುಮಾರು ಮೂವತ್ತಡಿ ಎತ್ತರದ ದೀಪಸ್ತಂಭವಿದೆ. ಧರ್ಮರಾಯನ ಗುಡಿ, ಚೌಡೇಶ್ವರಿ, ಗಂಗಮ್ಮ, ಕಾಳಿಕಾಂಬಾ, ನಗರೇಶ್ವರ, ಕನ್ನಿಕಾಪುರಮೇಶ್ವರಿ ಹಾಗೂ ಕೋಂಡರಾಮ ಮುಂತಾದವು ಇಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ದೇಗುಲಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣದ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಂಜನೀಯ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಅನೇಕಲ್ ನಲ್ಲಿ ರಾಗಿ ಮತ್ತು ರೇಷ್ಮೆ ಕೃಷಿ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ರೇಷ್ಮೆ ನೇಯ್ಗೆಗೆ ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿದೆ. ಬೊಮ್ಮಸಂದ್ರ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಪ್ರದೇಶವು ಅನೇಕಲ್ಲಿನ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಹನ್ನೆರಡು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಅನೇಕಲ್ಲಿನಿಂದ 5 ಕಿಮೀ, ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿಂದ 40 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮುತ್ತೂಲ ವಡುವನ್ನು ಮುತ್ತುಗಳ ಕಣಿವೆ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದ್ದು, ಒಂದು ಸುಂದರ ಪ್ರವಾಸಿ ತಾಣ ವಾಗಿದೆ. ಸುಮಾರು 280 ಅಡಿ ಎತ್ತರದಿಂದ ಧುಮುಕುವ ಜಲಪಾತವು ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಧಾನ ಆಕರ್ಷಣೆಯಾಗಿದೆ. ಇದರ ಸುತ್ತ ಮುತ್ತ ನಿಸರ್ಗ ಸೌಂದರ್ಯ ತುಂಬಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಖರವಾದ ಸೂರ್ಯ ಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜಲಪಾತದ ನೀರ ಹನಿಗಳು ಮುತ್ತುಗಳಂತೆ ತೋರು ತ್ತವೆ. ಈ ಜಲಪಾತದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಕಾಶಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಒಂದು ಪುಟ್ಟ ಶಿವಾಲಯವಿದೆ.

ಅನೇಗೊಂದಿ : (ರಾಯಚೂರು ಜಿ; ಗಂಗಾವತಿ ತಾ; ಜನ: 3,023) ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಥಳವಾದ ಅನೇಗೊಂದಿ ಗಂಗಾವತಿ ಯಿಂದ 15 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ತುಂಗಭದ್ರೆಯ ಉತ್ತರ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ರಾಮಾಯಣದ ವಾಲಿ ಸುಗ್ರೀವರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ

ವಾಗಿದ್ದ ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಯೇ ಇದಾಗಿತ್ತೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಸ್ತಿನಾವತಿ, ಕಂಜರಕೋಣ ಎಂಬಿವು ಇದರ ಇತರ ಹೆಸರುಗಳು. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪನೆಗೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕುಮಾರ ರಾಮನ ತಂದೆಯಾದ ಕಂಪಿಲರಾಯನು ಇದನ್ನು ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಅನಂತರ ಇದು ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಭವ್ಯ ವಿಜಯನಗರದ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಹಂಪೆಗೆ ಸೇತುವೆಯಿಂದ ಸೇರಿದ ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಪಾಯಿಸ್ 'ಸೇನ ಗೋಂದಿ' ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹಲವು ಮಾಧ್ಯಯತಿಗಳಿದ್ದರು. ಅನೇಗೊಂದಿಯ ಬಳಿ ಹರಿಯುವ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯ ನಡುಗಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಯತಿಗಳ 'ನವವೃಂದಾವನ'ಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ನೇರ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥ ಹಾಗೂ ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥ ಮತ್ತು ಸುಧೀಂದ್ರತೀರ್ಥರ ಸಮಾಧಿಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಅಳಿದ ನಂತರ ಇದು ವಿಜಾಪುರ ಷಾಹಿಗಳ ಹಾಗೂ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಮುಘಲರ ವಶವಾಯಿತು. ವಿಜಯನಗರದ ಅರವೀಡು ವಂಶದ ರಾಮ ರಾಯನ ವಂಶಸ್ಥರೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಮನೆತನವೊಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅಳಿದುಂಟು. ಇವರು ನಂತರದಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮನ ಸಾಮಂತರಾದರು. 1776ರಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನು ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಗೆದ್ದು ಅನೇಗೊಂದಿ ಮತ್ತು ನೆರೆ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಹಾಳುಗಡವಿದ. 1949ರವರೆಗೂ ಅನೇಗೊಂದಿ ನಿಜಾಮನ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಒಂದು ಜಹಗೀರಿಯಾಗಿತ್ತು. ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದ ಕೆಲವು ಅಮೋಘವಾದ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿಯ ಹುಚ್ಚಪ್ಪಯ್ಯನ ಮಠದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪುರಾತನ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಶೇಷಶಾಯಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಗುಹಾಲಯವೊಂದಿದೆ. ಗಗನಮಹಲ್, ರಂಗನಾಥ ದೇಗುಲ, ಭಗ್ನ ಅರಮನೆ ಮುಂತಾದವು ಇಲ್ಲಿಯ ಇತರ ಗಣನೀಯ ವಾಸ್ತುಕೃತಿಗಳು. 16ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಅನೇಗೊಂದಿಯ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಪುನರ್ರಚಿಸಲಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಗೋಡೆ ಮತ್ತು ಕೊತ್ತಲಗಳಿವೆ.

ಅಲೂರು (ಹಾಸನ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 4,176). ಹಾಸನದಿಂದ ಸುಮಾರು 12.3 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 192 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಅಲೂರು ಒಂದು ಪುರಸಭಾ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದೆ; ಅಲ್ಲದೆ ಹಾಸನ-ಮಂಗಳೂರು ರೈಲ್ವೇ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ರೈಲ್ವೇ ನಿಲ್ದಾಣವಾಗಿದೆ. ಅಲೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 14 ಕಿಮೀ ದೂರದ ಮಹಾರಾಜಪ ದುರ್ಗವು ಮಗನ ತಂದೆ ಮಹಾರಾಜನ ದುರ್ಗ ಎಂದೂ ಪರಿಚಿತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಬೆಂಗಳೂರು-ಮಂಗಳೂರು ರೈಲು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟವಾಗಿದ್ದು, ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟದಿಂದ ಸುಮಾರು 1,006 ಮೀ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಕಡಿದಾದ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಚೀನ ದುರ್ಗದ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನೂ ನೋಡಬಹುದು. ಅಸ್ಪೃಶ್ಯನಾಕಾರದ ಕೋಟೆಯ ಒಳಗೆ ಕೋಳವಿದೆ. ಗುಡ್ಡದ ತುದಿಯಿಂದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಣ ಪ್ರದೇಶದ

ಸುಂದರ ನೋಟವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ಈ ಕೋಟೆಯಿಂದ ಹೊರಬರಲು ಕಳ್ಳಮಾರ್ಗವೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ದುರ್ಗದ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಬಹುದು. ಈ ಗಿರಿದುರ್ಗದ ಬುಡದಲ್ಲಿರುವ ಗೋರಿಯ ಬಳಿ ಎರಡು ಪರ್ಶಿಯನ್ ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಪಾಳ್ಯವು ಅಲೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ ಹಾಗೂ ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರ. ಬೆಂಗಳೂರು-ಮಂಗಳೂರು ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅಲೂರಿಂದ ಸುಮಾರು ಎಂಟು ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಜನಾರ್ದನ, ರಾಮೇಶ್ವರ, ತ್ರಿಪುರಾಂತಕೇಶ್ವರ ದೇಗುಲಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಜನಾರ್ದನಾಲಯ ಹದಿನಾಲ್ಕನೇಯ ಶತಮಾನದ ಆದಿಭಾಗದ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಪ್ರಧಾನ ವಿಗ್ರಹವು ನೈಋತ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದು 11ನೇಯ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿದೆ. ರಾಮೇಶ್ವರಾಲಯವು 19ನೇಯ ಶತಮಾನದ್ದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ತ್ರಿಪುರಾಂತಕೇಶ್ವರಾಲಯವು ಒಂದು ಹಳ್ಳಿಮನೆಯಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 17ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಪದ್ಮಾವತಿ ಹೊಳೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಈ ಸ್ಥಳವಿದೆ. ಜಮದಗ್ನಿ ಮುನಿಯ ಅಶ್ರಮಸ್ಥಾನವೆಂದು ಬಣ್ಣಿಸಲಾದ ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಶಂಖತೀರ್ಥ ಹಾಗೂ ಚಕ್ರತೀರ್ಥಗಳಿವೆ. ಇದು ಮಹಾರಾಜನ ದುರ್ಗದ ಪಾಳೆಗಾರನ ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಅವನ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಇಲ್ಲಿಯ ಕೋಟೆ ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು.

ಆವನಿ (ಕೋಲಾರ ಜಿ; ಮುಳಬಾಗಲು ತಾ.) ಮುಳಬಾಗಲಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 13 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಗ್ರಾಮವು ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರವೂ ಹೌದು; ಇಲ್ಲಿಯ ಸ್ಥಳಪುರಾಣದ ಪ್ರಕಾರ ರುದ್ರಭಟ್ಟಾರಕನೆಂಬ ಮುನಿಯು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳ. ಅಲ್ಲದೆ ಆತ ಇಲ್ಲಿ ಅಹವನ್ಯಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಾಗಿ ಇದು ಅಹವನಿ ಅಥವಾ ಅವನಿ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಆವಂತಿಕಾ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿತ್ತು. ಇದು ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನ ಎಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಪರ್ವತವೆಂದೂ ಹೆಸರಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 799ರ ಬಾಣರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳವು ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿದೆ. ಅನಂತರದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ದಕ್ಷಿಣ ಗಯಾ ಎಂದೂ ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಊರಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ದೇಗುಲಗಳ ಒಂದು ಸಂಕೀರ್ಣವಿದೆ. ಇನ್ನೆಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ಪ್ರಾಂಶದಲ್ಲಿದ್ದು, ಒಟ್ಟಾಗಿ ಅವನ್ನು ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಳಪುರಾಣದ ಪ್ರಕಾರ ಈ ದೇಗುಲಗಳನ್ನು ಶ್ರೀರಾಮ ಹಾಗೂ ಆತನ ಸಹೋದರರು ಕಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಇವನ್ನು ರಾಮೇಶ್ವರ, ಲಕ್ಷ್ಮಣೇಶ್ವರ, ಭರತೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಶತ್ರುಘ್ನೇಶ್ವರ ದೇಗುಲವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾರ್ವತಿ ಹಾಗೂ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಮೂರ್ತಿಗಳ ದೇಗುಲಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನಾಧಾರದಂತೆ ಇವು ನಂತರದ ಗಂಗರ ಕಾಲದವು; ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಚೋಳ ಮತ್ತೆ ವಿಜಯನಗರ ರಾಜರ ಕಾಲದವು. ಇವುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ

ಲಕ್ಷ್ಯಹೇತುವರ ದೇವಾಲಯವೂ ಅತ್ಯಂತ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅನನ್ಯ ಯಲ್ಲಿರುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ದೇಗುಲಗಳು ನೋಳಂಬ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಹಲವು ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರ ತಾಣಗಳಿವೆ. ಸೀತಾ-ಪಾರ್ವತಿ ದೇಗುಲ, ಹೊರಳುಗುಂಡು, ತೊಟ್ಟಿಲುಗುಂಡು, ಅಗ್ನಿ ತೀರ್ಥ, ಏಕಾಂತ ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಗುಡಿ, ಮುಂತಾದವನ್ನು ಹೆಸರಿಸಬಹುದು. ಶೃಂಗೇರಿಮಠದ ಪರಂಪರೆಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಸ್ಮಾರ್ತ ಮಠ ಇಲ್ಲಿದೆ.

ಆಳಂದ : (ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 26,425) ಬೆಂಗಳೂರಿಂದ 650 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಆಳಂದ ಒಂದು ಪುರಸಭಾ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದೆ; ಕಲ್ಬುರ್ಗಿಯಿಂದ 47 ಕಿಮೀ ಅಂತರ ದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಹಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅರನೇಯ ನಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನೊಡನಿದ್ದ ಸಂಬಂಧ ಸೂಚಿಸುವ ಶಿಲಾ ಶಾಸನ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಳಂದ 1000ದ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲೊಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾದ ಜೈನ ಬಸದಿಯಿದೆ. 1950ರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮರ ಕಾಲದ ಒಂದು ಜಾಗೀರಾಗಿದ್ದು, ದುವಂ ತಾಲೂಕ್‌ದಾರನು ಇದನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಇಲ್ಲಿ ನೇಕಾರಿಕೆ ಗಣನೀಯ ಉದ್ಯಮವಾಗಿದ್ದು, ಆಳಂದ ಸೀರೆ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಖ್ಯಾತ ಯತಿ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಚೈತನ್ಯ ಮಹಾರಾಜರ ಸಮಾಧಿ, ಮುಸ್ಲಿಂ ಸಂತನಾದ ಲಾಡ್ಲೆ ಮುಶೇಕರ ಸಮಾಧಿಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಆಳಂದದಿಂದ 25 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ನೋಡಣದಲ್ಲಿ ಖೆಮ್ಮಿಂಗೇಶ್ವರ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ದೇಗುಲವಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ನೆಲಮಾಳಿಗೆಯಲ್ಲೊಂದು ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಆಳಂದದಿಂದ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪಡಸಾವಲಿಯಲ್ಲಿ ಹಲವು ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ದೇಗುಲ ಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಚನ್ನ ಕೇಶವಾಲಯ ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು.

ಇಂಡಿ : (ವಿಜಾಪುರ ಜಿ; ಉಪವಿಭಾಗ ಹಾಗೂ ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 17,767) ಇಂಡಿ ವಿಜಾಪುರದಿಂದ 51 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಇಂಡಿ ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣದ ಅಗ್ನಿಯಕ್ಕೆ ಆರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಖಾಲಿಸಿ ಸೂಚಿಸಿರುವ ಇಂಡಿ ಎಂಬ ಸ್ಥಳನಾಮ ಬಹುಶಃ ಇಂಡಿಯದೇ ಇರಬಹುದು. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಚಿಕ್ಕ ಇಂಡಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ. ಶ. 1790ರ ಒಂದು ಕಂದಾಯ ಖಾತೆಯ ಉಲ್ಲೇಖದಂತೆ ಈ ಸ್ಥಳ ವಿಜಾಪುರ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗದ ಒಂದು ಕೇಂದ್ರ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಂತೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಶಿವಾಲಯ ಬಹಳ ಹಳೆಯ ದೇವಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದು ಅನೇಕ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಕೆತ್ತನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಷ್ಟಮೂಲೆಯ ಗೋಪುರವು ದೇವಸ್ಥಾನದ ಆವರಣದಲ್ಲಿದೆ. ಅದಿನಾಥ ಸ್ವಾಮಿಯ ದಿಗಂಬರ ಜೈನ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸುಂದರವಾದ ಶಿಲಾ ಹಾಗೂ ಲೋಹದ

ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಇವೆ. ಹನುಮಂತರಾಯ ಮತ್ತು ಮಹಾಲಿಂಗರಾಯ ಎಂಬೆರಡು ಬೇರೆ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಸೀದಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಹುಸೇನ್ ಬಾಷಾರ ದರ್ಗಾವೂ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪೌರಾಡಳಿತವಿದ್ದು, ಸೇಂಗಾ, ಜೋಳ ಮತ್ತು ವಿನಾರ್ ಹತ್ತಿ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾದ ಸ್ಥಳಗಳು ಈ ಕೆಳಗೆ ಇವೆ. ಇಂಚಗೆರೆ (ಜನ: 2,388) ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾದ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಇದು ಇಂಡಿ ಊರಿನ ನೈರುತ್ಯಕ್ಕೆ 45 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೂ ಹೊರಟ್ಟಿ ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣದಿಂದ 11 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಗುರುಲಿಂಗಪ್ಪ ಮಹಾರಾಜ್, ಭಾಹುಸಾಹೇಬ್ ಮಹಾರಾಜ್, ಗಿರಿಮಲ್ಲಪ್ಪ ಮಹಾರಾಜ್ ಮತ್ತು ಶಿವಪ್ರಭು ಮಹಾರಾಜ್ ಎಂಬ ಮಹಾಮುನುಷ್ಯಗಳು ಇಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಪುಣ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಬಂದಿದೆ. ಮುಮುಕ್ಷುವೂ, ಮಹಾತತ್ವಜ್ಞಾನಿಯೂ ಆಗಿದ್ದ ಪ್ರೊಫೆಸರ್ ರಾನಡೆ ಅವರು ಈ ಮಠದ ಸಂಪ್ರದಾಯದವರು. ಮೇಲೆ ಸೂಚಿತವಾದ ಮುಮುಕ್ಷು ಮಹನೀಯರ ಗದ್ದುಗೆಗಳಿಗೆ ಶಿಲಾಕಟ್ಟಡಗಳ ಸಾಲುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಸಾಗಿವೆ. ಈ ಮಠದ ಸುತ್ತಲೂ ತಂಪು ನೀಡುವ ತೋಪುಗಳೂ ಇದ್ದು ಇಡೀ ವಾತಾವರಣ ನೆಮ್ಮದಿ ನೀಡುವ ಪ್ರಶಾಂತತೆ ಪಡೆದಿದೆ. ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಇಲ್ಲಿ ಐದು ಸಪ್ತಾಹಗಳು ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಜನೆ, ಧ್ಯಾನ ಹಾಗೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ಪ್ರವಚನಾದಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಜನವರಿ-ಫೆಬ್ರವರಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಮಾಘ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಸಪ್ತಾಹಕ್ಕೆ ಸರಿಸುಮಾರು 30,000 ಜನ ಭಕ್ತರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಬಂದವರಿಗಲ್ಲಾ ಇಲ್ಲಿ ಉಚಿತ ಭೋಜನದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇದೆ. ಈ ಮಠದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 500 ಜನ ಮಠವಾಸಿಗಳು ಇದ್ದು, ಇವರೆಲ್ಲ ವ್ಯವಸಾಯಾದಿ ಕಾರ್ಯಕದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಜತ್ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಸಹ ಈ ಮಠ ಎರಡು ವ್ಯವಸಾಯಾಚಾರ್ಯ ಸಹಕಾರಿ ಸಂಘಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ. ಭಾರತೀಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳವಳಿಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಚಳವಳಿ ನೇತಾರರು ಈ ಮಠದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿನ ಇನ್ನೊಂದು ಮಠ ಕರಬಸ್ತೇಶ್ವರ ಮಠ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂತ ಕರಬಸ್ತೇಶ್ವರರ ಗದ್ದುಗೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಸೀದಿ ಮತ್ತು ಹನುಮಂತನ ದೇವಸ್ಥಾನ ಇದೆ. ಒಂದು ಗ್ರಾಮ ಪಂಚಾಯತಿಯೂ ಇದೆ. ಸಾಲೋಟಿಗೆಯು ಇಂಡಿಯ ಅಗ್ನಿಯಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದು, ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 945ರ ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣನ ಕಾಲದ ಶಿಲಾಶಾಸನವೊಂದು ಇಲ್ಲಿದ್ದು (ಈಗ ಶಾಸನ ಸ್ಥಳಾಂತರಗೊಂಡಿದೆ) ಆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸಾಲೆಪಾವಿಟ್ಟಿಗೆ ಎಂದು ಊರ ಹೆಸರು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯವಿತ್ತೆಂದೂ, ಅಲ್ಲಿ ಕಲಿಯಲು ದೂರದೂರದ ಸ್ಥಳಗಳಿಂದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಬರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ

ಉತ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯದ ಆವಶೇಷಗಳು ಶಿವ ಯೋಗೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ. 11-12ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಗೋವಣರ ಈ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟ ವಿಷಯವಿದೆ. ಈ ಶಿವಯೋಗೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಗ್ರಾಮದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಇದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಿಖರವಿದೆ. ಕೆಲವು ಪ್ರಮುಖ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದೀಪ ಬೆಳಗಲು ಈ ಗೋಪುರವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಬಹುಶಃ ಒಬ್ಬ ಪಾಳೆಯಗಾರ ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಗ್ರಾಮ ಪ್ರವೇಶ ತಾಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾರಿ ದ್ವಾರ ಮತ್ತು ಎರಡು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಇವೆ. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ಶಿವಯೋಗೀಶ್ವರ, ಹನುಮಂತ ಇವು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಒಂದು ಹೆಣ್ಣು ಪ್ರತಿಮೆಗೆ ಎಲ್ಲಮ್ಮ ದೇವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪೂಜಾದಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿವೆ. ಜಾನಪದ ಗೀತೆಗಳ ಗಾಯನ ಸ್ಥಳೀಯರಿಗೆ ಉತ್ಸಾಹದ ಹವ್ಯಾಸ. ಈ ಗ್ರಾಮ ಸ್ಥರಿಗೆ ಜಿಲ್ಲಾ ಮಟ್ಟದ ಹಾಗೂ ರಾಜ್ಯ ಮಟ್ಟದ ಹಲವು ಜಾನಪದ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳು ಬಂದಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮೆಸೀದಿ ಮತ್ತು ಮೆಹಬೂಬ್ ಸುಭಾನಿ ದುರ್ಗ ಇವೆ.

ಇಕ್ಕೆರಿ : (ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿ; ಸಾಗರ ತಾ; ಜನ: 220) ಅರಳಿಕೊಪ್ಪ ಗ್ರಾಮದ ಉಪಗ್ರಾಮ ಇಕ್ಕೆರಿ. ಇದು ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಳದಿ ಸಂಸ್ಥಾನದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1512ಕ್ಕೆ ಕೆಳದಿ ರಾಜರು ಇದನ್ನು ತಮ್ಮ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಂಡರು. ಇದು 1639ರವರೆಗೆ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿ ಮುಂದುವರಿದಿತ್ತು. ನಂತರ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಬಿದನೂರಿಗೆ (ನಗರ) ಬದಲಾಯಿಸಲಾಯಿತು. ಪೀತ್ಯೊ ದೆಲ್ಲ ವಲ್ಲಿ ನೊದ ಲಾದ ವಿದೇಶಿ ಪ್ರವಾಸಿಗರು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಈ ರಾಜನಗರದ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಸಾಗರಕ್ಕೆ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೂ ಶಿವಮೊಗ್ಗದಿಂದ 76 ಕಿಮೀ ಉತ್ತರಕ್ಕೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಅಘೋರೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ತುಂಬಾ ದೊಡ್ಡದು. 16ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳ, ವಿಜಯ ನಗರಗಳ ಹಾಗೂ ಮುಸ್ಲಿಂ ವಾಸ್ತು ಶೈಲಿಗಳ ಮಿಶ್ರಣ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಿದ್ದರೂ, ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ದೇವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಭಕ್ತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ ಕೆಳದಿ ರಾಜರುಗಳ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿವೆ. ದೇವಸ್ಥಾನ ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು ಭವ್ಯ ಚಾವಣಿಯಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹ, ತೆರೆದ ಶುಕನಾಸಿ ಮತ್ತು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಮುಖಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಆದರೆ ನವರಂಗವಿಲ್ಲ. ನಂದಿ ಮಂಟಪವು ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಪಾರ್ವತಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಶುಕನಾಸ, ಕಂಭಗಳ್ಳದ ಪುಟ್ಟ ನವರಂಗ ಮತ್ತು ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ತೆರೆವಾದ

ಮುಖಮಂಟಪವಿದೆ. ಸ್ಥಳದ ಭಾರಿ ಮಳೆ ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿ ಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ವಿಶಿಷ್ಟ ವಾಸ್ತು ರಚನೆಯನ್ನು ಈ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಪಡೆದಿವೆ.

ಇಟಗಿ : (ರಾಯಚೂರು ಜಿ; ಯೆಲಬುರ್ಗಿ ತಾ; ಜನ: 3,250) ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಗುಂತಕಲ್ ರೈಲು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಬನ್ನಿ ಕೊಪ್ಪ ರೈಲ್ವೆ ನಿಲ್ದಾಣದಿಂದ ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇಟಗಿ ಗ್ರಾಮವಿದೆ. ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ತುಂಬಾ ಉಚ್ಚಾಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿನ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಮಹಾದೇವ ದೇವಾಲಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು. ಅರನೇಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ದಂಡನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಮಹದೇವ ದಂಡನಾಯಕ ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1112ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದೂ ಅದನ್ನು 'ದೇವಾಲಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದುದಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವ ಶಾಸನದ ಮಾತು ಸತ್ಯವಾದುದು. ದೇವಾಲಯವು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು ಅದಕ್ಕೆ ಗರ್ಭಗೃಹವಿದ್ದು ಅದರ ಮೇಲೊಂದು ಶಿಖರವಿದೆ. ಶಿಖರ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಶಿಥಿಲಗೊಂಡಿದೆ. ಅದರ ಪುಟ್ಟ ನವರಂಗದ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯದ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರ ದ್ವಾರಗಳತ್ತ ಹೋಗಲು ನೇರ ಹಾದಿ ಇದೆ. ಎರಡೂ ದ್ವಾರಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿದಂತೆ ಅವುಗಳ ಮುಂದೆ ಪುಟ್ಟ ಮಂಟಪಗಳು ಇವೆ. ಒಳಗಿನ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ತೆರೆದ ನವರಂಗದಲ್ಲಿ 68 ಕಂಭಗಳು ಇವೆ. ಇವೆಲ್ಲ ತಿರುಗುಣಿ ಯಂತ್ರಗಳಿಂದ ರೂಪುಗೊಂಡ ದುಂಡು ಕಂಭಗಳು. ಈ ನವರಂಗದ ಛತ್ತಿಗೆ ಹೊಂದಿದಂತೆ ಕಕ್ಯಾಸನಗಳು ಇವೆ. ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಬ್ಜಾಕಾರದ ಕಂಭಗಳು ಇವೆ. ನವರಂಗದ ನಡುಭಾಗದ ಛಾವಣಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ಕೊರೆದ ಮಕರ ತೋರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರವು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಇದು ಚಾಳುಕ್ಯ ಮಾದರಿಯ ಅತ್ಯಂತ ಸೊಗಸಾದ ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಮೈಯಲ್ಲಿನ ಉಬ್ಬುಕಂಬಗಳ ಜೋಡಣೆಯ ರೀತಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಪ್ರತಿಮಾ ಮೂಡಗಳು, ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕೆತ್ತನೆಯ ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳ ಅಲಂಕಾರ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳು ನೋಡುವವನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಬ್ಬುವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಹೊರಛತ್ತಿಯಲ್ಲಿನ ಕೋಷ್ಟಗಳು ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತವೆ; ಹಾಗೂ ತುಂಬಾ ಸುಂದರವಾಗಿವೆ. ಹಳೇಬೀಡಿನ ಹೊಯ್ಸಳೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಇದೇ ಅದರ ನಂತರದ ಸುಂದರ ದೇವಾಲಯ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸರ್ಪಿ ಬ್ರೌನ್ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಉಡುಪಿ : (ದ. ಕ. ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 33,413) ಉಡುಪಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 422 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಮಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 58 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ

ಒಂದು ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಇದು ರಜತ ಪೀಠ ಮತ್ತು ಶಿವಳ್ಳಿ (ಶಿವಬೆಳ್ಳಿ) ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದಲೂ ಪರಿಚಿತವಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಳ ನಾಮವಾದ ಉಡುಪಿ ಎಂಬುದು ಉಡುಪ ಅಂದರೆ ಚಂದ್ರ, ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದ್ದು, ಚಂದ್ರಮೌಳೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಅಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಬಂದಿರಬಹುದು. ಉಡುಪಿಯು ಈ ಪ್ರಾಂತದ ಏಕೈಕ ಪುಣ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ. ಪಟ್ಟಣದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಭಗವಾನ್ ಕೃಷ್ಣನ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಭಾರತದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಿಂದಲೂ ಯಾತ್ರಿಕರು ಬಂದು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಕನಕನ ಕಿಂಡಿ ಮೂಲಕ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ (16ನೇಯ ಶತಮಾನ) ದರ್ಶನ ನೀಡಲೆಂದು ಕೃಷ್ಣನ ಪೂರ್ವದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕೃಷ್ಣನ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ್ದರು. ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಧರ್ಮ ಗುರುಗಳೆನಿಸಿದ ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರು (ಕ್ರಿ. ಶ. 1238-1317) ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಉಡುಪಿಯ ಅಷ್ಟಮಠಗಳ ಕೇಂದ್ರಕಾರ್ಯಸ್ಥಾನವಾದ ಕೃಷ್ಣ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಮಠಗಳ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾಲವಾದರೂ ವಾಸ್ತವ್ಯ ಹೂಡುವರು. ಕೃಷ್ಣ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಧ್ಯ ಸರೋವರ ಎಂಬ ಕಲ್ಯಾಣಿಯ ವೃದ್ಧಿ ಕಲ್ಲಿನ ಮಂಟಪವೊಂದಿದ್ದು, ತೆಪ್ಪವೊಂದರಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ಉತ್ಪನ್ನ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಹಬ್ಬದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಕರೆದೊಯ್ಯುವ ಪದ್ಧತಿ ಇದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ನಾಗಾಲಯ ಅಥವಾ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ದೇವಾಲಯವಿದೆ; ಇದಲ್ಲದೆ, ವಸಂತಮಹಲ್ ಹೆಸರಿನ ಸಭಾಂಗಣವೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಅಷ್ಟಮಠದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಅತ್ಯಂತ ಮುಖ್ಯವಾದ (ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಪಂಚಾಂಗದಂತೆ ಪ್ರತೀ ಸರಿಸಂಖ್ಯೆ ವರ್ಷದ ಜನವರಿ ಮೂರನೇಯ ವಾರದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ) ಪರ್ವಾಯ ಮಹೋತ್ಸವದಂದು ಅಷ್ಟಮಠದ ಪೀಠಾಧಿಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಿಂದ ಮತ್ತು ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಕೃಷ್ಣ ದೇವಾಲಯದ ಆಡಳಿತದ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಸರದಿ (ಪರ್ಯಾಯ) ಪ್ರಕಾರ ವರ್ಗಾಯಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಅನಂತೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಮೌಳೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಬೇಕಾದ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿನಬಹುದಾದವೆಂದರೆ ಅಂಬಲಪಾಡಿಯ ದೇವಿಯ ಗುಡಿ ಮತ್ತು ಕಡಿಯಾಳಿಯ ಮಹಿಷನುಡಿ ನಿ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಎಂ. ಜಿ. ಎಂ. ಕಾಲೇಜಿನ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರಕವಿ ಗೋವಿಂದ ಪೈ ಸಂತೋಷನ ಕೇಂದ್ರದವರ ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯವಿದೆ. ಉಡುಪಿಯು ವಿದ್ಯಾ ಮತ್ತು ಬ್ಯಾಂಕ್ ಉದ್ಯಮ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಸಭೆ ಇದೆ. ಮಲ್ಟಿಯು (ಜನ: 17,985-1981) ಉಡುಪಿಯಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಉಡ್ಯಾವರ ಅಥವಾ ಮಲ್ಟಿ ನದಿಯ ಮುಖದ ಬಳಿ ಇದೆ. ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಿಂದ ವಾಣಿಜ್ಯ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿರುವ ಇಲ್ಲಿಯ ಸಮುದ್ರ ತೀರ ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಬಂಡೆಗಳಿಂದ

ತುಂಬಿರುವ ಮೂರು ಪ್ರಖ್ಯಾತ ದ್ವೀಪಗಳು ಮಲ್ಟಿಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆವೆ. ಬಾಸೆಲ್ ಮಿಷನ್ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವ ಇಲ್ಲಿಯ ಹೆಚ್ಚಿನ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಒಂದು ಅತ್ಯಂತ ಹಳೆಯ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇಲ್ಲಿ ಅನಂತೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯನಂತೆ ಅರು ಮುಖಗಳಿರುವ ಬಲರಾಮನ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಬಿದನೂರಿನ ಬಸವಸ್ವನಾಯಕನು ಕಟ್ಟಿದನೆನ್ನಲಾದ ದಯ್ಯಾ ಬಹಾದುರ್‌ಗಡ ಎಂಬ ಕೋಟೆ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಡಭಾಂಡೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಸಹ ಇದೆ. ಮಲ್ಟಿ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವ ಕೊಡವೂರು ಎಂಬ ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಜೋಡಿ ಲಿಂಗಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಂಕರ ನಾರಾಯಣನ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಈ ಜಾಗ ಕ್ರೋಧಾಶ್ರಮ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಪರಿಚಿತವಾಗಿದೆ. ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವುದು ಮತ್ತು ಮೀನು ಸಂಸ್ಕರಣೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಮುಖ್ಯ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು. ಮಣಿಪಾಲ (ಜನ: 11,289) ಉಡುಪಿಯಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಶಿವಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮದ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದು ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ ಬಂಡೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದೊಂದು ಪುರೋಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ವಿದ್ಯಾ ಹಾಗೂ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದೆ. ಅಕ್ಯಾಡೆಮಿ ಆಫ್ ಜನರಲ್ ಎಜುಕೇಶನ್ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ 1942 ರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿದ್ಯಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಕಾರ್ಯ ನಿರತವಾಗಿವೆ. ಸಿಂಡಿಕೇಟ್ ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಕೇಂದ್ರ ಕಛೇರಿ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ. ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ಕಲಾ ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲದೆ, ಗೀತಾ ಮಂದಿರ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಭವನ ಮತ್ತು ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ಕುಶಲಕಲೆಯ ಅಕ್ಯಾಡೆಮಿ ಸಹ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಮಣಿಪಾಲದಲ್ಲಿ, 1973ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ, ಅಪೂರ್ವ ವಿನ್ಯಾಸದ ವೇಣುಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಮಂದಿರವಿದೆ. ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಆರಾಧನಾ ಕೇಂದ್ರವಾದ ಜ್ಯೋತಿಲೀ ಚರ್ಚ್ ಕಟ್ಟಡ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುವಂಥದು. ಮಣಿಪಾಲ ಪಟ್ಟಣದ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ ಎನಿಸಿದ ಡಾ|| ಬಿ. ಎಂ. ಎ. ಪೈ ಅವರ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವ ಒಂದು ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ ಮತ್ತು ವೈದ್ಯಕೀಯ ವಿದ್ಯಾಲಯದ ಭವ್ಯ ಅಸ್ಪತ್ರೆಯ ಕಟ್ಟಡ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುತ್ತವೆ. ಉಡ್ಯಾವರ (ಜನ: 10,273) ಅಥವಾ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಉದಯಪುರ ಇಲ್ಲಿನೇ ಒಡವೂರು ಉಡುಪಿಯಿಂದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದೆ, ಬಹಳ ಕಾಲದವರೆಗೆ, ಇದು ಆಳುಪರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳಿರುವ ಅನೇಕ ಶಿಲಾಸ್ತಂಭಗಳಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೋಟೆ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಕೆಲವು ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮಾರಕಗಳಿವೆ; ಇಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕ್ರಿ.ಶ. ಏಳನೇಯ ಶತಮಾನದವು ಹಳೆಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದುವೆಂದರೆ ಬೃಹತ್ ಗಾತ್ರದ ಬಂಡೆಯೊಂದರ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಶಂಭುಕಲ್ಲು ಭೈರವ. ಈ ಊರಿನ ಬಳಿ ಸಮುದ್ರ ತೀರದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿರುವ ಭೂ ಶೋಧನೆಗಳಿಂದ, ಬಲವಾದ ಕೋಟೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ರೇವು ಪಟ್ಟಣವೊಂದರ ಅವಶೇಷಗಳು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿವೆ. ಪೆಳ್ಳಿ (ಜನ: 4,042) ಉಡುಪಿಯಿಂದ

ಅಗ್ನಿಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಒಂಭತ್ತು ಕಿಮೀ ದೂರವಿದೆ. ಸಮೀಪ ದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಪಾಜಕ ಕ್ಷೇತ್ರವು ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಧರ್ಮಗುರುಗಳಾದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದ ಸ್ಥಳ. ಐನೂರು ವರ್ಷಗಳಿಗೂ ಹಿಂದೆ ಸೋದಿ ಮಠದ ಸ್ವಾಮಿಗಳು, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಜನಿಸಿದ ತಾಣದಲ್ಲಿ ಅವರ ಪ್ರತಿಮೆಯೊಂದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಆ ನಿವೇಶನಕ್ಕೆ ಮೂಡುಮಠ ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟರು. ಈ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಠದ ಕಟ್ಟಡಗಳು ಕಾಣೆಯೂರು ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಗೊಳಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಹಳ್ಳಿಯ ಮತ್ತು ಇದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತೋರಿದ ಪನಾಡಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ತಾಣಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಹಿರಿಯರಿದ್ದ ನುನೆಯ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ದೋಡ್ಡಕೆರೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಮಹಾದೇವ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟ ಸೂರ್ಯ ಮಂದಿರವೊಂದಿದೆ. ಕುಂಜಾರು (ಜನ: 4,223) ಕುರ್ಕಾಲ್ ಗ್ರಾಮದ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿ. ಇದು ಉಡುಪಿಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 11 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಹಳ್ಳಿ ಕುಂಜಾರುಗಿರಿ ಮತ್ತು ಪರಶುರಾಮಗಿರಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಬೆಟ್ಟಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಪಾಜಕ ಕ್ಷೇತ್ರ ಇದಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಸಮೀಪವಿದೆ. ಕುಂಜಾರು ಗಿರಿಯ ಮೇಲೆ ಉಡುಪಿಯ ಅದಮಾರು ಮಠದ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿರುವ ಮಹಿಷಾಸುರ ಮರ್ದಿನಿಯ ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಯಿದ್ದು, ಈ ದೇವಿಯನ್ನು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಆರಾಧಿಸಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ವಿಮಾನಗಿರಿಯೆಂದೂ ಕರೆಯುವ ಪರಶುರಾಮಗಿರಿ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಕೋಳ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಗವಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣಪುರ (ಜನ: 6,574) ತೊನ್ನೆ (ಪೂರ್ವ) ಗ್ರಾಮದ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿ. ಇದು ಸ್ವರ್ಣಾ ನದಿಯ ದಕ್ಷಿಣ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಉಡುಪಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು ಆರು ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಸಮುದ್ರ ತೀರದಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಸ್ವರ್ಣಾ ನದಿಯನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣಪುರ ನದಿ ಎಂದೂ ಕರೆಯುವುದುಂಟು. ಕಲ್ಯಾಣಪುರದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಒಂದು ಕೋಟೆ ಮತ್ತು ಕೆಂಚಮ್ಮ, ಗಣಪತಿ, ವೀರಭದ್ರ, ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಹಾಗೂ ನೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಅಕ್ಕಲಬೆಟ್ಟ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ನಾರಾಯಣಮೂರ್ತಿ ಮತ್ತು ಉಪ್ಪೂರು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗಣೇಶನ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿದ್ದು, ಇವೆರಡೂ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದವು. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಮಿಲಾಗ್ರಿಸ್ ಚರ್ಚ್ 'ನಮ್ಮ ಪನಾಡ ಸ್ತ್ರೀ'ಗೆ ಅರ್ಪಣೆ ಮಾಡಲಾದುದು; ಹದಿನೇಳನೆಯ ಶತಮಾನದ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಈ ಚರ್ಚನ್ನು 1941ರಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು. ಇದಲ್ಲದೆ, 1837ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಕ್ಯಾಥೋಲಿಕರ ವರ್ವೆಂಟ್ ರೋಸರಿ ಚರ್ಚ್ ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಕಾಪು (ಜನ: 4,669) ಉಡುಪಿಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರ ತೀರದಲ್ಲಿದೆ. ಮೀನುಗಾರಿಕೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ಯೋಗ. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರ್ದ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಎಂಬ

ವನು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬಂಡೆಗಳ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕೆಂದೂ ಮತ್ತು ಮಾರ್ಗ ಸೂಚಿಸಲೆಂದೂ ಕಟ್ಟಿರುವ ಒಂದು ಹಳೇ ದೀಪಗೃಹ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಮಾರಿಯಮ್ಮನ ಎರಡು ಗುಡಿಗಳು, ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುವ ಜನಾರ್ದನ ದೇವಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಒಂದು ಜೈನ ಬಸದಿ ಸಹಾ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ. ಕೋಟೆ (ಜನ: 2,323) ಉಡುಪಿಯಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 25 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಕುಂದಾಪುರದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸಮುದಾಯವೊಂದರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಬರಹಗಾರರಾದ ಶಿವರಾಮ ಕಾರಂತರು ಇದೇ ಊರಿನವರು. ಮಂದತಿರ್ಥ (ಜನ: 2,544) ಹೆಗ್ಗುಂಜೆ ಗ್ರಾಮದ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿ. ಉಡುಪಿಯಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 25 ಕಿಮೀ ದೂರವಿರುವ ಇಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಶಕ್ತಿಪೂಜಾ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿರುವ ದುರ್ಗ ಪರಮೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಒಂಬತ್ತು ಮಂದ ಮುಖವಾಡಗಳು ದೇವಿಯ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಊರಿನ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕಲಾ ತಂಡ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದುದು. ನಂದಿಕೂರು (ಜನ: 2,719) ಉಡುಪಿಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 28 ಕಿಮೀ ದೂರವಿದೆ. ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನವಾದ ಇಲ್ಲಿ ಮಹಿಷಾಸುರ ಮರ್ದಿನಿಯ ದೇವಾಲಯ ಇದೆ. ಪಡುಬಿದ್ರಿ (ಜನ: 8,229) ನಡ್ವಾಲ್ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಉಡುಪಿಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ, ಉಡುಪಿ-ಮಂಗಳೂರು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಸುಮಾರು 26 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಇದು ಬಳ್ಳಾಳರೆಂಬ ಜೈನ ಪ್ರಮುಖರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಾನ ಹಾಗೂ ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಮಹಾ ಗಣಪತಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ; ಈ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಧಕ್ಕೆ ಬಲಿ ಎಂಬ ಧಾರ್ಮಿಕ ಉತ್ಸವ ಜರುಗುವುದು. ಪಡುಬಿದ್ರಿಯಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಇರುವ ಎರ್ಮಾಳು ಒಂದು ಮೀನು ಮಾರಾಟದ ಕೇಂದ್ರ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಜನಾರ್ದನ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರ್ತಿ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ದೋಣಿಯೊಂದರಿಂದ ದಕ್ಷಿಣ ತಂಡ ಮೂರು ಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಸುರಾಲು ಪೆಜ ಮಂಗೂರು (ಜನ: 7,803) ಗ್ರಾಮದ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿ. ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಾವರ-ಬಾರಕೂರು-ಕೊಕ್ಕರ್ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಮಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 64 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಉಡುಪಿಯಿಂದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ 24 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಅದು ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದ ತೋಳಹರೆಂಬ ನಾಯಕ ಮನೆತನದವರ ನೆಲೆಯಾಗಿತ್ತು. ಈ ತೋಳಹರು ಪೋರ್ತುಗೀಸರ ವಿರುದ್ಧ ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಹೋರಾಟ ನಡೆಸಿದವರು. ಇವರ ವಂಶಸ್ಥರು ಈಗಲೂ ಇದ್ದಾರೆ. ತೋಳಹ ನಾಯಕ ಮನೆತನದವರ ಸುಮಾರು 12 ಸಮಾಧಿಗಳು ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿವೆ. ಇದೇ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಸುಂದರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿರುವ ಕಪ್ಪು ಶಿಲೆಯ ಮಹಾದೇವ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ; ಇದರ ಚಾವಣಿಯ

ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ನೇತಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಲ್ಲಿನ ಸರಪಳಿ ಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಕೊಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮಾತ್ರ ಇನ್ನೂ ಉಳಿದು ಕೊಂಡಿವೆ.

ಉಳವಿ : (ಉ. ಕ. ಜಿಲ್ಲೆ; ತಾ. ಸೂಪಾ; ಜನ: 317) ಯಲ್ಲಾಪುರದಿಂದ 32 ಕಿಮೀ ದೂರಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ವೀರಶೈವರ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಕೇಂದ್ರ. ಇದನ್ನು ತಲುಪಲು ಎರಡು ಮಾರ್ಗಗಳಿದ್ದು, ಒಂದು ಅಣಿ ಫಾಟ್ ಮೂಲ ಕವೂ ಮತ್ತೊಂದು ಸೂಪಾ ಮೂಲಕ ಸಾಗುತ್ತವೆ. ಜೈನ ಗ್ರಂಥ ಪೊಂದು ಹೇಳುವಂತೆ, ಹಿಂದೆ ಇದರ ಹೆಸರು ವೃಷಭಪುರ ಎಂದಿದ್ದು ಕಾಲಾನಂತರ ಉಳವಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಾಗಿ ಬದಲಾವಣೆ ಗೊಂಡಿತು. ಇದು, ಕಾಳೀನದಿಯು ಯಲ್ಲಾಪುರ ಮತ್ತು ಸೂಪಾ ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವ ರಾಕ್ಷಸ ಘಾಟಿಯ ಮೇಲಿನ ಬಯಲಲ್ಲಿದೆ. ಇದನ್ನು ಮೈಸೂರಿನ ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನ್ ವಶ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುನ್ನ, ಸ್ಥಳೀಯ ನಾಯಕನೋರ್ವನ ಅಧೀನ ದಲ್ಲಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಅತಿ ಹಳೆಯ ಕಟ್ಟಡಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಗವಿ ಮಠ (ಅನೇಕ ಗವಿಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪು) ವೀರಶೈವ ಸಂತರ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಗವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಬಸವೇಶ್ವರರ ಸಹೋದರಿ ಅಕ್ಕನಾಗಮ್ಮನ ಗವಿ ಎಂದು ಕರೆಯುವರು. ಅಕ್ಕನಾಗಮ್ಮ, ಕಿನ್ನರಿ ಬೊಮ್ಮಯ್ಯ, ಮಡಿವಾಳ ಮಾಚಿದೇವ ಮುಂತಾದ 12ನೇಯ ಶತಮಾನದ ವೀರಶೈವ ಶರಣರು ಉಳವಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಬಸವೇಶ್ವರನ ಸೋದರಳಿಯ ಹಾಗೂ ನಿಷ್ಠೆ ಅನುಯಾಯಿ ಚನ್ನ ಬಸವಣ್ಣ ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ನಂತರ ತನ್ನ ಅಂತ್ಯ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದನೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಗುಡಿ ಮನ ಸೆಳೆಯುವಂತಿದೆ. ಈ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ನಂದಿಯ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಚನ್ನ ಬಸವಣ್ಣನ ಗದ್ದುಗೆಯೆಂದು ಪೂಜಿ ವರು. ಗುಡಿಯ ಗೋಪುರದಲ್ಲಿ ಗಾರೆಯಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ಶಿವಶರಣರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ನೋಡತಕ್ಕ ಇನ್ನಿತರ ವಿಶೇಷ ಗಳೆಂದರೆ ವೀರಭದ್ರಕೆರೆ, ಶಿವತೀರ್ಥ, ಬಸವೇಶ್ವರ ಮಂದಿರ, ರುದ್ರಮಂಟಪ, ಬಾಬುರಾಯನ ಕೋಟೆ, ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಮೀಪ ದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ನೀರ್ಗುಳ್ಳಿ ಬಾವಿ ಅಥವಾ ಬುಡ್‌ಬುಡ್ ತಳೆ ಸಹ ಅಸಕ್ತಿ ಕೆರಳಿಸುವಂತಹ ಒಂದು ಬಾವಿ. ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಶಿವ ರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜರುಗುವ ಜಾತ್ರೆಗೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಸಹಸ್ರಾರು ಭಕ್ತರು ಸೇರುವರು.

ಐಹೊಳೆ : (ಬಿಜಾಪುರ ಜಿ; ಹುನಗುಂದ ತಾ; ಜನ: 2,278). ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದ ಕಲಾ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಖ್ಯಾತವಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಐಹೊಳೆಯು ಹುನಗುಂದದಿಂದ 26 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 510 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಅಯ್ಯಾಪೊಳೆ ಹಾಗೂ ಅರ್ಯಪುರ ಎಂದು

ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈಗ ಇದನ್ನು ಐಹೊಳೆ, ಐವಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅಯ್ಯಾಪೊಳೆ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಬಾದಾಮಿ ಚಲುಕೈರ ಕಾಲದ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ನಗರವಾಗಿದ್ದು, ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಕೃತಿ ಗಳಿಗಾಗಿ ಇದು ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಮೇಗುತಿಗುಡ್ಡದ ಬಳಿಯಿರುವ ಮೋರೇರ ಅಂಗಡಿಗಳು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾದ ತಾಣ ದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ಶಿಲಾ ಗೋರಗಳಿವೆ. ಐಹೊಳೆಯ ಕೆಲ ದೇಗುಲಗಳ ಬಳಿ ನಡೆಸಿದ ಉತ್ಖನನಗಳಿಂದ ಚಲುಕೈರ ಪೂರ್ವಕಾಲದ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಕಟ್ಟಡಗಳ ತಳಪಾಯಗಳೂ, ಮಡಿಕೆ ಕುಡಿಕೆಗಳೂ ದೊರೆತಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚಲುಕೈರ ಅಡಳಿತ ಅರಂಭವಾದ ಮೇಲೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ತ್ವರಿತವಾಯಿತು. ಮತ್ತು ಏಳನೇಯ ಶತಮಾನದ ಸುಮಾರಿಗಾಗಲೇ ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕಲಾಕೇಂದ್ರ ವಾಯಿತು. ನಮಗೆ ಇಂದು ನೋಡಿಸಿಗುವ ಹಲವು ಕಟ್ಟಡ ಗಳನ್ನು ಅಗ ಕಟ್ಟಿಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಶಾಸನಗಳೂ ಅರಂದ ಎಂಟನೇಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವುಗಳಾಗಿವೆ. ರಾಷ್ಟ್ರ ಕೂಟ ಹಾಗೂ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕೈರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದೇಗುಲ ಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. 1169-70ರ ಶಾಸನವೇ ಐಹೊಳೆಯ ಕೊನೆಯ ಶಾಸನವಾಗಿದೆ. ಐಹೊಳೆ ಐನೂರು ಮಹಾಜನರಿರುವ ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 700-1700ರ ಅವಧಿಯ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತೀಯ ಶಾಸನಗಳು ಐಯ್ಯಾಪೊಳೆ ಐನೂರ್ವರ್ ಎಂಬ ವಣಿಕ ಸಂಘವನ್ನು ಹೆಸರಿ ಸಿದ್ದರೂ ಈ ಊರಿನ ಯಾವುದೇ ಶಾಸನದಲ್ಲೂ ಇವರ ಉಲ್ಲೇಖಿ ವಿಲ್ಲ; ಇಲ್ಲಿಯ ದೇಸಾಯಿಯವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಉದ್ಭವ ತಾಮ್ರ ಪಟದಲ್ಲಿ (ಈಗ ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದಲ್ಲಿದೆ) ವಿಜಾಪುರದ ಆದಿಲಾಶಾಹಿಗಳು ಆ ದೇಸಾಯಿಯವರ ಪೂರ್ವಿಕರಿಗೆ ಬಿರುದು ನೀಡಿ ಪಕ್ಕದ ಹಳ್ಳಿಯಾದ ಕೇಲೂರು ಪರಗಣವನ್ನು ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. (ಈ ಪರಗಣದ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿ ಅಂದಿನ ಐಹೊಳೆ ಇತ್ತು). ಐಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ 125 ದೇಗುಲಗಳಿದ್ದು, ಅವನ್ನು ಪುರಾತತ್ವ ಇಲಾಖೆಯವರು 22 ಗುಂಪುಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವನ್ನು ಐಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಸಮೀಪದ ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ಈ ಊರಿನ ವಿಶಾಲವಾದ ಸ್ಥಳವನ್ನೊಳಗೊಂಡು ದುರ್ಗದ ಗೋಡೆಗಳಿದ್ದು, ಈಗ ಅವುಗಳ ಕುರುಹುಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ಅರನೇಯ ಶತಮಾನದ್ದಿರಬಹುದಾದ ಈ ಕೋಟೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ದುರ್ಗವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ದೇಗುಲಗಳ ಗುಂಪಿನ ಒಂದು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಸಮೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ತ್ತಂಬಕೇಶ್ವರ ದೇಗುಲ ಸಮೂಹ: ಚರಂತಿ ಮಠದ ಬಳಿ, ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಈ ಗುಂಪಿನ ದೇಗುಲಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡ ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಎರಡು ಗುಡಿಗಳು ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲಗಳಾಗಿವೆ. ಇದೇ ಮಾದರಿಯ 11ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಮದ್ದಿನ ಗುಡಿಯೂ ಇದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದು, ಇದರ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿರುವ ನಟರಾಜ ವಿಗ್ರಹ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಜೈನಬಸದಿಗಳ ಸಮೂಹ:

ತ್ಯುಂಬಕೇಶ್ವರಾಲಯದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಜೈನಬಸದಿಗಳಿವೆ. ಇದನ್ನು ಜೈನ ನಾರಾಯಣ ಇಲ್ಲವೆ ಯೋಗಿ ನಾರಾಯಣ ಗುಡಿ ಗಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇವೂ 11ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಶೈಲಿಯ ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲಗಳಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಪ್ರತಿಮೆ ಇನ್ನೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಮೂರು ಜೈನ ಬಸದಿಗಳಿವೆ. ಗೌರಿಗುಡಿ: ಜೈನ ಬಸದಿಗಳ ಉತ್ತರಕ್ಕಿರುವ ಈ ಗೌರಿಗುಡಿಯು ಮೂಲತಃ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ, ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಶೈಲಿಯ ವೈಷ್ಣವ ದೇಗುಲ ವಾಗಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅಂಬಿಗೇರ ಗುಡಿ ಸಮೂಹ: ಇದು ಕೋಟಿಯ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ, ದುರ್ಗಗುಡಿಗೆ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗ ದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಗುಂಪಿನ ಮೂರು ಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿ ದೊಡ್ಡ ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ರೇಖಾ ನಾಗರ ಶಿಖರವಿದೆ. ಇದು 10ನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಚಿಕ್ಕಿಗುಡಿ ಸಮೂಹ: ಅಂಬಿಗೇರ ಗುಡಿಯ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಅನಂತದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ದೇಗುಲ ಸಮೂಹಗಳಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಿಗುಡಿ ಅತಿ ದೊಡ್ಡದಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗುಡಿ, ಮಂಟಪಗಳಲ್ಲದೆ ಎದುರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮುಖ (ಸಭಾ) ಮಂಟಪವಿದೆ. ಇದು ಏಳನೆಯ ಶತಮಾನದ ಗುಡಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗಿದೆ. ಹುಚ್ಚಮಲ್ಲಿಗುಡಿ ಸಮೂಹ: ಐಹೊಳೆಯ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ, ಪ್ರವಾಸಿ ಬಂಗಲೆಯ ಹಿಂದುಗಡೆ ಈ ಸುಂದರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದರ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಸುತ್ತ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾ ಪಥವಿದ್ದು ಇದರ ಹೊರಗೋಡೆಗೆ ಜಾಲಂಧ್ರಗಳನ್ನೂ ಅಳವಡಿಸ ಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಶಿಖರವು ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ರೇಖಾನಾಗರ ಶಿಖರ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಶುಕನಾಸ ಅಥವಾ ಅಂತರಾಳವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇಗುಲದ ಎದುರಿಗೆ ತುಸು ದೂರದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಭಗ್ನ ದೇಗುಲ ವಿದೆ. ಹುಚ್ಚಮಲ್ಲಿ ಗುಡಿಯ ಉತ್ತರಕ್ಕಿರುವ ಪುಟ್ಟ ಗುಡಿಯು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿದೆ. ರಾವಳಫಡಿ: ಐಹೊಳೆಯ ಮೂರು ಗುಹಾಲಯಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಶೈವ ಗುಹಾಲಯವಾಗಿದ್ದು, ಹುಚ್ಚಮಲ್ಲಿಗುಡಿ ಸಮೂಹದ ಅಗ್ನಿಯಕ್ಕಿದೆ. ಅರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಈ ಗವಿಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಮನೋಹರವಾರ ನಟರಾಜನ ವಿಗ್ರಹವಿದ್ದು, ಅದರ ಸಪ್ತ ಮಾತೃಕೆಯರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನೂ ಅಷ್ಟೇ ಮೋಹಕವಾದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗ ಸಮೂಹ: ರಾವಳಫಡಿಯ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಸನಿಹದಲ್ಲೇ ಈ ದೇಗುಲ ಸಂಕುಲವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಪುಟ್ಟ ಗುಡಿಗಳಿಗೆ ಚಪ್ಪಟೆ ಮುಚ್ಚಿಗೆಗಳಿದ್ದು, ಇವುಗಳೆದುರು ನಂದಿಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಉಳಿದ ಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ, ನವರಂಗ ಮಂಟಪ ಗಳಿವೆ. ಎರಡು ಗುಡಿಗಳಿಗೆ ಕದಂಬ ನಾಗರ ಶಿಖರಗಳಿವೆ. ಇನ್ನೆರಡು ದೇಗುಲಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಲಾ ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಇನ್ನಿತರ ಗುಡಿಗಳೆಲ್ಲ ಭಗ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಅವು ಸುಮಾರು 8-10ನೆಯ ಶತಮಾನದವಾಗಿವೆ. ಮೇಗಣ ಗುಡಿ

ಹಾಗೂ ಇತರ ಗುಡಿಗಳು: ಐಹೊಳೆಯ ಅಗ್ನಿಯಕ್ಕಿರುವ ನ ಪುಟ್ಟ ಮೇಗುತಿ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಹಲವು ಪುರಾತನ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಎರಡು ಅಂತಸ್ತಿನ ಒಂದು ಗುಡಿಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೈಜವಾಗಿರುವ ಗವಿಯೊಂದಿದೆ. ಮೊದಲಂತಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತಂಭಮಂಟಪವಿದ್ದು, ಅದರ ಹಿಂದುಗಡೆ ಗೋಡೆಗೆ ತಾಗಿ ಮೂರು ಕೋಣೆಗಳಿದ್ದು, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದ್ದು ಪ್ರಧಾನ ಗರ್ಭಗೃಹವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಅಂತಸ್ತಿನಲ್ಲೂ ಮಂಟಪ ಹಾಗೂ ಅದರ ಹಿಂದುಗಡೆ ಚೌರಸಾಕಾರದ ಗರ್ಭಗೃಹವಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಮೊದ ಲಂತಸ್ತಿನ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದೊಮ್ಮೆ ಬುದ್ಧನ ವಿಗ್ರಹವಿತ್ತು. ಈಗ ಅದನ್ನು ಹೊರಗಿಡಲಾಗಿದೆ. ಅದರಿ ಈ ಅಂತಸ್ತಿನ ಮೇಲ್ಭಾಗವಣಿ ಯಲ್ಲಿ ಇದೇ ಬಗೆಯ ಬುದ್ಧ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಪ್ರಕಾರ ಇದೊಂದು ಬೌದ್ಧ ವಿಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಐದನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದ ಈ ವಾಸ್ತುಕೃತಿ ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಮೇಗುತಿ ಅಥವಾ ಮೇಲಣ ಗುಡಿಯು ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ಒಂದು ಜಿನಾಲಯವಾಗಿದ್ದು ಇದರ ಸುತ್ತ ಶಿಲಾ ಸ್ತಾಪಾರವಿದೆ. ಮುಂದುಗಡೆ ಸ್ತಂಭಮಂಟಪವಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ತಾಗಿದಂತೆ ಅಂತರಾಳ, ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾ ಪಥವುಳ್ಳ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಿದೆ. ಇದರ ಹೊರಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕ್ರಿ.ಶ. 634ರ 'ಐಹೊಳೆ ಪ್ರಸ್ತ' ಶಾಸನವಿದೆ. ಈ ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಆ ಜಿನೇಂದ್ರಾಲಯವನ್ನು ಇಮ್ಮಡಿ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ಅಮಾತ್ಯ ಹಾಗೂ ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿದ್ದ ರವಿ ಕೀರ್ತಿಯು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಈ ಶಾಸನವು ಕಾಳಿದಾಸ ಮತ್ತು ಭಾರವಿಯರನ್ನೂ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನವನ್ನೂ ರವಿ ಕೀರ್ತಿಯೇ ಅಲಂಕಾರಿಕ ಕಾವ್ಯ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ. ಮೇಗುತಿಯ ಅಗ್ನಿಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪುಟ್ಟ ಜೈನ ಗವಿಯಿದೆ. ಇದಕ್ಕೊಂದು ಮುಖಮಂಟಪವಿದ್ದು, ಹಿಂದುಗಡೆಯ ಗೋಡೆಗೆ ತಾಗಿದಂತೆ ಗರ್ಭಗುಡಿಯೂ ಇದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದಡಿ ಎತ್ತರದ ಬಾಹುಬಲಿ ಮತ್ತಿತರ ಜೈನ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಗಳಗನಾಥಗುಡಿ ಸಮೂಹ: ಹುಚ್ಚಪ್ರಯ್ಯ ಗುಡಿಯ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 38 ಸಣ್ಣ ಗುಡಿಗಳ ಒಂದು ಸಮೂಹವಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಗಳಗನಾಥಗುಡಿ ಉತ್ತಮವಾಗಿದ್ದು ಉಳಿದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವು ಭಗ್ನ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಗಳಗನಾಥ ಗುಡಿ ಯಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ, ಹಾಗೂ ನವರಂಗ ಮಂಟಪ ಗಳಿವೆ. ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದ ಈ ಗುಡಿಗಿ ರೇಖಾನಾಗರ ಶಿಖರವಿದೆ. ಈ ದೇಗುಲ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಇನ್ನೊಂದು ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲವಿದೆ. ದುರ್ಗದಗುಲವು ಐಹೊಳೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ವಾಸ್ತುಕೃತಿಯಾಗಿದ್ದು, ಇದರ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿ ಬೌದ್ಧ ಚೈತ್ಯಾಲಯದಂತಿದೆ. ಎತ್ತರದ ಜಗತಿಯ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಈ ದೇಗುಲದ ಹಿಂಭಾಗ ಹಾಗೂ ಗರ್ಭಗುಡಿ ಭಾಗ ಗಜಪುಷ್ಪಾಕಾರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದರ ಮೇಲುಗಡೆ ರೇಖಾ ನಾಗರ ಶಿಖರವಿದೆ. ಇದೊಂದು ಸೂರ್ಯ ದೇಗುಲವಾಗಿದ್ದಿರ

ಬಹುದೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಲಾಡಖಾನ್ : ದುರ್ಗ ಗುಡಿಯ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಈ ದೇಗುಲ ಸಮೂಹವಿದೆ. ಲಾಡಖಾನ್ ಎಂಬ ಸರದಾರ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿದನ್ನಾದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಆತನ ಹೆಸರಡಲಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಚೌರಸಾಕಾರದ ಸಭಾಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಮುಖಮಂಟಪವಿದ್ದು, ಸಭಾಮಂಟಪದ ಹಿಂಗೋಡಿಗೆ ತಾಗಿದಂತೆ ಗರ್ಭಗುಡಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪಶ್ಚಿಮ ದಕ್ಷಿಣ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರದ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಂಡರಿಸಿದ ಜಾಲಂಧ್ರಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಾಗಿಲವಾಡದಲ್ಲಿ ಗರುಡನ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಕೇಂದ್ರಭಾಗದ ಚೌರಸಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಚಪ್ಪಟೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗವಣಿಯಿದೆ. ಈ ಭಾಗದಲ್ಲೇ ನಂದಿಯನ್ನಿಡಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಮೇಲುಗಡೆ ಅನಂತರ ಸೇರಿಸಿದ್ದೆಂದು ತೋರುವ ನಾಗರ ಶಿಖರವಿದ್ದು ಭಗ್ನಗೊಂಡಿದೆ. ಇದು ಸುಮಾರು 450ರ ಕಾಲದ್ದೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಗೌಡರಗುಡಿ : ಲಾಡಖಾನ್ ಬಳಿಯಲ್ಲೇ ಅದೇ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಇನ್ನೊಂದು ಗುಡಿಯಿದಾಗಿದೆ. ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎತ್ತರದ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಮೇಲೆ ನಿಂತ ಈ ಗುಡಿಯ ಹೊರ ಭಿತ್ತಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಜಾಗವನ್ನು ಕಲ್ಲುಚಪ್ಪಡಿಗಳಿಂದ ಜೋಡಿಸಿರುವುದರಿಂದ ದೇಗುಲದ ಭಿತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಎಂಟನೇಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವೊಂದು ಈ ಗುಡಿಯನ್ನು ಭಗವತಿ ಅಲಯವೆಂದೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಡಾ|| ಎಸ್. ಆರ್. ರಾವ್ ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ಐಹೊಳೆಯಲ್ಲೇ ಪ್ರಾಚೀನತಮ ಕಟ್ಟಡವಿದಾಗಿದೆ. ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣ ಗುಡಿ : ಇದು ಲಾಡಖಾನ್ ದೇಗುಲದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆಿದೆ. ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಒಳಮಂಟಪ ಹಾಗೂ ಗರ್ಭಗೃಹವಿದೆ. ಇದರ ಶಿಖರವೂ ರೇಖಾನಾಗರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಸುಮಾರು 7-8ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಸೂರ್ಯನ ಎರಡು ಅಡಿ ಎತ್ತರವಾದ ವಿಗ್ರಹ ಇದರಲ್ಲಿದೆ. ಚಕ್ರಗುಡಿ : ಲಾಡಖಾನ್‌ನಿಂದ ತುಸು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಚಕ್ರಗುಡಿ ಸಮೂಹವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲೂ ಗರ್ಭಗೃಹ ಹಾಗೂ ಸಭಾಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ರೇಖಾನಾಗರ ಶಿಖರವಿದೆ. ಇದು ಸುಮಾರು ಒಂಬತ್ತನೇಯ ಶತಮಾನದ ವಾಸ್ತುಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಬಡಿಗೇರ ಗುಡಿ : ಚಕ್ರಗುಡಿಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಇರುವ ಈ ಗುಡಿಯು ಮೂಲತಃ ಸೂರ್ಯದೇಗುಲವಾಗಿತ್ತು. ಒಂಬತ್ತನೇಯ ಶತಮಾನದ ಈ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ, ನವರಂಗ ಹಾಗೂ ಮುಖಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಇದರ ಶಿಖರವೂ ರೇಖಾನಾಗರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದೆ. ರಾಚಿಗುಡಿ : ಇದು ಐಹೊಳೆಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆಿದೆ. 11ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾದ ಈ ಗುಡಿಯು ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲ ಶೈವ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದೆ. ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಎತ್ತರವಾದ ಜಗತಿಯ ಮೇಲಿದ್ದು ಮೂರು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳು ಮೂರು ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಮುಖಮಾಡಿವೆ. ಹೊರಭಿತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಪುಟ್ಟಪುಟ್ಟ ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿ, ನಟರಾಜ, ವಿಷ್ಣು ವಿಗ್ರಹ

ಗಳನ್ನಿಡಲಾಗಿದೆ. ಹುಚ್ಚಪ್ಪಯ್ಯನುತ : ಐಹೊಳೆಯ ಪಶ್ಚಿಮದ ಕ್ಷಿಪ್ರವ ಈ ಮಠದ ಬಳಿಯಲ್ಲೊಂದು ಗುಡಿಯಿದೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿ ಹಾಗೂ ಸಭಾಮಂಟಪಗಳಿರುವ ಈ ದೇಗುಲದ ಮೇಲ್ಭಾಗವಣಿಯಲ್ಲಿ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. 1067ರ ಶಾಸನವೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಹಾಲಬಸಪ್ಪ ಗುಡಿ : ಐಹೊಳೆಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಷಿಪ್ರವ ಈ ಪುಟ್ಟಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಸಭಾಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರಬಂಧದ ಮೇಲೆ ಗಂಗಾಯಮುನೆಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಕೊಂತಿಗುಡಿ ಸಮೂಹ : ಐಹೊಳೆ ಬಜಾರಿನ ಮಧ್ಯೆ ನಾಲ್ಕು ಗುಡಿಗಳಿದ್ದು ಅವು ಏಳನೇಯ ಶತಮಾನದವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳ ಹಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದುಂಟು. ಮೊದಲನೇಯ ಗುಡಿಯ ಮಂಟಪದ ಮೇಲ್ಭಾಗವಣಿಯಲ್ಲಿ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. 10ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಗುಡಿ ಮಾತ್ರ ಮುರಿದು ಬಿದ್ದಿದೆ. ಚರಂತಿಮಠ ಸಮೂಹ : ಕೊಂತಿಗುಡಿ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಅತಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಊರಿನ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಜೈನ ಬಸದಿಗಳಿವೆ. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇವು ಚರಂತಿಮಠದ ಉಸ್ತುವಾರಿಗೆ ಬಂದದ್ದರಿಂದ ಚರಂತಿಮಠ ಸಮೂಹವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಜಿನಾಲಯ ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲವಿದೆ. ಇದರ ಮೂರು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಒಂದು ಸಭಾಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಮುಖಮಂಟಪವಿದೆ. ಇದು ಸುಮಾರು 11-12ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದ್ದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಜೋಡಿ ಬಸದಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಒಂದೇ ಮುಖಮಂಟಪವಿದ್ದು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಬಸದಿಯಲ್ಲೂ ಹನ್ನೆರಡು ತೀರ್ಥಂಕರಂತೆ ಒಟ್ಟು 24 ತೀರ್ಥಂಕರ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಶಾಸನವನ್ನಾಧರಿಸಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಇದನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1120ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಯಿತು. ಹುಚ್ಚಪ್ಪಯ್ಯನ ಗುಡಿ : ಐಹೊಳೆಯ ಕೋಟೆಯ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಮಲಪ್ರಭಾ ನದಿಗೆ ಹೊಗುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಿವಾಲಯವನ್ನು ಹುಚ್ಚಪ್ಪಯ್ಯನ ಗುಡಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಗರ್ಭಗೃಹ, ಸಭಾಮಂಟಪ ಹಾಗೂ ಮುಖಮಂಟಪಗಳಿರುವ ಈ ಗುಡಿಗೇ ರೇಖಾನಾಗರ ಶಿಖರವಿದೆ. ಇದರ ಮುಖ ಹಾಗೂ ಸಭಾ ಮಂಟಪಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವು ಚೌಕಾಕಾರದ ಸ್ತಂಭಗಳಿವೆ. ಮುಖಮಂಟಪದ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಂಡರಿಸಿದ ಮಿಥುನ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಇದರ ಮೇಲ್ಭಾಗವಣಿಯಲ್ಲಿ ಮನೋಹರವಾದ ನಟರಾಜನ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಹೊರಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಇದನ್ನು ಸುಮಾರು ಎಂಟನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಯಿತು. ಎಣೆಯರ ದೇಗುಲ ಸಮೂಹ : ಹುಚ್ಚಪ್ಪಯ್ಯನ ಗುಡಿಯಿಂದ ತುಸು ದೂರದಲ್ಲಿ, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ, ನದಿಯ ದಂಡೆಯಮೇಲೆ ಎಂಟು ದೇಗುಲಗಳ ಸಮೂಹವಿದೆ. ಹನ್ನೆರಡನೇಯ ಶತಮಾನದ ಈ ಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಸಭಾಮಂಟಪ

ಹಾಗೂ ಮುಖಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ರಾಮಲಿಂಗ ಗುಡಿಗಳು : ಏಣೆಯರ ದೇಗುಲ ಸಮೂಹದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿರುವ ಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮಲಿಂಗ ದೇಗುಲ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿದೆ. 11ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಈ ದೇವಾಲಯವು ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಎರಡು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗಗಳಿದ್ದು, ಮೂರನೇಯ ದರಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತಿ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಕದಂಬ ನಾಗರ ಶಿಖರವಿದೆ.

ಐಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಸೀದಿಯನ್ನೂ ನೋಡಬಹುದು. ಈ ಗ್ರಾಮವು ಈಗ ಪಂಚಾಯತಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಪರ್ಸಿ ಬ್ರೌನ್ ಎಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಐಹೊಳೆಯು ದೇಗುಲಗಳ ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪದ ತೊಟ್ಟಿಲುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈಚೆಗೆ ಈ ಊರಲ್ಲಿ ಚಲುಕೃಪೂರ್ವಕಾಲದ ಕೆಲವು ಇಟ್ಟಿಗೆ ಕಟ್ಟಡದ ಭಾಗಗಳು ಭೂ ಉತ್ಖನನದಲ್ಲಿ ಪತ್ತೆಯಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಿಂದಾಗಿ ಈ ಸ್ಥಳ ಬಹು ಪುರಾತನವಾದದ್ದೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇದೊಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರವೂ ಹೌದು; ಅಲ್ಲದೆ ವಣಿಕ ಸಂಘಗಳ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಈ ದೇಗುಲಗಳ ಸುತ್ತ ಮುತ್ತ ಕಟ್ಟಲಾದ ಮನೆಗಳನ್ನೂ, ಕಸಕುಪ್ಪೆಗಳ ರಾಶಿಯನ್ನೂ 15 ವರ್ಷಗಳಿಂದೀಚೆಗೆ ತೆಗೆದುಹಾಕಿ, ಕೈದೋಟಿಗಳಿಂದ ಸುಂದರ ಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಔರಾದ್ : (ಬಿದರಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 7,962) ಬಿದರಿಯಿಂದ 42 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 712 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ದನಗಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಅನುರೇಕ್ಷರ ದೇಗುಲವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಭಾಲ್ಕಿ ಪಟ್ಟಣದೇವರೆಂದು ಹೆಸರಾದ ವೀರಶೈವ ಸ್ವಾಮಿ ಯೊಬ್ಬರು ಹಲವು ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಚಿಂಟಾಕಿಯು ಔರಾದ್‌ನಿಂದ ಸುಮಾರು 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶೇಕ್ ಸಾಹೇಬರ ಹೆಸರಾಂತ ದರ್ಗಾ ಇದೆ. ಔರಾದ್‌ನಿಂದ ಸುಮಾರು 32 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಗಮದಲ್ಲಿ ಪುರಾತನವಾದ ಸಂಗಮೇಶ್ವರಾಲಯವಿದೆ.

ಕಡೂರು : (ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 19,410) ಕಡೂರು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ 207 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ ಇದೆ. ಈಗಿನ ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಗೆ 1863ರಷ್ಟು ಹಿಂದೆಯೇ ಕಡೂರು ಜಿಲ್ಲಾ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಅನಂತರ ಜಿಲ್ಲಾ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಲಾಯಿತು. ಗಂಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಜೈನರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. 14ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು ಮಾದನಾಯಕ ಎಂಬ ಪ್ರಮುಖನಿಗೆ ಎಮ್ಮೆದೊಡ್ಡಿಗುಡ್ಡದ ಪರಿಸರದ ಜಮೀನುಗಳನ್ನು ಪ್ರದಾನ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಇದು ನಾರಾಯಣಪುರ ಎಂಬ

ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಪುಟ್ಟ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳ ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಮಾದನಾಯಕ ಒಮ್ಮೆ ಈ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಯಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನ ಬೇಟೆ ನಾಯಿಗಳನ್ನು ಒಂದು ಕಡವೆ (ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ) ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸಿದ ಪ್ರಸಂಗ ಜರುಗಿತಂತೆ. ಈ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತನಾಗಿ ಅವನು ಇಲ್ಲಿ 'ಕಡವೆ ಊರ'ನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನಂತೆ. ದೇವನೂರಿನ ಕ್ರಿ. ಶ. 1609ರ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಕಡಲೂರು ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಸಿಹಿ ನೀರಿನ ಹೊಂಡದ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಈಶ್ವರ ಮತ್ತು ಅಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇವೆ. ಇವೆರಡನ್ನು 17ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಯಿತು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಚಿನ್ನಕೇಶವ ದೇವಾಲಯ ಇಲ್ಲಿನ ಇನ್ನೊಂದು ದೇವಾಲಯ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ರೇಣುಕಾಮಠ ಮತ್ತು ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಬೃಂದಾವನಗಳಿವೆ. ಪ್ರಾಚೀನತೆಗೆ ಹೆಸರಾದ ಒಂದು ಸ್ಮಾರಕರವಾದ ಗ್ರಾಮ ಮಚ್ಚೇರಿ. ಇದು ಕಡೂರಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ವೇದಾವತಿ ನದಿಯು ಬಂಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹರಿಯುತ್ತಾ, ಅದು ಏಳು ಕಡೆ ಬಂಡೆಯನ್ನು ಕೊರೆದಿದೆ. ಇದನ್ನು ಕುಂತಿ ಹೊಳೆ ಎಂದು ಸ್ಥಳೀಯರು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅನತಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಡ್ಡವಿದೆ. ಅದನ್ನು ಕೀಚಕನ ಗುಡ್ಡ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಗವಿ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಮೈಲಾರದೇವರ (ಮಲ್ಲಿದೇವ) ಪ್ರತೀಕವೆನಿಸಿದ ಏಳು ಕಲ್ಲುಗಳು ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪಾಳು ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಯೋಗಾನರಸಿಂಹ, ಕೇಶವ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇವೆ. ಯೋಗಾನರಸಿಂಹ ದೇವಸ್ಥಾನ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು. ಕಡೂರಿನ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 23 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹುಲಿಗೇರಿ ದೊಡ್ಡ ಮಠ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ವೀರಶೈವ ಮಠವೊಂದಿದೆ. ಇದು ಸಕ್ಕರೆ ಪಟ್ಟಣದ ಕಲ್ಲುಮರಡಿ ಮಠಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮಠ. ಕಡೂರಿನ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ 13 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹಿರೇನಲ್ಲೂರು ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1215ರ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಹಿರಿಯನಲ್ಲೂರು ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಇದು ಆಗ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1242ರ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಕೇಶವನಪುರ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ (ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ) ದೇವಸ್ಥಾನವೂ ಇದೆ. ಕಡೂರಿನ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿ ತೀರ ಎರಡೇ ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ಗ್ರಾಮ ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳ. ಮಲ್ಲಾಸುರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನಿಗೆ ಇಲ್ಲಿನ ಜನ ಹೆದರಿ ತತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. ರಾಮಾಯಣದ ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರ ಅವನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಜನರ ಭಯ ನಿವಾರಣೆಯಾಯಿತಂತೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಮಲ್ಲಿದೇವ ದೇವಸ್ಥಾನ 12ನೇಯ ಶತಮಾನದ್ದೆಂದು ನಿಗದಿಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1125ರ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಾಮವನ್ನು

ಮಲ್ಲೇಶ್ವರವೆಂದೂ, ದೇವರನ್ನು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನೆಂದೂ ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೇವಸ್ಥಾನವು ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಬೀದೂರು : (1981ರ ಜನಸಂಖ್ಯೆ 18,081) ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 214 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ರೈಲು ಕೂಡು ನಿಲ್ದಾಣ (ಜಂಕ್ಷನ್) ವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1063ರ ಇಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಶಾಸನ ಈ ಊರನ್ನು ಬೀರಲೂರು ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಂತರಭಟ್ಟಮ್ಮ, ಮೈಲಾರದೇವರು, ಬೀರೇದೇವರು ಮೊದಲಾದ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಬೀರೇದೇವರ ಜಾತ್ರೆ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ 15 ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಜರಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ನಾಗರಿಕ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ಪೌರಾಡಳಿತ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತದೆ. ಸಕ್ರೇಪಟ್ಟಿ (ಜನ: 3,684) ಕಡೂರಿಗೆ 17 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ ಇದೆ. ಇದನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯ ವಾಗಿ ಸುಖರಾಯ ಪಟ್ಟಣವೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1864ರ ಒಂದು ತೆಲುಗು ತಾಮ್ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಗಾಳಿ ಪೂಜೆ ಸಕರಪಟ್ಟಣಮು ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಐತಿಹ್ಯ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿವೆ. ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ಶಬರಾಸುರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸ ಮತ್ತು ಅಂಬರೀಷನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮಹಾ ಸಾಧು ಇಲ್ಲಿ ಆಳಿದ್ದರಂತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಶಂಬರಪುರಿಯೆಂದೂ, ಅಂಬರೀಷ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. ಬೀರೋಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಐತಿಹ್ಯದಂತೆ ಇದು ರುಕ್ಮಾಂಗದರಾಯನ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸುತ್ತಿನ ಭಗ್ನ ಕೋಟೆ ಯಿದೆ. ರಂಗನಾಥ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಅದರ ಪ್ರಾಕಾರ ಶುಕನಾಸ, ನವರಂಗ ಮತ್ತು ಮುಖಮಂಟಪಗಳಲ್ಲಿ ನಾಯಕರ ಕಾಲದವು ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರೀಶ್ವರ ಶೈಲಿಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಭುಜ ರಾಮ, ನವನೀತ ಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಭಾಸ್ಕರಾರರ ಕಂಚಿನ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ವೀರಭದ್ರ ಕಾಳಹಸ್ತೀಶ್ವರ, ಬಲ್ಲೇಶ್ವರ, ಲಕ್ಷ್ಮೀರಾಮೇಶ್ವರ, ಸೋಮೇಶ್ವರ ಮೊದಲಾದ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿವೆ. ಊರಿಗೆ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಯೇ ಕಲ್ಲುವರಡಿ ಮಠವಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಅಜ್ಜಯ್ಯಸ್ವಾಮಿಯ ಗದ್ದುಗೆ ಯಿದೆ. ಸಕ್ರೇಪಟ್ಟಿ ದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಆಯ್ಯನಕೆರೆ ಎಂಬ ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆಯೊಂದಿದೆ. ಅದನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಮದಗದ ಕೆರೆಯೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಸುತ್ತ ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳಿದ್ದು ಅದು ಬಾಬಾ ಬುಡನ್ ಬೆಟ್ಟ ಸಾಲಿನ ಬುಡಕ್ಕೆ ಅಂದರೆ ಶಕುನಗಿರಿ ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿದೆ. ಗೌರಿಹಳ್ಳದ ನೀರು ಈ ಕೆರೆಗೆ ಆಧಾರ. ಈ ಕೆರೆಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹರಿದು ಬರುವ ನೀರಿಗೆ ನೇದಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ಇದು ಕಡೂರಿನ ಬಳಿ ಅನತಿ ಹಳ್ಳವೊಂದಿಗೆ ಸಂಗಮಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹರಿಯುವುದರಿಂದ ನದಿಗೆ ನೇದಾವತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂತು. ಈ ಮೊದಲು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವ ರುಕ್ಮಾಂಗದ ರಾಯನೇ ಈ ಕೆರೆಯ ನಿರ್ಮಾತೃ ಎಂಬ ಒಂದು ಐತಿಹ್ಯವೂ ಇದೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ನರಸಿಂಹ ಕ್ರಿ. ಶ. 1156ರಲ್ಲಿ

ಈ ಕೆರೆಯ ದುರಸ್ತಿ ಮಾಡಿಸಿದ. ಕೆರೆ ಏರಿಯ ನಡುವಂತರಕ್ಕೆ ಇರುವ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಸನ್ನ ಬಲ್ಲಾಳೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಮೃತಮಲಾ ಕಾವಲೂ (ಗೋಮಾಳ) ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ತನ್ನ ಕೇಂದ್ರವೂ ಇದೆ. ಹರಿಹರ ಪುರವು ಕೋಪ್ಪ ಊರಿನ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ತುಂಗಾ ನದಿಯ ಎಡದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸು ಇಮ್ಮಡಿ ಹರಿಹರ ಮತ್ತು ಅರಗ ಸೀಮೆಯ ಅಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿ ಸಾಬಣ್ಣ ಒಡೆಯರ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ (1392 ಮತ್ತು 1418) ಇದು ಪ್ರಾಚೀನ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತೆಂಬ ಅಂಶ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅದ್ವೈತ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಒಂದು ಸ್ವಾರ್ಥ ಮಠ ಮತ್ತು ಅದರೊಳಗೆ ಶಾರದಾಂಬಾ ಮತ್ತು ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಇವೆ. ಶಾರದಾಂಬಾ ದೇವಾಲಯ ದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಚಕ್ರವಿದೆ. ವರದರಾಯ, ವೆಂಕಟರಮಣ, ಅಂಬಿಕಾ, ಚೌಡೇಶ್ವರ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿವೆ. ರಂಗನಾಥನೆಂಬ ಪಾಳೆಯಗಾರ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಕೋಟೆಯ ಭಗ್ನಾವಶೇಷವಿದೆ. ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ ಹರಿಹರಪುರದ ಉಪಗ್ರಾಮ. ಇಲ್ಲಿ ನೀಲಕಂಠೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಕಳಸ ಗ್ರಾಮದ ಕೊಲ್ಲೂರ ಎಂಬುವನ ಮಗ ಕಾಳಣ್ಣ ಎಂಬ ಶಿಲ್ಪಿ ಈ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1733ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ- ದೇವಸ್ಥಾನ (ಜನ: 1,552) ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರದಿಂದ 234 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ದೇವಸ್ಥಾನ ಗಳಿಂದ ಈ ಊರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಇದನ್ನು ಸುರಪುರ ವೆಂದೂ, ಗೀರ್ವಾಣಪುರವೆಂದೂ ಕೆಲವು ದಾಖಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1234ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೀ ನಾರಾಯಣಪುರವೆಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಕನ್ನಡದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶನ ಜನ್ಮಸ್ಥಳ. ಅವನು ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತನ ಪರಮಭಕ್ತನಾಗಿದ್ದು ಜೈಮಿನಿ ಭಾರತವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿ ರುದ್ರಭಟ್ಟಿ (12ನೇಯ ಶತಮಾನ) ತನ್ನ ಕಾವ್ಯವಾದ ಜಗನ್ನಾಥ ವಿಜಯವನ್ನು ಈ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ವಾಸ್ತವ ವಾಗಿ ಗಮನಾರ್ಹ ಸ್ಥಳ ವಿಶೇಷಗಳು. ಮೊದಲಿನದನ್ನು 17ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲೂ, ಎರಡನೇಯದನ್ನು 13ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲೂ ಕಟ್ಟಲಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ ನದೆಯ ಹೇಳುವ ಒಂದು ಹಳೆಯ ಮನೆಯೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಅಸಂದಿ (ಜನ: 1,780) ಯು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 227 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ವೀರಗಲ್ಲುಗಳೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು 14 ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಕೆಲವು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸ್ಮಾರಕಗಳೂ ಇವೆ. ಗಂಗರ ಮತ್ತು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇದರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಭಾಗವನ್ನು ಅಸಂದಿನಾಡು ಎಂದು

ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಗಂಗ ಶ್ರೀಪುರುಷನ ಮಗ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯನು ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ. ನಂತರ 12 ಮತ್ತು 13ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳ ಸಾಮಂತರಾದ ಗಂಗ ವಂಶೀಯರು ಇಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ. ಶ. 1206ರ ಶಾಸನವೊಂದು ಅಸಂದಿಯಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರು ಶಿವಾಲಯಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈಗ ಅಲ್ಲಿರುವುದು ಮೂರು ದೇವಾಲಯಗಳು ಮಾತ್ರ. ಗ್ರಾಮದ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಚಂಡಿಕೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳು ಇದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗಗಳು ಸ್ಥಾಪಿತಗೊಂಡಿವೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1191 ರಲ್ಲಿ ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಗಂಗರಾಜ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಗಂಗೇಶ್ವರ, ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರ ಎರಡೂ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದವು. ಎರಡೂ ಸುಂದರವಾದ ಹೊಯ್ಸಳ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದ ಹರಹ ಸಾಹಣಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ. 1205ರಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರೇಶ್ವರ, ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ಅಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಬೀರಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ರೇವಣಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳೂ ಇವೆ. ಹನ್ನೆರಡು ಸಂವತ್ಸರಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಇಲ್ಲಿ 15 ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಬೀರಲಿಂಗೇಶ್ವರನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಜಾತ್ರೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.

ಕನಕಪುರ : (ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇಂ; ಜನ: 30,153) ಕನಕಪುರವು ಅರ್ಕಾವತಿ ನದಿಯ ಬಲದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇದೆ. ಅದು ಬೆಂಗಳೂರಿನ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 56 ಕಿಮೀ ದೂರ ದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ ಊರನ್ನು ಕಾಣಿಕಾರನಹಳ್ಳಿ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. 1947ರವರೆಗೆ ಇದನ್ನು ಕಾನಕಾನಹಳ್ಳಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಚನ್ನಪಟ್ಟಣದ ಪಾಳೆಯಗಾರನು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೋಟೆ ಕಟ್ಟಿದ ನೆಂದು ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1630ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರರಸು ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಇದನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡರು. ಶ್ರೀರಂಗ ಪಟ್ಟಣದತ್ತ ದಾಳಿಗೆ ಹೊರಟಿದ್ದ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ದೊರಕ ಬಹುದಾಗಿದ್ದ ರಕ್ಷಣಾ ಸೌಲಭ್ಯ ತಪ್ಪಿಸಲೋಸುಗ ಟಿಪ್ಪು ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಎರಡು ಸಲ ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಿದ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮ, ಗಣಪತಿ, ರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿ, ಸೋಮೇಶ್ವರ, ಕೆಂಕೇರಮ್ಮ, ವೊಲಕೋಟಿಮ್ಮ, ಅಂಜನೇಯರುಗಳ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಮುಖ್ಯ ವಾದವು. ಇಲ್ಲಿ ವಾರ್ಷಿಕ ಜಾತ್ರೆ ಮತ್ತು ಶ್ರೀರಾಮ ದೇವ ಸ್ಥಾನದ ದನಗಳ ಪರಿಷೆಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಜರಗುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಜನ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿನ ವೀರಶೈವರ ದೇಗುಲ ಮಠವು ಬಹಳ ಹಳೆಯದು ಮತ್ತು ಗೌರವಾ ನ್ವಿತವಾದುದು. ಈ ಮಠದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಾಣಸ್ವಾಮಿ, ಮರುಳ ಸಿದ್ಧಸ್ವಾಮಿ ಮೊದಲಾದ ಶರಣರ ಗದ್ದುಗೆಗಳು ಇವೆ. ಈ ಮಠದೊಳಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 1667ರ ಒಂದು ಶಾಸನವಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ

ದಳವಾಯಿ ಕುಮಾರಯ್ಯನ ತಾಯಿ ತಿಮ್ಮಮ್ಮನು ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ ದಾನ ದತ್ತಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1678ರ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಯ್ಯನು ಈ ಮಠವನ್ನು ಪುನಃ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಈ ಮಠದ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಚಿತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯ ಮತ್ತು ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತ ವೇದ ಪಾಠಶಾಲೆ ನಡೆಯುತ್ತಿವೆ. ಜುಮ್ಮಾ ಮಸೀದಿ ಮತ್ತು ಮೆಳೆಕೋಟೆ ಮಸೀದಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಮಸೀದಿಗಳು ಇವೆ. ಎರಡು ದರ್ಗಾಗಳೂ ಇವೆ. ಸಂತ ರೀತಾ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಸ್ಕೂಲು ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಗ್ರಾಮೀಣ ವಿದ್ಯಾ ಸಂಸ್ಥೆ ಅನೇಕ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನೂ, ಒಂದು ಪ್ರಥಮ ದರ್ಜೆ ಕಾಲೇಜನ್ನೂ ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ರೇಷ್ಮೆ ನ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೇಷ್ಮೆ ನೂಲು ಬಿಚ್ಚುವ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಇದೆ. ಜೊತೆಗೆ ರೇಷ್ಮೆ ನೂಲುವ, ಹುರಿ ಮಾಡಿ ಲಡಿ ಮಾಡುವ ಅನೇಕ ಖಾಸಗಿ ಘಟಕಗಳೂ ಇವೆ. ಒಂದು ತೆಂಗಿನ ನಾರು ಘಟಕ, ರೇಷ್ಮೆಗೂಡು ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಇವೆ. ಕನಕಪುರಕ್ಕೆ ಎರಡು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮ ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಕಾವೇರಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಕಾವತಿಗಳ ಸುಂದರ ಸಂಗಮ ಕನಕಪುರಕ್ಕೆ ಅನತಿ ದೂರದಲ್ಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಗಮ ಕ್ಷೇತ್ರ ತನ್ನ ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಜನಮನವನ್ನು ತಣಿಸುತ್ತದೆ. ನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಹಳೇ ಕಾಲದ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಸಿ ಮಂದಿರಗಳು ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಮೇಕೆದಾಟು ಎಂಬ ಬಹು ರಮ್ಯ ಸ್ಥಳವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಂಗಮ ದಿಂದ ಸಣ್ಣ ವಾಹನಗಳು ಹೋಗಬಹುದಾದ ರಸ್ತೆಯಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಬರಲು ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸ್ವರೂಪ ಕಾರಣ. ಕಾವೇರಿ ನದಿ ಅಳವಾದ ಬಂಡೆಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಎರಡು ದಂಡೆ ಮೇಲಿನ ಬಂಡೆಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ಹತ್ತಿರವಾಗಿವೆ ಎಂದರೆ ಒಂದು ದಂಡೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ದಂಡೆಗೆ ಮೇಕೆ ಜಿಗಿಯಬಹುದು. ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳ ಕೆಳಗೆ ಈ ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಲಭ್ಯ ಒದಗಿಸಿದ್ದ ಬಂಡೆಗಳಲ್ಲೊಂದು ಕಳಚಿಬಿದ್ದಿತು. ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಈ ತಾಣದಿಂದ 60 ಅಡಿಗಳ ಕೆಳಗಿನ ಬಹು ಸಣ್ಣ ಜಾಗ ದಲ್ಲಿ ಸಂಗಮವಾದ ಕಾವೇರಿ-ಅರ್ಕಾವತಿಗಳ ನೀರು ರಭಸವಾಗಿ ನುಗ್ಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಳ ಜನಾರ್ಕಣೇಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನೇಕರು ವಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಬಂದು ಹೋಗುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಂಗಮದವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ವಾಹನ ಸೌಕರ್ಯವಿದೆ.

ಕಲಘಟಗಿ : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 11,034) ಕಲಘಟಗಿಯು ಧಾರವಾಡದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 34 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 1973 ರಿಂದ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಐದು ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿವೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ

ಅತ್ಯಂತ ಹಿಂದಿನದಂದರೆ ಚಾಳುಕ್ಯ ಅರನೇಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದ್ದು. ಮರಾಠರ ಅಲ್ಪಕಾಲದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ವಿಭಾಗದ ಅಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತಿ ಕೆರಳಿಸುವ ಪ್ರಾಚೀನವಶೇಷಗಳೇನೂ ಇಲ್ಲ. 18ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಇಸ್ಲಾಂ ಧರ್ಮ ಪ್ರಸಾರಕನಾಗಿದ್ದ ರುಸ್ತುಂ ಷಾಹೀದ್‌ರ ಗೋರಿ ಹಾಗೂ ಅವರ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಕೆರೆಯೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಹನುಮಾನ್, ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಬಸವಣ್ಣರ ಆಧುನಿಕ ಶೈಲಿಯ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳೂ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮದೇವತೆಗಳ ಗುಡಿಗಳೂ ಇವೆ. ಶಾಂತಿನಾಥ (1857) ಮತ್ತು ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ (1967)ರ ಎರಡು ಬಸದಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಒಂದು ಚರ್ಚ್ ಸಹ ಇವೆ. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಅಕ್ಕಿ ಗಿರಣಿಗಳು ಮರ ಕೊಯ್ಯುವ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳು ಒಂದು ಬೆಂಕಿಕಡ್ಡಿ ಕಾರ್ಖಾನೆಯೂ ಇವೆ. ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ತೊಟ್ಟಿಲು ತಯಾರಿಕೆಗೆ ಈ ಊರು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿದೆ. ಕಲಘಟಗಿಯ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ 10 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕಾವ:ಧೇನು ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಕಲ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಅದರ ಹೊರಮೈಯಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಪೌರಾಣಿಕ ಕೆತ್ತನೆಗಳು ಇವೆ.

ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ : (ಜಿ., ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ ಕೇ; ಜನ: 2,18,621) ಚಾಳುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಲುಂಬರಿಗೆ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಗುಲ್ಬರ್ಗ (ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ)ವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 623 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಕಂದಾಯ ವಿಭಾಗದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಈ ನಗರವೂ 1347ರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಾ ವುದ್ದೀನ್ ಬಹಾಮನ್ ಷಾನ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. 1424ರ ವರೆಗೆ ಬಿದರಿಗೆ ವರ್ಗವೆಣೆ ಆಗುವವರೆಗೂ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿಯೇ ಮುಂದುವರಿಯಿತು. 1347ಕ್ಕೂ ಮುಂಚೆಯೂ ಇದು ಪ್ರಾಂತೀಯ ಅಡಳಿತದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಮಹಮದಿಯರ ಆಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಇದು ವಾರಂಗಲ್ಲಿನ ಕಾಕತೀಯರ ಅಡಳಿತ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದಿತು. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿಯ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಮೊದಲು ವಾರಂಗಲ್ಲಿನ ರಾಜಾ ಗುಲ್‌ಜೆಂದ್ ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅನಂತರ ಅದನ್ನು ಅಲ್ಲಾ ವುದ್ದೀನ್ ಬಹಮನಿ ಬಲಪಡಿಸಿದನು. ಹದಿನೈದು ಕಾವಲು ಗೋಪುರಗಳನ್ನು ಈ ಕೋಟೆಯು ಒಂದು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ರಚನೆಯಾಗಿದೆ. ಫಿರೋಜ್ ಷಾ (1397-1422) ಹಳೆಯ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬೃಹತ್ ಮಸೀದಿಯನ್ನು 1397ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಪೂರ್ವದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 216 ಅಡಿ ಉದ್ದ, ಉತ್ತರದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 176 ಅಡಿ ಅಗಲವಿದ್ದು 38,016 ಚದರ ಅಡಿ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸುವ ಈ ಮಸೀದಿಯು ಸ್ವೇದನ ಕಾರ್ಡೊವಾದಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಮಸೀದಿಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮೇಲ್ಪಾಳೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಏಕೈಕ ಮಸೀದಿಯಾಗಿದೆ. ಇರಾನಿನ ಕ್ವಾಸ್ಪಿನ್ ಎಂಬ ಊರಿನ ರಫಿ ಎಂಬಾತನು ಇದರ ಶಿಲ್ಪಿ. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸೂಫಿ ಸಂತ ಖ್ವಾಜಾ

ಸ್ವಿಯದ್ ಗೆಸೂ ದರಾಜ್ (ಬಂದೇ ನವಾಬ್) ಕಲ್ಬುರ್ಗಿಗೆ 1413ರಲ್ಲಿ ಬಂದರು. ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಪರ್ಷಿಯನ್ ಲೇಖಕರಾಗಿದ್ದ ಇವರು ದಖ್ಖಣದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ ನಂತರ ಉರ್ದು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಣತಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡರು. ಬಹಮನಿ ದೊರೆ ಅಹಮದ್ ಷಾ (1422-36) ಬಂದೇ ನವಾಜರಿಗೆ ಅನೇಕ ಉವಾರವಾದ ದಾನ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದನು. ಈ ಸಂತರ ಸಮಾಧಿಯು ಇಂದಿಗೂ ಮುಸ್ಲಿಂ ಹಾಗೂ ಹಿಂದೂಗಳ ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಈ ಸಮಾಧಿಯು ಒಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ಸಂಕೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಸಮಾಧಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದು ಭಾರಿ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಕಟ್ಟಡದೊಳಗೆ ಅನೇಕ ವರ್ಣ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಇದೇ ಸಂಕೀರ್ಣದಲ್ಲಿಯೇ ಔರಂಗಜೇಬನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಒಂದು ಮಸೀದಿಯೂ ಇದೆ. ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನರು ಈ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಹೊರ ದೇಶಗಳಿಂದ ಕವಿಗಳು, ಪಂಡಿತರು, ರಾಜಕಾರಣಿಗಳನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇದು ಅದಿಲ್ ಷಾಹಿ ದೊರೆಗಳ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಯಿತು. ಮೊಗಲರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ನಿಜಾಮನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕಲ್ಬುರ್ಗಿಯ ತನ್ನ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿತು. ಮೊದಲನೆಯ ನಿಜಾಮ್ ಉಲ್ ಮುಲ್ಕ್ ಅಸಫ್‌ಜಾ ಇದನ್ನು ತನ್ನ ಅಲ್ಪಕಾಲಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. 1873ರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಜಿಲ್ಲಾ ಕೇಂದ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. 1956ರಲ್ಲಿ ಇದು ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ಒಂದು ಭಾಗವಾಯಿತು. ನಗರದ ವಾಯುವ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಬುರ್ಗಿಯ ಹಳೆಯ ಕೋಟೆಯಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿನ ದ್ವಾರಗಳೂ ಹೊರಗೋಡೆಗಳೂ, ಕಟ್ಟಡಗಳೂ, ಜೀರ್ಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಬಂದೇ ನವಾಜರ ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲದೆ ಕಲ್ಬುರ್ಗಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಮಾರಕವೆಂದರೆ 19ನೆಯ ಶತಮಾನದ ವೀರಶೈವ ಸಂತ ಶರಣ ಬಸವೇಶ್ವರರ ದೇವಾಲಯ. ಈ ಶರಣರ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಗಳು ನಗರದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ವಿಧ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಖಲಂಧರ್ ಖಾನನ ಮಸೀದಿ ಮತ್ತು ಚಾಂದ್ ಬೀದಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಹೀರಾಪುರ್ ಮಸೀದಿ (5851) ಇಲ್ಲಿಯ ಎರಡು ಪ್ರಮುಖ ಕಟ್ಟಡಗಳು. ತುಘಲಕ್ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿರುವ ಸುಲ್ತಾನ್ ಹಸನ್‌ನ ಸಮಾಧಿ ಮತ್ತು ಅವನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಬ್ಬರ ಸಮಾಧಿಗಳು ಈ ನಗರದಲ್ಲಿದೆ. ಫಿರೋಜ್ ಷಾನ ಸಮಾಧಿಯು ಮತ್ತೊಂದು ಭವ್ಯವಾದ ಕಟ್ಟಡ. ಷಾ ಬಜಾರ್ ಮಸೀದಿ ಬಹಮನಿ ಕಾಲದ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಮಾರಕ. ನಗರದ ಹೊರಗಡೆ ಹಫ್ತಾ ಗುಂಬಜ್‌ನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 1375-1422ರ ನಡುವಿನ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಬಹಮನಿ ದೊರೆಗಳ ಏಳು ಸಮಾಧಿಗಳಿವೆ. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿಯ ಕಟ್ಟಡಗಳು ಇಂಡೋ-ಸಾರ್‌ಸೆನಿಕ್ ಶೈಲಿಗೆ ಉತ್ತಮ ನಿದರ್ಶನಗಳಾಗಿವೆ. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿಯಲ್ಲಿ ನಗರ ಕಾರ್ಪೊರೇಶನ್ ಅಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲಾಗಿದೆ. (ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪದ

ಬುಗ್ಗಿನ ವಿವರಗಳಿಗೆ ಇಸ್ಲಾಮಿಕ್ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಮೇಲಿನ 11ನೇ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ನೋಡಿ).

ಕಾರ್ಕಳ : (ದ. ಕ. ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 20,656)
 ಕಾರ್ಕಳ ಮಂಗಳೂರಿನ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ 52 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ 384 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಕಾರ್ಕಳದ ಭೈರರಸ (ಸಾಂತರ) ಮನೆತನದ ವೀರಪಾಂಡ್ಯದೇವನು, ತನ್ನ ಅಜ್ಜಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ 1432ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ 12.8 ಮೀ ಎತ್ತರದ ಗೊಮ್ಮಟ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ. ಈ ಮನೆತನದ ಅಜ್ಜಿಕೆ ಇಲ್ಲಿ 14ನೇಯ ಶತಮಾನದಿಂದಲೇ ಆರಂಭವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ಮಾರಕಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಮನೆತನದವರ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿವೆ. ಗ್ರಾನೈಟ್ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಸುಂದರವಾದ ಚತುರ್ಮುಖ ಬಸದಿ, ಅನಂತಶಯನ ಮತ್ತು ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಶ್ವತ ಸ್ಮಾರಕ ಕಟ್ಟಡಗಳು. ಇವೆಲ್ಲ ವಿಜಯನಗರ ಶಿಲ್ಪ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಭೈರರಸ ಹಳೆಯ ಅರಮನೆಯ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವನ್ನು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಗೊಮ್ಮಟ ಗುಡ್ಡದ ಸನಿಹದಲ್ಲಿರುವ ರಾಮಸಮುದ್ರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕೆರೆಯ ನಿರ್ಮಾಣವು 14ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಕಡೆಯ ಕಾಲಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ರಾಮನಾಥ ಅರಸನೇಬ ಕಾರ್ಕಳ ಮನೆತನದ ಅರಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಯಿತು. ಇಲ್ಲಿನ ನಾಗರಿಕ ಪೂರೈಕೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ಪೌರಾಡಳಿತ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಶಿಲ್ಪಕಲೆ ಶಿಲ್ಪ ರಂಜಾಳ ಗೋಪಾಲ ಶೆಟ್ಟಿ ಅವರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಸಂತ ಲಾರೆನ್ಸ್ ಇಂಜಿನ್ಯ ಕೈಸ್ತರಲ್ಲದವರ ಗೌರವಕ್ಕಾಗಿ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಕಾರ್ಕಳಕ್ಕೆ ಅನಿ ದೂರದ ಹಿರಿಯಂಗಡಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸುಂದರ ಬಸದಿ ಮತ್ತು ಒಂದು ಬಹು ಎತ್ತರದ ಮಾನಸ್ತಂಭವಿದೆ. ಕಾರ್ಕಳದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವರಂಗ (ಜನ: 2,582) ದಲ್ಲಿ ಕೊಳದ ನಡುವೆ ಒಂದು ಜೈನ ಮಠವಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ವಿಜಯ ನಗರದ ಕಾಲದ ನೇಮಿನಾಥ ಬಸದಿ ಮತ್ತು ಚತುರ್ಮುಖ ಬಸದಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಜೈನ ಬಸದಿಗಳು ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಬೇಡರಕೋಟೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕೋಟೆಯಿದೆ. ನಡಪಾಲ ಗ್ರಾಮದ ಭಾಗ ಸೋಮೇಶ್ವರ (ಜನ: 2,098) ವು ಕಾರ್ಕಳ- ಆಗುಂಬೆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಕಳದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ 40 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟಗಳ ಸಾಲಿನ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿ, ಘಟ್ಟದ ಕೆಳಗಿನ ಉಪ್ಪು, ಮೆಣಸು ಹಾಗೂ ಇತರ ಉತ್ಪಾದನೆಗಳನ್ನು ಘಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಇತರ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಸಾಗಿಸಲಿರುವ ಘಟ್ಟ ವೇರುವ ಈ ಘಾಟಿ ರಸ್ತೆಯ ಆರಂಭದಲ್ಲೆಯೇ ಇದೆ. ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಕಡೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿರುವ ಬಸ್ ಪ್ರಯಾಣಿಕರು ಇಲ್ಲಿ ಇಳಿದು ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಆಗುಂಬೆಯವರೆಗಿನ ತೀರ ಕಿರಿದಾದ ಅಂಕು ಡೊಂಕಿನ ಘಾಟಿ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಸಣ್ಣ ವಾಹನಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗ ಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಸ್ಥಾನ

ಗಳಿವೆ. ಬಾರಕೂರಿನ ಅಧಿಪತಿಗಳು ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದರು. ಅದರ ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಈಗ 2-3 ಶತಮಾನಗಳ ಹಿಂದೆ ಕಟ್ಟಲಾಯಿತು. ನಂದಳಿಕೆ (ಜನ: 2,618) ಕಾರ್ಕಳದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 30 ಕಿಮೀ ದೂರ ದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಹಿಂದೆ, ನಂದಳಿಕೆ ಹೆಗ್ಗಡೆಮನೆತನದ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಹೆಗ್ಗಡೆಮನೆತನದ ಪೂರ್ವಿಕರ ಮನೆ ಕೆಲವು ಸುಂದರವಾದ ಮರದ ಕೆತ್ತನೆಗಳಿಂದ ಶೋಭಾಯುಜನವಾಗಿದೆ. ರಾಮಾಶ್ವಮೇಧ ಹಾಗೂ ಇತರ ಕೃತಿಗಳ ರಚಯಿತನೂ ಮುದ್ದಣ್ಣ ಕಾವ್ಯನಾಮದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನೂ ಆದ ನಂದಳಿಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಣಪ್ಪ ಈ ಗ್ರಾಮದವನು. ಮೂಡುಬಿದರೆ (1981ರ ಜನ: 13,575) ಮಂಗಳೂರಿನ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ 35 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲೂ, ಕಾರ್ಕಳದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 28 ಕಿಮೀ ದೂರ ದಲ್ಲೂ ಇದೆ. ಇದು ದಕ್ಷಿಣದ ಜೈನಕಾಶಿ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾಗಿದೆ. ಗುಡ್ಡಸಾಲುಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಈ ಊರು ಸಂತ ಮಹಾಪುರುಷರು ಹಾಗೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿಗಳ ವಾಸ್ತವ್ಯದ ಫಲವಾಗಿ ವಿಶೇಷ ಮಹತ್ವ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 18 ಬಸದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರ್ಚನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಲು ಭಾರತದ ನಾನಾ ಸ್ಥಳಗಳಿಂದ ಜೈನರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಯಾತ್ರೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಹದಿನೆಂಟು ಬಸದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದಾದ ತ್ರಿಭುವನಶಿಲಕ ಚೂಡಾಮಣಿ ಬಸದಿಯು 'ಸಾವಿರ ಕಂಭದ ಬಸದಿ' ಎಂದು ಪರಿಚಿತವಾಗಿದೆ. ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿ ಮತ್ತು ಹೊಸ ಬಸದಿಗಳನ್ನು ವಿಜಯನಗರ ಶಿಲ್ಪ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 1429-30ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಯಿತು. ಬಡಗ ಬಸದಿ, ಶೆಟ್ಟಿರ ಬಸದಿ, ಹಿರೇ ಬಸದಿ ಹಾಗೂ ಇತರ ಹದಿಮೂರು ಬಸದಿಗಳು ನೋಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಅನೇಕ ಜೈನಗುರುಗಳ ಸಮಾಧಿಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಚಾಟಿ ಮನೆತನ ದವರು ಇದನ್ನು ತಮ್ಮ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿ ದ್ದರು. ಆ ವಂಶೀಯರು ಈಗಲೂ ಇಲ್ಲಿನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿ ಸುಂದರ ಕೆತ್ತನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಮರದ ಕಂಭಗಳು ಇವೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಸುಂದರ ಕೆತ್ತನೆಯ ಮರದ ಚಾನಣಿ ಮತ್ತು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕೆತ್ತನೆಯ ಮರದ ಜಾಲಂಧ್ರಗಳು ಅಲ್ಲಿವೆ. ಮರಗಂಬಗಳಲ್ಲಿನ ನವನಾರಿಕಂಜರ ಮತ್ತು ಪಂಚನಾರಿ ತುರಗಗಳು ಎದ್ದುಕಾಣುವ ಕುಸುರಿ ಕೆಲಸ ಗಳು. ಕನ್ನಡದ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿಯಾದ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ (16ನೇಯ ಶತಮಾನ) ತನ್ನ ಭರತೇಶ ವೈಭವವನ್ನು ರಚಿಸಿದುದು ಇಲ್ಲೇ. 1981ರ ಜನಗಣತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಇದನ್ನು ಗ್ರಾಮಮಟ್ಟದಿಂದ ಪಟ್ಟಣದ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಜೈನಮಠದಲ್ಲಿ ಜೈನಧರ್ಮ ತತ್ವಗಳ ಗ್ರಂಥಗಳಾದ ಧವಳ ಮತ್ತು ಜಯಧವಳಗಳ ಅಮೂಲ್ಯ ಮತ್ತು ದುರ್ಲಭವಾದ ಹಸ್ತ ಪ್ರತಿಗಳು ಇವೆ.

ಕಾರನಾರ : (ಉ. ಕ. ಜಿ; ಜಿ, ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು

ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 42,203) ಬೆಂಗಳೂರಿನ ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ 519 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕಾರವಾರ ಸಮುದ್ರದಂಡೆಯ ಉರು. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ನಾಲ್ಕು ಗ್ರಾಮಗಳಾದ ಬೈತ್ಪೂಲ್, ಬಾಡ್, ಕೊನೆ ಮತ್ತು ಕೋಡಿಬಾಗ್ ಓಟ್ಟಿಗೂಡಿ ಕಾರವಾರ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಹತ್ತಿರದ ಗ್ರಾಮ ಕಡವಾಡದಿಂದಾಗಿ (ಕಡೇ ವಾಡಿ ಅಥವಾ ಕಡೇ ಗ್ರಾಮ) ಈ ಹೆಸರು ಕೂಡಿ ಬಂತು. ಕಾರವಾರವು ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಜಿಲ್ಲಾ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಮೂರು ಕಡೆ ಸಮುದ್ರವಿದ್ದು, ಈ ಪರಿಸರವೆಲ್ಲ ಸಮುದ್ರ ಸ್ನಾನಮಾಡುವವರಿಗೆ ಹಿತಕರ ತಾಣವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1510ರಲ್ಲಿ ಸಿಂತಕೋನ ಅಥವಾ ಚಿತ್ತಾಕುಲ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ನದಿಯ ಆಚೆ ದಂಡೆಯ ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಕರಿಬಾಲ್ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಹದಿನೇಳನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇದು ವಿಜಾಪುರ ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1638ರಲ್ಲಿ ಸರ್ ವಿಲಿಯಂ ಕುರ್ಟಿಸ್ ಕಾರವಾರ ಬಳಿಯ ಕಡವಾಡ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವ್ಯಾಪಾರೀ ಮಳಿಗೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1660ರಲ್ಲಿ ಈ ಮಳಿಗೆಯ ತುಂಬಾ ನವುರಾದ ಮಸ್ತನ್ ಬಟ್ಟಿಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ವಿದೇಶಗಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಇಡೀ ಪಶ್ಚಿಮ ಕರಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಮಸ್ತನ್ ಬಟ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಮಳಿಗೆಯದೇ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದಾಗಿತ್ತು. ಮಸ್ತನ್ ಬಟ್ಟಿಯಲ್ಲದೆ, ಇಲ್ಲಿಂದ ಮೆಣಸು, ಎಲಕ್ಕಿ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ ಮತ್ತು ಒರಟಾದ ಡುಂಗರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ನೀಲಿಬಟ್ಟಿಯನ್ನು ಸಹ ರಫ್ತು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಮಳಿಗೆಯನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1679ರಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಲಾಯಿತು ತಾದರೂ ಅದನ್ನು ಪುನಃ ಕ್ರಿ.ಶ. 1682ರಲ್ಲಿ ತೆರೆಯಲಾಯಿತು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅಧಿಕ ಉತ್ಪಾದನೆಗೂ ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಡಲಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1715ರಲ್ಲಿ ಈ ಊರು ಸೋಂದರಾಜರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಆ ಅರಸರು ಕಡವಾಡದ ಹಳೇ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕೆಡವಿ ಸದಾಶಿವಗಡದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದರು. 1862ರಲ್ಲಿ ಬೊಂಬಾಯಿ ಅಧಿಕೃತಕ್ಕೆ ಇದನ್ನು ಮರ್ಗಾಯಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಈಗಿನ ಹೊಸ ಊರು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿತು. ಅದರ ಸುಂದರ ಬಂದರಿನಿಂದ ಕಾರವಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ಬಂದಿದೆ. ಮುಂಬೈಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕೋಲಂಬೇ ವರೆಗಿನ ಇಡೀ ಕರಾವಳಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವರ್ಷದ ಎಲ್ಲ ಋತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಫೋಗ್ಯವೆನಿಸುವ ಬಂದರು ತಾಣ ಇದೊಂದೇ. ಈ ಬಂದರಿಗೆ ಕಾರವಾರ ಭೂಶಿರದ ರಕ್ಷಣೆ ಬಲವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಭೂಶಿರ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ನೈಋತ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ನಿಂತಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಮಾರುತದಿಂದ ಬಂದರಿಗೆ ಬಲವಾದ ರಕ್ಷಣೆ ಇದೆ. ಕಾರವಾರ ಕೋಲ್ಲಿಯ ನೋಟ ಅದ್ಭುತ ರಮ್ಯ. ಬಾನೆತ್ತರದ ಸರ್ವೆ ತೋಪಿನ ಬುಡದಿಂದ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಮಳಲಿನ ಬಿಳಿಪಟ್ಟಿಯವರೆಗೆ ಒಂದು ಕಡೆ ಕಡಲನ್ನು ಸೇರುವ ಕಾಳನದಿಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ರಕ್ಷಿತ

ವಾಗಿರುವ ಬೈತ್ಪೂಲ್ ಖಾರವರೆಗೆ ಸಮುದ್ರ ಮೈದಿರಿದಿರುವ ನೋಟ ಬಹು ರಮ್ಯ. ಈ ರಮ್ಯ ತಾಣವನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸಿ ಸ್ಪೂರ್ತಿಗೊಂಡ ರವೀಂದ್ರನಾಥ್ ಠಾಕೂರರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಥಮ ನಾಟಕವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಕಾರವಾರ ಈಗ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರವಾಸಿ ಹಾಗೂ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಕೇಂದ್ರ. ಊರಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಮಸೀದಿಗಳು ಮತ್ತು ಚರ್ಚುಗಳು ಇವೆ. ಊರು ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಕಾರವಾರಕ್ಕೆ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಜೋಡಿ ಊರುಗಳಾದ ಸದಾಶಿವಗಡ ಚಿತ್ತಾಕುಲಗಳಿವೆ. 1983ರಲ್ಲಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಕಾರವಾರದ ಜೊತೆಗೂಡಿಸುವ ಕಾಳಿ ಸೇತುವೆ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಚಿತ್ತಾಕುಲವನ್ನು ನೋಡಲು ಸಿಂಬೂರ್, ಚಿಂತಬೂರ್, ಸಿಂತಪೂರ್ ಮತ್ತು ಚಿಂತಕುಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಸೋಂದೆ ಮನೆತನದ ಸದಾಶಿವ ನಾಯಕನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಕೋಟೆ ಸದಾಶಿವಗಡ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1747ರಲ್ಲಿ ಫೋರ್ತುಗೀಸರು ಸದಾಶಿವಗಡವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಸೋಂದೆ ಅರಸು ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 1763ರಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಹೈದರ್ ಅಲಿ ಆಕ್ರಮಿಸಿದ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪು ಕಾವಲು ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟ. ಕವಳೆನುತ, ವಿವೇಕಾನಂದ ಆಶ್ರಮ, ಶಾಂತಾದುರ್ಗ ದೇವಾಲಯ, ಒಂದು ಮಸೀದಿ ಮತ್ತು ಒಂದು ಹಳೇ ಚರ್ಚು ಇವೆ. ಜೊತೆಗೆ ಪೀರ್ ಕರೀಮುದ್ದೀನರ ಹೆಸರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಒಂದು ದರ್ಗಾ ಸಹ ಇದೆ. ಮಸ್ತಿಯರು-ಹಿಂದುಗಳು ಇಬ್ಬರೂ ಈ ದರ್ಗಾದ ಬಗೆಗೆ ವಿಶೇಷ ಗೌರವಭಾವ ಉಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಕಿತ್ತೂರು : (ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿ; ಬೈಲಹೊಂಗಲ ತಾ; ಜನ: 9,397) ಕಿತ್ತೂರು ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ಥಳ. ಇದು ಪುಣೆ-ಬೆಂಗಳೂರು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ 457 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಊರು ಕಿತ್ತೂರಿನ ರಾಣಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮನ ಹೆಸರಿನೊಂದಿಗೆ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆಕೆ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಯೋಧಳಾಗಿದ್ದು, ಕ್ರಿ. ಶ. 1824 ರಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರ ವಿರುದ್ಧ ದಂಗೆ ಎದ್ದಳು. ಈ ಸ್ಥಳದ ಇತಿಹಾಸ 12ನೇಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಬಸವಣ್ಣ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಕ್ರಿ. ಶ. 1188ರ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಗೋವೆಯ ಕದಂಬರು ಕೊಟ್ಟ ದಾನದ ಉಲ್ಲೇಖ ಮತ್ತು ಹತ್ತಿರದ ದೇಗಾವೆ ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಹಾಜನರ ಉಲ್ಲೇಖವೂ ಇದೆ. ವಿಜಾಪುರದ ಇಸ್ರಾಯಿಲ್ ಆದಿಲ್‌ಷಾಹನ ಆಡಳಿತ ಕೊಳಪಟ್ಟಿದ್ದಾಗ ಇದು ಯೂಸುಫ್ ಖಾನನ ಜಾಗೀರಾಗಿತ್ತು. 17ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ. ಶ. 1660) ಕಿತ್ತೂರು, ಬಿಡಿ ಮತ್ತು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸ್ಥಳೀಯ ದೇಸಾಯಿ ಮುದಿಯಲ್ಲಪ್ಪ (ಅಲ್ಲಪ್ಪ ಗೌಡ ಸರದೇಸಾಯಿ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು)ನ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರದೊಳಗೆ ಸೇರಿತ್ತು. ಈತ

ಈ ಮನೆತನದ ಐದನೆಯ ಪೀಳಿಗೆಯವನು ಮತ್ತು ಈತನೇ ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದವನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವನ ಪೂರ್ವಿಕರಾದ ಹಿರೇಮಲ್ಲ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕಮಲ್ಲರು ಕಲ್ಬುರ್ಗಿಯಿಂದ ಇತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಸರಿಸುಮಾರಿಗೆ ವಿಜಾಪುರ ಸುಲ್ತಾನನ ಸೈನ್ಯದೊಂದಿಗೆ, ಸೈನ್ಯದ ಅಪಶ್ಯುಕತೆಗಳನ್ನು ಸರಬರಾಜು ಮಾಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಾಗಿ ಬಂದರೆಂದೂ, ಮತ್ತು ಸಂಪರ್ಗವದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದರೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅವರ ಶೌರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿದ ವಿಜಾಪುರದ ಸುಲ್ತಾನ ಅವರಿಗೆ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಸೀಮೆಯ ಸರದೇಸಾಯಿತನದ ಬಳುವಳಿ ಕೊಟ್ಟ. ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆ ವಂಶೀಯರು ತಮ್ಮ ಸೀಮೆಯನ್ನು ಸೌಂದತ್ತಿ ಮತ್ತು ಗೋಕಾಕಗಳವರೆಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದರು. ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದಲೂ ಕಿತ್ತೂರಿನ ದೇಸಾಯಿಗಳು ಬ್ರಿಟಿಷರೊಂದಿಗೆ ಸ್ನೇಹಪರತೆಯನ್ನೇ ಪ್ರಕಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರು. ಮತ್ತು ಬ್ರಿಟಿಷರು ವಿರೋಧ ಎದುರಿಸಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ ಇವರು ಅವರ ಪರವಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರು. ಕಿತ್ತೂರು ವಂಶದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ದೇಸಾಯಿಯಾದ ಮಲ್ಲಸರ್ಜ ದೇಸಾಯಿಯು 1782ರಿಂದ 34 ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲದ ಅಳ್ಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಿತ್ತೂರು ರಾಜ್ಯವು ತನ್ನ ಕೀರ್ತಿ ಶಿಖರವನ್ನೇರಿತು. ಬ್ರಿಟಿಷರು 285 ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯ ಹಕ್ಕುಗಳೊಂದಿಗೆ ದೇಸಾಯಿಗೆ ವಹಿಸಿದ್ದರು. ಮಲ್ಲಸರ್ಜನ ನಂತರ ಅವನ ಮಗ ಶಿವಲಿಂಗರದ್ರ ಸರ್ಜ (1817-1824) ಅಧಿಕಾರ ವಹಿಸಿಕೊಂಡ. ಶಿವಲಿಂಗಸರ್ಜನು ಶಿವಲಿಂಗಪ್ಪನನ್ನು ದತ್ತು ತೆಗೆದುಕೊಂಡುದನ್ನು ತಮ್ಮದೇ ಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಒಪ್ಪದೆ ಕಿತ್ತೂರು ಸೀಮೆ ತಮ್ಮ ನೇರ ಅಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಡುತ್ತದೆಂದು ಘೋಷಿಸಿದರು. ಅದೇ ಮಲ್ಲಸರ್ಜನ ಪತ್ನಿ, ಶಿವಲಿಂಗ ಸರ್ಜನ ಮಲತಾಯಿ, ವಿಧವೆ ರಾಣಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಈ ಘೋಷಣೆಯನ್ನು ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ನಂತರ ಏನಾಯಿತೆಂಬುದಿಲ್ಲ ಸರ್ವಜನವಿದಿತವಾದ ವಿಚಾರ (ಸಂಪುಟ I ಅಧ್ಯಾಯ 2 ನೋಡಿ). ಇಲ್ಲಿನ ಶಿಥಿಲವಾಗಿ ದಿದ್ದಿರುವ ಕೋಟೆ ಮತ್ತು ಈಗಿನ ಊರಿನ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಅರಮನೆಯ ಅವಶೇಷಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಕುತೂಹಲ ಕೆರಳಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳು. ಕೋಟೆಯೊಳಗಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾರುತಿ, ದುರ್ಗಾ ಮತ್ತು ಕಲ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಪಾಳುಬಿದ್ದ ಕೋಟೆಯ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೇಸಾಯಿ ಮನೆತನದವರ ಕೆಲವು ಸಮಾಧಿಗಳು ಇವೆ. ಅವುಗಳ ರಚನೆ ಹಿಂದೂ-ಇಸ್ಲಾಮೀಯ ಸಮ್ಮಿಶಿತ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ 12ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಿವ ದೇವಾಲಯವೊಂದು ಇದೆ. ಮತ್ತು ಅದು ಈಗ ಸಂಪೂರ್ಣ ದುರಸ್ತಿಗೊಂಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹಿರೇಮಠ ಮತ್ತು ಚೌಕಮಠ ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೀರಶೈವ ಮಠಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಕೆಲವು ಮಸೀದಿಗಳೂ, ದರ್ಗಾಗಳೂ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚ್ಯ ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ ಇದೆ. ಕಿತ್ತೂರಿನ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು

ಕಿಮಿ ದೂರದ ಕಾಡಿನ ನಡುವಿನ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳ ತರಬೇತಿಗಾಗಿಯೇ ಮೀಸಲಾದ ಸೈನಿಕ ಶಾಲೆಯ ಮಾದರಿಯ ರಾಣಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಸ್ಮಾರಕ ವಸತಿ ಶಾಲೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಗರ ಪಂಚಾಯತಿ ಉಂಟು. ಕಿತ್ತೂರು-ಖಾನಾಪುರ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಕಿತ್ತೂರಿನಿಂದ ಐದು ಕಿಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ದೇಗಾವೆ ಎಂಬ ಒಂದು ಪುಟ್ಟ ಗ್ರಾಮವಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದು ಹಲಸಿಗೆ ನಾಡಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ 12ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಗೋವೆಯ ಕದಂಬ ದೊರೆ ಶಿವಚಿತ್ರ ಪರ್ಮಾಡಿ (ಕ್ರಿ. ಶ. 1147-1175)ಯ ರಾಣಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಕಮಲ ನಾರಾಯಣ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಇದು ವಿಷ್ಣು, ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಗೆ ಮೀಸಲಾದ ದೇವಸ್ಥಾನವಾಗಿದೆ. ಕಂಬಗಳ ಸುಂದರ ಕೆತ್ತನೆಗೆ ಈ ದೇವಸ್ಥಾನ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಗ್ರಾಮ ದೇವತೆಯ ದೇವಸ್ಥಾನ, ಮಹಾವೀರ ಜಿನಮಂದಿರಗಳು ಇವೆ. ಜೊತೆಗೆ ಶಿವಾನಂದ ಮಠವೂ ಇದೆ.

ಕುಂದಗೋಳ : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 14,325) ಕುಂದಗೋಳ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ 410 ಕಿಮಿ ಹಾಗೂ ಧಾರವಾಡದ ಅಗ್ನಿಯಕ್ಕೆ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ-ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ 38 ಕಿಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇದೆ. 1948ಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಇದು ಜಮಖಂಡಿ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕುಂದಗೋಳಪೇಟಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಮುಖ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ. ಶ. 1887ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಗೆ ಪುರಸಭೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಇದರ ಹಿಂದಿನ ಹೆಸರು ಕುಂದಗೋಳ ಎಂದಾಗಿತ್ತೆಂದೂ ಮತ್ತು ಇದು ಒಂದು ಸಾವಿರ ಮಹಾಜನರ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಕುಂದಗೋಳದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಹಾಗೂ ನಂತರದ ಕಾಲದ ಹನ್ನೊಂದು ಶಾಸನಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಪಾಲು ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ, ಕಳಚೂರಿಗಳ, ಸೇವುಣರ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಕಾಲದವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಹು ಪ್ರಾಚೀನವಾದದ್ದು ಕ್ರಿ. ಶ. 1044ರ ಚಾಳುಕ್ಯ ಒಂದನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದ ಶಾಸನ. ಅಗ ಇದು ಬೆಳವೊಲ 300ರ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಸುಂದರವಾದ ಶಂಭುಲಿಂಗ ದೇವಸ್ಥಾನ ಮೆಚ್ಚು ವಂತಹುದಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಬ್ರಹ್ಮದೇವ, ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ, ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ದತ್ತಾತ್ರೇಯ, ವಿಠಲ, ಬಸವಣ್ಣ, ಹನುಮಾನ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಮ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಅಧುನಿಕ ಕಾಲದ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳೂ, ನಾಲ್ಕು ಮಸೀದಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಹೈದರ್ ವಲಿಯವರ ದರ್ಗಾ ಇವೆ. ಪಂಚಗೃಹ ಹಿರೇಮಠ, ಸಿದ್ದಲಿಂಗ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಶಿವಾನಂದರ ಮಠಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದ ಊರು. ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಹಿಂದೂಸ್ತಾನಿ ಗಾಯಕ ಸವಾಯಿ

ಗಂಧರ್ವ (ರಾಮಭಾವು ಕುಂದಗೋಳಕರ್, ಕ್ರಿ. ಶ. 1886-1952) ಅವರು ಕೆಲವು ಕಾಲ ಇಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಮತ್ತು ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಅವರ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಬಹು ದೊಡ್ಡದಾದ ಸಂಗೀತ ಆರಾಧನಾ ಮಹೋತ್ಸವಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಇದು ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ, ಜೋಳ ಮತ್ತು ಹತ್ತಿ ಉತ್ಪಾದನೆಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಉಳಿದ ಗಮನಾರ್ಹ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯಂದಿರುವ ಗುಡಿಗೇರಿ ರೈಲ್ವೆ ಸ್ಟೇಷನ್‌ನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ, ಹತ್ತು ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲೂ ಇರುವ ಇದು ತುಂಬ ಜನಪ್ರಿಯವೂ, ಗೌರವನೀಯವೂ ಆದ ವಿಲಶೈವ ಮಠ. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ಈ ಭಾಗದ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿರುವ ಈ ಮಠವನ್ನು ರಂಭಾಪುರ ಮಠದ ಶಿವೈಕ್ಯ ಜಗದ್ಗುರು ಪ್ರಸನ್ನ ರೇಣುಕ ವೀರ ಗಂಗಾಧರ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ವಿವಿಧ ಧಾರ್ಮಿಕ ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳ ಜನ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧಾ ಸಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪೂಜಾ ಸೇವೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮಠವು ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಮಯಸ್ಥಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಮಠದ ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶ ಮಾನವ ಧರ್ಮದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ.

ಕುಂದಾಪುರ : (ದ. ಕ. ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 28,315) ಕುಂದಾಪುರವನ್ನು "ಸೂರ್ಯನಗರ" ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಬೆಂಗಳೂರಿನ ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ 460 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಮಂಗಳೂರಿನ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 104 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲೂ ಇದೆ. ಪಂಚಗಂಗವಳ್ಳಿ ನದಿಯ ಬಳಿ ಕುಂದವರ್ಮನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕುಂದೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆಯೆನ್ನಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕೆಳದಿ ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಬಂದರಾಗಿತ್ತು. ಹದಿನಾರನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಪೋರ್ಚುಗೀಸರ ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು. ಅವರು ಇದನ್ನು ಬಾರ್ಸೆಲೋರ್ (ಕೆಳಗಿನ) ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಇಲ್ಲಿ ಚರ್ಚೀಂದನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು. ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಎಲ್ಲ ತಾಲೂಕುಗಳಿಗಿಂತ ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ನದಿಗಳು ಇವೆ. ಬಡಗತಿಟ್ಟು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ರೂಪಿಸುವಲ್ಲಿ ಕುಂದಾಪುರ ಪ್ರಧಾನ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿದೆ. ಮುದ್ದಣ (ಕನ್ನಡ ಕವಿ ನಂದಳಿಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣಪ್ಪ)ನು ತನ್ನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಯಾಮ ಶಿಕ್ಷಕನಾಗಿದ್ದಾಗ ಬರೆದನು. ಇದು ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಬಸರೂರು : (ಜನ: 5,231) ಕುಂದಾಪುರದಿಂದ ಆರು ಕಿಮೀ ದೂರದ ಬಂದರುಳ್ಳ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಗ್ರಾಮ. ಈ ಊರಿಗೂ ವಸು ಚಕ್ರವರ್ತಿ

ಎಂಬ ಪೌರಾಣಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ಸಂಬಂಧ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಇದು ವಸುಪುರವೆನಿಸಿಕೊಂಡು ಈಗ ಈ ಹೆಸರಿನ ರೂಪ ಪಡೆದಿದೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇದನ್ನು ಬಸುರೆಪಟ್ಟಣವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸ್ಥಿತಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವ ಬರ್ಮ ಇದೇ ಎಂದೂ ಅಂತೆಯೇ ಪೋರ್ಚುಗೀಸರ (ಮೇಲಿನ) ಬಾರ್ಸೆಲೋರ್ ಎಂದೂ ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಬಂದರು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಕಳೆದು ಕೊಳ್ಳಲು ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ ನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದ್ದ ಊರಿನ ಬಳಿ ನದಿ ಸಮುದ್ರ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅಗಾಧ ಮರಳು ಕವಿದುಕೊಂಡುದು. ಬರ್ಬೆಸಾ ಮತ್ತು ಇತರ ವಿದೇಶಿ ಪ್ರವಾಸಿಗರು ಇದರ ಬಹುಮುಖ ವ್ಯಾಪಾರಿ ವಹಿವಾಟಿನ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1660ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ಡಚ್ಚರ ಒಂದು ವ್ಯಾಪಾರಿ ಮಳಿಗೆ ಇಲ್ಲಿತ್ತು. ಪೋರ್ಚುಗೀಸರು ಒಂದು ವ್ಯಾಪಾರಿ ಮಳಿಗೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಶಿವಾಜಿ ಈ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಊಟ ಮಾಡಿದ. ಇಲ್ಲಿರುವ ನಗರೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಇವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿನ ಶಿಟ್ಟಿಗಾರರ ಉಚ್ಚಾಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು ಮತ್ತು ಇದು ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಂಚಿನ ಬಹು ಸುಂದರ ದೀಪಸ್ತಂಭ ಮತ್ತು ದ್ವಾರಸಾಲರ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ತುಳುವೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಅರಳೀಮರ ಮುಸುಗಿಬಿಟ್ಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇತರ ಅನೇಕ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಟೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಇಲ್ಲಿನ ಅದಿನಾಥ ದೇವಾಲಯ, ನಾಥ ಪಂಥದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ನೋಸ್ರಾ ನೆನೊರಾ ಡೆ ರೊಸಾನಾ ಹೆಸರಿನ ಚರ್ಚು ಇದ್ದು ಇದನ್ನು 16ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ರೋಮನ್ ಕ್ಯಾಥೋಲಿಕರು ಕಟ್ಟಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಖಾಸಗಿ ಮನೆ ಹಿಂದೆ ಕೆಳದಿ ರಾಜ್ಯದ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಯ ವಾಸ್ತುಕವಾಗಿದ್ದು ಆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಸಾಕಷ್ಟು ಹಿಂದಿನ ಮರದ ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸ ಕಾಣಬಹುದು. ಗಂಗೊಳ್ಳಿ : (1981ರ ಜನ: 11,956) ಕುಂದಾಪುರದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ನದಿಯ ಮುಖದಲ್ಲಿ. ಗ್ರಾಮ ಪಂಚಾಯತಿಯಿರುವ ಪಟ್ಟಣ ಪೋರ್ಚುಗೀಸರು ಇದನ್ನು ಕ್ಯಾಂಬೋಲಿಮ್ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆಲವು ಕಾಲ ಇದು ಅವರ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿತ್ತು. ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಡಗುಕಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಕುಂದಾಪುರ ಬಂದರು ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲಿ. ಈ ಊರಿನಿಂದ ತಾಲೂಕಿನ ಒಳಕ್ಕೆ ಸಲೀಸಾದ ಜಲಮಾರ್ಗವಿದೆ. ಕುಂದಾಪುರದ ಕಡೆ ಕೋಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟಿ ಹಾಗೂ ದೀಪದ ಮನೆ ಇವೆ. ಕೋಟೇಶ್ವರ (ಜನ : 5,551) ವು ಕುಂದಾಪುರದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಒಂದು ಪವಿತ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟಿನಾಥ

ಅಥವಾ ಕೋಟಿ ಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ತುಂಬಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು. ಒಂದು ವರ್ಗದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೂ ಈ ಊರ ಹೆಸರು ಅಂಟಿದೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಹಲವು ಗಜಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕೊಳವಿದೆ. ಮೂಲ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸುತ್ತ ಗಣಪತಿ, ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ, ಮಹಿಷಾಸುರ ಮರ್ದಿನಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರೇ ಮೊದಲಾದ ಪುಟ್ಟ ಗುಡಿಗಳು ಇವೆ. ಕೋಟಿಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹಲವಾರು ಸಲ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅಳುಪರ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಭಾಗದ ಏಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು. ಕುಂಭಾಶಿ : (ಜನ: 2,468) ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಏಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಇನ್ನೊಂದು. ಇದು ಕುಂದಾಪುರದಿಂದ ಒಂಭತ್ತು ಕಿಮೀ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಇದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಕುಂಭಕಾಶಿ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕುಂಭಾಸುರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ತಾಣ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಅನಿಗುಡ್ಡೆ ವಿನಾಯಕ ದೇವಸ್ಥಾನ. ಇನ್ನೊಂದು ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ. ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಕೊಳದ ನೀರಿನಿಂದ ಸುತ್ತವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಡೋಣೆಗೆ ಪೂಜೆ ಸಲ್ಲಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ; ಅಲ್ಲಿ ಗಂಗೆ ಉದ್ಭವವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಇದೆ. ಈ ಕೊಳದ ಇಬ್ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸಣ್ಣ ಪುಷ್ಕರಣಿಗಳು ಇವೆ. ಒಂದನ್ನು ಸೂರ್ಯ ಪುಷ್ಕರಣಿಯೆಂದೂ ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಚಂದ್ರ ಪುಷ್ಕರಣಿಯೆಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕೊಳದ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಚೆನ್ನ ಕೇಶವ, ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣ ಗುಡಿಗಳು ಇವೆ. ಸೋದೆ ಮಠದ ಒಂದು ಶಾಖೆ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಮರವಂತೆ : (ಜನ: 2,813) ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸುಂದರ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ಸ್ಥಳ. ಇದು ಕುಂದಾಪುರದಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸೌಪರ್ಣಿಕಾ ನದಿ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರವಾಗಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವುದರಿಂದ ಅರಬ್ಬೀ ಸಮುದ್ರವನ್ನೂ ಈ ನದಿಯನ್ನೂ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿರುವ ರಸ್ತೆ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಗಂಗೊಳಿ ಬಳಿ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವ ಈ ಸೌಪರ್ಣಿಕಾ ನದಿಯ ಮಟ್ಟಕ್ಕಿಂತ ಇಲ್ಲಿ ಅರಬ್ಬೀ ಸಮುದ್ರದ ಮಟ್ಟವೇ ಎತ್ತರವಿದ್ದಂತೆ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸೌಪರ್ಣಿಕಾ ನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಮೂರು ಗರ್ಭಗೃಹದ ವರಾಹಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ವರಾಹ, ನರಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಜನಾರ್ದನ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಇವೆ. ಈ ಆಕರ್ಷಕ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಒಂದು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ಪ್ರವಾಸಿ ಕೇಂದ್ರ ಮಾಡುವ ಆಲೋಚನೆಯಿದೆ. ಶಂಕರನಾರಾಯಣ (ಜನ: 4,098)ವು ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಏಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು. ಇದರ ಪರಂಪರಾಗತ ಹೆಸರು ಕ್ರೋಡಕ್ಷೇತ್ರ ಎಂದು.

ಇದು ಕುಂದಾಪುರದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ 32 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಕ್ರೋಡನೆಂಬ ಮುಷಿ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿದ ತಾಣವೆಂಬುದು ಇಲ್ಲಿನ ನಂಬಿಕೆ. ಕೋಟಿ ತೀರ್ಥವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಕೊಳದ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ದೊಡ್ಡ ದೂ, ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೂ ಅದ ಶಂಕರನಾರಾಯಣ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ದೇವರು ದ್ವಿಲಿಂಗ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಒಂದೇ ಲಿಂಗವೆಂದು ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದ ಕಂಚಿನ ಹರಿಹರ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿನ ಮರಗಿತ್ತನೆ ಸಹ ಬಹಳ ಕಲಾಮಯವಾಗಿದೆ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವರ ಗುಡಿಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ಇವೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮುಂದಿನ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾರಿ ಘಂಟೆಯಿದ್ದು ಇದನ್ನು ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನು ಈ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತಂದಿತ್ತಾದಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಲ್ಯಾಟಿನ್ ಬರಹವಿದೆ. ಹೆಚ್ಚಿಯಂಗಡಿ (ಜನ: 1,108)ಯು ಕುಂದಾಪುರದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ವಾರಾಹಿ ನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಲೋಕನಾಥ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಲೋಕನಾಥ ಪ್ರತಿಮೆ ಲೋಕಾದಿತ್ಯರಾಯನಿಂದ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. 900ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ವೇಣುಗೋಪಾಲ ದೇವಸ್ಥಾನದ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಸ್ವಾಮಿ ಗಂಗಾಧರ ಉಮಾ ವಲ್ಲಭ ದಾಸರು ಗೇರಸೋಪ್ಪೆಯಿಂದ ತಂದು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಶಿವಲಿಂಗ, ಗಣಪತಿ, ದಧಿವಾಮನ ಮತ್ತು ದುರ್ಗಾ ಪರಮೇಶ್ವರಿಯ ಸಣ್ಣ ಗುಡಿಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಶಂಕರನಾರಾಯಣ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಆಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ಅನಂತನಾಥ ಪ್ರತಿಮೆಯು ಪೀಠ 12ನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದೆನ್ನಲಾದ ಶಾಸನವಿದೆ. ಬಸದಿಯ ಹಿಂದೆ ಕ್ಷೇತ್ರಪಾಲ ಬಸದಿ ಇದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳೂ ಅದರ ಮಹಾದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸುಂದರ ಕೆತ್ತನೆಯ ಮರಗಂಭಗಳೂ ಇವೆ. ಬೈಂದೂರು : (1981ರ ಜನ: 14,071) ಕುಂದಾಪುರದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 30 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು 'ಬಯಿದೂರು', 'ಬಿಂದುಪುರ' ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಬಾರಕೂರು ಪ್ರಾಂತದ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದು ವಿಜಯನಗರದ ಅಳ್ಳಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಅಳುಪರ ಅವನತಿಯ ನಂತರ ಇದು ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಾಡುವಳ್ಳಿಯ ಜೈನ ರಾಜಕುಮಾರಿ ಬೈರಾದೇವಿಯ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತು. ಬೈಂದೂರಿನ ಸೇನೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವು ಚಾಳುಕ್ಯ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿರುವ ಕಂಕಣ್ಣು ಬಸವ ಹೊಯ್ಸಳಪೂರ್ವ ಕಾಲದ್ದು. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಹೊರ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಭೈರವ, ಮಹಾದೇವ, ಚಾಮುಂಡಿ ಮತ್ತು ಉಗ್ರನರಸಿಂಹನ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1360ರ ಒಂದು ಶಿಲಾಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಮಲ್ಲ ಡಣ್ಣಾಯಕನೆಂಬ ವ್ಯಕ್ತಿ ಈ ಸೇನೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಭೂದಾನ ಮಾಡಿದ ವಿಷಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾಸ್ತಿ ಕಟ್ಟೆಯೂ ಇದೆ. ಬೈಂದೂರ ಬಂದರನ್ನು

ಕೇವಲ ಸಮುದ್ರ ದಂಡೆಯ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಉಪ ಯೋಗಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಬೈಂದೂರಿನಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆ ಇದೆ.

ಕುಣಿಗಲು : (ತುಮಕೂರು ಜಿ ; ತಾ. ಕೇ ; ಜನ: 18,076) ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರದಿಂದ 75 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ, ತುಮಕೂರಿನ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 35 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲೂ, ಬೆಂಗಳೂರು-ಹಾಸನ ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕುಣಿಗಲು ಇದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಕುಣಿಗಿಲ್ ಅಥವಾ ಕುಣಿಗಲು ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿವೆ. ಕುಣಿಯುವ ಕಲ್ಲು ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುಣಿಗಲ್ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಶಿವತಾಂಡವ ಮಾಡಿದನೆಂಬುದು ಇಲ್ಲಿನ ಐತಿಹ್ಯ. ಶಿವನಿಗೆ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ನಳಿನಿ, ನಾಗಿನಿ ಮತ್ತು ಕಮಲಾ ಎಂಬ ಹೊಳೆಗಳ ಸಂಗಮ ಇಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ನಂಬುತ್ತಾರೆ. ಗಂಗರ ದೊರೆ ಶಿವಮೂರ ಇಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಪಾಲನಾಗಿದ್ದನೆಂಬ ಹೇಳಿಕೆ ಇದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 785ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಗೆ ವೀರಕಂಬರಾಯ ನೆಂಬುವವನು ಶಂಕುಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಇದು ಮಾಗಡಿ ಪ್ರಭುಗಳ ವಶಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಈ ಊರು ಮತ್ತು ಕೋಟೆಗಳು ವಿಸ್ತೃತಗೊಂಡವು. ಇಲ್ಲಿನ ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯ ದೊಡ್ಡದು ಮತ್ತು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ್ದು. ಇದು ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಗೆ ಒಳಗಾಯಿತು. ಹುಲಿಯೂರು ದುರ್ಗದಿಂದ ತಂದರೆಂದು ಹೇಳುವ ಜನಾರ್ದನ ವಿಗ್ರಹ ಇಲ್ಲಿದೆ. ದೊಡ್ಡದಾದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಮಹಾ ದ್ವಾರವಿರುವುದು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವಲಿಂಗ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪದ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಹೊಯ್ಸಳ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಇದರಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಶುಕನಾಸ ಮತ್ತು ನವರಂಗಗಳು ಇವೆ. ಮೂರು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಿರುವ ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಶಿವರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ನೂತನವಾದುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಗಂಗರ ಕಾಲದ ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ದಿನಿಯ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಇದನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರೆಯೆಂದು ತರಲಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಕುದುರೆಗಾನಲು ಹೈದರಾಬಾದಿ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಇದು ರೇಷ್ಮೆ ಕೃಷಿಗೂ, ಬೀಡಿ ತಯಾರಿಕೆಗೂ ಹೆಸರು ವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಳಗಳು ಈ ಮುಂದಿನಂತಿವೆ: ಹುಲಿಯೂರುದುರ್ಗ (ಜನ: 5,519) ವು ತುಮಕೂರಿನ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 64 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಕುಣಿಗಲಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 38 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಈಗ ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಆ ಮೊದಲು ಕ್ರಿ.ಶ. 1873ರ ವರೆಗೆ ತನ್ನ ಹೆಸರಿನ ತಾಲೂಕಿನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇದು ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದಲ್ಲಿದೆ. ಇಡೀ ಬೆಟ್ಟ ಒಂದೇ ಬಂಡೆಯಾಗಿದ್ದು, ಅದರ ಅಕಾರ ತಲೆಕೆಳಗಾದ ಬಟ್ಟಲು ಮಾದರಿಯಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ

ಕೋಟೆ ಗೋಡೆಗಳು ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟಕ್ಕೆ 854 ಮೀ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಇದನ್ನು ಮಾಗಡಪ್ರಭು ಕೆಂಪೇಗೌಡ ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚಿಲುಮೆಗಳು, ಪಾಳುಬಿದ್ದ ಮನೆಗಳು, ಮದ್ದುಗುಂಡಿನ ಕೋಠಿ, ಕಣಜಗಳು, ದರಬಾರು ಹಜಾರ, ಮತ್ತಿತರ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಸಸಯದಲ್ಲಿರುವ ಗೋಪಾಲ ಕೃಷ್ಣ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೆಂಪೇಗೌಡನೋ ಅಥವಾ ಚಿಕ್ಕದೇವ ಬಡೆಯರೋ ಕಟ್ಟಿದರೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ಸುಂದರ ಕೆತ್ತನೆಯ ಗ್ರಾನೈಟ್ ಕಂಭಗಳು ದೇವಸ್ಥಾನದ ನವರಂಗದಲ್ಲಿದೆ. ಹುಲಿಯೂರುದುರ್ಗ ಬೆಟ್ಟದ ಪಕ್ಕದ ಹೇಮಗಿರಿ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಹೇಮಗಿರಿಯ ಪೂರ್ವದ ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ವಾದಿರಾಜ ಗುಡಿ ಇದ್ದು, ಇದನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯರು ಹೇಮಗಿರಿಯಸ್ವ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಗುಂಡುಕಲ್ಲಿಗೆ ಪೂಜಾದಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಹೇಮಗಿರಿಯ ದಕ್ಷಿಣ ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ಭೈರವಾಲಯವಿದೆ. ಹುಲಿಯೂರುದುರ್ಗ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕಿಂತ ಇದು ಉನ್ನತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಇದಕ್ಕೆ ಕೋಟೆ ಇಲ್ಲ. ಹುತ್ತರಿದುರ್ಗವು (ಜನ: 1,020) ಕುಣಿಗಲಿಗೆ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟಕ್ಕಿಂತ 3,708 ಅಡಿಗಳು ಅಥವಾ 1,130 ಮೀ ಗಳ ಎತ್ತರವಿರುವ ಕೋಟೆಯಿರುವ ಬೆಟ್ಟ. ಇದನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಬೆಟ್ಟವೆಂದು ಸಹ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಎಂಟು ದ್ವಾರಗಳಿವೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಹೊರದ್ವಾರಗಳು ಸಹ ಇವೆ. ಇದರ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಶಂಕರಕುಂಭಿ ಎಂದು ಕರೆಯುವಲ್ಲಿ ಶಂಕರೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಅದರ ಮುಂದೆ 'ದೊಡ್ಡ ದೊಣೆ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ನೀರಿನ ಒರೆತೆ ಇದೆ. ಇದರ ತುದಿಯಿಂದ ಸುತ್ತಲಿನ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಭೂಭಾಗದ ತುಂಬ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಕೆರೆಗಳು ಮತ್ತು ಪುಟ್ಟಪುಟ್ಟ ಗುಡ್ಡಗಳು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸುವಂತೆ ಹರಡಿರುವುದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದಿಂದ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹುತ್ತಿ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಈ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ತೀರ ಬುಡದಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಸಂತೇಪೇಟೆ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಒಂದು ಹಂತದಲ್ಲಿ ಹುತ್ತರಿದುರ್ಗ ಗ್ರಾಮವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅದಿನಾರಾಯಣ, ವೀರಭದ್ರ, ಅಂಜನೇಯ, ಮೊದಲಾದ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಅವುತೂರು (ಜನ: 4,455) ಕುಣಿಗಲ್‌ನ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ 11 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರ. ಇದು ಒಂದು ಹಳೇಕಾಲದ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿದ್ದು, ಇದನ್ನು ಮೊದಲು ಅತಕೂರು ಎಂದೂ, ಷೀರ ನರಸಿಂಹಪುರ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿನ ಚಿನ್ನ ಕೇಶವ ದೇವಸ್ಥಾನ 16ನೇಯ ಶತಮಾನದ ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ಕಟ್ಟಡ. ಇಲ್ಲಿನ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವೂ 16ನೇಯ ಶತಮಾನದ್ದೇ. ಅದು ಕರೆಯ ಬದಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಚಂದ್ರಮೌಳೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವೆಂದು ಸಹ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಗ್ರಾಮದೇವತೆ ಪಟ್ಟಲದಮ್ಮನ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬಣ್ಣ ಬಳಿದ ಮಣ್ಣಿನ

ಮೂರ್ತಿಗಳಿದ್ದು, ಪಟ್ಟಿದಲಮ್ಮ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮೀ ವಿಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಏಳು ಹೆಡೆಯ ಸರ್ಪಗಳ ಶಿರೋರಕ್ಷಣೆಯಿದೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ, ತೊಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ಶಿವಲೀಲಾ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನೂ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರಗಳನ್ನೂ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕೋನಹಳ್ಳಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಿಂಷಾ ನದಿಗೆ ಅಣೆಕಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿ ಇಡೀ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲೇ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡ ಜಲಾಶಯದ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದೆ. 1939ರಲ್ಲಿ 29 ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳ ವೆಚ್ಚದಲ್ಲಿ ಈ ಅಣೆಕಟ್ಟು ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು. ಈ ಜಲಾಶಯದ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು 4,455 ಹೆಕ್ಟೇರುಗಳು.

ಕುಮಟಾ : (ಉ. ಕ. ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 23,385) ಕುಮಟಾ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 474 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಕುಮಟಾ ಹೆಸರಿನ ಅತ್ಯಂತ ಹಿಂದಿನ ಉಲ್ಲೇಖ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. 1530ರಲ್ಲಿ ಪೋರ್ಚುಗೀಸರಿಗೆ 200 ಚೀಲ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಕಾಣಿಕೆ ಕೊಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ 'ಕೊಂಬಟಿ' ನದಿಯ ಉಲ್ಲೇಖದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1758ರಲ್ಲಿ ಅಂಕಿತಲ್ ದು ಪೆರ್ರಾನ್ ಎಂಬ ಫ್ರೆಂಚ್ ವಿದ್ವಾಂಸ 'ಕೊಮೆಂಟಾ' ಊರಿನ ಪ್ರಸ್ತಾವ ಮಾಡಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೈಸ್ತರ ಚರ್ಚು, ಒಂದು ನದಿ ಮತ್ತು ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿನ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಕೋಟೆಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1801ರಲ್ಲಿ ಬುಕಾನನ್ ಕುಮಟಾವನ್ನು 'ಕುಮಟಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅದು ಗಮನಾರ್ಹ ಸ್ಥಳ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಊರಿನಲ್ಲಿ ಕುಂಭೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಆ ದೇವರ ಹೆಸರು ಊರಿಗೆ ಅನ್ವಯವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಈ ಊರನ್ನು ಕುಂಭಟಿ ಎಂದೇ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇದೊಂದು ಸಣ್ಣ ರೇವು; ಅದರೂ ಹಿಂದೆ ಇದು ಹತ್ತಿಯ ರಫ್ತಿಗೆ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಭಾರಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಹಿಂದೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ ಹತ್ತಿ ಬೆಳೆಯುವ ಧಾರವಾಡ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲಿಂದ ಸುಗಮ ದಾರಿ ಇದ್ದುದು. ಇಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿಕಾಪರಮೇಶ್ವರಿ, ಕಾವೇರಿ, ಕಾಮಾಕ್ಷಿ, ವೆಂಕಟರಮಣ, ವಿಶೋಬ, ಶಂಕರನಾರಾಯಣ ಮತ್ತು ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲದೆ ಕುಮಟಾದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನಾಥ ಜೈನ ಬಸದಿ ಹಾಗೂ ಕ್ಯಾಥಲಿಕರ ಇಗರ್ಜಿ ಇವೆ. ಊರಿನಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕರಕುಶಲ ಗುಂಪಿನವರಾದ ಗುಡಿಗಾರರೇ ವಾಸ ಮಾಡುವ ಗುಡಿಗಾರ ಬಿದಿ ಇದೆ. ಈ ಗುಡಿಗಾರರು ಗಂಧದ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರು, ನಿಷ್ಣಾತರು. ಕುಮಟಾದಿಂದ ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಬಾಡ ಗ್ರಾಮವಿದೆ. ಇದು ಅಘನಾಶಿನಿ ನದಿಗೂ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೂ ನಡುವೆ ಇದೆ. ಉಬ್ಬರವಿಳಿತಗಳ ಭೂ ಪ್ರದೇಶವಾದ ಇದು ಪ್ರವಾಸಿಗರ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಆಕರ್ಷಕ ವನಿಸುತ್ತದೆ. ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯಾದ ಅಮ್ಮನ ಹೆಸರಿನ ದೇವಸ್ಥಾನವೊಂದು ಇಲ್ಲಿದೆ. ಉಪ್ಪಿನಪಟ್ಟಣ ಎಂಬ ಒಂದು ಪುಟ್ಟ

ಗ್ರಾಮ ಕುಮಟಾಕ್ಕೆ 14 ಕಿಮೀ ದೂರ ಅಘನಾಶಿನಿಯ ದಡದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಖ್ಯಾತ ಗಣಪತಿಯ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ತೀರ ಕಡೆಮೆ ಅಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿರುವ ಕುಳಿತ ಭಂಗಿಯ ಈ ಗಣಪತಿ ಮೂರ್ತಿಗೆ ಎರಡೇ ಕೈಗಳಿವೆ.

ಕುಶಾಲನಗರ : (ಕೋಡಗು ಜಿ; ಸೋಮವಾರಪೇಟೆ ತಾ; 1981ರ ಜನ: 6,936) ಕುಶಾಲನಗರ ಸೋಮವಾರ ಪೇಟೆ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಊರು. ಇದು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 218 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಮಡಿಕೇರಿಯಿಂದ 30 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಮಡಿಕೇರಿ ಮೈಸೂರು ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1773ರಲ್ಲಿ ಹೈದರಾಬಾದಿಯಿಂದ ಈ ಊರಿಗೆ ಕುಶಾಲ ನಗರ ಎಂದು ನಾಮಕರಣವಾಯಿತು. ಅವನ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲ ಕೊಡಗು ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಗೆಲುವು ಸಿದ್ಧಿಸಿದ ಸಂತಸ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಬ್ರಿಟಿಷರ ಆಡಳಿತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡಗಿನ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲ ಕಮಿಷನರ್ ಕರ್ನಲ್ ಫ್ರೇಜರ್ ಅವರ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಇದರ ಹೆಸರನ್ನು ಫ್ರೇಜರ್‌ಪೇಟೆ ಎಂದು ಬದಲಾಯಿಸಲಾಯಿತು. ಈಗ ಅದರ ಹಿಂದಿನ ಹೆಸರನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಇಡಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಾವೇರಿ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಲು ಒಂದು ಬಲವಾದ ಕಲ್ಲು ಸೇತುವೆಯ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಭೂಮಟ್ಟದ ಕಾರಣವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಮಡಿಕೇರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸೆಖೆಯಿದ್ದು ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಕ್ಕೆ ತುಂಬಾ ಹಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದು ತುಂಬಾ ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಕೇಂದ್ರ. ಅನೇಕಾಡು ಮತ್ತು ಅತ್ತೂರು ಮನ್ನಾ ಜಂಗಲ್‌ಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲವೆ. ಇಲ್ಲಿ 200 ಎಕರೆ ಜಮೀನಿನಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರದ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಉದ್ಯಮ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ನಿಗಮದವರು ದಿಫೀರ್ ಕಾಫಿ ಉತ್ಪಾದನಾ ಕಾರ್ಖಾನೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಣ್ಣಿನ ಸಂಸ್ಕರಣ ಸಹಕಾರ ಸಂಘ ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು 'ಕುಶಾಲ ಫಲೋತ್ಪತ್ತಿ'ಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಕುಷ್ಟಗಿ : (ರಾಯಚೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 11,781) ಕುಷ್ಟಗಿಯು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ 45 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ, ರಾಯಚೂರಿನ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 100 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಕುನ್ಯಗಿ ಅಥವಾ ಕೃಷ್ಣಗಿರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಅಳಿಯ ರಾಮರಾಯ ಇಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ ನಡೆಸಿದನೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಕೇಂದ್ರ. ಇಲ್ಲಿನ ಬುತ್ತಿ ಬಸವಣ್ಣ, ವೀರಭದ್ರ ಮತ್ತು ಅಡವಿರಾಯನ ಗುಡಿ ಮೊದಲಾದ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಮುಖ್ಯವಾದುವು. ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮುಸೀದಿಗಳು ಸಹ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿ 12-13ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಸರಿಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದುದೆನ್ನಲಾದ ಸೋಮನಾಥನ ಹಳೆಯ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ.

ಹನುಮನಗರವು ಕುಷ್ಟಗಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿದ್ದು ಕಲ್ಲಿನ ಸಮಾಧಿಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಇತಿಹಾಸಪೂರ್ವದ ಇತರ ಅವಶೇಷಗಳಿಗೆ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಗ್ರಾಮ. ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ಗೋವಿಂದರಾಜ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ.

ಕೊಡ್ಲಿಗಿ : (ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 13,964) ಕೊಡ್ಲಿಗಿಯು ಬಳ್ಳಾರಿಗೆ 80 ಕಿಮೀ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖವಾದ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರನ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ವಿಜಯ ನಗರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಅದು ಕಂಬಳಿ ಮತ್ತು ಉಣ್ಣೆಯ ಶಾಲುಗಳ ನೂಲಿನ ಚಾಪೆಗಳು ಹಾಗೂ ನೇಯ್ಗೆಯ ಉದ್ಯಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಜರಿಮಲೆ (ಜನ: 1,507) ಗ್ರಾಮ ಮತ್ತು ಅದರ ಬಳಿಯ ಬೆಟ್ಟವು ಕೊಡ್ಲಿಗಿಯ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಬೆಟ್ಟವು ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟದಿಂದ 838 ಮೀ ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಸುತ್ತಲಿನ ಭೂಮಟ್ಟದಿಂದ 844 ಮೀ ಎತ್ತರವಿದ್ದು, ಇದು ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಎದ್ದುಕಾಣುವಂತಿದೆ. ಈಗ ಸಾಳು ಬಿದ್ದಿರುವ ಕೋಟೆಯು ವಿಜಯನಗರಾನಂತರ ಜರಿಮಲೆ ಸಾಳೆಯ ಗಾರರ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವಾಗಿತ್ತು. ಗುಡಿಕೋಟೆ (ಜನ: 3,583) ಗ್ರಾಮ ಕೊಡ್ಲಿಗಿಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ 28 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಹಾಲಿ ಒಂದು ಕಂದಾಯ ವೃತ್ತದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇದು ಹಿಂದೆ ಬೇಡಮನೆತನದ ಸಾಳೆಯಗಾರರ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿದ್ದು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1777ರಲ್ಲಿ ಹೈದರ್‌ಅಲಿ ಇದನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡ. ಸಾಳು ಬಿದ್ದಿರುವ ಕೋಟೆಯ ಅವಶೇಷಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿದ್ದು, ಇದರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೆಂದರೆ ಕೋಟೆಗೆ ಬಳಸಿರುವ ಹೆಬ್ಬಂಡೆಗಳು. ಬ್ರೂಸ್‌ಪೂರ್ ಎಂಬಾತನ ಹೇಳಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಇಷ್ಟು ಗಾತ್ರದ ಬಂಡೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಿರುವ ಕೋಟೆಯನ್ನು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಆತ ಕಂಡುಬಂದಿಲ್ಲ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಎರಡು ವಿಚಿತ್ರ ಬಾವಿಗಳಿವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಕೆರೆಯ ಪೂರ್ವದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಅಗಣಿತ ಸಂಖ್ಯೆಯ ನಾಗರಕಲ್ಲುಗಳಿವೆ. ಕೊಟ್ಟೂರು (1981ರ ಜನ: 15,445) ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇದು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 285 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಕೊಡ್ಲಿಗಿಯಿಂದ 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಪರಿಚಿತವಾಗಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಶರಣನ ಸಮಾಧಿಯಿದೆ. ಅವರನ್ನು ಬಸವಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಯೆಂದೂ ಕೊಟ್ಟಿ (ಕೊಟ್ಟೂರು) ಬಸವನವರೆಂದೂ, ಕೊಟ್ಟೂರಸ್ವಾಮಿಯೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ಸಮಾಧಿ ಒಂದು ದೀರ್ಘ ಚತುರಸ್ತ್ರ ಆಕಾರದ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಶರಣರು ಮೂರುಕಲ್ಲು ಮಠದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಶರಣರ ಹೆಸರಿನ ಈ ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾನೇಕ ಭಕ್ತರು ಬಂದು ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ತಾರೆ. ನೇಯ್ಗೆ ಕಸುಬಿಗೆ ಈ ಊರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಇದು ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವೂ ಹೌದು. ಅಂಬಳಿ (ಜನ: 1,403) ಗ್ರಾಮ ಕೊಟ್ಟೂರಿನ ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ 10 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಕೊಡ್ಲಿಗಿಯ ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ 28 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಹರಪನಹಳ್ಳಿ, ಕೊಡ್ಲಿಗಿ ಮತ್ತು ಹಡಗಲಿ ಈ ಮೂರೂ ತಾಲೂಕುಗಳು ಸೇರುವಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕರೀ ಶಿಲೆಯ ಚಾಳುಕ್ಕೆ ಶೈಲಿಯ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಅರನೇಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದ ಕ್ರಿ.ಶ. 1081-82 ಮತ್ತು 1105-06ರ ಕಾಲದ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳಿವೆ. 1081-82ರ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಈ ದೇವಸ್ಥಾನ ಅ ಮುಂಚಿನಿಂದಲೂ ಇದ್ದುದಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹನುಮನ್ ದೇವಸ್ಥಾನವೂ ಇದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಇಮ್ಮಡಿ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಶಾಸನ ಸಿಕ್ಕಿದೆ. ಉಜ್ಜನಿ (ಜನ 4,847) ಗ್ರಾಮ ಕೊಟ್ಟೂರಿಗೆ 16 ಕಿಮೀ, ಕೊಡ್ಲಿಗಿಗೆ 21 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ವೀರಶೈವ ಮಠಾಧೀಶರೊಬ್ಬರ ಅವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತು. 'ಉಜ್ಜಯಿನಿ ಸದ್ಧರ್ಮ ಪೀಠ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪ್ರಾಚೀನ ಧರ್ಮಪೀಠ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಧರ್ಮಪೀಠದ ಗುರುಗಳ ಮಠ ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಕಟ್ಟಡ. ಇದರ ಅವರಣದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ದೇವರ ಮುಂದಿನ ಮಂಟಪ ವಿಭಾಗವೊಂದರ ಚಾವಣಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ಕೆತ್ತಿದ ಕಮಲವಿದೆ. ಮಠದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಬಸವೇಶ್ವರರೆಂದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕೃಷ್ಣರಾಜನಗರ : (ಮೈಸೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 18,852) ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಕೃಷ್ಣರಾಜನಗರ ಮೈಸೂರಿನ ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ 39 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 156 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಊರು ಕಾವೇರಿ ನದಿಯ ಬಲ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇದ್ದು ಹಿಂದೆ ಇದನ್ನು ಯೆಡತೊರೆ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ನಾಲ್ಕಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರು 1937ರಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ಇತ್ತಾದರ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಇದಕ್ಕೆ ಕೃಷ್ಣರಾಜನಗರವೆಂಬ ಹೊಸ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಡಲಾಯಿತು. ಕಾವೇರಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಅರ್ಕೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದ್ದು ಅದು ಹನ್ನೊಂದನೇಯ ಶತಮಾನದ ಜೋಳ ತಿಲ್ಲದ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವೂ ಮತ್ತು ಎರಡು ಮಸೀದಿಗಳೂ ಇವೆ. ಚುಂಚನಕಟ್ಟಿ ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರ. ಇದು ಕೃಷ್ಣರಾಜ ನಗರದಿಂದ 15 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಶ್ರೀರಾಮ ದೇವಸ್ಥಾನ ಭಾರೀ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮ ಸಹಕಾರ ಸಕ್ಕರೆ ಕಾರ್ಖಾನೆಯೊಂದು ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹನುಮನಗಿ (ಜನ: 1,076)ಯು ಚುಂಚನ ಕಟ್ಟಿ ಹೋಬಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಗ್ರಾಮ. ಇದು ಕೃಷ್ಣರಾಜನಗರ ದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 32 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಒಂದು

ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೈನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು ಮತ್ತು ಗುರುಪೀಠವೂ ಆಗಿತ್ತು. ಕೊಂಗಾಳ್ಕ ವಂಶದವರ ಸಾಮಂತನೊಬ್ಬ ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬಸದಿಗಳಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಈಗ ಒಂದೇ ಒಂದು ಬಸದಿಯಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಕಲಾಮಯವಾದ ಅದಿನಾಥ, ಶಾಂತಿನಾಥ ಮತ್ತು ನೇಮಿನಾಥರ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಈ ಸ್ಥಳದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳು ಸಾರುತ್ತಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಹಸಸೋಗೆ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮ ಕಾವೇರಿ ನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಕರಿಕಲ್ಲು ಅಂಜನೇಯ, ಅಮಿಮುಕ್ತೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳೂ ರಾಘವೇಂದ್ರರ ವೃಂದಾವನವೂ ಇವೆ. ಕೃಷ್ಣರಾಜನಗರಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ರಾಜಸ್ವಾಮಿಯ ಗದ್ದುಗೆ ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿರುವ ಕಪ್ಪಡಿ ಕ್ಷೇತ್ರವು ಕಾವೇರಿ ನದಿಯ ಎಡದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಇದು ಮಂಟಿಸ್ವಾಮಿ ಪರಂಪರೆಯ ಕ್ಷೇತ್ರ. ದೋರನಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮವು ಕೃಷ್ಣರಾಜ ನಗರದಿಂದ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಕೈಸ್ತರ ಪವಿತ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರ. ಸಂತ ಅಂತೋಣಿಯವರ ಚರ್ಚ್ ಇಲ್ಲಿದ್ದು, ಇದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅತ್ಯಂತ ಹಳೆಯ ಚರ್ಚಾಗಿದೆ. 1980ರಲ್ಲಿ ಈ ಚರ್ಚಿನ ಶತಮಾನೋತ್ಸವವನ್ನು ಆಚರಿಸಲಾಯಿತು. ಸಾಗರ ಕಟ್ಟಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಡೀ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಉದ್ದವಾದ ರೈಲ್ವೆ ಸೇತುವೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಸೇತುವೆಯನ್ನು ಕಾವೇರಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಸಾಲಿಗ್ರಾಮವು (ಜನ: 8,775) ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನ. ಇದು ಕೃಷ್ಣರಾಜನಗರದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 26 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವೂ ಹೌದು. ಸೌರಾಡಳಿತ ಉಳ್ಳದ್ದೂ ಹೌದು. ಇದು ಹಿಂದೆ ಜೈನಧರ್ಮದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಈಗ ಎರಡು ಹಳೆಯ ಬಸದಿಗಳಿವೆ. ಶ್ರೀ ವೈಷ್ಣವರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳೂ ಕೆಲವಿವೆ. ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯ, ಯೋಗಾನಂದಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಹೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಲ್ಲವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವೀರ ಗಲ್ಲುಗಳಿವೆ.

ಕೃಷ್ಣರಾಜಪೇಟೆ : (ಮಂಡ್ಯ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 12,799) ಕೃಷ್ಣರಾಜಪೇಟೆ ಪುರಸಭೆಯುಳ್ಳ ಊರು. ಇದು ಮಂಡ್ಯದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 56 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ 157 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲೂ ಇದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1891ರವರೆಗೆ ಇದನ್ನು ಅತ್ತಿಕುಪ್ಪೆ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ನಂತರ ನಾಲ್ಕಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಈ ಹೊಸ ಹೆಸರನ್ನಿಡಲಾಯಿತು. ತಾಲೂಕಿನ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಹೇಮಾವತಿ ನದಿ ಹರಿದು ಕಾವೇರಿ ನದಿಗೆ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಒಂದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹೊಸಹೊಳೆಯ ವಿನಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳ ಶಿಲ್ಪದ ಒಂದು ಸುಂದರ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಅದು ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ

ಪಾಳು ಬಿದ್ದ ಕೋಟೆಯೂ ಇದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮ ನೇಯ್ಗೆಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಪಂಚಿ, ಸಿರೆ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ನೇಯುತ್ತಾರೆ. ಕೃಷ್ಣರಾಜಪೇಟೆಗೆ 27 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಅಫಲಯ ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರ. 13ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಕೃಷ್ಣರಾಜಪೇಟೆಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಹಾರ-ಬಾಚಹಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ವಿಜಯದ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಈ ಅಗ್ರಹಾರ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಪಡೆದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ಗರುಡರ ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಹುಣಿಸೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಕಿಕ್ಕೇರಿಯ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಆರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಗೋವಿಂದನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳ ಶಿಲ್ಪದ ಸುಂದರ ಪಂಚಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ದ್ವಾರಪಾಲ ವಿಗ್ರಹಗಳು, ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರು ಮತ್ತು ಭಿತ್ತಿ ವಿಗ್ರಹಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳು ತುಂಬ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದವು. ಮಲ್ಲಿತಮ್ಮನೆಂಬ ಶಿಲ್ಪಿ ಈ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು 13ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದನು. ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಾಮ ಹೆಚ್ಚು ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ಹಸುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಕೃಷ್ಣರಾಜಪೇಟೆಗೆ ಹತ್ತು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹೇಮಾವತಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಗುಡ್ಡಕ್ಕೆ ಹೇಮಗಿರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನದಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಒಂದು ಹಳೆಯ ಅಣೆಕಟ್ಟು ಇದೆ, ಮತ್ತು ಇದು ಒಳ್ಳೆ ಅಕರ್ಷಕ ವಿಹಾರ ಕೇಂದ್ರವೂ ಆಗಿದೆ. ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಜನವರಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟರಮಣಸ್ವಾಮಿಯ ರಥೋತ್ಸವ ಮತ್ತು ದನಗಳ ಪರಿಷೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಕೃಷ್ಣರಾಜಪೇಟೆಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕಪ್ಪನಹಳ್ಳಿಯ ಬಳಿ ಸಿದ್ದಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಒಂದು ಮಠ ಇದೆ. ಕಿಕ್ಕೇರಿ ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಒಂದು ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರ. ಇದು ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಪೇಟೆಯಿಂದ 12 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದಿಂದ 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲೂ ಇದೆ. ಗುಡ್ಡಗಾಡು ಜನಾಂಗದ ಕೀಕ ಎಂಬುವವನಿಂದ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂತೆಂಬುದು ಇಲ್ಲಿನ ಐತಿಹ್ಯ. ಹೊಯ್ಸಳ ಶಿಲ್ಪದ ಸುಂದರ ಮಾದರಿ ಎನಿಸುವ ಇಲ್ಲಿನ ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಮ್ಮವ್ಯ ನಾಯಕಿತಿ ಎಂಬ ಹೆಗಸು ಹೊಯ್ಸಳ ಒಂದನೇಯ ನರಸಿಂಹನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ 1171ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದಳು. ಇದಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮದೇವತೆ ಕಿಕ್ಕೇರಮ್ಮನ ದೊಡ್ಡ ದೇವಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ನರಸಿಂಹ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಪಾಳುಬಿದ್ದ ಕೋಟೆಯನ್ನೂ ನೋಡಬಹುದು. ಈ ಗ್ರಾಮ ರೇಷ್ಮೆ ಮತ್ತು ಹತ್ತಿ ಕೈಮಗ್ಗದ ಬಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು ವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಕೃಷ್ಣರಾಜಪೇಟೆಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಮಾದಾ ಪುರ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳ ಶಿಲ್ಪದ ತ್ರಿಯಂಬಕೇಶ್ವರನ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ತೆಂಡಿಕೆರೆಯ ಬಳಿಯ ಮುರತನಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ತೋಟಗಾರಿಕೆ

ಕ್ಷೇತ್ರವಿದೆ. ಕೃಷ್ಣರಾಜಪೇಟೆಯ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 22 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬಸ್ತಿ ಕೋಟೆ ಗ್ರಾಮವು ಕಾವೇರಿ ನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 18 ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಗೋಮ್ಮಟ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1147ರ ಶಾಸನವೊಂದು ಈ ಸ್ಥಳದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಲ್ಲುಕಂಬ ಮತ್ತು ಶಾಳುಬಿದ್ದ ಬಸದಿ ಅವಶೇಷವಿದೆ. ಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮದ ವರ್ತಮಾನಾಥೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವು ತನ್ನ ಶಿಲ್ಪದಿಂದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ.

ಕೃಷ್ಣರಾಜಸಾಗರ : (ಮಂಡ್ಯ ಜಿ; ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ ತಾ.) ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಸಾಗರವು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಿಂದ 18 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ, ಮೈಸೂರಿನ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 143 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಕಾವೇರಿ ನದಿಗೆ ಭಾರಿ ಅಡ್ಡ ಕಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿ ಈ ಜಲಾಶಯದ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಕಾವೇರಿ, ಹೇಮಾವತಿ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮಣತೀರ್ಥ ನದಿಗಳು ಒಟ್ಟು ಗೂಡುವ ಸ್ಥಳದ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಈ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿಯ ಉದ್ದ 8,600 ಅಡಿಗಳು ಮತ್ತು ಎತ್ತರ ನದಿ ಮಟ್ಟದಿಂದ ಮೇಲೆ 130 ಅಡಿಗಳು. ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಕನ್ನಂಬಾಡಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ಇದಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣಪುರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತೆಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣನ ಅಶ್ರಮವಿತ್ತೆಂದೂ ಕಣ್ಣನು ಇಲ್ಲಿ ಶಿವನನ್ನು ಅರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದೂ ಪ್ರತೀತಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿನ ಶಿವನನ್ನು ಕಣ್ಣೇಶ್ವರನೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ದೇವಾಲಯ ಜಲಾಶಯದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಹೋಗಿದೆ. ಈ ಜಲಾಶಯಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಈ ಹೆಸರಿನ್ನಿಡಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ರೂಪಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದವರು ಅವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಮುಖ್ಯ ಇಂಜಿನಿಯರ್ ಆಗಿದ್ದ ಎಂ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು. ಇಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 24 ಶಾಸನಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲೊಂದು ಪರ್ಷಿಯನ್ ಭಾಷೆಯ ಶಾಸನ. ಅದರಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನು ಇದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿಯ ಉತ್ತರ ದಿಶಾ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿರುವ ದೇವಿ ಕಾಳಮ್ಮ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಜಾತ್ರೆ ಜರುಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಬೃಂದಾವನ ತೋಟವು ಇಡೀ ಭಾರತದಲ್ಲಿನ ದೀಪ ರಂಜಿತ ಮಾಳಿಗೆ ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ಇಲ್ಲಿ ನೀರು ಚಿಮ್ಮುವ ಬಗೆ ಬಗೆಯ ಚಿತ್ತಾರದ ಕಾರಂಜಿಗಳನ್ನು ನದಿ ದಂಡೆಯ ಇಬ್ಬ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅಳವಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ವರ್ಣರಂಜಿತ ಸಂಗೀತ ಕಾರಂಜಿ ಅಳವಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದೋಣಿ ವಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಕೋಳದ ಮಾದರಿಯ ಜಲ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಈ ಕಾರಂಜಿ ತೋಟದ ನಡುವೆ ಸೃಷ್ಟಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೀಪ ಬೆಳಗಿದಾಗ ಇಡೀ ತೋಟವು ಮಂತ್ರಮುಗ್ಧ ಗೋಳಿಸುವ ಸ್ವರೂಪ ತಾಳುತ್ತದೆ. ಪ್ರತೀ ಬುಧವಾರ, ಶನಿವಾರ ಮತ್ತು ಭಾನುವಾರಗಳಲ್ಲಿ ತಪ್ಪದೆ ಸಂಜೆ 7 ಗಂಟೆಗೆ ದೀಪಾಲಂಕಾರವನ್ನು ಬೆಳಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿನ

ಮಕ್ಕಳ ಉದ್ಯಾನ, ತೋಟಗಾರಿಕೆ ಕ್ಷೇತ್ರ, ಸಸಿಮಡಿ ಕ್ಷೇತ್ರ, ಮೀನುಗಾರಿಕೆ ಕೊಳ ಮತ್ತು ಜಲಕ್ರೀಡಾ ಸಂಶೋಧನ ಕೇಂದ್ರಗಳು ಪ್ರವಾಸಿಗರಿಗೆ ಆಕರ್ಷಣಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಾಗಿವೆ. ಅಣೆಕಟ್ಟಿಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸುಂದರವಾದ ಕಾವೇರಿ ಪ್ರತಿಮೆ ಇದೆ. ಈ ಸ್ಥಳ ತುಂಬಾ ಆಕರ್ಷಣೀಯವಾದ ಒಂದು ಪ್ರವಾಸಿ ಕೇಂದ್ರ. ಇಲ್ಲಿನ ತೋಟ ಉದ್ಯಾನಗಳತ್ತ ಮುಖ ಮಾಡಿದ ಎರಡು ಹೋಟೆಲುಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಸಿಗರ ವಸತಿ ಭೋಜನಾದಿಗಳ ಸೌಕರ್ಯಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸರ್ಕಾರಿ ಪ್ರವಾಸಿ ಮಂದಿರ ಇವೆ.

ಕೈವಾರ : (ಕೋಲಾರ ಜಿ; ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ; ಜನ: 3,421) ಚಿಂತಾಮಣಿಗೆ 13 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕೈವಾರವಿದೆ. ಇದು ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರ. ಪಾಂಡವರು ತಾವು ದೇಶಭ್ರಷ್ಟರಾಗಿ ಪರ್ಯಟನ ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಏಕಚಕ್ರಪುರವೇ ಈ ಕೈವಾರ ಎಂಬುದು ಪ್ರತೀತಿ. ಹತ್ತಿರದ ಚಿದಂಬರ ಗಿರಿ ಎಂಬ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಗವಿಯೊಂದಿದೆ. ಭೀಮ ಬಕಾಸುರನ ಕಳೇಬರವನ್ನು ಈ ಗವಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಎಸೆದನಂತೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೊರಕಿರುವ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿನ ಅನುರನಾರಾಯಣ ದೇವಸ್ಥಾನ ಕ್ರಿ.ಶ. 1283ರ ಸರಿ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕಟ್ಟಲಾಗಿತ್ತೆಂಬ ವಿಚಾರ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸುಂದರವಾದ ಗ್ರಾನೈಟ್ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತಾರಗಳ ಸಮೇತ ಕೆತ್ತಿದ ಸುಂದರ ಕಂಭಗಳು ಗಣನೀಯವಾದ ಸ್ಮಾರಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಭೀಮೇಶ್ವರ, ನಕುಲೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಸಹದೇವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಉಳಿದ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಸಹದೇವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಭಿತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ತಮಿಳು ಶಿಲಾಲೇಖಗಳು ಇವೆ. ಕೈವಾರವು ಈಗ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ನಾರೇಣಪ್ಪ (ಕ್ರಿ.ಶ. 1730-1840)ನ ಮಠವಿದೆ. ಈತ ಕವಿ ಮತ್ತು ಯೋಗಿ. ಈತ ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವ ಕಾಲಜ್ಞಾನ ತುಂಬ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನವರಿಗೆ ಈತ "ತಾತ" ಎಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. ನಾರೇಣಪ್ಪನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಶ್ರಮವು ಧಾರ್ಮಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಈ ಅಶ್ರಮವು ಒಂದು ಪ್ರೌಢಶಾಲೆಯನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದು ಉಚಿತ ಊಟ ವಸತಿಗಳ ಸೌಕರ್ಯವನ್ನು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಾರೇಣಪ್ಪನವರ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ದೇವಾಲಯವೂ ಇಲ್ಲಿ ಉಂಟು. ಮುರುಘೂಮಲೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಗ್ರಾಮ ಮತ್ತು ಬೆಟ್ಟ ಚಿಂತಾಮಣಿಯ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 11 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರ ಸ್ಥಳ ಇದು. ಇಲ್ಲಿನ ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಒಬ್ಬ ಚೋಳ ದೊರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮುರುಘನ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನಂತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮುಸ್ಲಿಂ ಸಂತರ ಸಮಾಧಿಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಬ್ಬಾಜಾನ್ ಮತ್ತು ಅಮ್ಮಾಜಾನ್ ಸಮಾಧಿಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದವು. (ಇದು ಫಕೀರ್‌ಷಾ ವಲಿ ದರ್ಗಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿವೆ).

ವಾಸಿ ಮಾಡಲಾಗದಂತಹ ರೋಗಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಾಸಿ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಜನಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಅದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮದ ಜನರೂ ಈ ದರ್ಗಾಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಳೆಯ ಚಂದ್ರಮೌಳೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ.

ಕೊಪ್ಪ : (ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 4,759) ಬೆಂಗಳೂರಿನ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 300 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕೊಪ್ಪವು ತಾಲೂಕಿನ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರ. ಮುಸುರಿ ಹಳ್ಳ ಎಂಬ ಹೆಸರಿಗೆ ಈ ಊರಿನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಕೊಪ್ಪದ ಸುತ್ತ ತುಂಬಾ ಕಾಫಿ ಮತ್ತು ಟೀ ತೋಟಗಳು ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು ಅದು ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕಲ್ಲಿನ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ವೀರಭದ್ರ ಮತ್ತು ಭದ್ರಕಾಳಿಯರ ಲೋಹದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಕೊಪ್ಪದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕುಂಚೂರು ಒಂದು ನೋಡಬೇಕಾದ ಗ್ರಾಮ. ಇಲ್ಲಿನ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಾನದ ದೃಶ್ಯ ನಯನ ಮನೋಹರ.

ಕೊಪ್ಪಳ : (ರಾಯಚೂರು ಜಿ; ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 35,968) ಗುಂತಕಲ್-ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ರೈಲು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ (ತುಂಗಭದ್ರಾಕ್ಕೆ ಸೇರುವ) ಹಿರೇಹಳ್ಳ ಎಂಬ ಉಪನದಿಯ ಎಡದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ 368 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅತ್ಯಂತ ಮುಖ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರ, ಔದ್ಯಮಿಕ ಹಾಗೂ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇದು ಕೈಮಗ್ಗಕ್ಕೆ ತುಂಬಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. 1949ರವರೆಗೆ ಕೊಪ್ಪಳ ಮತ್ತು ಯಲಬುರ್ಗಿ ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ನವಾಬ ಸಾಲಾರ್‌ಜಂಗನ ಜಹಗೀರಿಯ ಕೇಂದ್ರ ಊರಾಗಿ ಇದು ಇತ್ತು. ಮಹಾಶರಣ ಗವಿ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಗವಿ ನುತವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಹಳೆಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವೀರಶೈವ ಮಠವಿದೆ. ಈ ಮಠವು ಎರಡು ಪ್ರೌಢಶಾಲೆಗಳನ್ನೂ, ಒಂದು ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯವನ್ನೂ, ಒಂದು ಉಚಿತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯವನ್ನೂ ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಕೃತ, ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಇದು ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಗವಿಮಠ ಮತ್ತು ಪಾಲ್ಕಿ ಗುಂಡುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಶೋಕನ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಇದರ ಹಿಂದಿನ ಹೆಸರು ಕೊಪಣವೆಂದಾಗಿತ್ತು ಮತ್ತು ಜೈನರಿಗೆ ಪವಿತ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಈಗಿನ ಗವಿಮಠವೂ ಸಹ ಹಿಂದೆ ಜೈನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ತೀರ್ಥಂಕರರ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಇವೆ. ಜೊತೆಗೆ ಕೊಪ್ಪಳದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಜೈನ ಶಾಸನಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ತಿರುಳ್ಗನ್ನಡದ ಗಡಿ ಬಿಂದುವಿನಂತಿದ್ದು, ಒಕ್ಕಂದ, ಪಟ್ಟದಕಲ್ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರಗಳೂ ಇದರೊಂದಿಗೆ ಇಂತಹವೇ ಸ್ಥಾನಗಳಾಗಿದ್ದವೆಂದು ಮಹಾ

ಕವಿ ಪಂಪ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಹತ್ತನೇಯ ಶತಮಾನದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದು ಶಿಲಾಹಾರರ ಒಂದು ಶಾಖೆಯ ರಾಜಧಾನಿಯಾಯಿತು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಆಡಳಿತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದಿತ್ತು ಮತ್ತು ಅವರ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಊರಿನ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ನಂತರ ವಿಜಾಪುರ ಸುಲ್ತಾನರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಕನಕಗಿರಿ ಜಹಗೀರಿನ ಭಾಗವಾಗಿ ಷಾಹಿಯ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. 1858ರಲ್ಲಿ ಮುಂಡರಗಿ ಭೀಮರಾವ್ ಇಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡುತ್ತ ಅಸು ನೀಗಿದನು. ಪಾಲ್ಕಿಗುಂಡುವಿನ ಬಳಿ ಇಂದ್ರಕೀಲ ಪರ್ವತವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸ್ಥಳವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿನ ಮಲೆ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಅರ್ಜುನನು ಮರಳು ಲಿಂಗೇಶ್ವರನನ್ನು ಪೂಜೆಗೈಯುತ್ತ ತಪವಾಚರಿಸಿದನೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ಎಲ್ಲಿಂದಲೋ ಸ್ರವಿಸುವ ನೀರಿನಿಂದ ಈ ಲಿಂಗ ಸದಾ ಒದ್ದೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಬೆಟ್ಟ ಒಂದು ಭಾರಿ ಕೋಟೆ ಹೊತ್ತ ಬೆಟ್ಟ. ಕೊಪ್ಪಳದಿಂದ 13 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಾಳ (ಜನ: 6,330) ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಚಿತ್ರಗಾರರ, ಗಣೇಶನದೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳ ಮರದ ಅಟಿಕೆಗಳು ತುಂಬಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದವು. ಇವಲ್ಲದೆ ನೇಯ್ಗೆ, ಕುಂಬಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಕೊಂದಿನ ಬಾಚಣಿಗೆಗಳ ತಯಾರಿಕೆ ಇಲ್ಲಿನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಗಳು. ಮುನಿರಾಬಾದ್ : (ಜನ: 3,610) ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ-ಗುಂತಕಲ್ ರೈಲು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೊಸಪೇಟೆಯಿಂದ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈಚೆಗೆ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ತುಂಗಭದ್ರಾ ಅಣೆಕಟ್ಟು ನಿರ್ಮಾಣವಾದ ಮೇಲೆ ಇದರ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯ ಹೆಚ್ಚಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 1088ರ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ದೊರೆ ಅರನೇಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಜಾವೇದಿ (ಚತುರ್ವೇದಿ) ಭಟ್ಟನೆಂಬಾತನಿಗೆ ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಪುರಿ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಂಡುದರ ಈಗಿನ ಹೆಸರೇ ಹುಲಿಗೆ ಗ್ರಾಮ. ಇಲ್ಲಿ ಹುಲಿಗಮ್ಮನ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು 13ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಹಾಗೆ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಅವರಣದೊಳಗೆ ಪರಶುರಾಮನ ಗುಡಿ ಇದೆ. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಪಂಚಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಇವೆಯಾದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತ್ರ ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜೈನ ಬಸದಿ ಸಹ ಇದೆ. ಇಡೀ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಜಪಾನ್ ಮಾದರಿಯ ಬಹು ರಮ್ಯವಾದ ಹೂದೋಟವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಅನೇಕ ಪ್ರವಾಸಿಗರ ಆಕರ್ಷಣೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಕ್ಕರೆ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಸಹ ಇದೆ.

ಕೊರಟಗೆರೆ : (ತುಮಕೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 8,082) ಕೊರಟಗೆರೆಯು ಸುವರ್ಣಮುಖಿ ನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ, ಬೆಂಗಳೂರಿನ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 84 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ತುಮಕೂರಿನ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 26 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ.

ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಪೇಟೆಗಳನ್ನು ಹೊಳವನಹಳ್ಳಿಯ ಒಬ್ಬ ಪಾಳೆಯರು ಗಾರ ನಿರ್ಮಿಸಿದ. ಬೆಟ್ಟಸುಲ್ತಾನನು ಆ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದ. ಇಲ್ಲಿನ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀ ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರನ ಗವಿ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದ್ದು, ಇದು ಮುಜರಾಯಿ ಇಲಾಖೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ದೇವಸ್ಥಾನವಾಗಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಸವನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಗೋಕುಲದ ಅಂಜನೇಯನ ಗುಡಿ ಬಳಿ ಕೆಲವು ಮುಸ್ಲಿಮ್‌ಗಳಿವೆ. ಊರು ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಈ ಮುಂದೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಹೊಳವನಹಳ್ಳಿ (ಜನ: 4,022) ಕೋರಟೆಗೆರೆಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಜಯಮಂಗಳಿ ನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಕೊರಮಪುರವೆಂಬುದಾಗಿ ಹೆಸರಿತ್ತು ಮತ್ತು ಇದನ್ನು ಹೊಳವಗೌಡನೆಂಬ ಪಾಳೆಯಗಾರ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ. ಇಲ್ಲಿರುವ ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಯವರ ಬೃಂದಾವನವು ಬಹಳ ಹಳೆಯ ಬೃಂದಾವನಗಳಲ್ಲೊಂದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಚನ್ನರಾಯನದುರ್ಗ (ಜನ: 506) ವು ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಗ್ರಾಮ. ಇದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕೋಟೆಯಿರುವ ಬೆಟ್ಟ ಹೊಂದಿ ಕೊಂಡಿದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮ ಕೊರಟೆಗೆರೆಯಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮ ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟದಿಂದ 1,139 ಕಿಮೀ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. 17ನೇಯ ಶತಮಾನದ ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ಮಧುಗಿರಿ ಪಾಳೆಯಗಾರನಾಗಿದ್ದ ಚನ್ನಪ್ಪಗೌಡನೆಂಬುವನು ಈ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ಮುಂದೆ ಇದನ್ನು ಮರಾಠರು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡರು. ಇದು ಆಮೇಲೆ ಮೈಸೂರವರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತು. ಅವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸನ್ನಗಿರಿ ಎಂಬ ಹೊಸ ನಾಮಕರಣವಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1766ರ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ಚನ್ನರಾಯನದುರ್ಗವೆಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದಲ್ಲಿನ ಗವಿ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮುರಾರಿಮಠವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರಿಗಳ ಸಲುವಾಗಿ ಒಂದು ಜೊತೆ ಪಾದುಕೆಗಳಿವೆ. ನಿರ್ವಾಣಸ್ವಾಮಿಯ ಶಿಷ್ಯರಿಬ್ಬರ ಸಮಾಧಿಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ.

ಕೊಲ್ಲೂರು : (ದ. ಕ. ಜಿ; ಕುಂದಾಪುರ ತಾ; ಜನ: 1,176) ಕೊಲ್ಲೂರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಾ ಪುರವೆಂದು ಸಹ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಕುಂದಾಪುರದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ 42 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಕರ್ನಾಟಕದ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಮೂಕಾಂಬಿಕಾ ದೇವಸ್ಥಾನ ತುಂಬಾ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದುದು. ಮೂಕಾಸುರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ದೇವಿ ಕೊಂದಳೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಈ ದೇವಿಯನ್ನು ಮೂಕಾಂಬಿಕಾ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಶಿವ-ಶಕ್ತಿ ಸಂಯೋಜನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗ ರೂಪದಲ್ಲಿ ದೇವಿ ಇದ್ದಾಳೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಚಕ್ರದ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿರುವ ಪಂಚಲೋಹದ ದೇವಿ ವಿಗ್ರಹದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಯನ್ನು ಅದಿಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿದ

ರೆಂಬುದು ಇಲ್ಲಿನ ನಂಬಿಕೆ. ಈ ದಿವ್ಯ ಮಹಾನಾತೆ ತ್ರೈಗುಣ್ಯ ಸ್ವರೂಪಳೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸ್ವರ್ಣಲೇಪನದ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಶಿಖರದ ದಾಸಿ ಸಂಕಣ್ಣ ಸಾವಂತನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮೂಲ ಮೂಕಾಂಬಿಕಾ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಮೌಳೇಶ್ವರನ ಸ್ಥಾಪನೆ ಅದಿಶಂಕರರಿಂದ ಆದುದೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕೆಳದಿ ಅರಸರು ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ದುರಸ್ತಿ ಮಾಡಿಸಿದರು. ಮೂಕಾಂಬಿಕಾ ದೇವಸ್ಥಾನ ಹಾಗೂ ಇತರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಅನೇಕ ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಇತರ ರಾಜ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿವೆ.

ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ : (ಮೈಸೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 35,660) ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 140 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಮೈಸೂರಿನ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ 64 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ಕಹಳ ಮತ್ತು ಗಾಲವರೆಂಬ ಋಷಿಗಳಿಬ್ಬರು ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಇಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರಂತೆ. ಅದರಿಂದ ಈ ಊರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂತೆಂಬ ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ. ಮರುಳೇಶ್ವರ, ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇಶ್ವರ, ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ, ಚೌಡೇಶ್ವರಿ, ಕನ್ನಿಕಾಪರಮೇಶ್ವರಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿವೆ. ಊರಿನ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಬಸದಿಗಳಿದ್ದು ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಕೇಂದ್ರ. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರೇಷ್ಮೆ ನೇಯ್ಗೆ ಘಟಕಗಳಿವೆ. ಸರ್ಕಾರಿ ರೇಷ್ಮೆ ನೂಲು ಬಿಚ್ಚುವ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಮರಮುಟ್ಟುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಮಳಿಗೆಗಳೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಅನೇಕ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಘಟಕಗಳಿವೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು ಜೈನಕವಿ ಪೂಜ್ಯಪಾದ, ಶರಣರಾದ ಮಾದೇಶ್ವರ, ನಿಜಗುಣ ಶಿವಯೋಗಿ ಮತ್ತು ಮುಸ್ಲಿಮ್ ಷಡ್ಷರಿಗಳ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದ್ದು ಒಂದು ಪ್ರಧಾನ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ರೇಷ್ಮೆ ಫಾರ್ಮರ್ಸ್ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ರೇಷ್ಮೆ ತರಬೇತಿ ಕೇಂದ್ರವಿದೆ. ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲವು ಸಿರೇಗೆಗೆ ತುಂಬಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. ಈ ಊರಿಗೆ ಹತ್ತು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಚಿಲಕವಾಡಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಶಂಭು ಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಶರಣ ನಿಜಗುಣ ಶಿವಯೋಗಿಗಳ ಮಂದಿರವೂ, ಒಂದು ಮಠವು ಇದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಜಾತ್ರೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ನಿಜಗುಣ ಶಿವಯೋಗಿಗಳು ಶರಣಶ್ರೇಷ್ಠರು, ಪಂಡಿತೋತ್ತಮ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡದ ಕವಿ. ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲದ ಸಮೀಪದ ಕುಂತೂರು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಮಾದೇಶ್ವರ ಸಹಕಾರಿ ಸಕ್ಕರೆ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಇದೆ. ಮಲೆಯ ಮಾದೇಶ್ವರ ಬೆಟ್ಟ ಮತ್ತು ಶಂಭುಲಿಂಗನಬೆಟ್ಟ ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿವೆ. ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಚಿಕ್ಕಲೂರು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಮಂಟೀಸ್ವಾಮಿ ಪರಾಶರೆಯ ಗುರುವಾದ ಸಿದ್ದಪ್ಪಾಚಿಯವರ ಗದ್ದುಗೆಯಿದೆ. ಇವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಜಾತ್ರೆಗಳು ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾತ ಭಕ್ತರನ್ನು, ಯಾತ್ರಿಕರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸತ್ಯಗಾಲ ಕಾವೇರಿ ನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿಂದ ಪಾಳು ಕೋಟೆಯಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನವಾದ

ಸೋಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಇದು ಒಳ್ಳೆಯ ವಿಹಾರ ಕೇಂದ್ರವೂ ಆಗಿದೆ. ಕಾವೇರಿಯ ಬಲದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಒಂದು ದರ್ಗಾ ಮುಸಲ್ಮಾನರಿಗೆ ಪೂಜ್ಯಸ್ಥಾನವಾಗಿದೆ. ಬಂಡಳ್ಳಿ ದರ್ಗಾಯಿರುವ ಭವ್ಯವಾದ ಬೆಟ್ಟ, ಹೋಗೇನಕಲಾ ಜಲಪಾತ ಮತ್ತು ಗೋಪೀನಾಥಂ ಕೆರೆ ಈ ತಾಲೂಕಿನ ನೋಡಬೇಕಾದ ಸ್ಥಳಗಳು. ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲಕ್ಕೆ 50 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬೈಲೂರು ಟಿಬೆಟ್ ನಿರಾಶ್ರಿತರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಿತ್ತಿರುವ ಗ್ರಾಮ.

ಕೋಲಾರ : (ಕೋಲಾರ ಜಿ, ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 65,602) ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ 72 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕೋಲಾರ ಇದೆ. ಇದರ ಮೊದಲ ಹೆಸರು ಕುವಲಾಲ ಅಥವಾ ಕೋಳಾಲ ಎಂದಿತ್ತು. ಕೋಲಾರಕ್ಕೆ ತುಂಬ ಪ್ರಾಚೀನತೆ ಇದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಪತೇಷಗಳು ಉಳಿದಿರುವುದು ಮಾತ್ರ ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಸ್ವಲ್ಪ. ನಾಲ್ಕನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಅದು ಗಂಗರ ಪ್ರಪ್ರಥಮ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ನಂತರ ಗಂಗರು ತಲಕಾಡು ರಾಜಧಾನಿಯಿಂದ ಅಳಿದರೂ ಅವರು ತಮ್ಮನ್ನು 'ಕುವಲಾಲ ಪುರವೇಶ್ವರ'ರೆಂದು ಕರೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಹನ್ನೊಂದನೇಯ ಶತಮಾನದ ಅದಿ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗಂಗರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಚೋಳರು ಕೋಲಾರವನ್ನು ತಮ್ಮ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡರು. ಈಗ ಇರುವ ಕೋಲಾರಮ್ಮನ ದೇವಸ್ಥಾನದ ನಿರ್ಮಾತ್ಮ ರಾಜೇಂದ್ರ ಚೋಳನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹನ್ನೆರಡನೇಯ ಶತಮಾನದ ಅದಿ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳರು ಕೋಲಾರವನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡು ಚೋಳ ರನ್ನು ಆ ಭಾಗದಿಂದ ಓಡಿಸಿದರು. ಹದಿನೂರನೇಯ ಶತಮಾನದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಇಬ್ಬಾಗವಾದಾಗ ಕೋಲಾರ ಭಾಗವು ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಮಗ ರಾಮನಾಥನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಉಳಿದ ತಮಿಳು ಭಾಗಗಳೊಂದಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತು. ಮತ್ತೆ ಹದಿನೈದನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇದು ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದಾಗ ಚಿಕ್ಕರಾಯನೆಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದ ತಮ್ಮೇಗೌಡ ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಯನ್ನು ದುರಸ್ತಿ ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದು ಕೊಂಡ. ಅನಂತರ ಈ ಭಾಗ ವಿಜಾಪುರ ಸುಲ್ತಾನರ ಅಧೀಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತು ಮತ್ತು ಕ್ರಿ.ಶ. 1638ರಲ್ಲಿ ಇದು ಶಿವಾಜಿಯ ತಂದೆ ಷಾಜಿಗೆ ಲಭ್ಯವಾದ ಜಹಗೀರನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿಂದ 50 ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಮುಘಲರು ಇದನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡರು. ಅಮೇಲೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 1720ರಲ್ಲಿ ಸಿರಾ ಸುಬೇದಾರನ ಕೈ ಕೆಳಗಿದ್ದ ಹೈದರ್ ಅಲಿಯ ತಂದೆ ಫತೇಹುಹಮದ್ ಕೋಲಾರದ ಘಾಜು ದಾರನಾಗಿದ್ದ ; ಅನೇಕ ಅದೃಷ್ಟ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳ ನಂತರ ಕ್ರಿ.ಶ. 1761ರಲ್ಲಿ ಇದು ಹೈದರ್ ಅಲಿಯ ವಶಕ್ಕೆ ಬಂತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1768ರಲ್ಲಿ ಇದು ಬ್ರಿಟಿಷರ ವಶವಾಯಿತು. ಮತ್ತೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 1770ರಲ್ಲಿ ಇದು ಮರಾಠರ ವಶವಾಯಿತು. ಪುನಃ ಕ್ರಿ.ಶ.

1791ರಲ್ಲಿ ಇದು ಬ್ರಿಟಿಷರ ವಶಕ್ಕೆ ಬಂತು. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಅದಮೇಲೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 1792ರ ಒಪ್ಪಂದದ ಪ್ರಕಾರ ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಾಗ ಇದು ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಭಾಗವಾಯಿತು. ನಂತರ ಸುಮಾರು 130 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಇಲ್ಲಿನ ಮಣ್ಣಿನ ಕೋಟೆ ಗೋಡೆಗಳನ್ನು ಕೆಡವಿ ಸುತ್ತಲಿನ ಕಂದಕಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಲಾಯಿತು. ಅನೇಕ ಹೊಸ ರಸ್ತೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1864ರಲ್ಲಿ ರೈಲು ಮಾರ್ಗ ಅರಂಭವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಕೋಲಾರ ಮದರಾಸಿನತ್ತ ಹೋಗಿ ಬರುವ ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಪಡೆದಿತ್ತು. ಊರಿನ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಕೋಲಾರದ ಬೆಟ್ಟಗಳಿವೆ. ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಅಮಾನಿ ಕೆರೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಅನೇಕ ಪ್ರಮುಖ ಕಛೇರಿಗಳು ಊರಿನ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಊರಿನ ಉತ್ತರ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸುವ ಅನೇಕ ಉತ್ತರ ದಕ್ಷಿಣ ನೇರ ರಸ್ತೆಗಳಿವೆ. ಸೋಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಕೋಲಾರಮ್ಮ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಎರಡು ಪ್ರಮುಖ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು. ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ವಿಶಿಷ್ಟ ಅಲಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ದೇವಸ್ಥಾನ. ಇದರ ಮಹಾದ್ವಾರದ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಗಾರಿಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯ ಎತ್ತರವಾದ ಗೋಪುರವಿದೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಇವೆ. ಚೋಳ ಸ್ಮಾರಕವಾದ ಕೋಲಾರಮ್ಮ ದೇವಸ್ಥಾನ ಪ್ರಮುಖ ಜನಪ್ರಿಯ ಪೂಜಾಸ್ಥಳ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಅವರಣದ ಒಳಗೆ ಮೂರು ಶಾಸನಗಳೂ ಇದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಮಾತೃಕೆಯರ ಮೂರ್ತಿಗಳೂ ಇವೆ. ಉಳಿದೆರಡು ಸ್ಮಾರಕ ಫಲಕಗಳು. ದೇವಾಲಯದ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ತಮಿಳು ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಅಂಜನೇಯ, ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರ, ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಕೋದಂಡರಾಮ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಉಳಿದ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು. ಹೈದರ್ ಅಲಿಯ ಸಂಬಂಧಿಕರ ಗೋರಿಗಳಿರುವ ಮಕ್ಕಾರಾ ಕಟ್ಟಡ ಇಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಪ್ರಮುಖ ಕಟ್ಟಡ. ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕಂಬಳು ಉತ್ಪಾದನೆಗೆ ಕೋಲಾರ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರದ ಉಚ್ಚ ನೂಲು ಕೇಂದ್ರವೊಂದು ಇಲ್ಲಿದೆ. ಅದು ಬಗೆ ಬಗೆಯ ಉಣ್ಣೆ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತದೆ. ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ಎರಡು ರೇಷ್ಮೆ ವ್ಯವಸಾಯ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇಲ್ಲಿದೆ. ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯದ ಹತ್ತು ರೇಷ್ಮೆ ಕುತ್ತನೆ ಕೋಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿನದೂ ಒಂದು. ರೇಷ್ಮೆ ಉದ್ಯಮಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವ ರೇಷ್ಮೆ ಉತ್ಪಾದನೆಗೆ ನೆರವಾಗುವ ತತ್ಸಂಬಂಧವಾದ ಜೀವ ವಿಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ಇತರ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತರಬೇತಿ ನೀಡುವ ಒಂದು ರೇಷ್ಮೆ ತರಬೇತಿ ಕೇಂದ್ರವೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ರಫ್ತು ಮಾಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಟರ್ಕಿ ಕೋಳಿ ಸಾಕಣೆ ಉತ್ಪಾದನೆ ಬೃಹತ್ತಾಗಿದೆ. ಕೋಲಾರದ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜನಪ್ರಿಯವಾದ ಶ್ರೀಕ್ಷಣೆಯ ಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಗಂಗೆ ಇದೆ. ಅಂತರಗಂಗೆಯು ಕೋಲಾರದ ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ

ರುವ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಂಟಪವಿರುವ ಕೊಳದಲ್ಲಿ ಉಗಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿರುವ ಕಲ್ಲುಬಸವನ ಬಾಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೀರು ಸದಾ ಹರಿಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಇದು ಒಂದು ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳವೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಇದೊಂದು ಸುಂದರ ವಿಹಾರ ತಾಣವೂ ಹೌದು. ವೊಕ್ಕಲೇರಿ ಗ್ರಾಮ ಕೋಲಾರಕ್ಕೆ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನವೇ ಇದರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣ. ಚಾಳುಕ್ಯ ಇಮ್ಮಡಿ ಕೀರ್ತಿವರ್ಮನ ತಾಮ್ರ ಶಾಸನವೊಂದು ಇಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದೆ. ಕೋಲಾರ ತಾಲೂಕಿನ ಸೀತಿ ಎಂಬ ಪುಟ್ಟ ಗ್ರಾಮ ಜೋಳ ಮತ್ತು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಪಡೆದಿತ್ತೆಂದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಒಂದು ಕನ್ನಡ ಶಿಲಾಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಸೀಹತ್ತಿ ಅಥವಾ ಸೀಹತಿ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸೀತಿ ಬೆಟ್ಟವೆಂಬ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಬೆಟ್ಟವಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀಪತೀಶ್ವರ ಮತ್ತು ಕಾಲಭೈರವ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ರಾಜೇಂದ್ರ ಚೋಳ (ಕ್ರಿ.ಶ. 1024) ನ ಕಾಲದ ತಮಿಳು ಶಾಸನವೇ ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು 14ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿನ ಕಾಲಭೈರವ ದೇವರಿಗೆ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಕಾಣಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದುದರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ರೆಡ್ಡಿ, ಮೊರಸು ಒಕ್ಕಲಿಗರು ಮೊದಲಾದ ಜನಾಂಗಗಳ ರಕ್ಷಕ ದೇವರು ಈ ಕಾಲಭೈರವ. ಬೆರಳು ಕಾಣಿಕೆ ಕೊಡುವ ಈ ಪದ್ಧತಿ ತೀರ ಇತ್ತೀಚಿನವರೆಗೆ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಈಗ ಎಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಕೆಳಗೆ ಸರ್ಕಾರವು ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿ ಅಜ್ಜಿ ಹೊರಡಿಸಿತು. ಈಗ ಅದರ ಬದಲಿಗೆ ನಿರಪಾಯಕರವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಪದ್ಧತಿ ಕೆಲವರಲ್ಲಿ ಅಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಕಾಣಿಕೆ ನೀಡುವ ಬೆರಳಿಗೆ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ದೇವರ ಬಳಿ ನಿಧನತ್ತಾಗಿ ಹೂ ಕಟ್ಟಿ ಮುಚ್ಚುವುದು. ಅದನ್ನು ಅದೇ ರೀತಿ ನಿಧನತ್ತಾಗಿ ಸ್ವಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದ ಮೇಲೆ ಬಿಚ್ಚುವುದು. ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ಲಿಂಗವನ್ನು ಶ್ರೀಪತಿ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದನೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯೇ ಶ್ರೀಪತೀಶ್ವರ ಎಂದು ಕರೆಯಲು ಕಾರಣ.

ಖಾನಾಪುರ : (ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 12,465) ಖಾನಾಪುರ ಮೊದಲು ಇದೇ ಹೆಸರಿನ ಉಪವಿಭಾಗದ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇದು ಬೆಂಗಳೂರಿನ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 500 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಳಗಾವಿಯ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 28 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಮಲಪ್ರಭಾ ನದಿಯ ಬಲದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲೆನಾಡಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. 1973ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು. ಇದು ವ್ಯಾಪಾರ ಮತ್ತು ಆರಣ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಪಡೆದಿದೆ. 17 ಮತ್ತು 18ನೇಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಖಾನಾಪುರವು ಗೋವೆಯ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಮುಖ ಮರುರಫ್ತು ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಈ

ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ 1810ರಲ್ಲಿ ಕಿತ್ತೂರಿನ ದೇಸಾಯರಿಂದ ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳು ಬಂದವು, ಕಾರಣ ಕಿತ್ತೂರು ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಖಾನಾಪುರದ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ 10 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ನಂದಗಡವನ್ನು ಕಿತ್ತೂರು ದೇಸಾಯರು ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಬೆಳೆಸುವ ಉದ್ದೇಶ ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಇದು ಅಕ್ಕಿ, ಮರಮುಟ್ಟು, ಉರವಲು ಮರ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೂ, ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿರುವ ಹಿಂಗಾಣಿ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಹಾಗೂ ತೋಟಗಾರಿಕೆ ಉತ್ಪಾದನೆಗಳಿಗೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪಂಚಮುಖ ಈಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ರೇವಂತ, ಮಾರುತಿ, ಗಣೇಶ, ವಿಠಲ, ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ, ಬಸವಣ್ಣನವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಪ್ರಾಚೀನತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿವೆ. ಜೊತೆಗೆ ಒಂದು ಜಿನ ಮಂದಿರ, ಎರಡು ಚರ್ಚುಗಳು, ನಾಲ್ಕು ಮಸೀದಿಗಳು ಹಾಗೂ ಗರ್ಜಬರ್ ಸಾಹೇಬರ ಮತ್ತು ಖಾದ್ರಿ ಸಾವಲಿ ಅವರ ದರ್ಗಾ ಗಳಿವೆ. ಕುಂಬಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ತತ್ಸಂಬಂಧವಾದ ಕಸಬುಗಳಲ್ಲಿ ತರಬೇತಿ ನೀಡುವ ಒಂದು ಕೇಂದ್ರ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಯಿದೆ. ಅಸೋಗ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಗ್ರಾಮ. ಇದು ಖಾನಾಪುರದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಮಲಪ್ರಭಾ ನದಿಯ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಂದರ್ಯ ಅಕರ್ಷಣೀಯವಾಗಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಹಾಗೂ ನದೀ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಲಿಂಗ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಜನರ ಭಕ್ತಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುಟ್ಟ ಜಲಪಾತವಿದೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ ತೋಟಗಾರಿಕೆಯು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಂಡಿದೆ. ಖುಂಬರ್ಡ್ ಗ್ರಾಮ ಲೋಂಡಾ-ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಲೋಂಡಾಕ್ಕೆ 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ದಟ್ಟ ಕಾಡಿನ ನಡುವೆ ಇರುವ 300 ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ನಾಥ ತಂಥದ ಒಂದು ಮಠವಿದೆ. ಈ ಮಠದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿ ಪಂಡಿಬಡಗನಾಥ ಮತ್ತು ಕಾಲಭೈರವರ ಪೂಜಾದಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಈ ಮಠ ಕರ್ನಾಟಕ, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಮತ್ತು ಗೋವಾಗಳಿಂದ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಭಕ್ತವೃಂದವನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಮಠವನ್ನು ಕಿತ್ತೂರಿನ ದೇಸಾಯರು ಕಟ್ಟಿಸಿದರೆಂದೂ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳೀಯ ಮುಖಂಡರು ಪೋಷಿಸಿದರೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕೆಕ್ಕೇರಿ ಗ್ರಾಮವು ಖಾನಾಪುರ-ಅಕ್ಕಾವರ ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿ, ಖಾನಾಪುರದ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ 32 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಜೋಹರ ಕಕ್ಕಯ್ಯನಿಗೂ ಈ ಗ್ರಾಮದ ಹೆಸರಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಜೋಹರ ಕಕ್ಕಯ್ಯ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಬಸವೇಶ್ವರರ ಸಮಕಾಲೀನ ಶರಣ. ಈ ಶರಣನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಅವನ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಒಂದು ಸುಂದರ ದೇವಾಲಯ (ಈಚೆಗೆ ದುರಸ್ತಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ)ವನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಗ್ರಾಮದೇವತೆ ಭಿಷ್ಣಾದೇವಿ, ವೀರಭದ್ರ, ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಇಲ್ಲಿನ ಇತರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು. ಪ್ರಜ್ಞೋದಯ ಆಶ್ರಮವೆಂಬ ಒಂದು ಆಶ್ರಮವೂ

ಇಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಆಶ್ರಮ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ತಾತ್ವಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ.

ಗಂಗಾವತಿ : (ರಾಯಚೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 58,630) ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 374 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಆನೆಗೊಂದಿಯ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಈ ನಗರವಿದೆ. ಬಹು ಹಿಂದೆ ಗಂಗಾವತಿಯನ್ನು 'ನೀಲಾವತಿ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿಂದ ಎರಡು ಮೈಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ತುಂಗಭದ್ರಾನದಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಪ್ರಸನ್ನ ಪಂಪಾವತಿ ದೇವಾಲಯ, ಹಾಗೂ ಹಳೆಯ ಮಠವಾದ ಮುದ್ದು ಸ್ವಾಮಿ ಮಠ ಇಲ್ಲಿವೆ. ದೇವಘಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಇಲ್ಲಿನ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಮಾರಕ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಸೀದಿಯಿದೆ. ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರಮುಖ ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬೆಳ್ಳಿ ಹಾಗೂ ಧಾನ್ಯಗಳ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಗೆ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೃಷಿ ಸಂಶೋಧನಾ ಕೇಂದ್ರವೊಂದಿದೆ. ಗಂಗಾವತಿಗೆ ಸುಮಾರು 20 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ-ಲಿಂಗಸುಗೂರು ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕನಕಗಿರಿ (ಜನ: 8,891)ಯು ಇಲ್ಲಿನ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಥಳ. ಆಶೋಕನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವ ಸುವರ್ಣಗಿರಿ ಇದೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕನಕಮುನಿ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಇಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಅಳ್ಳಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಸವ್ವನಾಯಕನಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದ್ದ ಬೆಡ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಪ್ರಮುಖ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಈ ಸ್ಥಳವು ಮೂರು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ನದಿಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನಿಜಾಮನು ಈ ಸಂಸ್ಥಾನದ 16 ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ನಾಯಕನ ಕುಟುಂಬದವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಹುಲಿ ಹೈದರ್ ಹಳ್ಳಿಯು ಇವರ ವಾಸ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದಿತು. ಈ ನಾಯಕರಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳು ಕನಕಗಿರಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಕನಕಾಚಲಪತಿ ದೇವಾಲಯ. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಈ ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬಹು ಸುಂದರವಾದ ರಚನೆಯಾಗಿದೆ. ವಿಜಯನಗರದ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ ಇದೊಂದು ಉತ್ತಮ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಒಳಾಂಗಣವನ್ನು ಹಾಗೂ ಬೃಹತ್ ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಈ ದೇವಾಲಯ ಕಲಾತ್ಮಕತೆಗೆ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಗೋಪುರ ಹಾಗೂ ದೇವಾಲಯದ ಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದವಾಗಿ ಕೆತ್ತಿದ ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಕಪ್ಪುಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜರಾಣಿಯರ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಪೌರಾಣಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಮರದಲ್ಲಿ ಕಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ವೆಂಕಟಪ್ಪನಾಯಕನು ಊರಿನ ಹೊರಗೆ ಕಟ್ಟಿಸಿರುವ 'ಸ್ಮಾನಗೃಹ' ಈ ನಗರದ ಮತ್ತೊಂದು ಮುಖ್ಯ

ಸ್ಮಾರಕ. "ಕಣ್ಣೆದ್ದವರು ಕನಕಗಿರಿಯನ್ನು ನೋಡಬೇಕು ಕಾಲಿದ್ದವರು ಹಂಪಿಯನ್ನು ನೋಡಬೇಕು" ಎಂಬುದು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಜನಜನಿತವಾಗಿರುವ ಒಂದು ನುಡಿ.

ಗದಗ-ಬೆಟಗೇರಿ : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 1,16,596) ಇದು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ 479 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಧಾರವಾಡಕ್ಕೆ 80 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಗದಗ ಕೂಡುನಿಲ್ಕಾಣದ ಮೂಲಕ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ-ಸೊಲ್ಲಾಪುರ, ಹಾಗೂ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ-ಬಳ್ಳಾರಿ ರೈಲುಮಾರ್ಗವು ಹಾದುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಕೇವಲ ಎರಡು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಟಗೇರಿಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಗದಗ-ಬೆಟಗೇರಿ ಎಂದೇ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಎರಡಕ್ಕೂ ಒಂದೇ ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಈ ನಗರಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯಿದ್ದು, ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರತುಕ, ಕ್ರತುಪುರ, ಕರ್ಮಗು, ಗಳ್ಳುಗು, ಕೊನೆಗೆ ಗದಗು ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬೆಟಗೇರಿಗೆ ಮೊದಲು ಬಟ್ಟೆಗೆರೆ (ದುಂಡಾದ ಕೆರೆ) ಎಂದು ಹೆಸರಿದ್ದಿತು. ದಂಭಕತೆಯೊಂದರ ಪ್ರಕಾರ, ಜನಮೇಜಯನಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಮಹಾ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಗದಗು ಒಂದು. 72 ಮಹಾಜನರು ಇಲ್ಲಿದ್ದು, ಅತ್ಯಂತ ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರವೆಂದು ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿತ್ತು. ತ್ರಿಕೂಟೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ವೀರನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ 34 ಶಾಸನಗಳು ಬಹು ಉಪಯುಕ್ತ ದಾಖಲೆಗಳಾಗಿವೆ. ಸಮೀಪದ ಲಕ್ಕಂದಿಯ ಬಳಿ ಹಾಗೂ ಬೆಟಗೇರಿಯ ಬಳಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳು, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ, ಕಲಾಚೂರಿ, ಸೇಲೂಣ, ಹೊಯ್ಸಳ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1379ರ ಒಂದು ತಾಮ್ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸನಾದ ಇಮ್ಮಡಿ ಹರಿಹರನು, ತ್ರಿಕೂಟೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ವೀರನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ 22 ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಹಂಪೆ ಹಸ್ತಿನಾವತಿ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಲಕ್ಕಂದಿ ವೇಂಟಿಯ, ತೊರಗಲ್ಲು ನಾಡಿನ 66 ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಗದಗದ ಪ್ರದೇಶದ ಒಂದಾಗಿತ್ತು. ವೀರನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ 1519ರ ಕೃಷ್ಣ ದೇವರಾಯನ ಅಳ್ಳಿಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಒಂದು ಶಾಸನ ಹಾಗೂ 1539ರ ಅಚ್ಯುತರಾಯನ ಅಳ್ಳಿಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನವು ಲಭ್ಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ಆನಂದನಿಧಿ' ಕೊಡುಗೆಯನ್ನು ಅಚ್ಯುತರಾಯನು ಗದುಗಿನ ವೀರನಾರಾಯಣನ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಆರಾಧ್ಯದೈವ ಈ ಗದುಗಿನ ವೀರನಾರಾಯಣನು ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನಿಗೆ ವರವನ್ನು ನೀಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿಯಾಗಿರುವ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಬಗ್ಗೆ ದೊರಕಿರುವ

ಪ್ರಥಮ ಶಿಲಾಶಾಸನ. 1670ರ ವೇಳೆಗೆ ವಿಜಾಪುರದ ಅರಸರ ಅಧ್ಯಕ್ಷಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧಾರವಾಡದೊಳಗೆ ವಿಲೀನಗೊಂಡು ಬಂಕಾ ಪುರದ ಸರ್ಕಾರದ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದ್ದ 'ನುಸ್ತಾಬಾದ್' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಯಿತು. 1799 ಜುಲೈ 26ರಂದು, ಡಂಬಳ ಕೋಟೆಯನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ನಂತರ ಕರ್ನಲ್ ವೆಲ್ಲೆಸ್ಲಿ ಮರುದಿನ ಗದಗಿನತ್ತ ಮುಂದುವರಿದನು. ಆದರೆ ದೋಂಡಜಿ ವಾಘ್ ಅಲ್ಲಿಂದ ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದ್ದನು. ಗವರ್ನರ್ ಜನರಲ್ ಲಾರ್ಡ್ ವೆಲ್ಲೆಸ್ಲಿ ಗದಗು ಮತ್ತು ಡಂಬಳಕೋಟೆಯನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಧೋಂಡಜಿಯು ಗದಗಿನಲ್ಲಿ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದ ಪೇಶ್ವೆಯ ಸೇನಾಧಿಕಾರಿಗೆ ಅವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಕಡೆಯ ಮರಾಠಾ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮನ್ಸೂಫೇ ಗದಗನ್ನು 1818ರ ಜನವರಿ 6ರಂದು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ತ್ರಿಕೂಟೇಶ್ವರ, ಸರಸ್ವತಿ, ಸೋಮೇಶ್ವರ, ರಾಮೇಶ್ವರ, ಕಲ್ಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ವೀರ ನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯಗಳು ಈ ನಗರದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮಾರಕಗಳು. ತ್ರಿಕೂಟೇಶ್ವರ, ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತಿ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಸಂಕೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿದಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿರುವ ತ್ರಿಕೂಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ತಮವಾದ ಹಾಗೂ ಚಿನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ್ದೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿರುವ ಸರಸ್ವತಿ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಸರಸ್ವತಿ ದೇವಿಯ ಮೂಲವಿಗ್ರಹವು ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಈ ಸುಂದರ ವಿಗ್ರಹವು ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕೆತ್ತನೆಗೆ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಕಸಿತಗೊಂಡ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಲೆಗೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣವಾದ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಬೆಟಗೆರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. 11ನೇಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿರುವ ಕಲ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಉತ್ತಮವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ವೀರನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ವೈಷ್ಣವಧರ್ಮವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ನಂತರ ಕ್ರಿ.ಶ. 1117ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಪಂಚ ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಬೇಲೂರು ಹಾಗೂ ತಲಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಇದೂ ಒಂದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಕನ್ನಡದ ಖ್ಯಾತ ಕವಿಯಾದ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನು ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿಯೇ 'ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತ ಕಥಾಮಂಜರಿ' (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಭಾರತ) ಯನ್ನು ರಚಿಸಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಈ ದೇವಾಲಯ ಸಂಕೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಕಲ್ಯಾಣಮಂಟಪ,

ಸರ್ವೇಶ್ವರಗುಡಿ ಮತ್ತು ರಾಘವೇಂದ್ರ ಬೃಂದಾನವನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಬೆಟಗೆರಿಯ ಮಲ್ಕಾರಯ್ಯನಕಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿರುವ ವಿವಿಧ ಗಾತ್ರಗಳ ಅನೇಕ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಸ್ಮಾರಕಗಳಾಗಿವೆ. ಇತರ ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದರೆ (ಆಧುನಿಕ) ರಾಜೋಟೇಶ್ವರ, ಗಂಜಿ ಬಸವಣ್ಣ, ಶಂಕರಲಿಂಗ (1853), ತುಳಜಾಭವಾನಿ, ಅಂಬಾಭವಾನಿ, ವೀರಭದ್ರ (1853), ಬನಶಂಕರಿ (1891), ರಾಮಮಂದಿರ (1916), ಮುಂತಾದ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಈ ನಗರದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರೀನಾಥ ಮತ್ತು ಮಹಾಸೀರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿರುವ ಎರಡು ಜೈನದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಈ ನಗರದಲ್ಲಿರುವ ಉಲ್ಲೇಖಾರ್ಹವಾದ ಮುಖ್ಯ ಮಠಗಳೆಂದರೆ, ಕ್ರಿ.ಶ. 16ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ತೋಂಟದಸ್ವಾಮಿ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಮಠ, ನಂದೀಶ್ವರಮಠ, ವೀರೇಶ್ವರ ಪುಣ್ಯಾಶ್ರಮ, ಶಿವಾನಂದ, ಚಿದಾನಂದ ಮತ್ತು ನೀಲಕಂಠ ಮಠಗಳು. ತೋಂಟದಸ್ವಾಮಿ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಮಠವು ಈ ಪ್ರದೇಶದ, ಶೈಕ್ಷಣಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪ್ರಗತಿಗಾಗಿ ದಕ್ಷರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ ಹಾಗೂ ಜನಮನ್ನಣೆಗಳಿಸಿರುವ ಮಠವಾಗಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ 13 ಮಸೀದಿಗಳು, ಐದು ದರ್ಗಾಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಾರ್ಹವಾದುದೆಂದರೆ, ಜಾಮಿಯಾ ಮತ್ತು ಶಾಹಿ ಇದಗಾ ಮಸೀದಿ. ಇಲ್ಲಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಚರ್ಚುಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಟಗೆರಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರಿವೆ. ಶಿಕ್ಷಣ, ಕಲೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಸಂಗೀತ, ವಾಣಿಜ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪ್ರಸಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ಖಾಸಗಿ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರಮಿಸುತ್ತಿವೆ. ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದಲೂ ಬೆಟಗೆರಿ ಕೈಮಗ್ಗದ ಉದ್ದಿಮೆಗೆ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೇ ಗದಗು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹತ್ತಿ ವ್ಯಾಪಾರ, ವಾಣಿಜ್ಯ, ಕೈಗಾರಿಕೆಗೆ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಬೀಡಿ ಮತ್ತು ಅಗರಬತ್ತಿ ತಯಾರಿಕೆ ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಇನ್ನಿತರ ಪ್ರಮುಖ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳಾಗಿವೆ.

ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ : (ಮೈಸೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 19,965) ಮೈಸೂರು-ಊಟಿ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಗುಂಡ್ಲು ನದಿಯ ಎಡದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆಯಿದೆ. ಇದು ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 61 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 201 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ವಿಜಯಪುರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದು, ಇದು ಪ್ರಸನ್ನ ವಿಜಯಪುರ ಎಂಬ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಇದು ತೆರಕಣಾಂಬಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಅಧ್ಯಕ್ಷಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಈ ಊರಿನ ಬಳಿ ಹರಿಯುವ ಗುಂಡ್ಲು ನದಿಯಿಂದ ಗುಂಡಲಪೇಟೆ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1367ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ರಾಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು 1674ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಪರವಾಸದೇವ ಮಂದಿರಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ದೊಡ್ಡ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಇಂದು ಇವು ಜೀರ್ಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿವೆ. ಈ ಊರಿನ ವಿಜಯನಾರಾಯಣ

ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ 1543ರ ಒಂದು ಶಾಸನವೂ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಶಾಸನಗಳೂ ದೊರೆತಿವೆ. ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ದೀಡಿ ತಯಾರಿಕೆ ಇಲ್ಲಿನ ಜನರ ಮುಖ್ಯ ಕಸುಬು. ಈ ಊರಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು ಮತ್ತು ವಿಳಯದಲೆ ಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆಯ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿಬೆಟ್ಟವಿದೆ. ಸಮುದ್ರ ಮಟ್ಟದಿಂದ 4,770 ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿರುವ ಈ ಬೆಟ್ಟ ರಮಣೀಯ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಐತಿಹ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ದಕ್ಷಿಣದ ಗೋವರ್ಧನ ಗಿರಿ ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಶಿಖರವು ಹಿಮ ಮತ್ತು ಮೋಡಗಳಿಂದ ಅವ್ಯತವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಹಿಮವತ್ ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ ಬೆಟ್ಟ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಹಳೆಯ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಹದಿಮೂರನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ತೆರಕಣಾಂಜಿಯ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಕಟ್ಟಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ರಥೋತ್ಸವ ಜರುಗುತ್ತದೆ. ಮೈಸೂರಿನ ಒಡೆಯರು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ದಾನದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ರಾಜವಂಶದವರಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಒಂದು ಅತಿಥಿಗೃಹ ಹಾಗೂ ಒಂದು ಅರಣ್ಯ ವಿಶ್ರಾಂತಿಗೃಹ ಇಲ್ಲಿವೆ. ರಮಣೀಯವಾದ ನಿಸರ್ಗ ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಇಲ್ಲಿನ ಪರ್ವತಪಂಕ್ತಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರವಾಸ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆಯಿಂದ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ತೆರಕಣಾಂಜಿಯು ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ತ್ರಿಕದಂಬಪುರ ಎಂದು ಹೆಸರು ಪಡೆದಿದ್ದ ಈ ಊರು ಇಲ್ಲಿನ ಪಾಳೆಯಗಾರರ (ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳ) ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಳೆಯ ಕೋಟೆಯೂ ಹತ್ತು-ಹನ್ನೆರಡು ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಇದ್ದು, ಅವು ಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಲ ಸ್ಥಾನೇಶ್ವರ, ಹಂಡೆ ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀವರದರಾಜಸ್ವಾಮಿ, ಅಂಜನೇಯ, ಶ್ರೀನಿವಾಸ, ತ್ರಿಯಂಬಕ ಮತ್ತು ಸುಗ್ರೀವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಸುಗ್ರೀವನ ವಿಗ್ರಹ ಏಳು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಮೂರ್ತಿ. ಇದು ಜೈನ ಕವಿ ಬೊಮ್ಮರಸನ ಮತ್ತು ರಣಧೀರ ಕಂಠೀರವ ನರಸರಾಜ ಒಡೆಯರ ಹುಟ್ಟಿದ ಊರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸಮಾಪದ ಹುಲಿಗನ ಮರಡಿಯಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟರಮಣಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವಿದೆ.

ಗುಡಿಬಂಡೆ : (ಕೋಲಾರ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 6,421) ಗುಡಿಬಂಡೆಯು ನಂದಿ ದುರ್ಗದ ಬೆಟ್ಟ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕೋಲಾರದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 95 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ 93 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಗುಡಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಬಂಡೆಯ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆರುವುದರಿಂದ ಗುಡಿಬಂಡೆ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪಡೆದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಬೃಹತ್ ಬಂಡೆಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಏಕಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಅಹೋಬಲ ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯ

ವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಉದ್ಭವ ಮೂರ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ದೊಡ್ಡ ಬಳ್ಳಾಪುರವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಖಾಸಿ ಖಾನ್ ಎಂಬ ಮೊಗಲ್ ಫೌಜ್‌ದಾರನು ಈ ಊರನ್ನು ಹಾವಳಿ ಬೈರೇಗೌಡನಿಗೆ ನೀಡಿದನು. ಈ ಹಾವಳಿ ಬೈರೇಗೌಡನೇ ಈ ಗುಡಿಬಂಡೆಯ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ಬೈರೇಗೌಡನ ಮರಣಾನಂತರ ಇದು ರಾಮೇಗೌಡನ ವಶವಾಯಿತು. ಅನಂತರ ಇದು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಹೋಯಿತು. ಗುಡಿಬಂಡೆಯ ಭತ್ತ ಮತ್ತು ಕಬ್ಬಿನ ಕೃಷಿಗೆ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಗುಡಿಬಂಡೆಯ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಅಹೋಬಲ ನರಸಿಂಹಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯ ವಲ್ಲದೆ ಎರಡು ಬಸದಿಗಳು ಇವೆ.

ಗುಬ್ಬಿ : (ತುಮಕೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 11,666) ಗುಬ್ಬಿಯು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 90 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ತುಮಕೂರಿನಿಂದ ಶಶಿಮಕ್ಕೆ 20 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು ಪುರ ಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. 400 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಹೊಸಹಳ್ಳಿಯ ಗೌಡನು ಇದನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿಕೆಯಿದೆ. ಮೊದಲು ಇದಕ್ಕೆ ಅಮರುಗೋಡಪುರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದಿತು. ಈ ಊರಿನ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯವೆಂದರೆ ಗದ್ದೇರಾಮೇಶ್ವರ. ಹಿಂದೆ ಊರಿನ ಹೊರಗಡೆ ಒಂದು ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ಈ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಗೂಡುಗಳಿದ್ದು ದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿ, ಪಾರ್ವತಿ, ವೀರ ಭದ್ರ, ಗಣಪತಿ ಮತ್ತು ಸುಬ್ರಮಣ್ಯ ಇವರ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. 15 ಮತ್ತು 16ನೇಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಕನ್ನಡದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿ ಮಲ್ಲಣಾರ್ಯನು ಗುಬ್ಬಿಯವನು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಚಿನ್ನ ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಗುಬ್ಬಿಯಪ್ಪ ಅಥವಾ ಚಿನ್ನ ಬಸವಯ್ಯನ ಗದ್ದುಗೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ದೇವಾಲಯ. ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಗೋಪುರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗುಬ್ಬಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜನಾರ್ದನ ದೇವಾಲಯ, ಬ್ಯಾಟಿರಾಯಸ್ವಾಮಿ, ನೈಲಪ್ಪ ಅಥವಾ ಚೀಲಪ್ಪ ಮತ್ತು ಅಂಜನೇಯಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ತಾಣಗಳು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಚಿದಂಬರ ಆಶ್ರಮವೂ ಒಂದು ಹೆಸರಾಂತ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ಒಂದು ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಗುಡಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಒಂದು ಗುರುಕುಲವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಳಗಳು ಈ ರೀತಿಯಿವೆ. ಕಡಬ (ಜನ: 2,640) ಗುಬ್ಬಿಗೆ 11 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಶಿಂಷಾನದಿಯ ಬಲದಡದಲ್ಲಿರುವ ಕಡಬ ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. 1896ರವರೆಗೆ ಇದು ಗುಬ್ಬಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಕದಂಬ ಋಷಿಯು ಶಿಂಷಾ ನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ

ಶ್ರೀರಾಮನು ಲಂಕೆಯಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗುವಾಗ ಅವನನ್ನು ಸತ್ತರಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ದಂತ ಕಥೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಲಂಕೆಯಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತಿದ್ದ ಶ್ರೀರಾಮನು ಇಲ್ಲಿ ಬೀಡು ದಿಟ್ಟಿದ್ದು ಸೀತೆಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಒಂದು ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹೆಚ್ಚಾರ್ ಶ್ರೀ ವೈಷ್ಣವ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಇದೂ ಒಂದಾಗಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿನ ರಾಮದೇವಾಲಯವು ಒಂದು ಗೋಪುರ ಮತ್ತು ಗುರುಡ ಕಂಬವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ದೇವ ಮಂದಿರವಾಗಿದೆ. ಈ ಊರಿನ ಕೈಲಾಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಇಲ್ಲಿನ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಕಡಬದ ಕೆರೆಯ ಪೂರ್ವದ ತಡವಿನ ಬಳಿ ಒಂದು ಹನುಮಂತನ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಹಾಗಲವಾಡಿ (ಜನ: 3,115) ಗುಬ್ಬಿಯಿಂದ 40 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು ಹಿಂದೆ ಈ ಊರು ಹಾಗಲವಾಡಿ ಪಾಳೆಗಾರರ ಮುಖ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಈ ಊರಿನ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ಅಡಕೆ ಬೆಳೆಯನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕಂಬಳಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೇಯುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಕ್ರಿ. ಶ. 1478ರಿಂದ 1776ರವರೆಗೆ ಸುಮಾರು 300 ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಅಡಕೆ ನಡೆಸಿದರು. ಎರಿ ಮಾದನಾಯಕ ಎಂಬುವನು ಈ ಸಂತತಿಯ ಸ್ಥಾಪಕ. ಅವನ ನಂತರ 16ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಆಳಿದ ಸಾಲಿನಾಯಕ ಈ ಪಾಳೆಪಟ್ಟನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು. ಇವನು ತನ್ನ ತಮ್ಮನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕನಾಯಕನ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ನಿಟ್ಟೂರು (ಜನ: 2,307) ಗುಬ್ಬಿಯಿಂದ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1276ರ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ ಊರನ್ನು ದಕ್ಷಿಣದ ಅಯ್ಯಾವಳಿ (ಐಹೋಳಿ) ಎಂದೂ ಗಂಗವಾಡಿ 96,000ದ ನಾಭಿಯೆಂದೂ ಹೆರುತೆ ನಾಡಿನ ಶಿರೋಭೂಷಣವೆಂದೂ ಬಣ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಶಾಂತೀಶ್ವರ ಬಸದಿ ಇದ್ದು ಈ ಬಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಶುಕನಾಶಿ, ನವರಂಗ ಮತ್ತು ಮುಖ ಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಆರಾಧನೆ ಕೂಡ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.

ಗೋಕಾಕ: (ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 42,492) ಬೆಂಗಳೂರಿನ ನಾಯುವಳ್ಳಿಕ್ಕೆ 526 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಬೆಳಗಾವಿಯ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ 68 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಈ ನಗರವಿದೆ. ಈ ನಗರವು ಘಟಪ್ರಭಾ ನದಿಯ ದಕ್ಷಿಣ ದಂಡೆಯ ತಗ್ಗು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿದ್ದು ನದಿಯು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಹರಿಯದಂತೆ ತಡೆದಿರುವ ಸಾಲುಬೆಟ್ಟಗಳ ನಡುವೆ ನೆಲೆಸಿದೆ. ಘಟಪ್ರಭಾ ಮತ್ತು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ನದಿಗಳ ಸಂಗಮವು ಈ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬಹು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. 1853ರಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಸ್ಥಳವು ಪೌರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು. 1047ರ ಹಿಂದಿನ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳವು ಗೋಕಾಕ

ಅಥವಾ ಗೋಕಾವೆ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. 1042-1068ರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಒಂದನೇಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಸೋದರತ್ತೆಯಾದ ರಾಣಿ ಅಕ್ಕಾದೇವಿಯು ಗೋಕಾಕದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ತನ್ನ ವಶಕ್ಕೆ ಪಡೆದಳು. ಅನಂತರ ದಲ್ಲಿ ಇವರ ಸಾಮಂತನೊಬ್ಬನು ಅದನ್ನು ತನ್ನ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಮುಂದೆ ಇದು ಸೇಠುಣರ ಅಧೀನಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟಿತು. 1685ರಲ್ಲಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಗೋಕಾಕವು ಮೊಗಲರ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತು. 1719-1754ರ ನಡುವಿನ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸವಣೂರಿನ ನವಾಬನು ಈ ಪಟ್ಟಣದ ಒಡೆತನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಕೋಟೆಯೊಳಗೊಂದು ಮಸೀದಿಯನ್ನು ಹಾಗೂ ಗಂಜೀಖಾನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಆ ಮೇಲೆ ಈ ನಗರವು ಪೇಶ್ವೆಗಳ ಸ್ವಾಧೀನವಾಯಿತು. 1778ರಲ್ಲಿ ಕೆಲ ಕಾಲ ಈ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಕಿತ್ತೂರಿನ ವಿಠಲಪ್ಪ ದೇಸಾಯಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಮುಂದಿನ ವರ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಪೇಶ್ವೆಯ ಪರವಾಗಿ ಪರಶುರಾಮಬಾವು ಪಟವರ್ಧನ್ ಈ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಪುನಃ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. 1783ರಲ್ಲಿ ಇವನಿಗೆ ಈ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಜಾಗೀರಾಗಿ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲಾಯಿತು. 1790ರಲ್ಲಿ ಈ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿದ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಮೂರ್ ಇದೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವೆಂದು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. 1836ರಲ್ಲಿ ತಾಸಗಾವ್‌ನ ಅರಸನಾಗಿದ್ದ ಗೋವಿಂದ ಪಟವರ್ಧನನು ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮರಣ ಹೊಂದಿದಾಗ, ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷರು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬೆಳಗಾವಿ ಸರ್ಕಾರದೊಡನೆ ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ವಿಲೀನಗೊಳಿಸಿ ಇದನ್ನು ಪರಗಣದ (ಉಪ ವಿಭಾಗದ) ಮುಖ್ಯ ಕೇಂದ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಈ ಸ್ಥಳವು ಕಾಗದ ಹಾಗೂ ಮರದ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳಿಗಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಹತ್ತಿ, ರೇಷ್ಮೆನೇಯ್ಗೆ, ನೂಲಿಗೆ ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವುದು ಹಾಗೂ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಹಾಗೂ ತಾಮ್ರದ ಕಲಾತ್ಮಕ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು ವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ಸ್ಮಾರಕಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಕರ ಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯ, ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರ, ಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವಾಲಯ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಅನೇಕ ಅಭೂತಿಕ ದೇವಾಲಯಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಾರ್ಹವಾದುವು. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಐತಿಹಾಸಿಕ ದರ್ಗಾಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಸಂತ ಜಂಗ್ಲಿ ಸಾಹೇಬ್ ದರ್ಗಾ ಮತ್ತೊಂದು ಮಸ್ತಾನ್ ಸಾಹೇಬ್ ದರ್ಗಾ. ಪಂಚಮಿಗುಡ್ಡೆ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿರುವ ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುವ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪಾಳು ದೇವಾಲಯಗಳಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವರ ಗುಡಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಅದಿಲ್ ಷಾಹಿಗಳ ಅಧಿಕಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗೋಕಾಕವು ಸ್ಥಳೀಯ ಚಿತ್ರಗಾರರ ಕಲಾತ್ಮಕ ಬೊಂಬೆಗಳಿಗೆ ಹಾಗೂ ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಮರದ ಕೆತ್ತನೆಗಳಿಗೆ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ಬೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಹೊರ ದೇಶಗಳಿಗೆ ರಫ್ತು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಗುಡಿ ಕೈಗಾರಿಕೆಗೆ 150 ವರ್ಷಗಳ

ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪರಂಪರೆ ಇದೆ. ಈ ಕಲೆಯನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಕಲಾಕಾರರ ತರಬೇತಿ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗೋಕಾಕದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಬಹು ಸುಂದರವಾದ ಪ್ರಶಾಂತವಾದ ಕಣಿವೆಯೊಂದಿದ್ದು ಈ ರಮ್ಯ ತಾಣವನ್ನು ಯೋಗಿಕೇಳ್ಯ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕೇಳ್ಯವು ನಿರ್ವರ್ಗ ರಮಣೀಯ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿದ್ದು ಸಣ್ಣ ಜಲಪಾತದಿಂದ ಮತ್ತಷ್ಟು ಸುಂದರವಾದ ತಾಣವೆನಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಕಾರ್ಜುನ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಾಣಪ್ಪ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಗೋಕಾಕಕ್ಕೆ 32 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಅಂಕಲಗಿ (ಜನ: 5,721) ಇಲ್ಲಿನ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಳ. ಇದು ಇಲ್ಲಿನ ಅಡವಿ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಮಠದಿಂದಾಗಿ ಖ್ಯಾತಿಗಳಿಸಿದೆ. ಇದು ಕುಂದರನಾಡು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯವೆನಿಸಿರುವ ಮಠವಾಗಿದ್ದು ಕೆಲವು ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. 1820ರಲ್ಲಿ ಈಗ ಇರುವ ಈ ಮಠವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಮಠದವರು ನಡೆಸುವ ವಾರ್ಷಿಕ ಜಾತ್ರೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾರಿ ದನಗಳ ಜಾತ್ರೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಹು ಪುರಾತನವಾದ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವಾಗಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದಸ್ತಗೀರ್ ಮತ್ತು ಗಪೂರ್ ಸಾಹೇಬರ ಎರಡು ದರ್ಗಾಗಳಿವೆ. 1837ರಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಾವಿಯನ್ನು ಕಲೆಕ್ಟೋರೇಟಿನ ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರವನ್ನಾಗಿ ಅರಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಈ ಸ್ಥಳವೂ ಕೇಂದ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದ್ದು ಅಂಥ ನಾಲ್ಕು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಇದೂ ಸಹ ಒಂದಾಗಿತ್ತು. 1974ರಂದೀಚೆಗೆ ಒಂದು ನಗರ ಪಂಚಾಯಿತಿ ಇಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಬೆಂಗಳೂರಿನ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 536 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಬೆಳಗಾವಿಯ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ 80 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಗೋಕಾಕ ಜಲಪಾತ (ಗೋಕಾಕ್ ಫಾಲ್ಸ್) ವಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು (ಜನ: 11,587) ಐತಿಹಾಸಿಕ, ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ, ಪ್ರಾಕೃತ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಧ್ಯಯನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯ ಪಡೆದಿದೆ. ಈ ಜಲಪಾತವು 170 ಅಡಿ ಮೇಲಿನಿಂದ ಮರಳುಗಲ್ಲುಗಳ ಪದರನಿಂದ ಧುಮುಕುವ ಘಟಿಪ್ರಭಾ ನದಿಯ ನೀರಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಕುದುರೆ ಲಾಳಾಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಜಲಪಾತವು ಗೋಕಾಕ ಕಣಿವೆಗೆ ಮೆರಗಿಟ್ಟಂತಹ ನೋಟವನ್ನೊದಗಿಸಿದೆ. "ವಿಸ್ತಾರ, ನೀರಿನ ಬಣ್ಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ನೀರು ಬೀಳುವ ರೀತಿ, ಎತ್ತರ, ಆಕಾರ ಮತ್ತು ರಭಸ ಮುಂತಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದಾಗಿ ಈ ಜಲಪಾತವು, ನಯಾಗರಾ ಜಲಪಾತವನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ". ಈ ಜಲಪಾತವು ಜುಲೈ ಹಾಗೂ ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್ ತಿಂಗಳ ನಡುವೆ ಬಹು ರಮಣೀಯವಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಲು ಉತ್ತಮ ಅವಧಿ ಎಂದರೆ ಆಗಸ್ಟ್ ತಿಂಗಳು. ಈ ನದಿಯ ಎರಡು ದಂಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಹಾಳಾಗಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳ ಭಗ್ನಾವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಪುರಾತನ ಕಾಲದ ಈ ದೇವಾಲಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಕೊಚ್ಚಿ ಹೋಗಿರಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮಾರಕಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖ

ಹಾಗೂ ಉಲ್ಲೇಖಾರ್ಹವಾದ ಸ್ಮಾರಕವೆಂದರೆ, ನದಿಯ ಬಲ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಹು ಸರಳವಾಗಿ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿರುವ ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ. ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿ ಕಾಪಾಡಲಾಗಿದೆ. ರಟ್ಟರ ದೊರೆಯಾಗಿದ್ದ ಮೂರನೇಯ ಕಾರ್ತವೀರ್ಯ (1143-1164)ನ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಣೆ ನೀಡುವ ಶಾಸನವೊಂದು ಇಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳದ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ನೋಟವೆಂದರೆ 1895ರಲ್ಲಿ ಗೋಕಾಕ ಗಿರಣಿಯವರು ಈ ನದಿಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ತೂಗು ಸೇತುವೆ. ಈ ಸೇತುವೆಯ ಉದ್ದ 201 ಮೀಟರ್‌ಗಳು ಹಾಗೂ ನೆಲಮಟ್ಟದಿಂದ ಇದರ ಎತ್ತರ 14 ಮೀಟರ್‌ಗಳು. ಈ ಸ್ಥಳದ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಪ್ರಾಚೀನ ಮಂದಿರಗಳೆಂದರೆ ನದಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಕಾಡಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ನದಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ದಡದಲ್ಲಿರುವ ದತ್ತ ಮಂದಿರ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಚರ್ಚ್ ಹಾಗೂ ಒಂದು ಮಸೀದಿ ಇವೆ. 1885ರ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾದ ಗೋಕಾಕ ಗಿರಣಿಯಿಂದಾಗಿ ಈ ಸ್ಥಳವು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೈಗಾರಿಕಾ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಪಡೆದಿದೆ. 1887ರಲ್ಲೇ ಇಡೀ ದೇಶದಲ್ಲೇ ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಜಲವಿದ್ಯುತ್ ಸ್ಥಾನರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಕೀರ್ತಿ ಇದಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. 1965ರಲ್ಲಿ ರಚಿಸಲಾದ ಸಂವಿಧಾನಬದ್ಧ ಅನುಸೂಚಿತ ಪ್ರದೇಶ ಸಮಿತಿಯು (ನೋಟಿಫೈಡ್ ಏರಿಯಾ ಕಮಿಟಿ) ಇಲ್ಲಿನ ನಾಗರಿಕ ಅಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತದೆ; ಪ್ರವಾಸಿಗರ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಅಗತ್ಯವಾದ ಸೌಲಭ್ಯಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇದೆ. ಗೋಕಾಕದಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಘಟಿಪ್ರಭಾ ನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ನೆಲೆಸಿರುವ ಕೋಣ್ಣೂರು ಮತ್ತೊಂದು ಪಟ್ಟಣ. ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಶಾಸನಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಕೋಣ್ಣೂರು ಎಂಬ ಹೆಸರು 'ಕೊಂಡನೂರು' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬಂದಿದೆ. ಇದೊಂದು ಇತಿಹಾಸಪೂರ್ವ ಕಾಲದ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ಶಿಲಾ ಸಮಾಧಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ 11ನೇಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ರಟ್ಟರ ಕಾಲದ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಕೆಲವು ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳ ಭಗ್ನಾವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುವೆಂದರೆ, ಚಿಕ್ಕೇಶ್ವರ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಈಶ್ವರನ ದೇವಾಲಯ, ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನಿಗರ್ವಿತವಾಗಿರುವ ಜೈನ ಬಸದಿ, ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಆಧುನಿಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಕಾಡಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ಮಠ. ಇಲ್ಲಿ ಹುಸೇನ್ ಪೀರ್ ಖಾದ್ರಿಯ ಸ್ಮಾರಕಾರ್ಥ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ದರ್ಗಾ ಒಂದಿದೆ. ಈ ಊರಿನ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಐವತ್ತಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಸಮಾಧಿ ಕೊಠಡಿಗಳು ಸಿಕ್ಕಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಪುರಾತತ್ವ ದೃಷ್ಟಿಯ ಮಹತ್ವ ಹೆಚ್ಚಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ಗೋಕಾಕಿಗೆ 16 ಕಿಮೀ ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಧೂಪದಾಳವು ಇಲ್ಲಿ

1884ರಲ್ಲಿ ಘಟಪ್ರಭಾ ನದಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಅಣೆಕಟ್ಟಿಯಿಂದ ಹೆಸರು ಪಡೆದಿದೆ. ಅಧುನಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಮೊಟ್ಟೆ ಮೊದಲ ನೀರಾವರಿ ಯೋಜನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಾತನ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿಯಿದೆ. ಅರಭಾವಿ: (ಜನ: 5,407) ಗೋಕಾಕಿನ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಅರು ಕಿಮಿ ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಅರಭಾವಿ ಹೆಸರಾಂತ ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿರುವ 600 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದಿನ ದುರುದುಂಡೇಶ್ವರ ಮಠವು ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿಯಲ್ಲದೆ ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಘಟಪ್ರಭಾ ನದಿಯ ಬಲದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಗೋಕಾಕದಿಂದ 16 ಕಿಮಿ ದೂರ ದಲ್ಲಿರುವ ಸಾವಳಗಿ ಯು ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಾಮರಸ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಶಿವಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಮಠಕ್ಕೆ ಹಿಂದುಗಳೂ ಮಹಮದೀಯ ಭಕ್ತರು ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ನಡೆದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಮಠದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗೇಶ್ವರನ ಗದ್ದುಗೆಯಿದೆ. ಈ ಮಠದ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವು ಮಠ ಹಾಗೂ ಮಸೀದಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ಗೋಕಾಕದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 20 ಕಿಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಘಟಪ್ರಭಾ ಗ್ರಾಮವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರ ಪಂಚಾಯತಿಯಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಹುಕ್ಕೇರಿ ರೋಡ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು. ಮಿರಜ್-ಬೆಂಗಳೂರು ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಹಿತಕರ ಹನೆಯಿಂದ ಇದೊಂದು ಹೆಸರಾಂತ ಅರೋಗ್ಯ ಧಾಮವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಅನುಕೂಲಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಜೆ. ಜಿ. ಸಹಕಾರಿ ಆಸ್ಪತ್ರೆ ಮತ್ತು ದಿ|| ಡಾ|| ಕೊಕಟ್ಟೂರರು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಕರ್ನಾಟಕ ಅರೋಗ್ಯ ಸಂಸ್ಥೆ ಎಂಬ ಆಸ್ಪತ್ರೆಗಳಿವೆ. ಈ ಆಸ್ಪತ್ರೆಯು ಸೇವಾಜ್ಞದ ಸ್ಥಾಪಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಾಂಧೀವಾದಿ ದಿ|| ಡಾ|| ಎನ್. ಎಸ್. ಹರ್ಡಿಕ್ರ್ ಅವರೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು.

ಗೋಕರ್ಣ : (ಉ. ಕ. ಜಿ; ಕುಮಟಾ ತಾ; ಜನ: 9,547) ಗೋಕರ್ಣವು ಪಶ್ಚಿಮ ಸಮುದ್ರ ತೀರದಲ್ಲಿ, ಬೆಂಗಳೂರಿನ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 438 ಕಿಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಕಾಶಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಗೋಕರ್ಣವು ಭಾರತದಲ್ಲೇ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಶೈವಯಾತ್ರಾ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಗೋಕರ್ಣ ಎಂದರೆ ಗೋವಿನ ಕಿವಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಒಂದು ಕಡೆ ಅರೇಬಿಯನ್ ಸಮುದ್ರ ಮತ್ತುೊಂದು ಕಡೆ ಅಫ಼ಾನಿನಿ ಮತ್ತು ಗಂಗಾವಳಿ ನದಿಗಳು ಹಸುವಿನ ಕಿವಿಯನ್ನು ಹೋಲುವ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪವಿತ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಬಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾ ಬಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ ಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗರ್ಭಗುಡಿ ಮತ್ತು ಹೊರಾಂಗಣಗಳು ಮಾತ್ರ ವಿದ್ಧಿತ್ತು. ವಿಜಯನಗರದ

ಅನಂತರ ಈ ಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಹಲವಾರು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಯಿತು. ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಿವಲಿಂಗವು ನೆಲದಿಂದ ಮೇಲೆ ಕೇವಲ ಎರಡು ಅಂಗುಲ ಮಾತ್ರ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಆತ್ಮಲಿಂಗವೆಂದೂ, ರಾಜನು ಇದನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂದನೆಂದೂ ಮುಂದೆ ನಿರ್ವಹಿಸಿಲ್ಲದೆ ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿ ಬೇಕಾಯಿತೆಂದೂ ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಮುಖ ಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಂದಿಯ ಶಿಲಾ ಮೂರ್ತಿಯಿದ್ದು ಪಾರ್ವತಿ ಮತ್ತು ಗಣಪತಿ ಇವರ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಮಹಾ ಶಿವ ರಾತ್ರಿಯಂದು ಇಲ್ಲಿ ಮಹಾಬಲೇಶ್ವರನ ಜಾತ್ರೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಮಹಾಬಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಣ್ಣ ದೇವಾಲಯಗಳು 30 ಶಿವಲಿಂಗಗಳೂ ಇವೆ. ಮಹಾಬಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕದಂಬರ ಕಾಲದ ದ್ವಿಬಾಹು ಗಣಪತಿ ಮೂರ್ತಿ ಇರುವ ಗಣಪತಿ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಭದ್ರ ಕಾಳೀ, ವೆಂಕಟರಮಣ, ತಾಮ್ರ ಗೌರಿ, ವೀರಶೈವ ಮಠ, ಇವು ಗೋಕರ್ಣದ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಇಂದೋರಿನ ಅಹಲ್ಯಾಬಾಯಿ ಹೋಳ್ಕರ್ ಕಟ್ಟಿಸಿರುವ ಒಂದು ಭತ್ತವಿದ್ದು ಈ ಭತ್ತದಲ್ಲಿ ಈಕೆಯ ಅಮೃತಶಿಲೆಯ ಸಣ್ಣ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ವಿಶ್ವಸ್ಥ ಮಂಡಲಿ ಮತ್ತು ಪಂಚಾಯತಿ ಸಮಿತಿ ಗೋಕರ್ಣದ ಸ್ಥಳೀಯ ಅಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿವೆ. ಗೋಕರ್ಣಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಮೊದಲು ಸಾಣೆ ಕಟ್ಟಿ ಎಂಬ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಹಾದುಹೋಗಬೇಕು. ಇದು ಬಹು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಉಪ್ಪಿನ ತಯಾರಿಕೆಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಗೋಕರ್ಣವು ಒಂದು ಸುಂದರವಾದ ಸಮುದ್ರ ತೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಊರ ಕೋಟೀರ್ಥ ಕೆರೆ ಮತ್ತು ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಜಟಾಯು ತೀರ್ಥಗಳು ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳಗಳಾಗಿವೆ. ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷ ಕೊಮ್ಮೆ ಆಚರಿಸಲಾಗುವ ಅಷ್ಟಬಂಧ ಸಮಾರಂಭವು ಆತ್ಮಲಿಂಗದ ಗೌರವಾರ್ಥ ನಡೆಯುವ ಒಂದು ವೈಭವದ ಉತ್ಸವವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ 50 ವರ್ಷಗಳ ಅನಂತರ 1983ರಲ್ಲಿ ಈ ಸಮಾರಂಭವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಲಾಗಿದ್ದಿತು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಲಿಂಗವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಹೊರತೆಗೆದು ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಅದರ ದರ್ಶನವನ್ನು ಪಡೆದರು.

ಗೋಣಿಕೊಪ್ಪಲು : (ಕೊಡಗು ಜಿ; ವಿರಾಜಪೇಟೆ ತಾ; ಜನ: 2,757) ಗೋಣಿಕೊಪ್ಪಲು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 217 ಕಿಮಿ ಮತ್ತು ಮಡಿಕೇರಿಯಿಂದ 44 ಕಿಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಲಕ್ಷ್ಮಣತೀರ್ಥಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಅತ್ತೀ ಹೊಳೆಯ ದಡದ ಮೇಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಕೆಂಪುಮಣ್ಣು ಫಲವತ್ತಾಗಿದ್ದು ಕಾಳಿ, ಭತ್ತ ಮತ್ತು ಕಿತ್ತಳೆ ಬೆಳೆಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಿಟ್ರಿಸ್ ಸಂಶೋಧನ ಸಂಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಹಣ್ಣು ಸಂಸ್ಕಾರ ಕೇಂದ್ರ ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಾಗಿವೆ. ಗೋಣಿಕೊಪ್ಪಲ್ ಬಳಿಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ಪುರಸಭೆಯ ಅಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದೆ.

ಕೆ. ಆರ್. ನಗರ ರೈಲ್ವೇ ಸ್ಟೇಷನ್ ಗೋಣಿಕೊಪ್ಪಲಿಗೆ 64 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ.

ಗೌರಿಬಿದನೂರು : (ಕೋಲಾರ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 18,753) ಉತ್ತರ ಪಿನ್‌ಕೋಡ್ ಎಡದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಗೌರಿಬಿದನೂರು, ಕೋಲಾರದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 95 ಕಿಮೀ, ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ಬಳ್ಳಾಪುರದ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ 75 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣವು ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ದಂತಕತೆಯೊಂದರ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ಪಾಂಡವರ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನಾದ ವಿದುರನ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದರಿಂದ, ಇದಕ್ಕೆ ವಿದುರನು ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು. ಮತ್ತೊಂದು ಹೇಳಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ದಾರಿನಾಯಕನ ಪಾಳ್ಯದ ನಾಯಕನ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಈ ಪ್ರದೇಶ ಸೇರಿದ್ದು, ಅನಂತರ ಗೌರಿ ಎಂಬ ತನ್ನ ಮಗಳ ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಊರನ್ನು ವರದಕ್ಷಿಣೆಯಾಗಿ ನೀಡಿದನಂತೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ಊರನ್ನು ಅವಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಗೌರಿವಿದನೂರು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಯಿತಂತೆ. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗೋರಿಗಳಿರುವ ಕಾರಣ ಮಹಮದೀಯರು ಈ ಊರನ್ನು ಗೋರಿಬಿದನೂರು ಎಂದು ಕರೆದರು, ಎಂಬುದು ಇನ್ನೊಂದು ಹೇಳಿಕೆ. ಇಲ್ಲಿನ ವೆಂಕಟರಮಣಸ್ವಾಮಿ ಮಂದಿರ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ದೇವಾಲಯ. ಇದರ ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ನವಗ್ರಹ ಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಯೇ ನದಿಯು ಇನ್ನೊಂದು ದಂಡೆಗೆ ಹಿರೇದಿದನೂರಿದೆ. ವಿಜಾಪುರದ ಸುಲ್ತಾನ ಹುಸೇನ್ ಷಾ ಮಿರ್ಜಾನ ದರ್ಗಾ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಈ ದರ್ಗಾದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಗೋರಿಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹುಸೇನ್ ಷಾ ಮಿರ್ಜಾನ ಮಗಳಾದ ನಿಯಾಮತುಬಿಯ ಗೋರಿಗೆ ಪೂಜೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜುಮ್ಮಾಮಸೀದಿ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಮಿನಾರುಗಳುಳ್ಳ ಮಸೀದಿಯೊಂದಿದೆ. ದರ್ಗಾ ಮತ್ತು ಮಸೀದಿಗಳೆರಡೂ ಕಲ್ಲಿನ ಸುಂದರ ರಚನೆಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು ಕಬ್ಬು, ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಭತ್ತಕ್ಕೆ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಸಿಮೆಂಟ್ ಕೊಳವೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಮರ ಕೊಯ್ಯುವ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳಿವೆ; ಹಾಗೂ ಕೈಮಗ್ಗದ ಉದ್ಯಮಕ್ಕೆ ಈ ಊರು ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಗೌರಿಬಿದನೂರಿನಿಂದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ 10 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹೊಸೂರು ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಥಳವಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ಮೂರನೆಯ ಬಲ್ಲಾಳನ ಹೊಸ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಹೊಸವೀಡು ಇದೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭದ ಕಾಲದ ಗಡಿ ನಗರವಾಗಿದ್ದ ಹೊಸ ಪಟ್ಟಣವೆಂದೂ ಇದನ್ನು ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಚಂದ್ರಗುತ್ರಿ : (ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿ; ಸೊರಬ ತಾ; ಜನ: 1,422) ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಗುತ್ರಿಪುರ, ಚಂದ್ರಗುತ್ರಿಪುರ, ಗುತ್ರಿದುರ್ಗ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಗುತ್ರಿಪೇಟೆ ಎಂದೂ

ಹೆಸರಾಗಿದ್ದ ಚಂದ್ರಗುತ್ರಿಯು ಸೊರಬದಿಂದ 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು, ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಗುಡ್ಡದ ಬದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಜಮದಗ್ನಿ ಋಷಿಯ ಅಶ್ರಮವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಬನವಾಸಿಯ ಕದಂಬ ಅರಸರ ಪ್ರಬಲವಾದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ರೇಣುಕಾಂಬಾ ಮಂದಿರವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವ ದೊಡ್ಡ ದಾದ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಲಿಂಗವಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಮುಖದಿಂದ ಶೃಂಗರಿಸಲಾಗಿದೆ. (ರೇಣುಕಾದೇವಿಯನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಚಂದ್ರಗುತ್ಯಮ್ಮ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ). ಗುಹೆಯ ಹೊರಭಾಗವು ವಿಶಾಲವಾದ ಶುಕನಾಸಿಯಂತಿದೆ. ನವರಂಗದ ಭಾಗವು ಕಣಕಲ್ಲಿನದಾಗಿದೆ. ದಂಡಿನ ದುರ್ಗ ಎಂಬ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ದಿನಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯಜಗಳನ್ನು ದಂಡಿನ ದುರ್ಗಮಾತೆಯ ಮೂರ್ತಿಯಿದೆ. ಹಾಳುಬಿದ್ದ ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆ, ಹಾಳುಬಿದ್ದ ಮಸೀದಿ, ಒಂದು ಬಾವಿ, ಒಂದು ದರ್ಬಾರ್ ಮಂಟಪ (ಎರಡೂ ಹಾಳುಬಿದ್ದಿವೆ), ಅದರ ಕಮಾನುಗಳು, ಸುಂದರವಾದ ಕೋಟೆಯ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯ ಮೇಲೆ ಚಂದ್ರಮೌಳೀಶ್ವರ ಗುಡಿಯಿತ್ತು. ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದ ಶೂಲದ ಬೀರಪ್ಪನ ಹಂಚಿನ ಹೊದಿಕೆಯ ಗುಡಿಯು ನೋಡಲರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಚಂದ್ರಗುತ್ರಿಯು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗುತ್ತಿರಾಜ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಕೆಳದಿ ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು.

ಚಂದ್ರವಳ್ಳಿ : ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಥಳವಾದ ಚಂದ್ರವಳ್ಳಿಯು ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಬೆಟ್ಟದ ವಾಯುವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನ ಬುಡದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶವು ತ್ರಿಕೋಣಾಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಸುತ್ತಲೂ ಚಿನ್ನೂಲಾದ್ರಿ, ಚೋಳಗುಡ್ಡ ಮತ್ತು ಧವಳಪ್ಪನ ಗುಡ್ಡಗಳಿಂದ ಸುತ್ತವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದು ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ನಗರದ ಅನಿಭಾಜ್ಯ ಭಾಗವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಹುಲಿಬಂಡೆಗಳ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಗೋಡೆಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಶಾತವಾಹನರ ಕಾಲದ ಸೀತದನಾಣ್ಯಗಳು, ರೋಮನ್ನರ ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಬಂಗಾರ, ಬೆಳ್ಳಿ ಹಾಗೂ ತಾಮ್ರದ ಅಭರಣಗಳು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿವೆ. ಇವಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಕದಂಬ ಮಯೂರಶರ್ಫನ ಬಂಡೆ ಶಾಸನ ಹಾಗೂ ಇನ್ನಿತರ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ವಸ್ತುಗಳು ಶಾತವಾಹನ ಹಾಗೂ ಕದಂಬರ ಆರಂಭ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಛ್ರಾಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ನಗರವೆಂದು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನವಶಿಲಾಯುಗ ಹಾಗೂ ಕಬ್ಬಿಣ ಯುಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ವಸ್ತುಗಳಿವೆ. ಹುಲಿಗೊಂದಿ ದಿಬ್ಬದ ಮೇಲೆ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ಭೈರವೇಶ್ವರ ಮಂದಿರವಿದೆ. ಅದನ್ನು ಹುಲಿಗೊಂದಿ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ, ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿರುವ

ಪಂಚಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮೇಶ್ವರ, ಭೀಮೇಶ್ವರ, ಅರ್ಜುನೇಶ್ವರ, ನಕುಲೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಸಹವೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಐದು ಲಿಂಗಗಳಿವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು, ಗುಹಾನಿರ್ಮಿತವಾದ ಪರದೇಶಪ್ಪನ ಗವಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಅಂಕಲಿ ಮಠವಿದೆ. ಅಂಕಲಿ ಮಠದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮೇಶ್ವರ ಗುಡ್ಡವಿದೆ. ಗುಡ್ಡದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಧರ್ಮೇಶ್ವರ ಲಿಂಗವಿದೆ. ಧರ್ಮಪ್ಪನ ಗುಡ್ಡವು ಹಿಂದೂ ಮತ್ತು ಮುಸ್ಲಿಮ್ ಮತಾನುಯಾಯಿಗಳಿಗೆ ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳವೆನಿಸಿವೆ.

ಚನ್ನಗಿರಿ : (ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 11,874) ಶಿವಮೊಗ್ಗದಿಂದ 43 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 256 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಚನ್ನಗಿರಿಯು ಹಿಂದೆ ಅಸಂದಿಯಿಂದಾಳುತ್ತಿದ್ದ (ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿ.) ಗಂಗರು ಮತ್ತು ಬಾದಾಮಿಯ ಚಲುಕ್ಯರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿತ್ತು. ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಉಚ್ಚಂಗಿ ವಿಭಾಗಕ್ಕೊಳಗಾಗಿತ್ತು ಮತ್ತು ಸಂತೆಬೆನ್ನೂರು ನಾಡಿಗೆ ಸೇರಿತ್ತು. ಕೊನೆಗೆ ಇದು ಕೆಳದಿಯ ಅರಸರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಗಾಯಿತು. ಮತ್ತು ಚೆನ್ನಮ್ಮಾಜಿ ರಾಣಿಯ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಚನ್ನಗಿರಿಯಾಯಿತು. ಅವಳು ಇಲ್ಲೊಂದು ಕೋಟೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ, ತನ್ನ ತಂಗಿಗೆ ಬಳುವಳಿಯಾಗಿತ್ತಳು. ಚನ್ನಗಿರಿ ದುರ್ಗವು 61 ಮೀಟರ್ ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದು, ಊರ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿದೆ. ದುರ್ಗದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಟೆ ರಂಗನಾಥ ಸ್ವಾಮಿಯ ಗುಡಿಯಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿಂದ ಸುಂದರವಾದ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಭೂ ದೃಶ್ಯ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರ್ತಿಯು ಎಂಟನೇಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದಾಗಿದೆ. ಕೇತೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಗುಡಿಯು ಚಾಳುಕ್ಯ ಶೈಲಿಯ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1142ರಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದರು. ಸ್ಥಳೀಯ ನುರಾಳಿಗರು ಕಾಳಿಕಾಂಬಾ ಅಥವಾ ಅಂಬಾ ಭವಾನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ಭೂತಪ್ಪ ಎಂಬ ಗುಡಿಯೂ ಮತ್ತು ಸುಮಾರು 200 ವರ್ಷ ಹಳೆಯದಾದ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಸ್ವಾಮಿಯ ಬೃಂದಾವನಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಮಸೀದಿಯಲ್ಲಿ ಮೊಹಬತ್ ಶಾಹ ಮಸ್ತಾನ್ ಖಾದ್ರಿಯ ಗೋರಿಯಿದೆ. ಅಲ್ಲೊಂದು ಮಣ್ಣಿನ ದಿನ್ನೆಯಿದ್ದು ಅದು ಈಗ ಕಲ್ಲುಮಲೆನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಚಾಳುಕ್ಯರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆವರಿಸಿವೆ. ಈ ಕೆಳಗಿನವು ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ರಮಣೀಯ ಸ್ಥಳಗಳಾಗಿವೆ. ದೇವರಹಳ್ಳಿ ಚನ್ನಗಿರಿಯಿಂದ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ದೇವರಹಳ್ಳಿ (ಜನ: 2,713) ಯಲ್ಲಿ ಉಡುನುರಡಿಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮಣ್ಣಿನ ದಿನ್ನೆಯಿದ್ದು ಅದರ ಮೇಲೆ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ದೂರದಿಂದ ಗೋಚರವಾಗುವ ಮಂದಿರ ಸಹಿತವಾದ ಈ ಬೆಟ್ಟವು ರಮಣೀಯ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಚಕ್ರ ಮತ್ತು ಶಂಖಗಳ ಕೆತ್ತನೆಯನ್ನು ಒಳ

ಗೊಂಡ ದುಂಡಾಕೃತಿಯ ಕಲ್ಲು ರಂಗನಾಥ ದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತವೆ. ಅದರ ಹಿಂದೆ ಬಾಣದ ಆಕಾರದ ಲಿಂಗವಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ವಿಜಯನಗರದ ದೊರೆ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಕೇಶವನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಹೊದಿಗರೆ (ಜನ: 2,872)ಯು ಚನ್ನಗಿರಿಯಿಂದ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಷಾಜಿ (ಶಿವಾಜಿಯ ತಂದೆ)ಯ ಸಮಾಧಿ, ಚಿಕ್ಕದಾದ ಭವಾನಿಯ ಗುಡಿ, ರಚಿರಾಮನ ಬಾವಿ ಮುಂತಾದ 17ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಹಳೆಯ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ವಿಜಾಪುರದ ಅದಿಲ್‌ಷಾಹಿ ಸೈನ್ಯದ ದಳಪತಿಯಾಗಿದ್ದ ಷಾಜಿಯು ಕೆಳದಿಯ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಮರಳುವಾಗ, ಕ್ರಿ. ಶ. 1664ರ ಜನವರಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಯಾಡುವಾಗ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಬಿದ್ದು ಮರಣ ಹೊಂದಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂತೇಬೆನ್ನೂರು (ಜನ: 5,894) ಚನ್ನಗಿರಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 23 ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಬಸವಾಪಟ್ಟಣದ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಮನೆತನದ ದೊರೆಯೊಬ್ಬರು ಬಹುಶಃ 16ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿರಬಹುದು. ಇಲ್ಲೊಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ಕೆರೆಯಿದ್ದು, ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಕಲ್ಲಿನ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಕೆರೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಗೋಪುರವು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಮುಸಾಫಿರಖಾನಾದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಿಶ್ರ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯ ಹೊಸದಾದ ಮಂದಿರವನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ರಾಮ ಮತ್ತವನ ಪರಿವಾರ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಿವೆ. ಮೊದಲಿಗೆ ಸೂಳೆಕೆರೆಯೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಶಾಂತಿಸಾಗರ ಜಲಾಶಯವು ಚನ್ನಗಿರಿ ಪಟ್ಟಣದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 20 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ವಿಶಾಲವಾದ ಮತ್ತು ಸುಂದರವಾದ ಜಲಾಶಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಜಲಾಶಯವನ್ನು 11-12ನೇಯ ಶತಮಾನಗಳ ಸುಮಾರಿಗೆ ಹಿರೇಹಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಸೊಪ್ಪಿನಹಳ್ಳಿಗಳ ನಡುವೆ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಸೂಳೆಕೆರೆಯು ಚನ್ನಗಿರಿ ಪಟ್ಟಣದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 20 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು (ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ) ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು, ಅದು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಶುಕನಾಥಿ, ನವರಂಗ, ಮುಖಮಂಟಪಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದು ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಾಕಾರವಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಹೊಯ್ಸಳ ಮತ್ತು ಕೆಳದಿಯ ಅರಸರ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯ ಮಿಶ್ರಣವಾಗಿದೆ. ಮುಖ್ಯ ದೇವಾಲಯದ ನೈಋತ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದುರ್ಗ ದೇವಿಯ ಗುಡಿಯಿದ್ದು, ಅದು ಗರ್ಭಗೃಹವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಅದರ ಪಡಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಒರಟಾದ ದ್ರಾವಿಡಶೈಲಿಯ ಕಂಬಗಳಿದ್ದರೆ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರವು ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಮೂರ್ತಿಯು ಕಾಪಾಲಿಕ ಪಂಥದ್ದಾಗಿದ್ದು ಆಳವಾಗಿ ಕೊರೆದಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಸುಂದರ ರಮ್ಯ ನೈಸರ್ಗಿಕ ದೃಶ್ಯವು ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ.

ಚನ್ನಪಟ್ಟಣ : (ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 50, (99) ಚನ್ನಪಟ್ಟಣವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 60 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಅದು ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ತಾಲೂಕಿನ ಕೇಂದ್ರ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಂದಾಪುರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ಅದು ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದ ಜಗದೇವರಾಯ ಮತ್ತು ಆತನ ವಂಶಜರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಚನ್ನಪಟ್ಟಣದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಜಗದೇವರಾಯನು ಸುಮಾರು 1580ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. 1630ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನ ದೊರೆ ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರು ಅದನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ನಂತರ ಗೋಪಾಲ ಹರಿ ಎಂಬಾತನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಮರಾಠಾ ಸೇನಾಧಿಯು 1759ರಲ್ಲಿ ಈ ಕೋಟೆಯನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಆದರೆ ಅಲ್ಪಾವಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅದು ಹೈದರ್ ಅಲಿಯ ಕೈವಶವಾಯಿತು. 1790 ರಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನು ಆ ಕೋಟೆಯ ಬಿರುಕುಗಳನ್ನು ಅನುಲಕ್ಷಿಸಿ ಅದನ್ನು ನೆಲಸಮಗೊಳಿಸಿದನು. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ಮಹತ್ವದ ದೇವಾಲಯಗಳು ಈ ರೀತಿ ಇವೆ: ವರದರಾಜ ಮಂದಿರವು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಶುಕನಾಸಿ, ನವರಂಗ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳಾಂಕಣಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಮಂದಿರವು ಹಳೆಯ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದ್ದು, ಅದರ ಪಾತಾಳಾಂಕಣ ಮತ್ತು ಮುಖಮಂಟಪಗಳನ್ನು 18ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ನೀಲಕಂಠೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಅತ್ಯಂತ ಭವ್ಯವಾಗಿದ್ದು, ಗರ್ಭಗೃಹ, ಶುಕನಾಸಿ ಮತ್ತು ನವರಂಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಕೋಟೆಯ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಜನರು ಬಹು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಹನುಮಂತನ ಉಬ್ಬು ಮೂರ್ತಿಯಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂದು ನಂಬಲಾಗುತ್ತದೆ. ಭದ್ರಕಾಳಿ, ರಾಮ, ಸುಗ್ರೀವಾಂಜನೇಯ ಮತ್ತು ಮಲೆಯ ಮಾದೇಶ್ವರ ಎಂಬುವು ಇಲ್ಲಿಯ ಇನ್ನಿತರ ಗುಡಿಗಳಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರಾಯ ಮಠ ಮತ್ತು ವೀರಶೈವ ಪಂಥದ ವಿರಕ್ತಮಠಗಳಿವೆ. ವಿರಕ್ತ ಮಠದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಪಟ್ಟಣದ ಕೊನೆಯ ದೊರೆಯಾದ ತಿಮ್ಮಪ್ಪ ನಾಯಕನ ಮತ್ತು ಆತನ ಸತಿಯ ಎರಡು ಸಮಾಧಿಗಳಿವೆ. ಮೂರಂತಸ್ತಿನ ಭವ್ಯ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ತಿಮ್ಮಪ್ಪನಾಯಕನು ಕಟ್ಟಿಸಿರಬಹುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು 19ನೇಯ ಶತಮಾನದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಶೈಲಿಯ ಹಿಂದೂ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಅದರ ತೋಲೆ ಹಾಗೂ ಮೇಲ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸುಂದರವಾದ ವರ್ಣಾ ಲಂಕಾರ ಮತ್ತು ಮಿರುಗುಬಣ್ಣದಿಂದ ಅಲಂಕಾರಗೊಳಿಸಿದ ಮೋಸಿನಿಂದ ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ನಯವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವದ ದರ್ಗಾ ಅಕ್ಬಲ್‌ಷಾ ಖಾದ್ರಿ ಎಂಬಾತನದಾಗಿದೆ. ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಸೈನ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಸಯ್ಯದ್ ಇಬ್ರಾಹಿಮ್ ಗೋರಿಯು ಬೆಂಗಳೂರು ರಸ್ತೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಸಣ್ಣ ಕಟ್ಟಡದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಮ್ಮಟ

ವಿದೆ. ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಈ ಪಟ್ಟಣವು ಮರದ ವಸ್ತುಗಳು ಮತ್ತು ಅಟಿಗೆಯ ಸಾಮಾನುಗಳ ಉತ್ಪಾದನೆಯ ಮಹತ್ವದ ಕೇಂದ್ರವೆಂಬ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ನೂರಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಘಟಕಗಳು ಈ ವಸ್ತುಗಳ ಉತ್ಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತವಾಗಿವೆ. ಇದು ರೇಷ್ಮೆ ವ್ಯಾಪಾರದ ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರವೂ ಆಗಿದೆ. ಮಳೂರು ಚನ್ನಪಟ್ಟಣದ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ರಸ್ತೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಪುರಾತನ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು, ಚತುರ್ವೇದಿ ಮಂಗಲ ಪುರಂ, ರಾಜೇಂದ್ರಸಿಂಹನಗರಿ ಮತ್ತು ಪೆರಿಯ ಮಳೂರು ಅಗ್ರಹಾರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು. ಸ್ಥಳೀಯ ಪರಂಪರೆಯಂತೆ ಖ್ಯಾತ ನ್ಯಾಯತಜ್ಞ ವಿಜ್ಞಾನೇಶ್ವರನು ಈ ಊರಿನವನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕೈಲಾಸೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಅಪ್ರಮೇಯಸ್ವಾಮಿಯೆಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಜನಾರ್ದನನ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿರುವ ಅಪ್ರಮೇಯ ದೇವಾಲಯವು ಚೋಳರ ಕಾಲದ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಹಿಂದೆ ಸಣ್ಣ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಅಂಬೆಗಾಲು ಕೃಷ್ಣನ ಸಣ್ಣ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಕೃಷ್ಣ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಅಂಬೆಗಾಲಿಡುತ್ತಿರುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ದಂಪತಿಗಳು ಮಗುವು ಜನಿಸಿದ ನಂತರ ಈ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ತೋಟ್ಟಲನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದಾಗಿ ಹರಕೆ ಹೊರುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಅಸಂಖ್ಯ ಕಿರುಹರಕೆ ತೋಟ್ಟಲುಗಳು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತವೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಗುಡಿಯು ನೈಋತ್ಯ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿದೆ. ನಾಟ್ಯಾರ್, ನಮ್ಮಾಳ್ವರ್, ಮಧುರ ಕವಿ ಅಳ್ವರ್ ಅವರ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಸಣ್ಣ ಗೂಡುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ರಾಮದಾಸ ಮತ್ತು ಆತನ ಹೆಂಡತಿಯ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಗುಡಿಯ ಪ್ರಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿವೆ. ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯ ಮುಂಭಾಗದ ಗೋಪುರವು ಭವ್ಯವಾಗಿದ್ದು, ಅದರ ಗೂಡುಗಳಲ್ಲಿ ದಶಾವತಾರದ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕಲ್ಲಿನ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಪುರಂದರದಾಸರು ಮುಖ್ಯದೇವತೆಯ ಭಕ್ತಿಯ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಬಲಬದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ದಾದ ಕಲ್ಲಿನ ಕಟ್ಟಡವಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಸುಂದರ ಕೆತ್ತನೆಯ ಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ. ಅದರ ಗರ್ಭಗೃಹವು ಖಾಲಿಯಿದೆ. ಕೈಲಾಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಕ್ರಿ.ಶ. 1000ದ ಸುಮಾರಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಚೋಳರ ಅಧಿಕಾರಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಯಿತು. ಅದರ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಮೀ ಎತ್ತರದ ಕೈಲಾಸೇಶ್ವರಲಿಂಗವಿದೆ. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತಿ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1100, 1140 ಮತ್ತು 1320ರ ಇಲ್ಲಿರುವ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು ಈ ದೇವಾಲಯದ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂದ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರ ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಗೋಪುರವು 17ನೇಯ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ರಾಮಮಂದಿರವಿದೆ. ಕೆಂಗಲ್ : ಚನ್ನಪಟ್ಟಣದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಬೆಂಗಳೂರು-

ಮೈಸೂರು ರಸ್ತೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಇದು ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಂಜನೇಯಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಅಂಜನೇಯ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಕೆಂಗಳ್ಳು ಅಂದರೆ ಕೆಂಪುಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಲಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಊರಿಗೆ ಕೆಂಗಲ್ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಮಹರ್ಷಿ ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರು ಈ ಮೂರ್ತಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದರೆಂದು ನಂಬಲಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಮ, ಸೀತಾ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಇವರ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಎದುರುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ತೋಟವನ್ನು ಬೆಳಸಲಾಗಿದೆ. ಹನುಮನ ಶಸ್ತ್ರವಾದ ಗವೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿರುವ ಜಲಗ್ರಾಹಕವು ಇಲ್ಲಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ಆಕರ್ಷಕ ವಸ್ತುವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸಿಗರ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಮದುವೆ ಸಮಾರಂಭಗಳಿಗಾಗಿ ಅನೇಕ ಧರ್ಮಭಕ್ತಗಳಿವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ದನಗಳ ಜಾತ್ರೆಯು ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಫಲಪುಷ್ಪಗಳ ತೋಟವಿದೆ.

ಚನ್ನರಾಯಪಟ್ಟಣ : (ಹಾಸನ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 16,305) ಚನ್ನರಾಯಪಟ್ಟಣವು ಹಾಸನದಿಂದ 32 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 146 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಕೊಳತೂರು ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು ಮತ್ತು ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಈ ನಗರದ ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ಕೆರೆಯಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಮಾಚಲ ದೇವಿ ಮತ್ತು ಶಾಂತಲದೇವಿ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ನೃತ್ಯಗಾರ್ತಿಯರು ನಿರ್ಮಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಹೊಳೆ ನರಸೀಪುರದ ದೊರೆಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಪ್ಪನಾಯಕನು ಪುಟ್ಟಿಗಿರಿಜ ಎಂಬ ಹೆಬ್ಬಾರನಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಮಗನಾದ ಚನ್ನರಾಯನಿಗೆ ಜಹಗೀರಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚನ್ನರಾಯ ಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಬಸವಯ್ಯನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿ ಅನಂತರ ಹೈದರ್ ಅಲಿಯಿಂದ ಪುನರ್ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡ ಒಂದು ಹಳೆಯ ಕೋಟೆಯಿದೆ. ಊರಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆ ಇದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಉಳಿದ ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದರೆ: ಜಿನನಾಥಪುರವು ಚನ್ನರಾಯಪಟ್ಟಣದಿಂದ 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1117ರಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳ ದೊರೆ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿದ್ದ ಗಂಗರಾಜನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಸುಮಾರು 1200ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡ ಇಲ್ಲಿರುವ ಶಾಂತಿನಾಥ ಬಸದಿಯು ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದ್ದು, ತುಂಬ ಕಲಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ವಿಗ್ರಹದ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಶಿಶುಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವಸುಧೈಕ ಬಾಂಧವ ರೇಚಿಮಯ್ಯನು ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಸಾಗರ ನಂದಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ದೇವರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ, ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಕಂಬದ ಮೇಲಿನ ಶಿಶುಶಾಸನದಿಂದ ಪಾಳೆದ ಪದುಮಣ್ಣನು

1632ರಲ್ಲಿ ಈ ಬಸದಿಯ ಚೇರ್ಚಾರ್ಡ್ ರಗೈದನೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಹಳ್ಳಿಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಒಂದು ಬಂಡೆಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ಬಸದಿಯು ಶಾಂತಿನಾಥ ಬಸದಿಗಿಂತ ಹಳೆಯದಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ 1889ರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನ ಅಮೃತಶಿಲೆಯ ಪ್ರತಿಮೆಯಿದೆ. ಈ ಊರಿನ ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಚೌಕಾಕಾರದ ಕಲ್ಲಿನ ಸಮಾಧಿ ಮಂಟಪವೆಂಬ ಕಟ್ಟಡವಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ಬಯರೋಜನಂಬಾತನು 1212ರಲ್ಲಿ ನೇಮಿ ಚಂದ್ರ ಪಂಡಿತನ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿದ್ದ ಬಾಲಚಂದ್ರದೇವನ ಮಗನ ಸಮಾಧಿಯ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಕುಂದೂರು ಚನ್ನರಾಯಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಸುಮಾರು 20 ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಕ್ಕಲಿಗರ ಮಠ ಮತ್ತು ಚಾಮುಂಡೇಶ್ವರಿ, ರಂಗನಾಥ ಹಾಗೂ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇಶ್ವರ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಸುಗ್ಗೆಹಳ್ಳಿ (ಜನ: 3,209) ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರವಾದ ಇದು ಚನ್ನರಾಯ ಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಅಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿಗೆ 20 ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚೋಳರಸರಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡ ಜಯಗೊಂಡೇಶ್ವರ ಎಂಬ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು, ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಯ್ಸಳ ದೊರೆ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವಂತೆ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳರ ದಂಡನಾಯಕ ಬೊಮ್ಮಣ್ಣ ದಂಡನಾಯಕನು 1246ರಲ್ಲಿ ಸೋಮನಾಥಪುರವೆಂಬ ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಆತನು ಮೂರು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳುಳ್ಳ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದಂತೆ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಹೊಯ್ಸಳ ವಾಸ್ತು ಶೈಲಿಯ ಉತ್ತಮ ನಿರ್ದರ್ಶನವಾಗಿದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ಅನಂತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಹಲವಾರು ವಿಧದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸದಾಶಿವ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಶುಕನಾಶಿ ಮತ್ತು ವಿಶಾಲ ಪಡಸಾಲೆ ಮತ್ತು ನಂದಿ ಮಂಟಪವನ್ನುಳ್ಳ ನವರಂಗಗಳಿವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ತೀರ ಹಾಳು ಬಿದ್ದ ಇನ್ನೊಂದು ದೇವಾಲಯವಿದೆ.

ಚಳ್ಳಕೆರೆ : (ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 25,035) ಚಳ್ಳಕೆರೆಯು ಬೆಂಗಳೂರು-ಬಳ್ಳಾರಿ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 200 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರದುರ್ಗದಿಂದ 29 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಇದು ವ್ಯಾಪಾರೀ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಒಳ್ಳೆಹೆ ಹಾಗೂ ಒಕ್ಕಲು ತನದ ಉಪಕರಣಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಾದಿತವಾಗುವ ಮಹತ್ವದ ವಸ್ತುಗಳಾಗಿವೆ. ಒಳ್ಳೆಹೆಯ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳು, ಅಕ್ಕಿ ಗಿರಣಿಗಳು, ಮರ ಕೊಯ್ಯುವ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳು, ಕಡ್ಡಿ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಸಾಬೂನು ತಯಾರಿಕೆ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳು ಮುಂತಾದ ವಿವಿಧ ಉದ್ಯಮಗಳು ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿದೆ. ಸುತ್ತಲಿನ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ರೇಷ್ಮೆ ಹುಳು ಸಾಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪರಶುರಾಮಪುರ, ರಾಮಸಾಗರ, ಮನ್ನೆ

ಕೋಟಿ-ಕೋಡಿಹಳ್ಳಿ, ಮೀರಸಾಬಿ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕೆರೆಗಳು ಮತ್ತು ರಾಣಿಕೆರೆ ಎಂಬುವು ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವದ ಕೆರೆಗಳಾಗಿವೆ. ವೀರಭದ್ರ ದೇವರ ಗುಡಿ, ರಾಮಮಂದಿರ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ ನಾರಾಯಣ ಮತ್ತು ಚಳ್ಳಕೆರೆಯನ್ನು ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯಗಳಾಗಿವೆ, ಗೋರ್ಲಕಟ್ಟೆಯ ಜಗಳೂ ರಜ್ಜನ ಗುಡಿಯು ಬಹು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಭಕ್ತರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ದೊಡ್ಡೇರಿ (ಜನ: 2,928)ಯು ಚಳ್ಳಕೆರೆಯಿಂದ ಆರು ಕಿಮಿ ಪೂರ್ವಕ್ಕಿರುವ ಹಳ್ಳಿ; ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಹರತಿ-ನಿಡುಗಲ್ ಮನೆ ತನದವರು ಸಂಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಸಿರಾದ ನವಾಬರು ಮತ್ತು ಹೈದರ್ ಅಲಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು ಮತ್ತು 1882 ರವರೆಗೆ ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಕಾಗದ ತಯಾರಿಕೆಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ಇಲ್ಲಿನ ಕಾಗದದ ಅಳತೆಯನ್ನು ದೊಡ್ಡೇರಿ ಗಜ ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಿತ ಅಳತೆಯಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ 1695ರಲ್ಲಿ ಮರಾಠಾ ಮತ್ತು ಮುಘಲ ಸೇನೆಗಳ ನಡುವೆ ಒಂದು ಭೀಕರವಾದ ಕಾಳಗ ನಡೆದಿತ್ತು. ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಿರಾದ ಮುಘಲ ಸೇನೆಯ ದಂಡನಾಯಕನಾದ ಕಾಶೀಮ ಖಾನನು ಸಂತಾಜಿ ಘೋರ್ಪಡೆಯಿಂದ ಹತನಾದನು. ಚಳ್ಳಕೆರೆಯಿಂದ 29 ಕಿಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಗೌರ ಸಮುದ್ರ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಗೌರ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಅಥವಾ ಮಾರಮ್ಮ ದೇವತೆಯ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಚಳ್ಳಕೆರೆಯಿಂದ 22 ಕಿಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ನಾಯಕನ ಹಟ್ಟಿ (ಜನ: 3,757) ಎಂಬ ಊರಿನ ಪ್ರಾಚೀನ ಹೆಸರು ಹಟ್ಟಿ ಎಂದು. ಇದು ಸ್ಥಾನೀಯ ನಾಯಕ ಮನೆತನದ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಹಾಳುಬಿದ್ದ ಕೋಟಿಯಿದೆ. ಕೋಟಿ ಮಲ್ಲಪ್ಪ ನಾಯಕನ ವಂಶಸ್ಥರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಮೂಲ ಮನೆತನದಿಂದ ದನಕರು ಸಹಿತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ತನಗಾಗಿ ಹಟ್ಟಿಯೆಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಅನಂತರ ಈ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೂದಿ ಮಲ್ಲನಾಯಕನು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಬಂದನು. ಅತನು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕುಸ್ತಿಪಟುವನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಭೀಮ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು. ಭೀಮನಕೆರೆಯನ್ನು ಆತ ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಗುರು ತಿಪ್ಪೆರವ್ರಯ್ಯ ಎಂಬ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಲಿಂಗಾಯತ ಸಂತರ ಸಮಾಧಿ ಹಾಗೂ ಮಂದಿರಗಳಿವೆ. ಈ ಗುರುವು 17ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸಿದ್ದಂತೆಯೂ, ಹಟ್ಟಿಯ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕುಲಗುರುಗಳಾಗಿದ್ದಂತೆಯೂ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಭತ್ತ, ಅಡಕೆ ಮತ್ತು ವೀಳ್ಯದೆಲೆಗಳು ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಪ್ರಮುಖ ಬೆಳೆಗಳಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ವಿಶಾಲವಾದ ಹಿರೇಕೆರೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬೃಹತ್ ಕೆರೆತು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅತೀ ದೊಡ್ಡ ದಾದ-ಕೆರೆಯಾಗಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದ ಸಂತರು ನಿರ್ಮಿಸಿದರೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣವು ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಣ ಪಂಚಾಯತಿ ಸಂಸ್ಥೆಯಿದೆ. ರಾಮದುರ್ಗ ಹೊಸ ಗುಡ್ಡ ಎಂಬುದು 150 ಅಡಿ ಎತ್ತರದ

ಚಿಕ್ಕ ಗುಡ್ಡವಾಗಿದ್ದು, ಅದು ನಾಯಕನ ಹಟ್ಟಿ ಪಟ್ಟಣದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕಿಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಅದರ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಚೌಕಾ ಕಾರದ ಕೋಟಿಯಿದೆ ಮತ್ತು ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಬಂಡೆಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಜಲಾಶಯಗಳಿವೆ. ನಾಯಕರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗುಹಾಲಯದಲ್ಲಿ ಬಂಡೆಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು, ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಅಖಂಡ ಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಲಾದ ಬೃಹತ್ ನಂದಿ ವಿಗ್ರಹವು ಇದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿದೆ. ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಪಾಳೆಯಗಾರರು 18 ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂದಿರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ನಾಯಕನ ಹಟ್ಟಿಯಿಂದ ಐದು ಕಿಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಖುದಾಪುರ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಿದೆ. ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯ ಈ ಊರಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ತಾದ ಭಾರತ ಸರಕಾರದ ಕುರಿತಳಿಯ ಕೇಂದ್ರವಿದೆ. ತಳಕು (ಜನ: 1,803) ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯು ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮ ಪಂಚಾಯತಿಯಿದೆ. ಇದು ಚಳ್ಳಕೆರೆಯಿಂದ ಸುಮಾರು 14 ಕಿಮಿ ಅಂತರದಲ್ಲಿದೆ. ಬಸವನಾಲಾ ತಳಕರಿಗೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕಾಲುವೆಯು ಸುಮಾರು 170 ಎಕರೆಯನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ನೀರುಣಿಸುತ್ತದೆ. ಪೊ|| ಬಿ. ಎಸ್. ವೆಂಕಣ್ಣಯ್ಯ, ಬಿ. ಎಸ್. ಶಾಮರಾವ್ ಮತ್ತು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕನ್ನಡ ಕಾದಂಬರಿಕಾರ ತ.ರಾ.ಸು. ಅವರು ಮೂಲತಃ ಈ ಊರಿನವರು.

ಚಾಮರಾಜನಗರ : (ಮೈಸೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 40,422) ಪುರಸಭೆಯನ್ನುಳ್ಳ ಚಾಮರಾಜನಗರವು ಮೈಸೂರಿನಿಂದ 61 ಕಿಮಿ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 198 ಕಿಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಅರಿಕುಟಾರ ಎಂಬುದು ಇದರ ಪ್ರಾಚೀನ ಹೆಸರಾಗಿತ್ತು. ಮೈಸೂರಿನ ದೊರೆ ಮೂರನೇಯ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರು ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ತಮ್ಮ ತಂದೆ ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥ ಈ ಊರಿನ ಹೆಸರನ್ನು ಚಾಮರಾಜನಗರವೆಂದು ಬದಲಾಯಿಸಿದ್ದರು. ಮತ್ತು 1825ರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದ ಚಾಮರಾಜೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಮಂದಿರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲದೆ, ಅಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ ಎಂಬ ಎರಡು ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿದ್ದ ಪುಣೆಸಿ ರಾಜನು 12ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿಯು ಒಳ್ಳೆಯ ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ವ್ಯಾಪಾರದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಹಿಪ್ಪುನೇರಳೆ ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಪ್ರಮುಖ ಬೆಳೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೇಷ್ಮೆ ವ್ಯಾಪಾರದ ಮಳಿಗೆ, ರೇಷ್ಮೆ ಗೂಡು ಶೇಖರಿಸುವ ಮಳಿಗೆಗಳು, ಮತ್ತು ರೇಷ್ಮೆ ಕೃಷಿ ತೋಟಗಳು ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಮೂರು ಕಿಮಿ ಪೂರ್ವಕ್ಕಿರುವ ಇದೇ ಊರಿನ ಭಾಗವಾದ ರಾಮಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲವಾದ ಪುರಾತನ ನಗರದ ಅವಶೇಷಗಳು ಇವೆ. ಸ್ಥಾನಿಕ ನಂಬಿಕೆಯಂತೆ ಇದು ಅರ್ಜುನನ ಹೆಂಡತಿ ಚಿತ್ರಾಂಗದಾ

ಎಂಬವಳು ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಸ್ಥಳ (ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಇದು ಅರಳು ಕೋಟೆ ಎಂದೂ ಹೆಸರು ಪಡೆದಿದೆ). ಇಲ್ಲಿರುವ ಜನಾರ್ದನನ ದೇವಾಲಯವು 12ನೇಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಈಗ ಇದು ತುಂಬ ಶಿಥಿಲಗೊಂಡಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ವಿರಭದ್ರ ಮತ್ತು ಅಂಜನೇಯ ಸ್ವಾಮಿಯ ಗುಡಿಗಳೂ ಇವೆ. ಹಳೆಯ ಕೋಟೆಯ ಅವಶೇಷಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಇದು ಸಾಳುಗ್ರಾಮದ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಹರದನಹಳ್ಳಿ ಎಂಬುದು ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಚಾಮರಾಜನಗರದಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಾಯತ ಸಂತ ಶ್ರೀಷ್ಠರ ಗದ್ದುಗೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗೋಸಲ ಚನ್ನಬಸವ ಮತ್ತು ತೋಟದ ಸಿದ್ಧ ಲಿಂಗೇಶ್ವರರು ಕೆಲವು ಕಾಲ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬ ಎರಡು ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ವಿಶಾಲವಾದ ಮಂದಿರಗಳಿವೆ. ಹಳ್ಳಿಯ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಕೋಟೆ ಮತ್ತು ಒಕ್ಕಲು ತನದ ಮಾದರಿ ತೋಟಗಳಿವೆ. ಹರದನಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು ಮೂರು ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಅಮಚವಾಡಿ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯ ಸಮೀಪದ ದಿಣ್ಣೆಯ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ, ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಆಯುಧವಿರುವ ಮೂವತ್ತು ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸುಮಾರು 12 ಅಡಿ ಎತ್ತರದ, ಕಗ್ಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿದ ವಿರಭದ್ರ ದೇವರ ಸುಂದರ ಮೂರ್ತಿಯಿದೆ. ಇದು ಹಿಂದೆ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಬೀಡಾಗಿತ್ತು. ಮೈಸೂರು ಅರಸು ಮನೆತನದವರು ಈ ಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದುಂಟು. ಚಾಮರಾಜನಗರದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 24 ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಮಲೆಯೂರು ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯ ಜೈನರ ಯಾತ್ರಾ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಜೈನರಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ಎರಡು ಬಸದಿಗಳು ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿವೆ. ಸಮೀಪದ ಗುಡ್ಡದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ 24 ತೀರ್ಥಂಕರರ ಪಾದುಕೆಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿವೆ. ಅವು ಉತ್ತರದ ಭಾರತದ ಸಮೀಧಗಿರಿಯ ಪಾದುಕೆಗಳಂತೆಯೇ ಇವೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲಿರುವ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲಾದ, ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನ ಮೂರ್ತಿ ಅಲ್ಲದೆ, ಪದ್ಮಾವತಿ ಮತ್ತು ಜ್ವಾಲಾಮಾಲಿನಿಯ ಮೂರ್ತಿಗಳೂ ಇವೆ. ಹರದನಹಳ್ಳಿ ಹೋಬಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ನರಸಮಂಗಲ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯು ಚಾಮರಾಜನಗರದಿಂದ 24 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಗಂಗರ ಕಾಲದ ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರು ಮತ್ತು ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಸುಂದರ ಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ. ಎಂಟನೇಯ ಶತಮಾನದ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಲಿನ ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮೂರ್ತಿಗಳು, ವಿರಗಲ್ಲುಗಳು ಹರಡಿವೆ. ಸಂತೆಮಾರಹಳ್ಳಿಯಿಂದ 10 ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ, ನಂಜನಗೂಡು-ಎಳಂದೂರು ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಉನ್ನತ್ತೂರು ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯು ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಮಹತ್ವದ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಹಳೆಯ ಕೋಟೆಯ ಅವಶೇಷಗಳು, ಪಾಳೆಯಗಾರರು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದ ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ

ವಿಶಾಲ ಕಟ್ಟಡಗಳಾದ ಭುಜಂಗೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ರಂಗನಾಥ ಎಂಬ ದೇವಾಲಯಗಳು ಈ ಊರಿನ ನೋಡತಕ್ಕ ಸ್ಮಾರಕಗಳಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಿರೀತವಾದ ಸೌಕರ್ಯವಿರುವ ವಿಶಾಲವಾದ ಕೆರೆ ಮತ್ತು ಜೈನ ಬಸದಿಗಳು ಇವೆ.

ಚಿಂಚೋಳಿ : (ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 10,433) ಚಿಂಚೋಳಿಯ ಮುಳ್ಳಮಾರಿ ನದಿಯ ದಡದ ಮೇಲಿದ್ದು, ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 578 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯಿದ್ದು, ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಫಲವತ್ತಾದ ಮಸಾರಿ (ಚಿಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ) ಮತ್ತು ಎರೆ ಭೂಮಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ; ಹಾಗೂ ಬೆಟ್ಟ ಮತ್ತು ಕೊಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಸುತ್ತವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದು ನಿಜಾಮನಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿದ್ದ ಅಲಮ್ ಅಲಿ ಕೈರೋಜ್ ಎಂಬ ಜಹಗೀರ್‌ದಾರನ ನಿಯಂತ್ರಣದಲ್ಲಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸುಂದರವಾದ ಮಹಬೂಬ್ ಸುಭಾನಿ ದರ್ಗಾವನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಲು ಬಹು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲಿಮರು ಬರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ರಾಜನ ಅರಮನೆಯೆಂಬ ಭವ್ಯವಾದ ಕಟ್ಟಡವು ಸಂದರ್ಶನೀಯ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಸೂಳಪೇಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ವಿರಭದ್ರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಜನರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಚಂಗ್‌ತಾದಲ್ಲಿರುವ ಮಸ್ತಾನ್ ಖಾದ್ರಿ ದರ್ಗಾವು ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಮುಸಲ್ಮಾನರಿಗಲ್ಲ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ.

ಚಿಂತಾಮಣಿ : (ಕೋಲಾರ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 39,214) ಕೋಲಾರದಿಂದ ಸುಮಾರು 32 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 75 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಚಿಂತಾಮಣಿಯನ್ನು ಮರಾಠಾ ಸರದಾರನಾದ ಚಿಂತಾಮಣಿರಾವ್ ಎಂಬುವನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಸಭೆ ಇದೆ. ಚಿಂತಾಮಣಿಯು ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಬಂಗಾರ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅಮೂಲ್ಯ ಹರಳುಗಳ ಗಮನಾರ್ಹ ವ್ಯಾಪಾರವು ಇಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು ಊದುಬತ್ತಿ ಉತ್ಪಾದನೆ ಮತ್ತು ದಪ್ಪನೆಯ ದಾಳಿಬೆ ಹಣ್ಣುಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ನೇಣುಗೋಪಾಲ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯ, ರಾಘವೇಂದ್ರ ಸ್ವಾಮಿಯ ಬೃಂದಾವನ ಮತ್ತು ಚಿಂತಾಮಣಿ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ಚಂದ್ರಮೌಳೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಇಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವದ ಮಂದಿರಗಳಾಗಿವೆ. ಚಿಂತಾಮಣಿಯಿಂದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಐದು ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಬಾಜಿ ದುರ್ಗವು 4,399 ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಉನ್ನತವಾದ ಬೆಟ್ಟವಾಗಿದ್ದು, ಅದರ ಮೇಲೆ ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನು ಒಂದು ಶಿವ ಮಂದಿರ ಸಹಿತ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಹಾಳಾದ ಕೆಲವೊಂದು ಕಟ್ಟಡಗಳ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಇದು ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಆಕರ್ಷಕ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ.

ಚಿಕ್ಕನಾಯಕನಹಳ್ಳಿ: (ತುಮಕೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 15,593) ಚಿಕ್ಕನಾಯಕನಹಳ್ಳಿಯು ತುಮಕೂರಿನಿಂದ 67 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 132 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಹಾಗಲವಾಡಿಯ ನಾಯಕನಾದ ಚಿಕ್ಕನಾಯಕನಿಂದಾಗಿ ಈ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಸರತುರಾಮಭಾವು ಎಂಬಾತನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಮರಾಠರು ಈ ನಗರವನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಹಾಳುಗಡವಿದರು. ಈ ಊರು ಬಿಳಿಯ ಮತ್ತು ಬಣ್ಣದ ನೂಲಿನ ಬಟ್ಟೆಗಳ ಉತ್ಪಾದನೆಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಕಂಬಳಿಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಸಂತೆಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಮಾರಾಟವಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣದ ಸುತ್ತಲೂ ತೆಂಗಿನ ತೋಟಗಳು ಮತ್ತು ಅಡಿಕೆಯ ತೋಟಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯವು ತುಂಬಾ ವಿಶಾಲವಾಗಿದ್ದು, ದ್ರಾವಿಡಶೈಲಿಯ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹುಳಿಯಾರು ಅಂಜನೇಯ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ ಅಂಜನೇಯ ಎಂಬ ಎರಡು ಅಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ತುಂಬಾ ದೊಡ್ಡದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ರಾಮೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ದೇವಾಲಯವು ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದ್ದು, ಹಾಗಲವಾಡಿಯ ಪಾಳೆಯಗಾರನು ಇದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಗ್ರಾಮ ದೇವತೆಯ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ರೇಣುಕಾದೇವಿ ಎಂದೂ ಕರೆಯುವ ಹಿರಿಮಾವರದ ಯಲ್ಲಮ್ಮದೇವಿಯ ಮರದ ಮೂರ್ತಿಯಿದೆ. ರೇಣುಕಾದೇವಿಯ ಪತಿಯಾದ ಜಮದಗ್ನಿಯ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ರೇಣುಕಾದೇವಿಯ ಮೂರ್ತಿಯ ಬದಿಯಲ್ಲಿಡಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ತಾತಯ್ಯನ ಗೋರಿಯೆಂಬ ಮುಸ್ಲಿಂ ಸಂತನ ಗೋರಿಗೆ ಹಿಂದೂಗಳು ಸಹ ಅತ್ಯಂತ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಳಗಳು ಈ ರೀತಿ ಇವೆ: ಹಿಂದೆ ಬೂದಿಹಾಳು ತಾಲೂಕಿನ ಕೇಂದ್ರ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದ ಹುಳಿಯಾರು (ಜನ: 6,491) ಚಿಕ್ಕನಾಯಕನಹಳ್ಳಿಯಿಂದ 22 ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿದೆ. 1886ರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ತಾಲೂಕಿನ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಳವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳೂ ಮತ್ತು ಇನ್ನಿತರ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಅವಶೇಷಗಳು ಇದು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಳಿಯೇರು ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮಹತ್ವದ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹಾಗಲವಾಡಿಯ ಪಾಳೆಯಗಾರರ, ಸಿರಾದ ಮುಸ್ಲಿಂ ಸರದಾರರ ಮತ್ತು ಕೊನೆಗೆ ಹೈದರ್ ಅಲಿಯ ನಿಯಂತ್ರಣಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯವು 12ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಮೂಲಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಈಗ ಉಳಿದಿರುವ ಒಂದೇ ಒಂದು ಭಾಗವೆಂದರೆ ಗರ್ಭಗೃಹ. ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಮೂಲವಿಗ್ರಹವು ಅನಂತಶಯನನು ಏಳು ಹೆಡೆಯ ಸರ್ಪದ ಮೇಲೆ ವಿಲಾಸಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬರಗಿ ವಿಶ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ

ಮೂರ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಇದರ ನಾಭಿಕಮಲದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿದೆ. ನವರಂಗದ ಮೇಲಿರುವ ಮೇಲ್ಪಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಹೂಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೀರಶೈವ ವಿರಕ್ತಮಠವಿದೆ. ಚಿಕ್ಕನಾಯಕನಹಳ್ಳಿಯಿಂದ 28 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಎಳನಾಡು (ಜನ: 1,753) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಸಿದ್ಧರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದು ದ್ರಾವಿಡ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯ ಬೃಹತ್ತಾದ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದ್ದು, ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾದ ಎರಡು ಮಹಾದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣದ ದ್ವಾರಮಂಟಪದ ಮೇಲಿನ ಮೇಲ್ಪಾವಣೆಯನ್ನು ಸುಂದರ ವರ್ಣಾಕೃತಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಹುತ್ತವೇ ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಪೂಜನೀಯ ವಸ್ತು. ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಂಗದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅಲಂಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉನ್ನತ ಗೋಪುರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮಂಟಪವು ಅನೇಕ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನು ಒಂದು ಚೊಕ್ಕ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದರಸೀಕೇ-ಎಳನಾಡು ಸಂಸ್ಥಾನದ ರೇಣುಕ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಒಂದು ವೀರಶೈವ ಮಠವಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಚಿಕ್ಕನಾಯಕನಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಕಜನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲವಾದ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹ, ಶುಕನಾಶಿ, ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಪಥ, ನವರಂಗ, ಒಂದು ಮೊಗಸಾಲೆ, ಪ್ರಾಕಾರ, ಮಹಾದ್ವಾರ ಮತ್ತು ಶಿಖರವನ್ನುಳ್ಳ ನಂದಿಮಂಟಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಇದು ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗವು ಹಲವು ಉಂಡೆಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಅದು ಒಂದು ನೂರ ಒಂದು ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಮಹಾದ್ವಾರ ಮತ್ತು ಅದರ ಬಾಗಿಲುಗಳಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಶಿಲ್ಪಾಲಂಕಾರವಿದೆ.

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ: (ಕೋಲಾರ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 40,030) ಕೋಲಾರದಿಂದ 60 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 59 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಎಂಬುದು ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ದೊಡ್ಡ ಬಳ್ಳಾಪುರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸ್ಥಳದಿಂದ ವಿಭಿನ್ನ ಎಂದು ತೋರಿಸಲು ಇಟ್ಟ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಮುಸ್ಲಿಮರು ಇದನ್ನು ಛೋಟಾಬಳ್ಳಾಪುರವೆಂದು, ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಯವರು ಚಿನ್ನ ಬಳ್ಳಾಪುರವೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆವಶ್ಯಕತೆಯ ಭೈರೇಗೌಡನ ಮಗ ಮಲ್ಲಭೈರೇಗೌಡನು 1479ರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಈ ಹಳ್ಳಿಯು ಮೂಲತಃ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿಲ್ಲ ನಿವೇಶನವನ್ನು ಕೋಡಿ ಮಂಜನಹಳ್ಳಿ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈಗ ಅದು ವ್ಯಾಪಾರದ ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರವೂ ಮತ್ತು ರೇಷ್ಮೆ ಉದ್ಯಮದ ಕೇಂದ್ರವೂ ಆಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ನೀರಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅಲೂಗೆಡ್ಡೆಗಳು

ಶ್ರೀಲಂಕಾ ಮತ್ತಿತರ ವಿದೇಶಗಳಿಂದ ನಿಯೋಜಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳೆಲ್ಲ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದ್ದಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳೆಲ್ಲ ಚಿನ್ನ ಕೇಶವ ಮಂದಿರವು ಹೆಚ್ಚು ಪುರಾತನವಾಗಿದೆ. ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯವು ಇತ್ತೀಚಿನ ಸುಂದರ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದ್ದು, ಉಬ್ಬುಗಾರೆಯ ಮೂರ್ತಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದೆ. ಈ ನಗರದ ಅಗ್ನಿಯ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ಒಂದು ಜಲಾಶಯವಿದ್ದು, ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಹಲಸಮ್ಮನ ಬಾವಿಯಿದೆ. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಹರಿಹರೇಶ್ವರ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ, ಹರಿಯುವ ಚಿತ್ರಾವತಿ ನದಿಯು ಈ ಜಲಾಶಯವನ್ನು ಸೇರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಅದನ್ನು ಪವಿತ್ರ ತೀರ್ಥವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಜಲಾಶಯದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಅಂಜನೇಯ, ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಮತ್ತು ಕಾಶೀ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಮೂರು ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಸೀದಿ ಮತ್ತು ಒಂದು ಚರ್ಚ್ ಇದೆ. ಇಲ್ಲೊಂದು ಅಶ್ವಮ ವಿದ್ಯೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ದತ್ತಾತ್ರೇಯನ ಪೂಜೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಮುದ್ದೇನಹಳ್ಳಿ ಈ ಹಳ್ಳಿಯು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದಿಂದ ಸುಮಾರು ಒಂಬತ್ತು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ದಿನಗಂಟ ಸರ್ ಎಂ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯ ಅವರ ಜನ್ಮಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಸಾಯಿ ವಸತಿ ಶಾಲೆ ಇದ್ದು, ಅದು ಕರ್ನಾಟಕದ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಿಂದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸರ್ ಎಂ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯ ಅವರ ಮನೆಯಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ವಿಶೇಷ ಕಾಳಜಿಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿಡಲಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳು, ಪುಸ್ತಕಗಳು, ಛಾಯಾ ಚಿತ್ರಗಳು ಹಾಗೂ ಇನ್ನಿತರ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿಡಲಾಗಿದೆ.

ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು: (ಜಿ. ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 60,573) ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 251 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು ಬಾಬಾ ಬುಡನ್ ಬೆಟ್ಟದ ಶ್ರೇಣಿಯ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿರುವ ಫಲವತ್ತಾದ ಕಣಿವೆಯಲ್ಲಿದೆ. 1865ರಲ್ಲಿ ಕಡೂರಿ ನಲ್ಲಿದ್ದ ಜಿಲ್ಲಾ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಊರಿನ ಹೆಸರು ಬೆಳೆಬದುಂದ ಬಗೆಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಆಧಾರಗಳು ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ. ಇವರ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಹೆಸರು ಕಿರಿಯ ಮುಗಳೆ ಎಂದಿದ್ದು ಅದು ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಕಿರಿಯ ಮುಗಳೆ ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಿತ್ತು. ಅನಂತರ ಈ ಎರಡು ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಚಿಕ್ಕ ಮುಗಳೆ ಮತ್ತು ಹಿರಿಯ ಮುಗಳೆ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈಗ ಈ ಎರಡೂ ಸ್ಥಳಗಳು ಕೂಡಿ ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಾಗಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಹಿರೇ ಮುಗಳೂರು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿದೆ. ಪ್ರಚುರದಲ್ಲಿರುವ ದಂತ ಕತೆಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಹಿರೇಮುಗಳೂರು ಒಂಬತ್ತು ಜನ ಸಿದ್ಧರ ನೆಲವಿಡಲಾಗಿತ್ತು.

ಅವರು ಸಿದ್ಧ ಪುಸ್ತಕ ಎಂಬ ಜಲಾಶಯದ ಹತ್ತಿರ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ್ದರು; ಅಲ್ಲದೆ ಪರಶುರಾಮನು ಇಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದು ರಿಂದ ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಭಾರ್ಗವ ಪುರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಸಮುದ್ರದ ತೀರದಿಂದ 1,034 ಮೀ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದ್ದು ಅತ್ಯಂತ ಹಿತಕರವಾದ ಹವೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಬೋಳರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವರ ಜಾತ್ರೆಯು ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಏಪ್ರಿಲ್ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ನೆರವೇರುತ್ತದೆ. ಸುಮಾರು ಒಂದು ಶತಮಾನದ ಹಿಂದೆ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಕತ್ತಿಮಾರಮ್ಮನ ಗುಡಿಯು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಪೂಜಾರಿಗಳು ಹರಿಜನರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಕೊಲ್ಲಾಪುರ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮಂದಿರವು ಇಲ್ಲಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಗುಡಿಯಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಕಟ್ಟಲಾದ ಕನ್ನಿ ಕಾಪರಮೇಶ್ವರಿ ಮತ್ತು ರುಕ್ಮಾಯಿ-ಪಾಂಡುರಂಗ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲಿಂ ಮತಾನುಯಾಯಿಗಳ ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಸೀದಿ ಮತ್ತು ದರ್ಗಾಗಳು ಇವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗೀನ್ ಮಸೀದಿ, ಜಮಿಯಾ ಮಸೀದಿ ಮುಂತಾದವು ಮಹತ್ವದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಸಂಗೀನ್ ಮಸೀದಿಯನ್ನು 17ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಮಾರು 150 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಜಮಿಯಾ ಮಸೀದಿಯು ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದಾದ ಮಸೀದಿಯಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸೇಂಟ್ ಜೋಸೆಫ್ಸ್ ಕಥಿಡ್ರಲ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕ್ಯಾಥೋಲಿಕ್ ಕ್ರೈಸ್ತ ದೇವಾಲಯ (ನಿರ್ಮಾಣ 1976), ಮತ್ತು ಅಂಡ್ರೂಸ್ ಚರ್ಚ್ (1880ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣ) ಎಂಬ ಪ್ರಾಟೆಸ್ಟಂಟ್ ಕ್ರೈಸ್ತ ಮಂದಿರಗಳು ಇವೆ. ಹಿರೇಮುಗಳೂರಿ ನಲ್ಲಿರುವ ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಕೋಟೆದ ರಾಮ ದೇವಾಲಯ, ಪರಶುರಾಮ ಮಂದಿರ, ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಕಾಳಿಮಂದಿರ ಮುಂತಾದವು ಇಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ದರ್ಶನೀಯ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ನಾಗರಿಕ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪುರಸಭೆಯು ನೋಡಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹಿರೇಮುಗಳೂರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೋಟೆ ಹಾಗೂ ಕಂದಕಗಳ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ದಾಸರಹಳ್ಳಿಯು ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 10 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಗುಹೆಯಂತಿರುವ ರಂಗನಾಥ ಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ವೀರಭದ್ರ ದೇವರ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಇವೆ. ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಪೀಠ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯು ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿನಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 35 ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿದೆ. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಇನಾಮ ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದುದೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಇದನ್ನು ಕೆಲವೊಂದು ಸಲ ಸರ್ಕಾರ ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಪೀಠದ ಹಳ್ಳಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಬಿಳೆಕಲ್ಲು ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ರಂಗನಾಥ ಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು ಐದು ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತಾವರ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿ ಇದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1120ರ ಒಂದು ಜೈನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ

ಊರನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಎಂದೂ, ಕ್ರಿ. ಶ. 1143ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತಾವರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತಾವರದಲ್ಲಿ ಅಂಜನೇಯ, ದೇವೀರಮ್ಮ ಮತ್ತು ಚೌಡೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿನಿಂದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 20 ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಅಲದೂರು ಎಂಬುದು ಇನ್ನೊಂದು ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಆರುಂದೂರೆಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ ಅಭಿಷೇಕ ಕಾಲದ ಕ್ರಿ. ಶ. 1116ರ ಎರಡು ವಿಲೇವಾರಿಗಳಿದ್ದು, ಇವನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ಮಾಚಣ್ಣ ಮತ್ತು ಬೊಮ್ಮಯ್ಯ ಎಂಬಾತರ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಬಳೆ ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 959ರ ಶಿಲಾಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಅಮ್ಮಲೆಯೆಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಿ ಗರಾಯ, ಲೋಕೇಶ್ವರ, ವೀರಭದ್ರ ಮತ್ತು ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಚೆನ್ನಿ ಗರಾಯ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಇಮ್ಮಡಿ ಬಲ್ಲಾಳನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1178ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಮೂಲ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ವೀರಬಲ್ಲಾಳ ಕೇಶವ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಶುಕನಾಸಿ ಮತ್ತು ನವರಂಗಗಳಿವೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1249ರ ಶಾಸನವು ಇದನ್ನು ಪ್ರತಾಪ ಪುರ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿದೆ. ಲೋಕೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉಳಿದೆರಡು ದೇವಾಲಯಗಳಾದ ವೀರಭದ್ರ ಮತ್ತು ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಎಂಬುವು ಅಧುನಿಕ ಕಾಲದ ಕಟ್ಟಡಗಳಾಗಿವೆ. ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿರುವ ವೇಣುಗೋಪಾಲನ ಮೂರ್ತಿಯು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದ್ದು, ಅತ್ಯಂತ ನಯವಾದ ಕೆತ್ತನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ದೇವದಾನ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯ ಭಾಗವಾದ ಖಾಂಡ್ಯವು ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿನಿಂದ 43 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಭದ್ರಾನದಿಯ ಬಲ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ದೇವದಾನವೆಂದರೆ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟ ಹಳ್ಳಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಖಾಂಡ್ಯವು ಪಂಚಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. (ಕಳಸ, ಹೆಬ್ಬೆ, ಸೋಮಪುರ ಮತ್ತು ಕೂಡ್ಲಿ ಎಂಬುವು ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಾಗಿವೆ). ಖಾಂಡ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅತ್ಯಂತ ಪುರಾತನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಮೈಕಂಡು ಋಷಿಯ ಆಶ್ರಮ ವಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಆದರಿಂದಾಗಿ ಇದಕ್ಕೆ ಖಾಂಡ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದಾಗಿಯೂ ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಮೈತ್ಯುಂಜಯ ಮತ್ತು ಜನಾರ್ದನ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಈ ಪರಂಪರೆಯ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಮಾರ್ಕಂಡೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ಮೈತ್ಯುಂಜಯ ತ್ರಿಯಂಬಕೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಭದ್ರಾನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕೆಳದಿಯ

ನಾಯಕರು 16ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1180ರ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿರುವ ಈಶ್ವರಲಿಂಗವನ್ನು ಅಗಸ್ತ್ಯ ಋಷಿಯು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಗೆ ಪ್ರತಿಭದ್ವನಿಯಿದೆ. ಜನಾರ್ದನ ದೇವಾಲಯವು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕಂದರೆ ಹೆಬ್ಬೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಜಲಪಾತವಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಭದ್ರಾ ನದಿಯು ಎರಡು ಬಂಡೆಗಳ್ಳುಗಳ ನಡುವಿನ ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ (ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಇದನ್ನು ಮೇಕೆದಾಟು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ) 7.6 ಮೀ ಎತ್ತರದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಧುಮುಕುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ರಾಮತೀರ್ಥ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವದಾನ ಹಳ್ಳಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗವಾದ ಗರಿಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಹಜರತ್ ಖಾಜಬುನ್ನಿ ದರ್ಗಾವು ಅತ್ಯಂತ ಪವಿತ್ರವಾದ ದರ್ಶನೀಯ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ.

ಚಿಕ್ಕೋಡಿ : (ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ : 22,790) ಚಿಕ್ಕೋಡಿಯು ಬೆಳಗಾವಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 72 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 576 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. 1680ರ ಓಗ್ಲೆಬಿ ಮತ್ತು 1720ರ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಮೂರ್ ಎಂಬ ವಿದೇಶಿ ಪ್ರವಾಸಿಗರ ವೃತ್ತಾಂತಗಳಿಂದ ಈ ಸ್ಥಳವು ವ್ಯಾಪಾರ ಮತ್ತು ಉದ್ಯಮಗಳಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮುಂಚೆ ಕೊಲ್ಲಾ ಪುರದ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರು ಇದನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಬ್ದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ಇದರ ಹೆಸರು ಚಿಕ್ಕ ಕೋಡಿ (ಹಳ್ಳಿ) ಎಂಬ ಕನ್ನಡ ಪದಸಮುಚ್ಚಯದಿಂದ ಬಂದಿದೆ. ಇದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಹಿರೇಕೋಡಿ ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಹಳ್ಳಿ ಇದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಪುರಾತನ ಅನೇಕಗಳೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಹಾಳುಬಿದ್ದ ಕೋಟೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಕುಸಿದಿರುವ ದ್ವಾರಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಬನಶಂಕರಿ, ಪತ್ರಿನಾಲಿಂಗ, ಕಾಳಾ ಮೂರುತಿ, ಮಹಾದೇವ ಮತ್ತು ವೆಂಕಟೇಶ ಎಂಬ ಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿದೆ, ಚರಮೂರ್ತಿ ವೀರಶೈವಮಠವು ಇಲ್ಲಿರುವ ಇತ್ತೀಚಿನ ಮಹತ್ವದ ದರ್ಶನೀಯ ಸ್ಥಳಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಆರು ಮಸೀದಿಗಳು ಮೂರು ದರ್ಗಾಗಳಿವೆ. ಇದು ಬೆಳ್ಳಿ, ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ, ತಂಬಾಕು ಅಲ್ಲದೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಗುಣಮಟ್ಟದ ವೀಳ್ಯದ ಎಲೆಗಳ ವ್ಯಾಪಾರದ ಕೇಂದ್ರವೆಂದು ಇಡೀ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿದೆ. ತಾಮ್ರ ಮತ್ತು ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಾದಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪುರಸಭೆಯು 1973ರಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಬಂತು. ಎಡೂರು (ಜನ: 4,899) ಎಂಬುದು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು, ಚಿಕ್ಕೋಡಿಯಿಂದ 27 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಾನದಿಯ ಎಡದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಲಿಂಗನ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಪೌರಾಣಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರೀರಾಮನು ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಈ ಲಿಂಗವನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳ

ಲಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವಗಿರಿಯ ಯಾದವರ ದೊರೆ ಸಿಂಘಣದೇವನು 12ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ನೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ 1830, 1836ರ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು ಪಾಚ್ಯಾಪುರದ ಓರ್ವ ಭಕ್ತರು ಈ ದೇವಾಲಯದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿಸಿದರೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ. ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಅಯಕಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ 1754ರಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆ ಬಾಳಾಜಿರಾಯನು ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯದ ಸಮೇತ ಇಲ್ಲಿ ಬೀಡುಬಿಟ್ಟಿದ್ದನು. 1818ರಲ್ಲಿ ಕರ್ನಲ್ ವೆಲ್ಸಿಂಗ್ ಮತ್ತು ಜನರಲ್ ಮನ್ರೋ ಇಲ್ಲಿ ಬೀಡುಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಕಾಡಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಸುತ್ತಸಿದ್ದ ವೀರಶೈವಮಠವೂ ಇದೆ. ಚಿಕ್ಕೋಡಿಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕರೋಷಿಯು (ಜನ: 5,752) ಚಿಕ್ಕೋಡಿ-ಹುಕ್ಕೇರಿ ರಸ್ತೆ ಮೇಲಿರುವ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹಳ್ಳಿಯಾಗಿದೆ. ಶಾನೂರಾಬಾಬಾ ಎಂಬ ಸುತ್ತಸಿದ್ದ ಮುಸಲ್ಮಾನ್ ಸಂತನೊಬ್ಬನ ಗೋರಿಯು ಇಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವದ ಪರ್ವತಿಯ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಸುಮಾರು 450 ವರ್ಷಗಳಷ್ಟು ಹಳೆಯದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಇದು ಹಿಂದೂ ಮತ್ತು ಮುಸಲ್ಮಾನ ರಬ್ಬರಿಗೂ ಪೂಜ್ಯವೆನಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಘಟ್ಟ ಬಸವಣ್ಣನ ದೇವಾಲಯವು ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಜನರಿಗಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಚಿತ್ರದುರ್ಗ : (ಜಿ. ಉಪವಿಭಾಗ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 74,253) ಚಿತ್ರದುರ್ಗವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 202 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮೀರಜ್-ಬೆಂಗಳೂರು ರೈಲ್ವೆ ಮಾರ್ಗದ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಚಿಕ್ಕಜಾಜೂರಿನ ಶಾಖಾ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಜೋಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭವ್ಯವಾದ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಕೋಟೆಯಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ಹೆಸರಾಂತ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅರಂಭದಲ್ಲಿ ಅವರು ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದು, ಅನಂತರ ಮರಾಠರೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಹೈದರ್ ಅಲಿಯು 1778ರಲ್ಲಿ ಈ ಸಾಮಂತರಾಜ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ನಾಮಗೊಳಿಸಿದನು. ಈ ನಗರದಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳರ, ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಮತ್ತು ಪಾಳೆಯಗಾರ ಮನೆತನದ ನಾಯಕರ ಅನೇಕ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ವೆಂಬ ಈಗಿನ ಹೆಸರು ಚಿತ್ರವತ್ತಾದ ಕೋಟೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಚಿತ್ರಕಲ್ ದುರ್ಗ ಎಂಬುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕೋಡಿಯಾಕಾರದ ಬಂಡೆಗಲ್ಲು ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಭಕ್ತಕಲ್ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ಚಿತ್ರಕಲ್ ಎಂಬ ಪದವೇ ಇದರ ಮೊದಲಿನ ಹೆಸರಾದ ಸುಳಿಗಲ್ ಎಂಬುದರ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿರಬಹುದು. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸುಳಿ ಎಂದರೆ ಚಿತ್ರ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಬೆಮ್ಮತ್ತನಕಲ್ಲು (ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಅದನ್ನು ಚಿನ್ನನಕಲ್ಲು ಎಂದು ಓದಲಾಗಿದೆ), ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿಪುರಿ, ಪೆರುಮಾಳಪುರ, ಚಿಮ್ಮತ್ತ

ನೂರು, ಮುಂತಾದವು ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಈ ಊರಿನ ಇನ್ನಿತರ ಹಳೆಯ ಹೆಸರುಗಳಾಗಿವೆ. ಸ್ಥಳಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಹಿಡಂಬಿಪಟ್ಟಣ (ಸ್ಥಳಪುರಾಣದ ಪ್ರಕಾರ ಮಹಾಭಾರತ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯ ಹಿಡಂಬಾ ಇಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದಳು), 15ನೇಯ ಶತಮಾನದ ವಿಜಯನಗರದ ವೀರಮಲ್ಲಣ್ಣ ಒಡೆಯನು ಕೊಟ್ಟ ಹೆಸರಾದ ಮಲ್ಲರಾಯನದುರ್ಗ, ಬಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿಡ್ಡ ಫರಾಕಾಬಾದ್ ಎಂಬುವು ಈ ಊರಿನ ಇತರ ಹೆಸರುಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಊರಿನ ಮೂಲ ಹೆಸರಾದ ಚಿನ್ನೂಲಾದ್ರಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಶ್ರೀ ಮುರುಘಾರಾಜೇಂದ್ರ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಕೂಡ್ಲಿ ಶೃಂಗೇರಿಮಠದ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇಂದಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭವ್ಯವಾದ ಈ ದುರ್ಗದ ಕೋಟೆಯು ಏಳು ಅಳಿಗಳಿಗೂ ಗೋಡೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರವಲಯದ ಗೋಡೆಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ರಂಗಯ್ಯನ ಬಾಗಿಲು, ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ದಯ್ಯನ ಬಾಗಿಲು, ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಸಿಹಿನೀರಿನ ಹೊಂಡದ ಬಾಗಿಲು ಅಥವಾ ಉಚ್ಚಂಗಿ ಬಾಗಿಲು ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಲಾಲ್‌ಕೋಟೆ ಬಾಗಿಲು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರಗಳಿವೆ. ಪಟ್ಟಣದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿರುವ ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯ ಮೇಲೆ ಓಟಲಾ ದೇವಿಯ ಗುಡಿಯಿದ್ದು, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬೇಡರಿಗೆ ಅದು ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವ ದಿಶೆಯಿಂದ ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ಐದು ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರಗಳು ಎದುರಾಗುತ್ತವೆ. ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯ ಮೇಲೆ ಸಂಹಿಗಿ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ, ಹಿಡಂಬೇಶ್ವರ (ಗುಹಾ ದೇವಾಲಯ), ಏಕನಾಥಮ್ಮ, ಫಲ್ಲುಣೇಶ್ವರ, ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ, ಅಂಜನೇಯ, ಸುಬ್ಬರಾಯ ಮತ್ತು ಬಸವ ಎಂಬ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವೊಂದು ದೇವಾಲಯಗಳು ಹಿಂದೆ ನಾಥ ಸಂಘದ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಬಹುತೇಕ ಮಂದಿರಗಳು ಪಾಳೆಯಗಾರ ಮನೆತನದವರಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಇಲ್ಲವೆ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಂಡ, ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯ ಕಣಶಿಲೆಯ ಕಟ್ಟಡಗಳಾಗಿವೆ. ಹಿಡಂಬೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಎದುರಿನಲ್ಲಿರುವ ಗಾಳಿಮಂಟಪವು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ಕಣಶಿಲೆಯ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ವಿಶಾಲವಾದ ಕೋಟೆಗಳೂ, ಬುರುಜುಗಳೂ, ಕಟ್ಟಡಕಾರ್ಯದ ಕುಶಲತೆ ಮುಂತಾದವು ಮೇಲ್ದುರ್ಗದ ವಿಶೇಷಗಳಾಗಿವೆ. ಮೇಲ್ದುರ್ಗದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ ಮಳೆಯ ನೀರು ಹಲವಾರು ಹೊಂಡಗಳನ್ನು ತುಂಬುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣದೇವರ ಹೊಂಡ, ಅಕ್ಕತಂಗಿಯರ ಹೊಂಡ, ಸಿಹಿನೀರಿನ ಮತ್ತು ಸಂತೆ ಹೊಂಡ ಎಂಬುವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಒನಕೆ ಕಂಡಿ ಎಂಬ ಗುಪ್ತದ್ವಾರವು ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ ಹೈದರ್ ಅಲಿಯ ಸೈನಿಕರ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಡಿದ ವೀರಮಹಿಳೆ ಓಟವ್ವನ ವೀರಗಾಂಧಿಯೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ತಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚಂಗಿಯಮ್ಮ (ಉಕ್ಕವಾಂಬಾ)ನ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಸುತ್ತಲೂ ಬೃಹದಾಕಾರದ ಕಣಶಿಲೆಯ ಬಂಡೆಗಳಿಂದ ಅವ್ಯತವಾದ ಈ ಕೋಟೆಯು ಚಿತ್ರವತ್ತಾಗಿದೆ.

ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರದ ಪುರಾತತ್ವ ಇಲಾಖೆಯ ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯವು ರಂಗಯ್ಯನ ಬಾಗಿಲಿನಲ್ಲಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಪುರಾತತ್ವ ಮಹತ್ವದ ವಿವಿಧ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ದಿವಂಗತ ಹುಲ್ಲೂರು ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಜೋಯಿಸ್ ಎಂಬುವರು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಟಿ. ಎನ್. ಗಂಡುಗಲಿ ಎಂಬುವರು ಇಲ್ಲಿಯ ಮದಕರಿ ನಿಲಯದಲ್ಲಿ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವದ ವಿವಿಧ ವಸ್ತುಗಳ ಒಂದು ಖಾಸಗಿ ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಎಚ್. ಶ್ರೀಶೈಲಾರಾಧ್ಯ ಎಂಬುವರ ಹತ್ತಿರ ಹಳೆಯ ನಾಣ್ಯಗಳೂ, ಶಸ್ತ್ರಗಳೂ, ಉಪಕರಣಗಳೂ, ಮತ್ತಿತರ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವದ ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹವಿದೆ. ಚಿನ್ನ ಕೇಶವ, ವೆಂಕಟರಮಣ, ಅಂಜನೇಯ, ಗೋಪಾಲಪುರ ನಿಲಕಂಠೇಶ್ವರ, ಚೋಳೇಶ್ವರ, ಮಹೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ, ಮುಂತಾದವು ಇಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ಮಹತ್ವದ ದೇವಾಲಯಗಳಾಗಿವೆ. ಅತ್ಯಂತ ಭವ್ಯ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮುರುಘಾರಾಜೇಂದ್ರ ಬೃಹನ್ನಕ, ಕೊಡಲಿ ಶೃಂಗೇರಿಮಠ, ರಾಘವೇಂದ್ರಮಠ, ಉತ್ತರಾಧಿಮಠ, ಉಚ್ಚೈನಿಮಠ, ಕಬೀರಾವಠ, ಮುಷ್ನಾರಮಠ ಎಂಬುವು ಇಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ಮಹತ್ವದ ಮಠಗಳಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಏಳು ಮಸೀದಿಗಳೂ, ಎರಡು ಚರ್ಚುಗಳೂ ಮತ್ತು ಒಂದು ಜೈನ ಬಸದಿಯೂ ಇವೆ. ಜಗದ್ಗುರು ಮುರುಘಾ ಮಠದ ವಿಶ್ವಸ್ಥ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಅನೇಕ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತದೆ. ಜೋಳ, ರಾಗಿ, ತೆಂಗು ಮತ್ತು ಅಡಿಕೆ ಇವು ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಮುಖ ಬೆಳೆಗಳಾಗಿವೆ. ತೋಟಗಳನ್ನು ಬಾವಿಯ ನೀರಿನಿಂದ ಬೆಳೆಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹತ್ತಿಯ ಬೆಳೆಯು ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿಕಾಳು ಬಿಡಿಸುವ, ಒತ್ತಿ ತುಂಬುವ, ನೂಲು ಉತ್ಪಾದನೆಯ ಮತ್ತು ಬಟ್ಟೆ ತಯಾರಿಕೆಯ ಅನೇಕ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಅಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆಯ ಗಿರಣಿಗಳು, ಹಿಟ್ಟಿನ ಗಿರಣಿಗಳು, ಕಡ್ಡಿ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳೂ ಉಂಟು. ಚಿತ್ರದುರ್ಗದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 14 ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಜೋಗಿಮಟ್ಟಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದ ಗಿರಿಧಾಮವಾಗಿದೆ. ಅದು ಸಮುದ್ರದ ಸಾತಳಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 1,323 ಮೀ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಅತ್ಯಂತ ತಂಪಾದ ಹವೆ, ಸುಂದರವಾದ ನೈಸರ್ಗಿಕ ದೃಶ್ಯ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯ ಹಸಿರಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶದಿಂದಾಗಿ ಇದು ಬೇಸಿಗೆಯ ಧಾಮವಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯರು ಮತ್ತು ದನಗಳ ಕಾಯಿಲೆಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ ವೈದ್ಯ ಪ್ರವೀಣನಾಗಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಜೋಗಿಯ ಸಮಾಧಿಯೊಂದು ಇಲ್ಲಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಜೋಗಿಮರದಿ ಅಥವಾ ಜೋಗಿಮಟ್ಟಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ದರ್ಶನೀಯ ಸ್ಥಳಗಳು ಈ ರೀತಿ ಇವೆ. ಹಿಮವತ್ ಕೇದಾರ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಜಲಪಾತವಾಗಿದ್ದು, ಅದು ಚಿತ್ರದುರ್ಗದಿಂದ ಜೋಗಿಮಟ್ಟಿ ರಸ್ತೆಯ ಬಲಬದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂಡೆಗಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ತಗ್ಗಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಚಿತ್ರದುರ್ಗದಿಂದ ಸುಮಾರು ಆರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ

ಜಲಪಾತವು ಬೆಟ್ಟದ ಓರೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲೊಂದು ಸಣ್ಣ ಗುಹೆಯಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ವೀರಭದ್ರ ಮತ್ತು ಬಸವನ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಇವೆ. ನೀರು ಬಸವನ ಮುಖದಿಂದ ಹೊರಚೆಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಪಂಡರಹಳ್ಳಿ ಗುಡ್ಡವು ಚಿತ್ರದುರ್ಗದಿಂದ ಸುಮಾರು 11 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಮಪಾತಳಿ ಪ್ರದೇಶವು ಸುಂದರ ದೃಶ್ಯಗಳಿಂದ ಸುತ್ತವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಪಂಡರಹಳ್ಳಿಯಗುಡ್ಡದ ತುದಿಯ ಮೇಲೆ ರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಗಂಜೀಗಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ ಕಂದಾಯ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಭೀಮೇಶ್ವರಲಿಂಗವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕೊಳಗಳಿದ್ದು, ಒಂದು ರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯದ ಎದುರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇನ್ನೊಂದು ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯ ಮೇಲೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎಡಬದಿಗೆ ಅಂಜನೇಯಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿ ಪುರಾತನವಾದ ಜನ್ನೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಇದೆ. ಚಿತ್ರದುರ್ಗದಿಂದ 6.5 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಇಂಗಳದಹಾಳು (ಜನ : 901) ಎಂಬ ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿಯು ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಗಣಿ ಕೆಲಸ ಮತ್ತು ಲೋಹ ಕಾರ್ಯಗಳ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಂಗಾರ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ತಾಮ್ರದ ಗಣಿಗಳ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ನಂಬಲಾಗುತ್ತದೆ. ವರ್ಯೂರ ಮನೆಗಳು ಅಥವಾ ಪಾಂಡವಗುತ್ತಿಗಳು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅವಶೇಷಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ ಬೂದಿಯ ದಿಣ್ಣೆಗಳು ಮತ್ತು ಲೋಹ ತೆಗೆದು ನಂತರ ಉಳಿದ ನಿರಸಯೋಗಿ ವಸ್ತುಗಳಿಂದಾಗಿ ಇದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಹಳ್ಳಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇಂಗಳದಹಾಳು ಮರದಿ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಗುಡ್ಡದ ಶ್ರೇಣಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕೈದು ಗುಡ್ಡಗಳಿವೆ. ಇಂಗಳ ಎಂದರೆ ಇದ್ದಲು. ಒಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಉಳಿದ ಇದ್ದಲನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ರಾಶಿಯಾಗಿ ಒಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಊರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ (ಇಂಗಳದಹಾಳದ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ) ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಗಂಧಕದ ಗಣಿಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಕರಿಯ ಕಲ್ಲುಬಂಡೆಗಳ ನಡುವಿನ ಬಿರುಕುಗಳಲ್ಲಿ, ಮೇಲ್ಮದಿನಲ್ಲಿ ಮೈಲುತುತ್ತು ಮತ್ತು ಕಾರ್ಬೋನೇಟ್ ಮೆಲ್ಕೈಟ್ ಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ವಜ್ರದ ಗಣಿಯನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ಪ್ರವೇಶದ ಉದ್ದವನ್ನು ಎರಡು ಸಾವಿರ ಅಡಿ ಎಂದು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಒಂದು ನೂರು ಅಡಿ ಆಳದಲ್ಲಿ 5 ಲಕ್ಷ ಟನ್ನುಗಳಷ್ಟು ಇದರ ಉತ್ಪಾದನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದೆ. ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಕಾಪರ್ ಕಂಪನಿ ಲಿಮಿಟೆಡ್ ಎಂಬುದು ಇಂಗಳದಹಾಳು ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ತಾಮ್ರದ ಗಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯನಿರತವಾಗಿದೆ; ಅಲ್ಲದೆ ಅಲ್ಲೊಂದು ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರದ ನೀರಿಗಾಗಿ ಭೂಮಿ ಕೊರೆಯುವ ಘಟಕದ ಕೇಂದ್ರ ಕಾರ್ಯಾಗಾರವೂ ಇದೆ.

ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅಂಜನೇಯ ಮತ್ತು ಮಾರಿಕಾಂಬಾ ದೇವಾಲಯ ಗಳಿವೆ.

ಚಿತ್ತಾಪುರ : (ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 18,325) ಚಿತ್ತಾಪುರವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 629 ಕಿಮೀ ದೂರ ದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು 50 ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಪ್ರೈವೇಟ್ (ಸರದಾರರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಜಹಗೀರು) ಎಂಬ ವಿಭಾಗದ ಅಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. 1949ರಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತಾಪುರ ತಾಲೂಕನ್ನು ರಚಿಸಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆ ಇದೆ. ಬಹುತರವಾಗಿ ಬಹಮನಿ ಅರಸರ ಕಾಲದ ಒಂದು ಕೋಟೆ ಇದೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು ನೆಲ ಹಾಸಿನ ಶಹಾಬಾದ್ ಕಲ್ಲು ಚಪ್ಪಡಿ ಮತ್ತು ನೇಯ್ಗೆಯ ಉದ್ಯಮಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ನಗರದ ಹೊರ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನ್ ಸಂಕ ಚಿತಾಷಾವಲಿಯ ದರ್ಗಾ ಇದೆ. ಚಿತ್ತಾಪುರದ ಸಮೀಪ ದಲ್ಲಿರುವ ಎರಗೋಳವು ಮಾಧ್ವ ಸಂಘದ ದಾಸರಾದ ಜಯ ತೀರ್ಥ (ಟೀಕಾಚಾರ್ಯ)ರ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಊರಾಗಿದೆ. ಎರಡು ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಭಂಕೂರ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಬಸದಿಗಳ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಚಿತ್ತಾಪುರ ತಾಲೂಕು ಅಲಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಯ್ಯಪ್ಪಯ್ಯ ಗದ್ದಿಗೆ, ದಂಡಗುಂಡ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಕೊಂಚೂರ್ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಹನುಮಾನ್ ದೇವಾಲಯಗಳಾಗಿಯೂ ಲಾಡಲಾಪುರ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಲಾಡಲೇಶ್ ವಲಿದರ್ಗಾ ಮತ್ತು ಕಲ್ಲಿಪೆರ್ಗ್ಗೆ ದಲ್ಲಿರುವ ಬಾಬಾ ಸಾಹೇಬ್ ದರ್ಗಾಗಳಾಗಿಯೂ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಿದೆ. ಭೀಮಾ ಮತ್ತು ಕಾಗಿನಾ ನದಿಗಳ ಸಂಗಮದಲ್ಲಿರುವ ದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊನ್ನಗುಂಟೆ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿರುವ ಚಂದ್ರಾಪರಮೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಯ ಜನರು ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಕಾಳಗಿಯು ದೇವಾಲಯದ ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಉಳಿದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಊರುಗಳು ಈ ರೀತಿ ಇವೆ: ನಾಗಾಯಿ (ಜನ: 1,414) ಚಿತ್ತಾಪುರದ ರೈಲ್ವೆ ನಿಲ್ದಾಣದಿಂದ ಮೂರು ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಪುರಾತತ್ವ ಮಹತ್ತಿನ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಗುಳನಾಗಾನೆ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿದ್ದ ಇದು ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು. ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದ ಇದು ಎರಡು ನೂರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀಡುವ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಒಂದು ಶಿಲಾಶಾಸನದ ಉಲ್ಲೇಖದ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದ ಒಟ್ಟು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಎರಡು ನೂರ ಐವತ್ತೇಳು ಇತ್ತು. ಈ ಸಂಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಊಟೋಪಚಾರ ಮತ್ತು ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಅನುಕೂಲಗಳಿದ್ದವು. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಕಟ್ಟಡಗಳು ಭಗ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಚಾಳುಕ್ಯ ಅರಸರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮಂತ್ರಿ ಹಾಗೂ ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿದ್ದ ಕಾಳಿದಾಸನು ಎರಡ

ನೇಯ ಜಯಿಸಿಹದನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಪಾರಂಗತರಾದ ನಾಲ್ಕುನೂರು ಜನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಈ ಅಗ್ರಹಾರ ವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ನಾಗಾಯಿಯನ್ನು ಕುಂತಲ ದೇಶದ ಎರಲು 300ರ ಅಡಳಿತ ವಿಭಾಗದ ರಾಜಧಾನಿ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಾಳಿದಾಸನ ಮಗನು ತ್ರಿಮೂರ್ತಿ ದೇವತೆಗಳ ಗೌರವಾರ್ಥ ಕಟೀಕ ಕಮಲಾರ್ಕ ಎಂಬ ದೇವಾಲಯ ವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಈ ಅಗ್ರಹಾರದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಇನ್ನೂಡಿ ಗೊಳಿಸಿದ್ದನು. ಈ ಊರಲ್ಲಿ ನಯವಾದ ಕೆತ್ತನೆಗಳನ್ನು ಅರವತ್ತೊಂದು ಕಂಬಗಳ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಒಂದು ಚೌಕಾಕಾರದ, ಏಳು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಶಿಲಾಸ್ತಂಭದ ಮೇಲೆ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಒಂದು ಮಹತ್ವದ ಶಿಲಾಶಾಸನವಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಮೈನ ಗುಡಿಯು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಭಗ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತು ಜನರಿಂದ ತೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ನಾಗಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಮೂರ್ತಿಗಳು, ಕೆತ್ತನೆ ಗಳು ಮತ್ತು ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು ಸಾಕಷ್ಟಿವೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಾಲಿ ಮಸೀದಿ (ಕಪ್ಪು ಕಲ್ಲಿನ ಮಸೀದಿ) ಮತ್ತು ಮುಸ್ಲಿಮರ ಪೂಜಾಸ್ಥಳವಿದೆ.

ಜಗಲೂರು : (ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 9,774) ಜಗಲೂರು ಚಿತ್ರದುರ್ಗಕ್ಕೆ 45 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ 246 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಪೌರಾಡಳಿತ ಹೊಂದಿದ ಈ ಊರಿನ ಹೆಸರು ಜೋಗಪ್ಪನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮುಷಿಯಿಂದ ಬಂದಿತೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ. ಆತನ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ದೇವಾಲಯವೂ ಇತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲಿಂಗಾಯಿತ ಮಠವಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ತೋಟದ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಗದ್ದುಗೆ ಇದೆ. ಇವರು ಮುರುಘಾರಾಜೇಂದ್ರ ಮಠದ ಒಬ್ಬ ಸ್ವಾಮಿ ಆಗಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1868ರಲ್ಲಿ ಕಣಕುವೈಯಿಂದ ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಜಗಲೂರಿಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಲಾಯಿತು. ಕಣಕುವೈ (ಜನ: 599) ಜಗಲೂರಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ. ಇಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಗವಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಪುಷ್ಪಗಳು ತಪಸ್ಸು ಆಚರಿಸಿದರೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದ ಕೋಟೆಯ ಅವಶೇಷಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಜಗಲೂರಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕೊಣಚೆಗಲ್ಲು ಗುಡ್ಡ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬೆಟ್ಟವಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ರಂಗನಾಥನ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಸಿಂಹದ ಪ್ರತಿಮೆ ಇವೆ. ಹತ್ತಿರದ ಒಂದು ಗವಿಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಅದನ್ನೇ ಲಕ್ಕಮ್ಮ, ತೋಳಸಮ್ಮ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಬಿಸ್ತುವಳ್ಳಿ (ಜನ: 816) ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ 3.2 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ದಳವಾಯಿ ಹೊಂಡವಿದೆ. ಅದನ್ನು 17ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಹಿರೆ ಮದಕರಿನಾಯಕನ ದಳವಾಯಿ ಮುದ್ದಣ್ಣ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು.

ಕೋಟಿದಗುಡ್ಡದ ವೀರಭದ್ರ ಮತ್ತು ಮುಷ್ಕೂರಿನ ಹುಚ್ಚನಾಗ ಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಅಸಗೋಡು (ಜನ: 3,153) ಗ್ರಾಮ ಜಗಳೂರಿನಿಂದ 28 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಶಿವಪುರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು. ಅಶೋಕ ಮೌರ್ಯನಿಗೂ ಆಸ ಗೋಡಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿತ್ತೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಶೋಕನು ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ್ದನೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ. ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಈ ಗ್ರಾಮ ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಜ್ಞಾನಾರ್ಜನ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಗ್ರಾಮದ ಪ್ರಾಚೀನತೆಗೆ ಇದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಇರುವ ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರುವ ಅನೇಕ ಸಮಾಧಿಗಳು ಸಾಕ್ಷಿ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂಭೂ ಕಲಿದೇವ ಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು ಇವೆ. ಇದು ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದ ಉಚ್ಚಂಗಿದುರ್ಗ (ಉತ್ತಂಗಿ)ಕ್ಕೆ ಅರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ.

ಜಮಖಂಡಿ : (ವಿಜಾಪುರ ಜಿ; ಉಪವಿಭಾಗ ಹಾಗೂ ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 39,029) ಜಮಖಂಡಿಯು ವಿಜಾಪುರದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ 62 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಮಿರ್ಜಿ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕ ಮನೆತನದ ದಾಯಾದಿಗಳಾದ ಮರಾಠಿ ಪಟವರ್ಧನ ವಂಶಸ್ಥರ ಸಂಸ್ಥಾನದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಸಂಸ್ಥಾನದ ಹಳೆಯ ದಾಖಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದರ ಹೆಸರು ಜಂಬುಖಂಡಿ ಎಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಜಂಬುಕೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಕಾರಣವಾಗಿ ಆ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿನ ಕಡಪಟ್ಟಿ ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವು ಬಹುಜನರ ಶ್ರದ್ಧಾ ಭಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಗಳಿಸಿರುವ ಸ್ಥಳ. ಮೂಲಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದ ಏಕಶಿಲಾ ಬಸವನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ಹಾಗೂ ನೀಲನೃನವರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳೂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿತವಾಗಿದೆ. ದೇವ ಸ್ಥಾನದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅಧುನಿಕ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು, ಮಣ್ಣಿನ ಮತ್ತು ಸಿಮೆಂಟ್‌ನ ವಿಗ್ರಹಗಳಿದ್ದು, ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸೌಂದರ್ಯ ಹೆಚ್ಚಿಸಿವೆ. ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಇಲ್ಲಿ ಬಸವೇಶ್ವರರ ಜಾತ್ರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿದಂತೆ ದನದ ಪರಿಷೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸುತ್ತ ಎತ್ತರವಾದ ಗೋಡೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಜಂಬುಕೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ವಾದುದಾಗಿದ್ದು, ಚಾಳುಕ್ಯರ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಭಿನ್ನಗೊಂಡ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಬಿದ್ದಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಯೋಗನಾರಾಯಣ ದೇವಸ್ಥಾನದ ನಾರಾಯಣ ವಿಗ್ರಹ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದುದು. ದತ್ತಾತ್ರೇಯ, ಕಾಮೇಶ್ವರ, ಪ್ರಭು ಲಿಂಗೇಶ್ವರ, ಮಾರುತಿ, ನಂದಿಕೇಶ್ವರ, ಶ್ರೀರಾಮ, ಮಲ್ಲಪ್ಪ, ಎಲ್ಲಮ್ಮ, ಬನಶಂಕರಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಇತರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಬೃಂದಾವನವೂ ಇದೆ.

ಇಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಮಸೀದಿಯು ಜೊತೆಗೆ ಜನಪ್ರಿಯವಾದ ಅಬುಬೇಕರ್ ಅವರ ದರ್ಗಾ ಇದೆ. ಈ ದರ್ಗಾದ ಮುಂಭಾಗದ ಮಂಟಪ ಸುಂದರವಾದ ಚಿತ್ತಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಅಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಇದರ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ 30 ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ನಾಲ್ಕು ಸ್ತಂಭಗೋಪುರಗಳಿವೆ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಜಮಖಂಡಿ ರಾಜರು ಇದರ ದುರಸ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಊರಿನ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿರುವ ರಾಮತೀರ್ಥಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಜಮಖಂಡಿ ರಾಜಮನೆತನದವರ ವಾಸ್ತುಕವಾಗಿದ್ದ ರಾಮಚಂದ್ರ ಪ್ರಾಸಾದ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಭವ್ಯ ಕಟ್ಟಡ ಮತ್ತು ತ್ರಿಪುರಸುಂದರಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಈ ಕಟ್ಟಡದ ಮುಂದೆ ಎತ್ತರವಾದ ಗಡಿಯಾರದ ಗೋಪುರ ಮತ್ತು ಎರಡು ತಿರುಗುಭಿರಂಗಿ, ಪುಟ್ಟ ಬುರುಜುಗಳಿವೆ. ಇವಲ್ಲದೆ ಒಂದು ಸುಂದರವಾದ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಹಾಗೂ ಶಾರ್ವತಿ, ದತ್ತಾತ್ರೇಯರ ದೇವಾಲಯ ಗಳೂ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಲ್ಲಿನ ಕೋಳವಿದೆ. ಜಮಖಂಡಿ ಪೌರಾಡಳಿತ ಹೊಂದಿದ ಊರು. ಕೃಷ್ಣಾ ನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಜಮಖಂಡಿಗೆ ಹತ್ತು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಶೂರ್ಪಾಲಿ ಗ್ರಾಮವಿದೆ. ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಸದಾನಂದಮಠ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮೀ ನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಳಗಳು ಈ ಕೆಳಗೆ ನಮೂದಾಗಿವೆ: ರಬಕವಿ-ಬನಹಟ್ಟಿ (1981ರ ಜನ: 53,639), ಜಮಖಂಡಿಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಊರಿನ ಘಾಸಲಿಯೊಳಗೆ ರಬಕವಿ, ಬನಹಟ್ಟಿ, ಹೊಸೂರು ಮತ್ತು ರಾಮಪುರಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಸ್ಥಳಗಳು ಮಿಳಿತಗೊಂಡಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1952ರಲ್ಲಿ ರಬಕವಿ ಮತ್ತು ಬನಹಟ್ಟಿಯ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪೌರಾಡಳಿತಗಳು ಒಂದುಗೂಡಿ ಒಂದೇ ಪೌರಾಡಳಿತವಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮುಖ್ಯ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಇವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ರಬಕವಿಯ ಕಾಡಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವು ಒಂದು ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲಿದೆ. ಬನಹಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಶಂಕರಲಿಂಗ ದೇವಸ್ಥಾನ ಎರಡಂತಸ್ತಿನ ಕಟ್ಟಡ. ಅದರ ಮುಂಭಾಗದ ಮರಗೆಲಸ ತುಂಬಾ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ. ತೇರದಾಳ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಅಧುನಿಕ ರೀತಿಯ ಧನವ್ಯವೇವಿ ದೇವ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಭಂಗಿಯ ದೇವಿಯ ವಿಗ್ರಹವಿದ್ದು, 2½ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿದೆ. ವಿಠಲ ದೇವಸ್ಥಾನ ಅಧುನಿಕ ಕಟ್ಟಡ. ಇಲ್ಲಿ ಸುರಾಬಾಬ್-ಮುರಾಬಾಬ್ ದರ್ಗಾ ಇದೆ. ಈ ಊರಿನ ಕೈಮಗ್ಗ ಹಾಗೂ ಯಂತ್ರ ಮಗ್ಗಗಳ ಸೀರೆಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾದವು. ಮತ್ತು ಅವಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಿದೆ. ತೇರದಾಳ (1981ರ ಜನ: 19,082) ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚೀನತೆ ಇದೆ. ಇದು ಜಮಖಂಡಿಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 29 ಕಿಮೀ ದೂರ ದಲ್ಲಿದೆ. 1984ರ ವರೆಗೆ ಇದು ಸಾಂಗ್ಲಿ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಉಪವಿಭಾಗ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ತೇರಿದಾಳ ವೆಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. 11 ಮತ್ತು 12ನೇಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ

ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ನೇನಿನಾಥಸ್ವಾಮಿಯ ಜಿನಾಲಯವಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಹೊರಮೈಯಲ್ಲಿನ ಕೋಷ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದ ಕೂಷ್ಮಾಂಡಿನಿ ಮತ್ತು ಪದ್ಮಾವತಿಯರ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಕಾರ್ತವೀರ್ಯನ ಅದೇಶಾನುಸಾರ ಗೌರ ಎಂಬ ಅವನ ಸಾಸಂತನೊಬ್ಬನು ಈ ಜಿನಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಿಲಾಶಾಸನವೊಂದು ಈ ಜಿನಾಲಯದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಜನ ತುಂಬ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ, ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ದೇವಸ್ಥಾನವೆಂದರೆ ಪ್ರಭುಸ್ವಾಮಿಯದು. ಪ್ರಭುಸ್ವಾಮಿ 17ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಯೋಗಿ. ಪ್ರಭುದೇವ, ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಮತ್ತು ಗಣಪತಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಉಳಿದ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಊರಿನ ಉತ್ತರ ಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಸುಡುಗಾಡು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಅಲಯವೊಂದಿದೆ. ಇಂಚಗೇರಿ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಮಠವೊಂದೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಒಂದು ಜುಮ್ಮಾನುಸೀದಿ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಐದು ಮಸೀದಿಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಜೊತೆಗೆ ಪೀರ್ ಅಗಾಖಾನರ ದರ್ಗಾವೂ ಇದೆ. ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಯಂತ್ರಮಗ್ಗ, ಕೈಮಗ್ಗಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಬಗೆಬಗೆಯ ಸೀರೆಗಳನ್ನು ನೇಯುತ್ತವೆ. ಪೌರಾವಶ್ಯಕತೆಗಳನ್ನು ಪೌರಾಡಳಿತ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಹಣಗಂಡಿ, ಹಳಿಗಳಿ, ಮದಲಮಟ್ಟಿ, ಅಸಂಗಿ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಇತಿಹಾಸ ಪೂರ್ವಕಾಲದ ಶವಸಂಪುಟಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗಿವೆ.

ಜೇವರಗಿ : (ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಜಿಲ್ಲೆ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 8,293) ಜೇವರಗಿ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ 589 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಮೊದಲು ಇದನ್ನು ಅಂದೋಲ ತಾಲೂಕು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇದು ಜೈನ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬಸದಿಗಳು ಇವೆ. ಅರಳುಗುಂಡಿ ಎನ್ನುವುದು ಜೇವರಗಿ ತಾಲೂಕಿನ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ. ಇದು ಶರಣ ಬಸವೇಶ್ವರರ ಜನ್ಮಸ್ಥಳ. ಈ ಶರಣ ಬಸವೇಶ್ವರರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಈಗ ಕಲ್ಬುರ್ಗಿಯಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಮಂದವಾಳ ಗ್ರಾಮವು ಇತಿಹಾಸ ಪೂರ್ವಕಾಲದ ಅನೇಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಮಾಧಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಸಮಾಧಿ ಗುಂಡಿಯ ಸುತ್ತ ಸಮಾಧಿಯ ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶವಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳು ದೊರಕಿವೆ. ಇಜೇರಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲೂ ಈ ಬಗೆಯ ಅವಶೇಷಗಳು ದೊರೆತಿವೆ.

ಜೋಗ್‌ಫಾಲ್ಸ್ : (ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆ; ಸಾಗರ ತಾ.) ಜೋಗ್ ಕಾರಗಲ್ ಗ್ರಾಮದ ಉಪಗ್ರಾಮ. ಇದು ಶಿವಮೊಗ್ಗಕ್ಕೆ 105 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲೂ, ಸಾಗರದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 32 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲೂ ಇದೆ. ಜೋಗದ ಈ ಭವ್ಯ ಸುಂದರ ಜಲಪಾತ (ಇದನ್ನು 'ಗೆರುಸೊಪ್ಪೆ ಜಲಪಾತ' ಎಂದು ತಪ್ಪಾಗಿ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ)ವು ಬಹು ರಮ್ಯವಾದ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ

ತಾಣ ಮತ್ತು ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ. ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ 227.50 ಮೀ ಅಗಲದ ಶರಾವತಿ ನದಿಯು ಬಂಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹರಿದು ಬಂದು ಭಾರಿ ಪ್ರಸಾಕ ತಾಣ ಮುಟ್ಟಿ 292.80 ಮೀ ಅಳಕ್ಕೆ ಅದ್ಭುತ ರಮ್ಯವಾದ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಮೂಡಿಸಿ ನೇರ ಜಿಗಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನದಿ ನೀರು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ರಾಜಾ, ರೋರರ್, ರಾಕೆಟ್ ಮತ್ತು ರಾಣಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ನೋಟ ಬರೀ ಅದ್ಭುತ ರಮ್ಯವಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಭವ್ಯವೂ ಅದು. ಈ ಮೊದಲು ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ನವೆಂಬರ್, ಡಿಸೆಂಬರ್, ಜನವರಿ ತಿಂಗಳುಗಳು ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ಕಾಲವಾಗಿತ್ತು. ಈಗ ಅದು ಅಕ್ಟೋಬರ್-ನವೆಂಬರ್ ತಿಂಗಳುಗಳಾಗಿವೆ. ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಇದರಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಾ ಕಡಿಮೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿ ಜಲವಿದ್ಯುತ್ ಉತ್ಪಾದನಾ ಕೇಂದ್ರವೂ 1948ರಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಾರಂಭ ಮಾಡಿತು. ಶರಾವತಿ ನದಿಗೆ ಲಿಂಗನಮಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಣೆಕಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಕಾರ್ಗಲ್ ಬಳಿ ಸಹ ಜಲ ಸಂಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಒಂದು ಅಣೆಕಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಅದು ಕಾರಗಲ್ ಅಣೆಕಟ್ಟಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಣೆಕಟ್ಟಿನಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ನೀರನ್ನು ಸಿರೂರು ಸಮತೋಲನ ಜಲಾಶಯಕ್ಕೆ ಹಾಯಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ವಿದ್ಯುತ್ ಉತ್ಪಾದನಾ ಘಟಕಕ್ಕೆ ಈ ಜಲಾಶಯದಿಂದ ನೀರನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಬಿಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಈ ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಶತ 60ರ ಒತ್ತಡದಲ್ಲಿ 1,89,21,600 ಎಂ. ವಿ. ಎ. ವಿದ್ಯುತ್ ಶಕ್ತಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ಲಿಂಗನಮಕ್ಕಿ (ಸಾಗರ ತಾ; ಜನ: 840)ಯು ಸಾಗರದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 33 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶರಾವತಿ ನದಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅಣೆಕಟ್ಟಿನ ಉದ್ದ 2,751 ಮೀ ಅದರ ರಚನಾ ವಿನ್ಯಾಸದ ಫಲವಾಗಿ, 326 ಹೆಕ್ಟಾರ್ ಭೂ ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ 4,368 ಸಿ. ಎಂ. ಟಿ. ನೀರು ಶೇಖರಣೆಗೆ ಅನುಕೂಲವಿದೆ. ಆಗ್ನೇಯ ಏಷ್ಯದ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡ ಏಕೈಕ ವಿದ್ಯುತ್ ಉತ್ಪಾದನಾ ಕೇಂದ್ರ ಹತ್ತಿರದ ಅನಿಬ್ಬೆಲಿನಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಉತ್ಪಾದನಾ ಯಂತ್ರವೂ 89.1 ಕಿ ವ್ಯಾ ವಿದ್ಯುತ್‌ನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಂದರ್ಯ ಬಹಳ ಆಕರ್ಷಣೀಯವಾಗಿದೆ.

ಡಂಬಳ : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ಮುಂಡರಗಿ ತಾ; ಜನ: 6,483) ಡಂಬಳ ಮುಂಡರಗಿಯಿಂದ 18 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಗದಗಿ ನಿಂದ 21 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. 1862ಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಇದು ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ನಗರ ಪಂಚಾಯತಿ ಇದೆ. ಹತ್ತನೇಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ ಊರನ್ನು ಧರ್ಮಪುರ ಅಥವಾ ಧರ್ಮಪೋಳು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೇಯ ಶತಮಾನ ಹಾಗೂ ಅನಂತರದ ಅನೇಕ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿರುವ

ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಸ್ಥಳವೆಂದರೆ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬೌದ್ಧ ಚೈತ್ಯಾಲಯ, ಅಜ್ಜಮೇಶ್ವರ ಶಿವಭವನ ಮತ್ತು ಮಲಭೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ. ಕೊನೆಯವೆರಡು ದೇವಾಲಯಗಳು ಹನ್ನೊಂದರಿಂದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಬಸಪ್ಪ ಮತ್ತು ಸೋಮೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಎರಡು ದೇವಾಲಯಗಳು ಭಗ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಈಶ್ವರ ದೇವರಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಬಸಪ್ಪ ದೇವಾಲಯವು ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವವಾಗಿದ್ದು, ನಕ್ಷತ್ರಾಕಾರದ ಇದು ಗದಗು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಕುಂಡಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗಿಂತ ವಾಸ್ತು ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಅಜ್ಜಯ್ಯ ನಾಯಕ ಎಂಬುವನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1124 ಅಥವಾ 1126ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಅಜ್ಜಮೇಶ್ವರ ಶಿವ ಭವನವು ಇದೇ ಆಗಿರುವ ಸಂಭವ ವಿದೆ. ಶೈವ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಪಾಶುಪಥವೆಂಬ ಶೈವ ಪಂಥದ ಧರ್ಮಗುರುಗಳಿಗೆ ದತ್ತಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದರ ಬಗ್ಗೆ ಶಿಲಾ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಕ್ಷ್ಯಾಧಾರಗಳಿವೆ. ಸೋಮೇಶ್ವರ ಎಂಬ ದೇವಾಲಯವು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಸ್ಥರು ದತ್ತಿ ದಾನಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದ ಜಿನಾಲಯವಾಗಿದ್ದಿರ ಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಊರಿನ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಒಂದು ಭಗ್ನಾವಶೇಷದ ಕೋಟೆ ಇದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದಾದ ಗಣಪತಿಯ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. 1095, 1098 ಮತ್ತು 1283ರ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಿಂದ ಡಂಬಳವು ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮದ ಅನೇಕ ಮಹತ್ವದ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿತ್ತೆಂಬುದು ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ವಿಹಾರಗಳಿದ್ದವೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ನಗರದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕು ನೂರು ವರ್ಷ ಹಳೆಯದಾದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವದ ಡಂಬಳದ ಕೆರೆ ಇದೆ. 1876-77ರಲ್ಲಿ ಬರಗಾಲ ಪರಿಹಾರ ಕಾರ್ಯವೆಂದು ಈ ಕೆರೆಯ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ಕೆರೆಯ ನೀರನ್ನು ನೀರಾವರಿ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲಾಗುತ್ತಿದೆ, ಮತ್ತು ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಹಣ್ಣಿನ ತೋಟ ಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಲಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ಬಾವಿ ಗಳಿದ್ದು, ಅವು ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಅಚ್ಚಾದಿವಾದ ಗೂಡುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಈಶ್ವರ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಆ ಗೂಡುಗಳನ್ನು, ಬಹುಶಃ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಜಪ-ತಪಗಳಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಆಧುನಿಕ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಆರು ಮಸೀದಿಗಳು ಮತ್ತು ಎರಡು ದರ್ಗಾ ಗಳಲ್ಲದೆ ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ತೋಟದ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಮಠ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೀರಶೈವ ಮಠವಿದೆ.

ತರೀಕೆರೆ : (ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿ; ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 23,929) ತರೀಕೆರೆಯ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ

ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ 235 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಕಾಟೋರು ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದಿತ್ತು. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವೆಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಹಳೆಯೂರಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. 1158ನೇ ಇಸವಿಯ ಒಂದು ದತ್ತಿ ಶಾಸನ ತರೆಯನಕೆರೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಅನುರಾವತಿಪುರಂ ಎಂದು ಕರೆದಿದೆಯಲ್ಲದೆ, ಹೊಸ ತರೆಯಕೆರೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಕೀಶವೇವ ಎಂಬಾತನು ಅಮಿತಾನಂದ ದೇವನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ ಮಾಡಿದ ದತ್ತಿ ಯೊಂದನ್ನು ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಪೂರ್ಣಯ್ಯ ಧರ್ಮಶಾಲೆಯ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದ ಬಳಿ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ಎರಡು ಸ್ತಂಭಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಯಕರ ಕಾಲದ ಒಂದು ಕೇಶವ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಇವೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಇಲ್ಲಿ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ದೇವ ಸ್ಥಾನ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಯೋಗೀಂದ್ರ ಆಶ್ರಮ, ಕ್ಯಾಥಲಿಕರ ಸಂತ ಥಾಮಸ್ ಚರ್ಚ್ ಮತ್ತು ದಿವ್ಯ ಜ್ಯೋತಿ ಆಶ್ರಮ ಚರ್ಚ್ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಟೆಸ್ಟೆಂಟರ ಸಂತ ಪೀಟರ್ಸ್ ಚರ್ಚ್ ಇವೆ. ತರೀಕೆರೆ ಬಳಿ ಇರುವ ಹಳೆಯೂರು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರ್ಕಾರದಿಂದೇ ಪರಿಗಣಿಸಿರುವ ವಿಜ್ಞಾನ ಇಂಡಸ್ಟ್ರೀಸ್ ಕಂಪನಿ ಲಿಮಿಟೆಡ್ ಇದೆ; ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕು, ಎರಕ ಹೊಯ್ದು ಮಿಶ್ರ ಉಕ್ಕಿನ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದರೆ : ನಂದಿ: ತರೀಕೆರೆಯಿಂದ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಸವೇಶ್ವರರ ಒಡನಾಡಿ ಯಾಗಿದ್ದ ನೂಲಿಯ ಚಂದಯ್ಯ ಎಂಬ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಶಿವಶರಣನ ಒಂದು ಗದ್ದುಗೆ ಇದೆ; ಅಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಅಂಜನೇಯ ಗುಡಿಗಳೂ ಇವೆ. ಕಲಹತ್ತಿಪುರ ತರೀಕೆರೆಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 20 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಊರು. ಇದು 1,877 ಮೀಟರು (6,155 ಅಡಿಗಳು)ಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರವಿರುವ ಕಲಹತ್ತಿಗಿರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಕಲಹತ್ತಿಗಿರಿಯ ಮೇಲೆ ಕತ್ತಿನ ಚೌಡೇಶ್ವರಿಯ ಕಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಮನಮೋಹಕ ನಿರ್ಗಮ ದೃಶ್ಯಗಳ ನಡುವೆ 122 ಮೀಟರುಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರದಿಂದ ಧುಮುಕುವ “ಕಾಳಹತ್ತಿ ಜಲಪಾತ” ಅಥವಾ “ಕಲ್ಹತ್ತಿ ಜಲಪಾತ” ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯುವ ಜಲಪಾತ ವೊಂದು ಇದಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಕೆಮ್ಮಣ್ಣು ಗುಂಡಿ ಯಿಂದ 10 ಕಿಮೀ ದೂರವಿದೆ. ಕೃಷ್ಣರಾಜೇಂದ್ರ ಗಿರಿಧಾಮ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುವ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣುಗುಂಡಿ ತರೀಕೆರೆಗೆ ಸಮೀಪ ದಲ್ಲಿರುವ ತಿಗಡ ಗ್ರಾಮದ ಒಂದು ಕೊಪ್ಪವಾಗಿದ್ದು, ಬೆಂಗಳೂರಿ ನಿಂದ ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ 252 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ವರ್ಷ ಪೂರ್ತಿ ಹಿತಕರ ಹವಾಮಾನವಿರುವ ಒಂದು ಗಿರಿಧಾಮ. ಇಲ್ಲಿಯ ಗರಿಷ್ಠ ಉಷ್ಣಾಂಶ 28° ಸೆಂ. ಮತ್ತು ಕನಿಷ್ಠ ಉಷ್ಣಾಂಶ 8° ಸೆಂ. ವರ್ಷವೊಂದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಸರಾಸರಿ 254 ಸೆಂ.ಮೀ. (100 ಅಂಗುಲಗಳು) ಮಳೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಗಿರಿಧಾಮದ ಉಸ್ತು ವಾರಿಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ರಾಜ್ಯ ತೋಟಗಾರಿಕೆ ಇಲಾಖೆ

ಇಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಗುಲಾಬಿ ಉದ್ಯಾನವನ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದೆ. ತೋಟಗಾರಿಕೆ ಇಲಾಖೆ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣುಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಸುಸಜ್ಜಿತವಾದ ವಸತಿಗೃಹಗಳನ್ನು ಸಹ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹತ್ತಿರ ದಲ್ಲಿಯೇ ಕಬ್ಬಿಣದ ಅದುರನ್ನು ಅಗೆದು ಹೊರಜಿಯ ಮೂಲಕ ತಣಗೆಬೈಲು ಎಂಬಲ್ಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಂದ ಟ್ರಾಮ್ ಬಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಭದ್ರಾವತಿಯಲ್ಲಿರುವ ನಿಲೇಶ್ವರಯ್ಯ ಕಬ್ಬಿಣ ಮತ್ತು ಉಕ್ಕಿನ ಕಾರ್ಖಾನೆಗೆ ಸಾಗಿಸುವರು. ಕೆಮ್ಮಣ್ಣುಗುಂಡಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಮೀಟರುಗಳಷ್ಟು (30 ಅಡಿಗಳು) ಎತ್ತರದಿಂದ ಧುಮುಕುವ 'ಶಾಂತಿ ಜಲಪಾತ' ಇದೆ. ಇದನ್ನು 'ಗೌರಿ ಜಲಪಾತ' ಎಂದೂ ಕರೆಯುವುದುಂಟು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಸುಮಾರು ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ 'ಹೆಬ್ಬೆ ಜಲಪಾತ' ಇದೆ. ಅಜ್ಜಂಪುರವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 232 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಬೆಂಗಳೂರು ಮಾರ್ಜಾ ರೈಲು ಮಾರ್ಗದಿಂದ ನೇರ ಸಂಪರ್ಕ ಪಡೆದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ, 17ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸಿರಾದಲ್ಲಿದ್ದ, ಮೊಗಲ್ ಅಧಿಕಾರಿ ಅಜಿಮ್‌ಖಾನ್ ಎಂಬವನಿಂದ ಈ ಊರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಈ ಸ್ಥಳವು ಕೆರಲು ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. ತರೀಕೆರೆಯ ಪಾಳೇಗಾರ ಹನುಮಪ್ಪನಾಯಕ ಇಲ್ಲಿಯ ಕೋಟೆಯನ್ನು ದುರಸ್ತಿಗೊಳಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ, ವಿಜಯನಗರದ ಬುಕ್ಕರಾಯನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ದೇವಾಲಯವೊಂದನ್ನು ಸಹ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಳಿಸಿದನು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1761ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಹೈದರ್ ಅಲಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ನಂತರ, ಇಲ್ಲಿಯ ಕೋಟೆ ಮತ್ತು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಪುನಃ ಪಾಳುಬಿದ್ದವು. ಇಲ್ಲಿ ಅಂಜನೇಯ, ಸೋಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಕರಾಳಮ್ಮ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಸಹ ಇವೆ. ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಏಪ್ರಿಲ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಕರಾಳಮ್ಮನ ಜಾತ್ರೆ ಆರು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಜರುಗುತ್ತದೆ. ಸುಮಾರು 50 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಶಂಕರಾನಂದ ಸ್ವಾಮೀಜಿ ಎಂಬುವರಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಕೇಂದ್ರ ಇಲ್ಲಿರುವ ಹೆಸರಿಸಬೇಕಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಳ. ಅಜ್ಜಂಪುರದ ನಾಗರಿಕ ಅಡಳಿತವನ್ನು ಪುರಸಭೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ.

ತಲಕಾಡು : (ಮೈಸೂರು ಜಿ; ತಿರುಮಕೂಡ್ಲು ನರಸೀಪುರ ತಾ; ಜನ: 6,999) ತಲಕಾಡು ಕಾವೇರಿ ನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಟಿ. ನರಸೀಪುರದಿಂದ 29 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರ. ಬಹಳ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಗಂಗರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದ ಇದು ಒಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಥಳ. ಐತಿಹ್ಯವೊಂದರ ಪ್ರಕಾರ ತಲ ಮತ್ತು ಕಾಡ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಬೇಡರು ಇಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯ ನಾಣೇಶ್ವರನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತ ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಇದನ್ನು ಗಜಾರಣ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರ ಎಂದೂ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಗಂಗರಿಂದ ಇದು ಚೋಳರ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ರಾಜರಾಜಪುರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಯಿತು. ಇದನ್ನು ಹೊಯ್ಸಳರು

ಅಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು 'ತಲಕಾಡುಗೊಂಡ' ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಧರಿಸಿದನು. ಹಿಂದಿನ ತಲಕಾಡು ಪಟ್ಟಣ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮರಳಿನಲ್ಲಿ ಹೂತುಹೋಗಿವೆ. ಈಗಲೂ ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿರುವ ಇಲ್ಲಿಯ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳೆಂದರೆ ವೈದ್ಯೇಶ್ವರ, ಪಾತಾಳೇಶ್ವರ, ಮರುಳೇಶ್ವರ, ಕೀರ್ತಿನಾರಾಯಣ, ಗೌರಿಶಂಕರ ಮತ್ತು ಅನಂದೇಶ್ವರ. ಚೋಳರ ಮೇಲೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 1117ರಲ್ಲಿ ವಿಜಯ ಸಾಧಿಸಿದ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ಕೀರ್ತಿನಾರಾಯಣ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಸುಮಾರು ಎಂಟು ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರವಿರುವ ಈ ಮೂರ್ತಿಯು ಒಂದು ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀದೇವಿ, ಮತ್ತೊಂದು ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಭೂದೇವಿ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ. ಐದು ಸೋಮವಾರಗಳಿರುವ ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸದಲ್ಲಿ, ಈ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಭಕ್ತರ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ತೆರೆಯಲಾಗುವುದು. ಕಡೆಯ ಬಾರಿ ಇದನ್ನು ತೆರೆದ ಸಂದರ್ಭ 1978ರಲ್ಲಿ ಬಂದಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪಂಚಲಿಂಗ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಭಾರಿ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ನೆರೆಯುವರು. ಈ ತಲಕಾಡು 1868ರವರೆಗೆ ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ವಿರೇಶ್ವರ ಜನಾಂಗದ ಹಸ್ತಿಕೇರಿ ಮಠವಿದೆ. ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ, ಈ ಮಠ ಒಂದು ಆಯುರ್ವೇದ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಒಂದು ಸರ್ವವನವನ್ನು ಸಹ ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ಸರ್ವವನದಲ್ಲಿ ಸರ್ಪ ಕಡಿತಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನೀಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ತಲಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ವೈದ್ಯೇಶ್ವರ, ಅರ್ಕೇಶ್ವರ, ಪಾತಾಳೇಶ್ವರ, ಮತ್ತು ಮರುಳೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಮೂಡುಕುತೀರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಗಳನ್ನೇ ಪಂಚಲಿಂಗ ಎಂದು ಕರೆಯುವುದು. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ವಾಟಾಳ್ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿರೇಶ್ವರ ಮಠವಿದೆ.

ತಲಕಾವೇರಿ : (ಕೊಡಗು ಜಿ; ಮಡಿಕೇರಿ ತಾ; ಜನ: 28) ತಲಕಾವೇರಿಯು ಕಾವೇರಿ ನದಿಯ ಉಗಮ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಒಂದು ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಇದು ಮಡಿಕೇರಿಯಿಂದ 46 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಭಾಗಮಂಡಲದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಇಳಿಜಾರು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದೆ. ಕಾವೇರಿ ನದಿಯ ಉಗಮಸ್ಥಾನದ ಬಳಿ ಈಶ್ವರ ಮತ್ತು ಗಣಪತಿ ಮಂದಿರಗಳಿವೆ. ಈಶ್ವರ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗವನ್ನು ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹಾಮುನಿಯು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದನೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿಂದಾಗಿ ಅಗಸ್ತ್ಯೇಶ್ವರ ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ತಲಕಾವೇರಿಯ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ತುಲಾ ಸಂಕ್ರಮಣ ದಿನ ಬಹಳ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದೆಂದು ನಂಬಿಕೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕೊಳವೊಂದರ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಚಚ್ಚಾಕಾಕ್ರಿಯ ಚಿಕ್ಕ ಕೊಳವೇ ಕಾವೇರಿಯ ಉಗಮಸ್ಥಾನ (ಭಾಗ-1)ರಲ್ಲಿರುವ ಚಿತ್ರನೋಡಿ). ತುಲಾ ಸಂಕ್ರಮಣದ ದಿನ, ಶುಭಗಳಿಗೆಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಪವಿತ್ರ ಕಾವೇರಿ ಗೋಚರಿಸುವಳೆಂದೂ

ಮತ್ತು ಕೊಳದಲ್ಲಿರುವ ನೀರು ಸರ್ರನೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಉಕ್ಕುವುದೇ ಅವಳ ಅಗಮನದ ಸೂಚನೆಯೆಂದೂ ಯಾತ್ರಿಕರು ನಂಬುವರು. ತುಲಾ ಸಂಕ್ರಮಣ ದಿನದಂದು ಅರಂಭವಾಗುವ ಕಾವೇರಿ ಜಾತ್ರೆ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಪೂರ್ಣ ಜರುಗುವುದು. ಪವಿತ್ರ ಸ್ನಾನದ ಬಳಿಕ ಅನೇಕ ಯಾತ್ರಿಕರು 300 ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ, ಸಪ್ತಮುಷಿಗಳು ತಪವನ್ನಾಚರಿಸಿದರೆಂದು ನಂಬಲಾದ, ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ ಶಿಖರವನ್ನೇರುವರು. ಈ ಶಿಖರದ ಮೇಲೆ ನಿಂತವರು ಕುದುರೆಮುಖ ಗಿರಿಪಂಕ್ತಿಗಳು ಮತ್ತು ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶದ ಅಖಂಡ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ತಮ್ಮ ವನವಾಸದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರು ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಇಲ್ಲಿರುವ ಭಾರಿ ಗಾತ್ರದ ಬಂಡೆಯೊಂದನ್ನು "ಭೀಮನ ಕಲ್ಲು" ಎಂದು ತೋರಿಸುವರು.

ತಿಪಟೂರು : (ತುಮಕೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 30,468) ತಿಪಟೂರು, ಬೆಂಗಳೂರು-ಹೊನ್ನಾವರ ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರು-ಮೀರಜ್ ರೈಲು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 141 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ತುಮಕೂರಿನಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 73 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಾಪಾರ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರ. ಇದು ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ತಾಲೂಕು ಮತ್ತು ಉಪವಿಭಾಗದ ಕೇಂದ್ರವೂ ಆಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 12 ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಮತ್ತು ಎರಡು ಧರ್ಮಭತ್ತಗಳಿವೆ. ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ, ಕೆಂಪಮ್ಮ, ಅಂಜನೇಯ, ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ಕಾಶಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಕನ್ನಿಕಾ ಪರಮೇಶ್ವರಿ ಇಲ್ಲಿಯ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಈ ತಾಲೂಕು ತೆಂಗಿನ ಬೆಳೆಗೆ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದು, ತಿಪಟೂರು ತೆಂಗಿನ ಕಾಯಿ ವ್ಯಾಪಾರದ ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ನಾಗರಿಕ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಪುರಸಭೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದರೆ: ಕೆರಗೋಡು (ಜನ: 1,076) ತಿಪಟೂರಿನಿಂದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ 4.8 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸುಂದರವಾದ ಶಂಕರೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದ ದ್ವಾರದ ಬಳಿ ಕರಿ ಶಿಲೆಯಿಂದ ಕೆತ್ತಿ ರೂಪಿಸಿರುವ ಎರಡು ಸಿಂಹಗಳಿವೆ. ಇದಲ್ಲದೆ, ಇಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧ, ವಿಘ್ನೇಶ್ವರ, ಮತ್ತು ನಂದಿ ಇವರುಗಳ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೀರಶೈವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಕೆರೆಗೋಡಿ ಸಂಸ್ಥಾನ ಮಠ ಸಹ ಇದೆ. ನೋಣವಿನಕೆರೆ (ಜನ: 3,205) ನೋಳಂಬರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೋಣಬನಕೆರೆ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದಿತ್ತು. ಇದು ತಿಪಟೂರಿನಿಂದ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 10 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಹೆಚ್ಚಾರ್ ಶ್ರಿವೈಷ್ಣವರ ಪಂಚಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿತ್ತು. ಕೊನೇರಿ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್ ಎಂಬವನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿಶಾಲವಾದ ಬ್ಯಾಟರಿಯಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸದೇವರ ಮೂರ್ತಿಯೊಂದಿದೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹಳೆಯದಾದ, ಅಂದರೆ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಮಂದಿರದ

ಮೂರು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಶವ, ವೇಣುಗೋಪಾಲ ಮತ್ತು ಯೋಗಾನರಸಿಂಹ ಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಶೈವ ಮಂದಿರಗಳೆಂದರೆ ಶಾಂತೇಶ್ವರ, ನೋಣಂಬೇಶ್ವರ, ಚಂಡೇಶ್ವರ, ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಗೌರೇಶ್ವರ. ವಿಘ್ನಸಂತೆ (ಜನ: 1,217): ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇಗ್ನನಸಂತೆ ಎಂದು ಕರೆದಿರುವ ಇದು, ನೋಣವಿನ ಕೆರೆಯಿಂದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಮೂರು ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ತಿಪಟೂರಿನಿಂದ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ, ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲ ಲಕ್ಷ್ಮಿನರಸಿಂಹ ದೇವಸ್ಥಾನ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1286ರ ಶಾಸನವೊಂದರ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ಹೊಯ್ಸಳ ದೇವರ ಮುಮ್ಮಡಿ ನರಸಿಂಹನ ದಂಡನಾಯಕರುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಯಿತು. ಇದರ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಕೇಶವನ ಸುಂದರ ಮೂರ್ತಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಬಾಲಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಒಂದು ಸರಳ ಹೊಯ್ಸಳ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದ್ದು, ಇದರ ಕಲ್ಲಿನ ಶಿಖರದ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ನಾಲ್ಕು ವಿಗ್ರಹಗಳು ಮತ್ತು ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊಯ್ಸಳ ಲಾಂಛನ ಚಿತ್ರ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಬನಶಂಕರ ದೇವಸ್ಥಾನವೂ ಇದೆ.

ತಿರುಮಕೂಡ್ಲು ನರಸೀಪುರ : (ಮೈಸೂರು ಜಿ ; ತಾ. ಕೇ ; ಜನ : 8,901) ತಿರುಮಕೂಡ್ಲು ನರಸೀಪುರ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 145 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಮೈಸೂರಿನಿಂದ 30 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ತಿರುಮಕೂಡ್ಲು ಎಂಬ ಹೆಸರು ತಿರುಮ+ಕೂಡಲ್ ಕಾವೇರಿ, ಕುಶಿಲಾ ಮತ್ತು ಕಾವೇರಿನದಿಯ ತಳದಲ್ಲಿಯೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಸ್ವಟಿಕ ಸರೋವರ ಇವುಗಳ ಸಂಗಮ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಬಂದಿದೆ. ಟಿ. ನರಸೀಪುರದಲ್ಲಿ ಮೂಲಸ್ಥಾನೇಶ್ವರ, ಪಾರ್ವತಿ ಮತ್ತು ಗುಂಜಾ ನರಸಿಂಹ (ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ್ದು) ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಪಟ್ಟಣದ ಭಾಗವೆಂದು ಕರೆಯುವ ತಿರುಮಕೂಡ್ಲು ವಿನ್ಲಿ ಅಗಸ್ತೀಶ್ವರ, ಸೋಮೇಶ್ವರ, ಕಾಮಾಕ್ಷಿ, ಗಣಪತಿ, ಭಿಕ್ಷೇಶ್ವರ ಮಂದಿರಗಳಲ್ಲದೆ, ವ್ಯಾಸರಾಯರ ಮಠದ ಮಂದಿರ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ವತ್ಥ ಮಂದಿರಗಳಿವೆ. ವಿಶಾಲವಾದ ಗುಂಜಾ ನರಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಅಗಸ್ತೀಶ್ವರ ಮಂದಿರಗಳು ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯವು. ಈ ಎರಡು ಮಂದಿರಗಳ ವಾರ್ಷಿಕ ರಥೋತ್ಸವಗಳಿಗೆ ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರು ನೇರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎರಡು ಮಂದಿರಗಳೂ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುವಂಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಭತ್ತ ಮತ್ತು ಎಣ್ಣೆ ಗಿರಣಿಗಳು, ರೇಷ್ಮೆಗೂಡುಗಳಿಂದ ನೂಲು ಬಿಡುವ ಸುಖ ಮತ್ತು ತೋಟಗಾರಿಕೆ ಇಲಾಖೆಯ ಒಂದು ತೋಟವಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದರೆ : ಬನ್ನೂರು (ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರ; ಜನ : 15,111) ಟಿ. ನರಸೀಪುರದಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 16 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ 23 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಇದಕ್ಕೆ ವಹಿಪುರ ಎಂಬ

ಹೆಸರಿತ್ತೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ದೊರಕಿರುವ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ವೆಟ್ಟಿ ಅಂದರೆ ಬನ್ನಿ ಮರ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇದರಿಂದಾಗಿಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಬನ್ನಿ ತೂರು, ನಂತರ ಬನ್ನೂರು ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಧಾರ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವದ್ದೆನಿಸಿರುವ ಕೈಲಾಸೇಶ್ವರ, ಅಂಜನೇಯ, ಹೇಮಾದ್ರಾಂಬಾ ಮುಂತಾದ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಎಂಟನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಗಂಗ ವಂಶದ ಶ್ರೀಪುರಾಣನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇದು ಈ ಸ್ಥಳ, ನಂತರ ವಿಜಯ ನಗರದ ಅರಸರ ಮತ್ತು ಪಾಳೇಗಾರರ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿತ್ತು. ಈ ಸ್ಥಳವು ಉತ್ತಮ ಮಾಂಸದ ತಳಿಯ ಕುಂಯಾದ 'ಬಂಡೂರು ಕುಂಯ' ತಳಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಅದರಿಂದ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಮುಂಡುಕುತೊರೆ ಟಿ. ನರಸೀಪುರದಿಂದ 25 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿಯ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ತಲಕಾಡಿನ ಪಂಚಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆಂದು ಹೆಸರಾದ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಕಲ್ಯಾಣಮಂಟಪದ ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಸುಂದರ ವರ್ಣಚಿತ್ರ ಗಳಿವೆ. ಪ್ರತೀವರ್ಷವೂ ಇಲ್ಲಿ ರಥೋತ್ಸವ ಮತ್ತು ಭಾರಿ ದಸನಗಳ ಪರಿಷೆ ನಡೆಯುವುದು. ಗುರುಕುಲಾಶ್ರಮ ಮತ್ತು ವೀರಶೈವರ ತೋಪಿನವು ಸಹ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇವೆ. ಮೂಗೂರು ಟಿ. ನರಸೀಪುರದಿಂದ 10 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರ. ಇಲ್ಲಿ ಅರು ದೇವಾಲಯಗಳು ಮತ್ತು ಎರಡು ಜೈನ ಬಸದಿಗಳಿವೆ. ತಿಬ್ಬಾ ದೇವಿ ಅಥವಾ ತ್ರಿಪುರಸುಂದರಿ ಮಂದಿರ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಒಂದು ವಿಶಾಲ ಕಟ್ಟಡ. ದೇಶೇಶ್ವರ, ನಾರಾಯಣ, ಸೋಮೇಶ್ವರ, ವೀರಭದ್ರ ಮತ್ತು ಗಣಪತಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರಮುಖವೆನಿಸಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜರುಗುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಬಂಡಿಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ಜನರು ಕಿಕ್ಕಿರಿದು ನೆರೆಯುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೀರಶೈವರ ಮಠವಿದೆ. ರೇಷ್ಮೆ ವ್ಯವಸಾಯ ಕ್ಷೇತ್ರ ಮತ್ತು ರೇಷ್ಮೆ ಕೃಷಿ ತರಬೇತಿ ಕೇಂದ್ರ ಸಹ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಸೋಸಲೆ ಒಂದು ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಟಿ. ನರಸೀಪುರದಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ದೂರವಲ್ಲಿದೆ. ವಿಜಯ ನಗರದ ಅರಸರ ಮತ್ತು ಮಧುರೆ ನಾಯಕರ ಕೆಲವು ಶಿಲಾಶಾಸನ ಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಸೋಸಲೆಯ ಉಪಗ್ರಾಮವಾದ ವ್ಯಾಸ ರಾಜಪುರದಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಹೆಸರಾಂತ ವ್ಯಾಸರಾಜ ಮಠವಿದೆ. ಪ್ರಖ್ಯಾತ ವೀರಶೈವ ಕವಿ, ರೇವಣಾಚಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಕೀರ್ತನಾಚಾರ್ಯರಾದ ಪುರುಷೋತ್ತಮದಾಸರು, ಶ್ರೀನಿವಾಸದಾಸರು ಮತ್ತು ರಾಮದಾಸರು ಇದೇ ಊರಿನವರು. ಹೆಮ್ಮಿಗೆ ಕಾವೇರಿನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಟಿ. ನರಸೀಪುರದಿಂದ 11 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಹಳ್ಳಿ. ಇಲ್ಲಿ ನವಶಿಲಾ ಯುಗದ ಒಂದು ನಿವೇಶನವಿದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ವರದ ರಾಜಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಅಬ್ಬದ, ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿವೆ. ಸೋಮನಾಥಪುರ (ಜನ: 3,197) ಟಿ. ನರಸೀಪುರದಿಂದ 10 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಮೈಸೂರಿನಿಂದ 45 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕಾವೇರಿನದಿಯ ಎಡದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ. ಹೊಯ್ಸಳ ದೊರೆ ಮುಮ್ಮಡಿ ನರಸಿಂಹನ ದಂಡನಾಯಕ ಸೋಮ ಎಂಬಾತನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1268 ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಚನ್ನಕೇಶವ ದೇವಸ್ಥಾನ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಇದಕ್ಕೂ ಮುಂಚೆ ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 1258ರಲ್ಲಿ, ಅವನು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದನು. ಚನ್ನಕೇಶವ ದೇವಾಲಯವು ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲವಾಗಿವೆ, ಜಗತಿಯೊಂದರ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ. ಒಂದು ಸುಂದರ ಸಂಪ್ರಟದಂತೆ ಕಾಣುವ ಈ ದೇವಸ್ಥಾನ ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಒಂದು ಪರಿಪೂರ್ಣ ನಿರ್ಮಾಣ ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಮುಖ್ಯ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಕೇಶವನಮೂರ್ತಿ ಈಗ ಕಾಣೆಯಾಗಿದೆ; ಆದರೆ ಉಳಿದ ಎರಡು ಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಜನಾರ್ದನ ಮತ್ತು ವೇಣು ಗೋಪಾಲನ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಈಗಲೂ ಇವೆ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಹೊರಗೋಡೆಗಳು ಅತಿ ಸುಂದರವಾದ ಶಿಲ್ಪಗಳಿಂದ ತುಂಬಿವೆ. ಮಲ್ಲಿತಮ್ಮ, ಮಸಣಿತಮ್ಮ, ಪರಶುರಾಮ, ಮಾರಣ ಮುಂತಾದವರು ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ರೂವಾರಿಗಳು. ಬೇರೆ ಕೆಲವು ಹೊಯ್ಸಳ ದೇವಾಲಯಗಳು ಶಿಖರಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಇದರ ಶಿಖರಗಳು ಇಂದೂ ಉಳಿದಿವೆ. ಈ ಸೋಮನೇ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪಂಚಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಎಂಬ ಎರಡು ದೇವಾಲಯಗಳು ನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದ್ದು, ಈಗ ಶಿಥಿಲ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿವೆ.

ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿ : (ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 12,175) ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿಯು ಶಿವಮೊಗ್ಗಿಯಿಂದ 65 ಕಿಮೀ, ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 336 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ತುಂಗಾನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಒಂದು ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರ. ಇಲ್ಲಿ ಕುಶಾವತಿ ಎಂಬ ಸಣ್ಣ ಹೊಳೆ ತುಂಗಾನದಿಯನ್ನು ಸೇರುತ್ತದೆ. ಈ ಊರಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ತುಂಗಾನದಿಯ ಅನೇಕ ತೀರ್ಥಗಳಿಂದಾಗಿ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಒಂದು ಕಡೆ ನೀರಿನ ಕೊರೆತದಿಂದ ಬಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಉರುಳಿಯಾಕಾರದ ಕೊಳವೊಂದಿದ್ದು ಶಾಸ್ತ್ರ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಐತಿಹ್ಯದಂತೆ, ಇಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ನದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪರಶುರಾಮನು ತನ್ನ ರಕ್ತಸಿಕ್ತ ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಶುಚಿಗೊಳಿಸಿದನು. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಠಗಳಿದ್ದು ಸ್ವಾರ್ಥರಾದ ಹವ್ಯಕರ ರಾಮಚಂದ್ರಾಪುರ ಮಠ ಮತ್ತು ಮಾಧ್ವ ವೈಷ್ಣವರ ಪುತ್ತಿಗೆ ಮಠಗಳಿವೆ. ನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ನಾಗರಿಕ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಪುರಸಭೆಯು ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳು ಕೆಳಕಂಡಂತಿವೆ: ಅಂಬುತೀರ್ಥ (ಜನ: 601)ವು ನೋಣಬೂರು ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿ. ಇದು ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಶರಾವತಿ ನದಿಯ ಉಗಮ

ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಈ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲಿಂಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಅರಳಸುರಳಿ ಗ್ರಾಮದ ಹತ್ತಿರ ಶರಾವತಿ ನದಿಯು ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ 6.10 ಮೀಟರುಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರದಿಂದ ಧುಮುಕುತ್ತದೆ. ಇದು 'ಅಚ್ಚುಕನ್ಯಾ ಜಲಪಾತ' ಎಂದು ಹೆಸರುಗಳಿಸಿದೆ. ಭುವನ ಗಿರಿ ದುರ್ಗ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುವ ಕವಲೆದುರ್ಗ (ಜನ: 166) ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಬೆಟ್ಟವೊಂದರ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿ. ಇದು ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 20 ಕಿಮೀ ದೂರವಿದೆ. ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯದ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಈ ಕವಲೆದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ. ಕವಲೆದುರ್ಗ ಎಂದರೆ ಕಾವಲು ದುರ್ಗ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಸಮುದ್ರ ಮಟ್ಟದಿಂದ 969 ಮೀಟರುಗಳ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಇದು 1882ರ ವರೆಗೆ ಹಿಂದಿನ ಕವಲೆದುರ್ಗ ತಾಲೂಕಿನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಸ್ಥಳಪುರಾಣವು ಇದಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ವಾಲ್ಮೀಕಿಯೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ ಕಲ್ಪಿಸಿದೆಯೆಲ್ಲದೆ, ಮಹಾಭಾರತದ ಕಾಮ್ಯಕವನ ಇದೇ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರ ಒಂದು ಭದ್ರ ಕೋಟೆಯಾಗಿತ್ತು. ಮಾಸ್ತಿ ಕಲ್ಲುಗಳು, ದೇವಾಲಯಗಳಾದ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ, ವಿಜಯ ವಿಠಲ, ವೀರಭದ್ರ, ಭುವನೇಶ್ವರಿ, ಕೆಳದಿ ವೆಂಕಟಪ್ಪ ನಾಯಕನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಒಂದು ಮಸೀದಿ ಹಾಗೂ ಎರಡು ಕೊಳಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಶ್ರೀಕಂಠೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಸರಳ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿಂದ ಅರೇಬಿಯನ್ ಸಮುದ್ರ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಾನದ ಸುಂದರ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಶಾಂತಗಂಗಾ ಮತ್ತು ಕಮಂಡಲು ತೀರ್ಥ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಎರಡು ಕೊಳಗಳಿವೆ. ಕವಲೆದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೀರಶೈವ ಮಠವಿದೆ. ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿ-ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ತುಂಗಾನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ, ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮಹಿಷಿ (ಜನ: 447) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂತ ತತ್ಯಾನಂದ ಶ್ರೀಪಾದರ ಸಮಾಧಿ ಇದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ, ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಅಶ್ವತ್ಥ ನಾರಾಯಣ ದೇವರ ಗೌರವಾರ್ಥ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಮಾರ್ಚ್-ಏಪ್ರಿಲ್ ಮಾಹೆಯಲ್ಲಿ ರಥೋತ್ಸವ ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ. ಮರಗಳಲಿ (ಜನ: 285)ಯು ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ, ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆಯೊಂದರ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕಪ್ಪುಗೋಡು ಕೆಲವೇಶ್ವರ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಇದು ಬೆಳ್ಳಾವೆಯ ಕೇದಾರೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನೇ ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಮೂರು ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಗಳಿರುವ ಈ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಗೋಪುರವಿಲ್ಲ. ನೇಳಿಗೆ (ಜನ: 795)ಯು ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 10 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಶಾಸನವೊಂದು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಬೊಮ್ಮಣ್ಣಶ್ರೇಷ್ಠಿ ಎಂಬವನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಇಲ್ಲಿರುವ ಜೈನರ ಅನಂತನಾಥ ಬಸದಿಯನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1608ರಲ್ಲಿ ಆತನ

ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು ಶಿಲೆಯಿಂದ ಪುನರ್ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದರು. ದ್ರಾವಿಡ ಅಥವಾ ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ಬಸದಿ ಒಂದು ಮಾನಸ್ತಂಭವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ 17ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ವೆಂಕಟರಮಣ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಇದರ ಪ್ರಧಾನ ಮೂರ್ತಿ ಕಪ್ಪು ಶಿಲೆಯಿಂದಾದುದು. ಮಂಡಗದ್ದೆ (ಜನ: 1,642) ಲಿಂಗಾಪುರ ಗ್ರಾಮದ ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿ. ಇದು ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ 32 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ-ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿದೆ. ಮಾಂಡವ್ಯ ಮುನಿಯ ಅಶ್ರಮ ಇಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳುವರು. ತುಂಗಾನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ, ಮಂಡಗದ್ದೆ ಬಳಿ, ಸುಂದರವಾದ ನಿಸರ್ಗದತ್ತ ಪಕ್ಷಿಧಾನವಿದೆ. ಮಲೆನಾಡ ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ತರಬೇತಿ ತಾಣವಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡು, 1943ರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯ ಯುದ್ಧ ತಂತ್ರದ ತರಬೇತಿ ಶಾಲೆಯೊಂದು ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 10 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಅರಗ (ಜನ: 709)ವು ಅಗ್ರಹಾರ ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣವೊಂದು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಈ ಊರು ಮಹಾಭಾರತದ ಲಾಕ್ಷ್ಮ್ಯಗೃಹವಿದ್ದ ನಿವೇಶನವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ, ಅರಗ ಎಂಬ ಈ ಊರಿನ ಹೆಸರು ಹಿಂದೆ ಇಲ್ಲಿದ್ದ ಅಗ್ರಹಾರವೊಂದರಿಂದ ಬಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಂಜನೇಯ, ಗಣಪತಿ, ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಅಖಂಡೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಅರಗ-18 ಕಂಪಣಗಳು ಎಂಬ ಪ್ರದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ ಇದಾಗಿತ್ತು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರು ಮತ್ತು ಹುಂಚದ ಶಾಂತರಸು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರವೆನಿಸಿತ್ತು. 1763ರಲ್ಲಿ ಹೈದರ್ ಅಲಿ ಕೆಳದಿಯನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವರೆಗೆ ಈ ಸ್ಥಳ ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರ ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿದ್ದಿತು.

ತುಂಗಭದ್ರಾ ಅಣೆಕಟ್ಟೆ : (ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿ; ಹೊಸಪೇಟೆ ತಾ.) ತುಂಗಭದ್ರಾ ಅಣೆಕಟ್ಟೆ ಹೊಸಪೇಟೆಯಿಂದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಅರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಒಂದು ಪ್ರವಾಸಿ ಕೇಂದ್ರವೆನಿಸಿದೆ. ಕಮರಿಗೆ ಅಡ್ಡ ಕಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಜಲಾಶಯವು ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಹರಡಿಕೊಂಡಿದ್ದು 146 ಜದರ ಮೈಲಿಗಳಷ್ಟು ಪ್ರದೇಶವನ್ನಾಧರಿಸಿದೆ. ಮೂಲದಲ್ಲಿ ನೀರಾವರಿ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಈ ಯೋಜನೆಯಡಿ ಈಗ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಹ ಉತ್ಪಾದಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇಂಜಿನಿಯರಿಂಗ್ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಮತ್ತು ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸಿಗಳು ಈ ಅಣೆಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೋಡಲು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಒಂದು ಉದ್ಯಾನವನವಿದೆ. ತುಂಗಭದ್ರಾ ಮಂಡಳಿ ಪ್ರವಾಸಿಗರ ವಿಹಾರಕ್ಕೆಂದು ಯಂತ್ರಪಾಲಿತ ದೋಣಿಯೊಂದನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತದೆ. ನಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಮಡುಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಳಹಾಕಿ ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವ ಹವ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಸೌಕರ್ಯ

ಗಳು ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರವಾಸಿಧಾಮ ಮತ್ತು ತುಂಗಭದ್ರಾ ಅಣಕಟ್ಟೆಯ ಎರಡೂ ಬದಿಯ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಮೇಲಿರುವ 'ವೈಕುಂಠ', 'ಇಂದ್ರಭವನ', ಮತ್ತು 'ಕೈಲಾಸ' ಅತಿಥಿಗೃಹಗಳಿಂದ ಜಲಾಶಯದ ನಯನಮನೋಹರ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿಂದ ಸುಮಾರು 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ, ರಾಯಚೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗಿಣಿಗೇರ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಿರು ವಿಮಾನ ನಿಲ್ದಾಣವಿದೆ.

ತುಮಕೂರು: ಜಿ; ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 1,08,670) ತುಮಕೂರು, ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ತುಮ್ಮಿಗೂರು ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದ್ದು, ತುಂಬಿಗದಿಂದಾಗಿ ಈ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದಿರುವಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. 'ಟುಮಕೆ' ಎಂಬ ಸಣ್ಣ ನಗರಿಯಿಂದ 'ತುಮಕೂರು' ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಊಹೆಯೂ ಇದೆ. ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 70 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ತುಮಕೂರು, ರಸ್ತೆ ಮತ್ತು ರೈಲು ಸಂಪರ್ಕ ಹೊಂದಿದೆ. ದೇವರಾಯನದುರ್ಗ ಗಿರಿಶ್ರೇಣಿಯ ವಾಯವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆಯೊಂದರ ಕೋಡಿಯ ಸಮೀಪವಿರುವ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇದು ಹರಡಿಕೊಂಡಿದೆ. ಇದೊಂದು ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಕೈದಾಳದ ಕಂತೆ ಅರಸು ಎಂಬುವನು ಒಂದು ಕೋಟೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಒಂದು ಪೇಟೆ ಇದ್ದು ತುಮಕೂರು ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಕೋಟೆಯನ್ನು ಈಗ ನೆಲಸಮ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ತುಮಕೂರಿನಲ್ಲಿ 40ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು, ಒಂಬತ್ತು ಮಸೀದಿಗಳು ಮತ್ತು ಮೂರು ಚರ್ಚ್‌ಗಳಿವೆ. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದೆನ್ನಲಾದ ವಿಶಾಲವಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನವೇ ಇವುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತಿ ಹಳೆಯದು; ಕ್ರಿ.ಶ. 1560ರ ಶಾಸನವೊಂದು ಇಲ್ಲಿದೆ. ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪವಿರುವ ಇದು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಶುಕನಾಸ, ಮುಖಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕಾರ ಇವುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಸಹಿತ ಕುಳಿತಿರುವ ನಾರಾಯಣನ ವಿಗ್ರಹ ಸುಮಾರು 1.5 ಮೀ ಎತ್ತರವಿದೆ. ತುಮಕೂರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದರೆ: ಗೂಳೂರು (ಜನ: 3,114) ತುಮಕೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು ಆರು ಕಿಮೀ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆಿದೆ. ಈಗಿನ ಕೈದಾಳ ಸೇರಿದಂತೆ ಇದು ಹಿಂದಿನ ಕ್ರೀಡಾಪುರದ ಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಶೂನ್ಯ ಸಂಪಾದನೆ ಮುಂತಾದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಸಿದ್ಧ ವೀರಣಾಚಾರ್ಯ ಇದೇ ಸ್ಥಳದವನು. ಕಾರ್ತೀಕಮಾಸ ಕಳೆದ ಮೂರನೆಯ ದಿನದಂದು, ಪ್ರತೀವರ್ಷವೂ ಇಲ್ಲಿ ಜರುಗುವ ಜಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ, ಜೇಡಿಮಣ್ಣಿನಿಂದ ರೂಪಿಸಿದ ಭಾರಿ ಗಾತ್ರದ ಗಣಪತಿ ವಿಗ್ರಹದ ಉತ್ಸವ ನಡೆಸುವರು. ಕೈದಾಳ (ಜನ: 1,266) ವು ತುಮಕೂರಿನಿಂದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಐದು ಕಿಮೀ

ಮತ್ತು ಗೂಳೂರಿನಿಂದ ಒಂದು ಕಿಮೀ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಇದು ಕ್ರೀಡಾಪುರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪುಟ್ಟ ರಾಜ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಐತಿಹ್ಯದಂತೆ ಇದು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ರೂವಾರಿ ಜಕಣಾಚಾರಿಯ ಜನ್ಮಸ್ಥಳ. ಅವನು, ತನ್ನ ದೋಷಯುಕ್ತ ಕೆಲಸಗಾರಿಕೆಯಿಂದಾಗಿ, ಬೇಲೂರಿನಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಕತ್ತರಿಸಿ ಕೊಂಡಿದ್ದ ಕೈಯೊಂದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮರಳಿ ಪಡೆದುದರಿಂದಾಗಿ ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಕೈದಾಳ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂತೆಂದು ಐತಿಹ್ಯ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ಊರಿನ ಚನ್ನ ಕೇಶವ ದೇವಸ್ಥಾನ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕಟ್ಟಡ; ಇದರ ಮಹಾದ್ವಾರದ ಮೇಲಿರುವ ಗೋಪುರ ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ, ಚನ್ನಿಗರಾಯ ಎಂದೂ ಕರೆಯುವ, ಚನ್ನ ಕೇಶವನ ಮೂರ್ತಿ ಸುಮಾರು 1.8 ಮೀ ಎತ್ತರವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಕಠಾರಿ ನೇತುಹಾಕಿಕೊಂಡು, ಉತ್ತರೀಯ ಹೊದ್ದು ಕೈಜೋಡಿಸಿ ನಿಂತಿರುವ ಸುಂದರ ಪ್ರತಿಮೆಯೊಂದನ್ನು ಜಕಣಾಚಾರಿ ಎಂದು ತೋರಿಸುವರು; ಅದರ, ನಿಜವಾಗಿ ಇದು ದೇವಸ್ಥಾನದ, ಅಥವಾ ಅದರ ಗೋಪುರದ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದ ದೊರೆಯೋರ್ವನ ದಿರಬಹುದು. ಗಂಗೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣಗುಡಿಯನ್ನು, ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಶಾಸನವೊಂದು ಹೇಳುವಂತೆ, ಕ್ರಿ.ಶ. 1150ರಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳ ದೊರೆ ನರಸಿಂಹನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗುಳೇಬಾಚಿ ಎಂಬ ಸಾಮಂತನೋರ್ವನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಸಿದ್ಧ ಗಂಗಾ (ಜನ: 2,449) ತುಮಕೂರಿನಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಕ್ಯಾತ್ಸಂದ್ರದಿಂದ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಗಂಗಾ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಒಂದು ನೈಸರ್ಗಿಕ ಚಿಲುಮೆ ಇದ್ದು, ಬಹುಜನರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಮಠದ ಭಕ್ತರೆಲ್ಲರು ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದ ಬಳಿ ಆರು ಸಣ್ಣ ಗುಡಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೀರಶೈವಮಠ ಸುಂದರ ರಮ್ಯ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಮಠವು ಅನೇಕ ವಿದ್ಯಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದು, ಅದರ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯದಲ್ಲಿ ಜಾತಿ ಪಂಥಗಳ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಭಾರಿ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿದಿನ ಉಚಿತ ಆಹಾರ ಒದಗಿಸುವರು.

ತುರುವೇಕೆರೆ: (ತುಮಕೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 8,988) ತುರುವೇಕೆರೆ ತುಮಕೂರಿನಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಕ್ಕೆ 64 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬಾಣಂದ್ರ ರೈಲ್ವೆ ನಿಲ್ದಾಣದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 10 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಅಗ್ರ ಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಇದರ ಉತ್ತರಕ್ಕಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆಯೊಂದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದ್ದು, ಪಟ್ಟಣದ ನೀರು ಪೂರೈಕೆಗೆ ಈ ಕೆರೆಯಲ್ಲದೆ ಕೆಲವು ಕೊಳವೆ ಬಾವಿಗಳನ್ನು ತೋಡಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಹೊರ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ಹಾಗಲವಾಡಿಯ ನಾಯಕರಾದ

ಚಿಕ್ಕನಾಯಕ ಮತ್ತು ಅಣ್ಣನಾಯಕರು ಕೆರೆಯನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸುವ ಮತ್ತು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಪಟ್ಟಣದ ಪೂರ್ವ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬಸವನ ಗುಡಿಯೊಂದಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಬಳಪದ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಟ್ಟಿರುವ ಚನ್ನಿಗರಾಯ ದೇವಸ್ಥಾನವು ಹೊಯ್ಸಳ ರೀತಿಯ ರಚನೆಯಾಗಿದ್ದು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಮುಚ್ಚಿದ ಶುಕನಾಸ, ನವರಂಗ, ಒಂಬತ್ತು ಅಂಕಣಗಳು ಮತ್ತು ಮುಖ ಮಂಟಪಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಚನ್ನಕೇಶವನ ಮೂರ್ತಿ ಸುಮಾರು 1.8 ಮೀಟರು ಎತ್ತರವಿದೆ. ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗ ವಿಶಿಷ್ಟ ಬಗೆಯದು; ಇದರ ಕಪ್ಪು ತಲೆಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕಮಾನಿನಾಕಾರದ ಜಟಿಯಡಿಯಲ್ಲಿ, ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಗಂಗೆಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಈ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬೃಹದಾಕಾರದ ಕಪ್ಪು ಶಿಲೆಯ ನಂದಿಯ ವಿಗ್ರಹ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾಗಿ ಕೆತ್ತಿರುವ ಶಿಲ್ಪವಾಗಿದೆ. ಬೆಟಿರಾಯ ಸ್ವಾಮಿ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಹ ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಕೆತ್ತಿರುವ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಈ ದೇವರ ಶಯನೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಲಂಕೃತ ಮರದ ಮಂಚವನ್ನು ಮೈಸೂರಿನ ದಂಡನಾಯಕ ಕತ್ತಿ ಗೋಪಾಲರಾಜೇ ಅರಸು ನೀಡಿರುವ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ನಾಗರಿಕ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಪುರಸಭೆ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇವೇ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದರೆ : ಅನ್ಯಸಂದ್ರ (ಜನ: 1,146) ತುರುವೇಕೆರೆಯಿಂದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 1960ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಒಂದು ಸಿಮೆಂಟ್ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಇದೆ. ಮಾಯಸಂದ್ರ (ಜನ: 2,468)ವು ತುರುವೇಕೆರೆಯಿಂದ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಹೆಬ್ಬಾರ್ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರ ಪಂಚಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಬೆಸ್ತರು ಆರಾಧಿಸುವ ಮಾಯಮ್ಮನ ಒಂದು ಹಳೇ ಗುಡಿ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿ ದೇವತೆಯಾದ ಕೇಲ್ವಾ ಪುರದಮ್ಮನ ಗುಡಿ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ಬೆಟ್ಟವೊಂದರ ಮೇಲೆ, ಮಹದೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಮಾಯಸಂದ್ರದಿಂದ ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ರಾಮ ಸಾಗರ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ವರದರಾಜ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ನಾಗಲಾಪುರ (ಜನ: 962) ಮಾಯಸಂದ್ರದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ತುರುವೇಕೆರೆಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 14 ಕಿಮೀ ದೂರವಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ದೊರೆ ಮೂರನೆಯ ಬಲ್ಲಾಳನ ಶಾಸನಗಳು ಪತ್ತೆಯಾಗಿರುವ ಇದು ಹಿಂದೆ ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಹದಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳರಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಂದರವಾದ ಚನ್ನಕೇಶವ ಮತ್ತು ಕೇದಾರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಈಗ ಶಿಥಿಲಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಎರಡು ದೇವಾಲಯಗಳ ನಡುವೆ ಒಂದು ಕೆರೆಯಿದೆ. ಸಂಪಿಗೆ (ಜನ: 1,964) ತುರುವೇಕೆರೆಯಿಂದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಆರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ.

ಹೆಬ್ಬಾರ್ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರ ನೆಲೆಯಾಗಿರುವ ಇದನ್ನು ಜೈಮಿನಿ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಖ್ಯಾತಿವೆತ್ತ ವೀರ ಸುಧನ್ವನ ರಾಜಧಾನಿ ಚಂಪಕ ನಗರವಿದ್ದ ಸ್ಥಳ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಇಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟರಮಣ ಸ್ವಾಮಿಯ ಸೊಗಸಾದ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಸೂಳೇಕೆರೆ (ಜನ: 510) ತುರುವೇಕೆರೆಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಒಂಭತ್ತು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ, ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಶುಕನಾಸ ಮಾತ್ರವಿರುವ, ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಈಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗದ ಸಮೀಪ, ಭೈರವನ ಮೂರ್ತಿಯೊಂದಿದೆ. ಮುಖಮಂಟಪ, ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವ ಮೂರು ಅಂಕಣಗಳು, ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುವಾಹಿನಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ನವರಂಗ ಇವುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ವೀರಭದ್ರ ದೇವರಗುಡಿಸಹ ಇಲ್ಲಿದೆ. ತಂಡಗ (ಜನ: 1,645) ಅಥವಾ ಹಳೇ ತಂಡಗವು ತುರುವೇಕೆರೆಯಿಂದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 14 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ನೋಣವಿನಕೆರೆಯಿಂದ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 14 ಕಿಮೀ ದೂರವಿದೆ. ಪ್ರಖ್ಯಾತ ದೊರೆಯಾದ ಶಾಲಿವಾಹನ ಇವೇ ಊರಿನ ಕುಂಬಾರ ಸ್ತ್ರೀಯೋರ್ವಳಿಗೆ ಜನಿಸಿದವನೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಕರನಾರಾಯಣಪುರ ಎಂದು ಕರೆದಿರುವ ಈ ಊರು ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿರುವ, 14ನೆಯ ಶತಮಾನದ, ಚನ್ನಕೇಶವ ದೇವಾಲಯ ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಒಂದು ಉತ್ತಮ ನಮೂನೆಯಾಗಿದೆ. ಚಿಕ್ಕದೂ, ಹಳೆಯದೂ ಆದ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ (ಶಾಸನಗಳಂತೆ ಮೂಲ ಸ್ಥಾನೇಶ್ವರ) ಗುಡಿ ನೋಣವಿನಕೆರೆಯ ನೋಣಬೇಶ್ವರ ಗುಡಿಯಂತೆಯೇ ಇದೆ. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಕುಂಬಾರ ಕರಿಕಲ್ಲು ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬೆಟ್ಟ ಅದರ ಗವಿಯೊಂದರಲ್ಲಿರುವ ಗವಿಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಲಿಂಗದಿಂದಾಗಿ ಒಂದು ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳವೆನಿಸಿದೆ.

ದಾಂಡೇಲಿ : (ಉ. ಕ. ಜಿ; ಹಳೆಯಾಳ ತಾ; ಜನ: 1981ರಲ್ಲಿ 47,625) ದಾಂಡೇಲಿ ನಗರವು ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 481 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ದಾಂಡೇಲಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪುರಾಣ ಕಾಲದ ದಂಡಕಾರಣ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದೆ ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ದಾಂಡೇಲಿಯು ನೈಸರ್ಗಿಕ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಅದರಿಂದಾಗಿ ಅದು ಮಹತ್ವದ ಔದ್ಯಮಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ದಾಂಡೇಲಿ ಮತ್ತು ಅಕ್ಕಾ ವರಗಳ ನಡುವೆ ರೈಲು ಸಂಪರ್ಕವಿದೆ. ವೆಸ್ಟ್‌ಕೋಸ್ಟ್ ಪೇಪರ್ ಮಿಲ್ಸ್ (1956), ಪ್ಲೈವುಡ್ ಫ್ಯಾಕ್ಟರಿ (1944), ಫೆರೋಮ್ಯಾಂಗನೀಸ್ ಫ್ಯಾಟಿಕ್ (1956) ಮುಂತಾದವುಗಳು ದಾಂಡೇಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಮಾಣದ ಉದ್ಯಮಗಳಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಪ್ಲೈವುಡ್ ಫ್ಯಾಕ್ಟರಿಯ ಶಾಖೆಗಳನ್ನು ಧಾರವಾಡ, ತಾಳಗುಪ್ಪು, ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ (ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆ), ಹಂಗಾರಕಟ್ಟೆ, ಅಹಮದಾಬಾದ್, ಇಬಾರಸಿ (ಮಧ್ಯ ಪ್ರದೇಶ), ಮುಂಬೈ ಮುಂತಾದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಅಲ್ಲೊಂದು ಮರಗಳನ್ನು ತುಂಡರಿಸುವ ಕಾರ್ಖಾನೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಫೆರೋಮ್ಯಾಂಗನೀಸ್ ಉತ್ಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ದಾಂಡೇಲಿಯು ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು ಕಾಳೀ ನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯ ಹರಿದ್ವರ್ಣ ಅರಣ್ಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಸುಂದರ ರಮಣೀಯವಾದ ದೃಶ್ಯಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಸೈಕ್ಸ್‌ಪಾಯಿಂಟ್, ಕವಳಿ ಗುಹೆಗಳು, ಸಿಂತೇರಿ ಬಂಡೆ, ಇವೆಲ್ಲ ದಾಂಡೇಲಿಯ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸುಂದರವಾದ ವಿಚಾರ ಸ್ಥಳಗಳಾಗಿವೆ. ಸೈಕ್ಸ್‌ಪಾಯಿಂಟ್‌ನಿಂದ ಕಾಳೀ ವಿಮ್ಯುತ್ ಕೇಂದ್ರ (ನಾಗರಝರಿ)ದ ಸಮಗ್ರವಾದ ಮನೋಹರ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ದಾಂಡೇಲಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ವನ್ಯಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಭಯಾರಣ್ಯವೂ ಇದೆ. ಅಲ್ಲಿರುವ ಮುನಿಸಿಪಲ್ ಕೌನ್ಸಿಲ್ ದಾಂಡೇಲಿಯ ನಾಗರಿಕ ಅಡಳಿತದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತವೆ. ದಾಂಡೇಲಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 22 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಬಿಕಾನಗರದಲ್ಲಿ ಕಾಳೀ ಜಲವಿದ್ಯುಜ್ಜನಕ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಅದು ದಾಂಡೇಲಿ ನಗರದ ಬಡಾವಣೆಯಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ತೀವ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಿದೆ.

ದಾವಣಗೆರೆ : (ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿ ; ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ ; ಜನ : 1,96,481) ದಕ್ಷಿಣ ರೈಲ್ವೆಯ ಮಿರಜ್-ಬೆಂಗಳೂರು ರೈಲುದಾರಿಯ ಮೇಲಿರುವ ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣವಾದ ದಾವಣಗೆರೆ ನಗರವು ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ಔದ್ಯಮಿಕ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇದು ಚಿತ್ರದುರ್ಗದಿಂದ 61 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 263 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ನಗರಸಭೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಇದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದ ದಾವಣಕೆರೆ ಎಂಬ ಕೆರೆಯಿಂದಾಗಿ ಈ ಊರಿಗೆ ದಾವಣಗೆರೆ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ದನಗಳ ವ್ಯಾಪಾರದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲಿ ದನಗಳ ಸಂತೆ ನೆರೆಯುತ್ತದೆ. ಇದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಹಳ್ಳಿಗೆ ದಾವಣಕೆರೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು. ಕಾಲಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಅದರ ಹೆಸರು ದಾವಣಗೆರೆ ಎಂದಾಯಿತು. ಇದು ಕೆಲವು ಸ್ಥಳೀಯ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದ್ದಿರುವ ಬೇತೂರು ಎಂಬುದರ ಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಹೈದರ್ ಅಲಿಯು ಇದನ್ನು ಅಸ್ವಾಚಿರಾಂ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮರಾಠಾ ಸರದಾರನಿಗೆ ಜಹಗೀರಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಅಸ್ವಾಚಿರಾಮನು ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು ನೆಲೆಗೊಳ್ಳಲು ಉತ್ತೇಜನವಿತ್ತನು. ಅಸ್ವಾಚಿರಾಮನು ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದೆ ಸಾವನ್ನಪ್ಪಿದನು. ಆದರೆ ಅದೃಷ್ಟವಶಾತ್ ಈ ಪಟ್ಟಣವು ಟಿಪ್ಪುಸಲ್ತಾನ್ ಹಾಗೂ ಅನಂತರದ ಅರಸರಿಂದ ಅದೇ ವಿಧವಾದ ಉತ್ತೇಜನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾ ಬಂದು ಈಗಿನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಕಾರಣವಾಯಿತು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರೈಲು ಸೌಕರ್ಯ ಒದಗಿದ ನಂತರ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಹೆಚ್ಚಿದ ಜನ

ಸಂಖ್ಯೆಯ ಕಾರಣದಿಂದ ನಗರದ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಯಿತು. ಇದು ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡ ಹಾಗೂ ಅತ್ಯಂತ ಜನನಿಬಿಡವಾದ ನಗರವಾಗಿದೆಯಲ್ಲದೆ, ಇದೇ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ಬೃಹತ್ತಾದ ಹಾಗೂ ಜನನಿಬಿಡ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಕಡಲೆಕಾಯಿ ಹಾಗೂ ಹತ್ತಿ ಬೆಳೆಯುವ ಸಮೃದ್ಧ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರುವ ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡಲೆಕಾಯಿ ಎಣ್ಣೆಯ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವನಸ್ಪತಿ ಉತ್ಪಾದನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ನಿರತವಾಗಿವೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಕುಕ್ಕವಾಡ ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡ ಬಾತಿ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸಕ್ಕರೆ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳಿವೆ. ಈ ನಗರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬಟ್ಟೆ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳು, ಮರ ಕೊಯ್ಯುವ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳು, ನೆಲಹಾಸು ಬಿಲ್ಲೆಗಳ ಉತ್ಪಾದಕ ಘಟಕಗಳು, ಗಚ್ಚು ಮಿಶ್ರಣ (ಕಾಂಕ್ರೀಟಿ) ದ ಉತ್ಪಾದಕ ಘಟಕಗಳು, ಹುಚಿನ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳು, ಅಲ್ಯುಮಿನಿಯಂ ಉದ್ಯಮಗಳು, ಮೇಣಕಪ್ಪಡ ಉತ್ಪಾದಕ ಉದ್ಯಮಗಳು ಇವು, ಅದರಿಂದಾಗಿ ಈ ನಗರದಲ್ಲಿ ಶ್ರಮಜೀವಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಟ್ಯಾಕ್ಸಿ, ಟ್ರೀಲರ್‌ಗಳ ಉತ್ಪಾದಕ ಘಟಕವೂ ಇದೆ. ಹೊಸ ಬಡಾವಣೆಗಳಲ್ಲಿನ ವಿಶಾಲವಾದ ಬೀದಿಗಳು, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಉದ್ಯಾನವನಗಳು ಹಾಗೂ ಆಕರ್ಷಕ ಚೌಕಗಳಿಂದಾಗಿ ಈ ಊರಿನ ಸೌಂದರ್ಯವು ಇಮ್ಮಡಿಗಿಳಿದಿದೆ. ಇಂಜಿನಿಯರಿಂಗ್ ಕಾಲೇಜು, ಮೆಡಿಕಲ್ ಕಾಲೇಜು, ಕಲಾ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನ ಕಾಲೇಜು, ಶಿಕ್ಷಣ ತರಬೇತಿ ಕಾಲೇಜು, ಕಲೆ ಮತ್ತು ಕುಶಲ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳ ವಿದ್ಯಾಲಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಈ ನಗರವು ಮಹತ್ವದ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದೆ. ಅಡಿಕೆ ಮತ್ತು ಕಂಬಳಿಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ವ್ಯಾಪಾರದ ವಸ್ತುಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ದುಗ್ಗಮ್ಮ (ದುರ್ಗಾಂಬಾ) ಮತ್ತು ವೀರಭದ್ರದೇವರ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ದಾವಣಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವದ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದರೆ ಅನೇಕೊಂಡ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಮಳಲೈಯ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಬಾಡದ ಕೋಡಿಬಸವಣ್ಣ ಮತ್ತು ಅಂಜನೇಯ, ಹಡದಿಯ ಹನುಮಾನ ದೇವಾಲಯ, ಅನೇಕೊಂಡ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ, ಕೊಡಗನೂರಿನ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ, ಕೊಗ್ಗನೂರಿನ ಈಶ್ವರ, ಶಂಕರನಹಳ್ಳಿಯ ರಂಗನಾಥ ಮತ್ತು ನೀರುತಡಿಯ ರಂಗನಾಥ ಮುಂತಾದವು. ದಾವಣಗೆರೆಯಿಂದ 21 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಲೋಕಿಕೆರೆ (ಜನ : 3,246) ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯು ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಪುರಾತನ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲು ಮತ್ತು ಮಾಸ್ತಿ ಕಲ್ಲುಗಳು ಈ ಊರಿನ ಪ್ರಾಚೀನತೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕೆರೆಯ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕೋಡಿ ಕಾಳೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ನೈಋತ್ಯ ಮೂಲೆಯ ಕಂಬದ ಮೇಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. 1129ರ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಮೂಲದೇವತೆಯನ್ನು ಮೂಲಸ್ಥಾನದ ಕಲ್ಲುದೇವ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕೇತೇಶ್ವರ

ದೇವಾಲಯವು ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ಗುಡಿಯಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ನಾರಾಯಣ, ಮೈಲಾರದೇವ, ವೀರಭದ್ರ ಮತ್ತು ಹನುಮಾನ್ ಎಂಬ ದೇವಾಲಯಗಳು ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ದಾದ ಹನುಮಾನ್ ದೇವಾಲಯವು ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದೆ.

ದೇವದುರ್ಗ : (ರಾಯಚೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ : 81,927) ದೇವದುರ್ಗವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 469 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಏರುಪೇರುಗಳಿರುವ ಭೂಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಊರು. ಹದಿನಾರು, ಹದಿನೇಳನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬೇಡರ ಜಾತಿಯ ಪಾಳೆಯಗಾರರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಆಯಕಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಳ ಇದಾಗಿತ್ತು. ಅರಂಭದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರಿಗೆ ಅಧೀನರಾಗಿದ್ದ ಈ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಅನಂತರ ವಿಜಾಪುರದ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಅಶ್ರಯಿಸಿದ್ದರು. ಅವರ ಕಾಲದ ಕೋಟೆಯ ಅವಶೇಷಗಳು ಈಗಲೂ ಗೋಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆ ಇದೆ. ದೇವದುರ್ಗ ತಾಲೂಕು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿದೆ. ಬೆಂಕಲು ದೊಡ್ಡಿ ಹಳ್ಳಿಯ ತಿಮ್ಮಪ್ಪ ದೇವಾಲಯ, ಮುನ್ಸಗಲ್ ಹಳ್ಳಿಯ ರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯ, ಮುಂಡಗೆರಿ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯ ಶಿವರಾಯ ದೇವಾಲಯ, ಕೃಷ್ಣಾನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವ ಕೊಪ್ಪೇರಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಗಾಗಲ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಲ್ಲಮ ಮಹಾಪ್ರಭುಗಳ ದೇವಾಲಯಗಳು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಗಬ್ಬೂರು (ಜನ : 4,444) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು ಇವೆ. ಪುರಾತನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿದ್ದು, ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದ ಇದು ಗೋಪುರ ಗ್ರಾಮ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಮೆಂಕಟೇಶ್ವರ, ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ, ಈಶ್ವರ, ಬಂಗಾರ ಬಸಪ್ಪ ಮತ್ತು ಹನುಮಾನ್ ಎಂಬುವು ಇಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವದ ದೇವಾಲಯಗಳಾಗಿವೆ. ಇನ್ನಲ್ಲದೆ ಅನೇಕ ಹಾಳುಬಿದ್ದ ದೇವಾಲಯಗಳೂ, ಎರಡು ಮೂರು ಮಠಗಳೂ ಕೆಲವೊಂದು ಪುಸ್ತಕಗಳೂ, ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲೂ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಚಂದಿಗೇಟ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಠವನ್ನು ಗನ್ನೀಗುಡಿ ಮಠ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ನಯವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲಾದ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಮಳೆಶಂಕರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಬರಬಾದ ಬೂದು ಬಣ್ಣದ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದ್ದು, ಅದು ಎತ್ತರದ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಮೂರು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಎರಡರಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕವಿನ ಮೂರ್ತಿಗಳು, ಮೂರನೆಯದರಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವೂ ಇವೆ. ಬಂಗಾರ ಬಸಪ್ಪನ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಗಣೇಶನ ವಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ ಗರ್ಭಗೃಹವಿದ್ದು, ಎರಡು ನಂದಿಗಳು (ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡದಾಗಿದ್ದು, ಇನ್ನೊಂದು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿದೆ) ಮತ್ತು ಶಿಲಾಶಾಸನವುಳ್ಳ ಕಲ್ಲಿನ ಫಲಕವಿದೆ.

ಗಬ್ಬೂರಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಕೋಟೆ ಗೋಡೆಗಳಿವೆ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅವು ಪಾಳು ಮೀಳುವ ವಿವಿಧ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಚೌಕಾಕಾರದ ಅವುಗಳ ಕೊತ್ತಳಗಳು ಮುಸ್ಲಿಂ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿವೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಚಾಳುಕ್ಯರ ಅರನೇಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದ 1109ರ ಶಿಲಾಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಊರು (ಆಗ ಅದನ್ನು ಗೊಬ್ಬೂರು ಅಥವಾ ಹಿರಿಯ ಗೊಬ್ಬೂರು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು). ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಶಿಲಾಶಾಸನವು ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿನಾಲಯ ಅಥವಾ ನಗರ ಜಿನಾಲಯ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಜೈನ ಬಸದಿಯಿದ್ದಿತೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಜಾಲಹಳ್ಳಿಯು ದೇವದುರ್ಗ ತಾಲೂಕಿನ ಇನ್ನೊಂದು ಹಳ್ಳಿಯಾಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯವಿದೆ.

ದೇವನಹಳ್ಳಿ : (ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ : 15,187) ದೇವನಹಳ್ಳಿಯು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 39 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಊರನ್ನು ದೇವನ ದೊಡ್ಡಿ ಮತ್ತು ದೇವನಪುರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನು ಇದಕ್ಕೆ ಯೂಸುಫಾಬಾದ್ ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಅದು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1501ರಲ್ಲಿ ಅವತಿಯ ಮಲ್ಲಭೈರೇಗೌಡನು ದೇವನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನು. ಈಗ ಅದರ ಅವಶೇಷಗಳು ಇಂದಿಗೂ ಉಳಿದಿವೆ. ಅನಂತರ ಆತನು ಈ ಊರಿನ ಆಡಳಿತದ ನಿರ್ವಹಣೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಸಹೋದರನಾದ ಸಣ್ಣ ಭೈರೇಗೌಡನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಈ ಮನೆತನದವರು 1749ರವರೆಗೆ ಈ ಊರಿನ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದರು. ಅದೇ ವರ್ಷ ಮೈಸೂರಿನ ದಳವಾಯಿ ನಂಜರಾಜಯ್ಯನು ಈ ಊರನ್ನು ಅಕ್ರಮಿಸಿ ಮೈಸೂರು ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡನು. ಇದೇ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೈದರ್ ಅಲಿಯು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದು. 1750ರಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿದನು. 1791ರಲ್ಲಿ ಲಾರ್ಡ್ ಕಾರ್ನ್ ವಾಲೀಸನು ಈ ಕೋಟೆಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ವೇಣು ಗೋಪಾಲ ದೇವಾಲಯವು ಇಲ್ಲಿಯ ಮುಖ್ಯ ಮಂದಿರವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಹೊರ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ರಾಮಾಯಣದ ಕಥೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ನಾಲ್ಕು ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಗೋಪುರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಒಂಥು ಚಿಕ್ಕ ಕಲ್ಲಿನ ಮಂಟಪವು ಈ ದೇವಾಲಯದ ಎದುರಿನಲ್ಲಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1698ರ ಒಂದು ತಾಮ್ರಪಟೆ ಹಾಗೂ ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅವತಿಯ ಪ್ರಭುಗಳು ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರ, ಸರೋವರದ ಅಂಜನೇಯ, ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಗಂಗಮ್ಮ ಎಂಬುವು ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ದೇವಾಲಯಗಳಾಗಿವೆ.

ಮಹಂತಿನ ಮಠ ಎಂಬ ವೀರಶೈವ ಮಠದಲ್ಲಿ ಪರ್ವತೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿಯ ಗದ್ದುಗೆ ಇದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲೊಂದು ಮಸೀದಿ ಇದೆ. ಬೆಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನ ಚಿರ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಒಂದು ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪಕಲಾ ಶಾಲೆಯಿದೆ. ಶಿಲ್ಪ ಹನುಮಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಡುವ ಈ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಗುರುಕುಲ ಪದ್ಧತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ಕಲೆಯಲ್ಲಿ ತರಬೇತಿಯನ್ನು ನೀಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಪುರ ಸಭೆ ಇದೆ. ಅನಂತ (ಜನ: 2,104) ಎಂಬುದು ದೇವನಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹದಿನಾಲ್ಕು ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಸುಮಾರಿಗೆ ರಣಭೈರೇಗೌಡನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಏಳು ಜನ ರೈತರು ಅತ್ಯಂತ ದುರಂತವಯ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾಂಚಿಯನ್ನು ತೊರೆದು ಅವತಗಿ ಬಂದು ನೆಲೆಗೊಂಡರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ರಣಭೈರೇಗೌಡನು ಅವತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲೆಗೊಂಡನು. ಆದರೆ ಆತನ ಉಳಿದ ಹೋದರರು ತಮ್ಮ ಭಾಗ್ಯವನ್ನರಸುತ್ತ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಊರುಗಳಿಗೆ ಹೋದರು. ಒಂದು ಹೇಳಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ತುಂಡರಸರಾದರು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಚನ್ನಕೇಶವ ಮತ್ತು ಗಂಗಸೋಮೇಶ್ವರ ಎಂಬ ದೇವಾಲಯಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಪುರಾತನ ವಾಗಿವೆ.

ದೇವರಾಯನದುರ್ಗ : (ತುಮಕೂರು ಜಿ; ತುಮಕೂರು ತಾ; ಜನ: 177) ಕರಿಗಿರಿ ಕ್ಷೇತ್ರ ಎಂದು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕರೆಯಲಾಗಿರುವ ದೇವರಾಯನದುರ್ಗವು ಕೋಟಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಸಮುದ್ರ ಪಾತಳಿಯಿಂದ 1,188 ಮೀ ಎತ್ತರ ವಾಗಿದೆ; ಮತ್ತು ತುಮಕೂರಿನಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಸುಂದರ ರಮ್ಯ ದೃಶ್ಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವಿಶಾಲವಾದ ಅರಣ್ಯಗಳ ನಡುವೆ ನೆಲೆಗೊಂಡಿದೆ. ವಿಜಯ ನಗರ ಅರಸರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಜಯಮಂಗಲಿ ನದಿಯ ಉಗಮ ಸ್ಥಳದ ಸುತ್ತಲೂ ಒಂದು ಒಡ್ಡು ನಿರ್ಮಿಸಿ ವಿಶಾಲವಾದ ಬುಕ್ಕ ಸಮುದ್ರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಜಲಾಶಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಕೋಟಿಗೆ ಏಳು ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರಗಳಿವೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಮೂರು ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಹಂತಗಳಿವೆ. ದೇವರಾಯನ ದುರ್ಗದ ಹಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ದುರ್ಗ ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯಗಳು ಬೆಟ್ಟದ ಕೆಳಗಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿವೆ. ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ದುರ್ಗ ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕಂಠೀರವ ನರಸರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರು ನಿರ್ಮಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪುರಾತನವಾದ ಹನುಮಂತನ ದೇವಾಲಯ ವಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ಸಂಜೀವರಾಯನ ದೇವಾಲಯವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಡಕ ಎಂಬ ಅರಸನ ಹೆಸರಿನಿಂದಾಗಿ ಇದಕ್ಕೆ ಜಡಕನದುರ್ಗ ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು. 1697ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನ ದೊರೆ ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರು ಅದನ್ನು

ನಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ನಂತರ ದೇವರಾಯನ ದುರ್ಗವೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟರು. ಈಗಿರುವ ಕೋಟೆಯು ಅವರಿಂದ ನಿರ್ಮಿತ ವಾಯಿತು. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸಿಗರ ತಂಗು ಮನೆ ಇದೆ. ಅಲ್ಲಿ ರಾಮತೀರ್ಥ ಮತ್ತು ಧನುಷ್ಕಾರ್ತೀರ್ಥ ಎಂಬ ಎರಡು ಡೋಣಿಗಳಿವೆ ಅವುಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನ ಮೂರ್ತಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ಗುಹೆಯಿದೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಮೂರನೇಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಕುಂಭಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪರಿಚಿತ ವಾಗಿರುವ ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಶುಕನಾಸಿ, ನವರಂಗ ಮತ್ತು ಒಂದು ಮುಖಮಂಟಪವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹ ತೀರ್ಥ, ಪರಾಶರತೀರ್ಥ ಮತ್ತು ಪಾದತೀರ್ಥ ಎಂಬ ಮೂರು ಪವಿತ್ರ ಜಲಾಶಯಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು ಮೆಟ್ಟಿಲು ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳುಳ್ಳ ಇಕ್ಕೆಟ್ಟಾದ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಮೆಟ್ಟಿಲು ಗಳು ಅತ್ಯಂತ ತಳದಲ್ಲಿರುವ ಜಲಾಶಯದವರೆಗೆ ಮುಟ್ಟಿವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುರುಡನ ಗುಡಿ ಮತ್ತು ದೀವಿಗೆ ಗುಂಡು ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಬೃಹತ್ತಾದ ಬಂಡೆಗಲ್ಲು ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಾಮದ ಚಿಲುಮೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ತಿಳಿನೀರಿನ ಕಾರಂಜಿಯು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅದರ ನೀರು ಬಂಡೆಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ತೋಡಿರುವ ಗುಂಡಿಯನ್ನು ತುಂಬಿ ಹೊರ ಚಿಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿಯುವ ಮಂಗಲಿ ಮತ್ತು ಜಯ ಎಂಬ ತೊರೆಗಳು ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿ ಜಯಮಂಗಲಿ ಎಂಬ ನದಿಯಾಗಿ ಹರಿದಿವೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು ಪ್ರವಾಸಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಿದೆ.

ದೇವಲಘಾಣಗಾಪುರ : (ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಜಿ; ಅಫಜಲ್ ಪುರ ತಾ; ಜನ: 3,139) ದೇವಲಘಾಣಗಾಪುರವು ಅಫಜಲ್ ಪುರ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ದತ್ತಾತ್ರೇಯನ ಅರಾಧಕರ ತೀರ್ಥಸ್ಥಳ ವಾಗಿದ್ದು ಮದ್ರಾಸ್.ಮುಂಬೈ ರೈಲುದಾರಿಯ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಘಾಣಗಾಪುರ ರೈಲ್ವೆ ನಿಲ್ದಾಣದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 16 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 651 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಕರ್ನಾಟಕ ಮತ್ತು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ರಾಜ್ಯಗಳ ಅಸಂಖ್ಯ ಭಕ್ತರು ಈ ದೇವತೆಗೆ ಬಹು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ದತ್ತಾತ್ರೇಯನ ಅವತಾರವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿರುವ ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ಸರಸ್ವತಿ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಪೂಜ್ಯ ಮಠವೂ ಈ ಊರಿನ ಪ್ರಮುಖ ಆಕರ್ಷಣೆಯಾಗಿದೆ. ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳು ವರ್ಷಾದ್ಯಂತ ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಮತ್ತು ಅಮರ್ಜಾ ಮತ್ತು ಭೀಮಾ ನದಿಗಳ ಸಂಗಮದಲ್ಲಿ ಪವಿತ್ರ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಇದು ದೇವಲಘಾಣಗಾಪುರ ಎಂದು ಪರಿಚಿತ ವಾಗಿದೆ.

ದೊಡ್ಡ ಗದ್ದೆ ವಳ್ಳಿ : (ಹಾಸನ ಜಿ; ಹಾಸನ ತಾ; ಜನ: 927) ಹಾಸನದಿಂದ ಬೇಲೂರಿಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ

ಹಾಸನದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ದಕ್ಷಿಣ ಕೊಲ್ಲಾಪುರ ಎಂದು ಸಹ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. 2.1 ಮೀಟರ್ ಎತ್ತರವಿರುವ ಗೋಡೆಯಿಂದ ಆವೃತ್ತವಾಗಿರುವ ಇಲ್ಲಿನ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಮಂದಿರ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ರತ್ನದಂತಿದೆ. ಇದೊಂದು ಹೊಯ್ಸಳರ ಪಂಚಕೂಟ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದ್ದು, ಈ ದೇವಾಲಯದ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಮಂದಿರಗಳ ಶಿಲಾಗೋಪುರಗಳ ಮೇಲೆ ಹೊಯ್ಸಳರ ಲಾಂಛನವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1114ರಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಹಣ ರಾವುತ ಎಂಬ ವರ್ತಕನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಇದು ಹೊಯ್ಸಳರ ಪ್ರಾರಂಭದ ಸ್ಮಾರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಪಶ್ಚಿಮ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿರುವ ಹದಿನಾರು ಸ್ತಂಭಗಳ ಕಲಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕೆತ್ತನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಭುವನೇಶ್ವರಿಗಳು ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಹ ಕಲಾಕೃತಿಗಳಾಗಿವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಮಧ್ಯದ ಭುವನೇಶ್ವರಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಮಟ್ಟದ ಕೆತ್ತನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಪೂರ್ವ ಮಹಾದ್ವಾರದ, ಬಾಗಿಲುನಾಡವು ಉತ್ತಮ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. 'ದಕ್ಷಿಣ ಕೊಲ್ಲಾಪುರಮ್ಮ' ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಮುಖ ದೇವತೆ. 1.3 ಮೀಟರ್ ಎತ್ತರವಿರುವ ಈ ಮೂರ್ತಿಯು ತನ್ನ ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶಂಖ, ಕಮಲ, ಜಪಮಾಲೆ ಮತ್ತು ಗಂಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾಳೆ.

ದೊಡ್ಡ ಬಳ್ಳಾಪುರ : (ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿ ; ತಾ. ಕೇ ; ಜನ : 47,172) ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 39 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಬಳ್ಳಾಪುರವು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪಟ್ಟಣ. ಈ ಊರ ಹೆಸರನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಒಂದು ದಂತ ಕತೆಯಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರತಿದಿನ ಒಂದು ಹಸು ಒಂದು ಬಳ್ಳದಷ್ಟು ಹಾಲನ್ನು ಹುತ್ರದ ಮೇಲೆ ಸುರಿಸುತ್ತಿತ್ತಂತೆ. ಈ ಬಳ್ಳಾಪುರವನ್ನು ಚಿಕ್ಕ ಬಳ್ಳಾಪುರ ದಿಂದ ವಿಭಿನ್ನವೆಂದು ಗುರುತಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ದೊಡ್ಡ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಂದಿನ ಈ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಆವತಿಯ ಮಲ್ಲಬೆರೇಗೌಡನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆವತಿಯ ಮನೆತನದ ಒಂದು ಶಾಖೆಯ ಅರಸರು ಈ ನಗರವನ್ನಾಳುತ್ತಿದ್ದರು. 1637-38ರಲ್ಲಿ ರಣದುಲ್ಲಾ ಖಾನನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದ ವಿಜಾಪುರದ ಸೈನ್ಯವು ಇದನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಅನಂತರ ಇದನ್ನು ಷಾಜಿಯ ಬೆಂಗಳೂರು ಜಾಗೀರಿನ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿ ಸೇರಿಸಲಾಯಿತು. ಪ್ರಾರಂಭದ ಹೊಯ್ಸಳರ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನವೊಂದರ ಮೇಲೆ ಬರೆದಿರುವ ಪರ್ಶಿಯನ್ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ 1689ರಲ್ಲಿ ಔರಂಗಜೇಬನ ಸೈನ್ಯವು ಈ ನಗರವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ದೊಡ್ಡ ಬಳ್ಳಾಪುರವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಅಲಿ ಖುಲಿ ಖಾನನಿಗೆ ಜಾಗೀರಾಗಿ ನೀಡಲಾಗಿತ್ತು. ಅವನ ಮರಣಾನಂತರ ಸಿರಾದ ದರ್ಗಾ ಖುಲಿ ಖಾನಾನ್ ಈ ಜಾಗೀರನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು.

ಇದನ್ನು ನಿಜಾಮನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಾಗ, ಅಬ್ದುಸ್ ಖುಲಿ ಖಾನನಿಗೆ ಜಾಗೀರಾಗಿ ನೀಡಲಾಯಿತು. ಕಡೆಗೆ ಹೈದರ್ ಅಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ತನ್ನ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಈ ನಗರದಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ದಾದ ವೆಂಕಟರಮಣಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ, ಹೈದರ್ ಅಲಿಯ ಕೈಕೆಳಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಅರಣಾಚಲಪಂತ ಹಾಗೂ ಅವನ ಪತ್ನಿಯ ಎರಡು ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿವೆ. ಇವನು ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು 18ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಶಿವನಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಪ್ರಸನ್ನ ಚಂದ್ರಮೌಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಅತ್ಯಂತ ಹಳೆಯದಾದುದು. ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನೂ ಅರಣಾಚಲ ಪಂತನೇ ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ದೊಡ್ಡ ಬಳ್ಳಾಪುರದ ಇತರ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದರೆ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ರಾಮ ಹಾಗೂ ಜನಾರ್ದನಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಅಬ್ದುಸ್ ಖುಲಿ ಖಾನನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಅಶೂರ್ ಖಾನ್ ಬಹು ಸುಂದರವಾದ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಸೈಯದ್ ಹುಸೇನ್ ಷಾ ಖಾದ್ರಿ ಮತ್ತು ಸೈಯದ್ ಅಲ್ಲಾವುದ್ದೀನ್ ಚಿಸ್ತಿ ದರ್ಗಾ ಇಲ್ಲಿನ ಎರಡು ಪವಿತ್ರ ಮುಸ್ಲಿಂ ಸ್ಮಾರಕಗಳು. ಪ್ರತೀ ವರ್ಷ ಮೊಹರಮನ್ನು ವೈಭವದಿಂದ ಆಚರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ದೇಶಾದ್ಯಂತ ಇರುವ ಷೀಯಾ ಪಂಥೀಯರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ದೊಡ್ಡ ಬಳ್ಳಾಪುರ ನೇಯಿಗೆ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಹತ್ತು ಸಾವಿರಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಕುಟುಂಬಗಳು ಈ ಉದ್ಯಮದಲ್ಲಿ ನಿರತವಾಗಿವೆ. ದೊಡ್ಡ ಬಳ್ಳಾಪುರವು ಕಂದಾಯ ಉಪವಿಭಾಗವಾಗಿದ್ದರೂ ವಿಭಾಗದ ಕಛೇರಿಯು ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಪೌರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಘಾಟಿ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಮುಖ ಯಾತ್ರಾ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು, ದೊಡ್ಡ ಬಳ್ಳಾಪುರದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಇದು ಜಾಗನಹಳ್ಳಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಂತಿರುವ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಘಟ್ಟಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ನಾಗದೇವತೆಯಾದ ವಾಸುಕಿ ಇಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಮಾರಕವೆಂದರೆ ಆಧುನಿಕ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಸುಬ್ರಮಣ್ಯ ದೇವಾಲಯ. ಇದರ ಮುಂಭಾಗದ ಗೋಪುರ ಬಹು ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ದೇವತಾ ಮೂರ್ತಿಯು ಮುಂಭಾಗದಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ಸುಬ್ರಮಣ್ಯ ನಾಗಿಯೂ, ಹಿಂಭಾಗದಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ನರಸಿಂಹನಾಗಿಯೂ ಕಾಣುವುದು. ದೇವಾಲಯದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಧಾರಾ ಎಂಬ ಪುಷ್ಕರಣಿಯಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ನಾಗರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಸಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹನುಮಂತನ ದೇವಾಲಯವಿದೆ.

ಧರ್ಮಸ್ಥಳ : (ದ. ಕ. ಜಿ ; ಬೆಳ್ತಂಗಡಿ ತಾ ; ಜನ : 4,408) ಮಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ 75 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಬೆಳ್ತಂಗಡಿಯ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಈ ಪವಿತ್ರ ಯಾತ್ರಾ ಸ್ಥಳವಿದೆ. ಮಂಗಳೂರು-ಚಾರ್ಮಾಡಿ ರಸ್ತೆ

ಯಲ್ಲಿ ಉಚಿತಿಯ ಮೂಲಕ ಧರ್ಮಸ್ಥಳವನ್ನು ಸೇರಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ಪವಿತ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದ ಸುಮಾರು ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ನೇತ್ರಾವತಿ ನದಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದೆ. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಸುತ್ತಲೂ ಬೆಟ್ಟದ ಸಾಲು, ಭತ್ತದ ಗದ್ದೆಗಳು, ತೆಂಗು ಹಾಗೂ ಅಡಿಕೆಯ ತೋಟಗಳಿದ್ದು, ಇವುಗಳ ನಡುವೆ ರಮಣೀಯವಾದ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳವಿದೆ. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣ ಪ್ರಕಾರ ಅಮೃದೇವಿ ಬಳ್ಳಾಶ್ವಿ ಮತ್ತು ದಿವ್ಯಾಣ್ಣ ಪೆರ್ಗಡೆ ಎಂಬ ಜೈನ ದಂಪತಿಗಳು, ಸ್ಥಳೀಯರಾಗಿದ್ದು ದಾನಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದ್ದ ಇವರು ಅಲ್ಲಿನ ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿಯ ಭಕ್ತರಾಗಿದ್ದರು. ಈ ದಂಪತಿಗಳು ಧರ್ಮದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಅವರ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿ, ಉತ್ಸವ, ಪರ್ವ, ನಡಾವಳಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಧರ್ಮದೇವತೆಗಳು ಮಂಗಳೂರಿನ ಬಳಿ ಕದ್ರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಂಜುನಾಥ ಲಿಂಗವನ್ನು ತರಲು ಅಣ್ಣಪ್ಪ ದೇವತೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದಂತೆ. ಈ ಲಿಂಗವನ್ನು ಧರ್ಮದೇವತೆಗಳ ದೇವಾಲಯದ ಬಲಗಡೆಗೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಣ್ಣಪ್ಪನ ದೇವಾಲಯವು ಮಂಜುನಾಥನ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿ ದೇವಾಲಯವು ಅದರ ಹಿಂಭಾಗಕ್ಕಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 16ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸೋದಿ ಮಠದ ವಾದಿರಾಜಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿ ಲಿಂಗವನ್ನು ಪುನಃಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿ, ಅದು ವರೆಗೂ ಕುಡುಮೆ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಧರ್ಮಸ್ಥಳ ವೆಂದು ಕರೆದರು. ಇಂದಿಗೂ ಈ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಶೈವ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ, ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅರ್ಚಕರು ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವರು ಹಾಗೂ ಧರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಕುಟುಂಬದವರು. ಪ್ರತೀವರ್ಷ ನವೆಂಬರ್-ಡಿಸೆಂಬರ್ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ದೀಪೋತ್ಸವವನ್ನು ಆಚರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮ್ಮೇಳನವನ್ನೂ ನಡೆಸಲಾಗುತ್ತದೆ. 1973ರಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಗೊಮ್ಮಟಿನ ಏಕಶಿಲಾ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಯಿತು. 175 ಟನ್‌ಗಳಷ್ಟು ತೂಕವಿರುವ, ಕಣಶಿಲೆಯ (ಗ್ರಾನೈಟ್) ಈ ಮೂರ್ತಿಯು ದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಬೃಹತ್ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಗಳಿಸಿದೆ. ಈ ಏಕಶಿಲಾ ಮೂರ್ತಿ 11.9 ಮೀಟರ್ ಎತ್ತರವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಪ್ರಾಣಿ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ ಹಾಗೂ ಚಿತ್ರಕಲೆಯ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ದೇವಾಲಯದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಉಚಿತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರೌಢಶಾಲೆ, ಕಲೆ ಹಾಗೂ ವಿಜ್ಞಾನದ ಒಂದು ಪ್ರಥಮ ದರ್ಜೆ ಕಾಲೇಜನ್ನು ಅನೇಕ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಕರ್ನಾಟಕಾದ್ಯಂತ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವರು. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾತ್ರಿಕರಿಗೆ ಉಚಿತ ಊಟ ಹಾಗೂ ವಸತಿ ಸೌಲಭ್ಯವನ್ನು ನೀಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾರತದ ಒರಿಸ್ಸಾದಲ್ಲಿರುವ 'ಸಾಕ್ಷಿ

ಗೋಪಾಲ' ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಸ್ಥಳದ ದೇವಾಲಯಗಳು ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾಗರಿಕ ನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಣೆ ನಡೆಸಿ ತೀರ್ಪನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುವುದು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೇವಾಲಯದವರು ನೀಡಿದ ತೀರ್ಪನ್ನು ಕಕ್ಷಿದಾರರು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ವರ್ಷಕ್ಕೊಂದು ಬಾರಿ ಈ ದೇವಾಲಯದವರು ಸಾಮೂಹಿಕ ವಿವಾಹ ಸಮಾರಂಭಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಧಾರವಾಡ: (ಜಿ. ಮತ್ತು ತಾ.ಕೇ; ಜನ: 1,73,921) ಧಾರವಾಡವು ಬೆಂಗಳೂರಿನ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 427 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. 1830ರಲ್ಲಿ ಇದು ಇಂದಿನ ವಿಜಾಪುರ, ಧಾರವಾಡ, ಬೆಳಗಾವಿಯ ಕೆಲವು ಭಾಗ ಮತ್ತು ಸೋಲಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ದಕ್ಷಿಣ ಮರಾಠಾ ಭಾಗಗಳ ವಿಭಾಗದ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರ (ಕಲೆಕ್ಟರೇಟ್) ಆಗಿತ್ತು. ಧಾರವಾಡವು ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದಲೂ ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿತಲ್ಲದೆ, ಅಲ್ಲೂ ವೆಂಕಟರಾಯರು ಹಾಗೂ ಇತರೇ ಗಣ್ಯರು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಏಕೀಕರಣ ಚಳವಳಿಗೂ ಇದು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿತು. 1921ರಲ್ಲಿ ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಗೋಲಿಬಾರ್ ಪ್ರಕರಣವು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸಿತು. 1856ರಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ, ಇಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಅನಂತರ 1883ರಲ್ಲಿ ಇದೇ ನಗರಸಭೆಯಾಯಿತು. 1926ರಲ್ಲಿ 'ಬರೋ ಮುನಿಸಿಪಾಲಿಟಿ' ಆಯಿತು. 1962ರ ಮಾರ್ಚಿಯಲ್ಲಿ ಧಾರವಾಡ ಮತ್ತು ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಅವಳಿ ನಗರಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೂಡಿಸಿ ಮಹಾ ನಗರಪಾಲಿಕೆ (ಕಾರ್ಪೊರೇಷನ್) ರೂಪಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ನಗರದ ಮೂಲ ಹೆಸರು ಧಾರವಾಡ. ಈ ಪದದ ಮೊದಲ ಭಾಗವಾದ ಧಾರ ಎಂಬುದು ಸಂಸ್ಕೃತದ ದ್ವಾರ ಅಂದರೆ, ಬಾಗಿಲು ಎಂಬುದರಿಂದಲೂ, ವಾಡ ಎಂಬುದು ಸಂಸ್ಕೃತದ ವಾಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದಲೂ ಬಂದಿವೆ. ಧಾರವಾಟಿ ಎಂಬುದು ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದಿ ಧಾರವಾಡವಾಗಿದೆ. ಧಾರವಾಡವೆಂದರೆ ದ್ವಾರನಗರ ಎಂದರ್ಥ. (ಇನ್ನೊಂದು ವಿವರಣೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಅದು ವಾಟಿ ಅಲ್ಲ, ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಹಳ್ಳಿ ಅಥವಾ ಊರು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ಬಾಡ). ಬಹುಶಃ ಈ ಸ್ಥಳದ ಭೌಗೋಳಿಕ ಪರಿಸರ ಈ ನಗರಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಬರಲು ಕಾರಣವಾಗಿರಬಹುದು. ಈ ನಗರವು ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶ ಹಾಗೂ ಮಲೆನಾಡಿನ ಪ್ರದೇಶಗಳ ನಡುವಿನ ಮಧ್ಯಂತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದು ದೇ ಇದರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿದೆ. ಈ ನಗರಕ್ಕೆ ನೀಡಿರುವ ಈ ಹೆಸರನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಧಾರವಾಡದ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ದುರ್ಗದೇವಿ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನ ಸಹಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಲಸಿಗೆ—12,000ದ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಅಧೀನ ಕೊಳ್ಳಪಟ್ಟಿದ್ದ ಬೆಳವೊಲ 300 ನಾಡಿಗೆ ಧಾರವಾಡವು

ಸೇರಿದ್ದಿತು. (ಪಲಸಿಗೆ ಇಂದಿನ ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಲಸಿಗೆ) ಕ್ರಿ.ಶ. ಏಳನೇಯ ಶತಮಾನದ ಅನಂತರ ಧಾರವಾಡವು ನಗರವಾಗಿ ಬೆಳೆದುಬಂದಿರಬಹುದು. ಧಾರವಾಡದ ಬಳಿಯಿರುವ 'ನರೇಂದ್ರ' ದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. 1125 ಮತ್ತು 1126ರ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳು ನವಲೂರೂ ಸೇರಿದಂತೆ, ಧಾರವಾಡವೂ ಸಹ 500 ಹಳ್ಳಿಗಳುಳ್ಳ ಕುಂದೂರು-500ಕ್ಕೆ ಸೇರಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಕುಂದೂರು (ನರೇಂದ್ರ) ಪಲಸಿಗೆ-12000 ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿದ್ದು, ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ನಗರವಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1117ರ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಅರನೇಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಅಧಿಕೃತವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಾಸನವೊಂದು ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿತ್ತು, ಭಾನುದೇವ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯೂ ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂಬುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಧರ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ ಒಂದು ದತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬಹುಶಃ ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ದೇವಾಲಯವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿರಬಹುದು. ಕಲ್ಯಾಣಿಯ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಅಧಿಕೃತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧಾರವಾಡದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಹಾಗೂ ಸಂಪತ್ತು ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡಿತೆಂಬುದನ್ನು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಾಹಿತಿಗಳು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಕಲ್ಯಾಣಿಯ ಚಾಳುಕ್ಯರ ನಂತರ ಸೇಲೂಣರ ಅಧೀನಕ್ಕೂ, ಅನಂತರ ವಿಜಯನಗರದ ಅಧೀನಕ್ಕೂ ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಒಳಪಟ್ಟಿತು. ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ತಾಲೂಕಿಗೆ ಸೇರಿರುವ ಕಟ್ಟೂರಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನವೊಂದು ಕ್ರಿ.ಶ. 13ನೇಯ ಶತಮಾನದ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ಧಾರವಾಡವು ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ನಗರವಾಗಿ ಬೆಳೆದು, ಧಾರವಾಡ ಕಂಪಣದ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1673ರಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರದ ಸುಲ್ತಾನನು, ಸವಣೂರಿನ ನವಾಬನ ಪೂರ್ವಜನಾದ ಅಬ್ದುಲ್ ಕರೀಂಖಾನನನ್ನು 16 ಉಪವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ರಾಜ್ಯಪಾಲನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದಾಗ ಧಾರವಾಡ ಸಹ ಅದರ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿದ್ದು, 'ನಸ್ಸುತಾಬಾದ್' ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. 1674ರಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು ದಕ್ಷಿಣದ ದಂಡಯಾತ್ರೆಗೆ ಗೊಂಡಾಗ ಧಾರವಾಡವನ್ನು ತನ್ನ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1685-1753ರ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ 68 ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ-ಧಾರವಾಡ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಟಿರಂಗ ಜೇಬಿನ ಹಾಗೂ ಮಗನಾದ ಮುಅಜಿಮನ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದು, ವಿಜಾಪುರದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಮೊಗಲ್ ಸುಬೇದಾರನನ್ನು ನೇಮಿಸಲಾಗಿತ್ತು. 1753ರಲ್ಲಿ ಇದು ಪೇಶ್ವೆ ಬಾಳಾಜೀರಾಯನ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತು. ಅನಂತರ 1764ರಿಂದಾಚೆಗೆ ಹೈದರನು ಸವಣೂರಿನ ನವಾಬನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಈ ಪ್ರದೇಶಗಳ ನಿಯಂತ್ರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು. ಅನಂತರ ಕೆಲಕಾಲ, ಪೇಶ್ವೆ ಈ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ತನ್ನ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದನು. 1778ರಲ್ಲಿ ಹೈದರ್ ದೀರ್ಘ ಕಾಲದ ಹೋರಾಟ ನಡೆಸಿ ಮತ್ತೆ ಮರಾಠರಿಂದ

ಇದನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಸಿದುಕೊಂಡು ಭದ್ರಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಮರಣಾನಂತರ ಇದು ಮರಾಠರ ಅಧೀನಕ್ಕೊಳಗಾಯಿತು. ಕೊನೆಗೆ 1817ರ ಪುಣೆಯ ಒಪ್ಪಂದದಂತೆ ಧಾರವಾಡವನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಯವರು ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟರು.

ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಳಗಳು ಹಾಗೂ ಸ್ಮಾರಕಗಳು ಇವೆ. ಅದರೆ ಇಂದು ಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ಪ್ರಮುಖ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಯಾವ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮಾರಕಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಸುಮಾರು 76 ಎಕರೆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆವರಿಸಿರುವ ಈ ಕೋಟಿಯನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1403ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ದ್ವಾರದ ಮೇಲಿರುವ ಪರ್ಶಿಯನ್ ಶಾಸನವು ಅಲಿ ಮತ್ತು ಮಹಮ್ಮದರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದರಿಂದ ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾದವರು ಅನುಗ್ರಹ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ದುರ್ಗಾದೇವಿ ದೇವಾಲಯವು ಈ ಕೋಟಿಯ ಪ್ರಾಂಗಣದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಮಾರುತಿ, ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಮೈಲಾರ ಗುಡ್ಡದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಮೈಲಾರಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. (ಇದನ್ನು ಈಗ ವಿದ್ಯಾಗಿರಿ ಎಂದು ಕರೆಯುವರು) ಇದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ದೇಗುಲದ ಎರಡು ಸ್ತಂಭಗಳ ಮೇಲಿದ್ದ ಪರ್ಶಿಯನ್ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಮಹಮದ್ ಅದಿಲ್‌ಷಾನ್ ಅಧಿಕೃತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಮಸೀದಿಯಾಗಿ 1670ರಲ್ಲಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಲಾಯಿತು. 1753ರಲ್ಲಿ ಮರಾಠರು ಧಾರವಾಡವನ್ನು ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಾಗ ಆ ಮಸೀದಿಯನ್ನು ಹಿಂದೂ ದೇವಾಲಯವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ, ಮೈಲಾರದೇವರ ಗುಡಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿ ಎರಡು ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯಗಳಿದ್ದು ಒಂದು ನಗರದೊಳಗೂ, ಮತ್ತೊಂದು ಮದಿಹಾಳಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ. ಎರಡು ಶಾಂಡುರಂಗ ದೇವಾಲಯಗಳಿದ್ದು ಒಂದು ಕೋಟಿಯಲ್ಲಿಯೂ (1800) ಮತ್ತೊಂದು ಮಂಗಳವಾರಪೇಟೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ (1796). 1830ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿ ಮಠವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಲಾಯಿತು. ಗಾಂಧಿಜಾಕದ ಬಳಿಯಿರುವ ಬಹು ಅಂತಸ್ತಿನ ಪುರಾತನ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ (1887) 'ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಾಠಶಾಲೆ'ಯನ್ನು ನಡೆಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಕಟ್ಟಡದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಕೆಲವು ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದರೆ, ಚನ್ನಬಸವಣ್ಣನು ಉಳವಿಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳುವ 'ಉಳವಿ ಬಸಪ್ಪ' ಮತ್ತು ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಕಲ್ಯಾಣಿ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹಾಗೂ ನಗರಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಲ್ಮಲಾ ನದಿಯ ಉಗಮಸ್ಥಾನ ಹಾಗೂ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಇಲ್ಲಿನ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯ. ನಗರದ ಪ್ರಮುಖ ಮಠ

ಗಳೆಂದರೆ, 1935ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನವಕಲ್ಯಾಣ ಮಠ ಮತ್ತು ಮುರುಘಾನಾಥ. ಎರಡನೆಯ ಮಠವು ಶಿಕ್ಷಣ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಪ್ರಚಾರ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಶ್ರಮಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಯೋಗ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿದೆ. ಹೊಸ ಯಲ್ಲಾಪುರದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 800 ವರ್ಷಗಳಷ್ಟು ಹಳೆಯದಾದ ಜೈನ ಬಸದಿಯೊಂದಿದೆ. 1686ರಲ್ಲಿ ಅದಿಲ್‌ಷಾಹಿ ಸುಲ್ತಾನನು ಮಂಗಳ ವಾರಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಜುಮ್ಮಾಮಸೀದಿಯು ಧಾರವಾಡದ ಪ್ರಮುಖ ಮಸೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಇತರೇ ಪ್ರಮುಖ ಮಸೀದಿಗಳೆಂದರೆ, ಮಲ್ಲಾಪುರದ ಮಸೀದಿ, ಬಾರಾ ಇಮಾಮ್ ಮಸೀದಿ, ಮದನಿ ಮಸೀದಿ, ಸೌದಾಗರ್ ಮಸೀದಿ, ಹಾಗೂ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಇತರ ಮಸೀದಿಗಳು. ಕೆಲವು ಮುಸ್ಲಿಂ ಸಂತರ ಸಮಾಧಿಗಳಿದ್ದು ಇವುಗಳ ಬಳಿ ಉರಸನ್ನು ನಡೆಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ನಗರದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮುಖ್ಯ ಕ್ರೈಸ್ತ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ 1888ರ ಆಲ್ ಸೈಂಟ್ಸ್ ಚರ್ಚ್, 1844ರ ಬಾಸೆಲ್ ಮಿಷನ್ ಚರ್ಚ್ ಮತ್ತು ರೋಮನ್ ಕ್ಯಾಥೋಲಿಕ್ ಇನ್‌ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್ ಚರ್ಚ್. ನಗರದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ರಚಿಸಿರುವ ಅಜಾದ್ ಪಾರ್ಕ್ (ಇದನ್ನು ಮೊದಲು ಎಡ್ವರ್ಡ್ ಪಾರ್ಕ್ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು) ಮತ್ತು ಕಿತ್ತೂರು ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಪಾರ್ಕ್ ಎಂಬ ಎರಡು ಉದ್ಯಾನಗಳಿವೆ. ಕಿತ್ತೂರು ಚೆನ್ನಮ್ಮನ ಪಾರ್ಕ್ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ 1824ರ ಕಿತ್ತೂರಿನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ಥ್ಯಾಕೂರ ಮತ್ತು ಮನ್ರೋ ಅವರ ಸ್ಮಾರಕವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದಲೂ ಧಾರವಾಡವು ಜ್ಞಾನಾರ್ಜನೆಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಮುಂಬಯಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ 1949ರಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. 1917ರಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಕಾಲೇಜನ್ನು ಇದಲ್ಲದೆ ಕೃಷಿ ಕಾಲೇಜನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಗರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿರುವ ಅನೇಕ ಖಾಸಗಿ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು, ಸಮಾಜಿಕ-ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮತ್ತು ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಪ್ರಗತಿಗಾಗಿ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಾರ್ಹವಾದುವೆಂದರೆ 1889ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ವಿದ್ಯಾವರ್ಧಕ ಸಂಘ, 1863ರ ಬಾಸೆಲ್ ಮಿಷನ್ ಸೊಸೈಟಿ, 1914ರ ಕರ್ನಾಟಕ ಹಿಸ್ಟಾರಿಕಲ್ ಸೊಸೈಟಿ, ಮುಂತಾದವು. ಧಾರವಾಡಕ್ಕೆ 11 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಅಮಿನ್‌ನಿಭಾವಿಯ ಸಮಾಪ ನೇಮಿನಾಥನ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಬಸದಿ ಹಾಗೂ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ಹಾಗೂ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ. 1071-1567ರ ಅವಧಿಗೆ ಸೇರಿದ ಆರು ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿವೆ.

ನಂಜನಗೂಡು : (ಮೈಸೂರು ಜಿ; ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ; 34,939) ನಂಜನಗೂಡು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ

ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಇದು ಕಪಿಲಾನದಿಯ ಬಲ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಮೈಸೂರಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ 23 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 162 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮುಖ್ಯ ದೇವರ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಈ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ದೇವರ ಹೆಸರು ಮೊದಲು ಶ್ರೀಕಂಠೇಶ್ವರ ಎಂದಿದ್ದು ನಂತರ ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರ ಎಂದಾಯಿತು. ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಿಸಿ ಗರಳ ಪುರಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯವು ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ಸಂಕೀರ್ಣ ದೇವಾಲಯ. ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರು ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಳಿಸಿ, 1845ರಲ್ಲಿ ಇದರ ಎತ್ತರವಾದ ಗೋಪುರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಇದು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲೇ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದಾದ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದ್ದು, ಇದು 385 ಅಡಿ ಉದ್ದ ಮತ್ತು 100 ಅಡಿ ಅಗಲವಿದೆ. ಮೂಲತಃ ಈ ದೇವಾಲಯವು ಗಂಗರಿಂದ (ಚೋಳರು?) ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅನಂತರದ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ 1900ರವರೆಗೆ ಹೊಸ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಯ್ದು, ವಿಜಯನಗರದ ಆಸರೆ, ಪಾಳೇಗಾರರು ಮತ್ತು ಇತರರು ಸೇರಿಸಿದರು. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಒಳಗೆ ಸುಮಾರು 200 ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಈ ಊರಿನ ಗುಂಡ್ಲು ನದಿ ಸೇತುಮಯ ಆಚೆಯಲ್ಲಿ ಪರಶುರಾಮ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಚಾಮುಂಡೇಶ್ವರಿ, ಗಣಪತಿ, ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಮತ್ತು ಸತ್ಯನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯಗಳು ಈ ಊರಿನ ಇತರ ಗುಡಿಗಳು. ಇಲ್ಲಿನ ಧ್ವಂಸಿತರ ಅಯುರ್ವೇದ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಅಯುರ್ವೇದ ಔಷಧಿಗಳು ಮತ್ತು ಅದರ ಇತರ ಉತ್ಪಾದನೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಒಂದು ಬಟ್ಟಿಯ ಗಿರಣಿ, ಒಂದು ಕಾಗದದ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಮತ್ತು ಇತರ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಘಟಕಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಇದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಇವೆ. ಹುಲ್ಲಹಳ್ಳಿ, ರಾಮಪುರ ಮತ್ತು ದೀರವಾಳ ನಾಲೆಗಳು ಈ ತಾಲೂಕಿಗೆ ನೀರಾವರಿ ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಇವೆ. ನಂಜನಗೂಡಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ವಯಸ್ಕರ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ಸೇರಿದ ವಿದ್ಯಾಪೀಠವಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಕೇಂದ್ರಗಳೆಂದರೆ, ಬದನವಾಳು ಗ್ರಾಮವು ನಂಜನಗೂಡಿನಿಂದ ಅಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಡೀ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲೇ ಹಳೆಯದಾದ ಖಾದಿ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮೋದ್ಯೋಗ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಕೇಂದ್ರ ಇಲ್ಲಿದೆ (1927). ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ತರಬೇತಿಯು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ವರ್ಧಾದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಇದೆ. ನಂಜನಗೂಡಿನಿಂದ 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಚಾಮರಾಜನಗರ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ದೇವನೂರು ಗ್ರಾಮ (ಜನ: 2,575)ವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ದಾಸೋಹ ವೀರಶೈವ ಮಠವು, ದೇವನೂರು ಮಠ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಖ್ಯಾತ ಗುರುಪೀಠವಾಗಿದ್ದು, ಅದು ಅನೇಕ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನೂ ಉಚಿತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಠದ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಗದ್ದುಗೆಗಳಿವೆ.

ನಂಜನಗೂಡಿಗೆ 13 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಡು ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಿದೆ. ಅದು ಹದಿನಾಡಿನ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿತ್ತು. ಹೆಮ್ಮರಗಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ದೇವಾಲಯವು ಬಹಳ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಹೊಯ್ಸಳ ದೇವಾಲಯ. ನಂಜನಗೂಡಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಇಮ್ಮಾವು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ, ಗಂಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ರಾಮ-ಲಕ್ಷ್ಮಣರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ವಿಗ್ರಹವು ನಾಲ್ಕು ಭುಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ನಂಜನಗೂಡಿನಿಂದ ಏಳು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕಳಲೆ ಗ್ರಾಮವು ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ಕಳಲೆ ನಾಯಕರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿರಗಲ್ಲುಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ ದೇವಾಲಯವು ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟದ ಚಾವಡಿ, ಮಾಸ್ತಿ ಗುಡಿ, ಮತ್ತು ಪಂಚಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ನಂಜನಗೂಡಿನಿಂದ 15 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ನೆಗಲೆ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಾ ಪರಮೇಶ್ವರೀ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಜೈನ ಬಸದಿಯು ಅನಶೇಷಗಳನ್ನೂ ನೋಡಬಹುದು. ತಗಡೂರು ನಂಜನಗೂಡಿಗೆ 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ತಗಡೂರು ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಆ ಕಾಲದ ಮಣ್ಣಿನ ಕೋಟೆಯು ಈಗಲೂ ಇದೆ. ಒಂದು ಖಾದಿ ಗ್ರಾಮೋದ್ಯೋಗ ಕೇಂದ್ರ, ಗಾಂಧಿ ಅಶ್ರಮ, ದಾಸ್ರಾನು ಮಳಿಗೆ ಕೇಂದ್ರ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿಯವರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯವು ವಿಶಾಲವಾಗಿದೆ. ಸಮೀಪದಲ್ಲೆ ಇರುವ ತಾಯೂರು ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ತೃಣಕೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಹನುಮಾನ್ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಮತ್ತು ಹದಿನೈದನೆಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಕೋಟಿಯೂ ಇವೆ. ಕಪಿಲಾ ನದಿಯ ಬಲದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ನಂಜನಗೂಡಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ 18 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ಬಿಳಿಗರೆ ಹೋಬಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸುತ್ತೂರು ಗ್ರಾಮವಿದೆ (ಜನ: 2,665). ಇದೊಂದು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕೇಂದ್ರ. ಇಲ್ಲಿ ಸುತ್ತೂರು ಶಿವರಾತ್ರೀಶ್ವರ ಮಠ ಎಂಬ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ವೀರಶೈವ ದಾಸೋಹ ಮಠವಿದೆ. 1032ರ ಚೋಳರ ಶಾಸನ ಮತ್ತು 1169ರ ಹೊಯ್ಸಳರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ, ಇದೊಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಶ್ರೋತ್ರಿಯೂರು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣ ಪುರ ಎನ್ನುವ ಹೆಸರೂ ಇದ್ದಿತು. ವಿಜಯನಗರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಸುತ್ತೂರು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಹೊಯ್ಸಳ ದೊರೆ ಮೊದಲನೆಯ ನರಸಿಂಹನ ದಂಡನಾಯಕ ಲಕ್ಷ್ಮಯ್ಯನ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಒಂದು ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಹರಿಹರೇಶ್ವರನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ವಿಗ್ರಹದ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತಿ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯರಿದ್ದಾರೆ. ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ನಂದಿ ಮತ್ತು ಗರುಡರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವು ಈಗ ಜೀರ್ಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರೇಶ್ವರ

ದೇವಾಲಯ, ಮಾದೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಶಿವರಾತ್ರೀಶ್ವರ ಗುಡಿಗಳೂ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅದಿಗುರು ಶಿವರಾತ್ರೀಶ್ವರ (ಇವರು 14-15 ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ) ಗದ್ದುಗೆಯಿದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಸುಂದರವಾದ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಮಠದ ಇತರ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಗದ್ದುಗೆಗಳೂ ಸುಂದರವಾದ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿವೆ. ಜನವರಿಯಲ್ಲಿ ವಾರ್ಷಿಕ ಜಾತ್ರೆ ಮತ್ತು ದನಗಳ ಪರಿಷೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಮಠವು ಅನೇಕ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನೂ (ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಇಂಜಿನಿಯರಿಂಗ್ ಕಾಲೇಜು ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜುಗಳೂ ಸೇರಿದಂತೆ), ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಉಚಿತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯವೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಅನೇಕ ಉಚಿತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದೆ.

ನಂದಿಬೆಟ್ಟಗಳು : (ಕೋಲಾರ ಜಿ; ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.) ನಂದಿಬೆಟ್ಟ ಅಥವಾ ನಂದಿದುರ್ಗವು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಖ್ಯಾತಬೆಟ್ಟ. ಇದು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಜನಪ್ರಿಯ ಗಿರಿಧಾಮ. ಇದು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 65 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟದಿಂದ ಇದರ ಗರಿಷ್ಠ ಎತ್ತರ 4,850 ಅಡಿಗಳು. ಉತ್ತರ ಪಾಲಾರ್, ದಕ್ಷಿಣ ಪೆನ್ನಾರ್, ಚಿತ್ರಾವತಿ, ಆರ್ಕಾವತಿ ಮತ್ತು ಪಾಪ್ಪಿ ನದಿಗಳು ನಂದಿಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ನಂದಗಿರಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ನಂದಿಬೆಟ್ಟದಿಂದ ನಡೆದುಹೋಗಿ ನೋಡಬಹುದಾದ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದರೆ, ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನ ಕೇಶವ ಬೆಟ್ಟ (ಎತ್ತರ 4,762 ಅಡಿಗಳು); ನೈಋತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ (ಎತ್ತರ 4,657 ಅಡಿಗಳು) ಮತ್ತು ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸ್ಕಂಧಗಿರಿ (ಎತ್ತರ 4,749 ಅಡಿಗಳು); ಇವುಗಳಿಗೆ ಕೂಷ್ಮಾಂಡಗಿರಿ ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ಏಕೆಂದರೆ ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಗಳು ಕೂಷ್ಮಾಂಡ ಯುಷಿಯೊಂದಿಗೆ ಈ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತವೆ. ಗಂಗರು ನಂದಗಿರಿನಾಥರೆಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಈ ಬೆಟ್ಟವು ಜೈನಗೂ ಪೂಜ್ಯ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಪಾಳುಬಿದ್ದಿರುವ, ದಕ್ಷಿಣದ ಪ್ರಪಾತದ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಹೋಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಒಂದು ಬಾವಿಗೆ ಶ್ರವಣಾಕ್ಷರವೆಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದಿತು. ಗೋಪೀನಾಥ ಬೆಟ್ಟದ ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಜೈನಶಾಸನವೊಂದಿದೆ. ಚೋಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಂದಗಿರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ನಂದಗಿರಿ ಎಂದು ಬದಲಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಪ್ರಾಯಶಃ ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ ಪಾಳೆಯಗಾರರು, ಅನಂತರ ಹೈದರ್ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು. ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಇದು ಮರಾಠರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ನೈಋತ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಪಾತಕ್ಕೆ ಟಿಪ್ಪು ಪ್ರಪಾತ ('ಡ್ರಾಪ್') ಎಂದು ಹೆಸರಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಮರಣ ಶಿಕ್ಷೆಗೊಳಗಾದವರನ್ನು ಈ ಪ್ರಪಾತದ ತುದಿಯಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಣ್ಣ ದಾಗಿರುವ ಉತ್ತರ ಭಾಗದ ಮತ್ತು ನಂದಿಗೆ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಕ್ಕಿರುವ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ಹೈದರ್ ಪ್ರವಾತ ('ಡ್ರಾಪ್') ಎಂದು ಕೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. 1791ರಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಮ ವಾದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಲಾರ್ಡ್ ಕಾರ್ನವಾಲಿಸನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡರು. ಇದನ್ನು ಬೇಸಿಗೆಯ ತಂಗು ದಾಣವಾಗಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ನಂದಿಯು ಬ್ರಿಟಿಷರ ಮಿಲಿಟರಿ ನಿಲ್ದಾಣವಾಗಿತ್ತು. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಕೊಳದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಲ್ ಕಪ್ಪೆಜನಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ಉದ್ಯಾನವು ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅನಂತರ ಕರ್ನಲ್ ಹಿಲ್, ಸರ್ ಮಾರ್ಕ್ ಕಬ್ಬನ್ ಮತ್ತು ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಕನ್ನಿಂಗ್‌ಹ್ಯಾಂ ಅವರುಗಳು ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ವಾಸಗೃಹಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ನಂದಿಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ್ದುದರ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಕನ್ನಿಂಗ್‌ಹ್ಯಾಂ ಲಾಡ್ಜಿಗೆ ಗಾಂಧೀಲಯ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಡಲಾಯಿತು. ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಇಳಿಜಾರಾಗಿರುವ ಪ್ರಸಂಗಭೂಮಿಯು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದಾದ ಹಳ್ಳವಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿರುವ ಕೊಳಕ್ಕೆ ಅವುತ ಸರೋವರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಸುಮಾರು 50 ಗಜ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಜಗಲಿಯ ಮೇಲೆ ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನು ನಮಾಜ್ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅವನು ಇಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಟಿಪ್ಪು ಲಾಡ್ಜ್ ಎಂದು ಸಂರಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಯೋಗನಂದೀಶ್ವರನಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಲಾದ ಚೋಳರ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯವೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯ ಮಗನಾದ ಸಂಬಾಜಿಯ ಶಾಸನವೊಂದಿದೆ. ಈ ಗಿರಿಧಾಮದಲ್ಲಿ ವರ್ಷ ಪೂರ್ತಿ ಹಿತವಾದ ವಾತಾವರಣವಿರುತ್ತದೆ. ಬೇಸಿಗೆಕಾಲ ಮತ್ತು ಚಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿನ ಗರಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ಕನಿಷ್ಠ ಉಷ್ಣಾಂಶವು 29°ರಿಂದ 23° ಸೆಂ. ಗ್ರೇ. ಮತ್ತು 21°ರಿಂದ 11° ಸೆಂ. ಗ್ರೇ. ಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ತುದಿಯಿಂದ ಬೆಂಗಳೂರು ಮತ್ತು ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ವಿಶಾಲ ದೃಶ್ಯ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಮತ್ತು ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ರಕ್ಷಿತ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವನ್ಯಮೃಗಗಳಿವೆ. ತೋಟಗಾರಿಕೆ ಇಲಾಖೆ ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ಇಲಾಖೆಗಳ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಸತಿಗೃಹಗಳಿವೆ. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದಿಂದ ಏಳು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ನಂದೀದುರ್ಗದ ಈಶಾನ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ನಂದಿ ಗ್ರಾಮವು ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರವೂ ಆಗಿದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣವು ಅವತಿ ಪ್ರಭುಗಳಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತಾದರೂ, ಇಲ್ಲಿರುವ ಭೋಗ ನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿರುವ ಚೋಳ ಮತ್ತು ಪಲ್ಲವ ಶಾಸನಗಳಿಂದ, ಇದು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಭೋಗ ನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಬಾಣವಂಶದ ರಾಣಿ ರತ್ನಾ ವಳಿಯು 806ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದಳು. ಈ ಸ್ಥಳವು ಕೆಲವು ಕಾಲ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಮಿಲಿಟರಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. 1799ರಿಂದ 1808ರ ವರೆಗೆ

ಬ್ರಿಟಿಷರು ಇಲ್ಲಿ ಸೇನಾ ತುಕಡಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದರು. ಇಡೀ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಮುಖ್ಯವಾದ ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಿಂದ ನಂದಿ ಗ್ರಾಮವು ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಹೊಂದಿದೆ. ಮೂಲ ದೇವಾಲಯವು ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾಗಿದ್ದು, ಅನಂತರ ಸೇರಿಸಲಾದ ಭಾಗಗಳು ಚೋಳ, ಹೊಯ್ಸಳ ಮತ್ತು ವಿಜಯ ನಗರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಸಂಕೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗರ್ಭಗೃಹಗಳು ಒಂದೇ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿವೆ, ಅವುಗಳ ನಾಂದಿ ಎರಡು ನಂದಿಮಂಟಪಗಳೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಮುಂದೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಗರ್ಭಗೃಹವೂ ಇವೆ. ಉತ್ತರ ಭಾಗದ ದೇವಾಲಯವು ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರನಿಗಾಗಿಯೂ ದಕ್ಷಿಣದ ದೇವಾಲಯವು ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರನಿಗೂ ಸಮರ್ಪಿತವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜಾಲಂಧ್ರಗಳು ಉತ್ತಮ ಕಲಾತ್ಮಕತೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತವೆ. ಬಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯವು ಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಮಂತವಾಗಿದೆ. ಹೊಸ ಭಾಗಗಳು ಹೊಯ್ಸಳ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಹೊರಗಿನ ಮಂಟಪಗಳು ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿವೆ.

ನಗರ : (ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿ; ಹೊಸನಗರ ತಾ; ಜನ: 2,077) ಮೂಲತಃ ಬಿದರಹಳ್ಳಿ ಎಂಬ (ಬಿದರಿನ ಹಳ್ಳಿ) ಸಣ್ಣ ಗ್ರಾಮವಾಗಿದ್ದ ನಗರವನ್ನು ಕೆಲವು ಬಾರಿ ಮೂಡುಗೊಪ್ಪ ಮತ್ತು ವೇಣುಪುರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆದಿರುವುದೂ ಉಂಟು. ಹೊಸನಗರಕ್ಕೆ 15 ಕಿಮೀ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಶಿವಮೊಗ್ಗ ದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 86 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ನಗರವು, ಬಿದನೂರು ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಈ ನಾಯಕರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. 1639ರಲ್ಲಿ ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರು ಇಕ್ಕೆರಿಯಿಂದ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬದಲಾಯಿಸಿದರು. ಹೈದರ್ ಅಲಿಯು 1763ರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡು ಹೈದರ್ ನಗರ ಎಂಬ ಹೊಸ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ನಗರವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ಹೈದರನು ಇಲ್ಲಿಯ ಕೋಟೆಯ ಹೊರಗೆ ಒಂದು ಅರಮನೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಅಯುಧಗಳ ಮತ್ತು ಮದ್ದುಗುಂಡುಗಳ ತಯಾರಿಕೆಗೋಸ್ಕರ ತನ್ನ ಪ್ರಧಾನ ತೋಫ಼ಾನಿಯನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಅವನು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಟೆಂಕಶಾಲೆಯನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಹೈದರಿ ಪಗೋಡ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಟೆಂಕಿಸಿದನು. 1830-31ರಲ್ಲಿ ನಡೆದ ದಂಗೆಗೆ ನಗರವೇ ಮುಖ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. 1893ರವರೆಗೆ ನಗರವು ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಅನಂತರ ಅದು ಕಲ್ಲೂರುಕಟ್ಟಿಗೆ ಬದಲಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಹೊಸನಗರವೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕನ ಕೋಟೆಯು ಕೇಂದ್ರಸರ್ಕಾರದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಎತ್ತರವಾದ

ಹೆಚ್ಚಾಗಿಲ್ಲದ್ದು, ಹೆಚ್ಚಾಗಿಲಿಗೆ ಊರೆಯಾಗಿ ಎರಡು ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಕೊತ್ತಲಗಳಿವೆ. ಇದರ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯಬಾಗಿಲಿದೆ. ಕೋಟಿಗೆ ನೇರವಾಗಿ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ನೈಋತ್ಯಮುಖವಾಗಿ ವಿಶಾಲ ಆವಾರವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಅರಮನೆಯ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ನಗರದಲ್ಲಿರುವ ನಿಲಕಂಠೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಗಲವಾದ ಶುಕನಾಸಿ, ವಿಶಾಲವಾದ ನವರಂಗ ಮತ್ತು ಎತ್ತರವಾದ ಎರಡು ಜಗತಿಗಳಿವೆ. ಅಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಎತ್ತರವಾದ ಜಗಲಿಯೂ, ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆತ್ತನೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಎರಡು ಅನೇಕಳೂ ಇವೆ. ಗುಡ್ಡೆ ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಮುಖಮಂಟಪಗಳು ಮಾತ್ರ ಇವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಾಗಿಲುವಾಡವು ಪ್ರಾಚೀನವಾಗಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಈ ಊರಿನಿಂದ ಒಂದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆ ಲಾಳಾಕೃತಿಯ ಕೊಳ್ಳದಲ್ಲಿ ನೈಜವಾದ ಒಂದು ತೊರೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೇವಗಂಗಾ ಕೊಳಗಳು ಸುಂದರವಾದ ತಾಣದಲ್ಲವೆ. ಈ ಏಳು ಕೊಳಗಳು ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರ ಜಲ ಪ್ರೀತಿಯ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದವು. ಈಗ ಅವು ಕೇಂದ್ರದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ಮಾರಕಗಳಾಗಿವೆ.

ನರಸಿಂಹರಾಜಪುರ : (ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 6,102) ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯೆಡೆಹಳ್ಳಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ನರಸಿಂಹರಾಜಪುರವು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 330 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. 1882ರವರೆಗೆ ಇದು ಲಕ್ಕವಳ್ಳಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಅನಂತರ 1897ರವರೆಗೆ ಯೆಡೆಹಳ್ಳಿ ಉಪತಾಲೂಕಿನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ವೀರಶೈವ ಮಠದವರು ಯಾತ್ರಿಕರಿಗೆ ಊಟವನ್ನು (ಯೆಡೆ) ಒದಗಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ, ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಯೆಡೆಹಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ಹೊಸ ಹೆಸರಾದ ನರಸಿಂಹರಾಜಪುರವು ಯುವರಾಜ ಕಂಠೀರವ ನರಸಿಂಹರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರು ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ 1915ರಲ್ಲಿ ಭೇಟಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದುದರ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಬಂದಿತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುವ ಕೋಟೆಯು ಹದಿನಾರನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲತ್ತು. ಇದು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಈಗ ಉಳಿದು ಬಂದಿರುವ ಹನ್ನೊಂದು ಭಿಟ್ಟಾರಕ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಕೇಂದ್ರದ ಭಿಟ್ಟಾರಕರ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಹೆಸರು ಲಕ್ಷ್ಮೀಸೇನ. ನರಸಿಂಹರಾಜಪುರಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಸಿಂಗನಗಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಬಸದಿಗಳು ಮತ್ತು ಒಂದು ಜೈನ ಮಠವೂ ಇದೆ. ಸಿಂಗನಗಡ್ಡೆಯು ಇಡೀ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೈನರ ಪ್ರಮುಖ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಸಂತ ಧರ್ಮೇಶ ಚರ್ಚು ಮತ್ತು ಲಿಟ್ಲೆ ಫ್ಲವರ್ ಕ್ಯಾಥಲಿಕ್ ಚರ್ಚು ಎಂಬ ಎರಡು ರೋಮನ್ ಕ್ಯಾಥಲಿಕ್ ಚರ್ಚುಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ನರಸಿಂಹರಾಜಪುರದಿಂದ 26 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹೆಚ್ಚೆಯು ಭದ್ರಾ ನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎಂದು ಪರಿಗಣಿತ

ವಾಗಿದೆ. ಅದು ಹೇರಂಬ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದೂ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಭವಾನಿ ಶಂಕರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಒಂದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹೆಚ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ತ್ರಿಕೋನಮಿತಿಯ ಕೇಂದ್ರವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭದ್ರಾ ವನ್ಯಮೃಗ ಅಭಯಾರಣ್ಯವೂ ಇದೆ. ಹೆಚ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ಈಗ ಮೂಲ ಅನುಕೂಲಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಮುಂದೆ ಅವೊಂದು ಪ್ರವಾಸ ಕೇಂದ್ರವಾಗುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಇದೆ.

ನರಗುಂದ : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 23,531) ಹಿಂವೆ ಪೇಟಾ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಈಗ ತಾಲೂಕಿನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿರುವ ನರಗುಂದವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 469 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಧಾರವಾಡದಿಂದ ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿ 78 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪುರಸಭೆಯನ್ನು 1871ರಲ್ಲಿ ರಚಿಸಲಾಯಿತು. ಊರಿಗೆ ಈಗಿರುವ ಹೆಸರಿನ ಬಗೆಗೆ ಅನೇಕ ಕುತೂಹಲಕಾರಿ ಕಥೆಗಳು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ. ಡಾ|| ಪಿ.ಬಿ. ದೇಸಾಯಿಯವರ ಪ್ರಕಾರ ಈಗಿನ ಹೆಸರು ನಾರು (ಸುಗಂಧಿತ) ಕುನ್ಸ (ಕುನ್ಸ ಅಥವಾ ಕುಂದ ಅಂದರೆ ಎತ್ತರದ ಜಾಗ) ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿತು. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಎತ್ತರದ ಪ್ರದೇಶವು ಸುವಾಸನಾ ಭರಿತವಾಗಿದ್ದು ಜನಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು ವಾಸ ಮಾಡಲು ಆಕರ್ಷಣೆಯಾಗಿರಬೇಕು. ಮತ್ತೊಂದು ಕಥೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ನರಿ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬಂದಿರಬಹುದು. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಬೆಳ್ಳೊಬ 300 ಎಂಬ ಪ್ರಾಂತದ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದು 220 ಮಹಾಜನಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಖ್ಯಾತ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಮೂರು ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ನರಗುಂದದ ಅಧುನಿಕ ಇತಿಹಾಸವು 1674ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಕಾಲದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೈದರನು ಕೃಷ್ಣಾನದಿಯ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗವನ್ನೆಲ್ಲ 1778ರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ನಂತರ, ನರಗುಂದದ ನಾಯಕನಾಗಿದ್ದ ಭಾವೆಯು ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಅವನ ಅಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡನು. 1785ರಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನು ನರಗುಂದ ಮತ್ತು ರಾಮದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡನು. ಅನಂತರ ಟಿಪ್ಪುವು ವೆಂಕಟರಾವ್ ಮತ್ತು ಅವನ ಕುಟುಂಬದವರನ್ನು ಬಂಧಿಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. 1787ರಲ್ಲಿ ಮರಾಠರಿಗೂ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪುವಿಗೂ ಏರ್ಪಟ್ಟ ಒಪ್ಪಂದದ ಪ್ರಕಾರ, ನರಗುಂದವು ಮರಾಠರಿಗೆ ಸೇರಿತು ಮತ್ತು ಅದು ಅವರ ತೊರಗಲ್ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭಾಗವಾಯಿತು. ಬ್ರಿಟಿಷರು 1816ರಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆಗಳ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡುದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ, ನರಗುಂದವು ದಾದಾಜಿರಾವ್ ಆಪ್ಪಾಣಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. 1857ರಲ್ಲಿ ಭಾಸ್ಕರರಾವ್ (ಬಾಬಾ ಸಾಹೇಬ್ 1842-58) ನರಗುಂದ ಮುಖಂಡನಾಗಿದ್ದನು. 'ಬೊಂಬಾಯಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಮಾಂಡಲಿಕರಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ಬುದ್ಧಿವಂತ'ನೆಂದು ಇವನನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವನು ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ವಿಧೇಯನಾಗಿದ್ದರೂ

ಕೂಡ, ದತ್ತು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಇವನ ಕೋರಿಕೆಯನ್ನು ಅವರು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದುದರಿಂದ, ಇವನು ಅವರ ಮೇಲೆ 1858ರಲ್ಲಿ ದಂಗೆ ಎದ್ದನು. ಬಾಬಾ ಸಾಹೇಬನ ಪರಾಜಯದ ನಂತರ ಬ್ರಿಟಿಷರು ನರಗುಂದವನ್ನು ತಮ್ಮ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ನರಗುಂದದ ಪ್ರಾಚೀನ ಅವಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಸಬೇಕಾದವು ಶಾಸನಗಳಿರುವ ವಿಶಾಲವಾದ ಶಂಕರಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯ, ಮಹಾಬಲೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ದಂಡೇಶ್ವರ ದೇಗುಲಗಳು, ಶಾಸನಗಳಿರುವ ಜೋಡಿ ಹನುಮಂತ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ರಾಮದುರ್ಗದ ಸ್ಥಾಪಕನಾದ ರಾಮರಾಯನಿಂದ 1720ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದರೆ ನಗೇಶ್ವರ, ಮೈಲಾರಲಿಂಗ, ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ಬಸವಣ್ಣ, ಸಿದ್ದೇಶ್ವರದ ಜೊತೆಗೆ ಹೆಸರಾಂತ ಮಠಗಳಾದ ಶಂಭುಲಿಂಗೇಶ್ವರ, (ಪತ್ರಿವನ) ವಿರಕ್ತ ಮಠ ಮತ್ತು ಹಿರೇಮಠ. ನರಗುಂದ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರ ಇನ್ನೂರು ವರ್ಷಗಳಿಗೂ ಹಳೆಯದಾದ ಭಿತ್ತಿ ಚಿತ್ರಗಳಿರುವ ಅರಮನೆಯು ಈಗ ಪುರಸಭೆಯ ಕಾರ್ಯಾಲಯ ವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಮಸೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜುಮ್ಮ, ಫತೆ ಮತ್ತು ನಗೋನ್ ಮಸೀದಿಗಳು ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಇಡೀ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಇದು ಹತ್ತಿಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರಗಳ ಲ್ಲೊಂದು. ಮಲಪ್ರಭಾ ಯೋಜನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುವ ನೀರಾವರಿ ಸೌಲಭ್ಯಗಳು ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ವರವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಇಲ್ಲಿನ ರೈತರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊಸ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜಾಗೃತಿ ಉಂಟಾಗಿದೆ. 1980ರಲ್ಲಿ ನರಗುಂದ-ನವಲಗುಂದ ಪ್ರದೇಶವು ಕೇಂದ್ರ ಬಿಂದುವಾಗಿ, ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ರೈತರ ಚಳವಳಿ ಯನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮುನ್ನಡೆಸುವುದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿತು. ಕೊಣ್ಣೂರು ಗ್ರಾಮವು (ಜನ: 5,181) ಮಲಪ್ರಭಾ ಬಲದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ನರಗುಂದದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಮೊದಲಿಗೆ ಕೋನೂರು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಇಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ರಾಮೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಎರಡು ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ಶಾಸನಗಳಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪರಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ದಲ್ಲಿದೆ. ಅದರ ಕಾಲ 860 ಆಗಿದ್ದು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಮೊದಲ ನೇಯ ಅಮೋಘವರ್ಷನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪರಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗಮನಾರ್ಹವಾದದ್ದು. ವಿದ್ವಾಂಸರ ಪ್ರಕಾರ ಪರಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಅಪರೂಪದ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಮೂಲತಃ 9 ಅಥವಾ 10ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಜೈನ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದ್ದು ಇದು ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಗೆ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಮಾದರಿಯನ್ನೂ ಒದಗಿಸಿರಬೇಕು. ಕೊಣ್ಣೂರಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ವಾಸನ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ, ಮಲ ಪ್ರಭಾ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಉತ್ಖನನಗಳು ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟು ಶಾತವಾಹನ ಕಾಲದ ಒಂದು ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಒಂಭತ್ತು ಅಥವಾ

ಹತ್ತನೇಯ ಶತಮಾನದ ಹೂತುಹೋಗಿರುವ ದೇಗುಲಗಳ ಅವಶೇಷ ಗಳು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿವೆ.

ನವಲಗುಂದ : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ : 15,758) ಇದು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ವಾಯವ್ಯದಲ್ಲಿ 461 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಧಾರವಾಡದಿಂದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ 47 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ 1870ರಿಂದ ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ, ಸ್ಥಳೀಯ ನಂಬಿಕೆಗಳ ಪ್ರಕಾರ, ಈ ಸ್ಥಳದ ಈಗಿನ ಹೆಸರು ನವಿಲುಕುನು, ಅಥವಾ ಕುಂದ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿತ್ತೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ನವಿಲು ಕುಂದ ಎಂದರೆ ನವಿಲುಗಳು ಕುಣಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿನ ಆಧುನಿಕ ಇತಿಹಾಸವು 1454ರಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅದು ಬಹುಮನು ಸುಲ್ತಾನ ಎರಡನೇಯ ಅಲ್ಲಾವುದ್ದೀನನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಅವನ ಭಾವವೈದನ ಜಲಾಲ್‌ಖಾನನ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದ ಒಂದು ಸರ್ಕಾರ್ (ಪ್ರಾಂತ)ನ ಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಜಲಾಲ್‌ಖಾನನು ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಲು ಮಾಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಫಲ ಕಾರಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಸುಮಾರು 1690ರಲ್ಲಿ ಸವಣೂರಿನ ನವಾಬನು ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಔರಂಗಜೇಬನ ಪರವಾಗಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಗ ಇದು ನವಲಗುಂದದ ದೇಸಾಯಿಯಾದ ಇಮ್ಮಡಿ ಜಾಯ ಗೌಡ (1716) ನ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಕಂದಾಯ ವಿಭಾಗದ ಕೇಂದ್ರ ವಾಗಿದ್ದಿತು. ಜಾಯಗೌಡನು ದಕ್ಷ ಆಡಳಿತಗಾರನು ಮಾತ್ರ ವಲ್ಲದೆ, ಕಲೆ, ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಗಳ ಪೋಷಕನೂ ಆಗಿದ್ದನು. 1747ರಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಇತರ ಪ್ರದೇಶಗಳೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಸವಣೂರಿನ ನವಾಬನಿಂದ ಪೇಶ್ವೆಯ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತು. ಹೈದರನು 1778ರಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಾನದಿಯ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗವನ್ನು ತನ್ನ ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ, ಹೈದರನ ಅಧಿಕಾರ ವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡ ಸ್ಥಳೀಯ ಲಿಂಗನಗೌಡ ದೇಸಾಯಿ (1769-1788) ಗೆ ನವಲಗುಂದದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಡ ಲಾಯಿತು. ಮರಾಠರು ಅಂತರಿಕ ಕಲಹಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿ ದ್ದಾಗ, 1795ರಿಂದ 1800ರ ವರೆಗೆ, ಧೋಂಡೋಪಂತ ಗೋಖಲೆಯು ಲಿಂಗನಗೌಡ ದೇಸಾಯಿಯಿಂದ ನವಲಗುಂದವನ್ನು ತನ್ನ ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಂತರ ದೇಸಾಯಿ ಯಾದ ಜಾಯಪ್ಪನು (1795-1817) ನವಲಗುಂದವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಸಿರಸಂಗಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. 1817ರ ನವೆಂಬರ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮುನ್ನೋ ನವಲಗುಂದವನ್ನು ತನ್ನ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ರಾಮರಾವ್‌ನನ್ನು ನವಲಗುಂದದ ನೈನಿಕ ಅಧಿಕಾರಿ ಮತ್ತು ಜಮಾದಾರನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿದನು. ನೀಲಮ್ನನ ಕೆರೆ ಮತ್ತು ಚೆನ್ನಮ್ಮನ ಕೆರೆ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆಗಳು ದೇಸಾಯಿಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾದವು. ದೇಸಾಯಿ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯವನಾದ, ಲಿಂಗರಾಜ ದೇಸಾಯಿಯು ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ

ಕೊಟ್ಟುನು (ನೋಡಿ: ಸಿರಸಂಗಿ). ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮಾರಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಸಬೇಕಾದವೆಂದರೆ ನವಿಲೇಶ್ವರ, ಗೋವಿಂದರಾಜ, ಗಣಪತಿ, ವೆಂಕಟೇಶ, ವಿರಭದ್ರ, ನಗರೇಶ್ವರ, ಲಾಲ್‌ಗುಡಿ ಮಾರುತಿ ಮತ್ತು ಬಸವಣ್ಣನ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಅದಿನಾಥನಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಹಳೆಯ ಬಸದಿ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಗಣಪತಿ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ್ದ ಪೇಶ್ವೆಯು ಪೂಜೆ ನಡೆಸಲು ಒಂದೇ ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ದೇಸಾಯಿಯು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಮಠಗಳು ಬಹಳ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿವೆ. ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ, ಸುಮಾರು 500 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಜಡೆ ಸ್ವಾಮಿಯು ಆರಂಭಿಸಿದ ಗವಿಮಠ; ಮರದ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮತ್ತು ಅದರನ್ನೇ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಪಂಚಗೃಹ ಹಿರೇಮಠ; 1825ರಲ್ಲಿ, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯ ಸಿದ್ಧಾರೂಢ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಸಮಕಾಲೀನರಾದ ಒಬ್ಬ ಮಹಿಮಾನ್ವಿತ ಯೋಗಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ನಾಗಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿ ಮಠವು ಬಹಳ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಈ ಮಠದಲ್ಲಿ ಬೈಬಲ್ಲಿಗೂ ಪೂಜೆ ಸಲ್ಲಿಸಲಾಗುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮಸೀದಿಗಳೂ ಐದು ದರ್ಗಾಗಳೂ ಇದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಗಲ್‌ಷಾವಲಿಯ ದರ್ಗಾ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. 1780ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ಕಟ್ಟಲಾದ ಸ್ಥಳೀಯ ದೇಸಾಯಿಯ ವಾಡೆಯು ಈಗ ಕಾಲೇಜಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನವಾಗಿದೆ. ಥಡಿಮಠದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯ ದೇಸಾಯಿಯ ಕುಟುಂಬದವರ ಗದ್ದುಗೆಗಳಿವೆ. ನವಲಗುಂದವು ಸ್ಥಳೀಯ ಕುಶಲಕರ್ಮಿಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಅಕರ್ಷಕ ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಜಮಖಾನೆಗಳು, ಗುಡಾರಗಳು, ಮರದ ತೊಟ್ಟಿಲುಗಳು, ಆಟದ ಬೊಂಬೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ. ಯಮನೂರು ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ-ನವಲಗುಂದ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ನವಲಗುಂದದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಶತಮಾನಗಳ ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಪನಾಡಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಚಾಂಗ ದೇವನೆಂದು ಹಿಂದೂಗಳಿಂದ ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ರಾಜಾಬಾಘ್ ಸವಾರ್ (ಹುಲಿಯ ಮೇಲೆ ಸವಾರಿ ಮಾಡುವ ದೋರಿ) ಎಂದೂ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿರುವ ಒಬ್ಬ ಯೋಗಿಯಿಂದಾಗಿ ಈ ಸ್ಥಳವು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಸುಮಾರು 1720ರಲ್ಲಿ ಸತಾರಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೋರೆಗಾವಿಯ ಮರಾಠಾ ಮುಖಂಡ ಕ್ಷೇತ್ರೋಜಿರಾವ್ ಎಂಬುವನಿಂದ ಈ ಯೋಗಿಯ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾದ ಸಮಾಧಿಯಿದು. ಈ ಸ್ಥಳವು ಹಿಂದೂಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಮಹಮ್ಮದೀಯರಿಗೂ ಪವಿತ್ರವಾದ ಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಜಾತ್ರಾ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಭಾರೀ ಪ್ರಮಾಣದ ದನದ ಪರಿಷೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ನಾಗಮಂಗಲ : (ಮಂಡ್ಯ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 11,086) ಮಂಡ್ಯದಿಂದ ಸುಮಾರು 41 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 130 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ನಾಗಮಂಗಲವು ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪಟ್ಟಣ. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದೊಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಲೋಹಿತ ವಂಶದ ನಾಯಕರು

ಇಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದರು. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕೋಟೆಗಳ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಒಳಗಿನ ಕೋಟೆಯನ್ನು 1270ರಲ್ಲಿ ಲೋಹಿತ ವಂಶದ ಅರಸರು ಕಟ್ಟಿದರು. ಎರಡನೆಯ ಹೊರಗಿನ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಚನ್ನಪಟ್ಟಣದ ಪಾಳೆಯಗಾರನಾಗಿದ್ದ ಜಗದೇವರಾಯನು 1578ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ನಾಗಮಂಗಲವು ಅವನ ರಾಜ್ಯದ ಮುಖ್ಯ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮ್ಯಕೇಶವ ದೇವಾಲಯವು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ದೊಡ್ಡ ದೇವಾಲಯ. ಅದು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಕೇಶವನ ವಿಗ್ರಹವು ಗರುಡ ಪೀಠದ ಮೇಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಯೋಗಾನರಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಭುವನೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದವು. ವಿರಭದ್ರ ಮತ್ತು ಕಾಳಮ್ಮನ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಒಂದು ಮಸೀದಿಯೂ ಈ ಊರಲ್ಲಿವೆ. ನಾಗಮಂಗಲವು ಲೋಹಿತ ಕಲೆಗೆ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ತಯಾರಾದ ಲೋಹದ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಬಹಳ ಕಲಾತ್ಮಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ತರಬೇತಿ ಹೊಂದಿದ ಕಲಾಕಾರರು ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದು, ಅವರು ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಗೃಹೋಪಯೋಗಿ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣವು ಚಾಪೆ ಹೆಣೆಯುವುದಕ್ಕೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದ್ದು ಇದು ಇಲ್ಲಿನ ಗೃಹ ಕೈಗಾರಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಾಮೀಣ ಕಲಾಕಾರರ ತರಬೇತಿ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಮರಗಲಸ, ಲೋಹಗಾರಿಕೆ, ಉಣ್ಣೆಯ ನೇಯ್ಗೆ, ಶಿಲ್ಪಕಲೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ತರಬೇತಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದೆ. ಇದು ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ಮೂಲ ತರಬೇತಿ ಸಂಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಪಟ್ಟಣದ ಸುತ್ತಲೂ ನಾಲ್ಕು ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆಗಳಿವೆ. ಇದು ವಿಶ್ವೇದಲೆ ತೋಟಗಳಿಗೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿದೆ. ನಾಗಮಂಗಲ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಕಟ್ಟಡಗಳು, ದೇವಾಲಯಗಳು, ಬಸದಿಗಳು, ಮಸೀದಿಗಳು ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ಸ್ಥಳಗಳಿವೆ. 616 ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಿರುವ ಕಂಬದಹಳ್ಳಿಯು ನಾಗಮಂಗಲದಿಂದ 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ವಾಯುವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ನಾಗಮಂಗಲ-ಶ್ರವಣ ಬೆಳಗೊಳ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದಿಂದ ಅರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಜೈನರ ಖ್ಯಾತ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಪಂಚಕೂಟ ಬಸದಿಯ ಉತ್ತರಕ್ಕಿರುವ, ಎತ್ತರವಾದ ಜಗಲಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮದೇವ ಕಂಬದಿಂದ, ಈ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಕಂಬದ ಹಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ಈ ಕಂಬವು ಸುಮಾರು 50 ಅಡಿ ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದು, ಅದರ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಇದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ದ್ರಾವಿಡ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಸಪ್ತಕೂಟ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಪಂಚಕೂಟ ಬಸ್ತಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಗರ್ಭಗೃಹವಾದ ಅದಿನಾಥ ಬಸದಿಯು ಸುಮಾರು 900ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು. ಶಾಂತಿನಾಥ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಶಾಂತಿನಾಥನ ವಿಗ್ರಹ

ವಿದೆ. ಇದು ಸುಂದರವಾದ ಅಲಂಕೃತ ಬಾಗಿಲುವಾಡಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ದೊಡ್ಡ ದೇವಾಲಯ. ನವರಂಗದಲ್ಲಿರುವ ನೇಮಿನಾಥ, ಧ್ಯಾನಾಸನದಲ್ಲಿರುವ ಜಿನ ಮತ್ತು ನವರಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಯಕ್ಷಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾದವು. 12ನೇಯ ಶತಮಾನ ದಲ್ಲಿದ್ದ ಹೊಯ್ಸಳ ದಂಡನಾಥನಾದ ಬೊಪ್ಪನು ಇದನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು. ಬಿಂಡಿಗನಖಿಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯ ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸರಳ ರಚನೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಗರುಡಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಪಾವಿತ್ರತೆ ಇದೆಯೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ. ದಡಗ ದಲ್ಲಿರುವ ಯೋಗಾ ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯವು 11ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಕಟ್ಟಡ. ಬಳಸದ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾದ ಮಾಚಲಘಟ್ಟದ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಹೊಯ್ಸಳ ಕಾಲದ ಸುಂದರ ದೇವಾಲಯ. ನಾಗಮಂಗಲಕ್ಕೆ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪಾಲ ಗೃಹಾರವು, ಕೋಟಿ ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದಲ್ಲಿದ್ದು, ಈ ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದಾದ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ನಾಗ ಮಂಗಲಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಹುಲಿಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ಹುಲಿಕೆರೆಯಮ್ಮನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಜಾತ್ರೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.

ನಾಗರಹೋಳೆ: (ಕೊಡಗು ಜಿ; ವೀರಾಜಪೇಟೆ ತಾ; ಜನ: 517) ಸುಮಾರು 288 ಚದರ ಕಿಮೀ ಪ್ರದೇಶ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವುಳ್ಳ ನಾಗರಹೋಳೆ ಅಭಯಾರಣ್ಯವು 1955ರ ಜುಲೈನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಗರಹೋಳೆ, ಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ತಿಮುತಿ ಎಂಬ ಮೂರು ಬೆಟ್ಟದ ಶ್ರೇಣಿಗಳು ಕೊಡಗು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿದೆ. ವನ್ಯಜೀವಿಧಾಮವು ವೀರಾಜಪೇಟೆಯಿಂದ 67 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 283 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಇದು ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೆಗ್ಗಡದೇವನ ಕೋಟೆ ತಾಲೂಕಿಗೆ ಸಮೀಪವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅರಣ್ಯ ವಸತಿಗೃಹವಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ವನ್ಯವ್ಯುಗಗಳನ್ನು ಅಂದರೆ ಗಂಭೀರವಾದ ಆನೆ ಮತ್ತು ರಮ್ಯತೆಯ ಚುಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಜಿಂಕೆಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ಉಪಾಯಗಾಹ ನರಿಯವರೆಗೆ, ಅವುಗಳು ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಹೊರಗಿನವರ ಪರಿವೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅಡ್ಡಾಡುವುದನ್ನು ನೋಡಲು ಉತ್ತಮವಾದ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸುಮಾರಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಎಲ್ಲ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಈ ಅಭಯಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ. ಅರಣ್ಯ ಇಲಾಖೆಯ ಆನೆಯ ತಂಗುದಾಣಗಳು, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ತೀರ್ಥ ನದಿಯ ಹೆಬ್ಬಳ್ಳಿ ಆನೆಯ ತಂಗುದಾಣ ಮತ್ತೊಂದು ಅಕರ್ಷಣೆ. ಈ ಅಭಯಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೌಕರ್ಯಯುತವಾದ ವಿಶ್ರಾಂತಿ (ತಂಗುದಾಣ) ಗೃಹಗಳಿವೆ.

ನಿಸ್ಪಾಣಿ: (ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿ; ಚಿಕ್ಕೋಡಿ ತಾ; ಜನ: 41,783—1981) ನಿಸ್ಪಾಣಿಯು ಚಿಕ್ಕೋಡಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಎರಡನೇಯ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿತ್ತು. ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ

ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ 587 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಳಗಾವಿಯಿಂದ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ 72 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ. ಬ್ರಿಟೀಷರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಪಾಣಕರ್ ಎಂಬ ಸ್ಥಳೀಯ ನಾಯಕನು ಇಲ್ಲಿ ಅಡಳಿತ ನಡೆಸಿದನು. ಮೊಟ್ಟಮೊದಲನೇಯ ಬಾರಿಗೆ 1854ರಷ್ಟು ಮುಂಚೆಯೇ ಇಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಈ ಸ್ಥಳದ ಮೊದಲ ಉಲ್ಲೇಖವು 1800ನೇಯ ವರ್ಷದ್ದಾಗಿದ್ದು, ಅಗಿನ ಸ್ಥಳೀಯ ದೇಸಾಯಿ ಸಿದ್ಧೋಜಿರಾವ್ ನಿಂಬಾಳ್ಕರ್ ಅಥವಾ ಅಪ್ಪಾ ಸಾಹೇಬ್ ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕೊಳ್ಳೆ ಹೊಡೆದನು. 1802ರಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಪಾಣಿಯ ನಾಯಕನು ತನ್ನ ಸೈನ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಏಳು ನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾಗಿ ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹಕ್ಕನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದನು. ಅನೇಕ ಸಾರಿ ಇವನು ಚಿಕ್ಕೋಡಿ ಮತ್ತು ಮುನವಳ್ಳಿ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಳ್ಳಲು ವಿಫಲ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದನು. 1839ರಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯಿಲ್ಲದೆ ದೇಸಾಯಿಯ ಮರಣ ಹೊಂದಲು, ಇವರ ರಾಜ್ಯವು ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಡಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿನ ಚರಿತ್ರಾರ್ಹ ಅವಶೇಷಗಳೆಂದರೆ, ಸುಮಾರು 1771ರಲ್ಲಿ ಪೆಶ್ಚಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಕೋಟೆ, ಕೋಟೆಯೊಳಗಿನ ಅಂಬಾಬಾಯಿ ದೇವಾಲಯ, ನಾಶವಾಗಿರುವ ದೇಸಾಯಿಯ ಅರಮನೆ, ದೇಸಾಯಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಹಾದೇವ ದೇವಾಲಯ, ದತ್ತ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯ. ಇಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಲಾದ ನೇಮಿನಾಥ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಪ್ರಭ ಎಂಬೆರಡು ಜೈನ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ನಗರದ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿ, ನಿಸ್ಪಾಣಿ ಚಿಕ್ಕೋಡಿ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಿ ಮಠ ಅಥವಾ ದಾಸೋಹ ಮಠ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುವ ವಿದೂಪಾಕ್ಷಲಿಂಗಯ್ಯ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಪವಿತ್ರ ಸಮಾಧಿಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಸೀದಿಯೂ, ದಸ್ತಗೀರ್ ಸಾಹೇಬ್ ಅವರ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾದ ದರ್ಗಾವೂ ಇವೆ. ನಿಸ್ಪಾಣಿಯು ದೇಶದಲ್ಲೇ ಅತ್ಯಂತ ಮುಖ್ಯವಾದ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪಿನ ಸಗಟು ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಭಾರಿ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬೀಡಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿಯೂ ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪಿನ ಸಂಶೋಧನಾ ಕೇಂದ್ರವಿದೆ. ನಿಸ್ಪಾಣಿಯಿಂದ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ತವಂದಿ (ಅಥವಾ ತವನಿಧಿ) ಬಹಳ ಖ್ಯಾತವಾದ, ದಿಗಂಬರ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಜೈನರ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವನಾಥ, ಶಾಂತಿನಾಥ, ನವಖಂಡ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ, ಬ್ರಹ್ಮದೇವ ಮತ್ತು ಇತರರ ಸಣ್ಣ ಐದು ಜೈನವೇದಾಲಯಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಗುರುಕುಲ ಎಂಬ ರೆಸಿಡೆನ್ಸಿಯಲ್ ಶಾಲೆಯಿದೆ. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರವು ಎಂಟು ಅಥವಾ ಒಂಭತ್ತನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲೆಯೇ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಬೇಕೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಆದಿ ಎನ್ನುವ ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿಯು ನಿಸ್ಪಾಣಿಯಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಪಾಣಿ-ಮಾಂಗೂರ್ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಎರಡು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಮಲ್ಲಯ್ಯ

ಅಥವಾ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಮಠಗಳ ಜೊತೆಗೆ, ಇಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಯ್ಯ ಮಾರುತಿ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ.

ನಲಮಂಗಲ : (ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 12,574) ನಲಮಂಗಲವು ಬೆಂಗಳೂರು-ತುಮಕೂರು ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ವಾಯವ್ಯದಲ್ಲಿ 27 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಭೂಮಂಡನ ಎಂಬ ದೊಡ್ಡ ನಗರವಿದ್ದಿತು. ಈ ನಲಮಂಗಲವು ಷಾಚಿಯ ಬೆಂಗಳೂರು ಜಾಗೀರಿನ ಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಅನಂತರ ಬೆಂಗಳೂರು ಸೇರಿದಂತೆ ಮೊಗಲರು ಇದನ್ನು ಮೈಸೂರು ಅರಸರಿಗೆ ವಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರು. ಇಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹವಾದವು ಚಿನ್ನಕೇಶವ, ಅಡಕೆ ಅಂಜನೇಯ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು. ಇದರಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದಾಗಿ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು. ಇಲ್ಲಿ ಬಸವಣ್ಣ ದೇವರ ಮಠ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವ ಪ್ರಾಚೀನ ವೀರಶೈವ ಪೀಠವಿದೆ. ಈ ಮಠವು ಬಡ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗಾಗಿ ಒಂದು ಉಚಿತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ನಿಲಯ ಮತ್ತು ಒಂದು ಶಾಲೆಯನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ದರ್ಗಾದಲ್ಲಿ ಹಾಜಿ ಸೈಯದ್ ಷಾ ಸದ್ರುದ್ದೀನ್ ಹುಸೈನಿ ಅವರ ಉರುಸ್ ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಸೀದಿಯೂ ಇದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಕರಕುಶಲ ತರಬೇತಿ ಕೇಂದ್ರವೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪುರಸಭೆಯು ಈ ಊರಿನ ನೈರ್ಮಲ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಎಲೆಕ್ಟಾಕನಹಳ್ಳಿಯು ಲೋಹಗಾರಿಕೆಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ. ನಿಜಗಲ್ಲು ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಕೋಟೆಯಿದೆ. ನಲಮಂಗಲಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮಣ್ಣೆ ಗಂಗರ ರಾಜಧಾನಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದನ್ನು ಮಾನ್ಯ ಪುರವೆಂದೂ ಕರೆದಿವೆ. ಕಪಿಲೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳಿದ್ದು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಕಟ್ಟಡಗಳಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ 54 ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿವೆ. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಗಳ ಅವಶೇಷಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿವೆ.

ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲು : (ವಿಜಾಪುರ ಜಿ; ಬಾದಾಮಿ ತಾ; ಜನ: 1,479) ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲೇ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಪ್ರವಾಸಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಇದು ಬಾದಾಮಿಗೆ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ 22 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ, ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 514 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಮಲಪ್ರಭಾ ನದಿಯ ಎಡದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಇದು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೂ, ಶಾಸನಗಳಿಗೂ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ ಚಲುಕ್ಯ ಕಲಾ ಕೇಂದ್ರ. ನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಹೇರಳವಾಗಿ ದೊರಕಿರುವ ಕಲ್ಲಿನ ಆಯುಧಗಳಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ

ಮಾಡಿದ ಗೋರಿಗಳಿಂದಲೂ, ಇದು ಇತಿಹಾಸ ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜನಜನಿತವಾದ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಜೈನ ದೇವಾಲಯಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಉತ್ತನನಗಳಿಂದ, ಸುಟ್ಟ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದು, ಚಲುಕ್ಯರ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅವು ಸೇರುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ಕಿಸುವೊಳಲ್ (ಕೆಂಪು ಪಟ್ಟಣ) ಅಥವಾ ಪಟ್ಟದ ಕಿಸುವೊಳಲ್ ಎಂಬುದಾಗಿ ಇದ್ದಿತೆಂದು ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1540ರ ಸಾಹಿತ್ಯಕೃತಿ ಹಮ್ಮೀರ ಕಾವ್ಯ ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಪಟ್ಟಶಿಲಾಪುರ ಮತ್ತು ಹಮ್ಮೀರಪುರ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ನಗರವು ಬಾದಾಮಿ ಚಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿತು ಮತ್ತು ಇದು ಅವರ ಉಪರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದಿತು. ಹನ್ನೊಂದು ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡನೇಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ, 1500ರ ಸಿಂಗರಾಜ ಪುರಾಣ ಸಾಹಿತ್ಯಕೃತಿ ಮತ್ತು ಹಮ್ಮೀರ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಚಲುಕ್ಯ ರಾಜರು ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತರಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು ಮತ್ತು ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲೆಯೂ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಸ್ಥಳವಾಗಿ ಮುಂದುವರೆಯಿತು. ಅನಂತರ ಇದು ಕಿಸುಕಾಡು-70 ಎಂಬ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಮುಖ್ಯ ನಗರವಾಗಿತ್ತು. ಯೆರಂಬರಗಿಯ (ಯೆಲಬುರ್ಗಿ) ಸಿಂಧರು ಈ ಪ್ರಾಂತ್ಯವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಆಳಿದರು. ದೇವಾಲಯದ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗಮನಾರ್ಹ ಸಂಗತಿಯೆಂದರೆ ಚಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದ್ರಾವಿಡ ಮತ್ತು ನಾಗರಶೈಲಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳು ಪಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲೇ ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ದೊಡ್ಡ ದೇವಾಲಯಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಶೈವ ಮತ್ತು ಒಂದು ಜೈನಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ನದಿಯ ಉತ್ತರ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದ್ದು, ವಾಸ್ತು ಗ್ರಂಥಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ಪವಿತ್ರವಾದ ಸ್ಥಳ. ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡ ದೇವಾಲಯವೆಂದರೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಪ್ರಾಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ, ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಎರಡನೇಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಲೋಕಮಹಾದೇವಿಯು, ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಮೂರು ಬಾರಿ ಪಲ್ಲವರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಕಂಚಿಯನ್ನು ವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದಳು. ಇದರ ಮೊದಲ ಹೆಸರು ಲೋಕೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ಲೋಕಪಾಲೇಶ್ವರ. ಬಹುಶಃ ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ. ಎಂಟನೇಯ ಶತಮಾನದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗರ್ಭಗುಡಿ, ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಪಥ, ಕಂಬಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನವರಂಗ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ, ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣಗಳಿಗೆ ತೆರೆದಿರುವ ದ್ವಾರಗಳು ಇವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಎತ್ತರವಾದ ಗೋಪುರವೂ ಅದರ

ಹಿಂದೆ ಸಣ್ಣ ಬಾಗಿಲೂ ಇದೆ. ಕಲ್ಲಿನ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ಎತ್ತರವಾದ ಮಾನುಷ ಶಿಲ್ಪಗಳೂ ಇವೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ಒಳಗೆ, ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳನ್ನು ನಂದಿಮಂಟಪವಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ದೊಡ್ಡ ನಂದಿಯಿದೆ. ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ಪುರುಷರ, ಸ್ತ್ರೀಯರ, ಕುಬ್ಜರ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ದಂಪತಿಗಳ ಸುಂದರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲೇ ಮುಖ್ಯ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಈ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ವೃತ್ತಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಚೌಕನೆಯ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಕಪ್ಪು ಶಿಲೆಯ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಎಲ್ಲೋರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಕೈಲಾಸ ದೇವಾಲಯವು ಇಲ್ಲಿನ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯದ ಮಾದರಿಯಲ್ಲೇ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಶಃ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದದ್ದು, ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ. ಇದರಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾ ಪಥ ಮತ್ತು ನವರಂಗವಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಅಂತರಾಳದ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಪಥವಿದೆ. ಇದರ ಹೊರಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಗ್ರನರಸಿಂಹ, ನಟರಾಜ ಇವರ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜಾಲಂಧ್ರವಿದೆ. ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಸಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಇದರ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮೇಲೆ ದ್ರಾವಿಡ ರೀತಿಯ ವಿಮಾನವಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1162ರ ಶಾಸನವೊಂದರ ಪ್ರಕಾರ, ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಚಲುಕ್ಯ ರಾಜ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯನು ವಿಜಯೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದರ ಹಿಂದಿನ ಹೆಸರು ತೈಲೋಕೇಶ್ವರವೆಂದಿತ್ತು. ಇದು ವಿನ್ಯಾಸ, ವಾಸ್ತು ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯವನ್ನೇ ಹೋಲುತ್ತದೆಯಾದರೂ ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದು. ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ನರಸಿಂಹನ ಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಇಬ್ಬರು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸುಂದರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ನವರಂಗದ ಪ್ರವೇಶದ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಅದ್ಭುತವಾದ ಎರಡು ದ್ವಾರಪಾಲಕ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ನವರಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಹದಿನೆಂಟು ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ ಮತ್ತು ಆಗಿನ ಕಾಲದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಭುವನೇಶ್ವರಿಗಳಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿ, ನಂದಿ ಸಮೇತ ಪಾರ್ವತಿಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ವಿಧವಿಧವಾದ ಅಭರಣಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವ, ವೈವಿಧ್ಯಮಯ ಕೇಶಾಲಂಕಾರದಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿರುವ ಅನೇಕ ದಂಪತಿಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಹೊರಭಾಗದ ಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವ, ನಂದಿ, ಲಕುಲೀಶ ಮುಂತಾದ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಇಮ್ಮಡಿ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ರಾಣಿಯಾದ ತೈಲೋಕ್ಯ ಮಹಾದೇವಿಯು ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದಳು. ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಬಾದಾಮಿಗಿ ಹೋಗುವ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಜೈನ ಬಸದಿಯಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮುಖಮಂಟಪ, ನವರಂಗ, ಶುಕನಾಸ ಮತ್ತು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಿವೆ. ಬಹುಶಃ ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ. ಒಂಬತ್ತ

ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರಬಹುದು. ಗಳಗನಾಥ ದೇವಾಲಯವು ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ದ್ವು ಪಕ್ಷಿ ಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ನವರಂಗ, ಶುಕನಾಸ, ಲಿಂಗವಿರುವ ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಪಥವಿದೆ. ಅನೇಕ ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳಲ್ಲಿ ಕುಬೇರ, ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮತ್ತುತರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಪಥದ ಹೊರಭಾಗದ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಗೋಡಿನಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಶಿವನ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ರೇಖಾನಾಗರ ಶಿಖರವು ಬಹು ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ. ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದದ್ದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆರುವ ಪಾಪನಾಥ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮಂಟಪ, ನವರಂಗ, ದೊಡ್ಡ ಅಂತರಾಳ ಮತ್ತು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಪಥವಿರುವ ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಿವೆ. ನವರಂಗದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದ್ವಾರಪಾಲಕರು, ನಂದಿ ಮತ್ತು ವೀರಭದ್ರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಮುಖ್ಯ ಹಜಾರದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ಕಂಬಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ದಂಪತಿಗಳ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸುಂದರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಭುವನೇಶ್ವರಿಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಸುಂದರವಾದ, ವಿಷ್ಣು ಸಹಿತ ಶಿವ ಪಾರ್ವತಿ, ಗಾಂಧರ್ವರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಗೋಡೆಯ ವಾಯುವ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನ ಶಿಲ್ಪ ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು. ಶೃಂಗಾರ ಚೇಷ್ಟಾನಿರತ ದಂಪತಿಗಳು ಮತ್ತು ಅಲಂಕಾರದ ವಿನ್ಯಾಸಗಳು ದೇವಾಲಯದ ಅನೇಕ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಗಳು, ಆನೆ ಸವಾರರು ಮತ್ತು ರಾಮಾಯಣ ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಅನೇಕ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಮೇಲೆ ರೇಖಾನಾಗರ ವಿಮಾನವಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. 680ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದಾದ ಚಂದ್ರಶೇಖರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದರ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯು ಬಹಳ ಸರಳವಾಗಿದ್ದು ಇದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಶಿಲ್ಪಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಈ ಸಣ್ಣ ಅಲಯದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವಿರುವ ಗರ್ಭಗುಡಿ ಮತ್ತು ಮಂಟಪವಿದೆ. ಒಂದೇ ಒಂದು ದ್ವಾರಪಾಲಕನ ವಿಗ್ರಹ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದುಬಂದಿದೆ. ಗಳಗನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಜಂಬುಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಶುಕನಾಸ ಮತ್ತು ನವರಂಗವಿದೆ. ಶುಕನಾಸದ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರದ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಿವನ ಭಟರಾದ ನಂದಿ ಮತ್ತು ವೀರಭದ್ರರಿದ್ದಾರೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವಿದೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಹೊರಭಾಗದ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವ (ಲಕುಲೀಶ) ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದಾದ ರೇಖಾನಾಗರಶಿಖರವಿದೆ. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಜಂಬುಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕಾಡುಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಗಾತ್ರ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಇದು ಜಂಬುಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲಾಗಿರುವ ಶಿವ,

ಪಾರ್ವತಿ, ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಹೊರಗೋಡೆಯ ಮೇಲಿವೆ. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಕಾಶಿವಿಶ್ವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಈಗ ಇದರ ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಅದರ ಮುಂದಿನ ಪಥ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿವೆ. ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾ ಪಥದ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಭುವನೇಶ್ವರಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮಸ್ತಂಭ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಇದರ ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಮೇಲೆ ರೇಖಾನಾಗರ ವಿಮಾನವಿದೆ. ಬಹುಶಃ ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ. ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದ ರಚನೆಯಿರಬೇಕು. ಈ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಶಿವನ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಇವೆ. ವಿರೂಪಾಕ್ಷ, ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಶೈವಸ್ತಂಭದ ಮೇಲಿರುವ ಶಾಸನ ಪ್ರಕಾರ, ತ್ರಿಶೂಲವಿರುವ ಈ ಸ್ತಂಭವನ್ನು ಗಂಗಾನದಿಯ ಉತ್ತರ ತೀರದ ಮೃಗಧಾನಿಕಾಹಾರದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಜ್ಞಾನ ಶಿವಾಚಾರ್ಯನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಈತನು ವಿಜಯೇಶ್ವರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿಗಳ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಈ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಶಿವದೇವಾಲಯಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಶೈವ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಈಗ ಈ ಸ್ಥಳವು ಗ್ರಾಮ ಪಂಚಾಯತಿಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ.

ಪಾಂಡವಪುರ : (ಮಂಡ್ಯ ಜಿ; ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 14,164) ಪಾಂಡವಪುರವು ಕಾವೇರಿ ನದಿಯ ಬಲದಂಡೆ ನಾಲೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಪುರಸಭಾ ಪಟ್ಟಣ. ಇದು ಮಂಡ್ಯದಿಂದ ಸುಮಾರು 34 ಕಿಮೀ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿಯೂ, ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 123 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿರುವ ಕಥೆಗಳ ಪ್ರಕಾರ, ಪಾಂಡವರು ತಮ್ಮ ಅಜ್ಞಾತವಾಸ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಭೇಟಿ ಇತ್ತಿದ್ದರು. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಎರಡು ಬೆಟ್ಟಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳನ್ನು ಕುಂತಿಬೆಟ್ಟ ಮತ್ತು ಭೀಮನಬೆಟ್ಟ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಕಥೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಅವು ಅಕ್ಕ ತಂಗಿಯರ ಬೆಟ್ಟಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಹಿರೋಡೆ ಎಂಬ ಹೆಸರುತ್ತು. ಅನಂತರ ಹೈದರ್ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪು ಅವರ ಸೇನೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಫ್ರೆಂಚರು ಇಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ, ಈ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಫ್ರೆಂಚ್‌ರಾಕ್ಸ್ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ಬ್ರೂಸ್‌ಫುಟ್‌ನಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನವತಿಲಾಯುಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅವಶೇಷಗಳು ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಿವು. ಕಬ್ಬನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಪ್ರದೇಶದ ಮಧ್ಯೆ ಈ ಪಟ್ಟಣವಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಕ್ಕರೆ ಕಾರ್ಖಾನೆಯೂ ಪ್ರಾರಂಭವಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪಾಂಡವಪುರಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಲೋಕಪಾನನಿ ರೈಲ್ವೆ ಸೇತುವೆ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯ ನಾಲೆಯು ಹಾದುಹೋಗುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲುಕಾಲುನೆಗಳು (ಕಟ್ಟೀಯ ಸಮೀಪ)

ಇಂಜಿನಿಯರಿಂಗ್ ಕಾಲವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಕಾಮಗಾರಿಗಳು. ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದಾದ, ಕರೀಫುಟ್ಟಿ ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಹಾದುಹೋಗುವ ದುಲಿಕೆರೆ ಸುರಂಗವು ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು 9,200 ಅಡಿ ಉದ್ದದ ನೀರಾವರಿ ಸುರಂಗ. ಪಾಂಡವ ಪುರದಿಂದ 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಚಿನ್ನಕುರಳಿ ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರ. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹೈದರನಿಗೂ ಮರಾಠರಿಗೂ 1771ರಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ನಡೆಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಅಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಮಾಸ್ತಿಗುಡಿಗಳು ಇವೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಭೇಟಿ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ಮಾದೇಶ್ವರಸ್ವಾಮಿಯವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಜಾತ್ರೆ ಮತ್ತು ದನದ ಪರಿಷೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಪುರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಕನ್ನಂಬಾಡಿ (ಈಗ ಮುಳುಗಿಹೋಗಿರುವ) ವಿಶೇಷ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಹಿಂದೇವನ್ನು ಮತ್ತು ಬನ್ನಂಗಾದಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ದೊಡ್ಡಮ್ಮ ಜಾತ್ರೆಗಳು ಬಹಳ ಜನಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತವೆ. 9ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನಗಳ ಪ್ರಕಾರ, ಕ್ಯಾತನಹಳ್ಳಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಬಸ್ತಿಗದ್ದೆಯು ಜೈನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಈಗಲೂ ಜೈನ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಪಾಂಡವ ಪುರದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ತೋಣ್ಣುರು (ಜನ: 1,163) ತೊಂಡನೂರು ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಸ್ಥಳ. ಅದು ಹೊಯ್ಸಳರ ಪ್ರಾಂತದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಬಿಟ್ಟದೇವ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು, ಶ್ರೀರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಅವನನ್ನು ಭೇಟಿ ಮಾಡಿದಾಗ ಇಲ್ಲಿಯ ರಾಜ್ಯಪಾಲನಾಗಿದ್ದನು. ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಅವನನ್ನು ಶ್ರೀ ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸೆಳೆದುಕೊಂಡರು. ಅವರು ಮೇಲುಕೋಟೆಗೆ ಹೋಗುವ ಮುಂಚೆ ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವರ್ಷ ತಂಗಿದ್ದರು. ಇದು ಶ್ರೀಮಂತವಾದ ಜೈನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಅನೇಕ ಬಸದಿಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇದು ಶೈವ ಕ್ಷೇತ್ರವೂ ಆಗಿತ್ತು. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ಶಾಸನವೊಂದು ಇಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಬಸದಿಗಳಿಗೆ ಕೊಡಲಾದ ದತ್ತಿಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಬೆಟ್ಟಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ದಂಡೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ತಿರುಮಲನಾಗರ ಅಥವಾ ಮೋತಿತಲಾಬ್ ಎಂಬ ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆಯೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ದಪ್ಪುಣದ ಸುಬೇದಾರ (ನಿಜಾಮ)ನ ಮಗ ನಾಸಿರ್‌ಜಂಗನು 1746ರಲ್ಲಿ ಈ ಕೊಳಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ಕೊಟ್ಟು, ಇದಕ್ಕೆ ಮೋತಿತಲಾಬ್ (ಮತ್ತುಗಳ ಕೊಳ) ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳಿದ್ದು, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಚೀನವಾದದ್ದು, ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯ. ಗರುಡಪೀಠದ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವ ನಾರಾಯಣನ ವಿಗ್ರಹವು ಅರು ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿದೆ. ಯೋಗಾನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯವು ಸಣ್ಣ

ದೇವಾಲಯ. ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ದೇವಾಲಯ. ಇಲ್ಲಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ವಿಗ್ರಹವೂ ಇದೆ. ಜೀರ್ಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕೈಲಾಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವೂ ಹನ್ನೆರಡನೇಯ ಶತಮಾನದ ದೇಗುಲ. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಸಯ್ಯದ್ ಸಾಲಾರ್ ಮಸೂದ್ ಸಾಹಿಬ್ ಅವರ ದರ್ಗಾ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಉರುಸ್ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.

ಪಾವಗಡ : (ತುಮಕೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 14,435). ಪಾವಗಡ ಬೆಟ್ಟದ ದಕ್ಷಿಣ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪಾವಗಡ ಪಟ್ಟಣವು ತುಮಕೂರಿನಿಂದ 96 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 168 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೊರಕಿದ ಒಂದು ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಾವಿನ (ಪಾವು) ಚಿತ್ರವಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಪಾವಗಡ ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತೆಂದು ನಂಬಿಕೆ. ಪಾವಗಡ ಬೆಟ್ಟವು ಸಮುದ್ರ ಮಟ್ಟದಿಂದ 909 ಮೀ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣ ಮತ್ತು ಬೆಟ್ಟಗಳೆರಡೂ ಸುಂದರವಾದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಇದು ಒಂದು ಪಾಳೆಗಾರ ಮನೆತನದವರ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಏರಲು ಹತ್ತು ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ಅನೇಕ ಕೋಳಗಳು, ಉಗ್ರಾಣಗಳು, ಮದ್ದು ಗುಂಡುಗಳ ಕೋಠಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಅವಶೇಷಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ದೇವಾಲಯದ ಕಲ್ಲಿನ ವಿಡಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಕಟ್ಟಲಾದುದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿಲ್ಲದ ಮಸೀದಿಯು ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ದೊರಕಿರುವ ಶಾಸನವು, ಈ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1405ರಲ್ಲಿ, ವಿಜಯನಗರದ ದೊರೆ ಮೊದಲನೇಯ ದೇವರಾಯನ ದಂಡನಾಯಕನಾದ ಗೋಪಣ್ಣನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಈಗ ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ನಿಡುಗಲ್ಲುದುರ್ಗ ಎಂದೂ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ ನಿಡುಗಲ್ಲು (ಜನ: 262) ಪಾವಗಡಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ 22 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ನಿಡುಗಲ್ಲು ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನೇ ಹೊಂದಿರುವ ಹಳ್ಳಿಯ ದಕ್ಷಿಣ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದು, ಈಗ ಆದೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಎತ್ತರವಾದ, ಚೂಪಾದ ನಿಡುಗಲ್ಲು ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯು (ಉದ್ದವಾದ ಅಥವಾ ಎತ್ತರವಾದ ಕಲ್ಲು ಅಥವಾ ಬಂಡೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ) ಸಮುದ್ರ ಮಟ್ಟಕ್ಕಿಂತ 1,149 ಮೀ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದೊಂದು ಅಗಮ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಹೇಮಾವತಿಯನ್ನು (ಅಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ) ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿದ್ದ ನೊಳಂಬ ರಾಜರು ಈ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಒಂಭತ್ತು ಮತ್ತು ಹತ್ತನೇಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅನಂತರ ಇದು ಚೋಳರ ಸಂಶಸ್ಥನೇ ಆದ, ಆದರೆ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ

ಇರುಂಗೋಳನ ವಶವಾಯಿತು. ಇದನ್ನು ಹೊಯ್ಸಳ ಇಮ್ಮಡಿ ಬಲ್ಲಾಳನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡನು. ನಿಡುಗಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಯು ಅಭೇದ್ಯವಾಗಿದ್ದು, ಅಷ್ಟದುರ್ಗಿಯರು ಮತ್ತು ಅಷ್ಟಭೈರವರಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅನೇಕ ಉಗ್ರಾಣಗಳು, ಮದ್ದು ಗುಂಡುಗಳ ಕೋಠಿಗಳು, ಕೋಳಗಳು ಮತ್ತು ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನು ಗೆಲ್ಲುವವರೆಗೂ ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಹರಿ ನಾಯಕರು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಬೆಟ್ಟದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಹೊಟ್ಟೇಶ್ವರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವ, 1681ರಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಸರ್ವದೇವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಿರ್ಜಾ ಹುಸೇನ್ ವಲಿಯ ಗೋರಿಯಿದೆ. ಇವರ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರತೀ ವರ್ಷವೂ ಒಂದು ಉರುಸ್ ಇಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.

ಪಿರಿಯಾಪಟ್ಟಣ : (ಮೈಸೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 10,039) ಪಿರಿಯಾಪಟ್ಟಣವು ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 67 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ, ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 206 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮತ್ತು ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪಟ್ಟಣ. ಅದು ಚಿಂಗಳ್ಳ ರಾಜರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಪೆರಿಯ ರಾಜನೆಂಬ ವನು ಇಲ್ಲಿದ್ದ ಮಣಿನ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕೆಡವಿಸಿ, ತನ್ನ ಹೆಸರಿನ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಇದಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿದ್ದ ಹೆಸರು ಸಿಂಗಪಟ್ಟಣ. ಇಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನಿಗೂ ಕೊಡಗಿನ ರಾಜರಿಗೂ ಅನೇಕ ಯುದ್ಧಗಳು ನಡೆದವು. ಹಳೆಯ ಪಟ್ಟಣದ ಸುತ್ತಲೂ ಕೋಟೆಯಿದೆ. ಪಿರಿಯಾಪಟ್ಟಣದನ್ನು, ಕನ್ನಂಬಾದಿಯಮ್ಮ, ಕೋಟೆಮಾರಮ್ಮ, ಅಂಜನೇಯ, ವೈದ್ಯೇಶ್ವರ, ಕೇಶವ ಮತ್ತು ಮಾದೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ನಿಡುಮಾಮಿಡಿ ದೇವಾಲಯ, ಜಪದಕಟ್ಟೆ ಮಠ ಮತ್ತು ಒಂದು ದರ್ಗಾ ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯವಾದ ಬೆಳೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬೆಂಕಿಪೊಟ್ಟಣದ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಮತ್ತು ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವ ಕಾರ್ಖಾನೆಯೂ ಇವೆ. ಪಿರಿಯಾಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಟ್ಟದಪುರವು ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರ (ಜನ: 2,423). ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರ. ಇಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು ಉತ್ತಮ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯವು (ಎತ್ತರ 4,389 ಅಡಿ) ಶಂಕುವಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿದೆ. ಫೆಬ್ರವರಿ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ರಥೋತ್ಸವ ಮತ್ತು ದನದ ಪರಷೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲೊಂದು ವೀರಶೈವ ಮಠವಿದೆ. ಇದು ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯಗಳನ್ನು ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಜೈನ ಬಸದಿಯ ಅವಶೇಷಗಳೂ ಇವೆ. ಟಿಬೆಟ್ಟಿನವರ ವಸಹಾತಾದ ಬೈಲಕುನ್ವೆಯು ಪಿರಿಯಾಪಟ್ಟಣದಿಂದ 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಪಿರಿಯಾಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ

ರುವ ಚೌಕೂರಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಗುಂಪು ಬಿಡೆಟ್ಟಿನ ನಿರಾಶ್ರಿತರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪುತ್ತೂರು : (ದ. ಕ. ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 20,103) ಪುತ್ತೂರು ಮಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಆಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ 50 ಕಿಮೀ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ನೈಋತ್ಯದಲ್ಲಿ 350 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ, ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದದ್ದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 1431ರ, ವಿಜಯನಗರದ ಪ್ರತಾಪದೇವರಾಯನ ಕಾಲದ ಶಾಸನವಿದೆ. ವೆಂಕಟರಮಣ, ಮಹಾಮಾಯಾ, ರಾಧಾಕೃಷ್ಣ, ಭವಾನಿಶಂಕರ ಎಂಬುವ ಇಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಗೋಮೆಯ ಮತ್ತು ಸ್ಥಳೀಯ ಕೈಸ್ತರು ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ತಯಾರು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪುತ್ತೂರು ಸಂಪದ್ವರಿತವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ ಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟನೇಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಮದರ್ ಆಫ್ ಗಾರ್ಡ್ ಚರ್ಚ್ ಇದೆ. ಉಪ್ಪಿನಂಗಡಿಯು ಪುತ್ತೂರಿನಿಂದ (ಜನ: 4,702) 13 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಈಶಾನ್ಯ ದಲ್ಲಿಯೂ, ಮಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ 48 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. 1882ರವರೆಗೆ ಇದು ಉಪ್ಪಿನಂಗಡಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ನಂತರ ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಪುತ್ತೂರಿಗೆ ಬದಲಾಯಿಸಲಾಯಿತು. ನೇತ್ರಾವತಿ ಮತ್ತು ಕುಮಾರಧಾರಾ ನದಿಗಳ ಸಂಗಮ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಾಚೀನ ಲಕ್ಷ್ಮೀವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಅದನ್ನು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅದರಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾದ ಸಹಸ್ರಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಕೊಯ್ಲು ದಲ್ಲಿರುವ ಜಿಲ್ಲಾ ಜಾನುವಾರು ಕೇಂದ್ರವು ಉಪ್ಪಿನಂಗಡಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಇದು ಮಂಗಳೂರಿನಿಂದ 60.8 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಮಂಗಳೂರು-ಸುಬ್ರಮಣ್ಯ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಸುಧಾರಿಸಿದ ದನದ ಮೇವಿನ ತಳಿಯ ಬೀಜಗಳ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉಚಿತ ಹಂಚಿಕೆ, ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಹುಲ್ಲು, ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ರೀತಿಯ ಪ್ರಾಣಿ ಸಾಕಣೆಯ ಮಾರ್ಗಗಳು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೊನ್ನಂಪೇಟೆ : (ಕೊಡಗು ಜಿ; ವಿರಾಜಪೇಟೆ ತಾ; ಜನ : 4,367-1981) ಪೊನ್ನಂಪೇಟೆಯು ಹಿಂದಿನ ಕಿಗ್ಗಿಟ್ಟು ನಾಡು ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದ್ದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಇದು ವಿರಾಜಪೇಟೆಯಿಂದ 20 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹುಡಿಕೇರಿ-ಗೋಣಕೊಪ್ಪ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 248 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಈ ನಗರವನ್ನು 1845-1850ರಲ್ಲಿ ಮಾದಯ್ಯನೆಂಬುವನು ತನ್ನ ತಂದೆ ಚಿತ್ತೂರ ಪೊನ್ನಪ್ಪನ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಈತನು ಕೊಡಗಿನ ರಾಜ ಚಿಕ್ಕವೀರ ರಾಜೇಂದ್ರನ ದಿವಾನನಾಗಿದ್ದನು. ಇದು ಭತ್ತದ ವ್ಯಾಪಾರದ

ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ, 1931ರಲ್ಲಿ, ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ವ್ಯವಸಾಯ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ನಗರವು ಇಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣಾಶ್ರಮ ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಪುರಸಭೆಯು, ಪಟ್ಟಣದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ.

ಬಂಕಾಪುರ : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ಶಿಗ್ಗಾವ್ ತಾ.) ಧಾರವಾಡದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 45 ಕಿಮೀ ಸವಣೂರಿನ ಸುಮಾರು 18 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬಂಕಾಪುರವು 1951ರವರೆಗೂ ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಅನಂತರ ಶಿಗ್ಗಾವಿಗೆ ಇದನ್ನು ವರ್ಗಾಯಿಸಲಾಯಿತು. 1960ರಲ್ಲಿ ಅರಂಭಿಸಿದ ಪುರಪಂಚಾಯಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಕದಕಾನ್, ಶಹಬಜಾರ್, ಕೊಟ್ಟಿಗೇರಿ ಎಂಬ ಮೂರು ಹಳ್ಳಿಗಳೂ ಸೇರಿಕೊಂಡವು. ಕೊಲ್ಲಾಪುರದ 898ರ ಜೈನ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಮೊದಲನೆಯ ಅಮೋಘವರ್ಷನ ಸಾಮಂತನಾಗಿದ್ದ, ಚಲ್ಲಕೇತನ ವಂಶದ ಬಂಕೆಯರಸನಿಂದಾಗಿ ಇದಕ್ಕೆ ಬಂಕಾಪುರ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂತು. ಈ ಊರಲ್ಲಿ 16 ಶಾಸನಗಳಿದ್ದು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಅರು ಶಾಸನಗಳೂ ಸೇರಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ 993ರ ಶಾಸನವೇ ಪ್ರಾಚೀನವಾದದ್ದು. 1052ರಿಂದ ಕದಂಬ ಸಾಮಂತನಾಗಿದ್ದ ಹರಿಕೇಸರಿಯು ಬಂಕಾಪುರದಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ. ಕೆಲ ಕಾಲ ಇದು ಹಾನಗಲ್ ಕದಂಬರ ಅಧೀಕರಣ ಸೇರಿತ್ತು. 1140ರಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ ಇದನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡು, ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದ ಉತ್ತರ ಸರಹದ್ದಿನ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿ ಇದನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿಕೊಂಡ. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರೂ ಇದರ ಮೇಲಣ ಹತೋಟಿಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಇದರ ಸಲುವಾಗಿ ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನರ ಮಧ್ಯೆ ಪೈಪೋಟಿ ನಡೆದಿತ್ತು. 1573ರಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲಿಮ್‌ರಾದ್ ಎಂಬ ವಿಜಾಪುರದ ದಂಡನಾಯಕನು ಇದನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡ. ಆತ ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಸೀದಿ ನಿರ್ಮಿಸಲು ಆಡಿಗಲ್ಲು ಹಾಕಿದ್ದ. ಅರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಬಂಕಾಪುರದಲ್ಲಿ ಆಳಿದ ಈತನನ್ನು ಕೊನೆಗೆ 1579ರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲೇ ಹತ್ಯೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. 1673ರಲ್ಲಿ ಅಬ್ದುಲ್ ಕರೀಂಖಾನ್ ಎಂಬ ಸವಣೂರು ನವಾಬನ ಪೂರ್ವಜನನ್ನು ಬಂಕಾಪುರ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ರಾಜ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ವಿಜಾಪುರ ಸುಲ್ತಾನನು ನೇಮಕ ಮಾಡಿದನು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಮುಂದೆ ಸವಣೂರಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರ ಮಾಡುವವರೆಗೂ ಇದು ಆ ಪ್ರಾಂತೀಯ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. 1755ರಲ್ಲಿ ಸವಣೂರು ನವಾಬನು ಬಂಕಾಪುರ ದುರ್ಗವನ್ನು ಹೋಳುರನಲ್ಲಿ ಅಡವಿಟ್ಟು ಮರಾಠಾ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ವಾಪಾಸಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ. 1780ರಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪು ಸವಣೂರು ಮತ್ತು ಬಂಕಾಪುರಗಳನ್ನು ಮರಾಠರಿಂದ ಕಿತ್ತುಕೊಂಡನು. 1780ರ ಮರಾಠಾ ದಾಖಲೆಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಬಂಕಾಪುರವು 16 ಪರಗಣಗಳ ಒಂದು ಸರ್ಕಾರವಾಗಿತ್ತು.

ಇದರ ವಾರ್ಷಿಕ ಆದಾಯವು 25 ಲಕ್ಷಕ್ಕೂ ಮೀರಿತ್ತು. 1802 ರಲ್ಲಿ ಬೆಸ್ಸಿನ್ ಒಪ್ಪಂದದ ಮೇರೆಗೆ 26 ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಸವಣೂರು ಪ್ರಾಂತ್ಯ ಹಾಗೂ ಬಂಕಾಪುರ ತಾಲೂಕು ಪ್ರಿಟಿಷರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೊಳಗಾಯಿತು. ಈ ಸ್ಥಳದ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಾಚ್ಯವಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗಶಃ ಭಗ್ನವಾದ ನಗರೇಶ್ವರಾಲಯ ಅಥವಾ ರಂಗಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಹೆಸರಿಸಬೇಕು. ಪಟ್ಟಣದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಹಾಳು ಕೋಟೆಯೊಳಗೆ ಇರುವ ಈ 11-12ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಗುಡಿಯನ್ನು ಸ್ಥಳೀಕರು ಆರವತ್ತು ಕಂಬದ ದೇವಾಲಯ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಒಳ ಹೊರಗಿನ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಸೌಂದರ್ಯ ತುಂಬ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಹಾಳುಕೋಟೆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಸರ್ಕಾರವು ಈಗ ಹೈನು ತಳಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಮುಖ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಪುರಾತನ ಸಿದ್ಧಿಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು ಇದರಲ್ಲಿ 1055ರ ಶಿಲಾ ಶಾಸನವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಆಧುನಿಕ ದೇವಾಲಯ ಗಳಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಾದೇವಿ ಮತ್ತು ಯಲ್ಲಮ್ಮನ ಗುಡಿಗಳು ಪ್ರಮುಖ ವಾಗಿವೆ. ಕಲಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಕೆತ್ತಿದ ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ದಿನಿಯ ದೊಡ್ಡ ವಿಗ್ರಹ ಹಾಗೂ ಎರಡು ಜೈನ ತೀರ್ಥಂಕರರ ವಿಗ್ರಹ ಗಳೂ ಶಾಸನಸಹಿತ ಈಚೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮಸೀದಿ ಹಾಗೂ ಹಲವು ದರ್ಗಾಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಾವುದ್ದೀನ್ ಷಾ ಖಾದರಿ ಹಾಗೂ ನೂರುಲ್ಲಾ ಷಾ ಖಾದರಿ ದರ್ಗಾಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ. ಬೀಡಿ, ನೇಕಾರಿಕೆಗಳು ಈ ಸ್ಥಳದ ಪ್ರಮುಖ ಗೃಹ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳಾಗಿವೆ.

ಬಂಗಾರಪೇಟೆ : (ಕೋಲಾರ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ : 22,550) ಕೋಲಾರದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 18 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 78 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬಂಗಾರ ಪೇಟೆಯನ್ನು 1864ರಲ್ಲಿ ಹೊಸ ರೈಲು ಮಾರ್ಗ ಆರಂಭಿಸಿದಾಗ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಮೈಸೂರಿನ ಚೀಫ್ ಕಮಿಷನರಾಗಿದ್ದ ಬೌರಿಂಗ್ ಹೆಸರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಬೌರಿಂಗ್ ಪೇಟೆ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿತ್ತು. 1948ರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಬಂಗಾರಪೇಟೆ ಎಂದು ಬದಲಾಯಿಸಲಾಯಿತು. ಧಾನ್ಯಗಳ ಸಗಟು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದು ಈ ಊರು ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ದೇಗುಲಗಳು ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದವು; ಇಲ್ಲೊಂದು ಮಸೀದಿಯೂ ಇದೆ. ಬೇತಮಂಗಲವು ಪಾಲಾರ್ ನದಿಯ ಬಲದಂಡೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆಯನ್ನು ನೋಕಂಬರಾಜನಾಗಿದ್ದ ಇರಿವ ನೋಕಂಬನು. ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಇದು ಬಿಜಯತಿ ಮಂಗಲ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಬಂಗಾರಪೇಟೆಯ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ 13 ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬೂದಿ ಕೋಟೆಯು ಹೈದರ್ ಅಲಿಯ ಜನ್ಮಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಗುಟ್ಟಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಬಂಗಾರ-ತಿರುಪತಿ ಎಂದು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಇಲ್ಲಿಯ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ವೆಂಕಟರಮಣಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ದೂರದೂರದ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ನೂರಾರು ಭಕ್ತರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಭೃಗು ಮಹರ್ಷಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಮವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ. ಕೋಲಾರ ಚಿನ್ನದ ಗಣಿ ಪ್ರದೇಶ (ಕೋಲಾರ ಗೋಲ್ಡ್ ಫೀಲ್ಡ್)ವು ಬಂಗಾರಪೇಟೆ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿದ್ದು ಬಂಗಾರಪೇಟೆಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ (ಜನ : 77,622). ಕೋಲಾರದಿಂದ ಸುಮಾರು 36 ಕಿಮೀ, ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 96 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಬಂಗಾರ ತೆಗೆಯುವ ಉದ್ಯಮದಿಂದಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದ ಪಟ್ಟಣವಿದಾಗಿದೆ. ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದಾಗಿ ಇದೊಂದು ಕಾರ್ಮಿಕರ ದೊಡ್ಡ ನೆಲೆಯಾಗುತ್ತಿದೆ. 1964ರಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾದ ರಾಬರ್ಟ್‌ಸನ್ ಪೇಟೆ ಪುರಸಭೆಯು ರೂಪು ತಾಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆ, ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ರಾಬರ್ಟ್‌ಸನ್ ಪೇಟೆ, ಅಂಡರ್‌ಸನ್ ಪೇಟೆ, ಸೋಣ್ಣೆ ಕೊಪ್ಪ, ನಾಚಕಪಲ್ಲಿ, ಉರಿಗಾಂ ಒಂದೆಡೆ, ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ಕಾರ್ಮಿಕ ವಸಾಹತುಗಳಾದ ಪಂಡಾರಂ ಲೈನ್ಸ್, ಕೃಷ್ಣಗಿರಿ ಲೈನ್ಸ್, ಸ್ಯಾನಿಟರಿ ಬೋರ್ಡ್ ರೂರಲ್ ಪ್ರದೇಶ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದವು. ಕೆ.ಜಿ.ಎಫ್.ನಿಂದ ರಾಬರ್ಟ್‌ಸನ್ ಪೇಟೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಂಡ ಮೇಲೆ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು. ಊರಾಂ (ಊರಿಗಾಂ) ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಗ್ರಾಮವಾಗಿದ್ದು ಈಗ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದೆ. ಇದೀಗ ರಾಬರ್ಟ್‌ಸನ್ ಪೇಟೆ ಪುರಸಭಾ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಒಳಪಡುತ್ತದೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಮ ನಾಥನ 13ನೇಯ ಶತಮಾನದ ತಮಿಳು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಉರಿಗೈಯಂ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. 1875ರಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನ ತೆಗೆಯುವ ಮೊದಲ ಕಾರ್ಯ ಇಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಅನಂತರ 1885ರಿಂದೀಚೆಗೆ ಚಿನ್ನದ ಗಣಿ ಉದ್ಯಮದಿಂದಾಗಿ ಹೊಸ ಪಟ್ಟಣ ಬೆಳೆದು ರಾಬರ್ಟ್‌ಸನ್ ಪೇಟೆಯೆಂದು ರೂಪು ತಾಳಿತು. ಕೆ.ಜಿ.ಎಫ್.ನ ಆಡಳಿತವು ಈಗ ನೈಋತ್ಯ ಮಂಡಳಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದರ ಸನಿಹದಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರವು ಭಾರತ್ ಆರ್ತ್ ಮೂವರ್ಸ್ ಲಿಮಿಟೆಡನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದೆ. ರಕ್ಷಣಾ ಇಲಾಖೆಯ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ಸಂಸ್ಥೆ, ಕ್ರಾಲರ್ ಟ್ರಾಕ್ಟರ್, ರೈಲ್ವೆ ಕೋಚು ಮತ್ತು ತರಬ್ಬುತ ಭೂಸಂಚಾರಿ ವಾಹನಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಹಲವು ದೇಗುಲಗಳು, ಚರ್ಚುಗಳು, ಮಸೀದಿಗಳು ತಲೆಯೆತ್ತಿದ್ದು ಹೆಚ್ಚಿನವು ಅರ್ವಾಚೀನ ಕಟ್ಟಡಗಳಾಗಿವೆ.

ಬಂಟವಾಳ : (ದ. ಕ. ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ : 31,379) ಬಂಟವಾಳವು ನೇತ್ರಾವತಿ ನದಿಯ ಉತ್ತರ ತೀರದಲ್ಲಿ ಮಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ 25 ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟರಮಣ, ಸೀತಾರಾಮ ಮತ್ತು ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಮೂರು ದೇವಾಲಯಗಳೂ, ಒಂದು ಮಸೀದಿಯೂ ಉಂಟು.

ಅಲ್ಲೊಂದು ನರಪತಿ ಪರ್ವತ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಗುಡ್ಡವಿದ್ದು, ಅದರ ತುದಿಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದು ಸಮೀಪದ ಪಾಣಿಮಂಗಳೂರು ಎಂಬ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿ ಕೊಂಡಿದೆ. ನೇತ್ರಾವತಿ ನದಿಯು ಊರಿಗೆ ತೀರ ಸಮೀಪ ದಲ್ಲಿದ್ದು, ಮಹಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪೂರ ಬಂದಾಗ ಊರ ಜನತೆ ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನೊಡನೆ ನಡೆದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಈ ನಗರವು ಭಾಗಶಃ ನಿರ್ನಾಮವಾಗಿತ್ತು. ಇತ್ತೀಚಿನವರೆಗೂ ಈ ನಗರವು ಅಕ್ಕಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾಂತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಪಟ್ಟಣದ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಮೋಡಂ ಕಾಪು ಮತ್ತು ಜಕ್ಕಿಬೆಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಕೈಸ್ತಮಂದಿರ ಗಳಿವೆ. ಪೊಳಲೆ ಎಂಬುದು ಅದರ ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪುಳಿನಪುರ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದು ಕರಿಯಂಗಳ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸೇರ ದುದಾಗಿದೆ. ಅದು ಬಂಟೆವಾಳ ಬಳಿಯ ಜೋಡುಮಾರ್ಗದಿಂದ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಗುರುಪುರ ನದಿಗೆ ತೀರ ಹತ್ತಿರ ದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ರಾಜರಾಜೇಶ್ವರಿ ಮಂದಿರ ವಿದೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದ ಒಂದು ಶಾಸನದ ಮೇರೆಗೆ ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ದಂಕೆಯೂ ಅದು ಶಕ್ತಿ ಆರಾಧಕರ ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ದ್ದಂತೆಯೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅಬ್ದುರ ರಜಾಕನ ಕಥನದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂದಿರದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ರಾಜರಾಜೇಶ್ವರಿಯ ಪ್ರತಿಮೆಯು ಮಣ್ಣಿನದಾಗಿದ್ದು ಮೂರು ಮೀಟರ್ ಎತ್ತರವಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಭದ್ರಕಾಳಿ, ಸುಬ್ರಮಣ್ಯ ಮುಂತಾದ ಇತರ ಅನೇಕ ಚಿಕ್ಕ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಬಂಟೆವಾಳದಿಂದ ಆರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ವಗ್ಗ ಎಂಬ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಅತೀ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಕಾರಿಂಜ ಎಂಬ ಕ್ಷೇತ್ರವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಬೃಹತ್ ಬಂಡೆಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಶಿವ ಮಂದಿರವಿದ್ದು ಅದು ಗಜಪೃಷ್ಠಾಕಾರದ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಬಂಟೆವಾಳದಿಂದ 17 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ವಿಟ್ಟ ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಥಳವಿದ್ದು, ಅದು ವಿಟ್ಟ ಹೆಗ್ಗಡೆಗಳ ಮೂಲಸ್ಥಳ ವಾಗಿದೆ. ಅವರ ವಂಶಸ್ಥರು ಈಗಲೂ ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಾಸ ವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ಪಂಚಲಿಂಗೇಶ್ವರ, ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ, ಮದ ನಂತೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ವಿಶೋಬ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನಿಂದಾಗಿ ಆರಮನೆಯೊಡನೆ ಅಗ್ನಿಗಾಹುತಿಯಾದ ಕೋಟೆಯ ಮಣ್ಣಿನ ಗೋಡೆಗಳ ಅವಶೇಷಗಳು ಈಗಲೂ ಗೋಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರ ಸರಕಾರದ ಆಡಿಕೆ ಸಂಶೋಧನ ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ನಾಥಸಂಘದ ಒಂದು ಮಠವಿದೆ.

ಬಂಡೀಪುರ : (ಮೈಸೂರು ಜಿ; ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ತಾ; ಜನ : 461) ಹಂಗಳ ಹೋಬಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬಂಡೀಪುರವು ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆಯಿಂದ 19 ಕಿಮೀ, ಮೈಸೂರಿನಿಂದ 80 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 220 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು-

ಉದಕಮಂಡಲ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 56.98 ಚ ಕಿಮೀ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವುಳ್ಳ ವನ್ಯಪ್ರಾಣಿ ಅಭಯಾರಣ್ಯವಿದೆ. ದೇಶದಲ್ಲೇ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಅಭಯಾರಣ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು ಪಡೆದಿದ್ದು ಇದೊಂದು ಸುಂದರವಾದ ಪ್ರವಾಸಿ ತಾಣವಾಗಿದೆ. ಈಗ 874.20 ಚ ಕಿಮೀ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವುಳ್ಳ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ವನವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದು 1974ರಲ್ಲಿ "ಪ್ರಾಜೆಕ್ಟ್ ಟೈಗರ್" (ಹುಲಿ ರಕ್ಷಣಾ ಕೇಂದ್ರ) ಪ್ರದೇಶವೆಂದು ಸಾರಿ ಇಲ್ಲಿ ಹುಲಿಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲದೆ, ಅವುಗಳ ಸಂತತಿಯನ್ನೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಅನೆ, ಹುಲಿ, ಚಿರತೆ, ಸಂಬಾರ್, ಕರಡಿ, ನರಿ, ಅಳಿಲು, ಜಿಂಕೆ, ಕಾಡುನಾಯಿ, ಕಪ್ಪು ಮುಖದ ಮುಸವ ಮುಂತಾದ ಕಾಡು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿವೆ. ಜೊತೆಗೆ ನವಿಲು, ರಾಬಿನ್ ಟಿಟ್ಟು, ಪಾರಿವಾಳ, ಕಾಡುಕೋಳಿ, ಹಾಡುಹಕ್ಕಿ (ಬುಲ್‌ಬುಲ್), ಗವುಜಗ, ವಾರ್‌ಬಲ್, ಮುಂತಾದವು ಸಾಕಷ್ಟಿವೆ. ತೇಗ, ದಿಂಡಲು, ಹೊನ್ನೆ, ಮತ್ತಿ, ನೇರಲೆ, ತಡಸಲು ಮತ್ತು ಬಿದಿರುಗಳಿಂದ ಕಾಡು ತುಂಬಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಹಲವು ಕೆರೆ, ಹಳ್ಳ ಗಳು ನೀರನ್ನೊದಗಿಸುತ್ತವೆ. ಮೇ ತಿಂಗಳಿಂದ ನವೆಂಬರ್ ತಿಂಗಳ ಮಧ್ಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವನ್ಯಮೃಗಗಳನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಋತುವಾಗಿದೆ. ಸಾರಿಗೆ ವಾಹನಗಳಲ್ಲದೆ, ಅನೆ ಸವಾರಿಗಳಲ್ಲೂ ಮೃಗವನಕ್ಕೆ ಪ್ರವಾಸಿಗಳನ್ನು ಕೊಂಡೋಯ್ಯುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿದೆ. ಅಭಯಾರಣ್ಯದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲೇ ಪ್ರವಾಸಿಗರಿಗೆ ವಸತಿ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ವಸತಿ ಗೃಹಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಬಂದಳಿಕೆ : (ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿ ; ಶಿಕಾರಿಪುರ ತಾ.) ಶಿಕಾರಿಪುರದಿಂದ 35 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬಂದಳಿಕೆ ಈಗ ಪಾಳು ಗ್ರಾಮ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಾಗರಖಂಡ 70ರ ರಾಜಧಾನಿ ಯಾಗಿದ್ದು ಮಹತ್ಪೂರ್ಣ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಹಲವು ಭಗ್ನ ಮಂದಿರಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅನೋಘವಾಗಿದ್ದು ಉತ್ತಮ ಶಿಲ್ಪಗಳಿಂದಲೂ ತುಂಬಿವೆ. ಶಾಂತಿನಾಥ ಬಸದಿ ನಾಗರಕೆರೆಯ ಬಲಬದಿಗೆ ಇದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಜಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆ ದತ್ತಿ ನೀಡಿದ್ದಳು. ಇದರಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ಕೈಸಾಲೆ ಮತ್ತು ಮೂರು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಹಾನಂಟಕವಿದೆ. 14ನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಬಹುದಾದ ವೀರಭದ್ರ ಗುಡಿಯಿದ್ದು, ಇದರಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಡೆದ ವೀರಭದ್ರ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಬೊಪ್ಪಸೆಟ್ಟಿ 1274ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸೋಮೇಶ್ವರಾಲಯವು ಒಂದು ತ್ರಿಕೂಟಾ ಚಲವಾಗಿದ್ದು ಒಂದು ರಂಗಮಂಟಪವನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿ ಗುಡಿ ಕೂಡ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲವಾಗಿದ್ದು ಸುಮಾರು 1160ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತ ವಾಗಿರಬೇಕು. ಈ ಮೂರು ಗರ್ಭಗುಡಿಗಳ ಮೇಲಿರುವ ಶಿಖರ ಭಗ್ನವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಿಗೆ ಮೂರು ಅಂತರಾಳಗಳು ಸೇರಿದ್ದು ಅವುಗಳ ದ್ವಾರಬಂಧ ಅಲಂಕೃತ ವಾಗಿವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಹೊರಗೋಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ದೇವಕೋಟೆ

ಗಳು ಅಲಂಕಾರಕವಾಗಿವೆ. ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗುಳ್ಳ ಈ ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲದಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚಿಮ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣದ ಗರ್ಭಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗಗಳೂ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರದ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಗ್ರಹವೂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಸಹಸ್ರಲಿಂಗ ದೇಗುಲದ ಲಿಂಗದಮೇಲೆ 999 ಲಿಂಗಗಳನ್ನು, ಪ್ರಧಾನಲಿಂಗದ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. 1063ರಲ್ಲಿ ಮಂಜುನಾಥ ದಂಡನಾಯಕನು ಇದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. 1209ರಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲದಂಡನಾಯಕನು ಹೊಯ್ಸಳ ಇಮ್ಮಡಿ ಬಲ್ಲಾಳನ ರಾಣಿಯಾಗಿದ್ದ ಅಭಿನವಕೇತಲದೇವಿಯ ಅಣತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮಹಾನವಮಿ ಮಂಟಪವನ್ನೂ ನೋಡಬಹುದು. ಬನಶಂಕರಿ ಬಂದಳಿಕೆಯ ಪ್ರಧಾನ ದೇವತೆ. ಇವಳನ್ನು ಮಾಯಾದೇವಿ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಮನ ಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಕಳಿಸಲಾದ ಮಾಯಾದೇವಿ ಅವನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಪರಿವರ್ತನೆ ಹೊಂದಿದಳೆಂದು ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ. ಈ ಗುಡಿಯ ಬಳಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಂಡರಿಸಿದ ಮಹಾಸತಿ ಕಲ್ಲಿದೆ.

ಬನವಾಸಿ : (ಉ. ಕ. ಜಿ; ಶಿರಸಿ ತಾ; ಜ: 3,881) ಕರ್ನಾಟಕದ ತೀರ ಪ್ರಾಚೀನ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಬನವಾಸಿಯು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 384 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ವನವಾಸಕ ಹಾಗೂ ವನವಾಸದಿಂದ ಈಗಿನ ಬನವಾಸಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವೈಜಯಂತಿ, ಬನವಸಿ, ಜಯಂತಿಪುರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿದ್ದವು. ವರದಾನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಬನವಾಸಿಯ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಹಸಿರು ವನರಾಶಿಯಿದ್ದು, ವನವಾಸಿಯೆಂಬ ಪ್ರಾಚೀನ ಹೆಸರು ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ವರ್ಥವಾಗಿದೆ. ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ, ಮಹಾವಂಶ, ಪಂಪಭಾರತ, ಪ್ರಭುಲಿಂಗಲೀಲೆ ಮುಂತಾದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಊರಿನ ವಿವಿಧ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. ಹ್ಯುಯೆನ್ ತ್ಸಾಂಗ್, ಟಾಲೆಮಿ ಹಾಗೂ ಅಲ್ಬೆರುನಿ ಕೂಡ ಇದರ ಬಣ್ಣನೆ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಟಾಲೆಮಿಯು ಇದನ್ನು 'ಬನಾಸಿ' ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮಹಾವಂಶದ ಪ್ರಕಾರ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಅಶೋಕನು ಬೌದ್ಧ ಮತ ಪ್ರಸಾರಕರನ್ನು ಕಳಿಸಿದ್ದ. ಇದರ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಕ್ರಿ. ಪೂ. ನೂರನೇಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಆ ಕಾಲದ ಮಡಿಕೆ ಕುಡಿಕೆಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಪತ್ತೆಯಾಗಿವೆ. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಹಾಗೂ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಇದು ಬನವಾಸಿ ದೇಶವೆಂಬ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಾಂತ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಪಂಪನು ತನ್ನ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನವಿಜಯ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಬನವಾಸಿ ದೇಶದಲ್ಲಿ ತಾನು ತಿರುಗಾಡಿದ ಮಧುರ ಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಗುಪ್ತ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ರಾಯಭಾರಿಯಾಗಿ ಕಾಳಿದಾಸನೂ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿರಬೇಕು; ಮೇಘದೂತದಲ್ಲಿ ಬನವಾಸಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಈತನ ಅನಿಸಿಕೆಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಬುಕನನ್ ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದ. ಬನವಾಸಿಯು ಚುಟು ಸಾತಕರ್ಣಿಗಳ ರಾಜಧಾನಿ

ಯಾಗಿತ್ತು. ಈ ವಂಶದ ನಾಗಶ್ರೀ ಎಂಬ ರಾಣಿಯ ಪ್ರಾಕೃತ ಶಾಸನವು ಇಲ್ಲಿದೆ. ಕದಂಬ ಮಯೂರ ಶರ್ಮನು ಬನವಾಸಿಯನ್ನು ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿದ ಮೇಲೆ ಇದೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ನಗರವಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿಯ ಮಧುಕೇಶ್ವರಾಲಯವು ಎದ್ದು ಕಾಣುವ ಒಂದು ವಾಸ್ತುಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಸಂಕೀರ್ಣ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಹೊರಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕಡೆ ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಕಣಶಿಲೆಯ ಚೌಕ ಕಂಬಗಳಿವೆ. ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ತಿರುಗಣೆಯ ಮೇಲೆ ತಿರುಗಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಸ್ತಂಭಸಾಲುಗಳಿವೆ. ಇವು ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಮುಖಮಂಟಪದ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟಾಂಜನವಿದ್ದು ಇದೂ 11-12ನೇಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕ, ದಶಾವತಾರ, ದ್ವಾದಶ ಅದಿತ್ಯರು, ಇತ್ಯಾದಿ ವಿವಿಧ ಶಿಲ್ಪ ಕೆತ್ತನೆಗಳಿವೆ. ಇದರ ಮೇಲ್ಭಾಗವೆ ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಶಿಖರವು ಮೆಟ್ಟಿಲುಮೆಟ್ಟಿಲಾಗಿ ಮೇಲೇರುವ ಕದಂಬನಾಗರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದರ ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಗಾರೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ನಂದಿ ವಿಗ್ರಹಗಳೂ ಇವೆ. ಶಿಖರಕ್ಕೆ ಶುಕನಾಸ ಮತ್ತು ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಲೋಹದ ಕಲಶವನ್ನೂ ನೋಡಬಹುದು. ಮಧುಕೇಶ್ವರಾಲಯದ ಸುತ್ತಲೂ ಹಲವಾರು ಸಣ್ಣ-ದೊಡ್ಡ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಪರಶುರಾಮ, ವಿಶೋಬ, ಅರ್ಧಗಣಪತಿ, ರಾಮ, ಐದು ಹೆಡೆ ನಾಗಗುಡಿ, ಮುಂತಾದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಸಬಹುದು. ಐದು ಹೆಡೆ ನಾಗಶಿಲ್ಪದ ಎರಡೂ ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಗಶ್ರೀಯ ಪ್ರಾಕೃತ ಶಾಸನವಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತುಗಳ ಶಿಲ್ಪ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯವೊಂದಿದೆ. ಮಧುಕೇಶ್ವರಾಲಯದ ಎಡಕ್ಕೆ ಪಾರ್ವತಿ ದೇಗುಲವೂ, ಬಲಕ್ಕೆ ಸದಾಶಿವಾಲಯವೂ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇರ್ಪಡೆ ಆಗಿರಬೇಕು. ಇದನ್ನು ಕಟ್ಟುವಾಗ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇಗುಲದ ಕಂಬ ಮುಂತಾದ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಗಳ ಸ್ತಂಭಗಳ ಮೇಲೆ ಕಂಡುಬರುವ ಶಾಸನಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಮಂಟಪಗಳನ್ನು ಸೋಂದೆಯ ಸದಾಶಿವ ರಾಜೇಂದ್ರನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಮಧುಕೇಶ್ವರಾಲಯದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ರುವ ಬಸವಲಿಂಗೇಶ್ವರಾಲಯವೂ ವಿಜಯನಗರ ಅಥವಾ ಸೋಂದೆ ಅರಸರ ಕಾಲದ್ದಾಗಿರಬೇಕು. ತಿರುಮಲ, ರಾಮೇಶ್ವರ, ಕದಂಬೇಶ್ವರ ಗುಡಿಗಳು ಮಧುಕೇಶ್ವರಾಲಯದ ಪ್ರಾಂಗಣದ ಹೊರಗೆ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆವೆ. ತಿರುಮಲ ದೇಗುಲದ ಉಬ್ಬು ಕಂಬವೊಂದರ ಮೇಲೆ ಒಂದನೇ ಬುಕ್ಕನ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದ ಮಾಧವ ಮಂತ್ರಿಯ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನವಿದೆ.

ಮಧುಕೇಶ್ವರಾಲಯದ ಪ್ರಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಟ್ಟಿರುವ ಕಲ್ಲುಮಂಚವು ಸುಂದರವಾದ ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ಕಂಬ, ಚಾವಣಿಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕೆತ್ತನೆಗಳಿಂದಾಗಿ

ಮನೋಹರವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಕೋರಿದಿರುವ ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಸೋಂದಿಯ ರಘುನಾಥನು ಇದನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದನು. ಮಧುಕೇಶ್ವರಾಲಯದಿಂದ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಆದಿ ಬನವಾಸಿಯಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಆದಿ ಮಧುಕೇಶ್ವರಾಲಯವಲ್ಲದೆ ಶಿವ.ಶಾಂತ್ರಿ ದೇವಾಲಯವೂ ಇದೆ. ಇದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಹಲವು ಕಟ್ಟಡಗಳ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಈ ಗುಡಿಯಿಂದ ತುಸು ದೂರದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿದ ಉತ್ಖನನಗಳಿಂದ ಬೌದ್ಧ ಸ್ತೂಪವೆಂದು ಊಹಿಸಲಾದ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಕಟ್ಟಡದ ಅವಶೇಷಗಳು ಪತ್ತೆಯಾಗಿವೆ. ಕದಂಬ ಪೂರ್ವ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ಮತ್ತು ಜೈನ ಮತಗಳು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದ್ದವು. ಮಧುಕೇಶ್ವರಾಲಯದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕದಂಬೇಶ್ವರ, ಶಿಶಿಕೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮತ್ತು ಊರೋಳಿಗೆ ಇತ್ತೀಚಿನ ಬಸನೇಶ್ವರ, ಹನುಮಂತ, ಮಾರಿಗುಡಿಗಳಿವೆ; ಒಂದು ಮಸೀದಿಯೂ ಅಲ್ಲಿದೆ. ಬನವಾಸಿಯ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರ ದಲ್ಲಿರುವ ಗುಡ್ಡಾಪುರವು ಬನವಾಸಿ ಕದಂಬರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜಧಾನಿಯ ಒಂದು ಭಾಗವೇ ಆಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ವೀರಭದ್ರ ಗುಡಿಯ ಬಳಿ ಕದಂಬ ರವಿವರ್ಮನ ಸ್ತಂಭಶಾಸನವನ್ನು ಈಗ ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಪತ್ತೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಈ ಶಾಸನ ಪ್ರಚುರಪಡಿಸುವಂತೆ ಮಯೂರಶರ್ಮನ ತಂದೆ ಬಂಧುಷೇಣ, ತಾತ ವೀರಶರ್ಮರಾಗಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ವಸಂತೋತ್ಸವವನ್ನು ಕಾಮನ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಆಚರಿಸಲಾಗುತ್ತಿದ್ದೆಂದು ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕದಂಬರ ಅರಮನೆ ಮತ್ತಿತರ ಕಟ್ಟಡಗಳಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಇದಲ್ಲದೆ ಗುಡ್ಡಾಪುರದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅಪೂರ್ವ ವಿಗ್ರಹಗಳೂ ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿವೆ. ಕಾಮ, ರತಿ, ಜೈನ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಮುಂತಾದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಸಬಹುದು. ಶಾಸನೋಕ್ತವಾದ ಗುಡ್ಡಾಪುರ ಕೆರೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಬನ್ನೇರುಘಟ್ಟ : (ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿ; ಆನೆಕಲ್ ತಾ; ಜನ: 1,277) ಬೆಂಗಳೂರಿನ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ಬೆಂಗಳೂರು, ಜಿಗಣಿ, ಆನೆಕಲ್ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಈ ಊರಿದೆ. ಹಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಬನ್ನೂರಘಟ್ಟ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈಗಿದ್ದ ಸ್ಥಳನಾಮವು ಇದರ ಅಸಭ್ಯಂಶ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಚಂಪಕಧಾಮ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವು ಶಿಲ್ಪ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎತ್ತರದ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಇದನ್ನು ಏರಿ ಹೋಗಲು ಕೆಲವು ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಿವೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಲವಿಗ್ರಹವನ್ನು 'ದಾಮೋದರ' ಎಂದು ಬಣ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1257ರ ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಹೊಯ್ಸಳರ ಅಧೀನವಾಗಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ತಮಿಳು ಸಾಮಂತನಾದ ಪೂರ್ವದಿರಾಯನೆಂಬುವನು ಈ ದೇಗುಲವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಅಂಜನೇಯ, ಬಿಸಿಲು ಮಾರಮ್ಮ, ಗ್ರಾಮದೇವಿ

ಗುಡಿಗಳು ಇಲ್ಲಿಯ ಇತರ ದೇಗುಲಗಳಾಗಿವೆ. ಅಂಜನೇಯ ಗುಡಿಯ ಎದರಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 50 ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಶಿಲಾಸ್ತಂಭ ವಿದ್ದು ಅದರ ತಳದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಾಸನವಿದೆ. ಚಂಪಕಧಾಮ ಗುಡಿಯ ಹಿಂಗಡೆ ಸುವರ್ಣಮುಖಿಗಿರಿಯಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹನ ಪುಟ್ಟಿಗುಡಿಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಮುಖಿ ಸರೋವರವಿದೆ. ಇದರ ಜಲದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಔಷಧೀಯ ಗುಣಗಳಿವೆಯೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1818ರ ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಈ ಸರೋವರಕ್ಕೆ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಯಿತು. ಭವಾನಿಶಂಕರ, ಅಂಜನೇಯ, ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ, ಅಂಬಾ ಭವಾನಿ ಆಶ್ರಮಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಬನ್ನೇರುಘಟ್ಟದಿಂದ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಉದ್ಯಾನವನವಿದ್ದು ಸುಮಾರು 104 ಚಕಿಮೀ ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹಲವು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿವೆ. ಈ ಪೈಕಿ ಮೊಸಳೆ, ಹಾವು ಹಾಗೂ ಸಿಂಹಗಳ ಸಫಾರಿ ಪಾರ್ಕ್ ಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಬಹುದು.

ಬಸರಾಳು : (ಮಂಡ್ಯ ಜಿ; ಮಂಡ್ಯ ತಾ; ಜನ: 2,397) ಇದೊಂದು ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರವಾದ ದೊಡ್ಡ ಗ್ರಾಮವಾಗಿದ್ದು ಮಂಡ್ಯದಿಂದ 25 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ಮಂಡ್ಯ ನಾಗಮಂಗಲ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲ ಬಸುರಿವಾಳು ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ಸುಂದರವಾದ ಮಲ್ಲಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯವನ್ನು 1234ರಲ್ಲಿ ಹರಿಹರ ದಂಡನಾಯಕನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಇದು ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲವಾಗಿದ್ದು ಇದರ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖದ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇಗುಲದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಹಲವು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಿದ್ದು, ಕೆಲವನ್ನು ಈ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬಸರಾಳಿನ ಬಳಿ ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆಯಿದೆ.

ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣ : (ಬಿದರಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 33,263) ಬಿದರಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 80 ಕಿಮೀ ಬೆಂಗಳೂರಿಂದ 683 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಊರನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣಿ, ಕಲ್ಯಾಣ ವೆಂದೂ, ಕೆಲವು ಬಹಮನಿಯ ದಾಖಲೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ ಕಸಬಾ ಕಲ್ಯಾಣಾಬಾದ್ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಕರೆದಿದೆ. ಚಾಳುಕ್ಯರು ಮಾನ್ಯಖೇಟದಿಂದ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿದ ಮೇಲೆ 10ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಗೆ ಬಂತು. ಇದು ಕಳಚುರಿಗಳ ರಾಜಧಾನಿಯೂ ಆಗಿತ್ತು. ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ್ದ ಈ ನಗರದ ವೈಭವವನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದರು. ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥಿಕ

ಸಮೃದ್ಧಿಯು ಹೆಸರಿಸುವಂಥದ್ದು. ಇವುಗಳಿಂದಾಗಿ ಇದು ಒಂದು ಶೈಕ್ಷಣಿಕ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಬೌದ್ಧಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆಯಿತು. ಬಸವೇಶ್ವರ, ಅಕ್ಕ ಮಹಾದೇವಿ, ಚನ್ನಬಸವ, ಸಿದ್ದರಾಮ ಮುಂತಾದವರು ಇಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದುದು ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಮಿತ್ರಾಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನೇಶ್ವರನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳುವಂತೆ, ಕಲ್ಯಾಣದಂಥ ನಗರ ಹಿಂದೆಂದೂ ಇರಲಿಲ್ಲ, ಅಂದಿಗೂ ಬೇರೊಂದಿರಲಿಲ್ಲ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಕವಿ ಬಿಲ್ಹಣನೂ ಈ ನಗರದ ವೈಭವವನ್ನು ಹೊಗಳಿದ್ದಾನೆ. ಬಸವೇಶ್ವರ, ಅಲ್ಲಮ ಪ್ರಭು ಮುಂತಾದವರು ಅರಂಭಿಸಿದ ಶರಣರ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿ ಚಳವಳಿಯು ಅರಂಭವಾದದ್ದು ಇಲ್ಲಿಂದಲೇ. ಸೇಲುಣ, ಕಾಕತೀಯರ ನಂತರ ಕಲ್ಯಾಣವು ತಫಲಕ್, ಬಹಮನಿ, ಬರೀದ್ ಷಾಹಿ ಹಾಗೂ ಅದಿಲ್ ಷಾಹಿಗಳ ವಂಶಗಳ ಒಡೆತನಕ್ಕೊಳಗಾಯಿತು. ಅನಂತರ ಔರಂಗ್‌ಜೇಬ್ ಇದನ್ನು ಗೆದ್ದು ಒಬ್ಬ ಮುಸಲ್ಮಾನ್ ನವಾಬನಿಗೆ ಜಹಗೀರಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ. ಕಲ್ಯಾಣದಲ್ಲೆರುವ ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಭೀಮೇಶ್ವರ, ಮಧುಕೇಶ್ವರ, ಹಾಟಿಕೇಶ್ವರ, ಮಹಾಕಾಳೇಶ್ವರ, ಸಂಪೇಶ್ವರ, ಮತ್ತು ಇತರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇಂದು ನೋಡ ಸಿಗುವ ಇತಿಹಾಸಿಕ ವಾಸ್ತುಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಟೆ, ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಪರುಷ ಕಟ್ಟಿ, ಪ್ರಭುವೇವರ ಗದ್ದುಗೆ, ತ್ರಿಪುರಾಂತಕ ಕೊಳ, ಅಕ್ಕ ನಾಗಮ್ಮನ ಗುಹಾಲಯದ ಜಾಗ, ಬಸವೇಶ್ವರ ಮಹಾಮನೆ, ಅರಿವಿನ ಗವಿ, ಅರಿವಿನ ಮನೆ, ನುಲಿಯ ಚಂದಯ್ಯನ ಗವಿ, ಫನಲಿಂಗ ರುದ್ರಮುನಿಯ ಗವಿ, ವಿಜ್ಞಾನೇಶ್ವರನ ಗವಿ, ಮಡಿವಾಳ ಮುಚಯ್ಯನ ಕೊಳ, ಕಂಬಳ ಮಠ, ಸಿದ್ದೇಶ್ವರಾಲಯ, ಮಹಾಂತ ಮಠ, ಸದಾನಂದ ಸರಸ್ವತೀ ಮಠ, ಉರಿಲಿಂಗ ಪದ್ಮಿ ಮಠ, ಖ್ಯಾತಿಯ ಮಸೀದಿ, ಅಥವಾ ಪೀಠರ ದರ್ಗಾ, ಶೇರ್ ಸವಾರ್ ಅಥವಾ ಬಾಗ್ ಸವಾರ್ ದರ್ಗಾ ಮುಂತಾದವು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಪಟ್ಟಣದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಇರುವ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಮೂಲತಃ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದರೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಹಲವು ಪುರಾತನ ದ್ವಾರಗಳೂ, ತೋಪುಗಳೂ ಇವೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಿಯೆಂದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಮೂರ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಒಂದು ಗುಡಿಯಿದೆ. ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರತ್ತಲು ಬಳಸಿದ್ದ ಚಕ್ರವಾಗಿದ್ದ ಚರಕ ಮೋಟಾ ವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ಈ ಕೋಟೆಗೆ ಇರುವ ಒಂದೇ ದ್ವಾರವನ್ನು ಗಮನಿಸಿಹರೆ ಅದರ ರಕ್ಷಣೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಅದಷ್ಟು ಭದ್ರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಈ ಕೋಟೆಯ ಒಳಗೆ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರದ ಪ್ರಾಕ್ತನ ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯವಿದೆ. ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರವು 1967ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಬಸವವನವು ಬಸವೇಶ್ವರರ ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನೋತ್ಸವದ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿದೆ. ಶರಣರ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಧರ್ಮ ಸಭೆಯ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ರುದ್ರಮುನಿ ಗವಿಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಬಸವ ಸಮಿತಿಯವರು ಒಂದು ಹೊಸ ಅನುಭವ ಮಂಟಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಡೀ ಕಟ್ಟಡವೇ ಶಿವಲಿಂಗಾಕಾರದಲ್ಲಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣವು ಒಂದು ಶೈಕ್ಷಣಿಕ

ಜಿಕ ಹಾಗೂ ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣಪುರವಿದ್ದು ಇದು ಈ ಹಿಂದೆ ಕಲ್ಯಾಣದ ಭಾಗವೇ ಆಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಒಂದು ಪಾಳು ದೇಗುಲವಿದೆ. ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣದಿಂದ 20 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಚಂದಕಪುರವಿದ್ದು ಅದು ಕೂಡ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ದ್ವಾರವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀರಾಮನು ತನ್ನ ವನವಾಸದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಖೆರ್ದ ಎಂಬ ಊರು ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣದಿಂದ ಸುಮಾರು 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳಮಾರಿ ಮೇಲ್ದಂಡೆ ನೀರಾವರಿ ಯೋಜನೆ ಇದೆ. ಮಿರ್ಬಲ್ ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣದಿಂದ 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು ಇದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮರ್ಬಲ್ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಈಚೆಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಅನಂತಶಯನ ಗುಡಿಯಿದೆ.

ಬಸವನ ಬಾಗೇನಾಡಿ : (ವಿಜಾಪುರ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 13,881) ವಿಜಾಪುರದ ಅಗ್ನಿಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 43 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಊರು ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ನೀಲಗಿರಿ ಪಟ್ಟಣ, ನಟ್ಟೇಂದ್ರಪುರ ಎಂಬವು ಇದರ ಪುರಾತನ ಹೆಸರುಗಳು. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ, ಇದನ್ನು ಬಾಗೇನಾಡಿ ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಲವು ಕವಿಗಳು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸಣ್ಣ ಇಂಗಳೇಶ್ವರ ಬಾಗೇನಾಡಿ, ಇಂಗಳೇಶ್ವರ ಬಾಗೇನಾಡಿ, ತಿಂಗಳೇಶ್ವರ ಬಾಗೇನಾಡಿ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ವಿವಿಧ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ (ಸುಲಭವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲು) ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದುಂಟು. 11-12ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಪಾಶುಪತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಖ್ಯಾತ ವಿದ್ವಾಂಸರಿದ್ದರು. ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದ, ಸಮಾಜ ಹಾಗೂ ಧರ್ಮದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸುಧಾರಕರಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತರಾದ ಬಸವೇಶ್ವರರ ಜನ್ಮಸ್ಥಳವಿದು. ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಧಾನವಾದ ದೇವಾಲಯವನ್ನೂ ಬಸವಣ್ಣ ಅಥವಾ ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇಗುಲವೆಂದು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಧಾನ ದೇವರು ಸಂಗಮನಾಥ. ಮೂರು ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರಗಳಿರುವ ಈ ಗುಡಿಯು ವಿಶಾಲವಾದ ಪ್ರಾಕಾರದೊಳಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಪ್ರಾಯಶಃ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸಬಹುದು. ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆರುವ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸಂಗಮನಾಥ ಲಿಂಗವಿದ್ದು, ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ನಂದಿ ಅಥವಾ ಬಸವಣ್ಣ ಮಂಟಪವಿದೆ. ನಾಲ್ಕೂವರೆ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ನಂದಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆರುವ ದೇವಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಅಸೀನ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬಸವೇಶ್ವರನ ಅಮೃತ ಶಿಲಾವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಇಡಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಎದುರಿಗೆ ಅರಾಧನಾ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುವ ನೀಲಾಂಬಿಕೆಯ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಇಡಲಾಗಿದೆ. ನಂದಿಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೃತ್ತಾಕಾರದ ವೇದಿಕೆಯಿದ್ದು ಅದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೆತ್ತಿದ ಚೌಕ ಹಾಗೂ ಗುಂಡಗಿನ

ಕಂಬಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಈ ದೇಗುಲದಲ್ಲಿ 11-12ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಮೂರು ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ದೇಗುಲದ ಪೂರ್ವ ದ್ವಾರದ ಬಳಿ 'ಬಸವತೀರ್ಥ'ವೆಂದು ಕರೆಯಲಾದ ಶಿಲಾ ಕೊಳವಿದೆ. ಇದನ್ನು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಬಾಗೇವಾಡಿ ಪೇಟೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಾರುತಿ ಗುಡಿ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಮಹಾದೇವ ಮತ್ತು ಗಣಪತಿಯ ಪುರಾತನ ದೇಗುಲಗಳೂ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಶೇಷ ದೇಗುಲವು ಸಾಮಾನ್ಯ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಬೃಂದಾವನವಿದೆ. ಸಿದ್ಧರಾಮೇಶ್ವರ ಮಠ ಒಂದು ಸುಂದರವಾದ ಆಧುನಿಕ ಕಟ್ಟಡ. ಇಲ್ಲಿ ಇಂಚೆಗೇರಿ ಪಂಥದ ಸಿದ್ಧರಾಮೇಶ್ವರ ಮಹಾರಾಜರ ಹಾಗೂ ಗುರುಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಮಹಾರಾಜರ ಸಮಾಧಿಗಳಿವೆ. ರಾಜೇಟೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ರುದ್ರಮುನಿಸ್ವಾಮಿಗಳ ಸಮಾಧಿಗಳಿರುವ ವಿರಕ್ತ ಮಠಕ್ಕೆ ಜನರು ಹೆಚ್ಚಿನ ಗೌರವಾದರಗಳನ್ನು ತೋರುತ್ತಾರೆ. ಬಾಗೇವಾಡಿಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮಸೀದಿಗಳಿವೆ. ಇದೊಂದು ಪುರಸಭಾ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಅಲಮಟ್ಟಿಯು ಕೃಷ್ಣಾನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದ್ದು, ಬಸವನ ಬಾಗೇವಾಡಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 28 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹೆಸರಾಂತ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಮುಖಂಡರಾಗಿದ್ದ ಹರ್ಷೇಕರ್ ಮಂಜಪ್ಪ ನವರು ಇಲ್ಲಿನಿಂದ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದರು. ಇವರು ಹಲವು ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶರಣ ಸಂದೇಶ ಎಂಬ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಅವರು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಈಗೊಂದು ಪ್ರೌಢಶಾಲೆಯಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮಂಜಪ್ಪ ನವರ ಸಮಾಧಿಯಿದೆ. ಇದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಕೃಷ್ಣಾ ಮೇಲ್ದಂಡೆ ಯೋಜನೆಯಡಿ ರಚಿಸಲಾಗುವ ಅಣೆಕಟ್ಟು ಪ್ರದೇಶವಿದೆ. ಈ ಯೋಜನೆಯ ಮೊದಲ ಹಂತ ಪೂರ್ತಿಗೊಂಡಾಗ ಅಲಮಟ್ಟಿ ಮುಳುಗಡೆ ಆಗುವುದು. ಇಂಗಲೇಶ್ವರ (ಜನ: 5,366) ವು ಬಸವನ ಬಾಗೇವಾಡಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 10 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿದ್ದ ಊರಾಗಿದೆ. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ತಿಂಗಳೇಶ್ವರ, ಹಿಂಗಳೇಶ್ವರ ಮುಂತಾಗಿ ಹೆಸರುಗಳು ಬಂದವು. ಸುತ್ತಮುತ್ತಣ ಸ್ಥಳವು ಇಂಗಲೇಶ್ವರ ಬಾಗೇವಾಡಿ ಎಂದು ಪರಿಚಿತವಾಗಿದೆ. 11-12ನೇಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಜೈನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಂಡಿತ್ತು. ಚಂದ್ರಪ್ರಭ ಪುರಾಣದ ಕರ್ತೃವಾದ ಜೈನ ಕವಿ ಅಗ್ಗಳನು ಈ ಸ್ಥಳದವನು. ಹಳೆ ಬಸದಿಯ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಇಂದಿಗೂ ಅಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಹಲವು ಪುರಾತನ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಸುಂದರವಾದ ನಾರಾಯಣ ವಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ ನಾರಾಯಣ ದೇವರ ಗುಡಿಯನ್ನು ಹೆಸರಿಸಬಹುದು. ನೀಲಕಂಠನಾಯಕ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ನೀಲಕಂಠ ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯ ಭೂಲೋಕಮಲ್ಲನಾದ ಮುಮ್ಮಡಿ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ 1128ರಲ್ಲಿ ದಾನ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಸೋಮೇಶ್ವರಾಲಯದಲ್ಲೂ 1176ರ

ಶಾಸನವಿದೆ. ಇದು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಕಳಚೂರಿ ಸೋಮದೇವನು ಈ ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ಒಂದು ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದನು. ಕಲ್ಮೇಶ್ವರನೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಶಿವಾಲಯವೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿರುವ ವಿರಕ್ತ ಮಠದಲ್ಲಿ, ಬಸವಣ್ಣನ ವಚನಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಶಿಲಾ ಫಲಕದ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿಸಿ, ಗೋಡೆಗಳಿಗೆ ಜೋಡಿಸಿದ ವಚನ ಮಂಟಪವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹಿರೇನುತವಿದ್ದು, ಇದು ಇಂಗಲೇಶ್ವರ ಗ್ರಾಮದ ಮೂಲ ನಿವೇಶನವಿದ್ದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದೆ. ಚಾಳುಕ್ಯ ಶೈಲಿಯ ಒಂದು ಪಾಳು ದೇವಾಲಯವೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಒಂದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ಇಂಗಲೇಶ್ವರ-ಬಾಗೇವಾಡಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಎರಡು ಗುಹಾಲಯಗಳಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರಾಲಯವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಜೈನ ತೀರ್ಥಂಕರ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ತುಸು ದೂರದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಗುಹಾಲಯವಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕನಾಗಮ್ಮನ ದೇವತೆ ಹೇಳಲಾದ ಸ್ತ್ರೀ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮ ಪಂಚಾಯತಿಯಿದೆ.

ಬಳ್ಳಾರಿ : (ಜಿ. ಹಾಗೂ ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 2,01,104) ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 306 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಎರಡು ಶಿಲಾಶರ್ವತಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಊರು ಇದೆ. ಕೋಟೆ ಇರುವ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ಬಲಹರಿಬೆಟ್ಟ ಮತ್ತು ಎದುರು ಬೆಟ್ಟವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕೋಟೆ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ದೇಗುಲವಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಮೇಲಣ ಕೋಟೆ ಹಾಗೂ ಆಧುನಿಕ ಕಟ್ಟಡಗಳ ಕೆಲವು ಅವಶೇಷಗಳನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ಕಳಗಣ ಕೋಟೆ, ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಕಲ್ಲಿನ ಗೋಡೆ ಹಾಗೂ ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಕೊತ್ತಲಗಳೂ ಇವೆ. ಸುತ್ತಲೂ ಕಂದಕವಿದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪತನಾನಂತರ ಬಳ್ಳಾರಿಯು ಸ್ಥಳೀಯ ಪಾಳೆಗಾರರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸೇರಿತು. ಅಲ್ಲದೆ ನಿಜಾಪುರದ ಆರಸರು, ಮರಾಠರೂ, ನಿಜಾಮ ಹಾಗೂ ಹೈದರ್‌ಅಲಿ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನರೂ ಇದನ್ನು ಆಳಿದರು. 1800ರಲ್ಲಿ ಹೈದರಾಬಾದಿನ ನಿಜಾಮ ಇದನ್ನು ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟ. ಬಳ್ಳಾರಿಯ ಪ್ರಮುಖ ಬಡಾವಣೆಯಾದ 'ಬ್ರೂಸ್‌ಪೇಟೆ'ಗೆ ಪೀಟರ್ ಬ್ರೂಸ್‌ನ ಹೆಸರಿಡಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ನಂತರ ಕೌಲ್ ಬರ್ರೂರ್ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿತ್ತು. ದುರ್ಗಮ್ಮನ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ದೇವಿಯ ವಿಗ್ರಹವು ಮಣ್ಣು ದಿಣ್ಣೆಯಾಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಅರಿಶಿಣದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿರುತ್ತದೆ. ಈ ನಗರದಲ್ಲಿ ಶಿವಾನುಭವ ಮಂಟಪವಲ್ಲದೆ ಎರಡು ಮಸೀದಿ ಹಾಗೂ ದರ್ಗಾಗಳಿವೆ. ಬಳ್ಳಾರಿಯು ಒಂದು ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಹಾಗೂ ಔದ್ಯೋಗಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ವೀರಶೈವ ವಿದ್ಯಾವರ್ಧಕ ಸಂಘವು ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ ಒಂದು ಕಾಲೇಜು ಮತ್ತು ಸರ್ಕಾರಿ ವೈದ್ಯಕೀಯ ಕಾಲೇಜುಗಳಿವೆ. ಎಂ. ಜಿ. ಆಟೋಮೊಬೈಲ್ಸ್, ಬಳ್ಳಾರಿ ಸ್ಪಿನ್ನಿಂಗ್ ಮತ್ತು ವೀವಿಂಗ್ ಕಂಪನಿ ಲಿಮಿಟೆಡ್, ಹಾಗೂ ಹಲವು ಎಣ್ಣೆ

ಗಿರಣಿಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಹೈದರ್ ಅಲಿಯ ಅಶ್ವಸ್ಥಿನ್ಯದ ಪಾಳೆಯ ವಾಗಿದ್ದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಅಲಿಪುರಂ ಜೈಲ್ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೆಂಟ್ರಲ್ ಜೈಲ್ ಆಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಸಿ. ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರಿಯವರಂಥ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಗಾರರನ್ನು ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಡಲಾಗಿತ್ತು. ಬಳ್ಳಾರಿಯ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 17 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ದಮ್ಮೂರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಹಾಲಯ ಹಾಗೂ ಸಾಧು ವೆಂಕಟಪ್ಪನ ಸಮಾಧಿಯಿವೆ. ಬಳ್ಳಾರಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮದೇವನಹಳ್ಳಿಯ ಹಗರಿನದಿಯ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪಾಣ್ಯಂ ಸಿನೆಮಾ ಫ್ಯಾಕ್ಟರಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಕೃಷಿ ಸಂಶೋಧನಾ ಫಾರ್ಮ್ ಸುಮಾರು 121 ಹೆಕ್ಟೇರ್ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ಡೈರಿ ಹಾಗೂ ಕೋಳಿ ಸಾಕಣೆ ಫಾರ್ಮ್ ಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಬಳ್ಳಾರಿಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ನೆಲೆಯಾದ ಸಂಗನಕಲ್ಲು ಎಂಬ ಸ್ಥಳವಿದೆ. ಬಳ್ಳಾರಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕಪ್ಪಗಲ್ಲು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಡ್ಡವಿದ್ದು ಇದನ್ನು ನವಿಲುಗುಡ್ಡ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನವಿಲುಗಳು ಇಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ನೆಲೆಯಿದೆ. ಈ ಗುಡ್ಡದ ತಡಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಬೂದಿ ದಿಹ್ಲಿಗಳಿವೆ. ಇವು ನವಶಿಲಾಯುಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆ. ವಿಜಯನಗರ ರಾಜರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾದ ಕಲ್ಲುಗುಡಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾದ ಶಿಲಾಮಂಟಪವಿದೆ. ಬಳ್ಳಾರಿಯಿಂದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 28 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕುರುಗೋಡು (ಜನ : 6,182) ಬಾದಾಮಿ ಚಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಥಳ. ಅನಂತರ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಪ್ರಮುಖ ನಗರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿಯ ಕೋಟೆಯು ಬಳ್ಳಾರಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ವಶದಲ್ಲಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿಯ ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಕಾಣುವ ಒಂದು ಗೋಪುರವನ್ನು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ನಂದಿ ವಿಗ್ರಹವು 3.7 ಮೀ ಎತ್ತರವಿದೆ. ಈ ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ನೀಲಮ್ಮನ ಮಠವಿದ್ದು, ಇದನ್ನು ಜನ ತುಂಬ ಗೌರವದಿಂದ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ. ನೀಲಮ್ಮ 15ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಓರ್ವ ಸನ್ಯಾಸಿನಿ. ಈ ಊರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿರಗಲ್ಲುಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ದೇಗುಲಗಳ ಸಂಕೀರ್ಣವನ್ನು ಕಣಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಗಾರೆಯನ್ನೇ ಬಳಸದೆ ಓರ್ವ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಹಿರಿಧೂಳಿ ಸಂಗಮೇಶ್ವರಾಲಯವು ಖ್ಯಾತವಾದ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ವಾಸ್ತುಕೃತಿ. ಹಳೇ ಕುರುಗೋಡಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಒಂಬತ್ತು ದೇವಾಲಯಗಳ ಸಮೂಹವಿದೆ. ಈ ಊರಲ್ಲಿ ಚಾದರಗಳ (ನೆಲಹಾಸುಗಳ) ನೇಕಾರಿಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಉದ್ಯಮವಾಗಿದೆ.

ಬೆಳ್ಳಾವಿ : (ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿ; ಶಿಕಾರಿಪುರ ತಾ; ಜನ:

2,342) ಬೆಳಗಾವಿ, ಬಳ್ಳಿಗಾವಿ, ಬಳ್ಳಿಗಾವಿ, ಬಲಿಪುರ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೆಸರಿಸಲಾದ ಈ ಊರು ಶಿಕಾರಿಪುರದಿಂದ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಒಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಸ್ಥಳೀಯ ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ಬಲಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೊಡನೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ. ಅತಿ ಪುರಾತನ ಸ್ಥಳವಾದ ಬಳ್ಳಿಗಾವಿಯನ್ನು ಆನಾದಿ ರಾಜಧಾನಿ, ಪಟ್ಟಣಗಳ ತವರುಮನೆ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಬಸವಣ್ಣ ನಾಡು ಅಥವಾ ಬಸವಾಸಿ-12,000 ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿಯಾಗಿದ್ದ ಈ ಊರನ್ನು ದಕ್ಷಿಣ ಕೇಂದರವೆಂದೂ ಪಂಚ ಮಠಗಳಿರುವ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರವೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪುರಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಅಲ್ಲಮ ಪ್ರಭು, ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿ, ಅಜಗಣ್ಣ, ಮುಕ್ತಾಯಕ್ಕ, ಅನಿಮಿಷಯ್ಯ ಮುಂತಾದ ವಿರಶೈವ ಶರಣ ಶರಣಿಯರು ಇಲ್ಲಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಏಳು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳೂ ಇಲ್ಲಿದ್ದವು. ಇಲ್ಲಿಯ ಕೇದಾರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಒಂದು ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲವಾಗಿದ್ದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಬಳಸಿದ ಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಪಶ್ಚಿಮ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ಗರ್ಭಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗಗಳೂ, ಉತ್ತರ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ವಿಗ್ರಹವೂ ಇದೆ. ಕೋಡಿ ಮಠವೆಂದು ಹೆಸರಾಗಿದ್ದ ಈ ದೇವಾಲಯವು ಖ್ಯಾತ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರವೂ ಆಗಿತ್ತು. ಕಾಳಾಮುಖ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಹಲವು ಪಂಡಿತರು ಇಲ್ಲಿದ್ದರು. ಈ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದಲ್ಲಿ 64 ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕಲಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರ ಸರಕಾರದ ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯವಿದೆ. ಪ್ರಭುವೇವ ಗುಡಿಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ದೇಗುಲವು ನಖರೇಶ್ವರಾಲಯ (ನಗರೇಶ್ವರಾಲಯ) ವಾಗಿತ್ತು. ಕೇದಾರೇಶ್ವರದ ಎಡಕ್ಕಿರುವ ಇದು ಒಂದು ಪುಟ್ಟ ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲವಾಗಿದ್ದು ಇದರಲ್ಲಿ ಮುಖಮಂಟಪ, ಸಣ್ಣ ನವರಂಗ, ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಿವೆ. ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನ ವಿರಬಣಂಜುಗಳು ಇದನ್ನು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 989ರದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಬೌದ್ಧ ತಾರಾಭಗವತಿಯ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಬಪ್ಪುರ ನಾಗಿಯಕ್ಕ ಮಾಡಿಸಿ ಪ್ರಭುದ್ಧ ಜಯಂತಿ ವಿಹಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ್ದಳು. ಇದನ್ನು ಚಾಳುಕ್ಯ ದಂಡನಾಯಕನಾದ ರೂಪ ಭಟ್ಟಿಯ್ಯನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ತ್ರಿಪುರಾಂತಕೇಶ್ವರಾಲಯ ಈ ಊರಿನ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ದ್ದು ಬಹುಶಃ ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣು ವರ್ಧನನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಇದೊಂದು ದ್ವಿಕೂಟಾಚಲವಾಗಿದ್ದು, ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿದೆ. ಬೇಲೂರಿನ ದೇವಾಲಯದ ಶಿಲ್ಪಿಗಳಾದ ದಾಸೋಜ, ಚಾಂವಣರು ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಈ ಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಹೋದವರು. ಚಾಳುಕ್ಯ ಶೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನ ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿದ್ದ ಚಾವುಂಡರಸನು ತನ್ನ ವಿಜಯದ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥ ಇಲ್ಲೊಂದು ಭೇರುಂಡೇಶ್ವರ ಸ್ತಂಭವನ್ನು (ವಿಜಯ

ಸ್ತಂಭ) ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಗಂಡಭೇರುಂಡ ಪಕ್ಷಿಯ ಮಾನವಾಕೃತಿಯ ಉತ್ತಮವಾದ ವಿಗ್ರಹವಿತ್ತು. ಇದನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಳಿಸಿ ಮೈಸೂರಿನ ನಾಲ್ಕಡಿ ಕೃಷ್ಣ ರಾಜ ಒಡೆಯರು, ಪುನಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ ಮಾಡಿಸಿದರು. ಭವ್ಯವಾದ ಗರ್ಭಗೃಹ ದ್ವಾರ, ಬೃಹತ್ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲದೆ, ಉತ್ತಮ ಕೆತ್ತನೆಯ ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದ (ಈಗ ಈ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಶಿವಮೊಗ್ಗದ ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯದಲ್ಲಿಡಲಾಗಿದೆ) ಪಂಚಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ವಾಸ್ತುಕೃತಿ. ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ರಾಜಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿದ್ದ ಕೇಶಿಮಯ್ಯನು ಅನಂತಪದ್ಮನಾಭ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಈತನನ್ನು ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ಕೌಶಿಕ ಮಹಾರಾಜನೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಏಳು ಹೆಡೆ ಅದಿಶೇಷನ ಮೇಲೆ ಶಯನಾಸನದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿನ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಭಾವಳಿಯ ಮೇಲೆ ದಶಾವತಾರಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳೂ ಇವೆ. ನೀಲಕಂಠೇಶ್ವರಾಲಯ ಮತ್ತೊಂದು (ಇದನ್ನು ಶ್ರೀಕಂಠೇಶ್ವರ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ) ಚಾಳುಕ್ಯರ ವಾಸ್ತುಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಗುಣಗಳ್ಳಿಯೋಗಿಗಳು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಯೋಗೇಶ್ವರಾಲಯವೂ 11ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ವಾಸ್ತುಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. 16ನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಕಾಳಿಗುಡಿಯು ಕಾಳಿಕಾಂಟಿಯ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಸೋಮೇಶ್ವರಾಲಯ ಭಗ್ನಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದನ್ನು 1054ರಲ್ಲಿ ಸೋವಿಸೆಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ವೀರಭದ್ರೇಶ್ವರ ದೇಗುಲವೆಂದು ಈಗ ಹೇಳಲಾದ ಕುಸುಮೇಶ್ವರ ದೇಗುಲವು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ ಹಾಗೂ ನವರಂಗಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಚಾಳುಕ್ಯ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿರುವ ವೀರಭದ್ರ ವಿಗ್ರಹವು ಅನಂತರದ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರ ದೇಗುಲವು ಪೂರ್ಣ ಭಗ್ನವಾಗಿದ್ದು, ಇದರ ಚತುರ್ಮುಖ ಲಿಂಗವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಇದನ್ನು 1015-1044ರ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರಬಹುದು. ಏಕಾಂತದ ರಾಮಯ್ಯನ ಗುಡ್ಡ, ಅನಿಮಿಷಾರ್ಯರ ಕೊಪ್ಪಲು, ಗೊಗ್ಗಯ್ಯನ ಚೌಕಿ, ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿ ಜನ್ಮ ಸ್ಥಳವಾದ ಉಡುತಡಿ (ಉಡುಗಣ) ಮುಂತಾದವು ಈ ಊರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿವೆ. ಮುಕ್ತಾಯಕ್ಕೆ ಅಜಗಣ್ಣರ ಗವಿಗಳೂ ದೂರವಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲೊಂದು ವೀರಶೈವ ವೀರಕ್ತಮಠವಿದೆ.

ಬಾಗಲಕೋಟೆ : (ವಿಜಾಪುರ ಜಿ; ಉಪವಿಭಾಗ ಹಾಗೂ ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 67,867) ವಿಜಾಪುರದಿಂದ 90 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ಐತಿಹ್ಯ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಈ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ರಾವಣನ ಭಜಂತ್ರಿಗಳಿಗೆ (ವಾಡ್ಯಗಾರರಿಗೆ) ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಲಾಗಿತ್ತಂತೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದರ ಪೂರ್ವನಾಮವನ್ನು ಬಾಗಡಗೆ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದು, ಇದು ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಾಗಡಗೆ-70ರ ಮುಖ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಹಿಂದೆ

ವಿಜಾಪುರದ ಒಬ್ಬ ಅರಸನು ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯ ಮಗಳಿಗೆ ಬಳಿಯ ಇಲ್ಲವೆ ಅಭರಣದ ಧನವಾಗಿ ಈ ಊರನ್ನು ನೀಡಿದ್ದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಇದು ಬಾಂಗ್ಲಿ ಕೋಟೆ ಎಂದಾಯಿತು ಹಾಗೂ ಇದು ಅಪಭ್ರಂಶಗೊಂಡು ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಅಥವಾ ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಎಂದಾಯಿತು, ಎನ್ನಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ವಿಜಯನಗರದವರು ತಮ್ಮ ಅಧ್ಯಕ್ಷಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. 1665ರಿಂದ 1755ರ ವರೆಗೆ ಈ ಭಾಗವು ಸವಣೂರು ನವಾಬನ ಆಡಳಿತದಲ್ಲತ್ತು. ಅವನಿಂದ ಇದು ಪೇಶ್ವೆಯಾಗಿದ್ದ ಬಾಳಾಜಿಯಾನ ವಶವಾಯಿತು. 1778ರಲ್ಲಿ ಬಾಗಲಕೋಟೆಯು ಹೈದರಾ ಅಲಿಯ ಅಧೀನಕ್ಕೊಳಗಾಯಿತು. ಅನಂತರ ಇವನ ಸಾಮಂತನಾಗಿ ಸವಣೂರು ನವಾಬ ಇದನ್ನಾಳಿದನು. ಪುನಃ ಇದನ್ನು 1792ರ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಒಪ್ಪಂದದ ಪ್ರಕಾರ ಮರಾಠರು ತಮ್ಮ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ರಾಸ್ತೆಯ ವಂಶದ ಆನಂದರಾವ್ ಭಿಕಾಜಿಯು 1800ರಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಾಂತ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅರಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ. 1810ರಲ್ಲಿ ಇಮ್ಮಡಿ ಬಾಜೀರಾವ್ ಪೇಶ್ವೆಯು ಇದನ್ನು ನೀಲಕಂಠರಾವ್ ಸರ್‌ಸುಬೇದಾರನಿಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟ. ಈತ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸೈನ್ಯದ ತುಕಡಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ದುರ್ಗವನ್ನಾಳಿದ. 1818ರಲ್ಲಿ ಜನರಲ್ ಮನ್ರೊ ಇದನ್ನು ತನ್ನ ಅಂಕಿತಕ್ಕೊಳಪಡಿಸಿದ. ಬಾಗಲಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಭವಾನಿ, ಪಾಂಡುರಂಗ, ಕೊತ್ತಲೇಶ (ಹನುಮಾನ್‌ಗುಡಿ), ರಾಘವೇಂದ್ರ, ಸ್ವಾಮಿ ಮಠ, ಮೋಟಿಗಿ ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇಗುಲಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ; ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಜೈನ ಬಸದಿಯೂ ಇಲ್ಲಿದೆ; ವೀರಕ್ತಮಠವೂ ಇದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಮಲ್ಲಯ್ಯ, ಸಂಗಯ್ಯ ಎಂಬವರ ಎರಡು ಗುಡಿಗಳೂ ರಾಮಾರೂಢಸ್ವಾಮಿ ಹಾಗೂ ದುರುದುಂಡೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಎರಡು ಮಠಗಳೂ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಹಲವು ಮಸೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಕಾ ಮಸೀದಿಯೂ ಒಂದು ಸುಂದರವಾದ ವಾಸ್ತುಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಬಾಗಲಕೋಟೆಯ ಪಟ್ಟಣಾಡಳಿತವನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯ ಪುರಸಭೆಯು ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ. ಬಸವೇಶ್ವರ ವಿಧ್ಯಾವರ್ಧಕ ಸಂಘವು ಹಲವು ಕಾಲೇಜುಗಳನ್ನೂ, ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನೂ ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ. ಖ್ಯಾತ ವಿಧ್ವಾಂಸರಾಗಿದ್ದ ದಿವಂಗತ ಡಾ|| ಎಸ್. ಸಿ. ನಂದೀಮಠರು ಈ ಸಂಘವೊಡನೆ ನಿಕಟ ಸಂಬಂಧವಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳವಳಿ ಹಾಗೂ ಅನಂತರದ ಏಕೀಕರಣದ ಚಳವಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಗಣನೀಯವಾದ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿತ್ತು. ಘಟಪ್ರಭಾ ನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಈ ಪಟ್ಟಣದ ಬಹುಭಾಗವು ಕೃಷ್ಣಾ ಮೇಲ್ದಂಡೆಯ ಎರಡನೆಯ ಹಂತದ ನೀರಾವರಿ ಯೋಜನೆ ಪೂರ್ಣಗೊಂಡಾಗ ಮುಳುಗಡೆಯಾಗುವ ಸಂಭವವಿದೆ. ಈ ನಗರದ ಉಳಿವಿಗಾಗಿ ದೊಡ್ಡ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟುವ ಯೋಜನೆಯೂ ಚರ್ಚಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲೊಂದು ಸಿಮೆಂಟ್ ಕಾರ್ಖಾನೆಯಿದೆ. ಇದು.

ಹತ್ತಿ ಮತ್ತು ನೆಲಗಡಲೆಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವೂ ಹೌದು. ಕಲಾದಗಿ (ಜನ : 7,264) ಬಾಗಲಕೋಟೆಯಿಂದ ಸುಮಾರು 24 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಊರು ಘಟಪ್ರಭೆಯ ದಕ್ಷಿಣ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಆಡಳಿತದ ಅರಂಭದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಜಾಗೀರದಾರರು ಇಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯದ ತುಕಡಿಗಳ ಬೀಡುಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಸೈನ್ಯಗಳ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಗೆ ಇದು ತುಂಬ ಸೂಕ್ತವಾದ ಸ್ಥಳವೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗಿತ್ತು. ಯುದ್ಧಾನಂತರ, 1864ರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಜಿಲ್ಲಾ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಲಾಯಿತು. ಕಲಾದಗಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸುಂದರವಾದ ಬಸವಣ್ಣನ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಇದನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಶಿಲ್ಪಕೆರೆ ಕಪ್ಪುಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬಸವಣ್ಣನ ವಿಗ್ರಹವು ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮರುತಿ ಮತ್ತು ಶಿವಲಿಂಗಗಳಿವೆ. ಜುಮ್ಮಾ ಮಸೀದಿಯಲ್ಲಿದೆ ಇನ್ನೂ ಎರಡು ಮಸೀದಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿನ ನುರುಲಿ ಸಾಹೇಬರ ದರ್ಗಾವು ಹೆಸರು ವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಹಿರೇಮಠವು ಒಂದು ಪ್ರೌಢಶಾಲೆ ಹಾಗೂ ಉಚಿತ ವಸತಿ ಸೌಕರ್ಯವನ್ನೂ ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ. ಭೂಗರ್ಭ ತಾಸ್ತದ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಕಲಾದಗಿ ಶ್ರೇಣಿ ಎಂಬ ಶಿಲೆ ತುಂಬ ಪರಿಚಿತವಿದೆ. ಇದು ಹಣ್ಣುಹಂಪಲುಗಳ ತೋಟಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು ವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಬ್ರಿಟಿಷರ ಕಾಲದ ಹಲವು ಕಟ್ಟಡಗಳೂ, ಸಮಾಧಿಗಳೂ ಇನ್ನೂ ಉಳಿದಿವೆ. ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಯತಿ ಯಲ್ಲದೆ ಖಾದಿ ಉದ್ಯಮ ಘಟಕವೂ ಇದೆ.

ಬಾಗಳಿ : (ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿ; ಹರಪನ ಹಳ್ಳಿ ತಾ. ಜನ : 1,916) ಹರಪನಹಳ್ಳಿ-ಹಡಗಲಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿಯ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಒಂಭತ್ತು ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಭಾಗಳಿ ಯನ್ನು 'ಬಾಗಳಿ' ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ಇಮ್ಮಡಿ ಬಲ್ಲಾಳನ 1193-94ರ ಒಂದು ದಾನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇದು ಅವನ ಒಂದು ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. 1013ರ ಮತ್ತೊಂದು ದಾನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾದ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರಾಲಯವು ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಶೈಲಿಯ ಪಾಟೀಗಲ್ಲಿನ ವಾಸ್ತುಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ದೇಗುಲದ ದ್ವಾರಬಂಧ, ಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದ ಮೇಲ್ಭಾಗವೇ ಹಾಗೂ ಕಂಬಗಳ ಕೆತ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಅಸಾಧಾರಣ ವೈವಿಧ್ಯ ನಿನ್ಯಾಸ ಮಹತ್ಕಾರಣವಾಗಿವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ 59 ಕಂಬಗಳಿದ್ದು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಒಂದರಂತೆ ಮತ್ತೊಂದಿರದೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತೆರನಾಗಿದೆ. 36ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು ಈ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಪತ್ತೆಯಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಊರಿನ ಇತರ ಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೂ ಐದು ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ 12 ಶಾಸನಗಳು ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಆರಸನಾದ ಅರನೇಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದ್ದಾಗಿವೆ. ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣ ದಲ್ಲಿ ಶಿಲಾ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಲಭ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಾಗಿ ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರದ ಪುರಾತತ್ವ ಸರ್ವೇಕ್ಷಣೆಯವರು ಇಲ್ಲಿಂದೂ ಶಿಲ್ಪ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ ವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ : (ಕೋಲಾರ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ : 7,923) ಇದನ್ನು ಬಾಗೇನಪಲ್ಲಿ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಕೋಲಾರದಿಂದ ಸುಮಾರು 110 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 120 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಾಪತಿ ನದಿಯ ಬಲ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಈ ಊರಿದೆ. ಈ ಪುರಸಭಾ ಪಟ್ಟಣವು ಅಂಧ್ರಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ತುಂಬ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದೆ. ಇದೊಂದು ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ನೆಲಗಡಲೆ, ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ, ರೇಷ್ಮೆ ಕೃಷಿ ಮುಂತಾದ ವಾಣಿಜ್ಯ ಬೆಳೆಗಳಿಗಾಗಿ ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದಿದೆ. ವೆಂಕಟರಮಣಸ್ವಾಮಿ, ಅಂಜನೇಯ, ಜಡಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮುಸೀಡಿ ಮತ್ತು ದರ್ಗಾಗಳಿದ್ದು, ದರ್ಗಾವು ಹಿಂದೂ ಮುಸ್ಲಿಮರೊಳಗೂ ಅರಾಧನಾ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಗಡಿದನಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಬೃಹತ್ ರಚನೆಯ ವೆಂಕಟರಮಣ ಸ್ವಾಮಿ ದೇಗುಲವಿದ್ದು ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದೆ. ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಪಾಳೆಯ ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ 22 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಪಾಳೆ ವೆಂದು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವ ಇಲ್ಲಿ ಪಾಳೇಗಾರನಿದ್ದನು. ಇಲ್ಲಿಯ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಕೋಟೆಯಿದೆ. ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಗೋಳೂರಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಾಯತರ ಖ್ಯಾತ ವಾದ ನಿಡುಮಾಮಿಡಿ ಮಠವಿದೆ.

ಬಾದಾಮಿ : (ವಿಜಾಪುರ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ : 15,201) ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 499 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ವಿಜಾಪುರ ದಿಂದ 113 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬಾದಾಮಿಯು ಪ್ರಾಚೀನ ಚಲುಕ್ಯರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದು ಇದನ್ನು ವಾತಾಪ್ಪನಿಷ್ಠಾನ, ವಾತಾಪಿ ಹಾಗೂ ಬಾದಾಮಿಯೆಂದೂ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಟಾಲೆಮಿಯು 'ಬದಿಯಮೈ' ಇದೇ ಅಗಿರಬೇಕು. ಚಲುಕ್ಯವಲ್ಲಭೇಶ್ವರನಾಗಿದ್ದ ಮೊದಲನೇಯ ಪುಲಿಕೇಶಿಯು ಇದನ್ನು ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇಲ್ಲಿಯ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಭದ್ರಪಡಿಸಿದನೆಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ. 543ರ ಪ್ರಾಚೀನ ಬಂಡೆ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿಂದಾಚೆ 753ರ ವರೆಗೂ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿ ಮುಂದುವರೆಯಿತು. ಈ ಮಧ್ಯೆ ಕೆಲಕಾಲ (642-55) ಇಡೀ ಸಲ್ಲವರ ವಶದಲ್ಲಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಬಾದಾಮಿಯು (ಅಗ್ರಹಾರ)ಲ್ಲಿ 2,000 ಮಹಾಜನರಿದ್ದರು. ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು, ಅದಿಲ್‌ಷಾಹಿಗಳು, ಸವಣೂರು ನವಾಬರು, ಮರಾಠರು ಹಾಗೂ ಹೈದರಾಬಾದಿಯ ಅಲ್ಪಶಿಖಿಯ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಕೊನೆಗೆ ಅದು ಬ್ರಿಟಿಷರ ವಶವಾಗಿ, ಅವರು ಬಾದಾಮಿಯನ್ನು ಮುಂಬೈ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿಸಿ ದರು. ಬಾದಾಮಿ ಕೋಟೆಯ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಗುಹಾಲಯಗಳು ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಾಕೃತ ಅಕರ್ಷಣೆಗಳಾಗಿದ್ದು, ಇವುಗಳಿಗೆ ಹೋಗಲು ಮೆಟ್ಟಿಲು ಸಾಲು

ಗಳಿವೆ. ಗುಡ್ಡದಂಚಿನ ಮರಳುಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೋರೆದ ಚಲುಕ್ಕರ ಕಾಲದ ನಾಲ್ಕು ಗುಹಾಂತರ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಮೂರು ಹಿಂದೂ ವೈದಿಕ ಮತೀಯವಾಗಿದ್ದರೆ, ಕೊನೆಯ ಗವಿ ಜೈನಮತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪೌರಾಣಿಕ ಶಿಲ್ಪಗಳು ತುಂಬಿವೆ. ಮೊದಲ ಗವಿ (ಗುಡಿ)ಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಿದ್ದಾರೆ. ಗವಿಯ ಬಲಬದಿಯಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ಭುಜಗಳ ಶಿವನಟರಾಜನ ತಾಂಡವ ನೃತ್ಯಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಈತನ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ನಂದಿ, ನೃತ್ಯಗಣಪತಿ ಮುಂತಾದವು ಶಿಲ್ಪಿತವಾಗಿವೆ. ಅಚ್ಚು ಕಬ್ಬಾಗಿ ಕೆತ್ತಿದ ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ಧಿನಿ ಹಾಗೂ ಹಲವು ಕುಬ್ಜ ಗಣಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಗರಾಜ, ವಿದ್ಯಾಧರ ದಂಪತಿ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಗವಿಯಿಂದ ತುಸು ಮೇಲ್ಗಡೆ ಎರಡನೇಯ ಗುಹಾಲಯವಿದ್ದು ಇದರ ದ್ವಾರದಲ್ಲೂ ಕಮಲ ಹಿಡಿದ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಇದರ ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಕಮು ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಭೂವರಾಹ ಮತ್ತು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರ ಬೃಹತ್ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಅನಂತಶಯನ, ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ಶಿವ ಮತ್ತು ಅಪ್ಸರೀಕಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಮೂರನೇಯ ಗವಿಯು ಇನ್ನೂ ಮುಂದಕ್ಕಿದ್ದು ಅದು ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದು ಹಾಗೂ ಉತ್ತಮವಾದದ್ದಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಪರವಾಸುದೇವ, ಭೂವರಾಹ, ಹರಿಹರ ಮತ್ತು ನರಸಿಂಹರ ಬೃಹತ್ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಅಮೋಘವಾಗಿವೆ. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸತ್ಪಯುತ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಈ ಗುಹಾಲಯವನ್ನು ಮಂಗಳೇಶನು 578ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ. ಇದರ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು ಉಳಿದಿವೆ. ಪ್ರಖರವಾದ ಮೂಲ ವರ್ಣಚಾಯಿಗಳನ್ನು ಕಳೆದು ಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಚಿತ್ರಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪೌಢ್ರಿಮೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಬೋದಿಗೆಯಲ್ಲಿನ ವಿಗ್ರಹಗಳಂತೂ ತುಂಬ ಮನೋಹರವಾಗಿವೆ. ನಾಲ್ಕನೇಯ ಗುಹೆಯು ಮೂರನೇಯ ವೈಷ್ಣವ ಗವಿಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕಿದೆ. ಈ ಜೈನ ಗುಹಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಹಾವೀರನ ಪ್ರತಿಮೆ ಇದೆ. ಇದರ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ 12ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನವಿದೆ. ಇದು ಜಕ್ಕವೈಯ ಮರಣವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರ ಒಳಗಂಬದ ಮೇಲೆ ಹಾಗೂ ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹಲವು ಜೈನ ತೀರ್ಥಂಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿವೆ. ಇವೆಲ್ಲದ ಬಾಹುಬಲಿ, ಯಕ್ಷ-ಯಕ್ಷಿಣಿಯರ ವಿಗ್ರಹಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಕೆಲವು ವಿಧ್ವಾಂಸರ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ಎಂಟನೇಯ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿದೆ. ಬಾದಾಮಿಯ ಉತ್ತರದ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಮೂರು ಗುಡಿಗಳಿದ್ದು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಲೆಗಿತ್ತಿ ಶಿವಾಲಯ ಪ್ರಾಯಶಃ ಪ್ರಾಚೀನದ್ದಾಗಿದೆ. ದ್ರಾವಿಡ ಶಿಖರವುಳ್ಳ ಈ ದೇಗುಲ ಬಾದಾಮಿಯಲ್ಲೇ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದ ವಾಸ್ತುಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಾಸನವು ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ಶಿಲ್ಪ

ಯಾದ ಅರ್ಯಮಿಂಚಿ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. 1543ರ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬುರುಜನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ದ್ರಾವಿಡ ಶಿಖರವುಳ್ಳ ಕೆಳಗಣ ಶಿವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿದೆ. ಬಾದಾಮಿ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿರುವ ಜಂಬುಲಿಂಗ ದೇಗುಲವು ಪ್ರಾಯಶಃ ಕರ್ನಾಟಕದ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲವಾಗಿದೆ. ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಇದರ ಶಿಖರವು ಬಹುಶಃ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 699ರ ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಈ ದೇಗುಲವನ್ನು ವಿಜಯಾದಿತ್ಯನ ತಾಯಿಯಾದ ವಿನಯ ಮತ್ತು ಕಟ್ಟಿಸಿದಳು. ಬಾದಾಮಿ ಗುಹಾಲಯಗಳ ಎದುರಿಗೆ ಅಗಸ್ತ್ಯ ತೀರ್ಥವೆಂದು ಕರೆಯಲಾದ ನೀರಿನ ಕೊಳವಿದೆ. ಇದರ ದಂಡೆಗುಂಟಿ ದೇಗುಲಗಳಿವೆ. ದಕ್ಷಿಣ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಎರಡು ಪುಟ್ಟ ಗುಡಿಗಳೂ, ಇನ್ನೆರಡು ದೊಡ್ಡ ದೇಗುಲಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಷ್ಣು ದೇಗುಲವಾಗಿದ್ದರೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಶಿವಾಲಯವಾಗಿದೆ. ಸತ್ಕಮ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲಮ್ಮನೆಂದೆಂದು ಪೂಜಿಸಲಾದ ಒಂದು ಶಾಕ್ತ ದೇಗುಲವಿದೆ. ಅದರ ಚಾಳುಕ್ಯ ಜಗದೇಕ ಮಲ್ಲನ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಅದು ಯೋಗೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯವಾಗಿತ್ತು. ಸುಂದರವಾದ ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತಿತರ ದೇವತಾ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇದರ ಶಿಖರವು ನಾಗರಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದರ ಸನಿಹದಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ದತ್ತಾತ್ರೇಯ, ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇಗುಲಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಎರಡು ಗುಡಿಗಳು ಚಲುಕ್ಕ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇಗುಲದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಜಗತಿಯೊಂದಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನ ವೆಂಕಟದಾಸರ ಕಟ್ಟಿಯೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಭೂತನಾಥ ದೇಗುಲ ಸಮೂಹ ಬಾದಾಮಿಯಲ್ಲೇ ಅತಿ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳದ್ದು. ಇದು ಕೆರೆಯ ಪೂರ್ವದ ತುದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ಗುಡಿ ಸಣ್ಣ ಗುಡಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ತುಸು ದೂರದಲ್ಲಿ ಶೈವಮುನಿಯಾದ ಲಕುಲೀಶನೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಶಿವಾಲಯವಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ತಟ್ಟಿಕೋಟಿ ಮಾರುತಿಯ ಗುಡಿಯೂ ಇದೆ. ಭಾರತ ಪ್ರಾಕ್ತನ ಸರ್ವೇಕ್ಷಣೀಯವರು ಇಲ್ಲಿಂದ ಮಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಟಪಡಿ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಗವಿ, ವೈಷ್ಣವ ಗುಹೆಯ ಮಾದರಿಗಳನ್ನಲ್ಲದೆ ಹಲವು ಶಾಸನಗಳನ್ನೂ ಡಲಾಗಿದೆ. ಬಾದಾಮಿಯ ಗುಹಾಲಯಗಳ ಬಳಿ ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನ ದೊಡ್ಡ ಮಸೀದಿಯೂ ಇದೆ. ಈ ಊರಲ್ಲೊಂದು ಪುರಸಭೆ ಇದೆ. ಚೊಳಚಗುಡ್ಡವು ಬಾದಾಮಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಬನಶಂಕರಿ ಅಥವಾ ಶಾಕಾಂಬರಿ ದೇಗುಲವು ಖ್ಯಾತವಾದದ್ದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಭಕ್ತರಿಗೆ ತುಂಬ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳದ್ದು. ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನೇ 'ಬನಶಂಕರಿ' ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ತುಳಿದು ಸಿಂಹದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವ ಈ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಕೆರೆಶಿಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪುರಾತನವಾದ ದ್ರಾವಿಡ ದೇಗುಲವನ್ನು ಅಧುನಿಕಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಗುಡಿಯೆದುರು ಪ್ರಾಂಗಳದೊಳಗೆ ಮೂರು ಶಿಲಾ ದೀಪಸ್ತಂಭಗಳಿವೆ. ಪ್ರಮುಖ ಪರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದರ ಮೇಲೆ ದೀಪ ಹಚ್ಚಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮೇಲೆ ಶಿಖರವಿದೆ. ಇದರ ಎದುರಿಗೆ ಹರಿದ್ರಾತಿರ್ಥ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾದ ದೊಡ್ಡ ಕೋಟವಿದೆ. ಇದು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರತಿರ್ಥವೆಂಬುದರ ಗ್ರಾಮ್ಯರೂಪ. ಇದರ ಸುತ್ತ ಮೂರಡೆ ಒಳಸ್ತಂಭಾಂಕಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಿಲಾ ಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಬನಶಂಕರಿಯು ನೇಕಾರ ಜನಾಂಗದವರ ಪ್ರಿಯವಾದ ಶಕ್ರಿದೇವತೆ. ಬನದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯಂದು ಇಲ್ಲಿಂದ ಜಾತ್ರೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಗುಳೇದಗುಡ್ಡವು ಬಾದಾಮಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 24 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ. ಕೆಲವು ವಲಸಿಗರು ಈ ಹಿಂದೆ ಬಂದು ಗುಡ್ಡದ ಬಳಿ ನೆಲೆಸಲು ಆರಂಭಿಸಿದಾಗ ಇದನ್ನು ಗುಳೇದಗುಡ್ಡ (ವಲಸೆ ಬಂದವರ ಗುಡ್ಡ) ಎಂದು ಕರೆಯತೊಡಗಿದರು. ಇಮ್ಮಡಿ ಇಬ್ರಾಹಿಂ ಆದಿಲ್ ಷಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. 1580) ವಿಜಾಪುರದ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಸಿಂಹಪ್ಪನಾಯಕ ದೇಸಾಯಿಯು ಇಲ್ಲಿಂದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಇದು ಮೊಘಲರ ವಶವಾಯಿತು. 1705ರಲ್ಲಿ, ಒಣಗಿಹೋದ ಕೆರೆಯ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಇಂದಿನ ಪಟ್ಟಣವು ನಿರ್ಮಿತವಾಯಿತು. 1787ರಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನ ಇದನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ; ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಇದು ಮರಾಠರ ವಶವಾಯಿತು. 1827ರಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರ ವಶಕ್ಕೆ ಗುಳೇದಗುಡ್ಡ ಬರುವವರೆಗೆ ಅನೇಕ ಏರಿಕೆಗಳನ್ನು ಕಾಣಬೇಕಾಯಿತು. ಬಾಲಾಜಿ, ಮೂಕನವ್ವ, ಶಂಕ್ರಮ್ಮ, ಬಸವೇಶ್ವರ, ಶಾಲೇಶ್ವರ, ಹನುಮಾನ್, ಮುಂತಾದವು ಇಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಒಪ್ಪೊತ್ತಯ್ಯನ ಮಠ, ಗುರುಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ಮಠ, ಮುರುಘಾ ಮಠ, ಅಮರೇಶ್ವರ ಮಠಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಸಯ್ಯದ್ ಬಾಷಾ ದರ್ಗಾವು ಇಲ್ಲಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ಆಕರ್ಷಣೆಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಚೋಳಿ (ಖಣ) ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಲಾಗುತ್ತಿದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಬೇಡಿಕೆ ಇದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನೇಕಾರರಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕೈಮಗ್ಗದ ಬಟ್ಟೆ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಗಣನೀಯ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಮಾರವಾಡಿಗಳು ನಿರತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ನಾಗರಿಕ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಪುರಸ್ಥಿಯು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ. ನಂದಿಕೇಶ್ವರ ಗ್ರಾಮವು ಬಾದಾಮಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 18 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಮಲಪ್ರಭೆಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಬಾದಾಮಿ ಚಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ನಂದಿಕೇಶ್ವರ ಹಾಗೂ ಲಂಚಿಕೇಶ್ವರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿಯ ಎರಡು ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದರೆ ನಂದಿಕೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಕಮಲೇಶ್ವರ. ಮಹಾಕೂಟವು ಬಾದಾಮಿಯು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ನಂದಿಕೇಶ್ವರದಿಂದ ಸುಮಾರು ಐದು ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದೊಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು, ಮಹಾಕೂಟೇಶ್ವರ, ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ಕಾಲಕಾಲೇಶ್ವರ, ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ

ಮುಂತಾದ ಹಲವು ಪುರಾತನ ದೇಗುಲಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಊರಿನ ಸುತ್ತ ಗುಡ್ಡಗಳ ಸಾಲು ಸುತ್ತುವರಿದಿದ್ದು ಇದನ್ನು ಒಂದು ಸುಂದರ ತಾಣವನ್ನಾಗಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಹಲವು ಶೈವಾಲಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವಂತೆ ಮಹಾಕೂಟವು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಶೈವ ಪಂಥದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ಶಿಖರವುಳ್ಳ ಮಹಾಕೂಟೇಶ್ವರ (ಮಕುಟೇಶ್ವರ) ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ನಂದಿಮಂಟಪವಿದೆ. 'ವಿಷ್ಣು ಪುಷ್ಕರಿಣಿ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾದ ಚಿಲುಮೆ ಕೊಳದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಮಂಟಪದೊಳಗೆ ಮುಖಲಿಂಗವಿದೆ. ಈ ಕೊಳದ ಸುತ್ತ ಹಲವು ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಸ್ವತೀ ಯೊಂದರಲ್ಲೂ ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಮುಖಮಂಟಪಗಳು ಮಾತ್ರ ಇವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವಕ್ಕೆ ರೇಖಾನಾಗರ ಮತ್ತು ಕೆಲವಕ್ಕೆ ಕದಂಬನಾಗರ ಶಿಖರಗಳಿವೆ. ಹೊರಗೋಡೆಗಳ ಕೋಷ್ಠಗಳಲ್ಲಿ ಲಕುಲೀಶ, ಶಿವ, ನರಸಿಂಹ ಮತ್ತಿತರ ಶಿಲಾಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ. (ಇಲ್ಲಿರುವ) ಅರನೇಯ ಶತಮಾನದ ಸ್ತಂಭಶಾಸನ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಮಂಗಳೇಶನು ರಾಣಿ ದುರ್ಲಭದೇವಿಯ ಪರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಯ ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದ. ರಾಜ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯನ (ರಾಜನರ್ತಕಿ) ಪ್ರಿಯೆಯಾಗಿದ್ದ ವಿನಾಪೋಟಿಯು ನೀಡಿದ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಮಹಾಕೂಟ ಶಿವಯೋಗ ಮಂದಿರ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಳೆ ಮಹಾಕೂಟವಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಾತನ ಶಿವಾಲಯವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಶಿವಲಿಂಗವಿದ್ದು ಅದನ್ನು ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಪಾಣಿ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿರುವ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ವಿಗ್ರಹ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಾದಾಮಿ ಚಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಹಾಗೂ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಕಾಲದ ಎರಡು ಸಣ್ಣ ಗುಡಿಗಳಿವೆ.

ಬಾದಾಮಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 11 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಶಿವಯೋಗಮಂದಿರವು ಮಲಪ್ರಭೆಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಒಂದು ಸುಂದರ ತಾಣವಾಗಿದೆ. ಇಳಕಲ್ಲಿನ ವಿಷಯಮಹಾಂತ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿದ ಈ ತಾಣದಲ್ಲಿ ಹಾನಗಲ್ಲಿನ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಗಳು 1909ರಲ್ಲಿ 'ಶಿವಯೋಗಮಂದಿರ' ಎಂಬ ಸಂಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಇಲ್ಲಿ ವೀರಶೈವರಿಗೆ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ವೀರಶೈವ ಮಠ ಪರಂಪರೆಯ ಸ್ವಾಮಿಗಳಿಗೆ ತರಬೇತಿ ನೀಡಲು ಇಲ್ಲಿ ಗುರುಕುಲ ಪದ್ಧತಿಯ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಾಠಶಾಲೆಯನ್ನು ನಡೆಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಗದ್ದುಗೆಯ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಶಿವಾಮಂದಿರವನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ದೊಡ್ಡ ತಾಳೆಗರಿ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳ ಗ್ರಂಥಾಲಯವಿದೆ.

ಬಾಬಾ ಬುಡನ್‌ಗಿರಿ : (ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆ) ಇದು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 279 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಚಂದ್ರ

ದ್ರೋಣ ಪರ್ವತ ಎಂಬುದು ಇದರ ಪರಂಪರಾಗತ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಈಗಿನ ಹೆಸರು ಬಾಬಾಬುಡನ್ ಎಂಬ ಸೂಫಿ ಸಂತನಿಂದ ಬಂದಿದೆ. ಈತ ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬಹುಕಾಲ ವಾಸಿಸಿದ್ದ. ಇದು ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟಗಳ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲೇ ಎತ್ತರವಾದ ಶ್ರೇಣಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 1,926 ಮೀ ಎತ್ತರವಿರುವ ಮುಳ್ಳಯ್ಯನ ಗಿರಿಯಿದೆ. ಶಿಖರದ ಮೇಲಿಂದ ಸುಮಾರು 15 ಮೀ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೂರು ದೊಡ್ಡ ಗುಹೆಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳಪ್ಪಸ್ವಾಮಿ, ಮುಪ್ಪಣ್ಣ ಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ನೂರೊಂದು ಸ್ವಾಮಿಗಳು ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿದ ರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಅವರ ಗದ್ದುಗೆ ಹಾಗೂ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನಿಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಪೂಜಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಗುಡ್ಡದ ಒಂದು ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರ ಕಾಲದ ಸೀತಾಳ ಮಲ್ಲಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯ ವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಿದ್ದು ಒಂದರಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗ, ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಈ ಗುಡ್ಡದ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದ ಇಳಿಜಾರಲ್ಲಿ ಯಗಚಿ ನದಿ ಉಗಮಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಫಿ ತೋಟಗಳಿವೆ. ವಾಯು ಪರ್ವತ, ಮರುತ ಶೈಲ, ಗಾಳಿಪೂಜೆ ಪರ್ವತ, ಜಲಮೇಲಗಿರಿ ಎಂಬೆಲ್ಲ ಕರೆಯಲಾದ ಬಾಬಾಬುಡನ್ ಗಿರಿಯು 1,895 ಮೀ ಎತ್ತರವಿದೆ. ಇದರ ಪೂರ್ವಮುಖದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುವ ಕೋನಾಕಾರದ ಶಿಖರಕ್ಕೆ ದೇವೀರಮ್ಮನ ಗುಡ್ಡವೆಂದು ಹೆಸರಿದೆ. ಬಾಬಾಬುಡನ್ ಗಿರಿ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲೇ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಕಾಫಿ ಕೃಷಿ ಉಗಮವಾಯಿತು. 1830ರಲ್ಲಿ ಕೆನನ್ ಆರಂಭಿಸಿದ ಮೊತ್ತ ಮೊದಲ ಕಾಫಿ ಪ್ಲಾಂಟೇಶನ್ ಬಾಬಾಬುಡನ್ ಗಿರಿಯ ದಕ್ಷಿಣ ಕೈದೆ. ಈ ಗಿರಿ ಸಾಲಲ್ಲಿ ಗದಾತೀರ್ಥ, ಕಾಮನತೀರ್ಥ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿತೀರ್ಥ, ಮೊದಲಾದ ಹಲವು ತೀರ್ಥಗಳಿವೆ. ಇನಾಂದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಪೀಠ ಎಂಬ ಪುಟ್ಟ ಹಳ್ಳಿ ಬಾಬಾಬುಡನ್ ಗಿರಿಯ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 30 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದರ ದಕ್ಷಿಣದ ಇಳಿಜಾರಲ್ಲಿ ಬಾಬಾ ಬುಡನ್ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಆತ ಯೆಮೆನ್ ನಿಂದ ತಂದ ಕಾಫಿ ಬೀಜಗಳನ್ನು ಬಿತ್ತಿ ಈ ಬೆಳೆಯನ್ನಿಲ್ಲಿ ಆರಂಭಿಸಿದನೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೊರೆದ ಗುಹೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ದತ್ತಾತ್ರೇಯ, ಬಾಬಾಬುಡನ್ (ಹಜರತ್ ದಾದಾ ಹಯಾತ್ ಮಿರ್ ಬಲಂದರ್) ಮತ್ತುತರ ಮುನ್ನಿ, ಸಂತರು ವಾಸ ಮಾಡಿದರೆಂದು ನಂಬುತ್ತಾರೆ. ಅಂತೆಯೇ ಇದು ಹಿಂದೂ, ಮುಸ್ಲಿಮರ ಪವಿತ್ರ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟ ಶ್ರೇಣಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಭಿಷಗ್ನಿಮಠ ಹಾಗೂ ಫಲಾಹಾರ ಸ್ವಾಮಿ ಮಠಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ದತ್ತಾತ್ರೇಯನ ಆರಾಧನೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇನಾಂದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಪೀಠದ ಛತ್ರಗಳನ್ನು ಕೆಳದಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮಾಜಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಳೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ನಾಲ್ಕಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರು ಪಕ್ಕದ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಬಂಗಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದಾರೆ.

2,410) ಬಾರಕನೂರು, ಬಾರಹ ಕನ್ಯಾಪುರ, ಬಾರ್ಕೂರು ಎಂಬ ಮುಂತಾಗಿ ಕರೆಯಲಾದ ಈ ಪುಟ್ಟ ಹಳ್ಳಿ ಕಾಚೂರು ಕಂದಾಯ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದೆ. ಉಡುಪಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಅಳುಪರ ಖ್ಯಾತ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಕಾಲ ದಲ್ಲಿ ಬಾರಕೂರು ರಾಜ್ಯದ (ಪ್ರಾಂತ) ಅಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಎರಡು ಕೋಟೆಯ ಅಸ್ತತ್ಸ ಕುರುಹುಗಳು ಮೂಲತಃ ಅಳುಪರು ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ದುರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆ. ಸೀತಾ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಣಾ ನದಿಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅಳವೆಯ ದಡದಲ್ಲಿ ಬಂದರು ಇವೆ. ಈಗ ಇದು ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ಒಳಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿಹೋಗಿದೆ. ಇದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಹಂಗಾರಕಟ್ಟೆ ಬಂದರು ಒಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹೊರದೇಶಗಳೊಡನೆ ವಾಣಿಜ್ಯ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಚುರುಕಾಗಿಟ್ಟು ಕೊಂಡಿತ್ತು. ಬಾರಕೂರಿನಲ್ಲಿ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ಹಲವು ಶಾಸನಗಳೂ, ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಇವೆ. ಕೋಟೆಕೇರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚಲಿಂಗೇಶ್ವರಾಲಯ ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಟ್ಟ ವಿನಾಯಕ ದೇಗುಲ ಸುಮಾರು 9-10ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಮೂಡುಕೇರಿಯ ಸೋಮನಾಥ ದೇಗುಲವು ಸುಮಾರು 10ನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿದೆ. ಕೋಟೆಕೇರಿಯ ವೇಣುಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಗುಡಿ ಸುಮಾರು 11ನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದು. ಮಣಿಗಾರಕೇರಿಯ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರಾ ಲಯವೂ ಇದೇ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿದೆ. 11-12ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮಹಿಷಾಸುರ ಮರ್ದಿನಿಯ ಗುಡಿ, ಪಾಶಾಲಕೇರಿಯ 12-13 ನೆಯ ಶತಮಾನದ ವೀರಭದ್ರ ದೇಗುಲ, 14ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಚಾಳುಕೇರಿಯ ಅವಳಿ ಗುಡಿಗಳೂ (ಇಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿ ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಶಿವಲಿಂಗಗಳಿವೆ), ಮೂಡುಕೇರಿಯಲ್ಲಿರುವ 14ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕಾಳಿಕಾಂಬಾ ದೇಗುಲ, 11ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ದೇವಾಲಯ, 14ನೆಯ ಶತಮಾನದ ನಾಗರಮಠದ ಕೇಶವ ದೇಗುಲ, ಸುಮಾರು 13-14ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮೂಡುಕೇರಿ ಗಣಪತಿಗುಡಿ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬಹುದು.

ಐತಿಹಾಸಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ನಗರದ ನಾಗರಿಕ ಅಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿತ್ತು. ಇದರ ಎಲ್ಲ ಕೇರಿಯ ಜನರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಹಂಜಮಾನದವರಿಗೆ (ಮುಸಲ್ಮಾನ) ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಿನಿಧ್ಯ ವಿತ್ತು. ಪಂಚಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಗೆ ಮೂರು ಮಹಾಸತಿ ಕಲ್ಲುಗಳಿವೆ. ಇವು ಶಿಲಾಸ್ತಂಭಗಳಾಗಿದ್ದು ಒಂದು ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಂಗಸಿನ (ಮಹಾಸತಿಯ) ಬಲಗೈ ಮತ್ತು ತೋಳನ್ನು ಶಿಲ್ಪಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಜೈನ ವಾಸ್ತುಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪುಟ್ಟ ಬಸದಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಈಗ ಉಳಿದಿವೆ; ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವು ಅಷ್ಟೇನೂ ಮೌಲಿಕವಾಗಿಲ್ಲ. ಬಾರಕೂರಿನ ಹಳೇ ಮಸೀದಿ ಮತ್ತು ದರ್ಗಾಗಳು ಬಹಳ ಜನ ಭಕ್ತರನ್ನೂ ಇಂದಿಗೂ ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿವೆ.

ಬಾರಕೂರು : (ದ. ಕ. ಜಿ; ಉಡುಪಿ ತಾ; ಜನ:

ಬಾಳೆಹೊನ್ನೂರು-ಕಣಬೂರು : (ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿ; ನರಸಿಂಹರಾಜಪುರ ತಾ. ಜನ: 4,734) ಕಣಬೂರಿನ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿರುವ ಬಾಳೆಹೊನ್ನೂರು ನರಸಿಂಹರಾಜಪುರದಿಂದ 32 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಭದ್ರಾನದಿಯ ಎಡದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಭದ್ರಾನದಿಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಳು ಕೋಟೆಯಿದೆ. ಈ ಊರು ಒಂದು ಪ್ರಮುಖವಾದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀ ರೇಣುಕಾರ್ಯ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೀರಶೈವ ಮಠವಾದ ಒಗದ್ದುರು ರಂಭಾಪುರಿ ಪೀಠವು ಬಾಳೆಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದನ್ನು ರಂಭಾಪುರಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದು, ಇದು ಬಾಳೆಹೊನ್ನೂರು-ಕಣಬೂರಿನ ಪುಟ್ಟ ಹಳ್ಳಿಯಾಗಿದೆ. ಐದು ಪಂಚಾಚಾರ್ಯ ವೀರಶೈವ ಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ಇದೂ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಕಾಶಿ, ಕೇದಾರ, ಶ್ರೀಶೈಲ ಮತ್ತು ಉಚ್ಚಿಯನಿ ಇತರ ನಾಲ್ಕು ಪೀಠಗಳಾಗಿವೆ. ಶಿವನಿಂದ ಹತನಾದ ರಂಭಾಸುರನಿಂದಾಗಿ ಈ ಊರಿಗೆ ರಂಭಾಪುರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಮಠದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಹಲವು ಗದ್ದುಗೆಗಳಿವೆ. ವೇಸರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲವಾದ ಪ್ರಕಾರದೊಳಗೆ ಕಟ್ಟಲಾದ ವೀರಭದ್ರನ ಗುಡಿಯು ಇಲ್ಲಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಮಹತ್ವದ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಸುಮಾರು ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ (ದೇಶದಲ್ಲೇ ಮೊದಲನೆಯದಾದ) ಕಾಫಿ ಸಂಶೋಧನಾ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರವು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದೆ.

ಬಿದರಿ : (ಜಿ ಮತ್ತು ತಾ ಕೇ; ಜನ: 78,886) ಬಿದರಿ ನಗರವು ಬೆಂಗಳೂರಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 740 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಸಮುದ್ರ ಮಟ್ಟದಿಂದ 664 ಮೀ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಇಲ್ಲಿಯ ಹವಾಮಾನವು ತುಂಬ ಅಜ್ಞಾದಕರವಾಗಿದೆ. ಐತಿಹ್ಯಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಇದೇ ಮಹಾಭಾರತ ಕಾಲದ ವಿದುರನಗರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಮತ್ತು ನಳ ಹಾಗೂ ದಮಯಂತಿಯರು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಪರಸ್ಪರ ಭಿಟ್ಟಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶವು ರಾಜಾ ಭೀಮಸೇನನ ರಾಜಧಾನಿ ಆಗಿತ್ತೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ವಿದುರಪುರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು. ನಂತರ ಮುಸ್ಲಿಮರ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಇದು ಅಹ್ಮದಾಬಾದ ಬೀದರ್ ಎಂದಾಯಿತು; ಅನಂತರ ಮಹಮ್ಮದಾಬಾದ ಬಿದರ್ ಎಂದು ಹೆಸರು ಪಡೆಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಕೆಲವು ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳ ಮೇರೆಗೆ ಇದು ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಚಾಳುಕ್ಯರ ತರುವಾಯ ವಾರಂಗಲ್ಲಿನ ಕಾಕತೀಯರು ಈ ನಗರದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭುತ್ವ ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಮೊಹಮ್ಮದ್-ಬಿನ್-ತಘಲಕ್‌ನು 1321-22ರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಅನಂತರ ಇದು ಮುಸ್ಲಿಮರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಿತು. 1347ರಲ್ಲಿ ಅಲ್ತಾ ಉದ್ದೀನ್ ಹಸನ್ ಬಾಹಮನಿಯು ಇದನ್ನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡನು. ಇಲ್ಲಿಯ ಅಹ್ಲಾದಕರ ಹವಾಮಾನ ಹಾಗೂ

ರಕ್ಷಣೆಯ ಅನುಕೂಲತೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸುಲ್ತಾನ ಅಹ್ಮದಷಾ ನಲಿ ಬಹಮನಿಯು (1422-36) ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಕಲ್ಬುರ್ಗಿಯಿಂದ ಬಿದರಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದನೆಂದೂ ಮತ್ತು ಮೊಹಮ್ಮದಾಬಾದ ಎಂದು ಪುನರ್ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಭದ್ರಪಡಸಲಾಯಿತು. ಭವ್ಯಕಟ್ಟಡಗಳು ಮತ್ತು ಮಸೀದಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ತಲೆ ಎತ್ತಿದವು. 1460-61ರಲ್ಲಿ ಮೂಳವ್ವದ ಮೊಹಮ್ಮದ ಖಿಲ್ಜಿಯು ಬಿದರಿ ಮೇಲೆ ಅಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿನ ಅನೇಕ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ನೆಲಸಮ ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ನಿಜಾಮ್‌ನು ಕೆಲವೊಂದು ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಮರಳಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ರಶಿಯಾದ ಪ್ರವಾಸಿ ಅಥೇನೇಸಿಯನ್ ನಿಕಿತಾನು ಬಿದರಿ ನಗರವನ್ನು "ಮುಸ್ಲಿಮ್ ಅಲ್ಟಿಮೇಟ್ ಒಳಪಟ್ಟ ಸಕಲ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಪ್ರಮುಖ ನಗರ"ವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಬಹಮನಿ ಮನೆತನದ ಅವಸಾನದ ನಂತರ ಬರೀದ್ ಷಾಹಿ ಸುಲ್ತಾನರು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1619ರಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರದ ಅದಿಲ್‌ಷಾಹಿ ಸುಲ್ತಾನನು ಬಿದರಿ ಮತ್ತು ಕಲ್ಯಾಣದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿ ಅವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬರೀದ್ ಷಾಹಿ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸಿದನು. 1686ರಲ್ಲಿ ಔರಂಗಜೇಬನು ಬಿದರಿ ಮತ್ತು ಕಲ್ಯಾಣಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಿದರಿಯನ್ನು ಜಾಫರಾಬಾದ್ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿದನು. ನಂತರ ಇದು ದೆಹಲಿಯ ಮುಘಲರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಉಳಿಯಿತು. 1724ರಲ್ಲಿ ಹೈದರಾಬಾದ್‌ನ ನಿರ್ಮೂವು ಉಲ್-ಮುಲ್ಕ್ ಅಸಫಝಾನು ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಅಂದಿನಿಂದ ಬಿದರಿ ನಗರವು ಕ್ರಮೇಣ ತನ್ನ ಐತಿಹಾಸಿಕ ವೈಭವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿತು. ಕೊನೆಗೆ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣವೊಂದು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯಿತು. ಬಿದರಿಯ ಕೋಟೆ, ಬುರುಜುಗಳು, ತಖ್ತುಮಹಲ್, ತರ್ಬಾತ್ ಮಹಲ್, ರಂಗೀನ್ ಮಹಲ್, ಶಾಹಿ ಮತಬಖ್ (ಅರಸು ಪರಿವಾರದ ಅಡಿಗೆ ಮನೆ), ಗಗನ ಮಹಲ್, ದಿವಾನ್-ಇ-ಅಮ್ (ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ದರ್ಬಾರ್ ಭವನ), ಸೊಲಾ ಖಂಬಾ ಮಸೀದಿ, ಹಳೆಯ ನೌಬತ ಖಾನಾ (ಕೋಟೆಯ ರಕ್ಷಣಾಧಿಕಾರಿಯ ಮನೆ), ಷಾ ಗಂಜ್ ದರವಾಜಾ (ಮಕ್ಕಾ ದ್ವಾರ), ಫತೇಹ ದರವಾಜಾ (ವಿಜಯ ದ್ವಾರ), ಮಂಗಳಹೇಟಿ ದರವಾಜಾ, ದುಲ್ಹನ್ ದರವಾಜಾ (ವಧು ದ್ವಾರ), ತಳಘಾಟಿ ದರವಾಜಾ, ಚೌಬಾರಾ (ನೀರಿಕ್ಷಣಾ ಕೇಂದ್ರ), ಮದ್ರಸಾ (ಮಹಮ್ಮದ ಗವಾನನ ಮಹಾ ವಿಧ್ಯಾಲಯ), ಜಾಮಿ ಮಸ್ಜಿದ್, ಕಾಲಿ ಮಸ್ಜಿದ್ (ಕಪ್ಪು ವರ್ಣದ ಮಸೀದಿ), ಖಿಲಾಉಲ್ತಾ-ಕಿರ್ಮಾನಿ ಎಂಬ ಫಕೀರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ತಖ್ತು-ಇ-ಕಿರ್ಮಾನಿ, ಮನ್‌ಹಿಯಾರ್ ತಾಲೀಮ್, ಕಂಬಾ (ಮಠ)ಗಳು, ಬರೀದಿ ಅರಸರ ಗೋರಿಗಳು, ಕ್ವಾರಿಕ್‌ನ ಗೋರಿ, ಝುರಣ ನರಸಿಂಹ ಗುಹಾಲಯ, ನಾನಕ ಝುರಾ ಸಾಹಿಬ್, ಮುಂತಾದವು ಬಿದರಿ ನಗರದ ಅಕರ್ಷಣೀಯ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ.

ಸೋಲಾಖಂಬಾ ಮಸೀದಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಹಳೆಯ (ಸು.ಕ್ರ.ಶ. 1423) ಮುಸ್ಲಿಮ್ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಅದು ಅರ್ಧ ಗೋಳಾಕಾರದ ಗುಂಬಜ ಹಾಗೂ ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ಕೊಳವೆಯಂಥ ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ರಂಗೀನ ಮಹಲ್ ಅರಮನೆಯು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ವಿವಿಧ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಗೋಡೆಗಳಿಂದ ಸಂದರ್ಶಕರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ. ಗವಾನನ ಮದ್ರಾ ಎಂಬುದು 250' X 180' ದಷ್ಟು ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದು, ಮೂರಂತ್ಯನ ಭವ್ಯ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿ ತೆಳುವಾದ ಮಿನಾರುಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಹೊರಗೋಡೆಗಳನ್ನು ಮಿರುಗುವ ವರ್ಣರಂಜಿತ ಹಂಚುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳಷ್ಟು ಈಗ ಕಣ್ಮರೆಯಾಗಿವೆ. ಈ ಕಟ್ಟಡದ ಒಳಗಡೆ ಅನೇಕ ವಿಶಾಲ ಕೊಠಡಿಗಳು, ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರ ವಸತಿಗೃಹಗಳು, ಗ್ರಂಥಾಲಯ ಮತ್ತು ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡ ಮಸೀದಿಗಳು ಇವೆ. ಇದು ಬಿದರೆ ನಗರದ ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಅತ್ಯಂತ ಭವ್ಯ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಬಿದರೆ ಕೋಟೆಯು ದೇಶದ ಅತ್ಯಂತ ಅಭೇದ್ಯ ಕೋಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎಂದು ಎಣಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಸುಲ್ತಾನ ಅಹ್ಮದ್‌ಷಾ ಬಹಮನಿಯು 1426-1432ರ ಮಧ್ಯಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಹಲವಾರು ದೇಶಗಳ ತಂತ್ರಜ್ಞರು ಮತ್ತು ನಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ನಿಪುಣರನ್ನು ಆಮಂತ್ರಿಸಿ ಇದರ ನೀಲ ನಕ್ಷೆ ಹಾಗೂ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತಗೊಳಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬೃಹತ್ ಫಿರಂಗಿಯು 4.72 ಮೀ ಉದ್ದ. ಅದರ ಮುಂಭಾಗದ ಸುತ್ತಳತೆ 63.5 ಸೆಂಟಿಮೀಟರ್ ಮತ್ತು ಹಿಂಭಾಗದ ಸುತ್ತಳತೆ 48.26 ಸೆಂಟಿಮೀಟರ್ ಇದೆ. ಮೇಲೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ಸೋಲಾ ಖಂಬಾ ಮಸೀದಿ ಮತ್ತು ಮಹಲುಗಳು (ಅರಮನೆಗಳು) ಈ ಕೋಟೆಯ ಒಳಗಡೆ ಇವೆ. ಕೊತ್ತಳದ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಗುಡಿಯನ್ನು ವೀರಶೈವ ಶರಣ ವೀರಸಂಗಯ್ಯನ ಗುಡಿಯೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಫ್ರಾನ್ಸಿನ ಪ್ರವಾಸಿ ಥೀವೆನೋ ಈ ಕೋಟೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ (1667). ಇದಕ್ಕೆ ಏಳು ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರಗಳಿದ್ದು, ಮುಖ್ಯ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವು ನಗರಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಡು ದರವಾಜಾ, ಕಲಮಡಗಿ ದರವಾಜಾ, ದೆಹಲಿ ದರವಾಜಾ, ಕಲ್ಯಾಣ ದರವಾಜಾ ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕ ದರವಾಜಾ ಎಂಬುವು ಕೆಲವು. ಚೌಬಾರಾ ಗೋಪುರವು 22 ಮೀ ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದು, ಇದರ ತುದಿಯಿಂದ ವಿಶಾಲವಾದ ಸಮತಟ್ಟು ಪ್ರದೇಶದ ಚಿತ್ರವತ್ತಾದ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಮೇಲೆ ಹೋಗಲು ಸುತ್ತುವ 80 ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನು ಹತ್ತಬೇಕು. ಕಾಲಿ ಮಸೀದಿಯು ಹಿಂದೂ-ಮುಸ್ಲಿಮ್ ಕಲಾ ನೈಪುಣ್ಯದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತದೆ. ಜಖಿ ಕಿರ್ಮಾನಿಯು ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದ ಕಮಾನಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ ಒಂದು ಕಮಾನಿನ ಅಂಚಿನ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಪ್ರತಿಕ್ರಮಗಳನ್ನು

ಕೊರೆದಿರುವುದು ತುಂಬ ಗಮನಾರ್ಹ (ವಿವರಗಳಿಗಾಗಿ 11ನೇಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಮಹಮ್ಮದೀಯ ನಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ' ನೋಡಿ). ರ್ಬುರಣೆ ನರಸಿಂಹ ಗುಹಾಲಯವನ್ನು ಸುರಂಗದಂತೆ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ನರಸಿಂಹನ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ನೋಡಲು ದರ್ಶನಾಕಂಕ್ಷಿಗಳು ನಿತ್ಯ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಹಾದು ಹೋಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಗುರುನಾಸಕರು ಬಾಲ ಎಂಬ ಹಿಂದೂ ಹಾಗೂ ಮರ್ದನ ಎಂಬ ಮುಸ್ಲಿಮ್ ಅನುಯಾಯಿಗಳೊಡನೆ ಒಡಗೂಡಿ ಬಿದರೆಗೆ ಬಂದು ಒಂದು ಬಂಡೆಗಲ್ಲಿನ ಬುಡದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರೆಂದು ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ. ನಾನಕ ರ್ಬುರಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸುಂದರ ಗುರುದ್ವಾರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬಿದರೆ ನಗರದ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಅನೇಕ ರ್ಬುರಿಗಳಿವೆ. ಪಾಪನಾಶಿನಿ ಎಂಬುದು ಇಂತಹ ಒಂದು ಪವಿತ್ರ ರ್ಬುರಿಯಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಉದ್ಯವಲಿಂಗವನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಶಿವ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 1968ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾದ ಬಸವ ಮಂಟಪವು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಮತ್ತು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ರಾಜ್ಯದ ವಿಮಾನ ಹಾರಾಟ ತರಬೇತಿ ಶಾಲೆ ಮತ್ತು (ರಕ್ಷಣಾ ದಳಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿರುವ) ವಾಯುದಳದ ಒಂದು ವಿಮಾನ ದಳಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು 'ಬಿದ್ರಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕರ ಕುಶಲ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿದೆ. ಅಷ್ಟೂರ್: ಬಿದರೆಯ ಹೊರ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೂರ್ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನ ರಾಗಿದ್ದ ಅಹ್ಮದ್‌ಷಾ ಅಲ್ ವಲಿಯ ಸ್ಮಾರಕ ಕಟ್ಟಡವಿದ್ದು, ಅದರ ಮೇಲೆ ಸ್ಪಷ್ಟ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕಟ್ಟಡದ ಒಳಗಡೆ ಸುಂದರ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಇದಲ್ಲದೆ, ಅಹ್ಮದ್‌ಷಾನ ರಾಣಿಯ ಹಾಗೂ ಆತನ ಮಗನಾದ ಎರಡನೇಯ ಅಲ್ಲಾವುದ್ದೀನಷಾ ಸುಲ್ತಾನನ ಗೋರಿಗಳು ಇವೆ. ಇವಲ್ಲದೆ, ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಸ್ಮಾರಕ ಕಟ್ಟಡಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸುಲ್ತಾನ್ ಹುಮಾಯುನನ ಕರಿ ಕಲ್ಲಿನ ಕಟ್ಟಡ, ಮಲ್ಲಿಕ್-ಇ-ಜಹಾನ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸುಲ್ತಾನ ಹುಮಾಯುನ್‌ಷಾನ ರಾಣಿಯ ಗೋರಿ, ಸುಲ್ತಾನ ನಿಜಾಮ್‌ಷಾ, ಮೂರನೇಯ ಮೊಹಮ್ಮದ್‌ಷಾ, ಸುಲ್ತಾನ ವಲಿ-ಉಲ್ಲಾ, ಸುಲ್ತಾನ ಕಲಿಮ್-ಉಲ್ಲಾ, ಹಾಗೂ ಅಹ್ಮದ್‌ಷಾನ ಗುರುವಾದ ಸಂತ ಖಲಿ-ಉಲ್ಲಾ ನ ಹದ್ರತ್ ಖಲಿದ್ ಉಲ್ಲಾ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕಂತ್ಯನ ಕಟ್ಟಡ ಮುಂತಾದ ಗೋರಿಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ. ಗೋರ್ಮಳಿಯ ಬಿದರೆಯಿಂದ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಶಿರಚ್ಛೇದನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ ಬಹಮನಿ ಅರಸರ ಪ್ರಧಾನ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದ, ಮಹಮೂದ ಗವಾನನ ಗೋರಿಯಿದೆ. ಬಿದರೆಯಿಂದ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಜನವಾಡಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗುರುದ್ವಾರವಿದ್ದು, ಇದು ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಬಿದರೆಯಿಂದ ಎರಡು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ, ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದ ಶಾಮರಾಜಪುರದಲ್ಲಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಅನಂತಶಯನ ಮಂದಿರ

ವಿದೆ. ಬಿದರೆಯಿಂದ ಹತ್ತು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಯಡ್ಲಾಪುರದಲ್ಲಿ ಚರಬಟ್ಟಾಧ್ಯಕ್ಷ ಶಂಕರಲಿಂಗ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ ಸಂಸ್ಥಾನ ಮಠವಿದೆ.

ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗನಬೆಟ್ಟ : (ಮೈಸೂರು ಜಿ; ಎಳಂದೂರು ತಾ; ಜನ: 1,052) ದಟ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಮರಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಬೆಟ್ಟದ ಪ್ರದೇಶವಾದ ಬಿಳಿಗಿರಿ ರಂಗನ ಬೆಟ್ಟವು ಮೈಸೂರಿನಿಂದ 120 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 247 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟವು ಸಮುದ್ರ ಮಟ್ಟದಿಂದ 5,091 ಅಡಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದ್ದು ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರವಾಗಿ 16 ಕಿಮೀ ನಷ್ಟು ಹರಡಿಕೊಂಡಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಬಿಳಿಗಿರಿ ರಂಗಸ್ವಾಮಿಯ ಗುಡಿಯಿದ್ದು, ಅದರಿಂದಾಗಿ ಈ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ಶ್ವೇತಾದ್ರಿಯೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯ ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ದೊಡ್ಡ ಪುರಾತನ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿನ ದೇವರು ವೆಂಕಟೇಶನಾದರೂ ಆತ ರಂಗನಾಥ ಎಂದು ಜನಪ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ರಾಮಾನುಜ ಹಾಗೂ ಅಷ್ಟಾರದ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಈ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕನಕದಾಸ ಗುಹೆ, ಬೃಂದಾವನ ಹಾಗೂ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಇತರ ಗುಡಿಗಳು ಧಾರ್ಮಿಕ ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಳವಾಗಿವೆ. 15-16ನೇಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವನಸಮುದ್ರದ ಗಂಗರಾಜರಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದುದೆಂದು ಹೇಳುವ ಕಂಚಿನಕೋಟೆ ಎಂಬ ಹಳೆಯ ಕೋಟೆಯ ಅವಶೇಷಗಳು ಅಲ್ಲಿವೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಹಳ್ಳವನ್ನು ಭಾರ್ಗವ ತೊರೆ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವ ಅರಣ್ಯವು ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಹುಲ್ಲು, ಮರಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ ಅನೆ, ಹುಲಿ, ಚಿರತೆ, ಜಿಂಕೆ ಹಾಗೂ ಕರಡಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಗರೆಂಬ ಗುಡ್ಡಗಾಡು ಜನರು ವಾಸವಾಗಿದ್ದು, ಅವರು ಈ ಸ್ಥಳದ ದೇವತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಗಾಢವಾದ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ತಳೆದಿದ್ದಾರೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ಸಮತಟ್ಟು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ತೋಟಗಾರಿಕೆ, ರೇಷ್ಮೆ ಹುಳು ಸಾಕಣೆಯ ತೋಟಗಳಲ್ಲದೆ, ಮೀನುಗಾರಿಕೆಯ ಕೆರೆಗಳೂ ಇದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಯ ಮೀನಿನ ತಳಿಗಳನ್ನು ಕಾಯ್ದಿಡಲಾಗಿದೆ. ಜೀನು ಸಾಕಣೆ, ಬುಟ್ಟಿ ಹೆಣೆಯುವ ಕೇಂದ್ರಗಳು ಪ್ರವಾಸಿಗರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತವೆ. ಬೆಂಗಳೂರು, ಚಾಮರಾಜನಗರ, ಎಳಂದೂರುಗಳಿಂದ ನಿಯಮಿತವಾಗಿ ಓಡಾಡುವ ವಾಹನ ಸೌಕರ್ಯಗಳಿಂದ ಯಾರಾದರೂ ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸೇರಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಬೀಳಗಿ : (ವಿಜಾಪುರ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 10,047).

ಬೀಳಗಿಯ ವಿಜಾಪುರದಿಂದ 64 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಗುಡಿಗಳು ಮತ್ತು ಮಸೀದಿಗಳಿವೆ. ಬೀಳಗಿ ಊರಿನ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅರತ್ತಿನ ಬಾವಿ ಎಂಬ ಕುತೂಹಲ ಕೆರಳಿಸುವ ಕಲ್ಲಿನ ಕೊಳವಿದೆ. ಈ ಬಾವಿಯ ಒಳಗಡೆಯಿರುವ

ಮಹಾದೇವನ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗವು ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಪೂಜೆ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಕನ್ನಡ, ಮರಾಠಿ ಹಾಗೂ ಪರ್ಶಿಯನ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಲಾಗಿರುವ ಹಾಗೂ ಬಾವಿಯ ಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಲಾಗಿರುವ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ. 1708ರಲ್ಲಿ ವಿಸಾಜಿಪಂತ ಎಂಬಾತನು ಇದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಹಸನ ಡೋಂಗ್ರಿಯ ದರ್ಗಾ ಒಂದಿದೆ. ಮೆಹಬೂಬ ಸುಭಾನಿ ಮತ್ತು ಮನ್ಸೂರ ಅಲಿ ಎಂಬ ಉಳಿದ ದರ್ಗಾಗಳು ಊರಲ್ಲಿವೆ. ಮೇಹರಂ ಹಬ್ಬವನ್ನು ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಬೀಳಗಿಯ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿ, ಗುಡ್ಡಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ಮಂದಿರವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತಿ ಹಾಗೂ ವಿರಭದ್ರ ದೇವರ ಶಣ್ಣ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಈ ಮಂದಿರದ ಒಂದು ಮೆಟ್ಟಿಲಿನ ಮೇಲೆ 1695-96ರ ಒಂದು ಶಾಸನವಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ವಜೀರ ಹೈದರ ಖಾನನ ಅಧೀನ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಖಂಡೇರಾವ ತಿಮ್ಮಾಜಿ ಪೂರ್ವ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದ ನಿರ್ಮಾತೃ ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ, ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ 30 ಅಡಿ ಎತ್ತರವಾದ ದೀಪಸ್ತಂಭವಿದೆ. 1689ರಲ್ಲಿ ಖಂಡೇರಾವ ತಿಮ್ಮಾಜಿಯು ಎರಡು ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನೆಂದು ಅದರ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಲಾದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

(ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಜಿಲೆಯ ಬಿಳಿಗಿರಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಸಿದ್ಧಾಪುರದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿ).

ಬೆಂಗಳೂರು : (ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿ ; ಉಪವಿಭಾಗ ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 29,13,537) ಇದು ಕರ್ನಾಟಕದ ರಾಜಧಾನಿ. 1831ರಿಂದಲೂ ಅಂದಿನ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ರಾಜಧಾನಿಯೂ ಆಗಿತ್ತು. ಈ ಹೆಸರನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಒಂದು ಜನಪ್ರಿಯ ಕಥೆ ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಠಲಲ್ಲಾಳನು ಷೇಟಿಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ, ಅವನು ಹಸಿದಿದ್ದಾಗ, ಒಬ್ಬಳು ಅಜ್ಜಿ ಬೆಂದ ಕಾಳನ್ನು ಆತನಿಗೆ ನೀಡಿ ಸಂತೃಪ್ತಪಡಿಸಿದಳಂತೆ. ತಾನು ತಿಂದ ಬೆಂದಕಾಳಿನ ಹೆಸರನ್ನೇ ಅಧರಿಸಿ ಸ್ಥಳವನ್ನು 'ಬೆಂದಕಾಳೂರು' ಎಂದು ಕರೆದನಂತೆ. ಇದು ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರು ಆಯಿತು. ಬೇಗೂರಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಒಂಬತ್ತನೇಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು 'ಬೆಂಗಳೂರು' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದು ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಮೇಲಣ ಕತೆಯನ್ನು ಸುಳ್ಳಾಗಿಸುತ್ತದೆ. ಬೆಂಗಳೂರು ಅಥವಾ ರಕ್ತಹೋನ್ನೆ ಮರದಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದು. ಈಗಿನ ನಗರಪ್ರದೇಶ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಜನ ವಾಸ್ತವ್ಯವುಳ್ಳ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಜಾಲಹಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ರೇಸ್ ಕೋರ್ಸ್ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ನವಶಿಲಾಯುಗಿನ ಅವಶೇಷಗಳೇ ಸಾಕ್ಷಿ. ಯಶವಂತಪುರ ಮತ್ತು ಹಿಂದೂಸ್ತಾನ ವಿಮಾನ ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಬಳಿ ರೋಮನ್ ನಾಣ್ಯಗಳು ಪತ್ತೆ

ಯಾಗಿವೆ. ಇದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ತಶಕಾರಂಭದಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಜನಜೀವನ ಮುಂದುವರಿದಿತ್ತಲ್ಲದೆ, ಅಗಲೆ ಇದೊಂದು ದೊರೆ ದೇಶಗಳೊಡನೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಪಡೆದ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ದೊಮ್ಮಲೂರು ಮತ್ತು ಅಲಸೂರುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಚೋಳ ವಾಸ್ತುಕೃತಿಗಳಿಂದ ಇದು 10ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದಾಗಲೇ ಸಮೃದ್ಧವಾಗತೊಡಗಿದ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದೂ ಮನದಟ್ಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1537ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ಯಲಹಂಕ ನಾಡ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದ ಮೊದಲನೆಯ ಕೆಂಪೇಗೌಡನು ತನ್ನ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ಅನುಮತಿ ಪಡೆದು ಇಲ್ಲಿಂದ ಮಣ್ಣಿನ ಕೋಟೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ಅನಂತರ ಒಂದು ಹೊಸ ನಗರವನ್ನೇ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಯಲಹಂಕದಿಂದ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದ. ಕೆಂಪೇಗೌಡನು ಈಗಿನ ಬಸವನಗುಡಿ ಪ್ರದೇಶದತ್ತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಸೆ ವಹಿಸಿದ್ದ. ಗವಿ ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಧರ್ಮಾಂಬುಧಿಕೆರೆ ಪ್ರದೇಶ (ಈಗಿನ ಬಸಾ ನಿಲ್ದಾಣ), ಕೆಂಪಾಂಬುಧಿ ಕೆರೆಗಳು ಈತನ ವಂಶಸ್ಥರ ಕಾಲದವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. 1638ರಲ್ಲಿ, ವಿಜಯ ನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಪತನವಾದ ಬಳಿಕ, ರಣದುಲ್ಲಾಖಾನ ಮತ್ತು ಷಾಜಿಯ ನೇತೃತ್ವದ ವಿಜಾಪುರದ ಸೈನ್ಯವು ಬೆಂಗಳೂರು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಈ ಸಾಮಂತರಾಜನನ್ನು ಮಾಗಡಿಗೆ ಕಳಿಸಿತು. ಸಿರಾ, ತುಮಕೂರು, ಕೋಲಾರ, ದೊಡ್ಡ ಬಳ್ಳಾಪುರ ಮುಂತಾದವನ್ನೂ ಆಗೊಂಡಂತೆ ಬೆಂಗಳೂರನ್ನು ಷಾಜಿಗೆ ಜಾಗೀರಾಗಿ ದತ್ತಿ ನೀಡಲಾಯಿತು. ಷಾಜಿಯ ಕಾಲದ ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಚಂಪೂಕೃತಿಯಾದ 'ರಾಧಾಮಾಧವ ವಿಲಾಸ' ದಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ಈತನ ಮಗನಾದ ಶಿವಾಜಿಯು ತನ್ನ ಬಾಲ್ಯದ ಕೆಲಕಾಲವನ್ನು ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕಳೆದನು. ಈತನ ಎರಡನೆಯ ಮದುವೆಯೂ ಇಲ್ಲಿಯೇ ನೆರವೇರಿತು. ಷಾಜಿಯ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಮಗನಾದ ವೆಂಕೋಜಿಯು 1675ರಲ್ಲಿ ತಂಜಾವೂರು ಪ್ರಾಂತ್ಯವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ತಂಜಾವೂರನ್ನೇ ತನ್ನ ರಾಜಕೀಯ ಕೇಂದ್ರವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡನು. ಮಲ್ಲೇಶ್ವರಂ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿಯಿರುವ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ವೆಂಕೋಜಿಯ ಒಂದು ಶಿಲಾಶಾಸನವಿದೆ. 1687ರಲ್ಲಿ ಮುಘಲರು ಈ ನಗರವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರು ಮೈಸೂರಿನ ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜ ಬಂಡೆಯರಿಗೆ ಭೋಗ್ಯವಾಗಿ ('ಇಜಾರಾ') ಇದನ್ನು ನೀಡಿದರು. ಕೊನೆಗೆ ಈ ನಗರವು ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ಒಡೆತನದಲ್ಲೇ ಮುಂದುವರಿಯಿತು. ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಯನು ಇಲ್ಲಿಯ ಕೋಟೆ ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇಗುಲವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. 1758ರಲ್ಲಿ ಈ ನಗರವನ್ನು ಹೈದರಾಲಿಗೆ ಜಾಗೀರಾಗಿ ನೀಡಲಾಯಿತು. 1791ರಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಸೈನ್ಯವು ಕಾರ್ನವಾಲಿಸನ ಮುಂದಾಳುತ್ವದಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಕೋಟೆಯೊಳಗಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನು ಹೈದರಾಲಿಯು ಅಗಲೇ ಕಟ್ಟಿಲು

ಅರಂಭಿಸಿದ್ದ ಅರಮನೆ ಕಟ್ಟಿದವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿದ್ದನು. 1799ರಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಮರಣಾನಂತರ, ಬೆಂಗಳೂರು ಪುನಃ ಮೈಸೂರು ರಾಜವಂಶದ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಬಂತು. 1809ರಲ್ಲಿ ಅಲಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಸೈನ್ಯದ ತುಕಡಿಗಳು ತಂಗಿದ್ದವು. ಇದೇ ಮುಂದಿನ ಶಾಶ್ವತವಾದ ದಂಡು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ನಾಂದಿಯಾಯಿತು. ಶಿಫ್ಟುಡಲ್ಲೇ ಆ ಪ್ರದೇಶವು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿ ದಂಡು (ಕೆಂಟೋನ್ಮೆಂಟ್) ಪ್ರದೇಶವೆಂದು ಜನಪ್ರಿಯವಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು ಅರಸರು ಇದರ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದರು. ನಂತರ ಅದು ಒಂದು ಪುರಸಭಾ ಪಟ್ಟಣವಾಯಿತು. ಕಮಿಷನರ ಅಧಿಕಾರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬೆಂಗಳೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರದ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. 1831ರಲ್ಲಿ ಸೆಕ್ರೆಟೇರಿಯಟನ್ನು ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲೇ ಅರಂಭಿಸಲಾಯಿತು. ಅನಂತರ 1867ರಲ್ಲಿ, ಈಗಿನ ಹೈಕೋರ್ಟ್‌ನ ಅಧಿಕಾರ ಕಚೇರಿ ಎಂಬ ಹೊಸ ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗಸೂಚಿಯಾಯಿತು. 1881ರಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಪುನಃ ಮೈಸೂರು ಅರಸುಮನೆತನಕ್ಕೆ ವಹಿಸಿಕೊಡಲಾಗಿದ್ದರೂ, ಬ್ರಿಟಿಷರು ದಂಡು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ 1947ರ ವರೆಗೆ ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿದರು. ಬೆಂಗಳೂರು ಪುರಸಭೆಯನ್ನು 1862ರಲ್ಲಿ ರಚಿಸಲಾಯಿತು. 1949ರಲ್ಲಿ ದಂಡು ಪ್ರದೇಶದ ಪುರಸಭೆ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರು ಪುರಸಭೆಗಳನ್ನು ಒಂದು ಮಾಡಿ ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ಕಾರ್ಪೊರೇಷನನ್ನು ರೂಪಿಸಲಾಯಿತು.

ಬೆಂಗಳೂರು ರೆವಿನ್ಯೂ ವಿಭಾಗೀಯ, ಚಿಲ್ಲೆಯ, ಉಪ ವಿಭಾಗೀಯ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರಗಳಿಗೂ ಈ ಒಂದೇ ಹೆಸರಿದೆ. ರಾಜ್ಯದಲ್ಲೇ ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಬೃಹತ್ ವಾಣಿಜ್ಯ ಮತ್ತು ಔದ್ಯಮಿಕ ಕೇಂದ್ರ. ರಾಜ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿ ಉನ್ನತ ಕಚೇರಿಯಾದ ರಾಜಭವನ, ವಿಧಾನ ಸಭಾ ಮತ್ತು ವಿಧಾನ ಸಭೆ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿವಿಧ ಕಚೇರಿಗಳು, ಹೈಕೋರ್ಟ್, ಲೋಕಸೇವಾ ಆಯೋಗ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಧ್ಯುತ್ ಮಂಡಳಿ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲ ಬೆಂಗಳೂರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿವೆ. ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರದ ಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಾಂಟೆಂಟ್ ಜನರಲ್ ವಿಭಾಗೀಯ ಕಚೇರಿ, ದಕ್ಷಿಣ ರೈಲ್ವೆ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಕಚೇರಿ, ಪೋಸ್ಟ್ ಮ್ಯಾಸ್ಟರ್ ಜನರಲ್, ಸರ್ವೆ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ ವಿಭಾಗ, ಕಾಫಿ ಬೋರ್ಡ್, ರೇಷ್ಮೆ ಮಂಡಳಿ, ವಿವಿಧ ರಕ್ಷಣಾ ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಸೈನ್ಯದ ಉಪವಿಭಾಗ (ಸಬ್ ಏರಿಯಾ), ಟೈನಿಂಗ್ ಕಮಾಂಡ್ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ ಏರ್ ಫೋರ್ಸ್, ಎಲ್. ಆರ್. ಡಿ. ಇ., ಇಸ್ರೋದ ಪ್ರಧಾನ ಘಟಕ, ಆರ್. ರಿಕ್ರೂಟ್‌ಮೆಂಟ್ ಸೆಂಟರ್, ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿವೆ. ಬೆಂಗಳೂರನ್ನು 'ನಿವೃತ್ತರ ಸ್ವರ್ಗ' ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಧಾರ್ಮಿಕ ಸ್ಥಳಗಳು : ಕೋಟೆಯೊಳಗಿರುವ ವೆಂಕಟ

ರಮಣ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವನ್ನು, ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರು ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಗವಿಪುರದಲ್ಲಿರುವ ಗವಿ ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರಾಲಯವು ಒಂದು ಗುಹೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಹಾಗೂ ಸಶ್ಶಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಪಾರ್ವತಿಯ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಎದುರಲ್ಲಿರುವ ಕುತೂಹಲಕಾರಿ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ, ತ್ರಿಶೂಲ, ಡಮರುಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತ ನಾಲ್ಕು ಏಕ ಶಿಲಾಸ್ತಂಭಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿವೆ. ಬಸವನಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವ ಒಂದು ಬೃಹತ್ ನಂದಿಯ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಪೀಠದ ಮೇಲಿರುವ ಪುಟ್ಟ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ನಂದಿ ಪಾದದಿಂದ ವ್ಯಸಭಾವತೀ ನದಿಯು ಉಗಮಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲೊಂದು ಕಡಲೆಕಾಯಿ ಪಂಚೆ ಜರುಗುತ್ತದೆ. ಈ ಗುಡಿಯು ಕೆಂಪೇಗೌಡರ ವಂಶಸ್ಥರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಬಳಿ ಶಿವ, ಅಂಜನೇಯ, ಗಣಪತಿ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಗಣಪತಿ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಗಣೇಶನ ಪ್ರತಿಮೆಯಿದೆ. ಅಲಸೂರಿನ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಒಂದು ಚೋಳ ವಾಸ್ತುಕೃತಿಯಾಗಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಕೆಂಪೇಗೌಡನ ಕುಟುಂಬದವರು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿದರು. ಮುಖ್ಯ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಲಿಂಗವಿದೆ; ಇನ್ನೊಂದು ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತಿ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಇದೊಂದು ಸುಂದರವಾದ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಹನುಮಂತನಗರದ ಹನುಮಂತರಾಯನ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಅಧುನಿಕ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಸುಮಾರು 30 ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ರಾಮ-ಹನುಮರ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಸಿಮೆಂಟ್ ಕಾಂಕ್ರೀಟಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪರಸ್ಪರ ಅಲಿಂಗನ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ಈ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಭವ್ಯವಾಗಿವೆ. ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ಧರ್ಮರಾಯನ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಮುಖಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಶಕ್ತಿಸೇತದ ಹಿಂಗಡೆ ಧರ್ಮರಾಯ, ಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ತರ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಈ ದೇಗುಲದ ಪ್ರಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿ ಮತ್ತು ಮುತ್ಯಾಲಮ್ಮನ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಇದರ ಅಧುನಿಕ ಶಿಖರ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಚೈತ್ರ ಪಾರ್ಣಿಮೆಯಂದು ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಇಲ್ಲಿ ಕರಗ ಮಹೋತ್ಸವ ಜರುಗುತ್ತದೆ. ಕಾಡು ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಒಂದು ಶಿಲಾ ನಿರ್ಮಿತಿಯಾಗಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ 1669ರಲ್ಲಿ ಷಾಜಿಯ ಮಗ ವೆಂಕೋಜಿಯು ಈ ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ ದಾನವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವ ಒಂದು ಶಿಲಾ ಶಾಸನವನ್ನೂ ನೋಡಬಹುದಾಗಿದೆ. ಜಯನಗರದ ಸಣ್ಣ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಅಂಜನೇಯನ ಅಧುನಿಕ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಇದು 'ರಾಗಿ ಗುಡ್ಡದ ಅಂಜನೇಯ' ಎಂದು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಗುಡಿಯ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ವಾತಾವರಣ ಪ್ರಶಾಂತವಾಗಿದೆ. ಹನುಮಂತನಗರದ ನರಹರಿರಾಯನ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಕುಮಾರ ಸ್ವಾಮಿ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಮಲ್ಲೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಶಕಗಳ ಹಿಂದೆ ಗಂಗಮ್ಮನ ಗುಡಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಿದ್ದು, ವರ್ಷಪ್ರತಿ ಧರ್ಮ

ರಾಯ ಕರಗವಾದ ಮೇಲೆ (20 ದಿನಗಳ ನಂತರ) ಇಲ್ಲೊಂದು ಕರಗ ಜರುಗುತ್ತದೆ. ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರದ ಪೂರ್ವಕ್ಕಿರುವ ಕೋರಮಂಗಲ ಬಡಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಕೆಂಪೇಗೌಡ ಬೆಂಗಳೂರು ಕೋಟೆ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದಾಗ ಅದು ಹಲವು ಬಾರಿ ಉರುಳಿ ಬೀಳತೊಡಗಿತು. ನರಬಲಿಯ ವಿಚಾರವನ್ನು ಆಗ ಯೋಚಿಸಲಾಯಿತು. ಆಗ ಕೆಂಪೇಗೌಡನ ಸೋಸೆಯೇ ಸ್ವತಃ ಆತ್ಮಾರ್ಪಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಳು. ಆ ಸೋಸೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥ ಕೆಂಪೇಗೌಡ ಇಲ್ಲಿ ಗುಡಿಯನ್ನೂ ಕಟ್ಟಿಸಿದನಂತೆ. ಇದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಅವಳ ಸಮಾಧಿ ಮಂಟಪವಿದೆ. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಲೇ ಔಟ್‌ನಲ್ಲಿರುವ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಸುಮಾರು 22 ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿರುವ ಹನುಮಂತನ ಏಕಶಿಲಾ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಅಧುನಿಕ ದೇಗುಲದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಗೋಪುರದ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಬಳ್ಳಾಪುರದ ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿ ದೇಗುಲ ಪ್ರಾಚೀನ ವಾಸ್ತುಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. 1628ರ ಶಿಲಾಶಾಸನವನ್ನು ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಿದ್ದು ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ಬೆಂಗಳೂರು ಮತ್ತು ಇತರ ಸ್ಥಳದ ಮಹಾಜನರು ಸೇರಿ ಈ ದೇಗುಲದ ನಿತ್ಯ ಪೂಜೆಗೆಂದು ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಿದರು. ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ಮಧ್ಯೆಯಿರುವ ಅಣ್ಣಮ್ಮಗುಡಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಏಳು ದೇವತೆಗಳ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಈ ಗುಡಿಯೆದುರು ಇರುವ ನಾಗರಕಲ್ಲಿಗೆ ಮೊಸರನ, ಮಜ್ಜಿಗೆಯ ಅಭಿಷೇಕ ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಸಜ್ಜನ್‌ರಾವ್ ವೃತ್ತದ ಬಳಿಯ ಒಂದು ಅಧುನಿಕ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಮಂದಿರ ಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಮಸೀದಿಗಳು ಮತ್ತು ದರ್ಗುಗಳು : ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ತಾರಾ ಮಂಡಲ ಸಂಗೀನ್ ಜಾಮಿಯಾ ಮಸೀದಿ ನಗರದಲ್ಲೇ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದಾಗಿದ್ದು ಇದನ್ನು ಮುಘಲ್ ಕೆಲೈದಾರನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ. ಓಲ್ಡ್ ಪುನರ್ ಹೌಸ್ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜಾಮಿ ಮಸೀದಿಯೂ ದಂಡು ಪ್ರದೇಶದ ಪ್ರಾಚೀನ ಮಸೀದಿಯಾಗಿದೆ. ಇದರ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನ ಅರಮನೆಯ ಭಗ್ನಾವಶೇಷದ ಕೆಲ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. 1761ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕುಂಬಾರಪೇಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಇಬ್ರಾಹಿಂಷಾ ಸಾಹೇಬ್ ಮಸೀದಿಯನ್ನೂ 1971ರಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಸಿಟಿ ಮಾರ್ಕೆಟ್ ನಲ್ಲಿರುವ ಜಾಮಿಯಾ ಮಸೀದಿಯು ನಗರದಲ್ಲೇ ಅತ್ಯಂತ ಬೃಹತ್ ಮಸೀದಿಯಾಗಿದೆ. ಇದರ ಎದುರಿಗೆ ಇರುವ ಎರಡು ಮಿನಾರ್‌ಗಳು ತುಂಬ ಸೊಗಸಾಗಿವೆ. ಅರಳಿಪೇಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹಜರತ್ ತವಕ್ಕಲ್ ಮಸ್ಜಿದ್ ದರ್ಗಾವನ್ನು ತುಂಬ ಗೌರವದಿಂದ ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಚಿಕ್ಕುಗಳೆ: ಕೋಟೆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ 1830ರ ಐಸಾಕ್ ಟೆನ್‌ರ್ಸ್ ಚರ್ಚ್ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಐರೋಪ್ಯ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿತ್ತು.

ಇದನ್ನು ಕೆಡವಿ ಚಾಮರಾಜಪೇಟೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜು ಬಳಿ ಮತ್ತೆ ಕಟ್ಟಲಾಯಿತು. ತರಗುಪೇಟೆಯ ಬಳಿಯಿರುವ ವಿಶಾಲವಾದ ಸೇಂಟ್ ಜೋಸೆಫ್ಸ್ ಚರ್ಚನ್ನು (ರೋಮನ್ ಕ್ಯಾಥೋಲಿಕ್ ಚರ್ಚ್) ಶಿಲುಬೆಯಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. 1904ರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸಿದ ಹೆನ್ರಿಸ್ ಸ್ಮಾರಕ ಚರ್ಚನ್ನು ಕೋಟೆ ಮತ್ತು ಇತರೆಡೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರೈಸ್ತರು ಸೇರಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಸೇಂಟ್ ಮೇರಿಸ್, ಸೇಂಟ್ ಫ್ರಾನ್ಸಿಸ್ ಜೇವಿಯರ್ಸ್, ಸೇಂಟ್ ಮಾರ್ಕ್ಸ್, ಸೇಂಟ್ ಆಂಡ್ರೂಸ್, ಹೋಲಿ ಟ್ರಿನಿಟಿ, ಸೇಕ್ರೆಡ್ ಹಾರ್ಟ್, ಸೇಂಟ್ ಜಾನ್ಸ್, ಮೆಥೋಡಿಸ್ಟ್ಸ್ ಮೆಮೋರಿಯಲ್, ಆಲ್ ಸೇಂಟ್ಸ್ ಚರ್ಚುಗಳು 19ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಇತರ ಚರ್ಚುಗಳಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕವನ್ನು, ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ನವೀಕರಣಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಫ್ರೆಂಚ್ ಮಿಶನರಿಯಾಗಿದ್ದ ಅಬ್ಬೆ ದುಬುವಾ ಎಂಬವನು ದಂಡು (ಶಿವಾಜಿನಗರ) ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿನ ಸೇಂಟ್ ಮೇರೀಸ್ ಚರ್ಚನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈಗ ಅದನ್ನು ನವೀಕರಿಸಿದೆ. ಇತರ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸ್ಥಳಗಳು : ಬೆಂಗಳೂರು-ಬಳ್ಳಾರಿ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ, ಮಿಲಿಟರಿ ಡೇರಿ ಫಾರಂ ಬಳಿ ಪಾರ್ಸಿ ಜನಾಂಗದವರ 'ಟವರ್ ಆಫ್ ಸೈಲೆನ್ಸ್' ಇದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಸಿಯೇತರ ಜನರಿಗೆ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲ. ಅಲಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಿಖ ಜನಾಂಗದವರ ದೊಡ್ಡ ಗುರುದ್ವಾರವಿದೆ. ಗಾಂಧಿನಗರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸುಂದರವಾದ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಸ್ವಾಮಿಯ ಅಮೃತಶಿಲೆಯ ಚಿನ್ಮಂದಿರವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಾಂತಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಪ್ರತಿಮೆ, ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಕನ್ನಡಿ ಕೆಲಸದಿಂದ ಅಲಂಕೃತ ಗೊಳಿಸಿದ ಮೇಲ್ಭಾಗವು ನೋಡುವಂತಿದೆ. ಚಿಕ್ಕಪೇಟೆ ಮತ್ತು ದಂಡು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೇತಾಂಬರ ಬಸದಿಗಳು ನಗರದ ಪ್ರಾಚೀನ ಬಸದಿಗಳಾಗಿವೆ. ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಪ್ರಮುಖ ಕಟ್ಟಡಗಳು : ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ರಾಜಮನೆತನಗಳ ಹಾಗೂ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಆಡಳಿತದ ಸುಧೀರ್ಘ ಸಂಬಂಧ ಹಾಗೂ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ನಮ್ಮ ನೆನಪಿಗೆ ತಂದುಕೊಡುವಂಥ ಹಲವು ಹಳೆಯ ಕಟ್ಟಡಗಳು ಇನ್ನೂ ಸಾಕ್ಷಿ ಘೂತವಾಗಿ ಉಳಿದಿವೆ. ಈಚೆಗೆ ಹಲವು ಆಧುನಿಕ ಕಟ್ಟಡಗಳೂ ತಲೆಯೆತ್ತಿವೆ. ಮೂರಂತಸ್ತಿನ ವಿಧಾನ ಸೌಧವು ಕಬ್ಬನ್ ಪಾರ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಭವ್ಯವಾಗಿ ಎದ್ದು ನಿಂತಿದೆ. ಇದನ್ನು ಹಿಂದಿನ ರಾಜ್ಯ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ ಕೆ. ಹನುಮಂತಯ್ಯನವರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ, ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಯಿತು. ವಿಧಾನ ಸಭೆ ಮತ್ತು ಪಂಪತ್ತುಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರದ ಕೆಲವು ಕಚೇರಿಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇದು ಇಡೀ ನಗರದ ಪ್ರಧಾನ ಆಕರ್ಷಣೆಯಾಗಿದೆ. ಬೆಂಗಳೂರು ಅರಮನೆಯನ್ನು ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ವಿಂಡ್ಸರ್ ಕ್ಯಾಸಲ್ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ (1882). ವಿಶಾಲವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಅರಮನೆಯು ಸುತ್ತ ಸುಂದರವಾದ ಕೈತೋಟಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಲಾಗಿದೆ. ಕೋಟೆಯೊಳಗಿರುವ ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನ ಅರಮನೆಯು ಒಂದು ಗಣನೀಯ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಎರಡಂತಸ್ತಿನ ಈ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಮರದ ಕೆತ್ತನೆಯ

ಅಲಂಕರಣೆಗಳು ನೋಡುವಂತಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಶಿಲಾಫಲಕ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ 1778ರಲ್ಲಿ ಹೈದರ್ ಅಲಿ ಆರಂಭಿಸಿದ ಈ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನು 1789ರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸಿದನು. ಇತರ ಕಟ್ಟಡಗಳಲ್ಲಿ ಅಹಾರಾ ಕಚೇರಿ (1867, ಈಗ ಇದು ಹೈಕೋರ್ಟ್ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ), ಡ್ಯಾಲಿ ಮೆಮೋರಿಯಲ್ ಹಾಲ್ (1917), ಪುಟ್ಟಣ್ಣಶೆಟ್ಟಿ ಪುರಭವನ (1935), ಮೆಯೋ ಹಾಲ್, ರಾಜಭವನ, ಸೆಂಟ್ರಲ್ ಕಾಲೇಜ್ (1860), ಕುಮಾರಕೃಪಾ ರಾಜ್ಯ ಅತಿಥಿಗೃಹ, ಹವಾಮಾನ ವೀಕ್ಷಣಾಲಯ, ಮೈಸೂರು ಬ್ಯಾಂಕ್, ಶೇಷಾದ್ರಿ ಮೆಮೋರಿಯಲ್ ಹಾಲ್ (ಈಗಿನ ರಾಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರೀಯ ಗ್ರಂಥಾಲಯ), ನ್ಯೂ ಪಬ್ಲಿಕ್ ಆಫಿಸಸ್, ಮುಂತಾದವನ್ನು ಹೆಸರಿಸಬಹುದು. ಈಚೆಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಯುಟಿಲಿಟಿ ಕಟ್ಟಡ ನಗರದಲ್ಲೇ ಅತಿ ಎತ್ತರದ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯ ಇಂಡಸ್ಟ್ರಿಯಲ್ ಮತ್ತು ಟೆಕ್ನಾಲಾಜಿಕಲ್ ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯ ಈಚಿನ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗಿದೆ. ಇದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ 1877ರಲ್ಲಿ ಐರೋಪ್ಯ ಪುನರುಜ್ಜೀವನ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಸರ್ಕಾರಿ ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ ಕಟ್ಟಡವು ಮನೋಹರವಾದ ವಾಸ್ತುಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ನಗರದ ಇತರ ಆಕರ್ಷಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಂಪೇಗೌಡನು ನಗರದ ಗಡಿಬಿಂದುಗಳಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ನಾಲ್ಕು ಕಾವಲು ಬುರುಜುಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ. 'ದೆಹಲಿ ಗೇಟ್' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾದ ಕೋಟೆಯ ಅವಶೇಷ ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಬಂದಿಗಳನ್ನು ಇಡಲು ಟಿಪ್ಪು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ನೆಲ ಮೇಗೆ ಬಂಧಿಖಾನೆಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಸಬಹುದು. ಸರ್ಕಾರಿ ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅಪೂರ್ವ ಪ್ರಾಚ್ಯ ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಸುಮಾರು 125 ಎಕರೆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಅಲಸೂರು ಕೆರೆ ಪ್ರದೇಶವು ಒಂದು ಮೋಹಕ ತಾಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೋಣಿ ವಿಹಾರಕ್ಕೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿದೆ. ಜಯಪ್ರಕಾಶ ನಗರದಲ್ಲಿರುವ ಶಿವಬಾಲಯೋಗಿ ಆಶ್ರಮವು ಶಂಖು ಚಿಪ್ಪಿನ ಮೇಲ್ಭಾಗವಣಿಯುಳ್ಳ ಆಕರ್ಷಕ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಸುತ್ತ ಕೈದೋಟಗಳಿವೆ. ಬಸವ ಭವನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಅನುಭವ ಮಂಟಪ, ರವೀಂದ್ರ ಕಲಾಕ್ಷೇತ್ರ ಮುಂತಾದವೂ ಆಕರ್ಷಕ ಕಟ್ಟಡಗಳಾಗಿವೆ. ಸಂಪರ್ಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಈ ನಗರಕ್ಕೆ ಬ್ರಾಡ್‌ಗೇಜ್ ಮತ್ತು ಮೀಟರ್‌ಗೇಜ್ ಸಂಪರ್ಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿದೆ. ಬೆಂಗಳೂರು-ಮೈಸೂರು, ಬೆಂಗಳೂರು-ಮದ್ರಾಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು-ಗುಂತಕಲ್ ಬೆಂಗಳೂರು-ಪುಣೆ, ಬೆಂಗಳೂರು-ಸೇಲಂ, ಮುಂತಾದ ಪ್ರಮುಖ ರೈಲ್ವೆ ಸಂಪರ್ಕಗಳಿವೆ. ನಗರ ವಿಮಾನ ನಿಲ್ದಾಣದಿಂದ ಮುಂಬಯಿ, ಮದ್ರಾಸ್, ಹೈದರಾಬಾದ್, ದೆಹಲಿ, ಮಂಗಳೂರು, ಕೊಚ್ಚಿನ್, ತಿರುವನಂತಪುರ, ಕೊಯಮತ್ತೂರುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣಿಸಬಹುದು. ಅಂತರ ರಾಜ್ಯ ಬಸ್ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದೆ, ರಾಜ್ಯದ ಹಲವು ಒಳ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲು ಬಸ್ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದ ಹೋಟೆಲಿನಿಂದ ಹಿಡಿದು

ಅಶೋಕ ಹೋಟೆಲ್ ನಂಥ ಪಂಚತಾರಾ ಹೋಟೆಲ್ ನವರೆಗೆ ವಿವಿಧ ಬಗೆಯ ಹೋಟೆಲ್ ಸರಣಿಗಳಿವೆ. ಉದ್ಯಮಗಳು : ದೇಶದ ಔದ್ಯಮಿಕ ನಕಾಶೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರಧಾನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹಲವು ಬೃಹತ್ ಉದ್ಯಮಗಳು ತಲೆಯೆತ್ತಿವೆ. ಅಖಿಲ ಭಾರತ ಮಟ್ಟದ ಉದ್ಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಎಚ್.ಎ.ಎಲ್., ಎನ್.ಎ.ಎಲ್., ಐ.ಟಿ.ಐ., ಎಚ್.ಎಂ.ಟಿ., ಎನ್.ಜಿ. ಇ.ಎಫ್., ಜಿ.ಇ.ಎಫ್., ಬಿ.ಎಚ್.ಇ.ಎಲ್., ಬಿ.ಇ.ಎಲ್., ಸರ್ಕಾರಿ ಸಾಬೂನು ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿನಬೇಕು. ಬೆಂಗಳೂರು ಡೈರಿ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲೇ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡ ಉದ್ಯಮ ವಾಗಿದೆ. ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯವು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲೇ ದೊಡ್ಡ ಮುದ್ರಣಾಲಯವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಕೆಂಪೇಗೌಡ ರಸ್ತೆ, ಚಿಕ್ಕಪೇಟೆ, ಅನನ್ಯೂ ರಸ್ತೆ, ಕೃಷ್ಣರಾಜೇಂದ್ರ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ, ರಸೆಲ್ ಮಾರ್ಕೆಟ್, ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧಿ ರಸ್ತೆ, ಬ್ರಿಗೇಡ್ ರಸ್ತೆ, ಕಮರ್ಷಿಯಲ್ ರಸ್ತೆ, ಮುಂತಾದವು ಸದಾ ಜನನಿಬಿಡ ವ್ಯಾಪಾರಿ ರಸ್ತೆಗಳಾಗಿವೆ. ಜಯನಗರ, ಇಂದಿರಾನಗರ, ಮುಂತಾದ ಹೊಸ ಬಡಾವಣೆಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮೇ ಆದ ದೊಡ್ಡ ವಾಣಿಜ್ಯ-ವ್ಯಾಪಾರಿ ಸಂಕೀರ್ಣಗಳಿವೆ. ಬೆಂಗಳೂರನ್ನು 'ಉದ್ಯಾನ ನಗರ' ಎಂದು ಹೇಳುವುದುಂಟು. ಇಲ್ಲಿನ ಲಾಲ್ ಬಾಗ್ ಅನ್ನು ಹೈದರ್ ಅಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಹಲವು ತೆರನ ಸಸ್ಯಗಳಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಲಂಡನ್ನಿನ 'ಕ್ರಿಸ್ಟಲ್ ಪ್ಯಾಲೆಸ್' ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾದ ಗಾಜಿನ ಮನೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ಯ ಮತ್ತು ಜನವರಿ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಹೂ, ಹಣ್ಣು, ತರಕಾರಿ ಪ್ರದರ್ಶನಗಳನ್ನೇರ್ಪಡಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೊಂದು ಸಸ್ಯೋದ್ಯಾನವೂ ಹೌದು. ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಪಾರ್ಕ್ ನ್ನು ಕಬ್ಬನ್ ಪಾರ್ಕ್ ಎಂದೇ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇದೊಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ತೋಟಿನ ಪ್ರದೇಶ ವಾಗಿದ್ದು, ಇದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕಟ್ಟಡಗಳೂ ಇವೆ. ಇವಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಹಲವು ಉಪವನಗಳು ಈ ನಗರದಲ್ಲಿವೆ. ಶಿಕ್ಷಣ : ಬೆಂಗಳೂರು ಒಂದು ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹಲವು ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿವೆ. ದೇಶ ವಿದೇಶಗಳಿಂದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಹಾಗೂ ಕೃಷಿ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಗಳು ಈ ನಗರದ ಎರಡು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಗಳಾಗಿವೆ. ಭಾರತೀಯ ವಿಜ್ಞಾನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಭಾರತೀಯ ಆಡಳಿತ ಸಂಸ್ಥೆ (ಇಂಡಿಯನ್ ಇನ್ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್ ಆಫ್ ಮ್ಯಾನೇಜ್‌ಮೆಂಟ್), ಇನ್ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್ ಫಾರ್ ಸೋಸಿಯಲ್ ಆಂಡ್ ಇಕಾನೊಮಿಕ್ ಚೇಂಜ್, ರಾಮನ್ ಇನ್ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್ ಮುಂತಾದವುಗಳೂ ಇಲ್ಲಿದ್ದು, ಉನ್ನತ ವ್ಯಾಸಂಗ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಹೊಂದಿವೆ. ಬೆಂಗಳೂರಲ್ಲೇ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಯೆಂದರೆ ಸೆಂಟ್ರಲ್ ಕಾಲೇಜ್; ಒಂದು ಹಳೆಯ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿದ್ದು, ಇದರ ಸುಂದರ ವಾದ ಗಾಥಿಕ್ ಶೈಲಿಯ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ನೋಡುವಂತಿದೆ. ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು :

ಮಿಥಿಕ್ ಸೊಸೈಟಿ, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಇಂಡಿಯನ್ ಇನ್ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್ ಆಫ್ ವರ್ಲ್ಡ್ ಕಲ್ಚರ್, ಮ್ಯಾಕ್ಸ್ ಮುಲ್ಲರ್ ಭವನ, ಅಲ್ಪೆಯನ್ಸ್ ಪ್ರಾಂಚೈಸ್, ಗೋಖಲೆ ಇನ್ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್ ಆಫ್ ಪಬ್ಲಿಕ್ ಅಫೇರ್ಸ್, ರಾಷ್ಟ್ರೋತ್ಥಾನ ಪರಿಷತ್, ಬಸವ ಭವನ, ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ಯಾ ಭವನ ಮತ್ತು ಇತರ ಹಲವಾರು ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ನಗರದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಮುಂಚೂಣಿ ಯಲ್ಲಿವೆ. ಥಿಯಾಸೋಫಿಕಲ್ ಸೊಸೈಟಿ, ಬೈಬಲ್ ಸೊಸೈಟಿ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಶಂಕರಮಠ, ಮಹಾಬೋಧಿ ಸಂಘ, ಆರ್ಯ ಸಮಾಜ, ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಮಿಶನ್, ಬ್ರಹ್ಮ ಸಮಾಜ, ಪೂರ್ಣ ಪ್ರಜ್ಞ ವಿದ್ಯಾಪೀಠ ಮುಂತಾದವು ನಗರದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯನಿರತ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ಚಲನಚಿತ್ರ ಸ್ಟುಡಿಯೋಗಳಿವೆ. ಸಾಕಷ್ಟು ಚಿತ್ರ ಮಂದಿರಗಳಿವೆ. ರವೀಂದ್ರ ಕಲಾ ಕ್ಷೇತ್ರವು ಸದಾ ರಂಗ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುತ್ತದೆ. ಆಕಾಶವಾಣಿ, ದೂರ ದರ್ಶನಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಪಿಟೀಲು ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾದ ಚೌಡಯ್ಯ ಸ್ಮಾರಕ ಭವನದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಬಾಣಸವಾಡಿ : ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬಾಣಸವಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಸಾಲಿಗ್ರಾಮ ಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿಯೆಂದು ಹೇಳುವ ಈ ಗುಡಿಯು ಪ್ರಾಂಗಳದಲ್ಲಿ ರಾಮ, ಸೀತೆ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಈಶ್ವರ ಮುಂತಾದ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು ಗ್ರಾಮ ಪಂಚಾಯತಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದಿದೆ. ಲೇಗೂರು ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಆಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 13 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿರುವ ಚೋಳರ ಕಾಲದ ನಗರೇಶ್ವರಾಲಯವು ಒಂದು ಅವಳಿ ವಿಮಾನಗಳನ್ನೂ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 10ನೇಯ ಶತಮಾನದ ನಾಗೇಶ್ವರ, ಚೋಳೇಶ್ವರ, ಕರ್ಣೇಶ್ವರ, ಕಮಲೇಶ್ವರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಗುಡಿಗಳು ಇವೆ. ಕಮಲೇಶ್ವರ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ತಮಿಳು ಒಂದು ಕನ್ನಡ ಶಿಲಾ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. 900ರ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನವಿರುವ ವಿಲರಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಪ್ರಾಚೀನಉಲ್ಲೇಖ ('ಬೆಂಗಳೂರು' ಎಂಬುದಾಗಿ) ಬಂದಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಸುಂದರವಾದ ವೀರಗಲ್ಲನ್ನು ಬೆಂಗಳೂರು ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಹಲವು ಜೈನ ಶಾಸನಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಜೈನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಹೊಸೂರಿನ ವಿಲಶೈವ ಮಠದ ಒಂದು ಶಾಖೆ ಇಲ್ಲಿದ್ದು ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ವಿಲಭದ್ರನ ಗುಡಿಯಿದೆ. 19ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಚರ್ಚು ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಕೆಂಚೇನಹಳ್ಳಿ : ಬೆಂಗಳೂರಿನ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 11 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಊರಿನ ಕೈಲಾಸ ಅಶ್ರಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ತಿರುಚ್ಚಿ ಸ್ವಾಮಿ ಗಳು ಸ್ಥಾಪಿಸಿರು. ಬೃಹತ್ ಗಾತ್ರದ ರಾಜರಾಜೇಶ್ವರಿ ದೇಗುಲ ಹಾಗೂ ಗಣೇಶ, ಮುನೇಶ್ವರ ಪುಟ್ಟಿ ಗುಡಿಗಳೂ

ಇಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಆಶ್ರಮದ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೇದ ಪಾಠಶಾಲೆ ಮತ್ತು ಪ್ರೌಢಶಾಲೆಗಳಿವೆ. ಕೆಂಗೇರಿ (ಜನ: 9,602) ಬೆಂಗಳೂರಿನ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕೆಂಗೇರಿ ಬೆಂಗಳೂರು-ಮೈಸೂರು ರೈಲು ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯ ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದನ್ನು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ತೆಂಗೇರಿಯೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಾರ್ನಾಟಕದ ಸೈನ್ಯ ಇಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ್ದಾಗ ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನ್ ಈ ಊರನ್ನೇ ನಾಶ ಮಾಡಿದ್ದ. 1873ರ ವರೆಗೂ ಇದೊಂದು ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಸೋಮೇಶ್ವರ, ಅಂಜನೇಯ, ಯಲ್ಲಮ್ಮ, ಗ್ರಾಮದೇವತೆ, ಗಣಪತಿ, ಶ್ರೀರಾಮ, ಕನ್ನಿ ಕಾಪರಮೇಶ್ವರಿ ಮುಂತಾದ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಏಕದಳ ಬಿಲ್ವಮಠ, ಕವೀರ ಮಠಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ. ರಾಧಾಸ್ವಾಮಿ ಸತ್ಸಂಗದವರ ಸಾವನ ದರ್ಬಾರ್ ಆಶ್ರಮವೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಶಕಗಳ ಹಿಂದೆ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮಡಿಲೆನ್ನಾ ಮಿಗಳ ಸಮಾಧಿಯೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಎರಡು ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನ ಸ್ಪುಡಿಯೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಮಸೀದಿಯು ಸುತ್ತ ಕೈದೋಟವಿದೆ. ಈಚಿನ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವು ಉದ್ಯಮಗಳು ಸುತ್ತಮುತ್ತ ತಲೆಯೆತ್ತುತ್ತಿವೆ. ಪುರಸಭಾ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿರುವ ಈ ಊರು ಹಣ್ಣು-ತರಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಕೆಂಗೇರಿ ಉಪನಗರ ಬೆಳೆದಿದೆ. ವಸಂತಪುರ: ಬೆಂಗಳೂರಿನ ದಕ್ಷಿಣ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ, ಬೆಂಗಳೂರಿನ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 13 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವಸಂತಪುರದಲ್ಲಿ, ವಸಂತವಲ್ಲಭರಾಯಸ್ವಾಮಿಯ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇಗುಲವಿದೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ಈ ಊರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದಂತೆ ಭವಾನಿಶಂಕರ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಹಲವು ಸಣ್ಣ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಮರಾಠರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿರುವ ಭವಾನಿ ಪ್ರತಿಯೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಊರಿನ ಬಳಿ ಹಲವು ತೀರ್ಥಗಳಿವೆ. ಮದುವೆ ಸಮಾರಂಭಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುವರು. ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪುರ: ಬೆಂಗಳೂರಿನ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಊರಿನ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ದೇವಾಲಯದಿಂದಾಗಿ ಊರನ್ನು ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪುರವೆಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೊಂದು ಅಧುನಿಕ ವಾಸ್ತುಕೃತಿ. ಮಧ್ಯದ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಪ್ರತಿಮೆಯಿದೆ. ಇತರ ದೇವರ ಗುಡಿಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಬಟ್ಟೆ ಗಿರಣಿಯಿದೆ.

ಬೆಳಗಾವಿ: (ಜಿ; ಉಪವಿಭಾಗ ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 3,00,290) ಇದೊಂದು ಕಂದಾಯ ವಿಭಾಗದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಈ ನಗರವು ಬೆಂಗಳೂರಿಂದ ಸುಮಾರು 502 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಬೆಂಗಳೂರು ಮೀರಜ್ ವಿಭಾಗದ ರೈಲ್ವೆ ಕೂಡು ನಿಲ್ದಾಣವಾಗಿದೆ. 1836ರಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಾವಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ 'ಕಲೆಕ್ಟ

ರೇಟ್' ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿತ್ತು. 1851ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಪುರಸಭೆ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು. ಇದನ್ನು 1883ರಲ್ಲಿ ನಗರ ಪುರಸಭೆಯ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲಾಯಿತು. 1977ರಲ್ಲಿ ಇದು ಮಹಾ ನಗರಸಭೆ (ಕಾರ್ಪೊರೇಷನ್) ಆಯಿತು. ಕುಡಚಿ, ಕಣಬರ್ಗಿ, ಅಲರವಾಡ್, ಯಮ್ಮಾಪುರದ ಸೂಚಿತ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಇದು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ನಾಗರಿಕ ಆಡಳಿತದ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಬೆಳಗಾವಿ ನಗರವನ್ನು ನಾಗರಿಕ ಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು ದಂಡು (ಜನ: 25,983) ಪ್ರದೇಶವೆಂದು ವಿಭಾಗಿಸಲಾಗಿದೆ. 1867ರಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಅರಂಭಿಸಿದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ದಂಡು ಪ್ರದೇಶ ಮಂಡಳಿಯಿದ್ದು ಈ ಪ್ರದೇಶದ ನಾಗರಿಕ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಇದು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹಳೆ ಮುಂಬಯಿ ಪ್ರಾಂತ್ಯವು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಐದು ಸೈನಿಕ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇದೂ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಮರಾಠಾ ಲೈಟ್ ಇನ್ಫೆಂಟ್ರಿ ರೆಜಿಮೆಂಟಿನ ಕೇಂದ್ರವೂ ಹೌದು. ಬೆಳಗಾವಿಯ ಮೂಲ ಹೆಸರು 1160ರ ಹೊತ್ತಿಗೆ ವೇಣು ಗ್ರಾಮ, ವೇಣುಗ್ರಾಮ ಎಂದಿದ್ದು (ವೇಣು= ಬಿದಿರು) ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗು ಗ್ರಾಮ, ಬೆಳಗಾವಿ ಎಂದಾಗಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಾವಿ ಅಥವಾ ಬೆಳಗಾಂವ್ ಎಂದು ರೂಪಾಂತರ ಪಡೆಯಿತು. ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನ ಮತ್ತಿತರ ಮೂಲಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಯದುಗ್ರಾಮ, ಇಕ್ಷುಗ್ರಾಮ, ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಕೂಡ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದಿಲ್ ಷಾಹಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಅಜನಗರ ಎಂದೂ ಹೆಸರಿತ್ತು; ಬಹಮನಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಸ್ತಫಾಬಾದ್ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗಿತ್ತು. ಸ್ಥಳೀಯ ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಕ್ರಿಸ್ತ ಪೂರ್ವ 225ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ಜಕ್ಕದೇವನೆಂಬ ಜೈನ ದೊರೆ ಇಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿಯ ಮಣ್ಣಿನ ಕೋಟೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ. ವಡಗಾಂವ್ ಮಾಧವಪುರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ (ಇದನ್ನು ಹಳೇ ಬೆಳಗಾವಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ) ಇಂದಿಗೂ, ಅದರ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಈಚೆಗೆ ನಡೆಸಿದ ಉತ್ಖನನಗಳಿಂದ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಗ್ರಾಮೀಣ ನೆಲೆ ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಗರೀಕರಣಗೊಂಡು ಶಾಕವಾಹನರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ ವಿವರಗಳು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿವೆ.

ಬೆಳಗಾವಿ ನಗರದ ಪ್ರಾಚೀನ ಉಲ್ಲೇಖವು 1160ರ ಗೋವಾ ಕದಂಬರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ವೇಣುಗ್ರಾಮ, ವೇಣುಪುರ ಎಂದು ಅದರಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ವೇಣುಗ್ರಾಮ 70ರ ವಿಭಾಗದ ಪ್ರಧಾನ ನಗರ ಅದಾಗಿತ್ತೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. 1208ರ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ಬೈಲಹೊಂಗಲ ತಾಲೂಕು ಹನ್ನಿಕೇರಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿದ್ದು, ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ರಟ್ಟಿರಸರು ತಮ್ಮ ಮೂಲ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಸುಗಂಧವತಿ (ಅಧುನಿಕ ಸವದತ್ತಿ)ಯಿಂದ ಬೆಳಗಾವಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದರು. 1250ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ದೇವಗಿರಿ ಯಾದವರು (ಸೇಣುಜರು) ಇದನ್ನು ಆಳಿದರು. 1375ರಲ್ಲಿ ಇದು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಅಂಕಿತದಲ್ಲಿದ್ದು, ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನರೂ ಇದನ್ನು ಕೆಲ ಕಾಲ ಆಳಿದ್ದರು. ಅನಂತರ ವಿಜಾಪುರದ ಷಾಹಿಗಳ ವಶವಾಗಿತ್ತು.

1511 ರಿಂದ 1549ರವರೆಗೆ 38 ವರ್ಷಗಳ ಸುಧೀರ್ಘ ಕಾಲ ವಿಜಾಪುರದ ಅಸದ್ ಖಾನನು ಬೆಳಗಾವಿಯಲ್ಲಿ ಆಳಿದ. ಈತನ ಉತ್ತಮ ಆಡಳಿತದ, ಘನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಪ್ರಭಾವವು ಈ ನಗರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಳಿಯದೆ ಉಳಿದಿದೆ. 1550ರ ಸುಮಾರಿಗೆ, ವಿಜಾಪುರದ ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿದ್ದ ಶೇರ್‌ಖಾನ್ ಇಂದಿನ ಶಹಾಪುರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ. ಇದನ್ನು ಮೂಲತಃ ಶಹಾಪೇಟ್ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. 1673ರಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯ ಈ ಸಮೃದ್ಧ ನಗರವನ್ನು ಕೊಳ್ಳೆ ಹೊಡೆದ. 22 ದಿನಗಳ ಕಾಳಗದ ನಂತರ 1818ರ ಮಾರ್ಚ್ 20 ರಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಸೇನಾನಿ ಮುನ್ಸೂ ಇದನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಗಳಿಂದ ಪಡೆದುಕೊಂಡ. 17ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಭೇಟಿ ನೀಡಿದ ವಿದೇಶಿ ಪ್ರವಾಸಿಗಳು ಈ ನಗರದ ಬಗೆಗೆ ತಮ್ಮ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಬರೆದಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಈ ನಗರದಲ್ಲಿ ಹಲವು ನಿತಿಹಾಸಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ಸ್ಥಳಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದವನ್ನು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಸಮೀಕ್ಷಿಸಬಹುದು. ಬೆಳಗಾವಿ ಕೋಟೆ ಇದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ಕೋಟೆಯಾಗಿದ್ದು, ಹಲವು ಅರಸರ ದಾಳಿಗೆ ತುತ್ತಾಗಿರಲೂ ಉಳಿದಿದೆ. ನಗರದ ಪೂರ್ವ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಕೋಟೆಯು ಸುಮಾರು ನೂರು ಎಕರೆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. 1631ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪ್ರಧಾನ ದ್ವಾರ ಉತ್ತರಕ್ಕಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ದ್ವಾರವು ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕಿದೆ. ಈ ಕೋಟೆಯ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರದ ಅಸದ್ ಖಾನನ ಪಾತ್ರ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ. ಕೋಟೆಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಫಾಮಸೀದಿ (ಪವಿತ್ರ ಮಸೀದಿ), ಪೀರ್ ಖದ್ರುದ್ದೀನನ ದರ್ಗಾ ಮತ್ತು ಎರಡು ಜಿನಾಲಯಗಳಿವೆ. ಕಮಲ ಬಸದಿ ಅಥವಾ ನೇಮಿನಾಥ ಬಸದಿಯು ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ ಮತ್ತು ಇತಿಹಾಸ, ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿ ವಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಸುಂದರ ದೇವಾಲಯ ವೈಂದರ ನವರಂಗ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿದೆ. 1833ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಚರ್ಚ್ ಕೂಡ ಈ ಕೋಟೆಯ ಒಳಗಿದೆ. ಕ್ಯಾಂಪ್ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ 'ಮಿಲಿಟರಿ ಮಹದೇವ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾದ ಶಿವ ಮಂದಿರವು ಒಂದು ಆಕರ್ಷಕ ಆಧುನಿಕ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ನಗರದ ಶೈವಾಲಯಗಳೆಲ್ಲ ಪ್ರಾಚೀನವಾದದ್ದು ಶಹಾಪುರದ ಕುಟೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ. ಗಣಪತಿ, ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ, ಅನಂತಶಯನ, ರಾಮಮಂದಿರ, ವಿಶೋಬ ಮಂದಿರ, ಮಾರುತಿ, ಬಸವಣ್ಣ ಮುಂತಾದವು ಇಲ್ಲಿಯ ಇತರ ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯಗಳಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹಲವು ವೀರಶೈವ ಮಠಗಳಿದ್ದು ಕಲ್ಕಶವು ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಪ್ರಾಚೀನವಾಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿಯ ಹಲವು ಮಸೀದಿ ಹಾಗೂ ದರ್ಗಾಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಾರುದ್ದೀನ್ ಷಾವಲಿ, ಖಥಲಾ ಷಾವಲಿ ಹಾಗೂ ಅಸದ್ ಖಾನನವು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ. ಹಲವು ಚರ್ಚುಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಸೇಂಟ್ ಪಾಲ್ಸ್ ಕಥೀಡ್ರಲ್, ಸೇಂಟ್ ಅಂತೋನಿ ಚರ್ಚ್, ಚರ್ಚ್ ಆಫ್ ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಹೆಸರಿಸಬಹುದು. ಸೇಂಟ್ ಜೀವಿಯರ್ಸ್ ಚರ್ಚ್

ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಚರ್ಚ್ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪುರುಷರ ಹಲವು ಸಮಾಧಿಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. 1857ರ ವೀರಾಗ್ರಣಿಯಾಗಿದ್ದ ನರಗುಂದ ಬಾಬಾ ಸಾಹೇಬನ ಸಮಾಧಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 15 ಜೈನ ಬಸದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಟಿಯೇಳಿಗಿನ ಕಮಲ ಬಸದಿ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದಾಗಿದೆ.

1924ರಲ್ಲಿ ಜರುಗಿದ ಅಖಿಲ ಭಾರತ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಅಧಿವೇಶನವನ್ನು ನಡೆಸಿದ ಕೀರ್ತಿ ಬೆಳಗಾವಿ ನಗರಕ್ಕಿದೆ. ಇದೊಂದೇ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧಿಯವರು ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದರು. ಈ ಅಧಿವೇಶನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗದಗಿನ ಹುಯಿಲ ಗೋಳ ನಾರಾಯಣ ರಾಯರು ರಚಿಸಿದ 'ಉದಯವಾಗಲಿ ನಮ್ಮ ಚಿಲುಪ ಕನ್ನಡನಾಡು' ಎಂಬ ನಾಡಗೀತೆಯನ್ನು ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಹಾಡಲಾಯಿತು. ಕರ್ನಾಟಕ, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ, ಗೋವೆಯ ಸಮೃದ್ಧ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗಾವಿ ನಗರ ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ವಾಣಿಜ್ಯ, ಉದ್ಯಮ, ವ್ಯಾಪಾರ, ಶಿಕ್ಷಣ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಕೈಮಗ್ಗದ ಸೀರೆ, ಬಟ್ಟೆಗಾಗ ಶಹಾಪುರವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಬೆಳಗಾವಿಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸಾಂಬ್ರಾದಲ್ಲಿ ವಿನೂನ ನಿಲ್ದಾಣವಿದೆ. ಬೆಳಗಾವಿಯ ಗಣೇಶ ಉತ್ಸವಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಆಕರ್ಷಣೆಯಿದೆ. ಬೆಳಗಾವಿ ನಗರದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಹೆಸರಿಸಬಹುದು. ಕಾಕತಿಯು ಕಿತ್ತೂರು ರಾಣಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮನ ತವರೂರು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಿವ್ವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿದೆ. ಬಸವನಕುಡಚಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬಸವಣ್ಣನ ದೇಗುಲವೂ ಪುರಾತನವಾದದ್ದು. ಕಣಬರ್ಗಿಯಲ್ಲಿ ರೇವಣ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಗುಹಾಲಯವಿದೆ. ಮತ್ತು ಇದರ ಬಳಿಯಿರುವ ರಾಮತೀರ್ಥವೂ ಭಕ್ತಾದಿಗಳಿಗೆ ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಅರಾಧನಾ ಕೇಂದ್ರವಾದ ಪಂತ ಬಾಳಕುಂದಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ.

ಬೆಳವಡಿ : (ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿ; ಬೈಲಹೊಂಗಲ ತಾ; ಜನ: 4,533) ಬೈಲಹೊಂಗಲದಿಂದ ಸುಮಾರು 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಬೆಳವಡಿಯಿದೆ. 'ಬೆಳವಲ' (ಫಲವತ್ತಾದ ಭೂಮಿ) ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಈ ಊರಿನ ಹೆಸರಾದ ಬೆಳವಡಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿರಬೇಕು. ಬೆಳವಡಿಯು ಹೊಳುಂಡ-30ರ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ನಾಲ್ಕು ಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ. ಈ ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುವಂತೆ 11-12ನೇಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವು ಜಿನಾಲಯಗಳಿರುವ ಒಂದು ಜೈನ ಕೇಂದ್ರ ಇದಾಗಿತ್ತು. 17ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಮಣ್ಣಿನ ಕೋಟೆಯ ಕೆಲವು ಅವಶೇಷಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ವೀರಭದ್ರಾಲಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಇದು ಕಿತ್ತೂರು ದೇವಾಲಯವರ ಕುಲವೇವತೆಯೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವಿಜಾಪುರದ ಮಾಂಡಲಿಕ

ರಾಗಿದ್ದ ಸ್ಥಳೀಯ ಈಶಪ್ರಭುಗಳು ಅಳಿದುರಿಂದ ಇದು ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಹತ್ವ ಪಡೆದಿತ್ತು. ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸೋಂದ ಅರಸು ಪುತ್ರಿಯೇ ಈತನ ವೀರರಾಣಿ ಮಲ್ಲಮ್ಮ. 1677ರಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು ತನ್ನ ದಕ್ಷಿಣ ದಂಡಯಾತ್ರೆ ಮುಗಿಸಿ ಮರಳಿ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಬೆಳವಾಡಿಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದನು. ಆಗ ಸ್ಥಳೀಯ ಈಶಪ್ರಭು ನಾಯಕನು ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಇವನನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಮರಣ ವನ್ನಪ್ಪಿದ. ಕೂಡಲೆ ಆತನ ರಾಣಿ ಮರಾಠಾ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕೆಚ್ಚಿನಿಂದ ಎದುರಿಸಿದಳು. ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ನಡೆದ ಈ ಯುದ್ಧದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಮ್ಮನನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿಯಲಾಯಿತು. ಇವಳ ಶೌರ್ಯವು ಶಿವಾಜಿಯ ಅಪಾರ ಮೆಚ್ಚುಗೆ ಗಳಿಸಿತು. ಅಂತೆಯೇ ಆತ ಇವಳನ್ನು ಪೂರ್ಣ ಗೌರವದಿಂದ ಕಂಡ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಪುರಾತನ ದೇಗುಲಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ದಂಡಿವೇವರು, ಮಾರುತಿ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಹೆಸರಿಸಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವೀರಶೈವ ಮಠಗಳಿವೆ.

ಬೆಳವಾಡಿ : (ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿ. ಹಾಗೂ ತಾ; ಜನ: 2,002) ಇದು ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿನಿಂದ 29 ಕಿಮೀ ಹಳೇಬೀಡಿ ನಿಂದ ಸುಮಾರು 10 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದನ್ನು ಮಹಾ ಭಾರತದ ಏಕಚಕ್ರನಗರ ಎಂದು ಬಣ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭೀಮ ಬಕಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಜನ ಇಂದಿಗೂ ವರ್ಷಪ್ರತಿ 'ಬಂಡಿಬನ' ಎಂಬ ಹಬ್ಬವನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಧಣಕರಾಯನ ಕೆರೆಯಿದೆ. ಈತನು ಸ್ಥಳೀಯ ಮುಖಂಡನಾಗಿದ್ದು (ಪಾಳೆಯಗಾರ) ಇವನ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಒಂದು ಗುಹೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಮೂಲತಃ ಒಂದು ಜೈನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣ ರಾಜ ಒಡೆಯರು ಇದನ್ನು ಶೃಂಗೇರಿ ಮಠಕ್ಕೆ ದತ್ತಿ ನೀಡಿದರು. ಇಲ್ಲೊಂದು ಗಣಪತಿ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಈ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಹುತ್ತದ ಗಣಪತಿ, ಉದ್ಭವ ಗಣಪತಿ, ವರದ ಗಣಪತಿ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಬಳಿ ಶಂಕರೇಶ್ವರಾಲಯವಿದೆ. ಭಗ್ನವಾಗಿದ್ದ ಬಸವೇಶ್ವರಾಲಯವನ್ನೂ ಈಚೆಗೆ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ವೀರನಾರಾಯಣ, ದೀರೇವೇವರು, ಕರಿಯಮ್ಮ, ಬಿಂಡಿಗಮ್ಮ ಮುಂತಾದವು ಇಲ್ಲಿಯ ಇತರ ದೇಗುಲಗಳು. ವೀರ ನಾರಾಯಣ ದೇಗುಲವು ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಖ್ಯಾತವಾದ ದೊಡ್ಡ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲೊಂದಾಗಿದೆ. ಇದು ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದ್ದು ಇದರ ಗರ್ಭಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ವೀರನಾರಾಯಣ, ವೇಣುಗೋಪಾಲ ಹಾಗೂ ಯೋಗಾನರಸಿಂಹ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿವೆ. 1206ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವೀರನಾರಾಯಣನ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಕಾಲಕ್ಕಾಗಲೇ ವೀರನಾರಾಯಣ ದೇಗುಲ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬೆಳ್ತಂಗಡಿ : (ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 5,668) ಬೆಳ್ತಂಗಡಿಯು ಮಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 60

ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಕ್ಕಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮ ನಾಥ ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದಾಗಿದ್ದು ಕರಿಯ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ, ಒಂದು ಜೈನ ಬಸದಿ, ಹಾಳಾದ ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಬಂಗಾಡಿಯ ಬಂಗ ಮನೆತನದ ಅರಸರು ಕಟ್ಟಿಸಿದರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ. ಈ ಬಂಗಾಡಿಯು ಬೆಳ್ತಂಗಡಿಯಿಂದ 15 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ 15ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಶಿಲಾಶಾಸನವಿದೆ. ತುಳು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಊರನ್ನು ಬೊಳ್ತೆರ್ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಟಿಪರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಉಪತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, 1954ರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೆಂಕಟರಮಣ ಮಂದಿರವೂ ಇದೆ. ನಡ ಅಥವಾ ಜಮಾಲಾಬಾದ್ ಎಂಬುದು ಬೆಳ್ತಂಗಡಿಯಿಂದ 6 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು ಹಿಂದೆ ಇದನ್ನು ನರಸಿಂಹಅಂಗಡಿಯೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈಗ ಉಳಿದಿರುವ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ಹಾಳುಬಿದ್ದ ಕೋಟೆಯ ಅವಶೇಷಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನು 1794ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ತನ್ನ ತಾಯಿಯಾದ ಜಮಾಲಬಿಯ ಗೌರವಾರ್ಥ ಅದನ್ನು ಜಮಾಲಾಬಾದ್ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿದನು. ನಡ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯು ಈ ಬೆಟ್ಟದ ತಳದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದು, ಕುದುರೆಮುಖದಾದ ಹೊರಡುವ ಒಂದು ದೀರ್ಘ ತಿರುವಿನ ಕೊನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿದೆ. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ಪೆರ್ಮಿಟ್ಟು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜೈನ ಬಸದಿ ಇದೆ. ಜಮಾಲಾಬಾದ್ ಕೋಟೆಯಿಂದ ಸುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶದ ಚಿತ್ರವತ್ತಾದ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಬಂಗಾಡಿಯು ಮೊದಲು ಬಂಗ ದೊರೆಗಳ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಾಂತಿನಾಥ ಬಸದಿ ಇದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಅಸಂಖ್ಯ ಕಂಚಿನ ಜೈನ ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ಸಂಗ್ರಹವಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ 16ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಶಾಸನವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ವಿರಭದ್ರ ದೇವರ ಒಂದು ಗುಡಿಯೂ ಅಲ್ಲಿದೆ. ವೇಣೂರು ಅಥವಾ ಏಣೂರು ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಊರು ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿದ್ದು, ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದು ಅಜಿಲ ದೊರೆಗಳ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ, 1603ರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾದ ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರನ ಅಖಂಡ ಶಿಲಾಪ್ರತಿಮೆಯಿದೆ.

ಬೇಲೂರು : (ಹಾಸನ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 41,074) ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೇಲಾಪುರಿ, ವೇಲೂರು, ಬೇಲಾಪುರ ಹಾಗೂ ದಕ್ಷಿಣ ವಾರಣಾಸಿ ಎಂದು ಹಲವಾರು ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಖ್ಯಾತವಾಗಿದ್ದು ಬೇಲೂರು ಯಗಚಿನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿದ್ದು ಹಾಸನದಿಂದ 38 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 222 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಜರು ಸೊಸೆವೂರಿ (ಅಂಗಡಿ) ನಿಂದ ತಮ್ಮ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಬೇಲೂರಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದರು. ಅಂತಿಮವಾಗಿ ದ್ವಾರಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ರಾಜಧಾನಿಯ ಸ್ಥಳಾಂತರವಾಗುವವರೆಗೆ ಬೇಲೂರು ಅವರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು.

ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ಸುಂದರ ಮಂದಿರದಿಂದಾಗಿ ಈ ಸ್ಥಳವು ವಿಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಚಿನ್ನ ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯ ಈ ಸ್ಥಳದ ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದ್ದು ಮೂಲತಃ ಅದು ವಿಜಯ ನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯವೆಂಬ ಹೆಸರು ಹೊಂದಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಹೊಯ್ಸಳರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದೊರೆಯಾಗಿದ್ದ ವಿಷ್ಣು ವರ್ಧನನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯಿಂದ ಬಂದವರಾದ ದಾಸೋಜ ಮತ್ತು ಚಾವಣ ಎಂಬ ತಂದೆ ಮಕ್ಕಳು ಅದರ ಪ್ರಮುಖ ರೂವಾರಿಗಳು. ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಸುಮಾರು 3.7 ಮೀ ಎತ್ತರದ ಚಿನ್ನ ಕೇಶವಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಯ್ಸಳ ದೊರೆ ವಿಷ್ಣು ವರ್ಧನನು ಚೋಳರ ವಿರುದ್ಧ ತಾನು ಸಾಧಿಸಿದ ವಿಜಯಗಳ ಸ್ಮಾರಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದನು. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ನಕ್ಷತ್ರಾಕಾರದ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದಾಗಿದೆ. ಹೊರಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ನಾಜೂಕಾದ ಸುಂದರ ಶಿಲ್ಪ ಪಟ್ಟಿಗಳ ಸಾಲುಸಾಲೇ ಇದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಚಾಚು ಚಾವಣಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ ಮದನಿಕಾ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಕಲಾ ನೈಪುಣ್ಯದ ಪ್ರತೀಕಗಳಾಗಿವೆ. ಚಿನ್ನ ಕೇಶವಮೂರ್ತಿಯ ಪ್ರಭಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರಗಳನ್ನು ಕಲಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹ, ಶುಕನಾಸಿಯ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರ ಮತ್ತು ನವರಂಗದ ಸ್ತಂಭಗಳು ಸುಂದರವಾಗಿವೆ. ತಿರುಗುಣಿ ತಂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತಂಭಗಳ ಮೇಲಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಮದನಿಕಾ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಅಪ್ರತಿಮ ಕಲಾಕೌಶಲ್ಯಪೂರ್ಣ ಕಲಾ ಕೃತಿಗಳಾಗಿವೆ. ಚಿನ್ನ ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕಿರುವ ವೀರನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯವು ವಿವಿಧ ಹಿಂದೂ ದೇವತೆಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕೆತ್ತನೆಯ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಕಪ್ಪೆ ಚಿನ್ನ ಗರಾಯನ ಗುಡಿ, ಸೌಮ್ಯನಾಯಕಿಯ ಗುಡಿ, ಅಂಡಾಳ ಮುಂತಾದವರ ಗುಡಿಗಳು ಹಾಗೂ ಹಲವಾರು ಮಂಟಪಗಳು ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಸುತ್ತವರಿದಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅರಳಿರುವ ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪ ಕಲಾ ಕೌಶಲ್ಯವು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದಾಗಿದ್ದು, ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ ಕಲಾ ಕೌಶಲ್ಯವು ಹೊರಮೈಯ ಕೌಶಲ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ನವರಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಪುರಾತನ ಕಾಲದ ರಥವನ್ನು ವಿಜಯನಗರದ ದೊರೆ ಶ್ರೀರಂಗರಾಯನು ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿತ್ತನೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ಈಗ ಹಳೆಯ ರಥವನ್ನು ಬದಲಿಸಿ, ಏಳು ಅಂತಸ್ತುಳ್ಳ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ಬೆಲೆಯ ಭವ್ಯವಾದ ಹೊಸ ರಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸಮಾಧಿಯು 13ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕನ್ನಡ ಕವಿ ರಾಘವಾಂಕನದೊಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಈ ಮಂದಿರದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರವು ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ಬಲಂನ ದೊರೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 1114ರಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಸುಮಾರು 700 ವರ್ಷಗಳಷ್ಟು ಅವಧಿಯ ಅಸಂಖ್ಯ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣವು ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ.

ಬೈಲಕುಪ್ಪೆ : (ಮೈಸೂರು ಜಿ ; ಹಿರಿಯಾಪಟ್ಟಣ ತಾ. ಜನ: 7,764). ಬೈಲಕುಪ್ಪೆಯು ಟಿಬೇಟಿನ ನಿರ್ವಾಹಿತರ ಪುನರ್ವಸತಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇದು ಹಿರಿಯಾ ಪಟ್ಟಣದಿಂದ 16 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಕೊಡಗಿನ ಕುಶಾಲನಗರದಿಂದ 5 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಟಿಬೇಟಿನ ನಿರ್ವಾಹಿತರ ಮೊದಲನೇಯ ಗುಂಪನ್ನು 1960ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು. ಸುಮಾರು 5,000 ಎಕರೆಯಷ್ಟು ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಸ್ವಿಸ್ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಸಹಾಯದೊಂದಿಗೆ ಸಾಗುವಳಿಗೆ ಅನುಗೊಳಿಸಿ, ನಿರ್ವಾಹಿತರಿಗೆ ಕೊಡಲಾಯಿತು. ವಿದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೇಡಿಕೆಯಿರುವಂತಹ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದ ಜಮಖಾನಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ಎರಡು ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನೇಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಬಂಜರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅವರು ಪ್ರಗತಿಶೀಲ ಯಾಂತ್ರೀಕೃತ ಸಾಗುವಳಿಯ ಕೇಂದ್ರವನ್ನಾಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಟಿಬೇಟಿನ ಜನತೆಯ ಜಾನಪದ ಕಲಾಕೂಟಗಳು ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕೇಂದ್ರಗಳು ಈ ಸ್ಥಳದ ಅಕರ್ಷಣೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿವೆ.

ಬೈಲಹೊಂಗಲ : (ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿ ; ತಾ. ಕೇ ; ಜನ: 26,465) ಈ ಸ್ಥಳ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 560 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಳಗಾವಿಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 43 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ವಿಶಾಲವಾದ ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶದ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ದ್ವಿಪು ಅಥವಾ ಎತ್ತರದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳವಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಬೈಲಹೊಂಗಲ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬೇಕು. ಹಿಂದೆ ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ 'ಕುಂದರನಾಡು' ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು. 1919ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯು ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಈ ಊರಿನ ಪಾಳು ಕೋಟೆಯ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರಾಲಯವನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ 'ಕರಿಗುಡಿ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಮೂಲತಃ ಒಂದು ಜೈನ ಬಸದಿಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ದೇಗುಲದಲ್ಲಿ ಸವದತ್ತಿ ಮತ್ತು ಬೆಳಗಾವಿಯ ರಟ್ಟಿರ 12 ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಚಿಕ್ಕಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಮರಡಿ ಬಸವಣ್ಣ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬಸವನ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಚಿನ್ನ ಬಸವಣ್ಣನು ಉಳಿವಿಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಹೋದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹಫೀಜ್ ಬಸಿ ದರ್ಗಾ ಹಾಗೂ ಒಂದು ಮಸೀದಿ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಬೈಲಹೊಂಗಲ ಪ್ರದೇಶವು ಕಿತ್ತೂರು ರಾಜ್ಯದ ಇತಿಹಾಸದೊಡನೆ ನಿಕಟ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದೆ. ಕಿತ್ತೂರು ರಾಣಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮನನ್ನು 1824ರಿಂದ 1829ರವರೆಗೆ (ಮರಣದವರೆಗೆ) ಬೈಲಹೊಂಗಲದ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಬಂಧಿಸಿಡಲಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿಯ ಕಲ್ಮಠವೆಂಬ ವೀರಶೈವ ಮಠದಲ್ಲಿ ಈ ವೀರಾಗ್ರಣಿಯ ಸಮಾಧಿಯಿದೆ. ತಿಪ್ಪೆ ಮಠವು ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತದೆ. ವ್ಯಾಪಾರ-ವಾಣಿಜ್ಯಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಬೈಲಹೊಂಗಲ ಹೆಸರನುಸಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಹಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಶೈಲಿಯ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಪತ್ತೆಯಾಗಿವೆ. ಸಂಗೊಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿಭುಜ ಗಣೇಶ,

ಇಟಿಗಿಯ ಕೇಶವವೇನರ ಶಿಲ್ಪ ಐಣಿಯ ಹನುಮಾನ್, ಹೊಳೆ ನಾಗಲಾಪುರದ ಸೂರ್ಯ, ಕುರಗುಂದದ ವರ್ಧಮಾನ ಶಿಲ್ಪ ಹಾಗೂ ಸವಟಿಗಿಯ ವಿರಗಲ್ಲು ಹಾಗೂ ಮಹಾಸತಿ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಹೆಸರಿಸಬಹುದು.

ಬ್ಲಫ್ : (ಮಂಡ್ಯ ಜಿ; ಮಳವಳ್ಳಿ ತಾ.) ಬ್ಲಫ್ ಎಂಬುದು 1902ರಲ್ಲಿ ಅರಂಭವಾದ ಜಲ ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಸರ್ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ವಿದ್ಯುತ್ ಕೇಂದ್ರ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಮಳವಳ್ಳಿ-ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಮಳವಳ್ಳಿಯಿಂದ ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ವಿದ್ಯುದುತ್ಪಾದನಾ ಕೇಂದ್ರವು ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ಹಳೆಯದಾದ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದ್ದು, ಅದು 42,000 ಕಿ ವ್ಯಾ ನಷ್ಟು ಶಕ್ತಿ ಉತ್ಪಾದನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಹೊಂದಿದೆ. ವಿದ್ಯುಜ್ಜನಕ ಕೇಂದ್ರದ ಯಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸರಬರಾಜು ಮಾಡಲು ನೀರಿನ ಕೊಳವೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಲು ಅನುಕೂಲ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ 450 ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಬ್ಲಫ್ (ಕಡಿದಾದ ಕಣಿವೆ)ನ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಇದಕ್ಕೆ ಬ್ಲಫ್ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಟ್ರಾಲಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಕೆಳಗಿಳಿದು ಹೋಗಿ ಸಂದರ್ಶಕರು ವಿದ್ಯುಜ್ಜನಕದ ಕಾರ್ಯ ವಿಧಾನವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಮೇಲ್ನುದಿಯಿಂದ ಕೆಳಗಿನ ತುದಿಯವರೆಗಿನ ಟ್ರಾಲಿ ಮಾರ್ಗದ ದೂರ 750 ಅಡಿಗಳಷ್ಟಿದೆ. ಬ್ಲಫ್ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದ ವಿಹಾರ ದಾನುವಾಗಿದೆ. ಶಿವಸಮುದ್ರ ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಕರ್ಷಕ ಜಲಪಾತಗಳಿವೆ. ಕಾವೇರಿಯ ಪಶ್ಚಿಮ ವಾಹಿನಿಯ ಗಗನಚುಕ್ಕೆ ಜಲಪಾತವು ಬ್ಲಫ್‌ನಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಮಳವಳ್ಳಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿದೆ. ಕಾವೇರಿಯ ಪೂರ್ವ ವಾಹಿನಿಯಾಗಿ ಭರತಚುಕ್ಕೆ ಜಲಪಾತ ವಿದ್ದು (ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ತಾಲೂಕು) ಅದರಲ್ಲಿ ನೀರು ರಭಸದಿಂದ 30 ಅಡಿ ಎತ್ತರದಿಂದ ಧುಮುಕುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ಜಲಪಾತಗಳು ಕೂಡಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿಯುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿವೆ. ಈ ಶಿವಸಮುದ್ರ ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿರುವ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯವು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ಬೃಹತ್ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ದೇವತೆಯನ್ನು ಜಗನ್ನೋಹನ ರಂಗನಾಥ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದ್ದು, ಆ ಮೂರ್ತಿಯು ವಿಶ್ರಮಿಸುವ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಎಂಟು ಅಡಿ ಉದ್ದವಾಗಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಮಧ್ಯರಂಗ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾವೇರಿ, ತಕ್ಷಕ ಸರ್ಪ, ರಾಮಾನುಜಾ ಚಾರ್ಯ, ಆಳ್ವಾರರು ಮುಂತಾದವರ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬೃಹದಾಕಾರದ ಸುಗ್ರೀವನ ಪ್ರತಿಮೆಯೊಂದು ಅಲ್ಲಿದೆ. ಉನ್ನತವಾದ, ವಿವರವಾದ ಹಾಗೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಕಲಾಕುಸುರಿನ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಮಹಾ ದ್ವಾರವನ್ನುಳ್ಳ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವೂ ತುಂಬ ದೊಡ್ಡದಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಗಣೇಶ ಹಾಗೂ ಬಾಲಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯರ ಸುಂದರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿವೆ. ಈ ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಧಾನ ಕೋಟೆ

ಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಉಮ್ಮತ್ತೂರಿನ ದೊರೆಗಳಿಗೆ ಸೋಮೇಶ್ವರನು ಕುಲದೇವತೆಯಾಗಿದ್ದನು. ಅಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲಿಮ್ ಸಂತ ಪೀಠ ಸಾಹಿಬನ ಒಂದು ಗೋರಿಯಿದೆ. ಭರಚುಕ್ಕೆ ದರ್ಗಾ ಮತ್ತು ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರದೇಶವು ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ತಾಲೂಕಿನ ಪಾಳ್ಯ ಹೋಬಳಿಗೆ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಶಿವಸಮುದ್ರದ ಸಮೀಪದ ಸತ್ಯಗಾಲ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಾಗದದ ಕಾರ್ಖಾನೆಯಿದೆ.

ಬ್ಯಾಡಗಿ : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 17,933) ಬ್ಯಾಡಗಿ ನಗರವು ಧಾರವಾಡದಿಂದ 112 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ, ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 323 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪುರಸಭೆಯನ್ನು 1879ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಕ್ರಿ.ಶ. 902ನೇಯ ವರ್ಷದ ಶಾಸನವು, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ದೊರೆ ಎರಡನೇಯ ಕೃಷ್ಣನ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು ಎರಡು ಶಾಸನಗಳು ಚಾಳುಕ್ಯ ಅರನೇಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಹಾಗೂ ಸೇಠುಣ ಸಿಘಂಜನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಇತ್ತೀಚಿನ ಶಾಸನವೊಂದು ಗೌಡಿಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಎರಡು ಬಣಗಳ ವಿವಾದದ ಕುರಿತು ನೆರೆಯ ಹಳ್ಳಿಗಳ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಸಭೆಯು ಇತ್ತ ನಿರ್ಣಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವಂತಹ ಪ್ರಾಚೀನ ಅವಶೇಷಗಳೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಅದರೂ ನಗರದ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದವುಗಳೆಂದರೆ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ (ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಂಡಿದೆ) ಮತ್ತು ಕಲ್ತೇಶ್ವರ. ವಿರಭದ್ರ, ಬಸವಣ್ಣ, ಗ್ರಾಮ ದೇವತೆ ಮತ್ತು ದುರ್ಗಾ ದೇವಿಯ ಗುಡಿಗಳಿದ್ದು, ಎಲ್ಲವೂ ಆಧುನಿಕ ಕಟ್ಟಡಗಳಾಗಿವೆ. ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಬ್ಯಾಡಗಿಯು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಬ್ಯಾಡಗಿಯಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 15 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕಾಗಿನೆಲೆ ಎಂಬುದು ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇನ್ನೊಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತಿಯ ಊರಾಗಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಅದಿಕೇಶವ, ಕಾಳಹಸ್ತೀಶ್ವರ, ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ, ಸಂಗ ಮೇಶ್ವರ, ಸೋಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ವಿರಭದ್ರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ 12 ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಸಂಖ್ಯೆ ಶಾಸನಗಳು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವುಗಳಾಗಿದ್ದು, ಒಂದು ಕ್ರಿ.ಶ. 1282 ಇಸ್ವಿಯ ಶಾಸನವು ಸೇಠುಣ ರಾಮಚಂದ್ರನ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಮಂದಿರಗಳನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದಾದ ಕೊಂಡಪ್ಪ ಮತ್ತು ವೆಂಕಪ್ಪ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಕಟ್ಟಿಸಿದುದಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. 16ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಆಗಿ ಹೋದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಹರಿದಾಸ ಮತ್ತು ಕವಿಯಾಗಿದ್ದ ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಗಿನೆಲೆ ಅದಿಕೇಶವ ಎಂಬ ಅಂಕಿತವಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಭಂಡಾರಕೇರಿಸ್ವಾಮಿಯವರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಗುಡಿಯಿದ್ದು, ಮೂಲತಃ ಅದು ಜೈನ ಮಂದಿರವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಟ್ಟಿಳ: (ಉ. ಕ. ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 25,666) ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ದಕ್ಷಿಣದ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಭಟ್ಟಿಳವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 452 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲ ದಲ್ಲಿ ಭಟ್ಟಿಳವನ್ನು ಸುಸಗಡಿ ಗ್ರಾಮ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಭಟ್ಟಿಳವು ಒಂದು ಸಣ್ಣ ನದಿಯು ತೀರದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಬುಕನನ್ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿಜಯನಗರದ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅದು ಪಶ್ಚಿಮ ಕರಾವಳಿಯ ಒಂದು ಮಹತ್ವದ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. 14ನೇಯ ಶತಮಾನದಿಂದೀಚೆಗೆ ಭಟ್ಟಿಳವು ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದ ಹಾಡುವಳ್ಳಿಯ ಸಾಳುವ ದೊರೆಗಳು ಅಧೀನವಾಗಿತ್ತು. ಬರ್ಬೀನಾ ಮತ್ತು ಪಾಯಿಸಾರಂಜಹ ಅನೇಕ ವಿದೇಶೀ ಪ್ರವಾಸಿಕರು ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಭೆಟ್ಟಿಯಿತ್ತು, ಅಲ್ಲಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಂದ ವಿಜಯನಗರ ರಾಜಧಾನಿಯವರೆಗಿನ ಒಳಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕುರಿತು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಪೋರ್ಚುಗೀಸರು ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ವ್ಯಾಪಾರಿ ಮಳಿಗೆಯನ್ನು ತೆರೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ಅದನ್ನು ವಿನಮ್ರ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದ್ದನು. ಅನಂತರ, ಹಾಡುವಳ್ಳಿಯ ರಾಣಿ ಚನ್ನಾದೇವಿಯನ್ನು 1542ರಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿ ಪೋರ್ಚುಗೀಸರು ಭಟ್ಟಿಳವನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ನಾಮಗೊಳಿಸಿದರು. 1670ರಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಭಟ್ಟಿಳದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವ್ಯಾಪಾರೀ ಮಳಿಗೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಮುಂದೆ ಭಟ್ಟಿಳವು, ಹೈದರ್ ಅಲಿ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನರ ವಶವಾಯಿತು. ಹಾಡುವಳ್ಳಿ ದೊರೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಕೆಲವು ಜೈನ ಬಸದಿಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ, ಅವು 1542ರ ನಂತರ ನಿರ್ಮಿತವಾದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಭಟ್ಟಿಳದ ಜೈನ ಕಟ್ಟಡಗಳೆಲ್ಲ ದೊಡ್ಡದಾದ ಚಂದ್ರನಾಥೇಶ್ವರ ಬಸದಿಯನ್ನು ಜಟ್ಟಿಪ್ಪನಾಯಕನೆಂಬಾತನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರ ಮಂಟಪ, ಸಭಾ ಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಿವೆ. ಗುಡಿಯ ಒಳಗಡೆ ಜಟ್ಟಿಪ್ಪನಾಯಕನ ನಾಲ್ಕು ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಪಾರ್ಶ್ವ ನಾಥ ಬಸದಿಯು ಇನ್ನೊಂದು ಮಹತ್ವದ ಜೈನ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಭಟ್ಟಿಳದಲ್ಲಿ ಆದಿನಾರಾಯಣ, ಚೋಳೇಶ್ವರ, ನರಸಿಂಹ, ತಿರುಮಲ, ಅಡಕೆ ನಾರಾಯಣ ಎಂಬ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಜನಪ್ರಿಯ ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದ್ದು, ಹೆಚ್ಚಿನ ದೇವಾಲಯಗಳ ಮೇಲೆ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲ್ಭಾಗವಣಿಗಳಿವೆ. ಖೇತಪ್ಪಯ್ಯ ನಾರಾಯಣ ಗುಡಿಯು ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿರುವ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದ್ದು, ಅದರ ಹೊರ ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ರಾಮಾಯಣದ ಕಥೆಗಳು ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನದ ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಇತ್ತೀಚಿನ ಕಾಲದ ಕೈಸ್ತ ದೇವಾಲಯವೊಂದಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಹಲವು ಮಸೀದಿಗಳಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಜಮಾ ಮತ್ತು ಸುಲ್ತಾನ ಮಸೀದಿಗಳು ವಿಶ್ವಾಸನೀಯವಾಗಿವೆ. ಕೋಂಕಣಿ

ಭಾಷೆಯ ಮುಸ್ಲಿಮರಾದ ನವಾಯತರು ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಅರಬರನ್ನು ಹೋಲುವ ಅವರು ವ್ಯಾಪಾರ ವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಭಟ್ಟಿಳದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಅರು ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕವಾದ ದ್ವೀಪವಿದೆ. ಅದು ಜಾಲಿಕುಂಡ ಅಥವಾ ಹಾಗ್ ದ್ವೀಪವೆಂದು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದ್ದು, 91 ಮೀ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ನೇತ್ರಾಣಿ ದ್ವೀಪವೆಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ದ್ವೀಪವಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಜಾಲಿಕುಂಡದ ಬಳಿಯಿಂದ ತಲಪಬಹುದು. 'ಪಿಜನ್ ಆಯ್‌ಲಾಂಡ್' ಅಂದರೆ 'ಪಾರಿವಾಳಗಳ ದ್ವೀಪ'ವೆಂದು ಬ್ರಿಟಿಷರಿಂದ ವರ್ಣಿತವಾದ ಅದು ಇನ್ನೊಂದು ರಮ್ಯ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಭಟ್ಟಿಳದಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ಸಂಗೀತಪುರವೆಂದೂ ಹೆಸರು ಪಡೆದಿದ್ದ ಹಾಡುವಳ್ಳಿಯು ಭಟ್ಟಿಳದಿಂದ 19 ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಭಟ್ಟಿಳ-ಸಾಗರ ಮಾರ್ಗದ ಮೇಲಿದೆ. 14 ರಿಂದ 16ನೇಯ ಶತಮಾನಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಳುವರು ಈ ಊರಿನಿಂದ ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಾಡುವಳ್ಳಿಯು ಚಂದ್ರಗಿರಿ ಹಾಗೂ ಇಂದ್ರಗಿರಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಗುಡ್ಡಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಬಿಳಿಗಿ ಮತ್ತು ಸ್ವಾದಿಯ ಅರಸರು ಇಲ್ಲಿನ ಜೈನ ಮಠಗಳ ಭಕ್ತರಾಗಿದ್ದರು. ನೇಮಿನಾಥ ಬಸದಿ, ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿ, ಪಾರ್ಶ್ವ ನಾಥ ಬಸದಿ ಮುಂತಾದವು ಹಾಡುವಳ್ಳಿಯ ಪ್ರಮುಖ ಜೈನ ಕಟ್ಟಡಗಳಾಗಿವೆ. ಐದು ಸ್ತಂಭಗಳುಳ್ಳ ಮಂಟಪವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಇಲ್ಲಿನ ಮಾನಸ್ತಂಭವು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ಎತ್ತರವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗಿದೆ. 24 ತೀರ್ಥಂಕರರ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿರುವ ಪದ್ಮಾವತಿ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಸಾಲಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದೆ. ಈ ಮಂದಿರದ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಹಲವು ವೀರಗಲ್ಲು, ನಿಷಿಧಿ ಕಲ್ಲುಗಳಿವೆ.

ಭದ್ರಾವತಿ: (ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 1,30,159) ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಪುರ, ಬೆಂಕಿಯಪುರ ಮತ್ತು ವಂಕಿಪುರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಭದ್ರಾವತಿಯು ಭದ್ರಾನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಶಿವಮೊಗ್ಗ ನಗರದಿಂದ 16 ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರದಿಂದ 256 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಇಲ್ಲಿನ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯವು 13ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದ್ದು, ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಮೂರು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳು ಮತ್ತು ಮೂರು ಶುಕನಾಸಿಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಇದು ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಕಬ್ಬಿಣ ಮತ್ತು ಉಕ್ಕಿನ ಕಾರಖಾನೆ ನಿಯಮಿತ (ಈಗ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯ ಕಬ್ಬಿಣ ಮತ್ತು ಉಕ್ಕಿನ ಕಾರಖಾನೆ) ಇದ್ದು ಇದು ಬೀಡು ಕಬ್ಬಿಣ, ಮೆದು ಉಕ್ಕು ಹಾಗೂ ಮಿಶ್ರಧಾತುಗಳ ಉತ್ಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತೀದಿನ 60 ಟನ್ನುಗಳಷ್ಟು ಉತ್ಪಾದನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಸಿಮೆಂಟ್ ಕಾರಖಾನೆಯನ್ನು 1938

ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೈಸೂರು ಕಾಗದ ಕಾರಖಾನೆಯನ್ನು ಸಂಯುಕ್ತ ಬಂಡವಾಳ ಹೂಡಿಕೆ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿ 1936 ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಅಖಿಲ ಭಾರತ ಅಕಾಶ ವಾಣಿಯ ಉಪಕೇಂದ್ರವೊಂದಿದೆ. ಭದ್ರಾ ಯೋಜನಾ ಬಡಾವಣೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಸಿಂಗನಮನೆಯು (ಜನ: 4,313) ಭದ್ರಾತಟಿಯಿಂದ 18 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಭದ್ರಾ ಯೋಜನೆಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು 1947ರಲ್ಲಿ ಆರಂಭಿಸಿ, 1972ರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು. ಅಣಕಟ್ಟಿನ ಕಲ್ಲು ಕಟ್ಟಡದ ಎಡ ಅರ್ಧಭಾಗ ಮತ್ತು ಎಡಗಾಲುವೆಯ ವಿದ್ಯುದಾಗಾರಗಳು ಇಲ್ಲದ್ದರೆ, ಅಣಕಟ್ಟಿನ ಕಟ್ಟಡದ ಉಳಿದ ಭಾಗ ಮತ್ತು ಬಲ ಗಾಲುವೆಯ ವಿದ್ಯುದಾಗಾರಗಳು ನೆರೆಯ ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣದ ಪ್ರಗತಿಯ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ 1978ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯವು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸ್ನಾತಕೋತ್ತರ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದೆ.

ಭಾಗಮಂಡಲ : (ಕೊಡಗು ಜಿ; ಮಡಿಕೇರಿ ತಾ. ಜನ: 1,994) ಭಾಗಮಂಡಲವು ಮಡಿಕೇರಿಯಿಂದ 38 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 288 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿ. ಪರಂಪರಾಗತ ಪ್ರತೀತಿಯಂತೆ ಈ ಊರಿಗೂ ಭಗಂಡ ಎಂಬ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಗೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಭಗಂಡ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕಾವೇರಿ ಮತ್ತು ಕನ್ನಿಕಾ ನದಿಗಳ ಸಂಗಮಸ್ಥಳ ಇರುವುದು ಇಲ್ಲಿಯೇ. ಸುಷೋಣಿ ಎಂಬ ಗುಪ್ತವಾಹಿನಿಯು ಈ ಎರಡು ನದಿಗಳ ಸಂಗಮದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸೇರುತ್ತದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಇದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಈ ಸ್ಥಳವು ತ್ರಿವೇಣಿ ಸಂಗಮವೆಂದು ಜನಾಧರಣೀಯವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ನದಿಗಳ ಸಂಗಮದ ಸಹವಲ್ಲಿಯೇ ಈಶ್ವರ, ಗಣಪತಿ, ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಮುಖ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇವೆ. ಈ ನದಿಗಳು ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಗಳು ಅಸಂಖ್ಯ ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತುಲಾ ಸಂಕ್ರಮಣದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆವ ಕಾವೇರಿ ಪೂಜಾಪರ್ವ (ಕಾವೇರಿ ತೀರ್ಥೋದ್ವೇಷ) ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತವೆ. ಭಗಂಡೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಅವರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಮಿಳು ಶಾಸನವಿದೆ. ಬ್ರಿಪ್ತುಸುಲ್ತಾನನು ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅವರಣವನ್ನು 1785 ಮತ್ತು 1790ರ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೋಟಿಯನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯದ ಸಣ್ಣ ತುಕಡಿ ಯೊಂದನ್ನು ಇರಿಸಿದ್ದನು. ಭಾಗಮಂಡಲವನ್ನು ಆತನು ಅಫಜಲಾಬಾದ ಎಂದೂ ಕರೆದಿದ್ದನು. ಆದರೆ, 1790ರಲ್ಲಿ ಈ ಕೋಟಿಯಾಗಿದ್ದ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕೊಡಗಿನ ದೊಡ್ಡ ವೀರ ರಾಜೇಂದ್ರನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಈ ಘರ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜನೇ ಸಮಾಪದ ಗುಡ್ಡದ ತುದಿಯಿಂದ ಮೊದಲು ಭಿರಿಗಿ

ಯನ್ನು ಹಾರಿಸಿದಾಗ ಈ ದೇವಾಲಯ ಶಿಖರದ ಮೂರು ತಾಮ್ರದ ಹಾಳೆಗಳು ನಾಶವಾದವು. ಅನಂತರ ಅವನು ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಬೆಳ್ಳಿಯ ಹಾಳೆಗಳನ್ನು ಹೊದಿಸಿದನು. ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳು ಮೊದಲು ಸಂಗಮದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ನಂತರ ತಮ್ಮ ಅಗಲಿದ ಪೂರ್ವಜರಿಗೆ ತರ್ಪಣವನ್ನು ನೀಡುವರು. ಅನಂತರ ಅವರು ತಲಕಾವೇರಿಯಲ್ಲಿ ಪವಿತ್ರಸ್ನಾನ ಮಾಡಲು ಗುಡ್ಡವನ್ನೇರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ಪದ್ಧತಿಯ ಜೇನು ಸಾಕಣೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರಾತ್ಯಕ್ಷಿಕೆ, ಸಂಶೋಧನೆ ಮತ್ತು ತರಬೇತಿ ಕೇಂದ್ರವೊಂದಿದೆ.

ಭಾಲ್ಕಿ : (ಬಿದರೆ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 13,099) ಭಾಲ್ಕಿಯು ಬಿದರೆಯಿಂದ 40 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 722 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಭಲ್ಲುಂಕೆ, ಭಾಲಿಕಿ ಮತ್ತು ಭಾಲಿಕ್ಕೆ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶರಣ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕುಂಬಾರ ಗುಂಡಯ್ಯನ ಮೂಲ ಸ್ಥಳವಿದು. ನಿರ್ಮಾಮನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪೈಗಾ ತಾಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಭಲ್ಲೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಬಸವೇಶ್ವರ, ಕುಂಭೇಶ್ವರ, ಬಲನುರಿ ಗಣಪತಿ ಮುಂತಾದ ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ೯೦೦೦ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹಾಗೂ ಬಲಗಡೆ ಹೊರಳಿರುವ ಸೊಂಡಿಲಿನ ಗಣಪತಿ ವಿಗ್ರಹವು ಅಪೂರ್ವದ್ದಾಗಿದೆ. ಈ ನಗರದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ರಾಮಚಂದ್ರ ಜಲ್ಲಾರ ಎಂಬ ಸರದಾರನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ನೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಭಟನಾಬ್ರ ಎಂಬುದು ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು, ಅದು ಭಾಲ್ಕಿಯಿಂದ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಗುರುಬಸವೇಶ್ವರ ಮಠ ಇವೆ. ಭಾಲ್ಕಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 30 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಚಲಾಪುರ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸುಂದರ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಚಲಮ್ಮಾ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಭಾಲ್ಕಿಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ 20 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಖಾನಾಪುರವು ಮೈಲಾರ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದು ಪರಿಚಿತವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಮೈಲಾರಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಗುಡಿಯಿದ್ದು, ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಯನ್ನು ಮಹಾಭೈರವ ಮೈಲಾರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಚಾಳುಕ್ಯ ದೊರೆ ಎರಡನೇಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನು ತನ್ನ ಸಿಂಹಾಸನಾರೋಹಣ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೆಲವೊಂದು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಈ ಗುಡಿಗೆ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವಂತೆಯೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಮಂದಿರದ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವನ್ನು ಅಹಲ್ಯಾಬಾಯಿ ಹೋಳ್ಯರಳು ಕಟ್ಟಿಸಿದಳೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಖಟಕಚಿಂಚೋಳಿಯು ಭಾಲ್ಕಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 24 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ 13ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ವೀರಶೈವ ಹುಲಿಕುಂಟೆ ಮಠವಿದೆ. ಭಾಲ್ಕಿಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ನಾವದಗಿಯು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ

ಶರಣ ರೇವಪ್ಪಯ್ಯನ ಜನ್ಮಸ್ಥಳವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿದೆ. ಭಾಲ್ಕಿಯಿಂದ ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 19 ಕಿಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ವಿದೆ.

ಮಂಗಳೂರು : (ದ. ಕ. ಜಿ; ಜಿ. ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 3,06,078) ಮಂಗಳೂರು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 365 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಬೆಂಗಳೂರು ಮತ್ತು ಮುಂಬೈಗಳಿಗೆ ವಿಮಾನ ಸೌಕರ್ಯವಿದೆ. ಇದು ನೇತ್ರಾವತಿ ಮತ್ತು ಗುರುಪುರ ಎಂಬ ಎರಡು ನದಿಗಳ ಸಂಗಮ ಮತ್ತು ಅಳವೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಇದನ್ನು ತುಳು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡಿಯಾಲ ಮತ್ತು ಕುಡ್ಲ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇವು ನದಿಗಳ ಸಂಗಮ ಮತ್ತು ಅವುಗಳು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ವಿದೇಶೀಯ ಬರವಣಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದರ ಹೆಸರು ಮಂದೆಗೊರಾ, ಮಂಜರೂರ್ ಮತ್ತು ಮಂಗರೂತ್ ಮುಂತಾದ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ದೊರಕುತ್ತದೆ. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಕಥನಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಬರಲು, ಹತ್ತನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸಿದ್ದ ಮಂಗಳಾದೇವಿ ಎಂಬ ರಾಣಿಯೇ ಕಾರಣ. ಈಕೆಯು ನಾಥಪಂಥದ ಆನುಯಾಯಿಯಾದಳು. ಆದರೆ ಶಾಸನಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಇದಕ್ಕೆ ಆ ಹೆಸರು ಅದಕ್ಕೂ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೇ, ಅಂದರೆ ಏಳನೇಯ ಶತಮಾನ ದಿಂದಲೇ ಇದ್ದಿತೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಮಂಗಳಾದೇವಿ ಮಂದಿರವು ಮೊದಲು ಅತ್ತಾವರದ ಬಲ್ಲಾಳರಿಂದ ಕಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, 968ರಲ್ಲಿ ಅಳುಪ ದೊರೆ ಎರಡನೇಯ ಕುಂದವರ್ಮನಿಂದ ಇದು ಪುನರ್ನಿರ್ಮಾಣ ಹೊಂದಿತು. ಈಗಿನ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಇಕ್ಕೇರಿ ನಾಯಕರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಯಿತೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶಗಳೊಡನೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ರೇವು ಪಟ್ಟಣ ವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ಅನೇಕ ವಿದೇಶೀಯ ಲೇಖಕರು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕೋಟೆಗಳು ಇದ್ದವೆಂದು ಈಗ ದೊರೆತಿರುವ ಮಾಹಿತಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ : 1) ಇಕ್ಕೇರಿಯ ಬಸಪ್ಪನಾಯಕನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮಂಗಳೂರು ಕೋಟೆ, 2) ಲೈಟ್‌ಹೌಸ್ ಬೆಟ್ಟದ ಕೋಟೆ, 3) ಹದಿನಾರನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಮಳಿಗೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪೋರ್ತುಗೀಸರಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಸಂತ ಸೆಬಾಸ್ಟಿಯನ್ ಕೋಟೆ ಮತ್ತು 4) ಬಂಗ ನಾಯಕನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಉರ್ದುಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಬಂಗರಕೋಟೆ. ಈ ಮೊದಲನೇಯ ಎರಡು ಕೋಟೆಗಳ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಇಂದಿಗೂ ನೋಡಬಹುದು. ಬಹಳ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಅಳುಪರು ಮಂಗಳೂರನ್ನು ತಮ್ಮ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಂಗಳೂರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ರಾಜ್ಯಪಾಲನು

ಇಲ್ಲಿಂದ ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಂಡಲಿಕ ಬಂಗರಾಜರ ವಶದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳ ಇದ್ದಿತು. ಹೈದರ್‌ಅಲಿಯಿಂದ 1763ರಲ್ಲಿ ಅಕ್ರಮಿತವಾಗುವವರೆಗೆ ಈ ಪ್ರದೇಶವು ವಿಜಯನಗರದ, ನಂತರ ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಯೇ ಇತ್ತು. ಗುರುಪುರ ನದಿಗೆ ಯುದ್ಧ ನೌಕೆಗಳು ಬರುವುದನ್ನು ತಡೆಯಲು ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನು ಕಾವಲುಕೋಟೆಯಾದ ಸುಲ್ತಾನ್ ಬತೇರಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಊರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಲೈಟ್‌ಹೌಸ್ ಬೆಟ್ಟವಿದ್ದು, 1900ರಲ್ಲಿ ಹೊಸ ದೀಪಸ್ತಂಭವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಯಿತು. ಕದ್ರಿಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಮಂಜುನಾಥ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಜೋಗಿ ಮಠಗಳಿವೆ. ಈ ಮಠದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ನಾಥಪಂಥದ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕಂಚಿನ ವಿಗ್ರಹಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೇಯ ಶತಮಾನದ ಅವಲೋಕಿತೇಶ್ವರನ ಕಂಚಿನ ಶಿಲ್ಪವು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುದು. ಇಲ್ಲಿನ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವು ನೇಪಾಲಿ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಚರ್ಚುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇಂಟ್ ಜೋಸೆಫ್ ಥಿಯೋಲಾಜಿಕಲ್ ಸೆಮಿನರಿ, ಬೋಳಾರ ದಲ್ಲಿರುವ ಮೋಸ್ಕೋ, ಹೋಲಿ ರೋಸರಿ ಚರ್ಚು, ಅಸಾಧಾರಣ ಚಿತ್ರ ಗ್ಯಾಲರಿಯಾದ ಸೇಂಟ್ ಎಲೋಸಿಯಸ್ ಕಾಲೇಜಿನ ಚರ್ಚು (1885), ಬಲ್ಲಾಳದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಂತಿ ಕಥೀಡ್ರಲ್ (1862) ಹೆಸರಿಸಬೇಕಾದವು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಮುಸೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜುಮ್ಮಾ ಮಸೀದಿ, ಜೀನತ್ ಬಕ್ವಾ ಮಸೀದಿ, ಲೈಟ್‌ಹೌಸ್ ಬೆಟ್ಟದ ಈದ್‌ಗಾ ಮಸೀದಿ, ಡೋಂಗರಕೇರಿಯ ಶಮೀರ್ ಮಸೀದಿಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾದವು. ಇದು ರೊಡ್ಡ್ ವಾಣಜ್ಯ, ವಿದ್ಯಾ ಮತ್ತು ಕೈಗಾರಿಕಾ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸೇವಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ನಗರ ಕಾರ್ಪೊರೇಶನ್ ನಾಗರಿಕ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಿದೆ. ಶಕ್ತಿನಗರದಲ್ಲಿರುವ ರಮಾ ಶಕ್ತಿ ಮುಷನ್ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಗಮನಾರ್ಹ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಕೇಂದ್ರ. ವೆಂಕಟರಮಣ, ಮಹಾಮಾಯಾ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ, ವಿಶೋಬ, ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರ, ತ್ರಿಶೂಲೇಶ್ವರ, ಪಂಚಲಿಂಗೇಶ್ವರ, ಗೋಕರ್ಣನಾಥ, ಕಾಳಿಕಾಂಬಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಇತರ ದೇವಾಲಯಗಳು. 1968ರಲ್ಲಿ ಕೊಣಾಜಿಯಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಸ್ನಾತಕೋತ್ತರ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಇದು ಮಂಗಳೂರಿನಿಂದ 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಮಂಗಳಗಂಗೋತ್ರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಈಗ ಇದು ಮಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದಾಲಯದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಮಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಸರಕಾರಿ ಮ್ಯೂಸಿಯಂ, ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಮೀನುಗಾರಿಕೆ ಕಾಲೇಜು, ಮಂಗಳೂರು ಕೆಮಿಕಲ್ಸ್ ಮತ್ತು ಫರ್ಟಿಲೈಸರ್ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಅನೇಕ ಹೆಂಚಿನ ಮತ್ತು ಗೇರುಬೀಜದ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳು, ಹೊಸ ಮತ್ತು ಹಳೆಯ ರೇವು ಪಟ್ಟಣ, ಬೆಂಗ್ರಿ, ಬೀಚು ಮುಂತಾದ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ಸ್ಥಳಗಳಿವೆ. ಮೀನುಗಾರಿಕೆ, ಬೀಡಿ ಸುತ್ತುವುದು, ತೆಂಗಿನ ನಾರಿನ ಕೆಲಸ ಮುಂತಾದವು ಜನಗಳ ಮುಖ್ಯ ಕಸಬು. ಬಜ್ಜೆ : (ಜನ: 4,580) ಮಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 25

ಕಿಮಾ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ. ಇಲ್ಲಿ ವಿಮಾನ ನಿಲ್ದಾಣವಿದೆ. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಬಜ್ಜೆ ಜಲಪಾತವಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಗಮನಾರ್ಹ ಸ್ಥಳಗಳು ಹೀಗಿವೆ: ಕಟೀಲ್ (ಜನ: 1,448) ಎನ್ನುವುದನ್ನು ನಂದಿನಿ ನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕೊಂಡೆಮೂಲ ಎನ್ನುವ ಕಂದಾಯ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಉಪಗ್ರಾಮವಾಗಿದ್ದು, ಮಂಗಳೂರಿನಿಂದ 27 ಕಿ.ಮೀ. ದೂರ ದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ದುರ್ಗಪರಮೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯ ವಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಕಟ್ಟಲಾದ ಕಲ್ಲಿನ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಕಾರ್ಕಳದ ರಂಜಾಳ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಶೆಟ್ಟಿ ಅವರು ಕೆತ್ತಿರುವ ಸುಂದರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಮಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸುರತ್ಕಲ್ (ಜನ: 25,998-1981) ನಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಸದಾಶಿವ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಸುಮಾರು ಡಿಸೆಂಬರ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ರಘೋತ್ಸವ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಕಡಲ ತೀರವಿದೆ. 1960ರಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ರೀಜನಲ್ ಇಂಜಿನಿಯರಿಂಗ್ ಕಾಲೇಜು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಮೇಲೆ ಈ ಊರಿನ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯು ಹೆಚ್ಚಿದೆ. ಉಲ್ಲಾಳ (ಜನ: 25,502-1981)ವು ಮಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 375 ಕಿಮೀ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ನೇತ್ರಾವತಿ ನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿದೆ. ಪುತ್ತಿಗೆಯ ಚೌಟಿ ರಾಜವಂಶದ ಶಾಖೆಯೊಂದು ಉಲ್ಲಾಳದಿಂದ ರಾಜ್ಯವಾಳಿತು. ಈ ರಾಜವಂಶದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದರೆ, ಹದಿನಾರನೇಯ ಶತಮಾನದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಆಳಿದ ಅಬ್ಬಕ್ಕದೇವಿ. ಶೂರಕೂ, ದೇಶಭಕ್ತಿ ಪರಕೂ ಆದ ಈ ರಾಣಿಗೆ ಫೋರ್ತುಗೀಸರೂ ಹೆದರುತ್ತಿದ್ದರು. ಉಲ್ಲಾಳದ ಸೋಮನಾಥನು ಚೌಟಿ ರಾಜವಂಶದವರ ಆರಾಧ್ಯ ದೈವ. ಇಲ್ಲಿ ಅರಮನೆಯ ಮತ್ತು ಕೋಟೆಯು ಅನಶೇಷಗಳಿವೆ. ಸೋಮನಾಥ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸುಂದರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಕಡಹಿನ ಜಾಗದಿಂದ ಸುಮಾರು ಒಂಬತ್ತು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಬಹುಶಃ ಉಲ್ಲಾಳದ ರಾಣಿಯ ಭದ್ರ ನೆಲೆಯಾಗಿದ್ದ ಉಚ್ಚಲಕೋಟೆಯಿದೆ. ಭೈರವರಸ ಒಡೆಯರು ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅರಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದರು. ಸುಮಾರು 400 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಮದೀನದಿಂದ ಉಲ್ಲಾಳಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದ ಸಂತ ಸೈಯದ್ ಮಹಮದ್ ಶರಿಫುಲ್ ಮದನಿಯವರ ಖ್ಯಾತ ದರ್ಗಾ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಸಂತನ ಮರಣಾನಂತರ ಕಟ್ಟಲಾದ ಈ ದರ್ಗಾವನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಬಾರಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಮತ್ತು ಕಟ್ಟಲಾಯಿತು. ಈಗಿರುವ ಎತ್ತರವಾದ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು 1970ರಲ್ಲಿ ಹೈದರಾಬಾದಿನ ಶಿಲ್ಪಿ ಫಯಾಸುದ್ದೀನ್ ಅಹಮದ್ ಅವರು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ ಪಂಚಾಯಿತಿ ಇದೆ. ಮೂಲ್ಕಿ (ಜನ: 12,098-1981): ಮೂಲ್ಕಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪಂಚಾಯಿತಿ ಇವೆ. ಇದು ಮಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 29 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ, ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ 394 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು,

ಮೂಲ್ಕಿ ನದಿಯ ದಕ್ಷಿಣ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಇದು ಹಿಂದೆ ಸಾವಂತ ಮನೆತನದವರ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಸೀಮಂತೂರಿನ (ಮೂಲ್ಕಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರ ದಲ್ಲಿದೆ) ಜನಾರ್ದನಸ್ವಾಮಿಯು ಸಾವಂತರ ಆರಾಧ್ಯದೈವ. ಸುಮಾರಾಗಿ ಹಾಳಾಗಿರುವ ಸಾವಂತರ ಅರಮನೆ ಮತ್ತು ಬಿದನೂರಿನ ವೆಂಕಟಪ್ಪನಾಯಕನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಇಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಅರಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾವಂತರ ಅರಸರ 20 ಸಮಾಧಿಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಜೈನ ಬಸದಿಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಮಾನಸ್ತಂಭಗಳಿವೆ. ಬಪ್ಪನಾಡುವಿನ ದುರ್ಗಪರಮೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯ, ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯ, ಅವಳಿ ದೇವಾಲಯಗಳಾದ ಸೋಮನಾಥ ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣ, ಇವು ಇಲ್ಲಿನ ಇತರ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಅರಸು ಕಂಬಳ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವ ಕೋಣಗಳ ಓಟದ ಪಂದ್ಯ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.

ಮಂಡ್ಯ: (ಜಿ. ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 1,00,264) ಪುರಸಭೆಯ ಅಧಿಕಾರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಒಳ ಪಟ್ಟಿರುವ ಮಂಡ್ಯ, ಮೈಸೂರಿನಿಂದ 42 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ 100 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಇದು ಮೈಸೂರು-ಬೆಂಗಳೂರು ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದು 1939ರಿಂದ ಹೊಸದಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಮಂಡ್ಯ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೇಂದ್ರ ವಾಗಿದೆ. ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಸಾಗರ ಅಣೆಕಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿದ ನಂತರ ಮಂಡ್ಯದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಹೆಚ್ಚಿತು. ಅಲ್ಲಿನ ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಮಂಡ್ಯಕ್ಕೆ ವೇದಾರಣ್ಯನೆಂತಲೂ, ನಂತರ ವಿಷ್ಣು ಪುರ ನೆಂದೂ ಹೆಸರಿದ್ದಿತು. ಮತ್ತೊಂದು ಕಥೆಯ ಪ್ರಕಾರ ರಾಜನಾದ ಇಂದ್ರವರ್ಮನು ಇಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ, ಸೋಮವರ್ಮನೆಂಬ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆದನು. ಈ ಸೋಮವರ್ಮನು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ಮಂಡೇವೆಮು ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಈ ಹೆಸರಿನ ಸ್ವಲಿತ ರೂಪವೇ ಮಂಡ್ಯ ವೆಂದಾಯಿತೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಮತ್ತೊಂದು ನಂಬಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಂಡ್ಯನೆಂಬ ಋಷಿಯು ಇಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಆ ಋಷಿಯ ಹೆಸರಿನೇ ಇಡಲಾಯಿತು. ಮಂಡ್ಯವು ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನ ಕಾಲದವರೆಗೆ ವರ್ಷಮಾನ್ಯ ಗ್ರಾಮವಾಗಿಯೇ ಮುಂದುವರಿಯಿತು. ಮಂಡ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಅನೇಕ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಕಟ್ಟಡಗಳೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಅವಶೇಷಗಳೂ ಇವೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀಜನಾರ್ದನ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವು ದೊಡ್ಡದಾಗಿದ್ದು, ದೊಡ್ಡದಾದ ಗೋಪುರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯ. ಇದನ್ನು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀನಿವಾಸ, ಬಸವ (ನಂದಿ) ಮತ್ತು ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಸದಿಗಳಿವೆ. ಮಂಡ್ಯವು

ತ್ವರಿತವಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಪಟ್ಟಣ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರ. ಇಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ 14 ಉದ್ಯಾನವನಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಮೈಸೂರು ಸರ್ಕಾರಿ ಕಾರ್ಖಾನೆಯನ್ನು 1933ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಇದು ಭಾರತದ ದೊಡ್ಡ ಸರ್ಕಾರಿ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಈ ಕಾರ್ಖಾನೆಗೆ ಬಡಾವಣೆಯಂತೆ, ಒಂದು ಮಂಡ್ಯಸಾರದ ಬಟ್ಟೆ ಕಾರ್ಖಾನೆಯನ್ನು 1962ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲಾಯಿತು. ದಿ ಮೈಸೂರು ಅಸಿಟೇಟ್ ಅಂಡ್ ಕೆಮಿಕಲ್ ಫ್ಯಾಕ್ಟರಿಯನ್ನು 1962ರ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಆಧುನಿಕವಾದ ಅಕ್ಕಿ ಗಿರಣಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ 1965ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಅದು ಭಾರತದಲ್ಲೇ ಅ ರೀತಿಯ ಎಂಟು ಘಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಇಂಪಿ ಮೆಂಟ್ಸ್ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಮಂಡ್ಯ ಇಂಜಿನಿಯರಿಂಗ್ ವರ್ಕ್ಸ್, ಮೈಸೂರು ಮಿನರಲ್ಸ್ ಮತ್ತು ಗ್ಯಾಸ್ ಕಂಪೆನಿಗಳು ಮತ್ತು ಅದರ ಚೊತೆಗೆ ಮರ ಕೊಯ್ಯುವ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಮತ್ತು ಇತರ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳು ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಬಡಾವಣೆಯಿದೆ. ಒಂದು ಇಂಜಿನಿಯರಿಂಗ್ ಕಾಲೇಜು ಸೇರಿದಂತೆ, ಮಂಡ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣ, ತೋಟಗಾರಿಕಾ ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸಣ್ಣ ಪ್ರಾಣಿ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯಗಳಿವೆ. ಗಂಡಲು ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯ ಮಂಡ್ಯಕ್ಕೆ ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ 10 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 1951ರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೃಷಿ ಸಂಶೋಧನಾ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಇದು ಒಟ್ಟು 665 ಎಕರೆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಇಂಡೋ-ಜಪಾನ್ ಕೃಷಿ ಪ್ರಾತ್ಯಕ್ಷಿಕಾ ಕೇಂದ್ರವೂ ಇದೆ. ಈ ಕೇಂದ್ರಕ್ಕೆ ಗ್ರಾಮಸೇವಕರ ತರಬೇತಿ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಜಪಾನಿ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆ ತೆಗೆಯುವ ತಾಂತ್ರಿಕ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಕಲಿಸಿಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಮಂಡ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮೀಪ ದಲ್ಲರುವ ಇಂಡುವಾಳು ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ನೈಸರ್ಗಿಕ ಉದ್ಯಾನವನ್ನು (ಸಣ್ಣ ಪ್ರಾಣಿ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ) ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಜಿಂಕೆಗಳು, ಕಡವೆಗಳು, ಚಿಗರೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಅಡಚಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಓಡಾಡುತ್ತವೆ. ಹುಲಿಕೆರೆ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯ ಮಂಡ್ಯಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯ ನಾಲೆಯ ನೀರನ್ನು ಕರೀಫುಟ್ಟಿ ಬೆಟ್ಟ ಶ್ರೇಣಿಯ ಮೂಲಕ ಹಾಯಿಸಲು ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೋಯಲಾದ ಸುರಂಗವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ಈ ಸುರಂಗವು 9,200 ಅಡಿ ಉದ್ದವಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೇ ನೀರಾವರಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಉದ್ದವಾದ ಸುರಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದ್ದು ನಮ್ಮ ಇಂಜಿನಿಯರುಗಳ ತಾಂತ್ರಿಕ ಕೌಶಲತೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ಅದರ ಅಳವು ನೆಲದ ಮಟ್ಟದಿಂದ 67 ಅಡಿಗಳಿಂದ 150 ಅಡಿಗಳವರೆಗೆ ಬದಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸುರಂಗದ ಸುಮಾರು ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಭಾಗವು ಪಾಂಡವಪುರ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಮಿಕ್ಕ ಭಾಗವು ಮಂಡ್ಯದಲ್ಲೂ ಇದೆ.

ಮಂಡ್ಯ ನಗರಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಶಿವಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತನೆ ಬೀಜದ ತೋಟವಿದೆ.

ಮಡಿಕೇರಿ : (ಕೊಡಗು ಜಿ. ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 24,724) ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ 250 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟಗಳ ಒಂದು ಉನ್ನತವಾದ ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಮಡಿಕೇರಿ ಇದೆ. ಬ್ರಿಟಿಷರು ಇದನ್ನು 'ಮರ್ಕೆರಾ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಾಲೇರಿ ವಂಶದ ಮುದ್ದುರಾಜನೆಂಬ ರಾಜಕುಮಾರನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1681ರಲ್ಲಿ ಮಡಿಕೇರಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೆಸರಿನ ಮುದ್ದುರಾಜಕೇರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಇದಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿತ್ತು. ಆ ಹೆಸರಿಗೆ ನಂತರ ಮಡಿಕೇರಿ ಎಂಬ ಹ್ರಸ್ವ ರೂಪ ಬಂತು. ಮಡಿಕೇರಿ ಅನೇಕ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಊರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆ, ಅರಮನೆ, ಹಿಂಕಾರೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ, ರಾಜರ ಗದ್ದಿಗೆ ಮತ್ತು ರಾಜಾಸೀಟ್ ಎಂಬ ಸ್ಥಳ ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆ ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಭವ್ಯವಾಗಿ ಎದ್ದು ನಿಂತಿದೆ. ಇದನ್ನು ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪು ಸಲ್ತಾನನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಅದು 1790ರಲ್ಲಿ ವೀರರಾಜೇಂದ್ರನ ವಶಕ್ಕೆ ಬಂತು. 1812-1814ರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಮ್ಮಡಿ ಲಿಂಗ ರಾಜೇಂದ್ರನು ಕೋಟೆಯೊಳಗಿನ ಇಲ್ಲಿನ ಅರಮನೆಯನ್ನು ಪುನಃ ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ಈಗ ಇದು ಎಲ್ಲ ಪ್ರಮುಖ ಸರ್ಕಾರಿ ಕಚೇರಿಗಳಿಗೆ ಆಸರೆಯಾಗಿದೆ. 1820ರಲ್ಲಿ ಲಿಂಗರಾಜೇಂದ್ರನು ಇಲ್ಲಿನ ಮುಖ್ಯವಾದ ಹಿಂಕಾರೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹಿಂದೂ-ಮುಸ್ಲಿಂ ಸಮಿಳಿತ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ಇದರೊಳಗೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿರುವ ಲಿಂಗ ವಾರಣಾಸಿಯಿಂದ ತಂದೆಂಬ ನಂಠಿಕೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ರಾಜ ಸಮಾಧಿ (ವೀರರಾಜೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅವನ ರಾಣಿಯ ರನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೂಳಲಾಯಿತು)ಯ ಕಟ್ಟುವಿಕೆ ವೀರರಾಜೇಂದ್ರ ಬದುಕಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರಂಭವಾಗಿ ಅವನ ತಮ್ಮ ಲಿಂಗರಾಜನಿಂದ ಮುಕ್ತಾಯವಾಯಿತು. ಅದು ಮಹದೇವ ಪೇಟೆಯ ಉತ್ತರ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಮತ್ತು ಅದರ ಸುತ್ತ ಎತ್ತರದ ಗೋಡೆ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ರಾಜಾಸೀಟ್ ಎಂಬ ಸ್ಥಳ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಸರಿನ ಪ್ರಕೃತಿ ವೈಶಾಲ್ಯವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾದ ಎತ್ತರದ ಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಕಾಣುವ ನೋಟ ರೋಮಾಂಚನಗೊಳಿಸುವಂತಹುದು. ಆ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಒಂದು ಅಳವಾದ ಮತ್ತು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕಣಿವೆ ಪ್ರದೇಶ ಹಾಗೂ ಭತ್ತದ ಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. 1870 ರಲ್ಲಿ ಮಡಿಕೇರಿಯು ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ಸ್ಥಳವು ಮಡಿಕೇರಿಗೆ 9 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹಾಲೇರಿ. ಇದು ಕಾಫಿ ತೋಟಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಅದೇ ರೀತಿ ಕೋಡಗನ್ನು ಹಾಲೇರಿ ರಾಜರು ಆಳಿದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯೂ ಇದೆ. ಮಡಿಕೇರಿ-ಸಿದ್ಧಾಪುರ-ವೀರರಾಜಪೇಟೆ ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮಡಿಕೇರಿಗೆ 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಚಿಟ್ಟಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಏಳು ಕಿಮೀ ದೂರ

ದಲ್ಲಿ ಚಿಟ್ಟಿಳ್ಳಿ-ಶುಂಟಿಕೊಪ್ಪ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರದ ಕಿತ್ತಳೆ ಮತ್ತು ಜಂಬೀರ ಜಾತಿ ಗಿಡಗಳ ಸಂಬಂಧವಾದ ಒಂದು ಸಂಶೋಧನಾ ಕೇಂದ್ರವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಾಫಿ ಸಂಶೋಧನಾ ಕೇಂದ್ರವೂ ಇದೆ.

ಮದ್ದೂರು : (ಮಂಡ್ಯ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 17,401) ಮದ್ದೂರು, ಮಂಡ್ಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ 20 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ 80 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲೂ ಇದೆ. ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಈ ಊರು ಶಿಂಷಾ ನದಿಯ ಬಲದಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇದೆ. ಇದು ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಸ್ಥಳವೆಂಬುದು ಇಲ್ಲಿನ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ನಂಬಿಕೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಇದರ ಮೂಲ ಹೆಸರು ಅರ್ಜುನಪುರಿ ಎಂದು; ಮಹಾಭಾರತದ ಅರ್ಜುನ ತನ್ನ ತೀರ್ಥ ಯಾತ್ರೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಭೇಟಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದುದರ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥ ಹಿಂದಿನ ಅಗ್ರಹಾರವಾದ ಇದನ್ನು ಅರ್ಜುನಪುರಿ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿತ್ತಂತೆ. ಶಿಂಷಾ ನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕದಂಬನೆಂಬ ಬುಸಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದನೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕದಂಬ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಇದೆ. ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾರಿ ಮದ್ದು ಗುಂಡಿನ ಕೋರಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನೆಂದೂ ಅದರಿಂದಲೇ ಇದನ್ನು ಮದ್ದೂರು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಯಿತೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ವಸ್ತು ಹೇಳಿಕೊಡುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 1100 ಶಾಸನ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಮರುದೂರು ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗಂಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಗಂಗರ ಕೈಕಳಿಗಿನ ಚಿಕ್ಕ ಗಂಗವಾಡಿ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಸೇರಿತ್ತು. ನಂತರ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. 1406ರ ಶಾಸನವೊಂದು ಈ ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ನರಸಿಂಹ ಚತುರ್ವೇದಿ ಮಂಗಳ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿದೆ. ರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರು ಈ ಕೋಟೆಯನ್ನು 1617ರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ನಂತರ ಹೈದರ್ ಅಲಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯ ಪುನರ್ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1791ರಲ್ಲಿ ರಲ್ಲಿ ಲಾರ್ಡ್ ಕಾರ್ನವಾಲಿಸನು ಶ್ರೀರಂಗ ಪಟ್ಟಣದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಗೆ ಹೊರಟಾಗ ಈ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಿದನು. ಇಲ್ಲಿನ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖದ ನರಸಿಂಹಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನ ಮೂಲತಃ ಹೊಯ್ಸಳ ಶಿಲ್ಪವು. ಆ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗೋಪುರ ಸಮೇತ ದ್ವಾರವಿಡ ಶಿಲ್ಪದ ಜೋಡಣೆಗಳೂ ಆಗಿವೆ. ಹಿರಣ್ಯಕಶ್ಯಪುನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತ ನಾಗಿರುವ ಏಳು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಉಗ್ರ ನರಸಿಂಹ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಬಹಳ ಭವ್ಯವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು ಇವೆ. ನರಸಿಂಹ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಬದಿಗಿರುವ ವರದರಾಜ ದೇವಸ್ಥಾನ ಜೋಳ ಕಟ್ಟಡ. ಒಳಗಿರುವ ವರದರಾಜ ವಿಗ್ರಹ 12 ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿದ್ದು, ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ತಮ ಶಿಲ್ಪ ವಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಗಂಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ದೇಶೇಶ್ವರ

ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಳಪದ ಕಲ್ಲಿನ ಗೋಡೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪುಟ್ಟ ನಂದಿ ಮಂಟಪವು ಜೋಳರ ಕಾಲದ್ದು. ಅದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಬಹು ಸುಂದರ ಕಂಭಗಳಿವೆ. ಗ್ರಾಮವೇತೆ ಮದ್ದೂರಮ್ಮನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಜಾತ್ರೆ ಮತ್ತು ದನಗಳ ಪಂಚೆ ಕೂಡುತ್ತವೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುವ (ಕೊಂಡ ಹಾಯುವ) ಕ್ರಿಯೆ ವಿಶೇಷ ಆಕರ್ಷಣೆಯದು. ಮದ್ದೂರಿನಿಂದ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವೈದ್ಯನಾಥಪುರದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯ ನಾಥೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ 1406ರ ಶಿಲಾಶಾಸನ ವೊಂದಿದೆ. ಮೈಸೂರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್‌ನ ಪ್ರಪ್ರಥಮ ಮಹಾಮೇಳ ವನ್ನು ಮದ್ದೂರು ಗಡಿಗೆ ಹೊಂದಿದಂತಿರುವ ಶಿವಪುರದಲ್ಲಿ 1938 ರಲ್ಲಿ ಸಮಾವೇಶಗೊಳಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಮದ್ದೂರು ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆಯಿತು. ಇಲ್ಲಿನ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಸ್ಮಾರಕ ಭವನವೂ ಸಹ ಒಂದು ಅಸಕ್ತಿ ಮೂಡಿಸುವ ಸ್ಮಾರಕ. ಅದರ ಸುತ್ತ ಸುಂದರವಾದ ಹೂವೋಟಿ ವಿದೆ. ಅದರ ಒಳಗೆ ಕೆಲವು ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು ಇವೆ. ರೇಷ್ಮೆ ಕೃಷಿ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಇದೆ. ತೋಟಗಾರಿಕೆ ಹಾಗೂ ರೇಷ್ಮೆಯ ಕೃಷಿ ಉತ್ಪಾದನಾ ತಾಣಗಳು ಮತ್ತು ಮದ್ದೂರು ಕೆರೆಗೆ ಸೇರಿದ ಮೀನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಕೋಶಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹ ವಾದವುಗಳು. ಹಳ್ಳಿಯ ಗಾಡಿಗಳ ತಯಾರಿಕೆ, ಕುಂಬಾರಿಕೆ, ಬಿದರಿನಿಂದ ತಯಾರಾದ ಗೃಹೋಪಯೋಗಿ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಕೈಕಸಬುಗಳು. 1850ರಲ್ಲಿ ಮದ್ದೂರಿನ ಬಳಿ ಶಿಂಷಾ ನದಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಶಿಂಷಾ ಸೇತುವೆ ರಾಜ್ಯದ ಹಳೆಯ ಸೇತುವೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಈ ಸೇತುವೆ ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ರಸ್ತೆ ಹಾಗೂ ರೈಲುಗಳ ಜಂಟಿ ಸಂಪರ್ಕ ಸಾಧನ ವಾಗಿತ್ತು. ಮದ್ದೂರಿನಿಂದ ಅರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಗೆಜ್ಜಲಗೆರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಲಿನ ಶೈತ್ಯಾಗಾರವಿದೆ. ಶಿಂಷಾ ನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಮದ್ದೂರಿನಿಂದ 15 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿನ ಕೊಕ್ಕರೆ ಬೆಳ್ಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುಟ್ಟ ಪಕ್ಷಿಧಾಮ ಇದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಇವೆ. ಕೆಲವು ಬುತುಮಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪೆಲಿಕನ್ ಹಕ್ಕಿಗಳು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತವೆ. ಮದ್ದೂರಿ ನಿಂದ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದ ಕಾಳಮುದ್ದು ನದೊಡ್ಡಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಚಾಮುಂಡೇಶ್ವರ ಸಹಕಾರಿ ಸಕ್ಕರೆ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಇದೆ. ಬೆಂಗಳೂರು-ಮದ್ದೂರು ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಿಡಫಟ್ಟಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ತೆಂಗಿನ ನಾರಿನಿಂದ ತಯಾರಾಗುವ ವಿವಿಧ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಉತ್ಪಾದನಾ ಕೇಂದ್ರವಿದೆ. ಮದ್ದೂರಿನಿಂದ ಅರು ಕಿಮೀ ದೂರದ ಸೋಮನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಸ್ಯೂಟರ್ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಎಂಬ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದೆ. ಕರ್ನಾ ಟಿಕದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದೇ ಮೊದಲನೆಯದು. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸಾಯ ತರಬೇತಿ ಶಾಲೆ ಹಾಗೂ ಒಂದು ಕೃಷಿ ಕ್ಷೇತ್ರ ವಿದೆ. ಮದ್ದೂರಿನಿಂದ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಶಿವಾರ ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ 1954 ರಿಂದ ಒಂದು ವಯಸ್ಕರ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರ

ಕಾರ್ಯನಿರತವಾಗಿದೆ. ವಿಶ್ವಖ್ಯಾತ ಡೇನಿಸ್ ಜಾನಪದ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಡೇನಿಸ್ ಮಾದರಿಯ ಕೋಳಿ ಸಾಕಣೆ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಆರಂಭ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಮದ್ದೂರಿನ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದ ಅರೆ ತಿಪ್ಪೂರಿನ ಬಳಿಯ ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಗೋಮ್ಮಟಿ ವಿಗ್ರಹ ಇದೆ. ಇದು ಇಲ್ಲಿನ ಮುಖ್ಯ ಆಕರ್ಷಣೆ. 9 ರಿಂದ 12ನೇಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಈ ಊರು ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಜೈನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಇಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಮಧುಗಿರಿ : (ತುಮಕೂರು ಜಿ; ಉಪವಿಭಾಗ ಹಾಗೂ ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 17,797) ಮಧುಗಿರಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 107 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ತುಮಕೂರಿನ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 43 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲೆಯೂ ಇದೆ. ಊರಿನ ಉತ್ತರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಟ್ಟ ಮಧುಗಿರಿ (ಜೇನು ಬೆಟ್ಟ)ಯಿಂದ ಊರಿಗೆ ಅದೇ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಇದನ್ನು ಮದ್ದಗಿರಿಯೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಊರಿನಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟರಮಣ ಮತ್ತು ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವರುಗಳ ದೊಡ್ಡ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಎರಡೂ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಒಂದೇ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದು, ದ್ರಾವಿಡ ಶಿಲ್ಪ ಶೈಲಿಯ ಕಟ್ಟಡಗಳಾಗಿದ್ದು ಎತ್ತರವಾದ ಗೋಪುರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿವೆ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದೊಳಗಿರುವ ಕಲ್ಯಾಣ ಮಂಟಪ ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಕೋಟೆ ಗೋಡೆಗೆ ಸೇರಿದಂತಿರುವ ಮಲ್ಲಿನಾಥ ಜೈನ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸೊಗಸಾದ ಮಾನಸ್ತಂಭವಿದೆ. ವೀರಶೈವ ಗುರ್ಮನುನ ಮಠದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬ ಗುರುವಿನ ಗದ್ದುಗೆ ಇದೆ. ಈ ಮಠದ ಬಳಿ ಕೆಲವು ಉತ್ತಮ ಗವಿಗಳು ಇವೆ. ಮಧುಗಿರಿಯ ಬಲವಾದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ರಾಜಾ ಹೀರೇಗೌಡನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೈದರ್ ಅಲಿ ಈ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಬಲಪಡಿಸಿದನಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಇಲ್ಲಿನ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸಿದ. ಹೈದರ್ ಅಲಿಯು ಬಿದನೂರನ್ನು ಗೆದ್ದ ನಂತರ ಬಿದನೂರಿನ ರಾಣಿಯನ್ನು ಈ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಬಂಧಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದ. 1767ರಲ್ಲಿ ಮರಾಠರು ಇದನ್ನು ಗೆದ್ದು ಕೊಳ್ಳುವವರೆಗೆ ಅಕೆ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಬಂದಿಯಾಗಿದ್ದಳು. ಅಂತರಾಳದ ಬಾಗಿಲು, ದಿಡ್ಡಿ ಬಾಗಿಲು, ಮೈಸೂರು ಬಾಗಿಲು ಮೊದಲಾದ ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನೀರಿನ ಒರೆತೆಗಳು ಇವೆ. ಕೈಮಗ್ಗದ ಬಟ್ಟೆ ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚಡಗಳ ತಯಾರಿಕೆಗೆ ಈ ಊರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಉತ್ತಮವಾದ ಚಿನ್ನದ ಸಾಲಕ್ಕೆ ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆ ಇದೆ. ಮಿಡಿಗೇಶಿ (ಜನ: 2,033)ಯು ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿಯ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರ. ಇದು ಮಧುಗಿರಿಯ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಬೆಟ್ಟದ ಕೋಟೆ ಈ ಊರಿಗೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ತಂದು

ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಅಲ್ಪಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಆಡಳಿತಗಾರನಾಗಿದ್ದ ನಾಗರಿಯೆಂದು ಹೆಂಡತಿಯ ಹೆಸರು ಮಿಡಿಗೇಶಿ. ಮಿಡಿಗೇಶಿ ಎಂದರೆ ಅಡಿ ಮುಟ್ಟುವವರೆಗೆ ಬೆಳೆದ ಉದ್ದವಾದ ಸುಂದರ ಕೂದಲಿನವಳು ಎನ್ನುವುದಾಗಿದೆ. ಆಕೆಯ ಹೆಸರನ್ನೇ ಈ ಊರಿಗೆ ಇಡಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಾಗರಿಯೆಯೇ ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ. ಆದರೆ ಇದರ ಗರ್ಭಗೃಹವು ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಮಾದರಿಯಂತಿದೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ದಕ್ಷಿಣ ದ್ವಾರದತ್ತ ಇರುವ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ನಾಗರಿಯೆಯ ಪ್ರತಿಮೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವೂ ಇದೆ. ಮಿಡಿಗೇಶಿ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ನಾಗರಿಯೆಯೇ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದು. ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಗೆ ಹೋಗಲು ಅನೇಕ ಬಾಗಿಲುಗಳು ಇವೆ. ಬೆಟ್ಟವೇರುವ ಸೋಪಾನ ಮಾರ್ಗ ಹಬದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಹೆಣ್ಣು ಮಗಳ ಉಬ್ಬು ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ವೀರನಾರಿ ಚಿಕ್ಕ ಮಲ್ಲಮ್ಮನವೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಕಣಜ ಗಳಿವೆ. ಬೆಣ್ಣೆ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಗೋಳಾ ಕಾರದ ಅವರಣಗಳು ಇವೆ. ಮದ್ದೂರಿನ ಕೋಟೆ ಇದೆ. ಮತ್ತು ಮುಸುರಿ ಡೋಣಿ, ಕನ್ನೇರಮ್ಮನ ಡೋಣಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒರೆತೆಗಳು ಇವೆ. ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಿನಾರುಗಳ ಸುಂದರ ಮಸೀದಿ ಇದೆ. ಇದರ ಚಾವಣಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಕುಸುರಿ ಕೆಲಸದ ಅಡ್ಡ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಮಸೀದಿಗೆ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂಪು ಹನುಮಾನ್ ಗುಡಿ ಇದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಸೋಪಾನ ಮಾರ್ಗವಿದೆ.

ಮರಡಿ ಹಳ್ಳಿ : (ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿ; ಹಿರಿಯೂರು ತಾ; ಜನ: 2,345) ಮರಡಿಹಳ್ಳಿಯು ಬೆಂಗಳೂರು-ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 182 ಕಿಮೀ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 2.4 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಹಿರಿಯೂರು ಮತ್ತು ಚಿತ್ರದುರ್ಗಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇದೆ. ಭೂಗರ್ಭಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಪ್ರಕಾರ ಮರಡಿ ಹಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟಗಳು ಬಲು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುವೆಂದೂ ಮತ್ತು ಎರಡೂವರೆ ಕೋಟಿ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದಿನವೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮರಡಿಹಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಗುವ ದಿಂಚಿನಾಕಾರದ ಶಿಲಾ ಪ್ರವಾಹದ ಅವಶೇಷಗಳು ಬಹಳ ಅಪರೂಪದ ವಸ್ತುಗಳು ಮತ್ತು ಅಸಾಧಾರಣವಾದವು. ಅವು ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ವಿಸ್ಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅವುಗಳನ್ನು ಭೂಗರ್ಭದ ಸ್ಮಾರಕಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮರಡಿಹಳ್ಳಿಯ ತಗ್ಗಾದ ಬೆಟ್ಟವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶಿಲಾಪ್ರವಾಹದಿಂದಲೇ ನಿರ್ಮಿತವಾದದ್ದು. ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಯ ರೂಪರೇಷೆಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲು ಇದು ಒಂದು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಸ್ಥಳ. ಆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು. ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವ ಭಾರಿ ಪ್ರಮಾಣದ ಶಿಲಾ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ, ದೀರ್ಘ ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಅಥವಾ ವಿವಿಧ ಆಕಾರದ

ಮತ್ತು ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಗೋಳಾಕಾರದ ಇಲ್ಲಿವೇ ಅಂಡಾಕಾರದ ಎಂಟು ಅಂಗುಲದಿಂದ ಎರಡು ಅಡಿ ವರೆಗಿನ ವ್ಯಾಸವುಳ್ಳ ದಿಂಬಿನಂಥ ಶಿಲಾಪದರಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟರಮಣ, ಅಂಜನೇಯ, ಗುಡ್ಡದ ರಂಗಪ್ಪನ ಸುಂದರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದರೆ ಕಾಟಪ್ಪ ದೇವರು, ಕೇಲಾಪುರದಮ್ಮ ಮತ್ತು ದುರ್ಗಾದೇವಿ ದೇಗುಲಗಳು.

ಮಲ್ಲಾಡಿಹಳ್ಳಿ : (ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿ; ಹೊಳಲ್ಕೆರೆ ತಾ; ಜನ: 2,808) ಮಲ್ಲಾಡಿಹಳ್ಳಿಯು ಹೊಳಲ್ಕೆರೆ ಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಸುಮಾರು 10 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 244 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 1943ರಲ್ಲಿ ಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಸ್ವಾಮಿಗಳಿಂದ ಆನಾಥ ಸೇವಾಶ್ರಮವು ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಆಶ್ರಮವು ಸಮುದಾಯ ವಿಕಾಸ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ಜಾತಿ, ಮತಗಳ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲ ಜನಗಳಿಗೂ ಸೇವೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದೇ ಇದರ ಮುಖ್ಯ ಗುರಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ಆಶ್ರಮದ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶಗಳೆಂದರೆ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಿ ಭ್ರಾತೃತ್ವ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಶಾಂತಿ. ಈ ಆಶ್ರಮವು ತನ್ನ ಬಹುಮುಖ ಸಮಾಜಸೇವೆಯಿಂದ ಗ್ರಾಮೀಣ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಮೂಲಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದೆ. ಈ ಆಶ್ರಮದ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಾಲೇಜು, ಇತರ ವಿದ್ಯಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು, ಉಚಿತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯ, ಖ್ಯಾತ ಯೋಗನುಂದಿರ, ಮತ್ತು ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದ ಪ್ರಾಣಿ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪರಪ್ಪಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮಠವೂ ಮತ್ತು ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಗುರುಗಳಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಪಳನಿಸ್ವಾಮಿಗಳ ಬೃಂದಾವನವೂ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಅಯುರ್ವೇದ ಚಿಕಿತ್ಸಾಲಯಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆಂದು ಪ್ರತೀ ವರ್ಷವೂ ಸುಮಾರು 25 ರಿಂದ 30 ಸಾವಿರ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ದೇಶದ ನಾನಾ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಬರುತ್ತಾರೆ.

ಮಳವಳ್ಳಿ : (ಮಂಡ್ಯ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 25,114) ಮಳವಳ್ಳಿಯು ಮಂಡ್ಯದಿಂದ 29 ಕಿಮೀ ಅಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 124 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಇದು ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದ್ದು, 1-7-1939ರಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವಾಯಿತು. ದೊಡ್ಡದಾದ ಕೋಟೆಯ ಅನುಶೇಷಗಳು ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿವೆ. ಹೈದರ್ ಅಲಿಯು ತನ್ನ ಮಗ ಟಿಪ್ಪುವಿಗೆ ಮಳವಳ್ಳಿಯನ್ನು ಜಹಗೀರಾಗಿ ಕೇಟಿಸಿದನು. ಈ ಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಸುಮಾರು ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ಮತ್ತು ಮೈಸೂರು ರಸ್ತೆಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ದ್ರಿಟಪರಗೂ ಟಿಪ್ಪುವಿಗೂ ಯುದ್ಧ ನಡೆದ ಸ್ಥಳವಿದೆ. ಈ ಯುದ್ಧಾನಂತರ ಟಿಪ್ಪುವು ಮಳವಳ್ಳಿಯನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡಿ, ಅದು ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೂ ಬಾರದಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಪ್ರಾಚೀನ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಸಾರಂಗಪಾಣಿ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಐದು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಸಮಭಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಲ್ಪವು ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ.

ಈಶ್ವರ ಮತ್ತು ವೀರಭದ್ರಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಎರಡು ಮುಸೀದಿಗಳು, ಒಂದು ದರ್ಗಾ, ಮತ್ತು ಒಂದು ಚರ್ಚ್ ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿವೆ. ಗ್ರಾಮದೇವತೆ ದಂದಿನ ಮಾರಮ್ಮನ ವಾರ್ಷಿಕ ಜಾತ್ರೆ ಇಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಮಳವಳ್ಳಿಗೆ ಮೂರು ಕಿಮೀ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಮಾರೆಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಚೋಳರ ಕಾಲದ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಸುಖಾಸನದಲ್ಲಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹನ ವಿಗ್ರಹವು ಬಲು ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ರಾಜಾಶ್ರಯ ವಿಣ್ಣಗರಂ ಎಂಬ ಹೆಸರಿಟ್ಟೆಂದು ಅಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನ ದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ರಾಜಾಶ್ರಯ ಎನ್ನುವುದು ಚೋಳ ರಾಜರಾಜನ (985-1012) ಬಿರುದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಅವನೇ ನಿರ್ಮಿಸಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸ ಬಹುದು. ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ 18ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗಿನ ಅನೇಕ ಶಾಸನ ಗಳು ಕಾಣಿಸಿಗುತ್ತವೆ. ಈ ತಾಲೂಕು ಚೋಳರು, ಗಂಗರು, ಹೊಯ್ಸಳರು, ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸುಗಳು, ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನ ಅಡ್ಡಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಕ್ರಿ. ಶ. 1685ರ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಇಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರುಗಳಿದ್ದು, ಇದು ವಿದ್ಯೆಗೆ ಹೆಸರಾಗಿತ್ತು. ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ವಾಣಿಜ್ಯ ನಗರವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆಯು ನೀರಾವರಿಗೂ ಮತ್ತು ಮೀನು ಸಾಕಣೆಗೂ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣ ಮತ್ತು ಇದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಪ್ರದೇಶ ಹಿಪ್ಪುನೇರಳೆ ಬೆಳೆಗೆ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲದ ತಯಾರಿಕೆಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿವೆ. ಸರಕಾರೀ ಸ್ವಾಮ್ಯದ ರೇಷ್ಮೆ ಬಿತ್ತನೆ ಕೋಠಿ, ರೇಷ್ಮೆ ನೂಲುವ ಕೇಂದ್ರ, ಸಹಕಾರೀ ಚರ್ಮ ಉದ್ಯಮ ಮತ್ತು ಮರಗೆಲಸದ ಶಿಕ್ಷಣ ತರಬೇತಿ ಕೇಂದ್ರಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಸಾವಿರ ಚಮ್ಮಾರರಿದ್ದು, ಇವರು ತಯಾರಿಸಿದ ಚಪ್ಪಲಿಗಳು ಉತ್ತಮ ಗುಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ವಾಗಿವೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣ ಮತ್ತು ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮ ಗಳು ಬಟ್ಟೆ, ಸೀರೆ ಮತ್ತು ಧೋತಿಗಳ ನೇಯಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿವೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಿವೆ. ಮಳವಳ್ಳಿ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ಲಾಫ್, ಜಲಪಾತದಿಂದ ಖ್ಯಾತ ಪ್ರವಾಸಿಗಳ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. (ನೋಡಿ: ಬ್ಲಾಫ್). ಮುತ್ತತ್ತಿಯು ಖ್ಯಾತ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಅಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಅದೊಂದು ವಿಹಾರತಾಣ. ಬಸವನ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಬಸವನ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಬೊಪ್ಪೆಗೌಡನ ಪುರವು ಖ್ಯಾತ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಮಂಟೇಸ್ವಾಮಿಯ ಗದ್ದುಗೆ ಮತ್ತು ಮಠವಿದೆ. ಈ ಮಂಟೇಸ್ವಾಮಿಗಳು ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಿ ಹೊಂದಿದರೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಜಾನಪದ ಹಾಡುಗಳು ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಮಾಹಿತಿ

ನೀಡುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ವಾರ್ಷಿಕ ಜಾತ್ರೆಯು ಸಾವಿರಾರು ಜನರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮಳವಳ್ಳಿ, ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ತಾಲೂಕಿನ ಚಿಕ್ಕಲ್ಲೂರು ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣ ರಾಜನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಕಪ್ಪಡಿಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಶಿಂಷಾಪುರವು ಬೃಹ್ನನಿಂದ 15 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಕಾವೇರಿಯ ಕೆಳದಂಡೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಶಿಂಷಾ ನದಿಯ ಸಂಗಮಕ್ಕೆ ಅತಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದೆ. 1940ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲಾದ ಶಿಂಷಾ ಹೈಡ್ರೋ ಎಲೆಕ್ಟ್ರಿಕ್ ಸ್ಟೇಷನ್ನಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಈಗ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಪಟ್ಟಣವೇ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಪ್ರಮಾಣ 17,200 ಕಿ. ವ್ಯಾ. ಟ್ರಾ.ಲಿಯ ರಸ್ತೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಿಂದ ವಿದ್ಯುತ್ ಉತ್ಪಾದನಾ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 900 ಅಡಿ ಅಂತರವಿದೆ. ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸಿಗರು ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚರ್ಚ, ಮಸೀದಿ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ.

ಮಾಗಡಿ : (ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿ ; ತಾ. ಕೇ ; ಜನ : 17,623) ಮಾಗಡಿಯು ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 41 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಮಾಂಡವ್ಯಮುಖಿ ಇಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಶ್ರಮ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದನೆಂದು ಸ್ಥಳೀಯರ ನಂಬಿಕೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1139ರಲ್ಲಿ ಚೋಳ ದೊರೆಯೊಬ್ಬ ಈ ಊರನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಹೊಯ್ಸಳರ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರದ ಆರಸುಗಳ ಅಧಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಅಚ್ಯುತರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಂಡನಾಯಕ ಸಾಮಂತರಾಯನಿಗೆ ಇದನ್ನು ಜಹಗೀರಿಯಾಗಿ ಕೊಡಲಾಯಿತು. ಈ ಮನೆತನದಿಂದ ತಳಾರಿ ಗಂಗನೆಂಬವನು ಇದನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡ. ವಿಜಾಪುರದ ಸೈನ್ಯ ಬೆಂಗಳೂರನ್ನು 1637ರಲ್ಲಿ ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡಾಗ, ಮಾಗಡಿಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯನ್ನು ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೆಂಪೇಗೌಡನಿಗೆ ವಹಿಸಲಾಯಿತು. ಅವನು ಮಾಗಡಿಯನ್ನು ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಅವನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಗಳು 1728ರಲ್ಲಿ ಸೋತು ಇದನ್ನು ಮೈಸೂರರಸರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟರು. ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಯೊಳಗೆ ಒಂದು ಶಿಥಿಲವಾದ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಮಾಗಡಿ ಪ್ರಭುಗಳು ಈ ದೇವರ ಆರಾಧಕರಾಗಿದ್ದರಂತೆ. ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಹಿಂದೆ ಪಂಚಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಮೂಲ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತಿ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಕನ್ನಿಕಾಪರಮೇಶ್ವರಿ ಮತ್ತು ಅಂಜನೇಯ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಊರಿನಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು. ಕಾಶೀ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರ ಶಾಂಗೂ ಪಾರ್ವತಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಊರಿನ ಕೆರೆದಂಡೆಯ ಮೇಲಿವೆ. ಮಾಗಡಿಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಎರಡು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದಾ, ವಿದ್ಯುತ್ ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1712ರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೆಂಪೇರಗೌಡ ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ಪರಶುರಾಮ, ಪಾರ್ವತಿ ಗುಡಿಗಳೂ, ಕೆಲವು ಛತ್ರ

ಗಳೂ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಅವರಣದಲ್ಲಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು ಇದ್ದವು. ಈಗ ಇಲ್ಲ. ಸಧ್ಯಕ್ಕೆ ಅವು ವಾಸದ ಮನೆಗಳಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಗಟ್ಟುಗಾರೆ ವಿಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಬಣ್ಣ ಹಾಕಿದ್ದರು. ಒಂದು ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಬಸವನ ಗುಡಿ ಇದೆ. ಅದನ್ನು ಶಿಖರಬಸವ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ರೇಷ್ಮೆ ಹುರಿ ಮಾಡುವ ಹತ್ತಾರು ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ನೇಯ್ಗೆ ಕೆಲಸದವರು ಬಹಳ ಜನರಿದ್ದಾರೆ. ಪೌರ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಪುರಸಭೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ತಿರುಮಲೆ (ಜನ : 778) ಮಾಗಡಿ ಊರಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಎರಡು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ರಂಗನಾಥ (ಮೂಲತಃ ಶ್ರೀನಿವಾಸ) ದೇವಾಲಯ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು. ಇಲ್ಲಿನ ರಂಗನಾಥ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಋಷಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಮಾಂಡವ್ಯರು ಮತ್ತು ವಶಿಷ್ಠರು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತ ಇರುವ ಗುಡುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮ, ಸೀತೆ ಮತ್ತು ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಅಭ್ಯಾಸಿಗಳ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿವೆ. ಮೂಲ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಇದನ್ನು ಪುಟ್ಟಿರಂಗನಾಥನೆಂದೂ, ಬೆಳೆಯುವ ರಂಗನಾಥನೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಇಮ್ಮಡಿ ಕೆಂಪೇಗೌಡ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿಸಿದ. ಇದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಗೋಪುರಗಳಿದ್ದು ಒಂದು ಮೂಲ ಮಹಾದ್ವಾರದ ಮೇಲೂ, ಇನ್ನೊಂದು ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮೇಲೂ ಇವೆ. ಮಹಾದ್ವಾರದ ಮೇಲಿನ ಗೋಪುರವನ್ನು ಮೈಸೂರಿನ ಜಯಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರು ಕಟ್ಟಿಸಿದರು. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಗುಡುಗಂಭದ್ದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 1524ರ ಶಾಸನವೊಂದನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ್ದು ಇದರಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ ದೇವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಿರುವೆಂಕಲೇಶ್ವರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಕಾಣಿಕೆಯ ವಿಷಯವಿದೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸುಂದರ ಪುಷ್ಕರಣಿ ಇದೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಲ್ಲಿಯ ಅಡನ್ನು ಮಾರಮ್ಮ ಅಂದರೆ ಗ್ರಾಮದೇವತೆ ಎಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪದೂರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ನರಸಿಂಹನ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಗುಡಿ ಇದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೋಗಲು ಸೋಪಾನಗಳಿವೆ. ಪ್ರತೀ ಚೈತ್ರಮಾಸ ಇಲ್ಲಿನ ರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿಯ ರಥೋತ್ಸವದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾರಿ ದನದ ಪರಿಸೆ ಸೇರುತ್ತದೆ. ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದ ದನದ ಪರಿಸೆಗಳ ಪೈಕಿ ಇದೂ ಒಂದು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿನ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜಾತಿಯವರ ಛತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಉಚಿತ ಊಟದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹುರಿ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳು ಸಾಕಷ್ಟು ಇವೆ. ಸಾವನದುರ್ಗ ಕೋಟೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಉನ್ನತ ಬೆಟ್ಟ. ಇದು ಮಾಗಡಿಯಿಂದ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಒಂದು ಬಹು ರಮ್ಯತಾಣ. ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಎರಡು ಶಿಖರಗಳಿದ್ದು ಒಂದನ್ನು ಬಿಳಿ ಬೆಟ್ಟವೆಂದೂ, ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಕರಿ ಬೆಟ್ಟವೆಂದೂ

ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಮೊದಲು ಸಾಮಂತದುರ್ಗ ಎಂತಲೂ ಕೃಷ್ಣ ರಾಜಗಿರಿ ಎಂತಲೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅಮೇಲೆ ಇದು ಸಾವನದುರ್ಗವಾಯಿತು. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ವಿಜಯನಗರದ ಅನೇಕ ಸಾಮಂತರುಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಮ್ಮಡಿ ಕೆಂಪೇಗೌಡನು ತಳಾರಿಗಂಗನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಇದನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1728ರಲ್ಲಿ ದೇವರಾಜನೆಂಬ ಮೈಸೂರಿನ ದಳವಾಯಿ ಇದನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ. ಕಡೆಗೆ ಸಾವನದುರ್ಗವನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷರು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡರು. ಇಡೀ ಪ್ರದೇಶ ಹೆಚ್ಚು ಹಸುರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಲವಲವಿಕೆಯ ವಾತಾವರಣ ಇಲ್ಲಿದೆ. ವೀರಭದ್ರ ಮತ್ತು ನರಸಿಂಹರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಎರಡು ಮುಖ್ಯ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು. ಊರ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಅದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಭದ್ರಕಾಳಿ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಇವೆರಡಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿನ ಗವಿಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಇದರ ಹಜಾರ ಅಧುನಿಕ ಮಾಡಿರಬಹುದು. ಸಯ್ಯದ್ ಸುಲ್ತಾನ ಗುಲಾಂ ಹುಸೇನ್ ಷಾ ಖಾದ್ರಿ ಅವರ ದರ್ಗಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ವರ್ಷ ಉರುಸ್ ಜರುಗುತ್ತದೆ. ಬಿಳಿ ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕಲ್ಲು ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ನಂದಿಯಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟಿ ಗೋಡೆಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ಕಟ್ಟಡಗಳ ಅವಶೇಷಗಳು ಇವೆ. ಈಚಿನ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಭತ್ತಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಮದುವೆಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಅನುಕೂಲಕರವೆನಿಸಿದೆ.

ಮಾಸ್ತಿ: (ರಾಯಚೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 21,345) ಮಾಸ್ತಿಯು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 447 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಮತ್ತು ಸೇಲುಣರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನುವೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜಗನ್ನಾಥಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಹಾಳಾಗಿರುವ ಕೋಟಿಗಳಿವೆ. ಇದು ಮಾಧ್ಯಕವಿ ಮತ್ತು ಸಂತ ಜಗನ್ನಾಥದಾಸರ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ಭಕ್ತಿಪಂಥವನ್ನು ಹರಡಿದುದಲ್ಲದೆ ಸರಳವೂ, ಸುಂದರವೂ ಆದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಹರಿಕಥಾಮೃತಸಾರವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಈ ಗ್ರಂಥವು ಮಾಧ್ಯಕ ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಆಧಾರ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೊಗಳಲಾಗಿದೆ. ಮಾಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇತಿಹಾಸಪೂರ್ವಕಾಲದ ಆಯುಧಗಳೂ ದೊರಕಿವೆ. ಜಾಮಿ ಮಸೀದಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವ ಹಳೆಯ ಮಸೀದಿಯಲ್ಲಿ ಷರೀಫಿಯನ್ ಭಾಷೆಯ ಶಾಸನವಿದೆ. ಹಜರತ್ ಫರೀದುದ್ದೀನ್ ಸಾಹೆಬ್ ಮತ್ತು ಸುಬ್ಬ ಅಲಿಯವರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದರ್ಗಾಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದರೆ: ಕಲ್ಲೂರು (ಜನ: 5,444): ಕಲ್ಲೂರು ರಾಯಚೂರಿನಿಂದ 21 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ಗಿರಿಗೇರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮದ ಸುತ್ತಲೂ ಕಗ್ಗಲ್ಲಿನ ಬೆಟ್ಟಗಳಿವೆ. ಈ ಹಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಇದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ಪ್ರದೇಶ

ಗಳಲ್ಲಿ 13-14ನೇಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಬಹುದಾದ ಬಹಳಷ್ಟು ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ಐದು ದ್ವಾರಗಳು ಮಹಮ್ಮದೀಯರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಹೆಸರೂ ಇಲ್ಲ. ಮಿಕ್ಕ ಮೂರು ಬಾಗಿಲುಗಳಿಗೆ ಅವು ಯಾವ ಊರಿನ ರಸ್ತೆಯ ಕಡೆಗಿವೆಯೋ ಆ ಅಂದರೆ ಮಾಸ್ತಿ ದರವಾಜಾ, ಕಲ್ಲೂ ದರವಾಜಾ ಮತ್ತು ರಾಯಚೂರು ದರವಾಜಾ ಎನ್ನುವ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ದರವಾಜಾಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಜೀರ್ಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿವೆ. ರಾಯಚೂರು ದರವಾಜಾದ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ಕೆಡವಿ ಊರಿನ ಚಾವಡಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಯಿತು. ಇದರಲ್ಲಿ ಮರದಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿದ್ದ ಕನ್ನಡದ ಶಾಸನವೊಂದು ದೊರಕಿದೆ. ಈಗ ಚಾವಡಿಯ ಚಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲಾಗಿರುವ ಈ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ, ಈ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು ಅದಿಲ್‌ಷಾಹಿ ಆರಸರ ಕಾಲದ ಗಣ್ಯನಾದ ಆಗಾಖುಸ್ತುವಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಇದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಆರು ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಮಾತ್ರ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನವು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ (973-1200) ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವು. ಕವಿತಾಳ: (ಜನ: 6,455) ಇದು ರಾಯಚೂರು-ಲಿಂಗಸುಗೂರು ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ರಾಯಚೂರಿನಿಂದ 40 ಮೈಲಿ ಮತ್ತು ಲಿಂಗಸುಗೂರಿನಿಂದ 18 ಮೈಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮದ ನೈಋತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಗುಹೆಗಳಿವೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನ ಆಯುಧಗಳು, ಕಬ್ಬಿಣದ ಆದುರು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಚೀನ ಮಡಿಕೆ ಕುಡಿಕೆಯ ಚೂರುಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಈ ಗ್ರಾಮದ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬೂದಿಗುಡ್ಡೆಯಿದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಬೂದಿಗುಡ್ಡೆಯ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕುಲುಮೆಯಿದ್ದಿತು. ಇಲ್ಲಿ ತ್ರ್ಯಂಬಕೇಶ್ವರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಗುಡಿಗಳಿದ್ದು, ಎರಡರಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಪಶ್ಚಿಮದ ದೇವಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ದಿನಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಈ ಮೂರು ಗುಡಿಗಳೂ ಒಂದೇ ಪ್ರಮಾಣದವು. ಹೊರಭಾಗವು ಬಹಳ ಸರಳವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಕಲ್ಲು ಕಟ್ಟಿದ ಬಹಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಗುಡಿಗಳ ಶಿಖರಗಳು ದ್ರಾವಿಡ ರೀತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಇವುಗಳ ಕೆಳಗಿನ ಮೂರನೇಯ ಎರಡು ಭಾಗ ಕಲ್ಲಿನಿಂದಲೂ, ಮೇಲಿನ ಉಳಿದ ಭಾಗಗಳು ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಮತ್ತು ಸುಣ್ಣದಿಂದಲೂ ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಕವಿತಾಳಕ್ಕೆ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮೈಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪಲದೊಡ್ಡಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನ ತೆಗೆಯುವ ಉದ್ಯಮದ ಅವಶೇಷಗಳು ಕಂಡು ಬಂದಿವೆ.

ಮಾಯಕೊಂಡ : (ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿ; ದಾವಣಗೆರೆ ತಾ; ಜನ: 4642-1981) ದಾವಣಗೆರೆಯಿಂದ 32 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಯಕೊಂಡವು ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರ ಹಾಗೂ ರೈಲ್ವೆ ನಿಲ್ದಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪಟ್ಟಣ. ಇದು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 264 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಟ್ಟಿಗೆಪುರದ ರಾಜನು ತನ್ನ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳಾದ ಮಾಯಮ್ಮ ಮತ್ತು ಉಜ್ಜಮ್ಮನವರಿಗೆ ಎರಡು ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನಂತೆ. ಮಾಯಕೊಂಡ ಮತ್ತು ಉಜ್ಜುಕೊಂಡ ಸಮೀಪದ ಎರಡು ಹಳ್ಳಿಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯದು ಊರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕಟ್ಟಲಾದ ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚಿನ ಚಾವಣಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯ; ಎರಡನೆಯದಾದ ಊರಿನ ಹೊರಗಿರುವ ಓಬಳ ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯವು ಜೀರ್ಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ ಒರಟಾದ ಕಲ್ಲನ್ನು 'ಉಬ್ಬವ' ನರಸಿಂಹ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಇವೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣವು ಚಾಳುಕ್ಯ, ಹೊಯ್ಸಳ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ವೈಭವವನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಹಿರೇಮದಕರಿ ನಾಯಕನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಊರು ಬೆಳೆದಿರಬೇಕು. 1748ರಲ್ಲಿ ಈ ಅರಸನಿಗೂ ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರಿಗೂ ನಡೆದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮರಣಹೊಂದಿದ ಹಿರೇ ಮದಕರಿನಾಯಕನ ಸಮಾಧಿ ಇಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು ಪರಿಷ್ಕರಣ ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಪುರಸಭೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಮಾರಿಕಾಂಬಾ ದೇವಾಲಯದ ಜಾತ್ರೆಯು ಏಪ್ರಿಲ್ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.

ಮಾಲೂರು : (ಕೋಲಾರ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 15,093) ಮಾಲೂರು ಪಟ್ಟಣವು ಕೋಲಾರದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ 24 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 46 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಊರಿನ ಮೂಲ ಹೆಸರು ಮಲ್ಲಿಕಾಪುರ ಅಥವಾ ಮಲ್ಲಿಗೆಪುರ ಎಂದಿತ್ತು. ಈ ಊರಿನ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ತೋಟಗಳಿದ್ದುದೇ ಈ ಹೆಸರು ಬರಲು ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಇದು ಹದಿನಾರನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಕೋಟೆಯ ನಾಯಕ ತಮ್ಮೇರಿನ ಅಧಿಪತ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದಿತು. ವಿಜಾಪುರ ಸುಲ್ತಾನನ ಕೈವಶವಾದ ಮೇಲೆ ಇದು ಅನೇಕ ಮಾನ್ಯತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜಹಗೀರಿಯಾಗಿತ್ತು. ಮರಾಠರು ಇದನ್ನು ಹೈದರ್ ರಾಮಸಿಂಗ್ ಎಂಬ ರಾಜಪುತ್ರ ಜಮೀನುದಾರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಈ ಜಮೀನುದಾರನು ಈ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೊಸ ಬಡಾವಣೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಲೂರು ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಕೊನೆಗೆ ಇದು ಹೈದರ್ ಅಲಿಯ ವಶವಾಗಿ, ಅಲ್ಲಿಂದೀಚೆಗೆ ಇದು ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಶಂಕರನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯವು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು, ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿನ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಶಿವ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು,

ಈ ಇಬ್ಬರ ಚಿಹ್ನೆಗಳೂ ಇವೆ. ಹಾಳಾಗಿರುವ ಕುರುಬರ ಗುಡಿಯ ಮುಂದೆ ಎರಡು ಸಾಲು ವೀರರ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣವು ವಾಣಿಜ್ಯ ಬೆಳೆಗಳಾದ ಹಿಪ್ಪುನೇರಳೆ, ಕಬ್ಬು ಮತ್ತು ತರಕಾರಿಗಳ ಸಾಗುವಳಿಗೆ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಮಾಲೂರು ಮತ್ತು ಬಂಗಾರಪೇಟೆಗಳ ನಡುವೆ, ಕೋಲಾರಕ್ಕೆ 25 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಟೇಕಲ್ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವಿದೆ. ಟೇಕಲ್ ಬೆಟ್ಟವು ಎದ್ದು ಕಾಣುವ ವಿವಿಧ ಆಕಾರದ ಶಿಲೆಗಳಿಗೆ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಇದು ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಥಳನೆಂಬುದು ಒಂಭತ್ತನೇಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ವಿಶಾಲವಾದ ವರದ ರಾಜ ದೇವಾಲಯವು ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು ಎತ್ತರವಾದ ಮಹಾದ್ವಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಮತ್ತು ತಮಿಳು ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈಗ ಜೀರ್ಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಿಂಗಪೆರಮಾಳ್ ದೇವಾಲಯವೂ ಅಲಂಕೃತ ಕಂಬಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸುಂದರ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಅಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಏಳು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಅಂಜನೇಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಜೀರ್ಣಾವಸ್ಥೆಯ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಇಲ್ಲಿ ನೂರೊಂದು ದೇವಾಲಯಗಳೂ, ನೂರೊಂದು ಕಲ್ಯಾಣಿಗಳೂ ಇದ್ದವಂತೆ. ಭೀಮನ ಗರಡಿ ಎಂದು ಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ, 150 ಅಡಿ ಉದ್ದ ಮತ್ತು 70 ಅಡಿ ಅಗಲವಿರುವ ಗುಹೆಯು ಇಲ್ಲಿನ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿದೆ. ಟೇಕಲ್ಲಿನ ಉತ್ತರಕ್ಕಿರುವ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಭೂಪತಿಯಮ್ಮನ ಬೆಟ್ಟ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಕಿರಿದಾದ ಗವಿ ಇದ್ದು ಇದರ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗಾರೆಯಿಂದ ನಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಸ್ಥಳೀಯ ನಾಯಕರ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಡಲಾಗಿತ್ತೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ರೋಕ್ಕದ ಗವಿ ಎಂದು ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು ಚಾಳು ಮಣ್ಣಿಗೆ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಚಿಕ್ಕ ತಿರುಪತಿಯು ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಯಾತ್ರಾ ಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ದೇವಾಲಯವು ದೊಡ್ಡದಾಗಿದ್ದು ವಿಶಾಲವಾದ ಅಂಗಳವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ಸಂತರಾದ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯ ಮತ್ತು ವೇದಾಂತ ದೇಶಿಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಅಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ತಿರುಪತಿಗೆ ಹೋಗಲಾಗದವರು, ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಬಡವರ ತಿರುಪತಿ ಎಂಬ ಅಡ್ಡ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಸಾಮೂಹಿಕ ವಿವಾಹಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಶಿವಾರ ಪಟ್ಟಣವು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಶಿಲ್ಪಗಳ ತಂಡಗಳಿಗೆ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಇವರು ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕಂಚಿನಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಲೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾರ್ಯನಿರತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗಂಗರ ಕಾಲದ ಅನೇಕ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು ಶ್ರೀಪುರುಷನ ಮಗನಾದ ಗಂಗ ಇಮ್ಮಡಿ ಶಿವಮಾರನ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಶಿವಮಾರಪಟ್ಟಣ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪಡೆದಿತ್ತು.

ಮಹದೇಶ್ವರ ಬೆಟ್ಟ : (ಮೈಸೂರು ಜಿ; ಕೊಳ್ಳೆಗಾಲ ತಾ. ಜನ: 4,320) ಮಹದೇಶ್ವರ (ಮಾದೇಶ್ವರ) ಬೆಟ್ಟವು ಈ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಅದು ಘಟ್ಟದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಪೂರ್ವಘಟ್ಟಗಳಿಗೆ ಸಮೀಪವಾಗಿದ್ದು ರಾಮಪುರ ಹೋಬಳಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು ಕೊಳ್ಳೆಗಾಲಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 80 ಕಿಮೀ ಪೂರ್ವಕ್ಕೂ, ಮೈಸೂರಿನಿಂದ 142 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 220 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಅದು ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟಕ್ಕಿಂತ 3,200 ಅಡಿಗಳು ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಮಹದೇಶ್ವರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿರುವ ಜನಪದ ಹಾಡುಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಏಳು ಬೆಟ್ಟಗಳಿಂದ ಇದು ಆವೃತವಾಗಿದೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಅನೆಮಲೆ, ಜೇನುಮಲೆ, ಕಾಡುಮಲೆ, ಪಚ್ಚಿಮಲೆ ಮುಂತಾದ 77 ಶ್ರೇಣಿಗಳಿವೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟಗಳು ಪ್ರಾಣಿ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯ ಸಂಪತ್ತುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿವೆ. ಮಾದೇಶ್ವರನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ದೇವಾಲಯವು ಈ ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ದೇವರು ಲಿಂಗರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ. ಸುತ್ತೂರು ಮಠದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಲಾ ಮತ್ತು ತಾಮ್ರ ಶಾಸನಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಮತ್ತು ಜನಪದ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಮಹದೇಶ್ವರ ಎಂಬ ವೀರಶೈವ ಸಂತನು ಕ್ರಿ. ಶ. 14-15ನೇಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸಿದ್ದು ಸುತ್ತೂರು ಮಠದಲ್ಲಿ ಕಾಯಕ ಆಧವಾ ದಾಸೋಹವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅನಂತರ ಕೊಳ್ಳೆಗಾಲಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಕುಂಟೂರಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಕೊನೆಗೆ ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ಮಹಾಮಲೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸಿದ್ದು ಸಮಾಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು. ಆತನು ಅನೇಕ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ, ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳವಾಯಿತು. ಆತನು ಅನೇಕ ಪವಾಡಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿದನೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ಅವನ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಯಿತು. ಇದರಲ್ಲಿ ಗೋಪುರ ಮತ್ತು ಮಹಾದ್ವಾರಗಳಿವೆ. ಸಾಕಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ದಾಗಿರುವ ನಂದಿಯ ಮೂರ್ತಿಯು ಈ ದೇವಾಲಯದ ಮೇಲಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ಅನೇಕ ಸಣ್ಣ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಅಂತರಂಗಂ ಎಂಬ ಇಲ್ಲಿ ಸದಾ ಹರಿಯುವ ಜಲಸ್ಥಾನವಿದ್ದು ಇದರಲ್ಲಿ ಯಾತ್ರಿಕರು ಸ್ನಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಿವರಾತ್ರಿ, ಉಗಾದಿ, ಗೌರಿಹಬ್ಬ (ಭಾದ್ರಪದ ಮಾಸ), ಮಹಾಲಯ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಮತ್ತು ದೀಪಾವಳಿ ಹಬ್ಬಗಳ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ರಥೋತ್ಸವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಿಂದಲೂ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಲಕ್ಷಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಮಂದಿ ಇಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಅನೇಕ ಭಕ್ತರು ಪ್ರತೀ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಗೂ ಇಲ್ಲಿಗೆ ದೇವರ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಮೈಸೂರಿನ ಒಡೆಯರು ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ದಾನ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರಮುಖ ಮುಜರಾಯಿ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿದ್ದು ಒಳ್ಳೆಯ ಆದಾಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಲೂರು ಮಠ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ

ಹಳೆಯ ವೀರಶೈವ ದಾಸೋಹ ಮಠವಿದ್ದು ಜಾತ್ರೆಗಳ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅದು ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತದೆ. ಯಾತ್ರಿಕರಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಉಚಿತ ವಸತಿ ಮತ್ತು ಭೋಜನ ಸೌಲಭ್ಯವನ್ನು ಒದಗಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮಠಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಕೊಳ್ಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿವೆ. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ವಸತಿ ಸೌಕರ್ಯವಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಲೆಯೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ಈ ಮಠದ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ದೇವಾಲಯಗಳು ಮತ್ತು ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಗದ್ದುಗೆಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಮಠದ ಅದಿಗುರುಗಳಾಗಿದ್ದ ಮಹದೇಶ್ವರರು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪಾದುಕೆಗಳು, ಶಂಖ, ಜೋಳೆಗೆ, ಕೋಲು ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶಿತವಾಗಿವೆ. ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ಇಲ್ಲಿನ ಸುತ್ತ ನೋಟ ಮತ್ತು ಮನೋಹರವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬಹುದು. ಅನೆ, ಕಾಡೆಮ್ಮೆ ಮುಂತಾದ ವನ್ಯ ಮೃಗಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿವೆ. ಅಲಂಬಾಡಿ ಕೋಟೆಯು ಚರಿತ್ರಾರ್ಥವಾದ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು ಇದು ಕಾವೇರಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿದ್ದು ಮಹದೇಶ್ವರನುಲೆ ರಕ್ಷಿತ ಅರಣ್ಯದ ಬುಡದಲ್ಲಿದೆ. ಗೋಪೀನಾಥನಿಂದ ಅಲಂಬಾಡಿಗೆ ಹೋಗಲು ಕಾಡಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣದಾದ ಬಂಡಿ ರಸ್ತೆಯಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಹಾಳಾಗಿರುವ ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಕೋಟೆಯೂ, ಅದರೊಳಗೆ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಒಂದು ಹನುಮಂತನ ಗುಡಿಯೂ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯವು 30 ಮೀ ಉದ್ದವಾಗಿದೆ. ಮಣ್ಣಿನ ಕೋಟೆಯು ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು ಸುಮಾರು 15ನೇಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಕಂದಕವಿದೆ.

ಮುಂಡಗೋಡ : (ಉ. ಕ. ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 10,332) ಮುಂಡಗೋಡ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 381 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದ ಒಂದು ಹನುಮಂತನ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು ಈಗ ಸವೀಕೃತವಾಗಿದೆ. 1764ರಲ್ಲಿ ಮೂಢವರಾಜ್ ಪೇಶ್ವೆಯು ಮುಂಡಗೋಡನ್ನು ತನ್ನ ವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ತನ್ನ ಅನೇಕ ವರದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಲ್ ವೆಲ್ಲಿ ಸ್ಲಿಯು ಮುಂಡಗೋಡನ್ನು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದ ಗಡಿಯ ತಾಣವನ್ನಾಗಿಯೂ, ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿರುವ ಕೋಟೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸೈನ್ಯದ ತುಕಡಿಯನ್ನು ಇಡಬೇಕೆಂದೂ ಯೋಚಿಸಿದ್ದನು. ಮುಂಡಗೋಡಿಗೆ ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬಾಚಣಕಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬಾಚಣಕಿ ಜಲಾಶಯ ಅರ್ಕರ್ಷಣೀಯ ಸ್ಥಳ. ಈ ಜಲಾಶಯದ ಕೆಲಸ 1974ರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಗೊಂಡಿತು. ಇಲ್ಲಿನ ನಾಗರಿಕ ಆಡಳಿತವು ಊರಿನ ಪುರಸಭೆಯ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿದೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಟಿಬೆಟಿನರು ಈ ಊರಿನ ಬಳಿ ತಮ್ಮ ದೇ ಆದ ಒಂದು ನೆಲೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.

ಮುಂಡರಗಿ : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 13,617) ಹಿಂದೆ ಮುಂಡರಗಿಯು ಪೇಶಾ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಈಗ ತಾಲೂಕಿನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇದು ಗದಗಿನಿಂದ ಆಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 39 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 1973ರಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವಂತಹ ಪ್ರಾಚೀನ ಅವಶೇಷಗಳೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಕಟ್ಟಲಾದ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ಕನಕ ನರಸಿಂಹ, ಕೋಟೆ ಹನುಮಂತ, ವಿಠಲ ರುಕ್ಮಾಯಿ ಮತ್ತು ಕನ್ನಿಕಾಪರಮೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಹಾಳಾಗಿರುವ ಕೋಟೆಯೂ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಸಣ್ಣ ಗುಡಿಗಳೂ ಇವೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಅನ್ನದಾನೇಶ್ವರ ಮಠ ಮತ್ತು ತೋಟದಾರ್ಯ ಮಠ ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಾಚೀನ ವಿರಶೈವ ಮಠಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಸೀದಿಗಳೂ, ಜಲಾಲುದ್ದೀನ್ ಖಾದ್ರಿ ಮತ್ತು ಮಹಬೂಬ್ ಸುಬಾನಿಯವರ ದರ್ಗಾಗಳೂ ಇವೆ. ನರಗುಂದದ ಬಾಬಾಸಾಹೇಬನ ಜೊತೆ ಸೇರಿ ಬ್ರಿಟಿಷರ ವಿರುದ್ಧ 1857-58ರಲ್ಲಿ ದಂಗೆ ಎದ್ದು, ಜನಾನುರಾಗಿಯಾದ ವಿರ ಮುಂಡರಗಿ ಭೀಮರಾಯನು ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು. ಈ ಸ್ಥಳವು ಕಡಲೆಕಾಯಿ ಬೆಳೆಗೆ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಮುಖ್ಯ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳೆಂದರೆ ಹತ್ತಿಯ ದೀಜ ವಿಂಗಡಿಸುವುದು, ಎಣ್ಣೆ ಗಿರಣಿಗಳು, ಕಂಬಳಿಗಳ ನೇಯ್ಗೆ, ಇತ್ಯಾದಿ.

ಮುದ್ದೆ ಬಿಹಾಳ : (ವಿಜಾಪುರ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 14,962) ಮುದ್ದೆ ಬಿಹಾಳವು ವಿಜಾಪುರದಿಂದ ಆಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ 83 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈಗಿನ ಬಸರಕೋಡಿನ ನಾಡಗೌಡನ ಹಿರಿಯ ಮಂತ್ರನಾದ ಪರಮಣ್ಣನು 1680ರಲ್ಲಿ ಮುದ್ದೆ ಬಿಹಾಳವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಪರಮಣ್ಣನ ಮಗನಾದ ಹುಚ್ಚಪ್ಪನು ಸುಮಾರು 1720ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಸುಮಾರು 1764ರಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳವು ಪೇಶ್ವೆಗಳ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿತು. 1817ರ ವರೆಗೆ ಮುದ್ದೆ ಬಿಹಾಳ ಉಪವಿಭಾಗದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ದ್ಯಾಮವ್ವನ ದೇವಾಲಯ ಊರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದು ಮೂರು ವರ್ಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಜಾತ್ರೆಯು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹನುಮಂತನ ದೇವಾಲಯವೂ, ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ದೇವಾಲಯವೂ ಇವೆ. ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಬೃಂದಾವನವನ್ನು ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದರೆ ಪಾಂಡುರಂಗ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಮಲ್ಲಯ್ಯ, ಮರಳು ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಬನಶಂಕರಿ. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮಸೀದಿಗಳೂ, ಮಹಬೂಬ್ ಷಾ ಮತ್ತು ಸಾಹೆಬ್ ಮೊದಿನ ಅವರ ಎರಡು ದರ್ಗಾಗಳೂ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ತಾಲೂಕು ಗ್ರಾಮೋದ್ಯೋಗ

ಸಂಘವು ಖಾದಿಬಟ್ಟೆ, ಸಾಬೂನು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಅನೇಕ ನಿಸ್ವಹಾಯ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಒದಗಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಿತ್ತನೆ ಬೀಜದ ಕೇಂದ್ರವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪುರಸಭೆಯು ಊರಿನ ಸ್ಥಳೀಯ ಅಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಮುದ್ದೆ ಬಿಹಾಳಿಗೆ ಆಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ನಲತವಾಡ (ಜನ: 8,602)ದ ಮೊದಲಿನ ಹೆಸರು ನೀಲಾವತಿ ಪಟ್ಟಣ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಹನುಮಂತನ ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದರೆ ಸಂಗವೇಶ್ವರ, ಪಾಂಡಬಸವಣ್ಣ, ಕಾಳಮ್ಮ ಮತ್ತು ದ್ಯಾಮವ್ವ. ಇಲ್ಲಿರುವ ವಿರಶೈವ ವಿರಕ್ತಮಠದಲ್ಲಿ ಶರಣ ವಿರೇಶ್ವರನ ಗದ್ದುಗೆಯಿದೆ. ಚಾಳುಕ್ಯ ಇಮ್ಮಡಿ ಜಗದೇಕ ಮಲ್ಲನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕ್ರಿ.ಶ. 1148ನೇಯ ವರ್ಷದ ಕಲ್ಲಿನ ಶಾಸನವು ನಾಡಗೌಡನ ಮನೆಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ದೊರಕಿದ್ದು, ಕಲಿಂಗನ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಕೊಡಲಾದ ಅನೇಕ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಇದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜುಮ್ಮಾವುಸಿದಿಯೂ, ಇತರ ಎಂಟು ಸಣ್ಣ ಮಸೀದಿಗಳೂ ಇವೆ. ಇದು ಪ್ರಖ್ಯಾತ ವ್ಯಾಪಾರದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಕಡಲೆಕಾಯಿ, ಸಜ್ಜೆ, ಜೋಳ ಮತ್ತು ಹತ್ತಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಬೀಜದಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ ಮತ್ತು ಕಡಲೆಕಾಯಿ ಎಣ್ಣೆಯ ತಲಾ ನಾಲ್ಕು ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ನಗರ ಪಂಚಾಯತಿಯು ಊರಿನ ಅಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ. ತಾಳಿಕೋಟೆಯು (ಜನ: 18,336) ಮುದ್ದೆ ಬಿಹಾಳದಿಂದ ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿರುವ, ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪಟ್ಟಣ. 1565ರಲ್ಲಿ ದಖ್ಖಣದ ಸುಲ್ತಾನರಿಗೂ ವಿಜಯ ನಗರದ ಅರಸರಿಗೂ ನಡುವೆ ನಿರ್ಣಾಯಕ ಯುದ್ಧ ನಡೆಯುವ ಮೊದಲು, ಸುಲ್ತಾನರ ಸೇನೆ ಇಲ್ಲಿ ತಂಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ನಗರೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನವಾದವು. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಸೀದಿಗಳೂ ಇವೆ.

ಮುಧೋಳ : (ವಿಜಾಪುರ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 21,356) ಮುಧೋಳ ಪಟ್ಟಣವು ಫುಟಿಪ್ರಭಾ ನದಿಯ ಎಡ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ, ವಿಜಾಪುರಕ್ಕೆ ನೈಋತ್ಯದಲ್ಲಿ 81 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದರ ಪೌರಾಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಮುದುವೊಳ ಅಂದರೆ ಸುಂದರವಾದ ಪಟ್ಟಣ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದಿತು. ಇದು ಖ್ಯಾತ ಕನ್ನಡಕವಿ ರನ್ನನ ಜನ್ಮಸ್ಥಳ. ಫೋರ್ಪಡೆಯ ಮಂತ್ರರು ಆಳಿದ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿಯೂ ಈ ಊರು ಇದ್ದಿತು. ವಿಜಾಪುರದ ಸುಲ್ತಾನರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಸೇನಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಬಾಜಿ ಫೋರ್ಪಡೆಯ ಮಂತ್ರರು ಇಲ್ಲಿ 1947ರ ವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದರು. ಇಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯ ಮಟ್ಟಕ್ಕಿಂತ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿರುವ

ಶಿವದೇವಾಲಯವು ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನವಾಗಿದ್ದು ಸುಂದರ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೇತಾಂಬರ ಜೈನ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮುನೀಶ್ವರಜಿ ಮತ್ತು ಮಹಾವೀರಸ್ವಾಮಿಯ ಸುಂದರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಶ್ರೀರಾಮ, ಮಾರುತಿ, ದತ್ತಾತ್ರೇಯ, ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮತ್ತು ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿ ಮಠ ಇಲ್ಲಿನ ಇತರ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಟ್ಟಡಗಳು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಗದ್ದಿಗೆ ಮಠವು ದೊಡ್ಡದಾಗಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ರಾಜರಾಜೇಶ್ವರೀ, ಶೃಂಗಾರಗೌರಿ ಮತ್ತು ದತ್ತಾತ್ರೇಯನ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರನ ಇನ್ನೊಂದು ಮಠವಿದೆ. ಊರಿಗೆ ಪಕ್ಕದಲ್ಲೇ ಹಿಂದಿನ ರಾಜರವಾಡೆ ಇದೆ. ಈ ಅವರಣದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಸೈಫಿ ಸಾಹೇಬರ ಖ್ಯಾತ ದರ್ಗಾ ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ವಾರ್ಷಿಕ ಉರುಸಾ ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಯ ಜನಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಸೀದಿಗಳೂ ಇವೆ. ಈ ಊರು ಬರಳುಕಲ್ಲುಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಬೃಂದಾವನ (ತುಳಸಿಕಟ್ಟೆ) ಗಳಿಗೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ. ಮಹಾಲಿಂಗಪುರವು (ಜನ: 17,809-1981) ಮುಧೋಳದಿಂದ ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದರ ಮೊದಲಿನ ಹೆಸರು ನರಗಟ್ಟಿ. ಅನಂತರ ಶರಣ ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರನ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಈ ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರನ್ನು ಮಹಾಲಿಂಗಪುರವೆಂದು ಬದಲಾಯಿಸಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಈ ಶರಣನ ಮಠವು ಬಹಳ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಮರದಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಮುಮ್ಮುಖವುಳ್ಳ ಅಂತಸ್ತಿನ ಈ ಮಠವು ಕಲಾತ್ಮಕವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಮಠದ ದೊಡ್ಡ ಹಜಾರದಲ್ಲಿ ಶಿವನ ಎರಡು ಪ್ರಾಚೀನ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೋಡಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾದ ಈ ಶರಣನ ಜಟಿಯ ರೂಪದ ಕೂಡಲು ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಮಠಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ಶರಣನ ಗದ್ದುಗೆಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪೂಜೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದು. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಬಸವತೀರ್ಥವೆಂಬ ಪವಿತ್ರ ಕೊಳವಿದೆ. ಸಮೀಪದ ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಗಿರೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ರಾಮಲಿಂಗ ಎಂಬ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಈ ಊರಿನ ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖ್ಯ ದೇವಾಲಯವೆಂದರೆ ಬನಶಂಕರಿ ದೇವಸ್ಥಾನ. ಇಲ್ಲಿ ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕೈವಗ್ಗಗಳು ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ತಯಾರಾದ ಕೈವಗ್ಗದ ಸೀರೆಗಳಿಗೆ ಹೊರಗಡೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಡಿಕೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯಿದೆ.

ಮುಳಗುಂದ : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ಗದಗು ತಾ; ಜನ: 14,535-1981) ಮುಳಗುಂದವು ಗದಗು ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಥಳ. ಇದು ಗದಗಿನಿಂದ ನೈಋತ್ಯದಲ್ಲಿ 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪುರಸಭೆಯು 1973ರಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಯಿತು. ಇದು ಪ್ರಾಚೀನತೆ ಮತ್ತು

ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಗಳೆರಡನ್ನೂ ಹೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 18 ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ. 1028ರ ಚಾಳುಕ್ಯ ಇಮ್ಮಡಿ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಶಾಸನ. ಹಾಗೆಯೇ ಇದು ಹನ್ನೆರಡು ಹಳ್ಳಿಗಳ ಸಮುದಾಯದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ದೊರಕಿರುವ ಶಾಸನಗಳು ರಾಜಕೀಯದ ವಿವರಗಳನ್ನೂ, ಅನೇಕ ವಿವಿಧ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಹತ್ತನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇದು ಶೈವ ಮತ್ತು ಜೈನಧರ್ಮಗಳೆರಡರ ಪ್ರಮುಖ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿತ್ತು. ಇದು ಅನೇಕ ಜೈನ ಮುನಿಗಳ ಮತ್ತು ವಿದ್ವಾಂಸರ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾದವನು ಕರ್ಮಾಮೃತ ಎಂಬ ಕನ್ನಡ ಗ್ರಂಥದ ರಚಯಿತ ನಯಸೇನ. ಬಂಗಾಳದ ಸೇನ ವಂಶಸ್ಥರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸೇರಿದವರೆಂದು ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 1848ಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಇದು ತಾಸಗಾವಿನ ಮರಾಠಾ ನಾಯಕನ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದಿತು. ಅನಂತರ ಅವನಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದೇ ಹೋದುದರಿಂದ ಬ್ರಿಟಿಷರ ನಶವಾಯಿತು. ಮತ್ತೆ 1862ರಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ವಿಭಾಗದ ಕೇಂದ್ರವಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುವೆಂದರೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಕಾಲಭೈರವ, ಕುಂಭೇಶ್ವರ, ನಗರೇಶ್ವರ, ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ, ಬಸವಣ್ಣ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮತ್ತು ಚಂದ್ರನಾಥ, ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿಗಳು. ಈ ಎಲ್ಲ ಸ್ಮಾರಕಗಳೂ ಚಾಳುಕ್ಯ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಹಂತ ಶಿವಯೋಗಿ ಮಠ ಎಂಬ ವೀರಶೈವ ಮಠವೂ ಇದೆ.

ಮುಳಬಾಗಿಲು : (ಕೋಲಾರ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 26,762) ಮುಳಬಾಗಿಲು ಕೋಲಾರದಿಂದ 30 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರು-ಮದರಾಸು ಹಳೆಯ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 100 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ಮುಳಬಾಗಿಲು ಎಂಬ ಹೆಸರು ಕನ್ನಡದ ಮೂಡಲ ಬಾಗಿಲು, ಅಂದರೆ ಪೂರ್ವದ ಬಾಗಿಲು ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿರಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಇದು ಕರ್ನಾಟಕದಿಂದ ತಿರುಪತಿಯ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದ ಮೈದಾನ ಪ್ರದೇಶದ ಕಣಿವೆಯಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದರ ಹೆಸರು ಮುಳುವಾಯಿ ಎಂದು ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಮುಳುವಾಯಿ ರಾಜ್ಯ, ಅಂದರೆ ಈಗಿನ ಕೋಲಾರ ಪ್ರದೇಶದ ಆಡಳಿತದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಅನಂತರ ಇದು ಸುಗಟೋರಿನ ತಮ್ಮಿಗೌಡನ ಅಳ್ಳಿಕೆಗೆ ಸೇರಿತು. 1768ರಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಇದನ್ನು ತಮ್ಮ ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಅದೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೈದರ್ ಅಲಿಯು ಇದನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷರಿಂದ ತನ್ನ ವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ವಿಜಯನಗರದ ಅರಂಭದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಅಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯವು ಮುಳಬಾಗಿಲಿನ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯ. ವೀರ ಅಂಜನೇಯನ ವಿಗ್ರಹವು ಹತ್ತು ಅಡಿ ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಮೊಗಲ್ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಅಕ್ಬರನ ಪ್ರಖ್ಯಾತ

ಕಂದಾಯ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ರಾಜ ತೋದರಮಲ್ಲನು ತನ್ನ ದಕ್ಷಿಣ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ನೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಇದೇ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಕೋದಂಡರಾಮ, ಕೇಶವ, ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ದೊಡ್ಡದಾದ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾದ ದೇವಾಲಯ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅತ್ಯಂತ ಅಕರ್ಷಕ ಭಾಗವೆಂದರೆ, ಸುಂದರ ವಾದ ಕೆತ್ತನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಂಬಗಳನ್ನುಳ್ಳ ನವರಂಗ. ಇದರ ಮುಂದಿರುವ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಸುಂದರ ಕಂಬಗಳೂ ನಂದಿಯ ವಿಗ್ರಹವೂ ಇದೆ. ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ತರ ವಾದ ಅವಶೇಷವೆಂದರೆ ಬಹಳ ಸುಂದರವಾದ ಅಂಥಕಾಸುರ ಸಂಹಾರಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಇದರ ಪೀಠವೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಮೂರು ಅಡಿ ಏಳು ಅಂಗುಲ ಎತ್ತರದ ಲೋಹದ ನಟರಾಜ ಶಿಲ್ಪ. ಹದಿಮೂರನೇಯ ಶತಮಾನದ ಈ ಶಿಲ್ಪ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, 'ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಈವರೆಗೆ ದೊರಕಿರುವ ಅತ್ಯಂತ ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ಲೋಹದ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು' ಎಂಬುದಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಅಕರ್ಷಣೀಯ ವಿಗ್ರಹವೆಂದರೆ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅರು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಅರು ಮುಖಗಳನ್ನುಳ್ಳ, ನವಿಲಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವ, ದೇವಾಲಯದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯ ಶಿಲ್ಪ. ಸುಮಾರು 1.5 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಧ್ವಗುರು ಶ್ರೀಪಾದರಾಯರ ಬೃಂದಾವನವೂ ಸಂದರ್ಶನ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು. ಸಂತ ಬಾಬಾ ಹೈದರ್ ಅಲಿಯು ಗೋರಿಯು ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಮ್ಮದಿಯರನ್ನು, ಜನವರಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಉರುಸ್ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಕರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಮುಳಬಾಗಿಲಿನ ಸಮೀಪದ ಬೆಟ್ಟವು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಭೂ ದೃಶ್ಯವು ನೋಡಲು ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಮಹಾದೇವನ ಗುಂಡು ಮತ್ತು ಬಾಬಯ್ಯನ ಗುಂಡು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವ ಎರಡು ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆಗಳು ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿವೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ರಾಮತೀರ್ಥ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮಣತೀರ್ಥ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಎರಡು ಜಲಾಶಯಗಳಿವೆ. ಮುಳಬಾಗಿಲು ಹಿಪ್ಪುನೇರಳೆ ಸೊಪ್ಪಿನ ಬೆಳೆಗೆ ಮತ್ತು ತೋಟದ ಬೆಳೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ. ಮುಳಬಾಗಿಲಿನ ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 8 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕುರುಡುಮಲೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬೆಟ್ಟ ಮತ್ತು ಊರು ಇವೆ. ಇದು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಮಹಾಗಣಪತಿಯ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಪಲ್ಲವ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರ ಮಧ್ಯಂತರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ನವರಂಗವು ಸುಂದರ ಕೆತ್ತನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಂಬಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಮೂಡಿಗೆರೆ: (ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 7,083) ಮೂಡಿಗೆರೆಯ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ

259 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು 1876ರಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವಾಯಿತು. ಹೇಮಾವತಿ ನದಿಯು ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಜನ್ಮತಾಳಿ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು ಅಕರ್ಷಕ ವಾದ ಭೂದೃಶ್ಯ, ಸುಂದರವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಂದರ್ಯ ಮತ್ತು ಇಳಿಜಾರಿನ ಕಾಫಿ ಪ್ಲಾಂಟೇಷನ್ ಇವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯ, ಜಾಮಿಯು ಮಸೀದಿ, ಜಡೀಡ್ ಮಸೀದಿ ಮತ್ತು ಬದ್ರಿಯ ಮಸೀದಿಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಮಿಯು ಮಸೀದಿಯು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು ಮತ್ತು ಅದು ಒಂದು ಅರಾಬಿಕ್ ಪಾಠಶಾಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಸಂತ ಅಂಥೋಣಿ ಚರ್ಚು ಕ್ಯಾಥಲಿಕರ ಪೂಜಾಸ್ಥಳ. ಕಳಗೂರು ಮೂಡಿಗೆರೆಯಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 31 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಟೀ ತೋಟಗಳಿವೆ. ಮೂಡಿಗೆರೆಯಿಂದ ನೈಋತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹೆಂತ್ಲೋನಲ್ಲಿ ಗೋಪುರವಿರುವ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿಯಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1129 ನೇಯ ವರ್ಷದ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಇದನ್ನು ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಜ ಕುಮಾರಿ ಹರಿಯಬ್ಬರಸಿಯು ನಿರ್ಮಿಸಿದಳು. ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ದೇವೀರಮ್ಮ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಮೂಡಿಗೆರೆಯಿಂದ ಅಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹೇಮಾವತಿ ನದಿಯ ಎಡದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ, ಹಿಂದೆ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿದ್ದ ಗೋಣೇಬೀಡು ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ದೇವಾಲಯ ವನ್ನು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸು ಇಮ್ಮಡಿ ಹರಿಹರನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ನೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ, ಕ್ರಿ. ಶ. 1561 ನೇಯ ವರ್ಷದ ಶಾಸನವೊಂದು ನಾಯಕನಿಂದ ಕೊಡಲಾದ ದತ್ತಿಯ ವಿಚಾರವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಮೂಡಿಗೆರೆಯಿಂದ ಸುಮಾರು 60 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿದ್ದ ಕಳಸ (ಜನ: 7,523) ಇದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮಾವಿನಕೆರೆ ಮತ್ತು ಕಳಸಪುರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಇದೆ. ಇದು ಭದ್ರಾ ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿ ಸುಂದರ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿದೆ. ಭದ್ರಾನದಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೋಟೆ ತೀರ್ಥ, ರುದ್ರತೀರ್ಥ, ಅಂಬುತೀರ್ಥ, ನಾಗತೀರ್ಥ ಮತ್ತು ವರಷ್ಠತೀರ್ಥ ಎಂಬ ಐದು ತೀರ್ಥಗಳಿವೆ (ಪವಿತ್ರ ಕೊಳ). ಭದ್ರಾನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಕಳಸವು ಪಂಚಕ್ರೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಕಳಸೇಶ್ವರರಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದನ್ನು ಶ್ರುತಬಿಂದು ಎಂಬ ನಾಯಕನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟರಮಣ, ಅಂಜನೇಯ, ವೀರನಾರಾಯಣ, ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ, ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ, ಗಣಪತಿ, ಚನ್ನ ಕೇಶವ, ಬಿಂದುಮಾಧವ, ದುರ್ಗಾ ಮತ್ತು ಕಾಲಭೈರವ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಇವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅಧುನಿಕವಾದವು. ಚಂದ್ರನಾಥ ಹೈನ ಬಸದಿಯು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು. ಅಗಲೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ಅಂಬುತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭದ್ರಾನದಿಯ ನೀರಿನಿಂದ ಸವೆದುಹೋದ ಕೆಲವು ಬಂಡೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಳವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಇದರ

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಚೌಕಾಕಾರದ ಒಂದು ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಂದು ಬಂಡೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಬಂಡೆ ಅಥವಾ ಭೀಮನಕಲ್ಲು ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಬಂಡೆಯನ್ನು ಒಂದೇ ಕೈಯಿಂದ ತಂದು ಇಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟರೆಂದು ತಿಳಿಸುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಶಾಸನವು ಈ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಭದ್ರಾನದಿಯ ಆಚೆಗೆ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಅನ್ನ ಪೂರ್ಣೇಶ್ವರೇ ದೇವಾಲಯವಿರುವ ಹೊರನಾಡು ಇದೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಇದು ನಿಶ್ಚಲವಾದ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿದ್ದು ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯನ್ನೂ ಪಡೆದಿದೆ. ಮೂಡಿಗೆರೆಯಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ 44 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬಲ್ಲಾಳರಾಯನದುರ್ಗವು ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟದ ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಶ್ರೇಣಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇದು 1506.7 ಮೀಟರ್ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಮೂಡಿಗೆರೆಯಿಂದ ವಾಯುವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಸಾಕಷ್ಟು ಸೈನಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು. ವಿಶೇಷವಾದ ರಕ್ಷಣಾ ಕೋಟೆಗಳು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದವು. ಇಲ್ಲಿರುವ ದಿಡ್ಡಿಬಾಗಿಲು ಮಣ್ಣು ದಿಬ್ಬಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಎರಡು ಬುರುಜುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಮೇಲಿರುವ ದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಕೋನಮಿತಿಯ ಕೇಂದ್ರವಿದೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟವು ದಟ್ಟವಾದ ಕಾಡಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ಮಲೆನಾಡಿನ ಮರಗಳು ತುಂಬಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ನೋಟ ಅಕರ್ಷಕವೂ ರಮ್ಯವೂ ಆಗಿವೆ. ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರದಿಂದ 277 ಕಿಮೀ ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗಡಿ (ಜನ: 720) ಎಂಬ ಊರಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಅಂಗಡಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಅಥವಾ ಅಂಗಡಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕುತೂಹಲವಾದ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳರ ಮೂಲ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದ ಶಶಕಪುರ ಅಥವಾ ಸೊಸೆವೂರು ಈ ಅಂಗಡಿ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸೊಸೆವೂರು ಎನ್ನುವ ಹೆಸರು 11ರಿಂದ 13ನೇಯ ಶತಮಾನಗಳವರೆಗೆ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1539ನೇಯ ವರ್ಷದ ಹಾಸನ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬೇಲೂರು ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ದೊರಕಿರುವ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಅಂಗಡಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಸಂತಮ್ಮ ಅಥವಾ ವಾಸಂತಿಕಾದೇವಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಕರ ಜಿನಾಲಯವು ಕ್ರಿ.ಶ. 1063ರಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಿ ಪೊಯ್ಯಳಾಚಾರಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ದೊಡ್ಡದಾದ ನೇಮಿನಾಥ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ನೇಮಿನಾಥ, ಚಂದ್ರನಾಥ, ಬಾಹುಬಲಿ, ಯಕ್ಷ ಯಕ್ಷಿಯರ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಮಕರ ಜಿನಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಶಾಂತಿನಾಥನ ಬೃಹತ್ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕೇಶವ, ಪಾತಾಳ ರುಪ್ರೇಶ್ವರ ಮತ್ತು (ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ವಿರಭದ್ರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವ) ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ.

ವಸಂತ ಪರಮೇಶ್ವರಿಯ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ವರ್ಷಕ್ಕೊಂದುಸಾರಿ ಫೆಬ್ರವರಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತ್ರೆಯು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ಕೊಡಾರ್ಜುನ ಅಥವಾ ಬೆಂಕಿಯ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುವ ಕಾರ್ಯವೂ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ದೇವತೆಯು ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಕೆಲವು ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳೂ ಇವೆ. ಮಲ್ಲೇಶ್ವರವು (ಜನ: 7,972-1981) ಪಶ್ಚಿಮಘಟ್ಟದ ಕುದುರೆಮುಖ-ಆರೋಳಿ-ಗಂಗಾಮೂಲ ಬೆಟ್ಟ ಶ್ರೇಣಿಗಳ ತಪ್ಪಲಲ್ಲಿ, ಕಳಸದಿಂದ 25 ಕಿಮೀ ಮೂಡಿಗೆರೆಯಿಂದ 88 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿನಿಂದ 120 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಇದು ಸಂಸೆ ಎನ್ನುವ ಹಳ್ಳಿಯ ಉಪಗ್ರಾಮವಾಗಿತ್ತು. ಈಗ ಕುದುರೆಮುಖ ಗಣಿಯ ಪ್ರದೇಶದ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಘಟಕವು 1976ರಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿತು; ಈಗ ಖಾಯಂ ಆದ ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ 2,520 (1981) ಮನೆಗಳಿದ್ದು ಈಗ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು ಹೋಗುವ 20,000 ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಿದೆ. ಹೊಸದಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ರಾಧಾಕೃಷ್ಣ ದೇವಾಲಯ, ಯಾವ ಪಂಥಕ್ಕೂ ಸೇರದ ಚರ್ಚ, ಒಂದು ಮಸೀದಿ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಈ ಗಣಿಯ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿವೆ. ಕುದುರೆಮುಖವು ಮಲ್ಲೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿರುವ ಎತ್ತರವಾದ ಶಿಖರ. ಇದು ಕುದುರೆಮುಖದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿವೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟವು ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟದಿಂದ 6,215 ಅಡಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿನಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾದರೆ ಸಂಸೆಯ ಮೂಲಕವೇ ಹೋಗಬೇಕು. ಅದುದರಿಂದ ಕೆಲವುಸಾರಿ, ಕುದುರೆಮುಖ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ಸಂಸೆ ಪರ್ವತ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕಬ್ಬಿಣದ ಅದುರಿನ ನಿಕ್ಷೇಪಗಳು, ಪಶ್ಚಿಮಘಟ್ಟದ ಕುದುರೆಮುಖ-ಆರೋಳಿ-ಗಂಗಾಮೂಲ ಬೆಟ್ಟ ಶ್ರೇಣಿಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಭಾರತ ಸರ್ಕಾರ ಸ್ವಾಮ್ಯ ಹೊಂದಿರುವ ಕುದುರೆಮುಖ ಐರನ್ ಓರ್ ಕಂಪನಿಯು ಇಲ್ಲಿನ ಅದುರನ್ನು ಹೊರತೆಗೆಯುತ್ತದೆ. ಇದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ, ಭದ್ರಾನದಿಗೆ ಉಪನದಿಯಾದ ಲಾಖ್ಯ ಎಂಬ ತೊರೆಗೆ ಹೊಸ ಲಾಖ್ಯ ಎಂಬ ಅಣೆಕಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಈ ಕಾರ್ಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ಅನುಪಯುಕ್ತ ವಸ್ತುವನ್ನು ಶೇಖರಿಸಲು ಸಹಾಯವಾಗಿದೆ.

ಮೇಲುಕೋಟೆ: (ಮಂಡ್ಯ ಜಿ; ಪಾಂಡವಪುರ ತಾ; ಜನ: 2,958-1981) ಮೇಲುಕೋಟೆಯು ಪುರಸಭಾನಗರ ಮತ್ತು ಆ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರ. ಇದು ಮಂಡ್ಯದಿಂದ ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ 36 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು, ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 50 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದೊಂದು ಪವಿತ್ರ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಪೌರಾಣಿಕ ಉಲ್ಲೇಖಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ನಾರಾಯಣಾದ್ರಿ, ವೇದಾದ್ರಿ, ಯಾದವಾದ್ರಿ, ಯತಿಶೈಲ ಮತ್ತು ತಿರುನಾರಾಯಣ ಪುರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿದ್ದವು. ಇಲ್ಲಿರುವ ನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿಯ

ದೇವಾಲಯವು ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟು ಕೋಟೆಯಿಂದ ಸುತ್ತವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಮೇಲುಕೋಟೆ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ಇದು ಕಗ್ಗಲ್ಲಿನ ಬೆಟ್ಟದ ಶ್ರೇಣಿಯಾದ ಯದುಗಿರಿಯ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದ್ದು ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟದಿಂದ 3,589 ಅಡಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಆದಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಮಿಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಸಂತರಾದ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಮೇಲುಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ತಂಗಿದ್ದರು. ಅಂದಿನಿಂದ ಇದು ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯವು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದ್ದಾಗಿದ್ದು, ನಾರಾಯಣ ಸ್ವಾಮಿಯೇ ಇಲ್ಲಿನ ಮುಖ್ಯ ದೇವತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿರುವ ಕಥೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಇಲ್ಲಿನ ಉತ್ಸವಮೂರ್ತಿಯು ಕಳೆದು ಹೋಗಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜರು ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದರು. ಈ ಸ್ಥಳದ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ದಾಖಲೆಗಳು ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಕೊಡಲಾದ ದಾನ ಮತ್ತು ದತ್ತಿಗಳ ವಿವರವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಬಹುಶಃ ಇಲ್ಲಿನ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ಕೋಟೆಯು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಲಾದ ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸುಂದರವಾದ ಗೋಪುರವಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯ ದಲ್ಲಿ ರಾಮಾನುಜರ ಗುಡಿಗಳು, ಆಳ್ವಾರರ ವಿಗ್ರಹಗಳು, ಯದುಗಿರಿಯಮ್ಮನವರ ವಿಗ್ರಹ ಮುಂತಾದವು ಇವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ದತ್ತಿಗಳಿವೆ. ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಅಭರಣಗಳಿವೆ. ಮೈಸೂರಿನ ದೊರೆ ರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರು (1578-1617) ರಾಜಮುಡಿ ಎನ್ನುವ, ಅಮೂಲ್ಯ ರತ್ನಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಚಿನ್ನದ ಕಿರೀಟವನ್ನು ಈ ದೇವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. 1785ರಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನು ಕೆಲವು ಅನೆಗಳನ್ನು ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರೂ ಕೂಡ ರತ್ನ ಖಚಿತವಾದ 'ಕೃಷ್ಣರಾಜಮುಡಿ' ಎಂಬ ಚಿನ್ನದ ಕಿರೀಟವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. 'ವೈರಮುಡಿ' ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಕಿರೀಟವು ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಮೂರು ಕಿರೀಟಗಳೂ ಭವ್ಯವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟು, ಕೆಲವು ವಾರ್ಷಿಕ ಜಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಉತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಸವಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಲು ಬಳಸಲಾಗುವುದು. ಪ್ರತೀವರ್ಷವೂ ಮಾರ್ಚ್-ಏಪ್ರಿಲ್ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಜಾತ್ರೆಗೆ ಲಕ್ಷಾಂತರ ಜನ ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲುಗಡೆ ಸುಂದರವಾದ ಯೋಗಾನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಈ ಮೇಲಿನ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೂ ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್‌ರವರು ಒಂದು ಚಿನ್ನದ ಕಿರೀಟವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕೊಳವಿದೆ. ಈ

ಊರಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಮತ್ತು ಕೊಳಗಳೂ ಇವೆ. ಮೇಲುಕೋಟೆಯು ಖ್ಯಾತ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವೂ ಆಗಿದೆ. ತಿರುಮಲಾರ್ಯ, ಚಿಕ್ಕಪಾಧಾರ್ಯ, ಅಳಸಿಂಗಾರ್ಯ, ಪು. ತಿ. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯ ಮುಂತಾದ ಖ್ಯಾತ ಸಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ಈ ಊರು ನೀಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 1854ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲಾದ ವೇದವೇದಾನ್ತ ಬೋಧಿನೀ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. 1935ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಪುಸ್ತಕ ಭಂಡಾರವು ತಮಿಳು, ಕನ್ನಡ, ತೆಲುಗು ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಗಳ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಮತ್ತು ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಕಾಡೆಮಿ ಎನ್ನುವ ಸಂಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲಾಯಿತು. ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರ ಯತಿರಾಜಮಠ, ಅಹೋಬಲಮಠ ಮತ್ತು ಪರಕಾಲಮಠಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಮೇಲುಕೋಟೆಯು ಕೈಮಗದ ಬಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಧೋತಿ ಮತ್ತು ಸೀರೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಕುಶಲಕರ್ಮಿಗಳ ತರಬೇತಿ ಕೇಂದ್ರ, ಹಾಲಿನ ಡೈಯಿ ಘಟಕ ಮತ್ತು ರೆಸಿಡೆನ್ಸಿಯಲ್ ಶಾಲೆಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲವಾದ ಕಾಡಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಾಸಿಸುವ ತೋಳ ಮತ್ತು ಕಪ್ಪು ಜಿಂಕೆ (ಕೃಷ್ಣಮೃಗ) ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ವನ್ಯಜೀವಿವಿಧಾನವನ್ನು 13-6-1974ರಂದು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು.

ಮೈಸೂರು : (ಮೈಸೂರು ಜಿ; ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 4,39,185) ನಗರ ಕಾರ್ಪೊರೇಶನ್ ಹೊಂದಿರುವ ಮೈಸೂರು ನಗರವು, 37.30 ಚಕಿಮಿಾ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದು ಬೆಂಗಳೂರು-ಉದಕಮಂಡಲ ಹೆದ್ದಾರಿಗೆ ನೈಋತ್ಯದಲ್ಲಿ 139 ಕಿಮಿಾ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ರೆವಿನ್ಯೂ ಡಿವಿಷನ್ನಿನ ಕೇಂದ್ರವೂ ಆಗಿದೆ. ಮೈಸೂರು ನಗರವು ಭಾರತದ ಉದ್ಯಾನ ನಗರಗಳಲ್ಲೊಂದು ಎಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ. ಮೈಸೂರು ಪುರಸಭೆಯು 1862ರಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿತ್ತು. ಅದು 10-6-1977ರಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಪೊರೇಶನ್ ಆಯಿತು. ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಚೀನ ಐತಿಹಾಸಿಕ ನಗರವಾಗಿದ್ದು, ಇದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಬಹು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಅವಶೇಷಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಕಥೆಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಈ ನಗರವು ಚಾಮುಂಡೇಶ್ವರಿಯಿಂದ ಹತನಾದ ಮಹಿಷಾಸುರನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಮೈಸೂರು ಎಂಬ ಹೆಸರಿಗೆ ಅವನೇ ಕಾರಣ. ಮಹಿಷೂರಿನ ಉಲ್ಲೇಖವು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲೇ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಾಗಿವೆಯೆಂದೂ ರಾಜ ಅಶೋಕನು ಬೌದ್ಧ ಪ್ರಚಾರಕರನ್ನು ಮಹಿಷಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿಗೇ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಶಾಸನಗಳು ಮಹಿಷಪುರ, ಮಹಿಷೂರು ಪುರ ಮತ್ತು ಮಹಿಷಾಸುರ ಪುರಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ತಮಿಳು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿರುವ ಎರುಮೈ

ನಾಡನ್ನು ಮೈಸೂರಿಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. 1499ರ ನಂತರ ಈ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮೈಸೂರು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಹತ್ತನೇಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಗಂಗರಾಜರ ಅಧೀಕೆಗೆ ಸೇರಿತ್ತು. ನಂತರ ಚೋಳರು, ಹೊಯ್ಸಳರು ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರದ ಆರಸರು ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಳಿದರು. ಸುಮಾರು 1399 ರಿಂದ ರಾಜ ಒಡೆಯರು (1578-1618) ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವವರೆಗೆ ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ್ ವಂಶದ ಆರಸರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. 1799 ರಿಂದ 1831 ರವರೆಗೆ ಮತ್ತೆ ಮೈಸೂರು ರಾಜಧಾನಿಯಾಯಿತು. ಅನಂತರ ಬೆಂಗಳೂರು ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾದ ಮೇಲೂ ಮೈಸೂರಿನ ಮಹಾರಾಜರು ಮೈಸೂರು ನಗರದಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ರಾಜವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ನೂರಾರು ಶಿಲಾ ಮತ್ತು ತಾಮ್ರ ಶಾಸನಗಳು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಸುಂದರ ನಗರವು ಇತಿಹಾಸ, ಧರ್ಮ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಿಕಾಭಿವೃದ್ಧಿಯ ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಮುಖವೆನಿಸಿದೆ. ಮೈಸೂರು ದೊರೆಗಳ ಆಸ್ಥಾನವು ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ, ಸಾಹಿತಿಗಳಿಗೆ, ಸಂಗೀತಗಾರರಿಗೆ, ಕಲಾಕಾರರಿಗೆ, ಚಿತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಮೈಸೂರು ನಗರವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ 19 ಮತ್ತು 20ನೇಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾಯಿತು. ಮೂರು ಸುಂದರ ಅರಮನೆಗಳು, ಚಾಮುಂಡಿ ಬೆಟ್ಟ, ಮೃಗಾಲಯ, ಜಗನ್ನೋಹನ ಕಲಾ ಶಾಲೆ, ಶ್ರೀ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ತಾಂತ್ರಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ ಶಾಲೆ, ಪ್ರಿಮಿಯರ್ ಜಲನಚಿತ್ರ ಸ್ಟುಡಿಯೋ, ರೈಲು ಮ್ಯೂಸಿಯಂ, ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಅಶ್ರಮ, ಪರಕಾಲ ಮಠ, ಸುತ್ತೂರು ಮಠ ಮತ್ತು ಇತರ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು, ಚರ್ಚುಗಳು, ಮೆಸೀದಿಗಳು, ಬಸದಿಗಳು ಮತ್ತು ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಐಡಿಯಲ್ ಜಾವಾ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ವಿಕ್ರಾಂತ್ ಟೈರ್ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಕೇಂದ್ರ ರೇಷ್ಮೆ ನೂಲುವ ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ತೋಟ, ಕೃಷ್ಣ ರಾಜೇಂದ್ರ ಬಟ್ಟೆ ಗಿರಣಿ, ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಭಾರಿ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಮ ಉದ್ಯಮಗಳು ಮತ್ತು ಗೃಹ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು, ಹಾಗೂ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಕಟ್ಟಡಗಳು, ಸುಂದರವಾದ ಉದ್ಯಾನವನಗಳು ಮುಂತಾದವು ಈ ನಗರದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರೀಯ ಆಹಾರ ವಿಜ್ಞಾನ ಸಂಶೋಧನಾಲಯ ಮತ್ತು ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ವಿದ್ಯಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು. ನಗರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅರಮನೆಯ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಎದ್ದು ಕಾಣುವ ಕಟ್ಟಡ. ಹಳೆಯ ಅರಮನೆಯು 1897ರಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಹಾಳಾಯಿತು. ಈಗಿರುವ ಅರಮನೆಯು ಪ್ರಪಂಚದ ಸುಂದರವಾದ ಅರಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಅದೇ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಅರಮನೆಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯ 1897ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ 1907ರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಗೊಂಡಿತು.

ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ನೋಟಕ್ಕೆ ಈ ಅರಮನೆಯು ಮುಘಲ್ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುವುದಾಗಿ ಕಂಡರೂ, ಶಿಲ್ಪ ಫಲಕಗಳ, ಸ್ತಂಭಗಳ ಮತ್ತು ಗೂಡುಗಳ ಅಲಂಕಾರದಿಂದ ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಅರಮನೆಯ ಒಳಗೆ ಅಂಬಾ ವಿಲಾಸವಿದೆ. ಇದನ್ನು ರಾಜವಂಶದವರ ಖಾಸಗಿ ಸಮಾರಂಭಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ದರ್ಬಾರಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಕಲ್ಯಾಣ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಆಯುಧಗಳು ಅರಮನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶಿತವಾಗಿವೆ. ಮಹಾರಾಜರ ಆಸನವಾದ ಸ್ವರ್ಣ ಸಿಂಹಾಸನವು ಭದ್ರ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಹಬ್ಬದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಜನಗಳು ನೋಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಪ್ರದರ್ಶಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಅತ್ತಿಯ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು, ದಂತದ ಫಲಕಗಳಿಂದ, ಚಿನ್ನ ಮತ್ತು ಅಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಚಿನ್ನದ ಕಂಬಗಳು ಮತ್ತು ಚಿನ್ನದ ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಭಾಗವು ಕೂರ್ಮಾಸನದಂತಿದ್ದು ಸಿಂಹಾಸನ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳೂ ಅನೇಕಗಳು, ಕುದುರೆಗಳು, ಯೋಧರು ಮತ್ತು ರಥಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿವೆ. ಅರಮನೆಯ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ದೈವಸೂರಿನ ದಸರಾ ಮೆರವಣಿಗೆಯು ಅರಸರ ವೈಭವಯುತ ಉತ್ಸವವಾಗಿದ್ದಿತು. ಇಂದಿಗೂ ದಸರಾ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣರಂಜಿತ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಅರಮನೆ ಮತ್ತು ಇತರ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುವುದು ಮರೆಯಲಾಗದ ದೃಶ್ಯ. ಅರಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಟು ಬನ್ನಿ ಮಂಟಪವನ್ನು ಸೇರುವ ದಸರಾ ಮೆರವಣಿಗೆಯು ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಿಂದಲೂ ಲಕ್ಷಾಂತರ ಜನಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೊಂದು ಮರೆಯಲಾಗದ ವೈಭವಯುತ ಅನುಭವ. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ತಿಂಗಳು ನಡೆಯುವ ಔದ್ಯೋಗಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವಸ್ತುಪ್ರದರ್ಶನವನ್ನು ಸುಂದರವಾಗಿ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಏರ್ಪಡಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಚಾಮುಂಡಿ ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದಲ್ಲಿರುವ ಲಲಿತಮಹಲ್ ಅರಮನೆಯು ಅರಸರ ಅತಿಥಿಗಳಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಲಾಯಿತು. ಇದರ ಗುಮ್ಮಟವು ಲಂಡನ್ನಿನ ಸೇಂಟ್ ಪಾಲ್ ಕಥೀಡ್ರಲ್‌ನ ಮಾದರಿಯ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದ್ದು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಅಲಂಕಾರಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಭೋಜನ (ಬಾಂಕ್ವೆಟ್) ಭವನ ಮತ್ತು ನಾಟ್ಯ (ಬ್ಯಾಲೆ) ಭವನಗಳು ಮುಖ್ಯ ಆಕರ್ಷಣೆಗಳು. ಇದು ಈಗ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಹೋಟೆಲಾಗಿದೆ (ವಸತಿಗೃಹ). ಜಗನ್ನೋಹನ ಅರಮನೆ ಅಥವಾ ಜಯಚಾಮ ರಾಜೇಂದ್ರ ಕಲಾ ಸಂಗ್ರಹ ಶಾಲೆಯು ಪರಕಾಲಮಠದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ. ಇದು 1861ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು. ಇದರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಅಂತಸ್ತುಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಲಾತ್ಮಕ ವಸ್ತುಗಳ ಚಿತ್ರಗಳೂ, ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳೂ ಇವೆ. ನಾಲ್ಕು ಕೃಷ್ಣ ರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು

ಕಲಾಸಂಗ್ರಹ ಶಾಲೆಯನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಲಾಯಿತು. ಇದರ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ರವಿವರ್ಮನ ಮತ್ತು ಇತರ ಕಲಾಕಾರರ ಮೂಲ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು, ಸಂಗೀತವಾದನಗಳು ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಅಪರೂಪದ ವಸ್ತುಗಳೂ ಸೇರಿವೆ. ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಪ್ರಾಣಿ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ ವನ ಎಂದು ಹೆಸರಾಗಿರುವ ಮೈಸೂರಿನ ಪ್ರಾಣಿ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯವು 1892ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಇದರಲ್ಲಿ 37.25 ಹೆ. ಸ್ಥಳಾವಕಾಶವಿದ್ದು, ಇದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಅಪರೂಪವಾದ, ದೂರ ದೇಶಗಳಿಗೂ ಸೇರಿದ ಕಾಡು ಮೃಗಗಳು ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಇವೆ. ಪ್ರಾಣಿ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ರೇಸ್ ಕೋರ್ಸ್ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಯಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರೇಸುಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ (ನೋಡಿ ಭಾಗ ಒಂದು, ಪುಟ 420). ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಚಾಮುಂಡಿ ಬೆಟ್ಟವು ಮೈಸೂರು ನಗರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಹೋಗಲು 12 ಕಿಮೀ ದೂರದ ರಸ್ತೆಯಿದೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಎತ್ತರ ಸಮುದ್ರ ಮಟ್ಟಕ್ಕಿಂತ 3,489 ಅಡಿಗಳು. ಮಹಾ ಬಲೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಚಾಮುಂಡೇಶ್ವರಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳು ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಇವೆ. ಇವೊಂದು ಯಾತ್ರಾ ಸ್ಥಳ. ಪುರಾಣಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಕಲ್ಲಿನ ಬೆಟ್ಟವು ಮಹಾಬಲಾಚಲ ಎಂದು ಖ್ಯಾತವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾಬಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಇತರ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು. 950 ಮತ್ತು 1128ನೇಯ ವರ್ಷಗಳಿಗೆ ಸೇರುವ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲಿದ್ದು, ಎರಡನೇಯದು ಹೊಯ್ಸಳ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದಾಗಿದೆ. ದೇವತೆಯಾದ ಚಾಮುಂಡೇಶ್ವರಿಯಿಂದ ಈ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಆಕೆಯು ಅರಸರ ಮನೆತನದ ದೇವತೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು 1827ರಲ್ಲಿ ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣ ರಾಜ ಒಡೆಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಂಡು ಇದಕ್ಕೆ ಸುಂದರವಾದ ಎತ್ತರವಾದ ಗೋಪುರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಸುಂದರವಾದ ಪ್ರಾಂಗಣದ ಕಟ್ಟಡ. ಈ ದೇವತೆಯನ್ನು ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ದಿನಿ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದೇವತೆಗೂ ನಂಜನಗೂಡಿನ ನಂಜುಂಡನಿಗೂ ಸಂಬಂಧ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಜಾನಪದ ಗಾಯಕರು ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಾರೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುವ ರಘೋತ್ಸವ ಮತ್ತು ತೆವೈೋತ್ಸವಗಳು ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿಯನ್ನೂ, ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಾವನ್ನೂ ಹಿಡಿದಿರುವ ಮಹಿಷಾಸುರನ ವಿಗ್ರಹವು ನೋಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮುಖ್ಯ ಆಕರ್ಷಣೆ. ಇದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ, ಈಗ ಊಟ-ವಸತಿ ಗೃಹವಾಗಿರುವ ಹೋಟೆಲ್ ರಾಜೇಂದ್ರ ವಿಲಾಸ ಅರಸುಮನೆತನದವರ ಬೇಸಿಗೆ ಆರಮಣಿಯಾಗಿತ್ತು. ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದಿಂದ ತುದಿಯವರೆಗೆ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಸಾವಿರ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಿದ್ದು ಈ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನು ದೊಡ್ಡ ದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳು ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಇದೇ ಒಡೆಯರು ಅದ್ಭುತ ಗಾತ್ರದ

ಒಂದೇ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕಡೆದ ನಂದಿಯ ಶಿಲ್ಪವನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಇದು ಸುಮಾರು 16 ಅಡಿ ಎತ್ತರ ಮತ್ತು 25 ಅಡಿ ಉದ್ದವಾಗಿದೆ. ಮೈಸೂರು ನಗರದಲ್ಲಿ ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಶೈಲಿಗೆ ಸೇರಿದ ಕೆಲವು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಟ್ಟಡಗಳಿವೆ. ಲ್ಯಾನ್ಸೆಡ್‌ನ ಕಟ್ಟಡ (ಭಾರತದ ವೈಸ್‌ರಾಯ್ ಆಗಿದ್ದ ಲ್ಯಾನ್ಸೆಡ್‌ನ ಸ್ಮರಣೆಗಾಗಿ 1892ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾದದ್ದು), ಪುರಸಭಾ ಭವನ (ದಿನಾನ್ ರಂಗಾಚಾರ್ಯ ಅವರ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ 1884ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾದದ್ದು), ಜಿಲ್ಲಾ ನ್ಯಾಯಾಲಯಗಳ ಕಟ್ಟಡ (ಚಿಕಾಗೊ ವಸ್ತುಪ್ರದರ್ಶನದ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ 1895ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾದದ್ದು), ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕಚೇರಿಗಳ ಕಟ್ಟಡ (1895ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದ್ದು, 1923ರ ವರೆಗೆ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯ ಭವನವಾಗಿದ್ದು ಈಗ ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಕಚೇರಿಯಾಗಿದೆ), ಮುಂತಾದವು ಗಮನಾರ್ಹ ಕಟ್ಟಡಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲಾ ಕಚೇರಿಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಮೈಸೂರಿನ ರೆಸಿಡೆಂಟನಾಗಿದ್ದ ಸರ್ ಜೇಮ್ಸ್ ಗಾರ್ಡನನ ಪ್ರತಿಮೆಯಿದೆ. ವಿಕ್ಟೋರಿಯಾ ಜ್ಯೂಬಿಲಿ ಇನ್‌ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್, ಈಗ ಓರಿಯಂಟಲ್ ಮ್ಯಾನುಸ್ಕ್ರಿಪ್ಟ್ಸ್ ಲೈಬ್ರರಿಯ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ 60 ಸಾವಿರಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ತಾಳೆಗರೆಯ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳು ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. 1913ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡ ಶ್ರೀ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ತಾಂತ್ರಿಕ ಶಾಲೆ ಇನ್ನೊಂದು ಸುಂದರ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಕಾರಂಜಿಕೆರೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಗಡಿಯಾರ ಗೋಪುರವು 1886ರಲ್ಲಿ ವೈಸ್‌ರಾಯಿಯಾಗಿದ್ದ ಲಾರ್ಡ್ ಡಫರಿನ್‌ನ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥ ಕಟ್ಟಲಾಯಿತು. ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಚೌಕಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾದ ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಮತ್ತು ನಾಲ್ವಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರ ಅಮೃತಶಿಲಾ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಆಕರ್ಷಣೆಗಳು. ಮಾನಸಗಂಗೋತ್ರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಕಟ್ಟಡ ಸಮೂಹ, ಕ್ರಾಫರ್ಡ್ ಭವನ, ಸಿ.ಎಫ್.ಟಿ.ಆರ್.ಐ. ಕಟ್ಟಡ (ಬರೋಕ್ ಶೈಲಿಯ ಹಿಂದಿನ ಅರಮನೆ) ಗಳು ಸಂದರ್ಶನಯೋಗ್ಯವಾದ ಇತರ ಕಟ್ಟಡಗಳು. ಸುಮಾರು ಒಂದು ಡಜನ್ ಮಸೀದಿಗಳು ಈ ನಗರದಲ್ಲಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು 19ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡವು. 1834ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾದ ಸಂತ ಬಾರ್ತಲೋಮಿಯಾ ಚರ್ಚ್, ನಜರಾ ಬಾದಿನ 1870ರ ವೆಸ್ಟಿಯನ್ ಮಿಷನ್ ಚರ್ಚ್, ಭವ್ಯವಾದ ಸಂತ ಫಿಲೋಮಿನ ಚರ್ಚ್ ಇವುಗಳು ಕ್ರೈಸ್ತ ಧರ್ಮಿಯರ ಗಮನಾರ್ಹ ಕಟ್ಟಡಗಳು. ಈ ನಗರವು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಮತ್ತು ಇತರ ಶಾಲಾ ಕಾಲೇಜುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ ವಾಕ್ ಮತ್ತು ಶ್ರವಣ ಸಂಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಭಾರತೀಯ ಭಾಷಾ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ರೈಲ್ವೆ ವರ್ಕ್‌ಫಾಸ್ ಇದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ರೈಲ್ವೆ ಬಂಡಿಗಳ ತಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ರಿಪೇರಿ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುವುದು.

ಡಿವಿಷನಲ್ ರೈಲ್ವೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ರೈಲು ಮ್ಯೂಸಿಯಂ, ವೇದಲನೇಯ ಪ್ರಾತೀಕ ಮ್ಯೂಸಿಯಂ ಅಗಿದ್ದು, 1979ರಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹಳೆಯ ರೈಲು ಎಂಜಿನ್ನುಗಳು, ಕೋಚುಗಳು, ಸಿಗ್ನಲ್ ಸಲಕರಣೆಗಳು, ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕೋಚುಗಳು ಮುಂತಾದವು ಪ್ರದರ್ಶಿತವಾಗಿವೆ. ಮೈಸೂರು ನಗರ ಮತ್ತು ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಘಟಕಗಳಿವೆ. ನಗರದಲ್ಲಿ 36 ದೊಡ್ಡ ಉದ್ಯಾನಗಳಿವೆ. ಮೈಸೂರಿಗೆ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮಂಡಕಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮದ ಬಳಿ ವಿಮಾನ ನಿಲ್ದಾಣವಿದೆ. ಮೈಸೂರಿನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಮೈಸೂರಿಗೆ ಸುಮಾರು 10 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ನಾಗನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸಾಯ ಸಂಶೋಧನಾ ಕೇಂದ್ರವಿದೆ. ಮೈಸೂರಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ವರಣಾ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಗಂಗರ ಕಾಲದ ಮತ್ತು ಅನಂತರದ ಅನೇಕ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ವಿರಗಲ್ಲುಗಳೂ ದೊರಕಿವೆ. ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದರೆ ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಮಹದೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಬಸದಿಯ ಅವಶೇಷಗಳೂ ಇವೆ. ಮೈಸೂರು-ಕೃಷ್ಣ ರಾಜಸಾಗರ ರಸ್ತೆ ಮತ್ತು ಮೈಸೂರು-ಇಲವಾಲ ರಸ್ತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಘಟಕಗಳ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಗಿವೆ. ಕೃಷ್ಣ ರಾಜಸಾಗರ, ಬೆಳಗೊಳ, ನಂಜನಗೂಡು ಮತ್ತು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣಗಳು ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ಸ್ಥಳಗಳಾಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳನ್ನು ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಪರ್ಕಿಸಬಹುದು.

ಮೊಳಕಾಲ್ಮುರು : (ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 7,441) ಮೊಳಕಾಲ್ಮುರು ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ. ಇದು ಚಿತ್ರದುರ್ಗದಿಂದ 81 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 259 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ಮೊಳಕಾಲ್ಮುರುಕ ಎಂಬ ಜಲಸಸ್ಯದಿಂದ ಈ ಊರ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದು. ಈ ಊರು ಕಲ್ಲುಗುಡ್ಡಗಳಿಂದ ಸುತ್ತವರಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಹಟ್ಟಿನಾಯಕನಿಂದ, ತನ್ನ ತಾಯಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ದೊಡ್ಡ ಜಲಾಶಯವಿದೆ. ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸುವ 'ಕೂಗುವ ಬಂಡೆ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವ ಬಂಡೆಯಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕಾಳಿದಾಸನನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಯಮಕ ಪದ್ಯವಿದೆ. ಈ ವಿಚಿತ್ರ ಪದ್ಯವನ್ನು ಅನೆಯು ಚಿತ್ರ ಬರೆದು ಅದರ ಕಾಲುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೆರೆಯ ಸಮೀಪದ ಈ ಗುಂಡಿನ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕಲ್ಲಿಗೆ ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ ನುಂಕೆಭೈರವೆಂಬ ಅಥವಾ ನುಂಕಪ್ಪನ ಗುಡ್ಡವಿದೆ. ಇದು 3,022 ಅಡಿ ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಉತ್ತರ ಭಾರತದಿಂದ ಬಂದ ಗೋಪಾಯಿಗಳು ಪೂಜಿಸುವ ಲಂಕೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು 10ನೇಯ

ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕದಂಬ ರಾಜಕುಮಾರನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಲಂಕೆಯ ಕೋಟೆ ಎಂಬ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕದಂಬರು ಇಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಕದಂಬರ ದಾಖಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾದ ಈ ಕೋಟೆಯ ಮೊಳಕಾಲ್ಮುರುವಿಗೆ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ನೇಯ್ಗೆಯ ಕೈಗಾರಿಕೆಯು, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ರೇಷ್ಮೆಯ ಕೈಗಾರಿಕೆಯು ವಿಶೇಷ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಮೊಳಕಾಲ್ಮುರು ಪ್ರವಾಸಿಗಳಿಗೂ ಆಕರ್ಷಕ ಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದರೆ ಅಶೋಕ ಸಿದ್ಧಪುರ, ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ, ಜಟಿಂಗ ರಾಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಇೇ ತಾಲೂಕಿನ ಸಿರಕೊಳದಲ್ಲಿರುವ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಮಠ.

ಯಡೆಯೂರು : (ತುಮಕೂರು ಜಿ; ಕುಣಿಗಲ್ ತಾ; ಜನ: 618) ಯಡೆಯೂರು ಅೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಇದು ಕುಣಿಗಲ್ನಿಂದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಇದರೊಳಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 16ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬದುಕಿದ್ದ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ವೀರಶೈವ ಗುರು ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳ ಕರ್ತೃ, ತೋಟದ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗ ಯತಿಯ ಗದ್ದುಗೆ ಇರುವುದು. ಈತ ವೀರಶೈವ ಮತ ಮತ್ತು ಪ್ರೇಮ, ದಯೆ, ಭ್ರಾತೃತ್ವ ಮುಂತಾದ ನೀತಿತ್ವಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾ, ತನ್ನ ಅನುಯಾಯಿಗಳ ದೊಡ್ಡ ತಂಡದೊಡನೆ, ದೇಶಾದ್ಯಂತ ಸಂಚರಿಸಿದನೆಂದು ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಮುಖಮಂಟಪ ಮತ್ತು ತುಸು ತಗ್ಗಿನಲ್ಲಿರುವ, ಹಜಾರದ ಒಳಮಾಳಿಗೆಯ ಮೇಲ್ಮೈ ಗುರುಸಿದ್ಧಲಿಂಗ ಯತಿಯ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಶಿವಲೀಲೆಗಳಿಂದ ಆಯ್ದ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದೆ. ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಉಚಿತವಾಗಿ ಊಟ ನೀಡುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇದೆ. ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಮಾರ್ಚ್-ಏಪ್ರಿಲ್ ಮಾಹೆಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗೇಶ್ವರ ರಥೋತ್ಸವ ಜರುಗುವುದು. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅಡಕತ ಮಂಡಳಿ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ರಚಿತವಾದುದು. ಯಡೆಯೂರಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆರಡು ವೀರಶೈವ ಮಠಗಳು ಹಾಗೂ ಒಂದು ವರದರಾಜ ದೇವಾಲಯ ಇವೆ.

ಯಲಬುರ್ಗ : (ರಾಯಚೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ 7,551) ಯಲಬುರ್ಗ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 407 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಇದನ್ನು ಯರಂಬರಂಗ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದೊಂದು ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಸ್ಥಳ; ಮತ್ತು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಹಾಗೂ ದೇವಗಿರಿಯ ಸೇನಾಣದ ನಿಷ್ಠಾವಂತ ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದು ಜಪ್ತಿಯಾದ ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿ ಪಾಲ್ಗೊಂಡಿದ್ದ, ಸಿಂಧ ವಂಶದವರ ರಾಜಧಾನಿ. ಪಟ್ಟಣದ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಲ್ಲಿನ ಮಂಟಪ

ವನ್ನು ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ದೇವಸ್ಥಾನವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಟಗಿಯನ್ನು (ನೋಡಿ : ಇಟಗಿ) ಹೊರತುಪಡಿಸಿದರೆ, ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಗಮನಾರ್ಹ ಸ್ಥಳಗಳು ಹೀಗಿವೆ: ಕುಕ್ಕನೂರು (ಜನ: 9,012) ಬನ್ನಿ ಕೊಪ್ಪ ನಿಲ್ದಾಣದಿಂದ ಸುಮಾರು 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಪಟ್ಟಣ. ಸ್ಥಳಪುರಾಣ ಇದನ್ನು ಚಂದ್ರಹಾಸನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕುಂತಳಪುರ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಸಹಸ್ರ ಮಹಾಜನರಿದ್ದ ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಅವಶೇಷಗಳು ಕ್ರಿ. ಶ. ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ 13ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದವಾಗಿದ್ದು, ಆ ಅವಧಿಯ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಶೈಲಿಗಳನ್ನು ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ನವಲಿಂಗ ಸಮುದಾಯ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ದೇವಾಲಯ ಸಮೂಹವು ಪ್ರಾಚೀನ ಚಲುಕ್ಯ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತದೆ; ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಕಟ್ಟಡಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಹೆಸರಾಂತ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು. ಚಾಳುಕ್ಯ ಶೈಲಿಯ ಒಂದು ಉತ್ತಮ ಉದಾಹರಣೆ ಎನ್ನಬಹುದಾದ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಈಗಲೂ ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ; ಆದರೆ, ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮೂಲ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅರಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿರುವ ಮಂಟಪ ಇತ್ತೀಚಿನ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಪಾಟಾಗಿರುವುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ನವಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾಮಾಯಾ ಗುಡಿಯು ಸಾಕಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಾಗಿದ್ದರೂ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವದ್ದೇನಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಪಟ್ಟಣ ಕುಕ್ಕನೂರು-30 ಎಂಬ ನಾಡಿನ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿತ್ತು. ಮತ್ತು ಈ ಘಟಕವು ಬೆಳ್ಳೂಟ-300 ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಮಹಾಮಾಯಾ ದೇವಾಲಯದ ಮುಖಮಂಟಪ ದಲ್ಲಿರುವ ಸುಂದರವಾಗಿ ಕೆತ್ತಿರುವ ಮಾರ್ಗ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ. ಶ. 1178ರ ದೀರ್ಘ ಶಾಸನವೊಂದು ಈ ಊರಿನ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯದ ಬಗ್ಗೆ ಅನೇಕ ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಪಟ್ಟಣ ಉಚ್ಚಾಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿತ್ತು; ಮತ್ತು ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ ದೇವಾಲಯ ಅವುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖವಾದುದಾಗಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು 'ಸ್ವಯಂಭೂ'ಲಿಂಗಗಳು ಮತ್ತು ಅಷ್ಟೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಶಕ್ತಿ ಪೀಠಗಳಿವೆ. ಕುಕ್ಕನೂರು ಜೈನ ಮತ್ತು ವೀರಶೈವ ಮತಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಸಹ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸ್ಥಳ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1027 ಮತ್ತು 1032ರ ವಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳು (ಮೊದಲನೆಯದು ಈಗ ಹೈದರಾಬಾದಿನ ಪ್ರಾಚ್ಯ ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯದಲ್ಲಿದೆ) ಆ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಜೈನ ಬಸದಿಗಳು ಇದ್ದುದನ್ನು ಸಾಬೀತು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಧಾರವಾಡ

ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕರಜಗಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ. ಶ. 17ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವೊಂದು ಕುಕ್ಕನೂರಿನ ಚನ್ನ ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ ದತ್ತಿಯೊಂದರ ವಿವರಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ವಿಧ್ಯಾನಂದ ಗುರುಕುಲ ಮೊದಮೊದಲು ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇಶೀಯ ವಿಧ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಕುಕ್ಕನೂರಿನಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಗುದ್ದೆಪ್ಪನ ಮಠ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರ. ಕುಕ್ಕನೂರಿನಿಂದ ಎರಡು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ದ್ಯಾಂಪುರವು ಕವಿರತ್ನ ಚನ್ನಕವಿ, ಪಂಡಿತ ಕಲ್ಲಿನಾಥ ಕವಿ, ಮತ್ತು 'ಕಾವ್ಯಾನಂದ' ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಕವಿ ಸಿದ್ಧಯ್ಯ ಪುರಾಣಿಕ ಇವರಗಳ ಜನ್ಮಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ.

ಯಲಹಂಕ : (ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿ; ಬೆಂಗಳೂರು ಉತ್ತರ ತಾ; ಜನ: 16,020-1981) ಯಲಹಂಕವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಬೆಂಗಳೂರು ಬಳ್ಳಾರಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿ 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಸ್ಥಳ. ಚೋಳರ ಅಧಿಕಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಇಳೈಪಾಕ್ಕೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಮತ್ತು ಹೊಯ್ಸಳರ ಅಧಿಕಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲಹಕ್ಕ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಹೆಸರುಗಳಿಂದಲೇ ಇದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ನಾಡನ್ನೂ ಗುರುತಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ವಿಜಯ ನಗರದ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಅವತಿಯ ರಣಭೈರೇಗೌಡನ ಚಿಕ್ಕ ಮಗ ಜಯಗೌಡ ಎಂಬುವನು ಈ ಪ್ರಾಂತ್ಯವನ್ನು ತನ್ನ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು 'ಯಲಹಂಕ ನಾಡಪ್ರಭು' ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಧರಿಸಿದನು. ಅಂದಿನಿಂದ ಈ ಸ್ಥಳ ಖ್ಯಾತಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಈತನು ಸು.ಕ್ರಿ.ಶ. 1418 ರಿಂದ 1433 ರವರೆಗೆ ಆಳಿದನು. ತದನಂತರ ಈತನ ಮಗ ಗಿಡ್ಡೇಗೌಡ ಮತ್ತು ಮೊಮ್ಮಗ ಕೆಂಪ ನಂಜೇಗೌಡ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಧಿಕ ನಡೆಸಿದರು. ಕೆಂಪನಂಜೇಗೌಡನ ಮಗ ಮೊದಲನೆಯ ಕೆಂಪೇಗೌಡನೇ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಸಂಸ್ಥಾಪಕ. ಈತನ ಸಂತತಿಯವರು ಮೊದಲು ಬೆಂಗಳೂರು ಮುಂವೆ ಮಾಗಡಿ ಸೀಮೆಯನ್ನು ಮೈಸೂರು ಅರಸರು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವವರೆಗೆ ಆಳಿದರು. ಯಲಹಂಕದಲ್ಲಿರುವ ವೇಣುಗೋಪಾಲ ಮಂದಿರ ಬಹಳ ಹಿಂದಿನದು. ಇದರ ಅವರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಈಶ್ವರ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಈ ಮಂದಿರದ ಗರುಡಸ್ತಂಭದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. 1410ರ ಶಾಸನವೊಂದು ಅದನ್ನು ಭಕ್ತನೋರ್ವನು ವೀರವೇವರಾಯ ಬಡೆಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಚೌಡೇಶ್ವರಿ ಗುಡಿ ಇತ್ತೀಚಿನದು. ಯಲಹಂಕ ದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಬೇರೆ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದರೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ಪಾಂಡುರಂಗ, ಮಾರಮ್ಮ, ಯಲ್ಲಮ್ಮ, ವೀರಣ್ಣ, ಮಹೇಶ್ವರಮ್ಮ, ಗಂಗಮ್ಮ ಮತ್ತು ಬಯಲು ಬಸವಣ್ಣ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಂಜನೇಯನ ಐದು ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳ ಲ್ಲೊಂದಾದ ಕೋಟಿ ಅಂಜನೇಯ ಗುಡಿಯ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಯೇ

ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಪಟ್ಟಣದ ಹೊರ ವಲಯದಲ್ಲಿ, ಬೆಂಗಳೂರು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಶಂಕರಾನಂದ ಆಶ್ರಮನಿಂದ. ಯಲಹಂಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸುಸಿದಿ ಮತ್ತು ಬುಡನ್ ಸಾ ವಲಿಯ ಒಂದು ದರ್ಗಾ ಸಹಾ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹಳೆಯ ಒಂದು ಹೆಚಿನ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಇದೆ. ರೈಲು ಗಾಲಿ ಮತ್ತು ಅಚ್ಚು ತಯಾರಿಕೆಯ ಒಂದು ಬೃಹತ್ ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಸ್ಥಾಪನೆ ಪೂರ್ಣಗೊಳ್ಳುವ ಹಂತದಲ್ಲಿದೆ. ಯಲಹಂಕದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 1,000 ರೆಷ್ಮೆ ಕೈ ಮಗ್ಗಗಳಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಅನೇಕ ಯಂತ್ರಚಾಲಿತ ಮಗ್ಗಗಳು ಮತ್ತು ನೈಲಾನ್ ಪರದೆ ತಯಾರಿಕಾ ಘಟಕಗಳೂ ಇವೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ಆಡಳಿತ ಪುರಸಭೆಯಿಂದ ನಡೆಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಗಮನಾರ್ಹ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದರೆ, ಬೆಂಗಳೂರು-ತುಮಕೂರು ಹೆದ್ದಾರಿಯ ಬಳಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವ ಪೀಣ್ಯ ಕೈಗಾರಿಕಾ ನೆಲೆ, 'ಇಂಡಿಯನ್ ಸ್ಟೀಲ್ ರಿಸರ್ಚ್ ಆರ್ಗನೈಜೇಷನ್' (ಇಸ್ರೊ) ನವರ ಪ್ರಯೋಗಾಲಯ, ಜಕ್ಕೂರು ವಿಮಾನ ನಿಲ್ದಾಣದ ಬಳಿ, ಬೆಂಗಳೂರು-ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಗಾಂಧಿ ಕೃಷಿ ವಿಜ್ಞಾನ ಕೇಂದ್ರ ಎಂಬ ಸಂಶೋಧನಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿವೆ. ಹೆಸರಘಟ್ಟ : (ಜನ: 4,301) ಬೆಂಗಳೂರು ಉತ್ತರ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ, ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 22 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಹೆಸರುಘಟ್ಟ ಮತ್ತು ಶಿವಸಮುದ್ರ ಅಗ್ರಹಾರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಪರಿಚಿತವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದವುಗಳೆಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ, ದಂಡಿಕಾಂಬಾ, ಗ್ರಾಮ ದೇವತೆ, ಮುತ್ತರಾಯಸ್ವಾಮಿ, ಚಂದ್ರಮೌಳೀಶ್ವರ ಮತ್ತು ದುರ್ಗಾಂಬಾ. ಚಂದ್ರಮೌಳೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಗೋಡೆ ಯಲ್ಲಿರುವ 1533ರ ಶಾಸನವೊಂದು ವಿಜಯನಗರದ ಅಚ್ಯುತರಾಯನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ ದತ್ತಿಯೊಂದರ ವಿವರಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಹೆಸರಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಕೋಳಿ ಸಾಕಣೆ ತರಬೇತು ಘಟಕ, ಹೈನುಗಾರಿಕೆ ತರಬೇತು ಘಟಕ ಮತ್ತು ತೋಟಗಾರಿಕೆ ಸಂಶೋಧನಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಕಾರ್ಯನಿರತವಾಗಿವೆ; ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೆಯೇ ಇಂಡೋ-ಡೇನಿಸ್ ಯೋಜನೆ ಕೇಂದ್ರವೂ ಇದೆ. (ನೋಡಿ ಭಾಗ ಒಂದು, ಪು. 554 ಮತ್ತು 573).

ಯಲ್ಲಾಪುರ : (ಉ. ಕ. ಜಿ ; ತಾ. ಕೇ ; ಜನ: 11,792) ಯಲ್ಲಾಪುರವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 424 ಕಿಮೀ ದೂರವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಮಾರಿಯಮ್ಮನ ಗುಡಿಯು ನೋಡತಕ್ಕ ಸ್ಥಳ. ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಈ ದೇವಿಯ ಗೌರವಾರ್ಥ ಒಂದು ಜಾತ್ರೆ ನಡೆಸುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಸಭೆ ಇದೆ. ಯಲ್ಲಾಪುರದಿಂದ 22 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಗೋಡು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 180 ಮೀಟರ್‌ಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರ ಇರುವ ಪ್ರಪಾತವೊಂದರ ಮೇಲಿಂದ ಎರಡು ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಕೆರೆಕೆಯಾಗಿ ಧುಮುಕುವ ಗಂಗಾವಳಿ (ಬೇಡ್ಡಿ) ನದಿಯ ನಯನ ಮನೋಹರವಾದ

ಜಲಪಾತವಿದೆ. ಇದೊಂದು ಅಪ್ಪಾದದಾಯಕ ನಿವೇಶನವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಬೇಡ್ಡಿ ವಿದ್ಯುತ್ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವ ಕಲ್ಪನೆಮೂಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೊಲತಿ ಕೋಟೆ ಎಂದು ಕರೆಯುವ, ಚಕ್ರಾಪ್ರಾಹದಾಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಕೋಟೆಯೊಂದಿದೆ. ಮತ್ತು ಇದರ ಮೂರು ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ನದಿಯು ಹರಿದು ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಯಲ್ಲಾಪುರದಿಂದ 13 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಲಾಲುಳಿ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, 91 ಮೀಟರ್ ಎತ್ತರದಿಂದ ಅನೇಕ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಧುಮುಕುವ ಕಾಳಿ ನದಿಯ ಜಲಪಾತವಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಟ್ಟವೊಂದರ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಹನುಮಂತನ ಗುಡಿಯಿದೆ; ಮರಣ ದಂಡನೆಗೆ ಗುರಿಯಾದ ಅಪರಾಧಿಗಳನ್ನು ಸೋದಾ ನಾಯಕರು ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ.

ಯಳಂದೂರು : (ಮೈಸೂರು ಜಿ ; ತಾ. ಕೇ ; ಜನ: 6,710) ಯಳಂದೂರು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 155 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹಾಗೂ ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಕ್ಕೆ 61 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಮೈಸೂರಿನ ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರಿಗೆ ನೀಡಿದ ಜಹಗೀರಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿನ ಗೌರೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದ ದ್ವಾರ ಮಂಟಪದ ಬಾಗಿಲು ಸುಂದರವಾದ ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1450 ರಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಡಿನ ಸಿಂಗದೇವನಂಬುವನನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಯಳಂದೂರು ಹದಿನಾಡು ಸಂಸ್ಥಾನದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳನಾಮ 'ಯಳಿಯಂದೂರು' ಎಂದಿದೆ. ವರಾಹಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ಪಾರ್ವತಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಸಹ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಚೋಳರು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದರು; ಕಸಿಲೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಕೂಡ ಅದೇ ಕಾಲದ ಸ್ಮಾರಕ. ಯಳಂದೂರಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಸುವರ್ಣಾವತಿ ಹೊಳೆ ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಬಾಳೆಎಂದುಪುರ (ಯಳಂದೂರು) ಮಹದ ಪೀಠಾದಿಪತಿ ಎಂದು ಕರೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಖ್ಯಾತ ಕನ್ನಡ ಕವಿ ಪಡಕ್ಕರ ದೇವನ ಗದ್ದುಗೆ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಅವನು ಯಳಂದೂರು ಬಳಿ ಇರುವ ಧನಗೂರು ಎಂಬ ಸ್ಥಳದವನು. ಅವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಗುಹೆಯೊಂದು ಯಳಂದೂರಿನಿಂದ ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಶಂಭುಲಿಂಗನ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಒಂದು ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರವಾದ ಆಗರ ಯಳಂದೂರಿನಿಂದ ಹತ್ತು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿದ್ದ ಆಗರ ಮತ್ತು ಮಾಂಬಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಅವಳಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ರೆಷ್ಮೆ ನೇಯ್ಗೆಯ ಅನೇಕ ಘಟಕಗಳಿವೆ. ಈ ಜೋಡಿ ಗ್ರಾಮದ ಬಳಿ ಇರುವ ಎರಡು ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆಗಳು ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ನೀರೊದಗಿಸುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಮುಖ್ಯ ವಾಣಿಜ್ಯ ಬೆಳೆ ಎಂದರೆ ಹಿಪ್ಪುನೇರಳೆ. ಪುರಾತತ್ವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವ ಪಡೆದಿರುವ

ದುರ್ಗ, ನರಸಿಂಹ, ರಾಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ವರದರಾಜ ದೇವಾಲಯಗಳು ಸಹ ಅಗರದಲ್ಲಿಯೇ ಇವೆ.

ಯಾಣ : (ಉ. ಕ. ಜಿ ; ಕುಮಟಾ ತಾ.) ಭೈರವ ಕ್ಷೇತ್ರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಯಾಣವು ಜಿಲ್ಲಾ ಘಾಟಿ ಮತ್ತು ದೇವಿಮನೆ ಘಾಟಿಗಳ ನಡುವೆ ಸಮುದೂರದಲ್ಲಿ, ಕುಮಟಾದಿಂದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ 24 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಯಾತ್ರಾ ಕೇಂದ್ರ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ವಾಹನಗಳ ಮೂಲಕ ತಲುಪಲು ಯಾವುದೇ ಅನುಕೂಲಕರವಾದ ರಸ್ತೆಯಿಲ್ಲ; ಹತ್ತಿರದ ರಸ್ತೆಯಿಂದ ಹಸಿರುಕಾಡಿನ ಮಧ್ಯೆ ಕನಿಷ್ಠ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರ ವನ್ನಾದರೂ ನಡೆದು ಕ್ರಮಿಸಬೇಕು. ಸಿರಸಿಯಿಂದ ಹೆಗ್ಗಡೆಕಟ್ಟೆ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದವರೆಗೆ ರಸ್ತೆ ಮೂಲಕ ಬಂದು, ಅಲ್ಲಿಂದ ಕಾಲು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ಕಿಮೀ ದೂರ ನಡೆದು ಕೂಡ ಯಾಣ ತಲುಪಲು ಸಾಧ್ಯ. ಒರಟೂರಬಾಗಿರುವ 300 ಅಡಿಗಳಷ್ಟೆತ್ತರದ ಬೆಟ್ಟವೊಂದರ ಮೇಲಿರುವ ಒಂದು ಅದ್ಭುತವಾದ ಗವಿಯೊಳಗೆ ಭೈರವೇಶ್ವರ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಮಾಘಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಶಿವರಾತ್ರಿ ಹಬ್ಬದ ದಿನ ಇದು ಸಹಸ್ರಾರು ಭಕ್ತರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಕೊಳವೊಂದರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಪವಿತ್ರ ಸ್ನಾನಮಾಡುವರು. ಸ್ಥಳಪುರಾಣ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಅಟ್ಟಿ ಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಭಕ್ತಾಸುರನಿಗೆ ಸಿಗದಂತೆ ಈ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಶಿವನು ಅವಿತುಕೊಂಡಿದ್ದಾಗ ಭಗವಾನ್ ವಿಷ್ಣು ಚತುರೋಪಾಯಗಳಿಂದ ಭಕ್ತಾಸುರನ ನಭೆ ಮಾಡಿದನು. ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಬಂಡೆಗಳ ರಚನೆ, ಬಣ್ಣ ಮತ್ತು ಮಾದರಿ ವಿಶೇಷವಾದುದು; ಸ್ಥಳಪುರಾಣ ವರ್ಣಿಸುವಂತೆ ಇದು ಸುಟ್ಟುಹೋದ ಭಕ್ತಾಸುರನ ಬೀಡಿ. ಹಿಂದೆ ಬಹಳ ಏಳೆ ಸಾಧಿಸಿದ್ದ ಈ ಪಟ್ಟಣ ಈಗ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಜನರಹಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಪರಿಸರವು ಎಂಥವರನ್ನಾದರೂ ಮರುಳುಮಾಡುವಂಥದು.

ಯಾದಗಿರಿ : (ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಜಿ; ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 40,569) ಯಾದಗಿರಿ ಕಲ್ಬುರ್ಗಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 80 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 570 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಮದ್ರಾಸ್-ಮುಂಬಯಿ ಬ್ರಾಡ್‌ಗೇಜ್ ರೈಲು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯೇತಗಿರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಇದು, ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನು ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೊದಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಯದವರೆಗೆ, ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಚಾಳುಕ್ಯರಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಒಂದು ಬಲವಾದ ದುರ್ಗವಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಕಾಕತೀಯ, ಸೇಳುಣ ಮತ್ತು ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಈಗಿರುವ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಫಿರೋಜ್ ಷಾ ಬಹಮನಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಅದರ ಗೋಡೆ ಮತ್ತುತರ ಭಾಗಗಳ ಮೇಲಿರುವ ಪರ್ಶಿಯನ್ ಶಾಸನಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣ

ದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾಮೀ ಮಸೀದಿ ಇದೆ. ಪ್ರಮುಖ ರೈಲು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ, ಯಾದಗಿರಿಯು ಸಾಕಷ್ಟು ವ್ಯವಹಾರವುಳ್ಳ ಒಂದು ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಭೀಮಾನದಿ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದೆ. ಇದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಮೈಲಾರಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀ ವರ್ಷ ಜರುಗುವ ಜಾತ್ರೆಗೆ ಭಾರಿ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಆಗಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಯಡೆಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಪತ್ರೆಯಾಗಿರುವ ಇತಿಹಾಸ ಪೂರ್ವ ಕಾಲದ ಶಿಲಾವರ್ತುಲಗಳಿಂದಾಗಿ ಮತ್ತು ಯಾದಗಿರಿ ಯಿಂದ 11 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹಟ್ಟಿಕುಣ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ನೀರಾವರಿ ಯೋಜನೆಯಿಂದಾಗಿ ಆ ಊರುಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿವೆ.

ರಾಣೆಬೆನ್ನೂರು : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 58,118) ರಾಣೆಬೆನ್ನೂರು, ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ 294 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಧಾರವಾಡದಿಂದ 125 ಕಿಮೀ ಅಗ್ಗೆ ಉದ್ದದಿದೆ. ಮರಾಠಾ ಸೈನ್ಯಿಕ ರಾಣಿ ಎನ್ನುವವರಿಂದ ಈ ಊರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. 1855ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಪುರಸಭೆಯು ಈ ಊರಿನ ನಾಗರಿಕ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ಶಾಸನಗಳಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು ಕ್ರಿ. ಶ. 859ಕ್ಕೂ, ಅತ್ಯಂತ ಈಚಿನದು ಕ್ರಿ. ಶ. 1550ಕ್ಕೂ ಸೇರಿದುದಾಗಿದೆ. ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದಾಗಿದೆ. ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಇತ್ತೀಚಿನ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದರೆ, ಬಸವಣ್ಣ, ಚೌಡೇಶ್ವರಿ, ಬನಶಂಕರಿ ಮತ್ತು ಬೀರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ಮಸೀದಿಗಳು ಮತ್ತು ದರ್ಗಾಗಳೂ ಇವೆ. 1785ರಲ್ಲಿ ಅಜ್ಮೀರ್‌ನಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಸಂತ ಹಜ್ರತ್ ಜಮಾಲ್ ಷಾ ವಲಿಯ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ದರ್ಗಾವೇ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದುದು. ಇಲ್ಲಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮೆಡಲೇರಿಯಲ್ಲಿ ಚಿಂಕೆಗಳ ವಿಶೇಷ ವನ್ಯಪ್ರಾಣಿದಾನವಿದೆ. ರಾಣೆಬೆನ್ನೂರು ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿ, ಕಡಲೆಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾದ ಕೇಂದ್ರ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಸ್ಥಳಗಳು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ಇವೆ: ಹನುಮನಮಟ್ಟಿಯು ರಾಣಿ ಬೆನ್ನೂರಿನಿಂದ 10 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ, ವಿದ್ಯಾಸಕ್ತಿಯಿರುವ ಸ್ಥಳ. 312 ಎಕರೆಯಷ್ಟು ವಿಶಾಲವಾದ ಜಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಗ್ರಾಮೀಣ ವಿಕಾಸದ ಒಂದು ಸಂಸ್ಥೆಯನ್ನು ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರ 1962ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿತು. ಇದರಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಮುಖ್ಯಾಂಗಗಳಾದ ವ್ಯವಸಾಯ, ಸೇವೆ, ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ, ಕೈಗಾರಿಕೆ ಮುಂತಾದ ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಂಗೀಣ ಪ್ರಗತಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಸ್ಥೆಯನ್ನು 1956ರಲ್ಲಿ

ಗ್ರಾಮಸೇವಾ ಮಂಟಪವು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿತು. ಪ್ರಾರಂಭದ ಮೊದಲ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಗ್ರಾಮೀಣ ವಿಕಾಸದ ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿತು. ಆದರೆ 1974ರಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಮುಚ್ಚಿಹೋದಾಗ ಈ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದವರು 1974ರಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಕೃಷಿ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಕ್ಕೆ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ಈಗ ಸರ್ಕಾರ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಈ ಕೇಂದ್ರದ ಅನೇಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾ ಇದ್ದು, ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಪ್ರದೇಶದ ರೈತರಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು, ಸಲಕರಣೆಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈಗ ಗ್ರಾಮ ಸೇವಾ ಮಂಟಪವು ರಾಣಿಬೆನ್ನೂರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಯರ ಕಿರಿಯ ಕಾಲೇಜು, ಎರಡು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯಗಳು ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಸಹಾಯಧನ ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಅಂಗವಿಕಲರ ಕೇಂದ್ರಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ. ಐರಣಿಯು ತುಂಗಭದ್ರಾನದಿಯ ಎಡ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ರಾಣಿಬೆನ್ನೂರಿನಿಂದ 24 ಕಿಮೀ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಐರಾವತ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದಿತು. ಹಳ್ಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲಿ ತುಂಗಭದ್ರೆಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ನಾಶವಾಗಿರುವ ಕೋಟೆಯ ಅವಶೇಷಗಳು ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟೂರಿನ ಶಿವರ ಮಠ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ವಿರಶೈವ ಮಠ, ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ಮುಂಡಜಸಪ್ತ, ಕೊಟ್ಟೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಸಿದ್ಧಾಶ್ರಮ ಮತ್ತು ಅವಧೂತಾಶ್ರಮಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಕಂಬಳಿಗಳು ಬಹಳ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿವೆ. ರಾಣಿಬೆನ್ನೂರಿನಿಂದ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ, ದೇವರಗುಡ್ಡ ರೈಲ್ವೆ ನಿಲ್ದಾಣದಿಂದ ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲೆಯೂ ಇರುವ ಗುಡ್ಡದ ಗುಡ್ಡಾಪುರ (ದೇವರಗುಡ್ಡ)ವು ಪ್ಯಾಕೆ ಪುಣ್ಯಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿ ಬಹು ಜನರು ಕುಲದೇವತೆ ಎಂದು ಪೂಜಿಸುವ, ಮೈಲಾರ, ಮಲ್ಲಾರ ಅಥವಾ ಮಾರ್ತಾಂಡ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ದಸರಾ ಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ಒಂದು ದಿನ ಮುಂಚೆ ಇಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಜಾತ್ರೆಗೆ ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರು ನೆರೆಯ ರಾಜ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಜಾತ್ರೆಯಲ್ಲೂ ಭಕ್ತರಾದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಕಂಬಳಿಯ ಉಡಿಗೆ ತೊಡಿಗೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ ವಗೈಯ್ಯಗಳು ಅಥವಾ ಗೋರಪ್ಪಗಳು ಪವಾಡಗಳನ್ನು ಮೆರೆಯುತ್ತಾರೆ. ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ದನಗಳ ಜಾತ್ರೆಯೂ ನಡೆಯುವುದು. ಈ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸಿಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಯಾತ್ರಿಕರಿಗೆ ಉತ್ತಮ ಅನುಕೂಲಗಳಿವೆ.

ರಾಮದುರ್ಗ : (ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ; 27,555) ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದ ರಾಮದುರ್ಗವು ಈಗ ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇದು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 515 ಕಿಮೀ ಬೆಳಗಾವಿಯಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ 104 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಮಲಪ್ರಭಾ ನದಿಯ ಬಲದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ನಾಸ್ತವವಾಗಿ ರಾಮದುರ್ಗ

ಎನ್ನುವ ಕಂದಾಯ ಗ್ರಾಮವೇ ಇಲ್ಲ. ಕೀಲಬನೂರು ಮತ್ತು ತುರನೂರು ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಹಳ್ಳಿಗಳು ಸೇರಿ ರಾಮದುರ್ಗ ಪುರಸಭಾ ಸರಹದ್ದಾಗಿದೆ. 1866ರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯು ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಯ ಪ್ರಕಾರ, ಶ್ರೀರಾಮನು ಇಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ರಾಮದುರ್ಗ ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. 1948ರಲ್ಲಿ ಭಾರತ ಒಕ್ಕೂಟವೊಡನೆ ವಿಲೀನವಾಗುವವರೆಗೆ ಈ ಚರಿತ್ರಾರ್ಥ ನಗರವು ರಾಮದುರ್ಗ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಶಿವಾಜಿಯು ರಾಮದುರ್ಗ ಮತ್ತು ನರಗುಂದ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಹದಿನೇಳನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅಂತ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕಾಲದಿಂದ, ಇಲ್ಲಿನ ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಿವಾಜಿಯು ಈ ಕೋಟೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಅಪ್ಪಾಜಿ ಸೂರು ಎಂಬುವನಿಗೆ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. 1680ರಲ್ಲಿ ವಹಿಸಿದ್ದನು. ಅನಂತರ ಇವುಗಳನ್ನು ಔರಂಗಜೇಬನ ಸೈನ್ಯವು 1692ರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿತು. ಹದಿನೈದು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಅಂದರೆ ಸುಮಾರು 1707ರಲ್ಲಿ, ಅಪ್ಪಾಜಿಯ ಸೇವಕನಾದ, ಚಿತ್ತಾವನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ರಾಮರಾವ್ ದಾದಾಜಿ ಭಾವೆಯು ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಇದನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದನು. ನಂತರ ಭಾವೆ ವಂಶಸ್ಥರೇ ಈ ಎರಡು ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. 1791 ರಿಂದ ರಾಮದುರ್ಗ ಮತ್ತು ನರಗುಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದವು. ಅವು ಪೇಶ್ವೆಯ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದವು. ನಂತರ ಪೇಶ್ವೆಗೂ, ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೂ ಕಲಹಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾದಾಗ, ರಾಮದುರ್ಗದ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕ, ರಾಮರಾಯನ ಮಗನಾದ ನಾರಾಯಣ ರಾಯನು, ಜನರಲ್ ಮುನ್ರೋವಿನ ಪಕ್ಷ ವಹಿಸಿ ಅವನಿಂದ ಅನುಕೂಲಕರವಾದ ಸವಲತ್ತುಗಳನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡನು. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನರಗುಂದ ಶಾಖೆಯ ಬಾಬಾಸಾಹೇಬನು ಬ್ರಿಟಿಷರ ಮೇಲೆ 1858ರಲ್ಲಿ ದಂಗೆ ಎದ್ದಾಗ, ತನ್ನ ದಾಯಾದಿ ರಾಮರಾಯನನ್ನೂ, ಬ್ರಿಟಿಷರ ವಿರುದ್ಧ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಪ್ರೇರೇಪಿಸಿದನು. ಆದರೆ ರಾಮದುರ್ಗದ ನಾಯಕನು ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದನು. ಈ ವಂಶದಲ್ಲಿ, ನಾರಾಯಣರಾಯನ ನಿಧನೆಯಾದ ರಾಧಾಬಾಯಿಯೂ ಸೇರಿದಂತೆ, ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದ 1948ರವರೆಗೆ 12 ಜನ ರಾಜರು ಆಳಿದರು. 1921ರಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಒಟ್ಟು ವಿಶಾಲತೆ 169 ಚದುರ ಮೈಲಿಗಳಾಗಿದ್ದು, ಅದು 40 ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಇದರ ಜನಸಂಖ್ಯೆ 34,000 ಆಗಿದ್ದು, ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲೇ 10,000 ಜನ ಇದ್ದರು. 1930ರಲ್ಲಿ ಈಗಿನ ವಾಡೆಯ ಕಟ್ಟಡ ಮತ್ತು ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಕಟ್ಟಡಗಳು ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟವು. ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಈ ಸಂಸ್ಥಾನವು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಏಪ್ರಿಲ್ 1939ರಲ್ಲಿ ಜನಗಳು ದಂಗೆ ಎದ್ದು ರಾಜ್ಯಭಾರದ ಅತಿರೇಕಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ತೆರಿಗೆಯ ಭಾರವನ್ನೂ ಖಂಡಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಈ ಚಳುವಳಿಯು ಹಿಂಸಾತ್ಮಕ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ರಾಮದುರ್ಗ ದುರಂತ ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಲು

ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮಾರಕಗಳೆಂದರೆ ಹಾಳಾಗಿರುವ ಕೋಟಿಯ ಗೋಡೆಗಳು, ಪಡುಕೋಟಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವ ಭಾಗದ ಸ್ಥಳೀಯ ದಿಷ್ಟೀಬಾಗಿಲುಗಳು (ಕೋಟಿಯ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗ), ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಲಾದ ಸ್ನಾನಘಟ್ಟಗಳು, ಸಣ್ಣ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಹಳೆಯ ವಾಡೆಗಳು, ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಅನೇಕ ಕಟ್ಟಡಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕವು ಇಂದು ಸ್ಥಳೀಯ ಕಾಲೇಜುಗಳಾಗಿ ಅಥವಾ ಸರಕಾರದ ಕಚೇರಿಗಳಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತವಾಗಿವೆ. ಇತರ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಮತ್ತು ಇತ್ತೀಚಿನ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದರೆ, ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ, ಮಲಪ್ರಭಾ ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿರುವ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಸಂಕಮ್ಮ, ಯೆಚ್ಚರಪ್ಪ, ಶಂಕರಲಿಂಗ, ಪಾಂಡುರಂಗ, ಮಳೆಯಪ್ಪ, ಗ್ರಾಮ ದೇವತೆ, ಬಸವಣ್ಣ, ಮಾರುತಿ, ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮತ್ತು ರಾಘವೇಂದ್ರ ಮಠ, ಮಂತಾದವುಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ ಅನೇಕ ಮಸೀದಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಮುಖವಾದ ಮೂರು ದರ್ಗಾಗಳೂ ಇವೆ. ಶೇಂಗಾ, ಹತ್ತಿ, ಬೇಳೆ ಕಾಳು ಗಳು, ಕೈಮಗ್ಗದ ಬಟ್ಟೆಗಳು ಮತ್ತು ಉತ್ತಮಗುಣದ ಪಾದ ರಕ್ಷೆಗಳಿಗೆ ಈ ಸ್ಥಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ. ಗೋಡಬೆಯು ರಾಮ ದುರ್ಗದಿಂದ ನಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಪ್ರಾಚೀನ ವಾದ ಹಾಗೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವೀರಭದ್ರಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಿಂದ ಮತ್ತು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೊರಗಿ ನಿಂದ ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರು ಬರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸ್ಥಳದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದಂತ ಕಥೆಗಳಿವೆ. ಮುನಿಹಾಳ-ಸುರೇಬಾಸ (ಜನ: 4,732) ರಾಮದುರ್ಗ-ರೋಣದ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ, ರಾಮದುರ್ಗದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ 13 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಥಳವು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರದ ಕೇಂದ್ರ. ಇದು 1858ನೇಯ ನರಗುಂದದ ಬಂಡಾಯದೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿತ್ತು. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಸಿ. ಜೆ. ಮ್ಯಾನ್‌ಸನ್‌ನು ಇಲ್ಲಿನ ಮಾರುತಿ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ್ದಾಗ, 29ನೇಯ ಮೇ 1858 ರಂದು ಬಾಬಾ ಸಾಹೇಬನಿಂದ ಹತನಾದನು. ಈ ಸ್ಥಳವು ಭಾರಿ ಪ್ರಮಾಣದ ನೇಕಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಖಾದಿ ತಯಾರಿಕೆಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗಾಂಧಿ ಅಶ್ರಮವೂ ಇದೆ. ಗದಗಿನ ಶಿವಾನಂದ ಮಠದ ಪೂಜಾರ್ಹರಾದ ಸ್ವಾಮಿ ಶಿವಾನಂದರೂ ಮತ್ತು ಅವರ ಪುತ್ರರಾದ ಅತ್ಮಾನಂದ ಸ್ವಾಮಿಯವರೂ ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು. ಅತ್ಮಾನಂದರ ಸಮಾಧಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರ ಪಂಚಾಯತಿಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಸುಮಾರು ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಶಬರಿ ಕೊಳೆ ಎಂಬುದು ಸಣ್ಣ ದಾದರೂ, ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಶಾಂತವಾದ ಸ್ಥಳವಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು ವಿಪಾರಕ್ಕೂ, ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿರುವ ಶಬರಿಯ ದೇವಾಲಯದಿಂದ ಯಾತ್ರೆಗೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ. ಸುರೇಬಾಸಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಪರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಖ್ಯಾತ ಫಲಹಾರಿಶ್ವರ ವೀರಶೈವ ಮಠವಿದ್ದು ಇದನ್ನು 1820ರಲ್ಲಿ ಶಿವಯೋಗೀ

ಶ್ವರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಗೌರವದರಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾದ ಮಠವಾಗಿದೆ. ತೊರಗಲ್ಲ ರಾಮದುರ್ಗದ ಸ್ಥಳೀಯಕ್ಕೆ ಬೆಳಗಾವಿ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಮಲಪ್ರಭಾ ನದಿಯಿಂದ ಸುತ್ತವರಿದಿದ್ದು ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇನ್ನೊಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಮೊದಲಿನ ಹೆಸರು ಖಾನಾಜುನ್ನಿಪೇಟೆ ಅಥವಾ ಜುನ್ನಿಪೇಟೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಆರೈಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಬೃಹದಾಕಾರದ ಕೋಟೆಯ ಅನಶೇಷಗಳು, ಅರಮನೆ, ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳ ಸಮೂಹ, ವಿಶೇಷ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾದ ಸುಮಾರು ಆರುನೂರು ವರ್ಷ ಪುರಾತನವಾದ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಪುನರ್ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡ ಗಚ್ಚಿನ ಹಿರೇಮಠವೆಂಬ ವೀರಶೈವ ಮಠ ಇವೆಲ್ಲ ಇವೆ. ಹಿಂದೆ ಇದು ಕೊಲ್ಲಾಪುರದ ರಾಜರ ಅಶ್ರಿತ ಜಹಗೀರದಾರರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು.

ರಾಮನಗರ : (ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿ; ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 44,005) ರಾಮನಗರವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ನೈಋತ್ಯದಲ್ಲಿ 48 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಊರಿನ ಎಡ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಅರ್ಕಾವತಿ ನದಿಯು ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಈಗಿನ ಈ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ದಿವಾನ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರು 1800ರಲ್ಲಿ, ಈ ಊರಿನ ಮೂಲಕ ಹಾದುಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ರಸ್ತೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಆಗಿನ ರೆಸಿಡೆಂಟ್ ಆಗಿದ್ದ ಸರ್ ಬಾರಿ ಕ್ಲೋಸ್ ಅವರ ಗೌರವಾರ್ಥ, ಕ್ಲೋಸ್ ಪೇಟೆ ಎಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದರು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ನಂತರ ಇದಕ್ಕೆ ರಾಮನಗರವೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಡಲಾಯಿತು. ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣ ರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತೆನ್ನಲಾದ ಅರ್ಕೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಇಲ್ಲಿ ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅವರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ದೇವಾಲಯವೂ ಇದೆ. ಕನ್ನಿಕಾ ಪರಮೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯವು ಇಲ್ಲಿನ ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖ್ಯ ದೇವಾಲಯ. ಶ್ರೀರಾಮ ಮತ್ತು ಅಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಈ ಊರಿನ ಬಡಾವಣೆಯೇ ಅದ, ಐಜೂರಿನ ಬಳಿ ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಸಂತ ಮಹೇಶಯ್ಯ ಮತ್ತು ಶಾಂತಯ್ಯ ಅವರ ಗದ್ದುಗೆಗಳೂ ಅದಿ ಮಹಾದೇವಮ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಒಂದು ಶಿಲೆ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳೂ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಮುಸ್ಲಿಂ ಜನಗಳು, ಅರ್ಕಾವತಿ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಪೀರಾನ್ ಷಾವಲಿಯವರ ದರ್ಗಾವನ್ನು ವಿಶೇಷ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಸೀದಿಗಳು ಮತ್ತು ದರ್ಗಾಗಳೂ ಇವೆ. ಊರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರೆಸಿಡೆಂಟ್ ಕ್ಲೋಸ್‌ನ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಸ್ಮಾರಕವಿದೆ. ಈ ಊರು ರೇಷ್ಮೆಯ ವ್ಯಾಪಾರದ ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರ. ಕರ್ನಾಟಕ ಕರಕುಶಲ ವಸ್ತು ನಿಗಮದ ಒಂದು ಘಟಕವೂ, ಕುಶಲ ಕಲಾಕಾರರ ತರಬೇತಿ ಕೇಂದ್ರವೂ ಇಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವ

ಹಿಂಸುತ್ರಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಮಣ್ಣಿನ ಗೊಂಬೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ರಾಮನಗರದಿಂದ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ರಾಮಗಿರಿ ಬೆಟ್ಟವಿದೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ದೇವಾಲಯದ ದೇವರ ಹೆಸರಿನಿಂದ, ಈ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ರಾಮಗಿರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಇದು ಹಳ್ಳಿಮಾಳ ಗ್ರಾಮದ ಗಡಿಗೆ ಸೇರಿವೆ. 1800ರಲ್ಲಿ ಈಗಿರುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ರಾಮ ನಗರವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುವವರೆಗೆ ರಾಮನಗರವು ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದಲ್ಲೇ ಇತ್ತು. ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಕೆಂಪೇಗೌಡನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತ ವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಒಂದು ಕೋಟಿ ಇಲ್ಲಿ ಇತ್ತು. ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮ ಮತ್ತು ರಾಮೇಶ್ವರ ಎಂಬ ದೇವಾಲಯ ಗಳಿವೆ. ರಾಮನಗರಕ್ಕೆ 15 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ರೇವಣಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೆಟ್ಟಿ ಎಂಬ ಬೆಟ್ಟ ಇದೆ. ಇದು ಶರಣ ರೇವಣಸಿದ್ದರ ಜನ್ಮ ಸ್ಥಾನವೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಹಳೆಯದಾದ ಭೀಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಗುಹೆಯಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲಿಂಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಶರಣ ರೇವಣಸಿದ್ದರು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಶರಣ ರುದ್ರಮುನಿ ಮತ್ತು ಶರಣ ಸಿದ್ಧರಾಮೇಶ್ವರರ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಎರಡು ಶಿವಾಲಯಗಳಿವೆ. ದೂರದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲ ತಂಗಿದ್ದು ದೇವರ ಅರ್ಚನೆ ಮಾಡಿ, ಪಿಶಾಚಾದಿಗಳ ಮತ್ತು ಕ್ರೂರ ಗ್ರಹಗಳ ಗ್ರಹಚಾರವನ್ನು ಶಮನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

ರಾಯಚೂರು : (ಜಿ. ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 1,24,762) ರಾಯಚೂರು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 475 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮುಖ್ಯವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ, ಕೈಗಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಕೇಂದ್ರ. ಇದು ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಸ್ಥಳ. ದುರ್ಗಮವಾದ ಇಲ್ಲಿನ ದುರ್ಗದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ವಾರಂಗಲ್ಲಿನ ರುದ್ರದೇವರಾಜನು ಪೂರ್ಣಮಾಡಿದನು. ನಂತರ ಮಲ್ಲಿಕರ್ಣಾಭರಣ ದಂಡಯಾತ್ರೆಯ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ, ಇದು ಕಾಕತೀಯರಿಂದ ದೆಹಲಿ ಸುಲ್ತಾನರ ವಶಕ್ಕೆ ಹೋಯಿತು. ಅನಂತರ ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನರ ವಶ ವಾಯಿತು. ವಿಜಾಪುರ ಸುಲ್ತಾನರ, ಮುಘಲರ ಮತ್ತು ಅಸಫ ಜಾಹಿ ದೇರೆಗಳ ಅಳ್ಳಿಕೆಗೆ ಇದು ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದಿತೆಂದು ತಿಳಿಸುವ ಅನೇಕ ಪರ್ಶಿಯನ್ ಶಾಸನಗಳು ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿವೆ. ವಿಜಾಪುರ ಸುಲ್ತಾನರ ಕಾಲದ ದೊಡ್ಡ ಫಿರಂಗಿಯೊಂದನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಯ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಹೊರಕೋಟೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಕನ್ನಡ-ತೆಲುಗು ಶಾಸನದಿಂದ, ಈ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಾಕತೀಯ ರುದ್ರಮದೇವಿಯ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಗೋರೆ ಗಂಗಯ್ಯರೆಡ್ಡಿ ಎಂಬುವವನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1294ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿದು

ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನವನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿರುವ ಕಲ್ಲು, ಈ ಕೋಟೆಯಲ್ಲೇ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದಾಗಿದ್ದು, 41 ಅಡಿ ಉದ್ದ ವಾಗಿದೆ. ಈ ಬೃಹದಾಕಾರದ ಶಾಸನದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲೇ ಇನ್ನೊಂದು ಕಲ್ಲಿನ ದೊಡ್ಡ ಫಲಕವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಈ ಬೃಹತ್‌ಪ್ರಮಾಣದ ಶಾಸನವನ್ನು ಎಮ್ಮೆಯ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಹೇರಿಕೊಂಡು ಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿಂದ ಕೋಟೆಗೆ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯ ಬಲು ಸುಂದರವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಮೂರನೇಯ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಬಹುಶಃ ರುದ್ರಮದೇವಿಗೇ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾದ, ಮೆರವಣಿಗೆಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಜೈನ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಮತ್ತು 13-14 ಶತಮಾನದ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಗೆ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಗಳಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಊರಿನ ಅನೇಕ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅವು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಹೊರಕೋಟೆಗೆ ಐದು ದಿಡ್ಡಿಬಾಗಿಲು ಗಳಿವೆ. ಒಳಗಿನ ಕೋಟೆಗೆ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಶೈಲಾನಿ ದರವಾಜಾ, ಮತ್ತು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಿಕಂದರಿ ದರವಾಜಾಗಳೆಂಬ ದಿಡ್ಡಿಬಾಗಿಲು ಗಳಿವೆ. ಸಾರಂಗಿ ದರವಾಜಾವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವರ್ಣಚಿತ್ರ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಗಳಿಂದ ಅಲಂಕಾರಯುಕ್ತವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಏಕ್‌ಮಿನಾರ್ ಮಸೀದಿಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪರ್ಶಿಯನ್ ಭಾಷೆಯ ಶಾಸನ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಮಸೀದಿಯು ಹಿಜರಿ 919ರಲ್ಲಿ ಅಂಬರ್‌ನಿಂದ ಮೊಹಮದ್ ಷಾ ಬಹಮನಿಯ ಅಳ್ಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು. ಈ ಮಸೀದಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರದ ಚಾವಣಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದಿರುವ ಕಂಬಗಳು ಚಾಳುಕ್ಯ ಸ್ತಂಭ ಗಳು. ಒಂಟಿ ಮಿನಾರೆಟ್ಟು 65 ಅಡಿ ಎತ್ತರ, 13 ಅಡಿ ವ್ಯಾಸವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದು, ದಾಲತಾಬಾದಿನ ಚಾಂದ್‌ಮಿನಾರನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಬಹುಶಃ ಇದನ್ನು ಅಜಮ್ ಗೋಪುರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ಈ ಕೋಟೆ ಯಲ್ಲಿರುವ ಜಾಮಿ ಮಸೀದಿ ಇನ್ನೊಂದು ಸುಂದರ ಕಟ್ಟಡ. ಕೋಟೆಯ ಹೊರಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಜಾಮಿ ಮಸೀದಿಯಿದೆ. ಇದು ಈ ಊರಿನಲ್ಲೇ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದಾದ ಮದಮ್ಮದಿಯರ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಸ್ಥಳ. ಸಮಾಪದ ದೇವಸಾರ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ವೀರ ಭದ್ರಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯ, ರಾಯಚೂರಿನಲ್ಲಿರುವ ರಾಮಲಿಂಗೇ ಶ್ವರ ಮತ್ತು ಮಾಣಿಕ್ಯಪ್ರಭು ದೇವಾಲಯಗಳು, ಜಹೀರ್ ಗುಲ್‌ ಷನ್ ಎಂಬ ರೈಲ್ವೆ ನಿಲ್ದಾಣಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಉದ್ಯಾನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಆಕರ್ಷಣೆಗಳು. ರಾಯಚೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಮಲ್ಲಹಾ ಬಾದಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೋಟೆಯಿದ್ದು, ಇದು ಪ್ರಾಚೀನ ಹಿಂದೂ ರಾಜರ ಕೋಟೆಯಾಗಿದ್ದು, ಈಗ ಜೀರ್ಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಮೊದಲು ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಮಲ್ಲಬಂಡಾ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆಂಪುಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಲಾದ ಎರಡು ಅನೆಗಳನ್ನು ಕೋಟೆಯ ಒಳಗೆ ದಿಡ್ಡಿಬಾಗಿಲಿನ ಎರಡು ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇಡಲಾಗಿದೆ. ಕಾಕತೀಯ ರಾಜರ ಶಾಸನವೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ರಾಯಚೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 30 ಕಿಮೀ ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕೊರವ (ಕೊಲನ್) ನಾರದಗಡ್ಡೆ (ಜನ: 319) ಕೃಷ್ಣಾನದಿಯಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಸುಂದರ ದ್ವೀಪ.

ಇದೊಂದು ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ನಾರದ ಮಹರ್ಷಿಯು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ನಾರದ ಮಹರ್ಷಿಯು ದೇವಾಲಯ, ಖ್ಯಾತ ವೀರಶೈವಮಠ, ಶತಮಾನಗಳ ಹಿಂದೆ ಜೀವಿಸಿದ್ದ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ ವಿರಾಗಿ ಚನ್ನ ಬಸವಸ್ವಾಮಿಯ ಸಮಾಧಿ, ಶಿವಯೋಗಪೀಠ ಮತ್ತು ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ನಾರದ ಗಡ್ಡೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೂರ್ಮಗಡ್ಡೆ (ಕೂರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರ ಅಥವಾ ಕುರವಾಕಲ) ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಪೀಠ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಪಾದ ವಲ್ಲಭಸ್ವಾಮಿಯ ಸಮಾಧಿಗಳಿವೆ.

ರಾಯಬಾಗ್ : (ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 9,635) ರಾಯಬಾಗ್ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ 608 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಳಗಾವಿಯಿಂದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 96 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹದಿನೈದನೇಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ಬಾಗಿ ಎಂದಿದೆ. ಹನ್ನೊಂದನೇಯ ಶತಮಾನದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಇದು ಜೈನರ ಮುಖ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. 15ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇದು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಹದಿನೇಳನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ವ್ಯಾಪಾರಿ ಮಳಿಗೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದರು. ಈ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು 1638ರಲ್ಲಿ ಫ್ರೆಂಚ್ ಪ್ರವಾಸಿ ಟ್ರೆವರ್ನಿಯೆ ಸಂದರ್ಶಿಸಿದ್ದ. ಇಲ್ಲಿನ ವ್ಯಾಪಾರದ ವೈಭವವನ್ನು ನೋಡಿ ರಣದುಲ್ಲಾ ಖಾನನು ಹೊಟ್ಟಿಕ್ಕಿಟ್ಟಿನಿಂದ, ಈ ನಗರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. 1948ರ ವರೆಗೆ ಇದು ಕೊಲ್ಲಾಪುರ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಶಿರೋಳ ಮಹಾಲಿನ ಉಪಮಹಲಾಗಿ ಕೊಲ್ಲಾಪುರದ ಮಹಾರಾಜರ ಅಳ್ಳಿಕೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿತ್ತು. ಅಲ್ಲದೇ ಮಹಾರಾಜರ ಮಳೆಗಾಲದ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾರಾಜರ ವಾಡೆಯನ್ನು 1935ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಯಿತು. ಸ್ಥಳೀಯ ಮಹತ್ವದ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ಸಂಗತಿಗಳೆಂದರೆ, ನರಸಿಂಹ, ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ಸೋಮನಾಥ ಮತ್ತು ಬಂಕನಾಥ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಕೊಲ್ಲಾಪುರದ ಮಹಾರಾಜ ವಾಡೆಯು ಊರಿನಿಂದ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ವಾಡೆಯಲ್ಲಿ ರಾಮದೇವ ಮತ್ತು ಅಂಬಾಭವಾನಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇವೆ. ರಾಯಬಾಗದ ಇತ್ತೀಚಿನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಬಾಭವಾನಿ, ಬೀರಪ್ಪ ಮತ್ತು ವಿಠಲ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲದೇ ಆದಿನಾಥ ಮತ್ತು 24ನೇಯ ತೀರ್ಥಂಕರರಿಗೆ ವಿಾಸಲಾದ ಎರಡು ಸುಂದರ ಜೈನ ಬಸದಿಗಳು ಸೇರಿವೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಇಲ್ಲಿ ಪಾಳುಬಿದ್ದಿರುವ ಜುಮ್ಮಾ ಮಸೀದಿಯೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಐದು ಮಸೀದಿಗಳುಂಟು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಸೀದಿ ಮತ್ತು ಗುಮ್ಮಟದ ಸಮಾಧಿಯು ಈ ನಗರವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆದ ವಿಜಾಪುರದ ಸುಲ್ತಾನ ರಣದುಲ್ಲಾ

ಖಾನನ ಕಾಲದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 1960ರಲ್ಲಿ ರಾಯಬಾಗ್ ಮಹಲನ್ನು ತಹಶೀಲ್ ಅಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಸ್ಥಳವು ವ್ಯಾಪಾರದ ಕೇಂದ್ರವೂ ಆಗಿದ್ದು, ಕಂಬಳಿಯ ನೇಯ್ಗೆ ಮತ್ತು ಬುಟ್ಟಿ ಹೆಣೆಯುವಿಕೆಗೆ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. 1973ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾದ ಪುರಸಭೆಯು ಈ ನಗರದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ. ಕುಡಚಿ : (ಜನ: 18,401-1981) ಇದು ರಾಯಬಾಗ್ ತಾಲೂಕಿನ ಮಹತ್ವದ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ತಾಲೂಕಿನ ದೊಡ್ಡ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು ರಾಯಬಾಗದಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 18 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಾನದಿಯ ಬಲದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಗೆ ದೊಡ್ಡದಾದ ರೈಲ್ವೆ ಸೇತುವೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. 1973ರಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯ ರಚನೆಯಾಯಿತು. ಈ ಸ್ಥಳವು ಮಹಮದ್ ಬಿನ್ ತಘಲಕನಿಂದ ಬಹಮನಿರಾಜ್ಯದ ಸ್ಥಾಪಕ ಹಸನ್ ಗಂಗುವಿಗೆ (1347-58) ಮೊದಲನೇಯ ಜಹಗೀರಿಯಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಮೊದಲು ಇದು ಅಥಣಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿತ್ತು. ನಂತರ ಅಂದರೆ 1852ರಲ್ಲಿ ರಾಯಬಾಗ್ ಮಹಾಲಿನ ಭಾಗವಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದರ್ಗಾಹು ಮತ್ತು ಮಸೀದಿಗಳೂ ಇವೆ. ಈ ಪೈಕಿ ಅನೇಕರನ್ನು ಇಸ್ಲಾಮಿಗೆ ಮತಾಂತರಗೊಳಿಸಿದ ಷೇರ್ ಮೊಹಮದ್ ಸಿರಾಜ್ ಜೆನಾಲಿ ಪೀರ್ಜಾದಿ ಮತ್ತು ಅವರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಹಾಗೂ ಅನೇಕ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದ್ದ, ಮಸಪ್ಪಿ ಅಥವಾ ಮಾಸಾಹೇಬ ಇವರುಗಳ ದರ್ಗಾಹು ವಿಶೇಷವಾದ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿವೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಶಿಲಾ ಮತ್ತು ತಾಮ್ರಯುಗದ ಇತಿಹಾಸಪೂರ್ವಕಾಲದ ನೆಲೆಗಳನ್ನು, ಈ ಸ್ಥಳದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಉತ್ಖನನದಲ್ಲಿ ಪತ್ತೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ರಾಯಬಾಗ್‌ನಿಂದ ಸುಮಾರು ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬಿಂಚಲಿ (ಜನ: 8,154) ಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ ಮಾಯಕ್ಕೆ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಕರ್ನಾಟಕ ಮತ್ತು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪವಿತ್ರವೆನಿಸಿದೆ. ಈ ದೇವತೆಯ ಗೌರವಾರ್ಥ ಜಾತ್ರೆ ಮತ್ತು ದನಗಳ ಪರಿಷೆ, ಇಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದ ಜಾನಪದದಲ್ಲಿ ಜನಾನುರಾಗಿಯಾಗಿರುವ, ಮರಾಠಿಯ ಲಾವಣಿಯ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಗೀಗೀ ಪದಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಜಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ 1875ರಲ್ಲಿ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿಗೆ ಹಾಡಲಾದವು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳೀಯ ಪಂಚಾಯತಿಯು 1926ರನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು.

ರೋಣ : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 16,363) ರೋಣ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ 544 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಧಾರವಾಡದಿಂದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ 94 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 1973ರಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಲಾಯಿತು. ದಂತಕಥೆಗಳ ಪ್ರಕಾರ ರೋಣ ಎನ್ನುವ ಹೆಸರು ದ್ರೋಣ ಎನ್ನುವ ಪದದಿಂದ

ಬಂದಿತು. ದ್ರೋಣನಿಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೇವಾಲಯವನ್ನೂ ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ 12ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲದೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮಾರಕಗಳೂ, ಅವಶೇಷಗಳೂ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳು ಬಹು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಈಶ್ವರನ ದೇವಾಲಯಗಳಾಗಿದ್ದು, ಬಹುತೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳು ಪಾಳುಬಿದ್ದಿವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು 105 ಮಹಾಜನಗಳ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ದೊರಕಿರುವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದದ್ದು ಕ್ರಿ. ಶ. 874ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದುದಾಗಿದ್ದು, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅಮೋಘ ವರ್ಷನ ಅಲ್ಪಿಕೆಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದಾಗಿದೆ. ದ್ರೋಣ ದೇವಾಲಯದ (ಈಗಿನ ಯಾದವಾಡದ ಬಸವಣ್ಣ) ಹತ್ತಿರ ಇರುವ ಭಾಗಶಃ ಹೂತುಹೋಗಿರುವ ಕ್ರಿ. ಶ. 1111ರ ಶಾಸನವು ಸರಸ್ವತೀದೇವಿಗೆ ಮತ್ತು ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ ಬೋಧನೆಗಾಗಿ ಕೊಡಲಾದ ದತ್ತಿಯ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಇತರ ಗಮನಾರ್ಹ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದರೆ, ಅನಂತಶಯನ, ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ, ಲೋಕನಾಥ, ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮತ್ತು ಶಾರ್ಙ್ಗನಾಥನಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬಸದಿ. ಸುಂದರವಾದ ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯವು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ನಿರ್ಮಿತವಾದುದು. ಪ್ರಾಚೀನ ಮಠಗಳಲ್ಲಿ, ಶಿವಾನಂದಸ್ವಾಮಿ ಮಠ, ಸಿದ್ಧಾರೂಢಮಠ ಮತ್ತು ಸಾಧುಮಠ ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಎತ್ತಿನ ಗಾಡಿಗಳು, ಜಟಿಕಾಗಳು ಮತ್ತು ಮರದ ವಸ್ತುಗಳ ತಯಾರಿಕೆಗೆ ರೋಣವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ. ಗಜೇಂದ್ರಗಡವು (ಜನ: 20,226-1981) ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಥಳ. ಇದು ರೋಣ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದಾದ ಸ್ಥಳ. ಇದು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ 485 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಧಾರವಾಡದಿಂದ ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿ 136 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ದುರ್ಗಮವಾದ ಕೋಟೆ, ಅಂದರೆ ಗಜೇಂದ್ರನಷ್ಟೇ ಬಲವತ್ತರವಾದ ಕೋಟೆಯು ಇಲ್ಲಿನ ಪಕ್ಕದ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ, ಇದಕ್ಕೆ ಆ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಶಿವಾಜಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರಬಹುದಾದ ಒಂದು ಕೋಟೆ, ಮದ್ದುಗುಂಡಿನ ಕೋಣೆ ಮತ್ತು ಎರಡು ಕೋಳಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ 1688ರಲ್ಲಿ ದಾಲತ್ ರಾವ್ ಘೋರ್ಷಡೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಕೋಟೆಯೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಇತರ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮಾರಕಗಳೆಂದರೆ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ರಾಮಲಿಂಗ, ರಾಮದೇವ ಮತ್ತು ಪಾಂಡುರಂಗ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಇಲ್ಲಿಂದ ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕಿರುವ ಬೆಟ್ಟದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಗುಹೆಗಳು ಮತ್ತು ವೀರಭದ್ರ ಮತ್ತು ಕಲ್ಯಾಣೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಇವೆ. ಕಲ್ಯಾಣೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ನಾಲ್ವಡಿ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದ ಶಾಸನವಿದೆ. ಸೇಲುಣ ಸಿಂಘಣ, ವಿಜಯನಗರದ ದೊರೆ ಇಮ್ಮಡಿ ಹರಿಹರ ಮುಂತಾದವರು ನೀಡಿದ ದತ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಗಜೇಂದ್ರಗಡವು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೂ

ಪ್ರಮುಖವಾಗಿರುವ ಊರು. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ನೇಯ್ಗೆಯ ಮಗ್ಗಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ರೋಣ ದಿಂದ ಹದಿನೆಂಟು ಕಿಮೀ ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿ ನರೇಗಲ್ ಇದೆ (ಜನ: 14,183-1981) ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನರೆಯಂಗಳ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದವು ತ್ರಿಪುರಾಂಕೇಶ್ವರ, ಸೋಮೇಶ್ವರ, ಕಲ್ಯಾಣೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಮೌಳೇಶ್ವರ, ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಅಧುನಿಕ ದೇವಾಲಯಗಳು. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ, ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯ, ಕಳಚೂರಿ, ಯಾದವ ಮತ್ತು ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಜವಂಶಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಹತ್ತು ಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲಿ ದೊರಕಿವೆ. ಇದರ ಉಪಗ್ರಾಮವಾದ ಕೋಡೀಕಿಪ್ಪದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಖ್ಯಾತನೂ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನೂ ಆದ ಹುಚ್ಚೇರಪ್ಪ ಅಜ್ಜನ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಕಟ್ಟಲಾದ ಮಠವೂ, ಮತ್ತು ಮೊಳ್ಳೆ ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರನಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯವೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ರಹಮಾನ್‌ಷಾವಲಿಯ ದರ್ಗಾವೂ, ಹೇಸದಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಚರ್ಚ್ ಇವೆ. ಇದು ಪುರಸಭೆಯಿರುವ ಪಟ್ಟಣ.

ಲಕ್ಕುಂಡಿ : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ಗದಗ ತಾ. 1981ರ ಜನ: 9,400) ಗದಗಿನ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಕುಂಡಿ ಇದೆ. ಹಿಂದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಲೋಕ್ಕಿಗುಂಡಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು. ಬಹುಶಃ ಇದು ಜೈನ ಯಕ್ಷಿ ಪದ್ಮಾವತಿ ಮತ್ತು ಲೋಕ್ಕಿಗಡದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇರಬಹುದು. ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಅವಶೇಷಗಳಿಗೆ ಇದು ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿ 50 ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ ಮತ್ತು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ, ಕಳಚೂರ್ಯರ, ಸೇಲುಣರ ಮತ್ತು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ 29 ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು ಇವೆ. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಸಾವಿರ ಮಹಾಜನರನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಅಗ್ರಹಾರ ಹಾಗೂ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ. ಶ. 1007 ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕನ್ನಡ ಕವಿ ರನ್ನನ ಆಶ್ರಯದಾತೆ ದಾನ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆಯು ಒಂದು ಬ್ರಹ್ಮಜಿನಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದಳು. ಇಲ್ಲಿ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಟಿಂಕಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಟಿಂಕಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಬಂಗಾರದ ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಲೋಕ್ಕಿ ಗದ್ಯಾಣ ವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. 9ರಿಂದ 14ನೆಯ ಶತಮಾನದ ವರೆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ನಗರವಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ. ಶ. 1192ರಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳ ವೀರ ಬಲ್ಲಾಳ (ಕ್ರಿ. ಶ. 1172-1211) ಇಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದು, ಇದನ್ನು ತನ್ನ ಎರಡನೆಯ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಲೆ, ಶಿಲ್ಪಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಕುಂಡಿ ಒಂದು ಪ್ರಧಾನ ಕೇಂದ್ರ. ಇಲ್ಲಿನ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸುಂದರವಾದವು ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದವು. 1) ಕಾಶಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರ (ಯಮಳ ದೇವಾಲಯ), 2) ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, 3) ಪಾಲಗುಂದ

ಬಸವಣ್ಣ, 4) ವಿರೂಪಾಕ್ಷ, 5) ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ, 6) ಮಾಣಿಕೇಶ್ವರ, 7) ವೀರಭದ್ರ, 8) ನನ್ನೇಶ್ವರ, 9) ಸೋಮೇಶ್ವರ, 10) ನೀಲಕಂಠೇಶ್ವರ, 11) ಕುಂಭಾರೇಶ್ವರ, 12) ನಗರದೇವ ಮತ್ತು 13) ವಿಶ್ವನಾಥ ಇವು ಪ್ರಮುಖವಾದ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವೂ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಯವೂ ವಿಶ್ವರವೂ ಆದುದು ಕಾಶಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ. ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳಷ್ಟು ಬಿದ್ದು ಹೋಗಿವೆ ಹಾಗೂ ಅತಿಕ್ರಮಿತವಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಹಾ ವೀರಸ್ವಾಮಿಯ ಜಿನಾಲಯವೂ ಇದೆ. ಇದು ಇಲ್ಲಿನ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದೂ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದೂ ಆದ ದೇವಸ್ಥಾನ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿನ ಕೆಲವು ಸೋಪಾನ ಬಾವಿಗಳ ರಚನೆ ತುಂಬಾ ಕಲಾಮಯವೂ ವೈವಿಧ್ಯಮಯವೂ ಆಗಿದೆ. ಬಾವಿಗಳ ಗೋಡೆಗಳ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿನ ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಅಲಂಕೃತ ಗೂಡುಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರ ಲಿಂಗಗಳು ಇವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು ಮಾಣಿಕೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಬಳಿಯ ಮುಸುಕಿನ ಬಾವಿ. ಸಾಳುವಿದ್ದ ಕೋಟೆ ಗೋಡೆಯ ಅವಶೇಷಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಏಳು ಮಸೀದಿಗಳೂ, ಜಿಂಜಿ ಷಾವಲಿ ಅವರ ದರ್ಗಾವೂ ಇದೆ. ವಾಡಿಕೆಯಿಂದ ಇದು ಹತ್ತಿ ಮತ್ತು ಜೋಳಗಳ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೂದೋಟಿಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಈಚೆಗೆ ತುಂಬಾ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಆಗಿದೆ. ಕುಂಬಾರಿಕೆ, ಕಂಬಳಿ ನೇಯ್ಗೆ ಮತ್ತು ಕೈಮಗ್ಗಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಗ್ರಾಮೋಪ್ಯೋಗಗಳು. ಈ ಊರಿಗೆ ನಗರ ಪಂಚಾಯಿತಿ ಇದೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ವರ : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ಶಿರಹಟ್ಟಿ ತಾ; 1981ರ ಜನ: 25,444) ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ವರ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ನಾಯುವಳ್ಳಿ 460 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಧಾರವಾಡ ಆಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ 72 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಪುಲಿಗರೆ, ಪೊರಿಗರೆ, ಪುರಿಗರೆ, ಪುಲಿಕರನಗರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಪ್ರಾಚೀನ ಕನ್ನಡ ಲೇಖಕರು ಮತ್ತು ಅವರ ಕೃತಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ ತಿರುಳ್ಳನ್ನಡ ಪ್ರದೇಶದ ಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದೂ ಒಂದಾಗಿದ್ದಿತು. ಸ್ಥಳೀಯ ಐತಿಹ್ಯದಂತೆ 12ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀರಸ ಎಂಬಾತನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬಂತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇದು 1948ರಲ್ಲಿ ಧಾರವಾಡದ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸೇರುವ ಮೊದಲು ಮೀರಜ್ (ಹಿರಿಯ) ಸಂಸ್ಥಾನದ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1887ರಲ್ಲಿಯೇ ಇಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀಯ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಪುಲಿಗರೆ-300 ಎಂಬ ವಿಭಾಗದ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಐತಿಹಾಸಿಕ ದಾಖಲೆಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ 53 ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪತ್ತೆಹಚ್ಚಲಾಗಿದೆ. ಅವು ಏಳನೇಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಹಿಡಿದು 16ನೇಯ ಶತಮಾನ

ದವರೆಗಿನ ಅವಧಿಯವಾಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುತೇಕ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ದಾನವಿತ್ತಾದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕವನ್ನು ಆಳಿದ ಬಹುಸಾಲು ಅಂದರೆ, ಬಾದಾಮಿ ಚಲುಕ್ಕರಿಂದ ಹಿಡಿದು ವಿಜಯನಗರದವರೆಗಿನ ಅರಸರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳೂ ಲಭ್ಯವಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಅತ್ಯಂತ ಹಳೆಯದಾಗಿರುವ ವರ್ಯಾದಿತ್ಯನ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. 686ರಂದು. ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ರಾಜಧಾನಿ ಪಟ್ಟಣವೆಂದೂ ಮತ್ತು 120 ಮಹಾಜನರ ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವೆಂದೂ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶೈವಸಂಘದ ಮುಖ್ಯ ಸಂಸ್ಥೆಯೆಂದರೆ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ವಿದ್ಯಾ ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ದಾನ ಕೊಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ಕದಂಬ ಇಮ್ಮಡಿ ಜಯಕೇಶಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ. 1128ರ ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜೈನಧರ್ಮವೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಬಲವಾದ ಆಧಾರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬಸದಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುತ್ತದೆ. ಈಗ ಶಂಬ ಬಸದಿ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕ ಬಸದಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಬಸದಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಹಳೆಯದು ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಸೋಮನಾಥದೇವ ಮತ್ತು ಸ್ವಯಂಭೂ ದಕ್ಷಿಣ ಸೋಮನಾಥ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ಐತಿಹ್ಯದಂತೆ ಇಲ್ಲಿದ್ದ ಜಿನಾಲಯವನ್ನು ಆದಯ್ಯ ಎಂಬ ಶಿವಶರಣನು ಶಿವಾಲಯವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದನು. ಆದಯ್ಯನ ಈ ಭಕ್ತಿಯು ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದ ಸೋಮನಾಥನಿಗೆ ತುಂಬ ತೃಪ್ತಿ ಕೊಟ್ಟು ಅವನೇ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು ನೆಲೆಸಿದನೆಂಬುದು ಸ್ಥಳೀಯ ಪ್ರತೀತಿ. ವಿಜಾಪುರದ ಅದಿಲ್ ಷಾಹಿಯು ಆಡಳಿತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಂಕುಶ್‌ಖಾನ್ ಎಂಬುವವನು ಇಲ್ಲಿನ ಜುಮ್ಮಾ ಮಸೀದಿ (ಕಾಲಿ ಮಸೀದಿ)ಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಮತ್ತು ಇದರ ಹೊರವಲಯದ ಮಂಜಲಾಪುರದ ಒಂದು ದರ್ಗಾದಲ್ಲಿ ಈ ಅಂಕುಶ್‌ಖಾನನ ಸಮಾಧಿ ಸಹ ಇದೆ. ಅಂಕುಶ್‌ಖಾನ್ ಇಲ್ಲೊಂದು ಅರಮನೆಯನ್ನೂ ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದ. ಅದು ಈಗ ಸಾಳುವಿದ್ದದೆ. ಈ ಪ್ರಾಚೀನ ಅವಶೇಷಗಳಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಹಳೆಯ ಮತ್ತು ಆಧುನಿಕ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಾದ ಬಾಳೇಶ್ವರ, ಕೋಡಿ ಯಲ್ಲಮ್ಮ, ದುಂಡಿ ಬಸವಣ್ಣ, ಹನುಮಾನ್, ವಿಠಲಮಂದಿರ, ಅಂಬಾಭವಾನಿ, ಶಂಕರಮಠ, ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿ ಮಠ, ಮಹಂತಿನ ಮಠ, ಮುಂತಾದುವಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಮಸೀದಿಗಳು, ಒಂದು ದರ್ಗಾ ಇವೆ. ದೂದ್ ಸೀರಾನ ಉರುಸು ಹಿಂದೂಗಳೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಭೃಂಗ ಜನರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ.

ಲಿಂಗಸುಗೂರು : (ರಾಯಚೂರು ಜಿ; ಉಪವಿಭಾಗ ಹಾಗೂ ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 16,878) ಲಿಂಗಸುಗೂರು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ 435 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ ಇದೆ. 1905ರವರೆಗೆ ಇದು

ಲಿಂಗಸುಗೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಕಲ್ಲಿನ ಕೊಡಲಿ, ಸುತ್ತಿಗೆ, ಬಹುಬೆಲೆಯ ಚಾಲ್ನಿಡೋನಿ (ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಶಿಲ್ಪ), ಕಲ್ಲು ಹೆಕ್ಕಳಿಕೆಗಳು ಮೊದಲಾದ ಶಿಲಾಸಾಧನಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಸಾದಾ ಮಡಿಕೆ, ಕುಡಿಕೆಗಳನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಳೆಯ ಕೋಟೆ ಇದೆ. ಈಗ ಇದು ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಕೇಂದ್ರ. ಇಲ್ಲಿ ಕುಪ್ಪೆರಾಯ ದೇವಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಒಂದು ಮಾಧ್ಯ ಮಠ ಇವೆ. ಜಲದುರ್ಗ ಲಿಂಗಸುಗೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ. ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು. ಈ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಸೇಲುಣ ರಾಜಕುಮಾರನೊಬ್ಬ 12ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ ಇಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಶಿಲಾ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ತಲೇಖಾನ್ ಗ್ರಾಮವು ಅದರ ಜಿನಾಲಯ ಮತ್ತು ಶಾಸನದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿದೆ. ಹಟ್ಟಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಂಗಾರದ ಗಣಿ ಇದೆ. ಗುರುಗುಂಟದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಇಲ್ಲಿಂದ ಅಳುತ್ತಿದ್ದ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಒಂದು ಅರಮನೆ ಮತ್ತು ಕೋಟೆ ಇವೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಉಳಿದವರು ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳು ಮಸ್ಕಿ ಮತ್ತು ಮುದಗಲ್‌ಗಳು. ಮಸ್ಕಿ (ಜನ: 8,688) ಬಹಳ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ಊರಾಗಿ ದ್ವಿರಬಹುದು ಎಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಬಹಳ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಭೂ ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಕಟ್ಟಿಣ ಹಾಗೂ ಬಂಗಾರದ ಅವಶೇಷ ಗಳು ಮತ್ತು 10 ರಿಂದ 16ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳ ಕಾಲಮಾನದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಮಾಸಂಗಿ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದ ರಿಂದಲೂ ಹಾಗೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಮಸ್ಕಿಯು ರಾಯಚೂರು ಜಿಲ್ಲೆ ಯಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇತಿಹಾಸಪೂರ್ವದ ಹೆಸರಾಂತ ಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿ ರೊಸನಾಥ ಶಾಸನದ ಒಂದು ಪಾಠವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಅಶೋಕನ ಕಾಲದ ಶಾಸನ ಸಹ ದೊರೆತಿದೆ. ಬುದ್ಧನ ಕಾಲದ ಕೆಲವು ಅವಶೇಷಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಕ್ರಿ.ಪೂ. 300 ರಿಂದ 200 ಒಳಗಿನದಾಗಿರ ಬಹುದಾದ ಒಂದು ಸ್ಥಟಿಕದ ಬುದ್ಧನ ತಲೆ. ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಒಂದು ಶಾಸನ ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿಇದನ್ನು ರಾಜಧಾನಿ ಪಿರಿಯ ಮಾಸಂಗಿ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸ ಲಾಗಿದೆ. ಉಳಿದ ವಿಷಯನಗರದ ದೊರೆಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತರಾಯ (ಕ್ರಿ.ಶ. 1529-42) ಮತ್ತು ಸದಾಶಿವರಾಯನ ಕಾಲದ ಶಾಸನ ಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಮೊಸಗೆ ನಾಡಿನ ಕೇಂದ್ರವಾದ ಮೊಸಗೆ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಮುದಗಲ್ (ಜನ: 11,458-1981) ಲಿಂಗಸುಗೂರಿನ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದೂ ಸಹ ರಾಯಚೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ಥಳ. ಇದರ ಇತಿಹಾಸವು ಸೇಲುಣರ ಕಾಲದಷ್ಟು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗು ತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸೇಲುಣರ ಕಾಲದ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನದ ಆದಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇದು ಕಾಕತೀಯ ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಡಿ ತಾಣವಾಗಿತ್ತು. ಮಲ್ಲಿಕೃ ನಯೀಬನು ದೇವಗಿರಿಯನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡ ನಂತರ ಮುದಗಲ್ ಮತ್ತು

ರಾಯಚೂರುಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡನು. ಬಹಮನಿ ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಮುದಗಲ್ ಬಹಮನಿ ಮತ್ತು ವಿಜಯ ನಗರ ರಾಜ್ಯಗಳ ಹೋರಾಟದ ಕಾರಣವಾಗಿ ಪರ್ವ ಪದೇ ರಣರಂಗ ವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಬಹಮನಿ ರಾಜ್ಯ ಪತನಾನಂತರವೂ ಮುಂದುವರಿದು ವಿಜಾಪುರದ ಸುಲ್ತಾನರು ಬಹಮನಿ ರಾಜ್ಯದ ದಕ್ಷಿಣ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗಗಳನ್ನೂ, ರಾಯಚೂರು, ಮುದಗಲ್‌ಗಳನ್ನೂ ತಮ್ಮ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ಮುದಗಲ್ಲಿ ನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖವಾದುದು ಅಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆ. ಆ ಕೋಟೆ ಯೊಳಗೆ ವಿಜಾಪುರದ ಆದಿಲ್ ಷಾಹಿಯ ಮನೆತನದ ಕನಿಷ್ಠ ಏಳು ಶಾಸನಗಳು ಇವೆ. ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ 15 ಹಳೆಗನ್ನಡ ಶಾಸನ ಗಳೂ ಮತ್ತು ಎರಡು ದೇವನಾಗರಿ ಲಿಪಿಯ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಳೆಯ ರೋಮನ್ ಕ್ಯಾಥೋಲಿಕ್ ಚರ್ಚ್ ಇದೆ. ಇದನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1557ರಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರದ ದೊರೆ ಇಬ್ರಾಹಿಂ ಆದಿಲ್ ಷಾಹನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಅಸ್ತಿಭಾರದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ನೆರವಿಗೆಂದು ಅವನು ಭೂದಾನವನ್ನು ಸಹ ಮಾಡಿದ್ದ. ಆ ಪುರಾತನ ಚರ್ಚನ್ನು ಕೆಡವಿ ನಂತರ ಇನ್ನೊಂದು ಚರ್ಚನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಹುಸೇನ ಪಾಷಾ ದರ್ಗಾ ಇದೆ.

ವಾಣಿವಿಲಾಸಪುರ : (ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿ; ಹಿರಿಯೂರು ತಾ; ಜನ: 1,711) ವಾಣಿವಿಲಾಸಪುರವು ಹಿರಿಯೂರಿನಿಂದ 19 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 214 ಕಿಮೀ ದೂರವಿರುವ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿ. ಇದು 'ಮಾರಿ ಕಣಿವೆ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಪೂರ್ವಭಾಗದ ಘಟ್ಟಿ ಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮಾರಿಕಣಿವೆಯ ಮೂಲಕವೇ ವೇದಾವತಿ ನದಿ ಹಿರಿಯೂರಿನ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶದತ್ತ ಹರಿಯು ವುದು. ವಾಣಿವಿಲಾಸಪುರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಮಾರಿಕಣಿವೆಯ ಕೆರೆ ಅಥವಾ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಸಮುದ್ರ ಅಥವಾ 'ವಾಣಿವಿಲಾಸ ಸಾಗರ' ಎಂಬ ಕೃತಕ ಜಲಾಶಯ ಇದೆ. ಮಾರಿ ಕಣಿವೆಯ ಬಳಿ ನದಿಯ ಈ ಅಣೆಕಟ್ಟಿಯನ್ನು 1898ರಿಂದ 1907ರ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಈ ನಿರ್ಮಾಣವು ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪಿ ಚಮತ್ಕೃತಿ ಎಂದು ಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಣೆಕಟ್ಟಿಯ ಉದ್ದ 1,330 ಅಡಿಗಳು ಮತ್ತು ಎತ್ತರ 162 ಅಡಿಗಳು; ಜಲಾನಯನ ಪ್ರದೇಶ 2,075 ಚದರ ಮೈಲಿಗಳು; ಜಲಸಂಗ್ರಹಣಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ 30,000 ದಶಲಕ್ಷ ಘನ ಅಡಿಗಳು; ಜಲಾವೃತ ಪ್ರದೇಶ 31 ಚದರ ಮೈಲುಗಳು; ಮತ್ತು ನೀರಾವರಿ ಸೌಕರ್ಯ ಪಡೆಯುವ ಪ್ರದೇಶ 24,500 ಎಕರೆಗಳು. ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ನೀರುಣಿಸಲೆಂದು ತೋಡಿರುವ ಎರಡು ಕಾಲುವೆಗಳ ಉದ್ದ ಕ್ರಮವಾಗಿ 29 ಮತ್ತು 30 ಮೈಲುಗಳು. ಜಲಾಶಯದ ಸನಿಹದಲ್ಲಿಯೇ ಕಣಿವೆ ಮಾರವನ್ನು ಗುಡಿಯಿದ್ದು ಹಿಂದೆ ಇದ್ದು

ಮರದ ಗುಡಿಯ ಬದಲಾಗಿ ಈಗ ನಯಗೋಡಿಸಿದ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಅದನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ವಿಜಯಪುರ: (ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿ; ದೇವನಹಳ್ಳಿ ತಾ; ಜನ: 17,212-1981) ವಿಜಯಪುರ ದೇವನಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರ. ಹಿಂದೆ ಇದಕ್ಕೆ ವಡಿಗೇನಹಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು; 1947ರಲ್ಲಿ, ಭಾರತ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಗಳಿಸಿದ ದಿನದಂದು, ಇದಕ್ಕೆ ವಿಜಯಪುರ ಎಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಇದು ಮೊದಲು ಅಂಜನುನಾಡಿನ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದು, ನಂತರದಲ್ಲಿ ದೇವನಾಪುರ ರಾಜ್ಯದೊಡನೆ ಸೇರಿ ಹೋಯಿತು. ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದುದೆಂದರೆ ಚನ್ನಕೇಶವ ಅಥವಾ ಸೌಮ್ಯ ಕೇಶವ ಮತ್ತು ಕಂಚಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಎನ್ನಲಾದ ನಗರೇಶ್ವರ. ಚನ್ನಕೇಶವ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ 1525ನೇಯ ಇಸವಿಯ ಶಿಲಾಶಾಸನವು ವೀರ ಪ್ರತಾಪ ಕೃಷ್ಣರಾಯನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಶಿಲಾಶಾಸನ 1729ರಲ್ಲಿ ಅವತಿ ನಾಡು ಪ್ರಭು ಇಮ್ಮಡಿ ಸೊಣ್ಣಬೈರೇಗೌಡರ ವಂಶಜರಾದ ದೊಡ್ಡ ಬೈರಪ್ಪ ಗೌಡರಾಯನು ದೇವರ ಸೇವೆಗೆ ಎರಡು ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ನಗರೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಹೆಚ್ಚು ಅಕರ್ಷಣೀಯವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು 1845ರಲ್ಲಿ ಅವಧೂತರಾದ ಅಪ್ಪೇ ಶಾಮಪ್ಪ ಎಂಬುವರು ಕಟ್ಟಿಸಿದರು. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ, 1853ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಅದಿನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿಯ ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಯೊಂದಿದೆ. ನಗರೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮುಖ್ಯ ದ್ವಾರದ ಮೇಲೆ ಸುಂದರವಾದ ಗೋಪುರವಿದೆ; ಇದರ ಬಲಬದಿಗೆ ಶ್ರೀರಾಮದೇವರ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಹಿಂಕಾರೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಸಹ ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಬಲಬದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಮಠವನ್ನು ಗುರಪ್ಪಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬ ಸಂತ ನೋರ್ವನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ಮಠದಲ್ಲಿ ಗುರಪ್ಪಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ನೀಲಗಿರಿಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಸಂತರ ಗದ್ದುಗೆಗಳಿವೆ; ಕುರುಬ ಕೋಮಿನವರು ಪೂಜ್ಯವೆಂದು ಗೌರವಿಸುವ ಶಿಥಿಲವಾದ ಗುಡಿಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಸಂಗ್ರಹವಿದೆ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂವಲ್ಲದೆ, ನೇಣುಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ, ಗಣಪತಿ, ಅಂಜನೇಯ, ಸೋಮೇಶ್ವರ, ಲಕ್ಷ್ಮೀವೆಂಕಟೇಶ, ಸಂಗಮೇಶ್ವರ, ಕಾಲಭೈರವ, ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, ರುದ್ರದೇವರು ಮತ್ತು ಗಂಗಾಡೇವಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ಸಹ ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿವೆ. ಪ್ರತೀ ವರ್ಷ ಇಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರಾಯ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಮ್ನ ಎರಡು ಕರಗಗಳು ಜರುಗುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಸೀದಿ ಇದೆ; ಜಂಗ್ಲಿ ಪೀರ್‌ಬಾಬಾ ಅಥವಾ ಅಡವಿಸ್ವಾಮಿಯ ಉರುಸನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀ ವರ್ಷವೂ ಆಚರಿಸುವರು. ವಿಜಯಪುರ ರೇಷ್ಮೆ ವ್ಯಾಪಾರದ

ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕೇಂದ್ರ. ಇಲ್ಲಿಯ ಸ್ಥಳೀಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಪುರಸಭೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ.

ವಿಜಾಪುರ: (ಜಿ. ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 1,46,808) ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯೋತ್ತರಕ್ಕೆ 579 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ, ಹಿಂದೆ ಅದಿಲಶಾಹಿ ಅರಸರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದ ವಿಜಾಪುರವು ಇಂದು ದೇಶದ ಮಹತ್ವದ ಪ್ರವಾಸಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ-ಸೊಲ್ಲಾಪುರ ರೈಲುಮಾರ್ಗವು ಈ ಊರಿನ ಮೂಲಕ ಹಾಯ್ದು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು, ವಿಜಯಪುರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ. ಶ. 1037ರ ಒಂದು ಶಾಸನದ ಮೇರೆಗೆ, ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಳುಕ್ಯರು ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತಮ್ಮ ಉಪರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಜೈನ ಕವಿ ನಾಗಚಂದ್ರ (12ನೇಯ ಶತಮಾನ)ನ ಮನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿತೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಿಜಯಪುರ, ವಿದ್ಯಾಪುರ, ಮೊಹಮ್ಮದಪುರ ಎಂಬುದು ಇದರ ಹಳೆಯ ಹೆಸರುಗಳು. ಸುಮಾರು ಎರಡು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ (1489-1686) ಇದು ಅದಿಲಶಾಹಿ ಅರಸು ಮನೆತನದ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ವಿದೇಶೀ ಪ್ರವಾಸಿಗರಾದ ದ್ವಾರ್ತ ಬರ್ಬೀಸಾ, ವರ್ಧಮಾ, ಪೋಜರ್, ಮಂಡೇಲ್‌ಸ್ಲೊ (1637) ಮತ್ತು ಟ್ರಿವರ್ನಿಯ ಮುಂತಾದವರು ಈ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಿದ್ದರು. 'ದತ್ತುಣದ ರಾಣಿ' ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾದ ಈ ಸ್ಥಳದ ಅಂದಿನ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ಅವರೆಲ್ಲ ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಜಾಪುರ ನಗರವು ಮುಂಜಿರಂಗಜೇಬ, ನಿಜಾಮ, ಸವಣೂರಿನ ನವಾಬ, ಸತಾರಾದ ಭತ್ತಪತಿ ಮತ್ತು ಕೊನೆಗೆ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಅಧೀನವಾಗಿತ್ತು. ಇಬ್ರಾಹಿಮ್ ರೋಜಾ ಮತ್ತು ಗೋಲುಗುಮ್ಮಟಿಗಳು ವಿಜಾಪುರದಲ್ಲಿರುವ ಅತ್ಯಂತ ಭವ್ಯ ಕಟ್ಟಡಗಳಾಗಿವೆ. ನಗರದಲ್ಲಿರುವ ನೋಡತಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳಗಳ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಈ ಕೆಳಗೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಐನ್-ಉಲ್-ಮುಲ್ಕ್‌ನ ಗೋರಿ ಮತ್ತು ಮಸೀದಿಯು ಊರಿನ ಪೂರ್ವದ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿದ್ದು, ಅದು ಸುಂದರ ಹಾಗೂ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಗುಮ್ಮಟವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಭದ್ರವಾದ ಚೌಕಾಕಾರದ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಐನ್-ಉಲ್-ಮುಲ್ಕ್‌ನ ಗೋರಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಮಸೀದಿಯಿದೆ. ಈ ಕಟ್ಟಡವು ಅಲಂಕರಣಗೊಂಡಿದ್ದು, ಗಾರೆಯಿಂದ ಲೇಖಿತವಾಗಿದೆ. ಒಂದನೇಯ ಅಲಿ ಅದಿಲ್‌ಷಾಹನ ಗೋರಿಯು ನಗರದ ನೈಋತ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿದೆ. ಮಧ್ಯದ ಸಭಾಂಗಣವನ್ನು ಸುತ್ತಲೆಂದು ಸಾಲಾಗಿ ಇರುವ ಇದು ಕಮಾನುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಒಂದು ತೀರ ಸರಳ, ಸೌಮ್ಯ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದ್ದು, ವಿಜಾಪುರದಲ್ಲಿರುವ ರಾಜರ ಅತ್ಯಂತ ಹಳೆಯ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿದೆ. ಎರಡನೇಯ ಅಲಿ ಅದಿಲ್‌ಷಾಹನ ಗೋರಿಯು ಕೋಟೆಯ ವಾಯುವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿದ್ದು, ಅದು ಕಪ್ಪು ಮಿಶ್ರಿತ ಕಂದು ಬಣ್ಣದ

ಅಗ್ನಿ ಶಿಲೆಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ, ಅಪೂರ್ಣ ಕಮಾನುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ, ಚೌಕಾಕಾರದ, ಮಾಡು ಇಲ್ಲದ ಕಟ್ಟಡವೊಂದರಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿದೆ. ಈ ಅಪೂರ್ಣ ಕಟ್ಟಡವು 215 ಅಡಿ ಚೌರ ಸಾಕಾರವಾಗಿದೆ; ಎತ್ತರದ ನೆದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಅಪೂರ್ಣವಾದ ಕಮಾನುಗಳು ನಿಂತಿವೆ. ಮಧ್ಯದ ಇನ್ನೂ ಎತ್ತರದ ಜಗಲಿಯು ಗೋರಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಅಲಿ ಷಾಹಿ ಪೀಠನ ಮಸೀದಿ ಮತ್ತು ಗೋರಿ ಭವ್ಯ ಚೌಕಾಕಾರದ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದ್ದು ಅದರ ಮಿಹ್ರಾಬ್ ಕೆಲವು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಸಂತನ ಗೋರಿಯು ಮಸೀದಿಯ ಈಶಾನ್ಯ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದ ಹೊರಗಡೆ ಇದೆ. ವಿಜಾಪುರದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಒಂದೂವರೆ ಕಿಮಿ ದೂರ ದಲ್ಲಿರುವ ಅಮೀನ ದರ್ಗಾ ನಗರದಲ್ಲಿರುವ ಅತ್ಯಂತ ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅಮೀನುದ್ದೀನನ ಗೋರಿಯು ಎತ್ತರದ ಬಯಲಿನಲ್ಲಿದ್ದು, ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಬಹು ಅಂತರದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿನ ಗಮನಾರ್ಹ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಕೋಟಿಯ ಒಳಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಗಗನ ಮಹಲಿನ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಆನಂದ ಮಹಲ ಇದ್ದು, ಅದು ಎರಡಂತಸ್ತಿನ ಅರಮನೆಯಾಗಿದೆ. ಎರಡ ನೇಯ ಇಬ್ರಾಹಿಮ ಅದಿಲ್‌ಷಾನು ಇದನ್ನು 1589ರಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸಂಗೀತ ಹಾಗೂ ನೃತ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಅದರ ಮಾಡನ್ನು ಗಾರೆಯ ಕೆಲಸಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಪ್ರಸ್ತುತ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರವು ಆನಂದ ಮಹಲನ್ನು ಸರ್ಕಾರಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅಂದು ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮಸೀದಿಯು ಕೋಟಿಯ ಅಚೆಗೆ ಜುಮ್ಮಾಳ ರಸ್ತೆಯ ಪಶ್ಚಿಮ ದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಎರಡಂತಸ್ತಿನ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದ್ದು, ಅದರ ನೆಲ ಅಂತಸ್ತು ಸಭಾಂಗಣವಾಗಿದ್ದು, ಮೊದಲನೇಯ ಅಂತಸ್ತು ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಮಂದಿರವಾಗಿದೆ. ಈ ಮಸೀದಿಯಲ್ಲಿ ವೇದಿಕೆಯಿಲ್ಲ; ಬಹುತರವಾಗಿ ಇದು ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಸೀಮಿತ ವಾಗಿರಬೇಕು. ಎರಡನೇಯ ಅದಿಲ್‌ಷಾನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸರದಾರ ನಾಗಿದ್ದ ಇತ್ತಾರ ಖಾನನು 1608ರಲ್ಲಿ ಈ ಮಸೀದಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಒಂದು ಪರ್ಶಿಯನ್ ಭಾಷೆಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಅರಸ್ ಮಹಲ್ ಎಂಬುದು ಅದಾಲತ್ ಮಹಲಿನ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಇದ್ದು, ಅದು ಎರಡನೇಯ ಅಲಿಯ ವಿಲಾಸ ಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತು. ಈಗ ಅದು ಜಿಲ್ಲಾ ಆರೋಗ್ಯಾಧಿ ಕಾರಿಯ ಅಧೀಕೃತ ನಿವಾಸ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚ್ಯ ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯದಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳು, ಮೂರ್ತಿಗಳು, ವರ್ಣಚಿತ್ರ ಗಳು, ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳು, ಯುದ್ಧೋಪಕರಣಗಳು ಮುಂತಾದ ಕುತೂಹಲಕಾರಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಗೋಲಗುಂಬಜದ ಹತ್ತಿರವಿದ್ದು, ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಇಲಾಖೆಯ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದೆ. ಅರ್ಕ ಕಿಲ್ಲಾ ಅಥವಾ ಕೋಟಿಯು ನಗರದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿದೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ವಿಜಾಪುರ ನಗರದ ಮಹತ್ವದ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಯೂಸುಫ್ ಅದಿಲ್‌ಷಾನು ಇದನ್ನು ತನ್ನ ಕೋಟಿಯ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಆರಿಸಿದ್ದನು. ಪ್ರಸ್ತುತ

ಕೋಟಿಯ ಅವರಣವು ವಸ್ತುತಃ ವರ್ತುಳಾಕಾರವಾಗಿದೆ. ಅದರ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿ ಗಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟಾದ ಹಲವು ಕೊತ್ತಳಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಭದ್ರವಾದ ಗೋಡೆಯಿದೆ. ಅಸಾರ್ ಮಹಲ್ ಕೋಟಿಯ ಅವರಣದ ಪೂರ್ವದ ಇಳಿಜಾರಿನ ತುತ್ತ ತುದಿಯಲ್ಲಿದೆ. 1646ರಲ್ಲಿ ಮಹಮ್ಮದ ಷಾನು ಇದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಇದು ಮೊದಲು ಅದಾಲತ್ ಮಹಲ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪರಿಚಿತವಿತ್ತು. ಗೋಡೆ ಮತ್ತು ಮಾಡುಗಳನ್ನು, ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು, ನೈಸರ್ಗಿಕ ದೃಶ್ಯಗಳು ಹಾಗೂ ವಿವಿಧ ದೃಶ್ಯಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ವರ್ಣರಂಜಿತ ಸಭಾಭವನದ ದಕ್ಷಿಣದ ಕೊಠಡಿಯು ಭವ್ಯವಾಗಿ ಅಲಂಕೃತ ವಾಗಿರುವ ಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಔರಂಗಜೇಬನ ಆಜ್ಞೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಈ ವರ್ಣಾಲಂಕಾರಗಳ ಮೇಲೆ ಸುಣ್ಣ ಬಳಿಯಲಾಗಿತ್ತು. ಅನಂತರ ಮತ್ತೆ ಮೂಲ ರೂಪಕ್ಕೆ ತರಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕಟ್ಟಡದ ಹೊರಗಡೆ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚೌಕಾಕಾರದ ಜಲಾಶಯವಿದೆ. ಔರಂಗಜೇಬ ಇದ್ದಾ ಎಂಬುದು ಒಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ಚೌಕಾಕಾರದ ಅವರಣ ವಾಗಿದ್ದು, ಇದನ್ನು ಔರಂಗಜೇಬನು 1686ರಲ್ಲಿ ಈ ನಗರವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ನಂತರ, ಮಹತ್ವದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲೀಮ ಭಾಂಧವರು ಒಂದೆಡೆ ಕಲೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಬುಖಾರಿ ಮಸೀದಿಯನ್ನು ಚಾಂದಬೀಬಿಯು ಬುಖಾರಿ ಮನೆತನದ ಓರ್ವ ಮೌಲ್ವಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಳೆಂದು ನಂಬಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ದ್ವಾರದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಪರ್ಶಿಯನ್ ಭಾಷೆಯ ಶಾಸನವಿದೆ. ಚಾಂದಬಾವಡಿ ಎಂಬುದು ಒಂದನೇಯ ಅಲಿ ಅದಿಲ್‌ಷಾ ತನ್ನ ರಾಣಿ ಚಾಂದಬೀಬಿಯ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥ 1579ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಬಾವಿಯಾಗಿದೆ. ಇದು ನಗರದ ಪಶ್ಚಿಮ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಳಿಜಾರಾದ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಮೂಲಕ ತಲಪುವಂತಿರುವ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರವನ್ನು ಒಂದು ಕಮಾನಿನಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಫೋಟಾ ಅಸಾರ್ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದ್ದು, ಗೋಡೆ ಗಳು, ಮಾಡು ಮತ್ತು ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಅವರಣದಲ್ಲಿನ ಗಾರೆಯ ಅಲಂಕರಣಗಳಿಗಾಗಿ ಅದು ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಚೀನಿ ಮಹಲ್ ಅಥವಾ ಫರೂಖ್ ಮಹಲ್ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲವಾದ ಭವ್ಯ ಸಭಾಂಗಣ ಹಾಗೂ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸಾಲಾಗಿ ಇರುವ ಕೊಠಡಿ ಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಯೂಸುಫ್ ಅದಿಲ್ ಷಾನು ಅದರ ನಿರ್ಮಾಪಕ. ತನ್ನ ವೈಶಾಲ್ಯ ಹಾಗೂ ಭವ್ಯತೆಯ ಕಾರಣಗಳಿಗಾಗಿ ಅದು ವಿಜಾಪುರದ ಯಾವುದೇ ಅರಮನೆಗಳಿಗೆ ಉಪಮಾತೀತನೆನಿಸಿದೆ. ಇಬ್ರಾಹಿಮ ರೋಜಾ ನಗರದ ಪಶ್ಚಿಮದ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿದೆ. ಭವ್ಯವಾದ ಗುಮ್ಮಟಿ ಹಾಗೂ ಮಸೀದಿ ಒಳಗೆ ಎರಡು ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಇಬ್ರಾಹಿಮ್ ರೋಜಾ ತೋಟಗಳಿಂದ ಸುತ್ತವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಎದುರು ಬದುರಿನಲ್ಲಿರುವ ಈ ಅವಳಿ ಕಟ್ಟಡಗಳ ನಡುವೆ ಕಾರಂಜಿ ಯೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಪರ್ಶಿಯನ್ ಭಾಷೆಯ ಶಾಸನವೊಂದು ಈ ರೋಜಾ 1626ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಯಿತೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.

ಕಮಾನುಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವ ಎತ್ತರದ ಇಳಿಜಾರಾದ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಚೌಕಾಕಾರದ ಅವರಣದಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡೂ ಕಟ್ಟಡಗಳು ನಿಂತಿವೆ. ಈ ಅವರಣದ ಉತ್ತರದ ಬದಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೋಪುರವನ್ನುಳ್ಳ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವಿದ್ದು, ಅದು ನಾಲ್ಕು ಸುಂದರವಾದ ಮಿನಾರುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದೆ. ವಿಜಾಪುರದಲ್ಲಿಯೇ ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಎರಡೂ ಕಟ್ಟಡಗಳ ಅಡಿಪಾಯ ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮಿನಾರುಗಳು ಇವೆ. ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಅರ್ಧಗೋಳಾಕಾರದ ಗುಮ್ಮಟಿಗಳಿವೆ. ಕಮಲದ ದಳಗಳಿಂದ ಎದ್ದು ಬಂದಿರುವಂತೆ ಅವುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು 'ದಖ್ಖಣದ ತಾಜಮಹಲ್' ಎಂದು ಕರ್ಯುನ್ಸಾ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮಲಿಕ್ ಕರೀಮ್-ಉದ್ ದೀನನ ಮಸೀದಿಯು ಚೀನಿ ಮಹಲಿನ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿದೆ. ಮೂಲತಃ ಇದು ಹಿಂದೂ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಈ ಮಸೀದಿಯ ಒಳಗಿನ ಒಂದು ಸ್ತಂಭದ ಮೇಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. 1320ನೇಯ ವರ್ಷದ ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿಯ ಒಂದು ಶಾಸನವು ಸಾಲೋಟಿಗಿಯ ರೇವಯ್ಯನೇಂಬಾತನು ಮೇಲ್ವಾಗದ ಕರ್ತೃ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಎದುರುಗಡೆ ಸುಂದರವಾದ ಅರ್ಧ ಸಭಾ ಭವನ ಹಾಗೂ ಅದರ ಮೊಗಸಾಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಇದು ಒಂದು ಚೌಕಾಕಾರದ ಪ್ರಾಂಗಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಮೊಗಸಾಲೆಯ ಬದಿಗಳು ಚಾಚಿಕೊಂಡು ಮಸೀದಿಯ ಮುಂಭಾಗವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿವೆ. ಹೆನ್ರಿ ಕರ್ಯುನ್ಸಾ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಈ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಹಿಂದೂ ದೇವಾಲಯಗಳ ಅಳಿದುಳಿದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಂತೆ, ಮೂಲತಃ ಹಿಂದೂ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದ ಇದನ್ನು ಮಸೀದಿಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಜಾಮಿ ಮಸೀದಿಯು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ವಿಶಾಲವಾದ ಮತ್ತು ಪುರಾತನವಾದ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಇದು ಕೋಟೆಯಿಂದ ಸುಮಾರು 1,200 ಗಜಗಳಷ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಒಂದನೇಯ ಅಲಿ ಅದಿಲ ಷಾನು ವಿಜಯನಗರದ ಮೇಲೆ ತಾನು ಸಾಧಿಸಿದ ವಿಜಯದ ನಂತರ ಇದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಇದು ಚೌಕಾಕಾರದ ಮಸೀದಿಯಾಗಿದ್ದು, ಪೂರ್ವ ಪಶ್ಚಿಮವಾಗಿ 400 ಅಡಿ ಉದ್ದವಾಗಿದ್ದು, ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರವಾಗಿ 280 ಅಡಿ ಅಗಲವಾಗಿದೆ. ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಔರಂಗಜೇಬನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಒಂದು ಮಂಟಪವಿದೆ. ಎರಡು ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿರುವ ವಿಶಾಲವಾದ ತೆರೆದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಭವನವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಈ ಮಸೀದಿಯು 1,16,300 ಚದರ ಅಡಿ ಜಾಗವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದ್ದು ವಿಜಾಪುರದಲ್ಲಿರುವ ಇನ್ನಾವುದೇ ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಸಾಟಿಯಿಲ್ಲದುದಾಗಿದೆ. ಮೂಲ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ತಂಭಗಳು ಈ ಮಸೀದಿಯ ನೆಲವನ್ನು 45 ಸಮಾನವಾದ ಚದರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗಿಸುತ್ತವೆ. ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮಾಣಬದ್ಧವಾಗಿರುವ ಗುಮ್ಮಟವು ಈ ಕಟ್ಟಡದ ಅತ್ಯಂತ

ಸುಂದರ ಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಮಿಹರಾಬ್ ಅನ್ನು ವೈಭವೋಪೇತವಾಗಿ ವರ್ಷಾಲಂಕರಣಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕರ್ಯುನ್ಸಾ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ 'ಪರಿಪೂರ್ಣ ಪ್ರಮಾಣಬದ್ಧತೆಯಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಸರಿಗಟ್ಟುವ ಕಟ್ಟಡ ಅನಂತರ ತಲೆದೋರಿಲ್ಲ'. ಸರಕಾರಿ ಪ್ರೌಢಶಾಲೆಯ ಹಿಂದೆ ಜೋಡು ಗುಮ್ಮಟವಿದೆ. ಎರಡು ಗೋರಿಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿವೆ. ಒಳಗಿನ ಸಮಾಧಿಗಳನ್ನು ನೆಲಗಟ್ಟಿನ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡೂ ಗುಮ್ಮಟಿಗಳ ನೆಲವು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿ ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಎರಡೂ ಕಟ್ಟಡಗಳ ಗುಮ್ಮಟಿಗಳ ಒಳಗಡೆ ಕಟಾಂಜನಗಳಿವೆ. ಅಷ್ಟಲ್ ಖಾನನ ಸ್ಮಾರಕ ಸಮಾಧಿಯು ಶಹಪುರ ಅಗಸಿಯಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಕಿಮಿ ಅಂತರದಲ್ಲಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಸೀದಿಯೂ ಇದೆ. ಅಷ್ಟಲ್ ಖಾನನು ತನ್ನ ಜೀವಿತ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ತನ್ನ ಭವ್ಯ ಸಮಾಧಿಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ್ದನು. ಆದರೆ, ಆತನ ದೇಹವನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿ ಹೂಳಲಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟಲ್ ಖಾನನ ಸಮಾಧಿಯ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಕಿಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿ, ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಕಟ್ಟಲಾದ ಜಗಲಿಯ ಮೇಲೆ, ಹನ್ನೊಂದು ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಆತನ ಪತ್ನಿಯರ ಗೋರಿಗಳಿವೆ. ಅಲ್ಲಿ 63 ಗೋರಿಗಳಿದ್ದು ಒಂದು ಖಾಲಿಯಾಗಿದೆ. ಶಿವಾಜಿಯನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಹೊರಟಾಗ ತಾನು ವಿಜಾಪುರಕ್ಕೆ ಮರಳಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭವಿಷ್ಯವಾಣಿಯನ್ನು ನಂಬಿ, ತಾನು ಪ್ರವಾಸ ಹೊರಡುವ ಮುಂಚೆ ತನ್ನ ಎಲ್ಲ 64 ಜನ ಹೆಂಡಂದಿರನ್ನು ನೀರಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಿ ಅಷ್ಟಲ್ ಖಾನನು ಸಾಯಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಓರ್ವಳು ಪಾರಾದಳಂತೆ. ಅದರಿಂದಾಗಿ ಒಂದು ಗೋರಿ ಖಾಲಿಯಾಗಿ ಉಳಿದಿದೆ. ರೈಲ್ವೇ ನಿಲ್ದಾಣದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ರಾಜಗಾಂಭೀರ್ಯ ದೊಂದಿಗೆ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಂತಿರುವ ಹಾಗೂ ಸುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶ ದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಪ್ರಭುತ್ವ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವ ಗೋಲ ಗುಮ್ಮಟವು ತನ್ನ ಸರಳತೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನಾವುದೇ ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಸರಿ ಸಾಟಿಯಾಗದಂತೆ ಉಳಿದಿದೆ. ಭವ್ಯ ಆಕಾರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಭಾರತದ ಯಾವುದೇ ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಅದು ತುಲನಾತೀತವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಅಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಮಾಣಬದ್ಧತೆ ಹಾಗೂ ಭವ್ಯ ಗುಮ್ಮಟಿಗಳು ಅತೀ ದೂರದಿಂದ ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಗುಮ್ಮಟವು ಒಂದು ಮಸೀದಿ, ಒಂದು ನೆಗಾರ್ ಖಾನಾ ಅಥವಾ ವಾದನ ಶಾಲೆ, ಒಂದು ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರ ಮತ್ತು ರಾಜಸಮಾಧಿಗೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ಎಲ್ಲ ಸೌಕರ್ಯಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಅನ್ನ ಭತ್ತಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವು ಅಖಂಡ ಗೋಡೆಯಿಂದ ಅವೃತವಾದ ಪ್ರಾಂಗಣದಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಗುಮ್ಮಟವು, ಎತ್ತರವಾದ ನಾಲ್ಕು ಗೋಡೆಗಳಿಂದ ಅವೃತವಾದ ಒಂದು ಬೃಹದಾಕಾರದ ಚೌಕಾಕೃತಿಯ ಸಭಾಂಗಣವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಈ ಗೋಡೆಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಕೋನಾಕೃತಿಯ ಗೋಪುರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವುಗಳ ಮೇಲೆ, ಅಡಿಯಲ್ಲಿ 120 ಅಡಿ ವ್ಯಾಸವುಳ್ಳ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ

ಬೃಹತ್ತಾದ ಅರ್ಧ ಗೋಲಾಕಾರದ ಗುಮ್ಮಟವು ನಿಂತಿದೆ. ಈ ಗುಮ್ಮಟದ ಹೊರಗಿನ ತಳದ ಸುತ್ತಲೂ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾ ಪಥವಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ಆವರಿಸಿ ಸುಮ್ಮನಿಟ್ಟು ಕನಿಷ್ಠ ರಕ್ಷಣಾತ್ಮಕ ಜಾಲಂಧ್ರವಿದೆ. ಪಿಸುಗುಟ್ಟುವ ಕಟಾಂಜನವು ಗುಮ್ಮಟದ ಒಳಭಾಗದ ಸುತ್ತಲೂ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ಈ ಕಟ್ಟಡದ ಇನ್ನೊಂದು ಅಸಾಧಾರಣ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ, ಪಿಸುಮಾತು ಕೂಡ ಒಂದು ಮೂಲೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಮೂಲೆಗೆ ಕೇಳಬರುತ್ತದೆ. ಚೌಕಾಕಾರದ ಪ್ರಕಾರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಮ್ಮದ್ ಷಾ (1626-56) ಹಾಗೂ ಆತನ ಕುಟುಂಬದವರ ಸಮಾಧಿಗಳಿವೆ. ಇಡೀ ಕಟ್ಟಡವು 18,000 ಚದರ ಅಡಿ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ. (ವಿವರಗಳಿಗಾಗಿ ಪುಟ 396ರಲ್ಲಿ 'ಮಹಮ್ಮದೀಯ ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪ' ನೋಡಿರಿ).

ಒಂದನೇಯ ಅಲಿಯ ಸಮಾಧಿಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಅನತಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹಸಿರು ಕಲ್ಲಿನ ಶವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯೆಂಬ ಸಮಾಧಿಯಿದೆ. ಹಸಿರು ಛಾಯೆಯ ಕಪ್ಪು ವರ್ಣದ ಅಗ್ನಿ ಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ನಯವಾಗಿ ಕೆತ್ತಿ ರೂಪಿಸಲಾಗಿರುವ ಇದು ಎತ್ತರದ ಹಾಗೂ ವಿಶಾಲವಾದ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಹೊಳಲಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು ಗೋತ್ತಿಲ್ಲ. ಸಾತ್ ಮಂಜಿಲ್ ನ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಅರಸು ಪರಿವಾರದವರ ವಿಲಾಸಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದ್ದ, ಈಗ ಒಣಗಿರುವ ಜಲಾಶಯದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ಜಲಮಂಜಿಲ್ ಎಂಬುದು ಚಿಕ್ಕದಾದ ಒಂದು ಚೌಕಾಕಾರದ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಲಂಡಾ ಕಸಬಾ ಎಂಬ ತೋಪು ನಗರದ ದಕ್ಷಿಣ ಕೋಟೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದು, 46 ಕ್ಕೆ ಟೆನ್ನುಗಳನ್ನು ಭಾರವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಕೊತ್ತಳದ ಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಂದು ಸಣ್ಣ ತೋಪು ಇದೆ. 300 ವರ್ಷಗಳನ್ನು ಧೀರ್ಘ ಕಾಲ ಅವು ನಿಸರ್ಗದ ವಿನಾಶಕಾರಿ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದಿದ್ದರೂ, ಈ ತೋಪುಗಳನ್ನು ತುಕ್ಕಿನ ಒಂದಿಷ್ಟು ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿಲ್ಲ. ವಿಜಾಪುರದ ಅತ್ಯಂತ ಬೃಹದಾಕಾರದ ಮೂಲಿಕಾ-ಈ-ಮೈದಾನ ಎಂಬ ತೋಪನ್ನು, ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿನ ಘಟಿಕಾ ಅಗಸೆಯ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಒಂದು ಗೋಪುರದ ಮೇಲೆ ಇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಿಜಾಪುರದ ತೋಪುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದಾದ ಇದು 55 ಟೆನ್ನು ಭಾರವಾಗಿದೆ. ಈ ತೋಪು ಅಹಮ್ಮದ ನಗರದಲ್ಲಿ, 1549ರಲ್ಲಿ, ಬುರ್ಹಾನ ನಿಜಾಮ ಷಾನ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಟರ್ಕಿ ಅಧಿಕಾರಿಯೊಬ್ಬನಿಂದ ಎರಕಗೊಂಡಿತೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಅದರ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ತೋಪಿನ ಬಾಯಿಗೆ ಸಿಂಹ ಇಲ್ಲವೇ ಘಟಿಸರ್ಪದ ತಲೆಯ ಹೋಲಿಕೆಯ ಅಕಾರ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಕೋಟೆಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕಿರುವ ಅರಮನೆಯ ಭಾಗವಾಗಿರುವ ಸಾತ್ ಮಂಜಿಲ್ ಎಂಬುದು ಐದಂತಸ್ತಿನ ಶಿಥಿಲ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ನರ್ವಾಲಂಕಾರದ ಅವಶೇಷಗಳು ಇದ್ದು ಉಬ್ಬು ಗಾರೆಯ ಅಲಂಕರಣ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಿವಿಧ

ಅಂತಸ್ತಿನ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ಒಳಗಡೆ ಕೈಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಮಕ್ಕಾ ಅಗಸಿಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 100 ಗಜಗಳಷ್ಟು ಅಂತರದಲ್ಲಿ ತಾಜಬಾನದಿ ಎಂಬ ಬಾನಿಯಿದೆ. ಇದು 223 ಅಡಿ ಉದ್ದಗಲಗಳುಳ್ಳ ಚತುರಸ್ತ್ರಾಕಾರ ಹೊಂದಿದ್ದು, 52 ಅಡಿ ಅಳವಾಗಿದೆ. ಮೇಹ್ತಾರ ಮಹಲ್ ಎಂಬುದು ಜುಮ್ಮಾ ಮಸೀದಿ-ಅರ್ಕ ಕಿಲ್ಲಾ ರಸ್ತೆಯ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 250 ಗಜ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಇದೊಂದು ಅರಮನೆಯಾಗಿರದೆ, ಮಸೀದಿ ಮತ್ತು ಹೂಡೋಟಿಕ್ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಲಂಕೃತ ಅಗಸಿಯಾಗಿದೆ. ಅದರ ಸಪಾಟಾದ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲ್ಭಾಗವೆಂಬ ತಂತ್ರಜ್ಞರಿಗೆ ಒಂದು ಒಗಟಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕೆತ್ತನೆಯ ಹಕ್ಕಿಗಳ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಚಾಂದ್ ಬಾನದಿಗೆ ಹೊಂದಿ, ಎತ್ತರದ ದಿನ್ನೆಯ ಮೇಲೆ ಉಪರಿ ಬುರುಜ ಎಂಬ ಒಂಟಿ ಗೋಪುರ ನಿಂತಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1584ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಇದರ ಮೇಲೆ ಎರಡು ತೋಪುಗಳನ್ನು ಇರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಗೋಲಗುಮ್ಮಟದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಪಣ್ಣುಖಸ್ತಾಮಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಪಣ್ಣುಖಸ್ತಾಮಿಯು ಮಹವಿದೆ. ಅನಾಚಾರ್ಯದಿತ್ತ ಅಂಗಳದಿಂದ ಸುತ್ತವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಮೊಗಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಪಣ್ಣುಖಸ್ತಾಮಿಯು ಸಮಾಧಿಯಿದೆ. ಮಲಿಕ್ ಜಹಾನ್ ಬೇಗಮ್ ಮಸೀದಿಯು ಕೋಟೆಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 100 ಗಜ ಅಂತರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದನ್ನು ಎರಡನೇಯ ಇಬ್ರಾಹಿಮ ಅದಿಲ್ ಷಾನು ತನ್ನ ರಾಣಿ ಮಲಿಕ್ ಜಹಾನಳ ಗೌರವಾರ್ಥ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಇದರ ಕಮಾನಿನ ಕಂಬಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿದ್ದು ಅವುಗಳ ಮೇಲಿರುವ ಉಬ್ಬು ಗಾರೆಯ ಅಲಂಕರಣ ಕಾರ್ಯವು ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಮಲಿಕ್ ಫಂಡಲ್ ಮಸೀದಿಯು ಬುಖಾರಾ ಮಸೀದಿಯಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 75 ಗಜ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಹಿಂದೂ-ಮುಸ್ಲಿಮ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಗಳ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಂಗಮವಾಗಿದೆ. ಮೇಲ್ಭಾಗವೆಂಬ ಕಮಾನುಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ ಎಂಟು ಬದಿಗಳಿರುವ, ಹಿಂದೂ ಪದ್ಧತಿಯ ತಳಪಾಯ ಹಾಗೂ ಬೋದಿಗೆಗಳಿರುವ ಕಂಬಗಳನ್ನು ಅದರಿಸಿದೆ. ಮಧ್ಯದ ಗುಮ್ಮಟ ಹಾಗೂ ಪಶ್ಚಿಮದ ವಿಹರಾಬಗಳನ್ನುಳಿದು, ಇದರ ರಚನೆಯು ಹಿಂದೂ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಮಕ್ಕಾ ಮಸೀದಿಯು ಕೋಟೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಇಲ್ಲಿರುವ ಮಸೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಚಿಕ್ಕದೂ ಅಷ್ಟೇ ಸುಂದರವೂ ಆಗಿದೆ. ಇದು ಎರಡನೇಯ ಇಬ್ರಾಹಿಮ್ ಕಾಲದ್ದೆಂದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಗಡದ ಕೆಳಗೆ ಕೋಟೆಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಒಳಗಡೆಯ ಕಂದಕದ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವ ಮಂದಿರವು ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯವೆನಿಸಿದೆ. ನರಸೋಬಾನ ಗುಡಿ ಅಥವಾ ನರಸಿಂಹನ ಗುಡಿ ಎಂಬುದು ಇದರ ವಾಡಿಕೆಯ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ದತ್ತಾತ್ರೇಯನಂತೆ ತೋರುವ ಅದರ ಅಕಾರ ರಹಿತವಾದ ಕರೆಯ ಕಲ್ಲು ಇಲ್ಲಿಯ ಮುಖ್ಯ ಪೂಜನೀಯ ವಸ್ತುವಾಗಿದೆ. ಮಹರ್ಷಿ

ನರಸಿಂಹ ಸರಸ್ವತಿಯವರವೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿರುವ ಪಾದುಕೆಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಫೌಜಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಇಬ್ರಾಹಿಮ ಅದಿಲ್‌ಷಾ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಆಗಾಗ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ನಗರದಿಂದ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ದರ್ಗಾಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿಯಿದೆ. ಮೂರು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಕರಿಯ ಕಲ್ಲಿನ ಈ ಮೂರ್ತಿಯು ಕಲಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ದೇವತೆಯ ಮೇಲೆ ಕೊಡೆಯಂತೆ ಬಿಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ 1008 ಹೆಡೆಗಳುಳ್ಳ ನಾಗಸರ್ಪವನ್ನು ನಯವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ದಿನ್ನೆಯನ್ನು ಅಗಿಯುವಾಗ ಈ ಮೂರ್ತಿಯು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಂದರ ಅಮೃತಶಿಲೆಯ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನುಳ್ಳ, ಸುಮಾರು 75 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಕಟ್ಟಿಸಲಾದ ಬಾಲಾಜಿ ಮಂದಿರ, ಕೋಟಿಯ ಒಂದು ಕೊತ್ತಳದ ಮೇಲಿರುವ ಚಿಂಚಾದಿದ್ದಿ ಮಸೀದಿ, 1915ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ ಗುಡಿ, ಪೇಟೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿ (1917), ಸಿಂದಗಿ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ರುಕ್ಮಾಂಗದ ಪಂಡಿತರ ಸಮಾಧಿ, ಈಗ ಜಿಲ್ಲಾ ಧಿಕಾರಿಯವರ ಅಧಿಕೃತ ನಿವಾಸವಾಗಿರುವ ಅದಾಲತ್ ಕಟ್ಟಡ, ವಕುತ ದಾಬಲ್‌ನ ಸಮಾಧಿ (1584), 1954ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಏಳನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತು ಶಿವಲಿಂಗಗಳ ಶಿವಾಲಯ ಊರಿನಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ಅಕರ್ಷಣೀಯ ಸಂಗತಿಗಳಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸಿದ್ಧರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವೂ ಇದೆ. ವಚನ ಸಿತಾಮಹ ಎಂದೂ ಖ್ಯಾತರಾದ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಾಹಿತಿ ರಾವಬಹಾದ್ದೂರ ಫ. ಗು. ಹಳಕಟ್ಟಿಯವರು ವಿಜಾಪುರದವರು. ಈ ನಗರದಿಂದ ಸುಮಾರು ಆರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ತೊರವಿ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಿದೆ. ಇದು ಭೂಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹವನ್ನುಳ್ಳ ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿದೆ. ಕನ್ನಡದ ಖ್ಯಾತ ಕವಿ ಕುಮಾರ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯು ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಮತ್ತು ಅದು ತೊರವೆ ರಾಮಾಯಣ ಎಂದು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಇಬ್ರಾಹಿಮನು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊಸ ಅರಮನೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ, ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ನವರಸಪುರ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿದನು. ವಿಜಾಪುರದಿಂದ 16 ಕಿಮೀ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಇರುವ ಕುವುಟಗಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಲಾಶಯವಿದೆ. ಅದಿಲ್‌ಷಾಸು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಜಲಮಂಟಪವು ಇಲ್ಲಿನ ಅತ್ಯಾಕರ್ಷಕ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಮಂಟಪದ ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕೆಲವೊಂದು ಗಮನಾರ್ಹ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಅದರ ಅವು ಅಳಿಸಿಹೋಗುತ್ತಿವೆ. ಕೃಷ್ಣಾನದಿಯ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬಬಲಾದ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯು ವಿಜಾಪುರದಿಂದ 45 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಪುರಾತನ ಮಠವನ್ನು ಚಿಕ್ಕಯ್ಯ ಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬುವರು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಇದು ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರವನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಮುಖ್ಯ ಸಭಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮತ್ತು ಅದರ ಎಡಬದಿಯ ಕೋಡಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಗದ್ದುಗೆಗಳಿರುವ ಇದು ಬಬಲಾದಿ ಅಥವಾ

ಚಂದ್ರಗಿರಿ ಮಠವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿದೆ. ಎಲ್ಲ ಗದ್ದುಗೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕಂಚಿನ ಅರ್ಧಾಕೃತಿಯ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮಹಾಶಿವರಾತ್ರಿಯ ದಿನ ನಡೆಯುವ ಜಾತ್ರೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕವಾಗುವ ದೇವವಾಣಿ(ಕಾರಣಿ)ಗಾಗಿ ಈ ಸ್ಥಳವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿದೆ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ದನಗಳ ಜಾತ್ರೆಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಬಸವಣ್ಣ, ಹನುಮಂತ ಮತ್ತು ದುರ್ಗಮ್ಮನ ಗುಡಿಗಳು ಈ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ಕಟ್ಟಡಗಳಾಗಿದ್ದು, ಅವು ಸರಳ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಸೀದಿಯೂ ಇದೆ. ವಿಜಾಪುರದಿಂದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ 35 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಹಳ್ಳಿಯಾದ ಕಾಖಂಡಕಿಯಲ್ಲಿ ಸಂತ ಮಹೀಪತಿದಾಸರ ಬೃಂದಾವನವಿದೆ. ಮಹೀಪತಿ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಮಹಮ್ಮದ ಅದಿಲ್‌ಷಾಸು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಅನಂತರ ಅವರು ಮಂತ್ರಿ ಹುದ್ದೆ ಹಾಗೂ ಐಹಿಕ್ ಜೀವನವನ್ನು ತೊರೆದು ಸಂತರಾದರು. ಜಮಖಂಡಿಯ ಹಿಂದಿನ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರು ಈ ಸ್ಥಳದ ವಿಷಯವಾಗಿ ವಿಶೇಷ ಆಸಕ್ತಿ ವಹಿಸಿದ್ದರು ಮತ್ತು ಸಂತರ ಅರ್ಧಾಕೃತಿಯ ಸುವರ್ಣ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದರು. ಅದು ಈಗ ಅವರ ವಂಶ ಸ್ಥರ ವಶದಲ್ಲಿದೆ. ಅದರ ಪ್ರಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ರಾಮೇಶ್ವರ ಗುಡಿ ಮತ್ತು ಮಹೀಪತಿದಾಸರ ಎರಡನೆಯ ಮಗ ಕೃಷ್ಣರಾಯರ ಬೃಂದಾವನಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ಮಹತ್ವದ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದರೆ, ಸಂಗಮೇಶ್ವರ, ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಮತ್ತು ಕರವೀರಭದ್ರ ದೇವರ ಗುಡಿಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು ತುಂಬ ಪುರಾತನ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದ್ದು, ಅದರ ಹೊರಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಶಿಲಾ ಶಾಸನವಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಹರಳೇಶ್ವರ ಕ್ಷೇತ್ರ ಮತ್ತು ಶಿವ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂಬ ಮಂದಿರಗಳಿವೆ.

ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥ : (ಕೋಲಾರ ಜಿ; ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.) ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಯಾತ್ರಾ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು, ಗೌರಿಬಿದನೂರಿನಿಂದ ಆರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡಕುರುಗೋಡು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಅಶ್ವತ್ಥ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಮಹಾಭಾರತ ಖ್ಯಾತಿಯ ವಿದುರನು ನೆಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಈ ಸ್ಥಳವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರತೀತಿ. ಈ ಭಾರಿ ಗಾತ್ರದ ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷದ ಸುತ್ತಲೂ ಅನೇಕಾನೇಕ ನಾಗರಕಲ್ಲುಗಳಿದ್ದು, ಮಕ್ಕಳಲ್ಲದ ದಂಪತಿಗಳು ಈ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿ ಸಂತಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವರು. ಮತ್ತು ಹೊಸ ನಾಗರಕಲ್ಲೊಂದನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸುವುದಾಗಿ ಹರಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಶಿವ, ನಾರಾಯಣ, ರಾಮ ಮತ್ತು ನವಗ್ರಹಗಳ ಮಂದಿರಗಳಿವೆ. ಅನೇಕ ಸಮಾಜ ಸೇವಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಸಾಮೂಹಿಕ ವಿವಾಹಗಳನ್ನು ಜರಗಿಸುತ್ತವೆ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳವಳಿ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ, 1938ರಲ್ಲಿ, ಇಲ್ಲಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಧ್ವಜವನ್ನು ಹಾರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದ ದೇಶಪ್ರೇಮಿ

ಗಳ ಪೈಕಿ ಕೆಲವರು ಪೋಲೀಸರ ಗೋಲಿಬಾರಿನಿಂದ ಹುತಾತ್ಮರಾದರು. ಈ ಘಟನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತ ದುರ್ಘಟನೆ ಎಂದೂ 'ಮೈಸೂರಿನ ಜಲಿಯನ್ ವಾಲಾಬಾಗ್' ಎಂದೂ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಹುತಾತ್ಮರಿಗಾಗಿ, 1962ರಲ್ಲಿ ಸ್ಮಾರಕ ಸ್ತಂಭವೊಂದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಎರಡನೆಯ ಅಧಿವೇಶನ 1939ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಜರುಗಿತು.

ವೀರರಾಜಪೇಟೆ : (ಕೊಡಗು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 11,676) ವೀರರಾಜಪೇಟೆ ('ವಿರಾಜಪೇಟೆ') ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 258 ಕಿಮೀ, ಮಡಿಕೇರಿಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 32 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪಟ್ಟಣ. ದಕ್ಷಿಣ ಕೊಡಗಿನ ತಂಪಾದ ಹವೆಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಸುಂದರ ಪ್ರಕೃತಿ ದೃಶ್ಯಗಳಿಂದ ಸುತ್ತವರಿದಿರುವ ಈ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟದ ವಿರುದ್ಧ ಮುಂಬಯಿಯಿಂದ ಸಾಗಿಬರುತ್ತಿದ್ದ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸೈನ್ಯಾಧಿಕಾರಿ ಅಬರ್‌ಕ್ರಾಂಛಿ ಎಂಬಾತನನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಧಿಸಿದ ಸವಿನೆನಪಿಗಾಗಿ, ದೊಡ್ಡ ವೀರರಾಜೇಂದ್ರನು 1792ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ವೀರರಾಜೇಂದ್ರಪೇಟೆ ಎಂದೇ ಇದನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ದೊಡ್ಡ ವೀರರಾಜೇಂದ್ರನು ಅನೇಕ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಿಂದ ಜನರನ್ನು ತಂದು ಇಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದನು. ಇಂತಹವರಲ್ಲಿ ತೆಲುಗು ನೇಕಾರರು, ಕೊಂಕಣಿ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನರು, ಬೆಂಗಾಲಿ ಮುಸ್ಲಿಮರು ಮುಂತಾದವರಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿಯ ರೋಮನ್ ಕ್ಯಾಥಲಿಕ್ ಸಮುದಾಯದವರು ಬಿಟ್ಟು ವಿನ ಶಿಬಿರದಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಬಂದವರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಪಶ್ಚಿಮ ತೀರ ಪ್ರದೇಶದೊಡನಿರುವ ಕಾಫಿ, ಅಕ್ಕಿ, ಏಲಕ್ಕಿ ಮುಂತಾದ ಉತ್ಪನ್ನಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ ಬಾಂಧವ್ಯದಿಂದಾಗಿ ವೀರರಾಜಪೇಟೆ ಕೊಡಗು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಖ್ಯ ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರವೆನಿಸಿದೆ. ಮಲೆತಂದಿರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತಪ್ಪಲಿನ ಸುಂದರ ಸನ್ನಿವೇಶ ಹೊಂದಿರುವ ತಂಪು ಹವೆಯುಳ್ಳ ಈ ಪಟ್ಟಣ ಬಹಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಸಾಧಿಸಿದೆ. ಈ ಬಿಟ್ಟು ಮೇಲೆ ಚರ್ಚಾಕಾಂಕ್ಷಿತಿಯ ದೊಡ್ಡ ಮಂದಿರವೊಂದಿದೆ. ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕಛೇರಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ರೋಮನ್ ಕ್ಯಾಥಲಿಕ್ ಚರ್ಚ್ ಗವನ ಸೆಳೆಯುವಂತಹ ಕಟ್ಟಡ. ವೀರರಾಜಪೇಟೆಯ ಪುರಪತಿ 1870ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು. ವೀರರಾಜಪೇಟೆಯಿಂದ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ 1,80,000 ಕಿಲೋವಾಟ್ಸ್ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ ಉತ್ಪಾದನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವ ಬರಪೋಳಿ ಜಲವಿದ್ಯುತ್ ಯೋಜನೆ ರೂಪಿಸಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಕುರುಚಿ ಗ್ರಾಮದ ಇರುಪು ಒಂದು ಯಾತ್ರಾ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು ವೀರರಾಜಪೇಟೆಯಿಂದ 44 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 272 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿರುವ ಬಿಟ್ಟುಗಳು ಕಾಫಿ ಮತ್ತು ಕಿತ್ತಳೆ ತೋಟಗಳಿಂದ ತುಂಬಿವೆ. ಯಾತ್ರಿಕರು ನೋಡಬಹುದಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಳವೆಂದರೆ, ಇರುಪುವಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ವೈನಾಡು ಅರಣ್ಯದತ್ತ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ ಶಿಖರ.

ಶ್ರೀಮಂಗಲ ಇಲ್ಲಿಂದ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣತೀರ್ಥ ನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಶಿವಮಂದಿರವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶ್ರೀರಾಮನೇ ಶಿವನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದನೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ. ಇಲ್ಲಿ ಮಹಾಶಿವರಾತ್ರಿ ದಿನದಂದು ಜಾತ್ರೆ ನಡೆಸುವರು. ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ವೀರರಾಜಪೇಟೆಯಿಂದ ಶ್ರೀಮಂಗಲದ ಮೂಲಕ ಸಾಗುವ, ವರ್ಷದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದಾದ ಮೋಟಾರು ರಸ್ತೆಯೊಂದಿದೆ.

ಶಹಾಪುರ : (ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 17,981) ಶಹಾಪುರ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 549 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಕಲ್ಬುರ್ಗಿಯಿಂದ 77 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಕೃಷ್ಣಾ ಮೇಲ್ಮಂಡೆ ಯೋಜನೆಯ ಕೇಂದ್ರವಾದ ಶಹಾಪುರ ಕೈಗಾರಿಕೆ ವಾಣಿಜ್ಯ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವೂ ಆಗಿದೆ. ಶಹಾಪುರ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಓರಗಲ್ಲಿನ ರಾಜರು ಅದನ್ನು ದೇವದುರ್ಗ ಎಂದು ಕರೆದರೆಂದು ಹೇಳುವರಾದರೂ ಇದರ ಮೂಲದ ಬಗ್ಗೆ ಖಚಿತವಾದ ಮಾಹಿತಿ ಲಭ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಈಗಿರುವ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಬಹಮನಿ ಮತ್ತು ಆದಿಲ್‌ಷಾಹಿ ಸುಲ್ತಾನರು ಕಟ್ಟಿದರೆಂದು ಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬುರುಜುಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರಗಳ ಮೇಲಿರುವ ಶರ್ಹಿಯನ್ ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತಿವೆ. ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕೋಟೆಯ ಭಾಗಗಳು ಮಾತ್ರ ಈಗ ಉಳಿದಿದ್ದು ಕೋಟೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶಿಥಿಲವಾಗಿದೆ. ಬಿಟ್ಟು ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಫಲವಂತಪ್ಪನ ಹಳೆಯ ದೇವಾಲಯ, ಒಂದು ಪಾಳು ಬಿದ್ದ ಮಸೀದಿ ಮತ್ತು ಎರಡು ದರ್ಗಾಗಳಿವೆ. ಯಾದಗಿರಿ-ಶಹಾಪುರ ರಸ್ತೆಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಸುಮಾರು 25 ಇತಿಹಾಸಪೂರ್ವ ಕಾಲದ ಒರಟಾದ ನೇರಕಲ್ಲುಗಳ ಸಮಾಧಿಗಳಿವೆ. ಗೋಗಿ (ಜನ: 4,387) ಎಂಬ ಸ್ಥಳ ಶಹಾಪುರದಿಂದ ಸುಮಾರು 11 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನವಶಿಲಾಯುಗದ ನಿವೇಶನವಿವೆ ಯಲ್ಲದೆ ಅದಿಲ್‌ಷಾಹಿಗಳ ಕಾಲದ ಒಂದು ಮಸೀದಿ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಗೋರಿಗಳಿವೆ. ಹಿಂದೆ ಇದು 'ಗೋಪಿ ಪೇಟೆ' ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು. ಶಹಾಪುರ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಸಾಗರಪು ಷೇಕ್ ಸೂಫಿ ಸರ್ಮತ್ ಸಾಹೇಬ್ ಎಂಬ ಸಂತರ ದರ್ಗಾದಿಂದಾಗಿ ಹೆಸರುಗಳಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಕೋಟೆಯ ಭಾಗಗಳು ಬುರುಜುಗಳು, ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರಗಳು, ಜಾಮಿ ಮಸೀದಿ, ದರ್ಗಾಗಳು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದಾಗಿ ಈ ಸ್ಥಳ ಬಹಮನಿ ಮತ್ತು ಆದಿಲ್‌ಷಾಹಿಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ತ್ರೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಪರ್ಷಿಯನ್ ಭಾಷೆಯ ಶಾಸನಗಳು ಕ್ರಿ. ಶ. 1521ರಿಂದ 1713ರವರೆಗಿನ ಕಾಲದ್ದಾಗಿವೆ. ದಿಗ್ಗಿ ಎಂಬ ಊರು ಅಲ್ಲಿರುವ ಸಂಗಮನಾಥ ದೇವಸ್ಥಾನದಿಂದಾಗಿ ಮತ್ತು ಹಯ್ಯಲಬುದ್ಧುಕ ಎಂಬ ಊರು ಅಲ್ಲಿರುವ ಹಯ್ಯಲಪ್ಪ ಅಥವಾ ಶ್ರೀ ಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಎಂಬ ದೊಡ್ಡ ದೇವಸ್ಥಾನದಿಂದಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

ಶಹಾಬಾದ್ : (ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಜಿ ; ಚಿತ್ತಾಪುರ ತಾ ; ಜನ: 38,805-1981) ಶಹಾಬಾದ್ ಪಟ್ಟಣವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 646 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ವಾಡಿ ರೈಲ್ವೆ ಕೊಡು ನಿಲ್ದಾಣದಿಂದ ಸುಮಾರು 13 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಪಟ್ಟಣದ ಮಧ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಅಂದವಾದ ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ಕಲ್ಲಿನ ಗೋಡೆಯು ಹಿಂದೆ ಇಲ್ಲಿದ್ದ ಅರಮನೆಯೊಂದರ ಗೋಡೆಯಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅವರಣದೊಳಗೆ ಒಂದು ಬಾವಿ ಹಾಗೂ ಒಂದು ಮಸೀದಿ ಇವೆ. 'ಅಸೋಸಿಯೇಟೆಡ್ ಸಿಮೆಂಟ್ ಕಂಪನೀಸ್ ಲಿಮಿಟೆಡ್'ನವರು ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವ ಸಿಮೆಂಟ್ ಕಾರ್ಖಾನೆಯಿಂದಾಗಿ ಶಹಾಬಾದ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಸುಣ್ಣ ಕಲ್ಲಿನ ಹೇರಳವಾದ ನಿಕ್ಷೇಪಗಳಿವೆ. 'ಶಹಾಬಾದ್ ಕಲ್ಲು' ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಅಲಂಕಾರದ ಪದರುಗಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ಈ ಸ್ಥಳ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಶಹಾಬಾದ್ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಶರಣ ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಬಾಲಾಜಿ ಮಂದಿರ ಇವೆ.

ಶಿಕಾರಿಪುರ : (ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿ ; ತಾ. ಕೇ ; ಜನ: 24,485) ಶಿಕಾರಿಪುರವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 325 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಶಿವಮೊಗ್ಗದಿಂದ ಸುಮಾರು 65 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕುಮುದ್ವತಿ ಅಥವಾ ಜೋರ್ಡ್ ನದಿಯ ಬಲದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದ್ದು, ಒಂದು ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಮಲಿಯ ಎಂಬುವನು ಈ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮಲಿಯನ ಹಳ್ಳಿ ಅಥವಾ ಮಲೇನಹಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂತೆಂದು ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ. ಕೆಳದಿ ದೊರೆಯೇಬ್ಬ ಇದರ ಹೆಸರನ್ನು ಮಹಾ ದಾನಪುರ ಎಂದು ಬದಲಾಯಿಸಿದನು. ಹೈದರಾಬಾದ್ ಅಥವಾ ಹಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದಿನ ಹೆಸರಾದ ಶಿಕಾರಿಪುರ (ಬೇಟೆಯ ಅಥವಾ ಬೇಟೆಗಾರನ ಪಟ್ಟಣ) ಎಂಬುದು ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಲಿನ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಗಾರರಿಗೆ ವಿಪುಲವಾಗಿ ದೊರಕುತ್ತಿದ್ದ ಹಿಂಸ್ರಪಶುಗಳ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಕಾರಣವೆನ್ನಬಹುದು. ಈ ತಾಲೂಕು ಪ್ರಾಚೀನವಶೇಷಗಳಿಗೆ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಪುರಾತನ ಕೋಟೆಯೊಂದರ ಅವಶೇಷಗಳು ಈಗಲೂ ನೋಡಲು ಸಿಗುತ್ತವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 17ನೆಯ ಶತಮಾನದೊಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಹುಚ್ಚರಾಯಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮುಖ್ಯ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ವೀರಾಂಜನೇಯನ ಪೂಜಾಮೂರ್ತಿಯಿದೆ. ಇದನ್ನು ವೀರಶೈವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಹುಚ್ಚಾಚಾರ್ಯ ಎಂಬುವನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಕೈಸಾಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹಳೇ ವಿಗ್ರಹವೊಂದರ ಬೆಳ್ಳಿ ಕಿರೀಟದ ಮೇಲೆ ಕಂಠೀರವ ನರಸರಾಜ ಒಡೆಯರ (ಕ್ರಿ.ಶ. 1638-59) ಶಾಸನವೊಂದಿದೆ. ಎರಡೂ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಅಲಗುಳ್ಳ ಕತ್ತಿಯೊಂದು ಇಲ್ಲಿದ್ದು, ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ. 17ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಸಾಹಸಿ ಧೋಂಡ್‌ಜೀ ವಾಘನದೇವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಸುಮಾರು ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದ

ತಿಮ್ಮಲಾಪುರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕರಗು ದ್ರಾಮಣದ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಇದೆ. ಈ ಕೆಳಗಿನವು ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳು : ಅಂಜನಪುರ ಶಿವಮೊಗ್ಗದಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 44 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಶಿಕಾರಿಪುರದಿಂದ 18 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬೇಟೆರಾಕ್ ಹಳ್ಳಿ. ಕುಮುದ್ವತಿ ನದಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ 1936ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಒಂದು ಜಲಾಶಯ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಅಣೆಕಟ್ಟಿನ ಜಲಾವೃತ ಪ್ರದೇಶ 673.32 ಹೆಕ್ಟೇರುಗಳು. ಇದರ ಅಚ್ಚು ಕಟ್ಟು 7169.31 ಹೆಕ್ಟೇರುಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಮಾರನ್ನು ಮತ್ತು ಅಂಜನೇಯನ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಈಸೂರು (ಜನ: 3,196) ಶಿಕಾರಿಪುರದಿಂದ ಸುಮಾರು ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಕುಮುದ್ವತಿ ನದಿಯ ಬಲದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. 'ಏಸೂರು ಕೊಟ್ಟಿರೂ ಈಸೂರು ಕೊಡೆ' ಎಂಬ ಪ್ರಚಲಿತ ಕನ್ನಡ ಗಾದೆ ಮಾತೊಂದರಿಂದ ಈ ಸ್ಥಳದ ಮಹತ್ತ್ವ ಅರ್ಥವಾದೀತು. ಈಸೂರಿನ ಜನ 'ಭಾರತ ಬಿಟ್ಟು ತೊಲಗಿ' ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ (1942) ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಅನೇಕ ದುರಂತ ಘಟನೆಗಳಿಂದ ನೊಂದರು. ಈ ಹಳ್ಳಿಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಗಾರರ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರ ಒಂದು ಸ್ಮಾರಕ ಭವನವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದೆ. ಮಾನ ಗೊಂಡನ ಕೊಪ್ಪ (ಜನ: 275)ವು ಶಿಕಾರಿಪುರದಿಂದ ಸುಮಾರು 25 ಕಿಮೀ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕಿದೆ. ಅನಿಮಿಷಾರ್ಯ ಈ ಸ್ಥಳದವನೆಂದೂ ಮತ್ತು ಆತನಿಂದ ಇಷ್ಟಲಿಂಗ ಪಡೆಯಲು ಅಲ್ಲನುಪ್ರಭು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿದ್ದನೆಂದೂ, ಆಗ ಗೊಗ್ಗೇಶ ಎಂಬ ಕೃಷಿಕನನ್ನು ಸಾಧಕನನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದನೆಂದೂ ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ. ಐತಿಹ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಅನಿಮಿಷಾರಣ್ಯ ಅಥವಾ ಅನಿಮಿಷಾರ್ಯನ ಕೊಪ್ಪಲು ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಶಿರಾಳಕೊಪ್ಪ (ಜನ: 10,518) ಶಿಕಾರಿಪುರದಿಂದ ಸುಮಾರು 19 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 345 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳನಾಮ ಶಿರಿಯಾಳ ಸಂಗಯ್ಯ ಎಂಬುವನಿಂದ ಬಂದುದಾಗಿದೆ. ಇದು ಸಾಗರ, ಸೊರಬಗಳಲ್ಲದೆ ಧಾರವಾಡ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಸಂಪರ್ಕ ಕೇಂದ್ರವೂ ಆಗಿದೆ. ಇದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಶಿಕಾರಿಪುರದಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ತಡಗಣಿ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ಕೆತ್ತಿರುವ ದೇವದೇವಿಯರ ಕಲ್ಲಿನ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಕೇದಾರೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಈ ಊರು ಮತ್ತು ಉಡುಗಣಿಯ ನಡುವೆ ಒಂದು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಉಡುಗಣಿ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗುತ್ತಿರುವ ಉಡುಗಣಿ (ಜನ: 1,895) ಶಿಕಾರಿಪುರದಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳ ಬಸವೇಶ್ವರರ ಸಮಕಾಲೀನವಾದ ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿಯ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಅನೇಕ ಸ್ಮಾರಕಗಳಲ್ಲಿ ಅವಳ ಗುರುಗಳಾಗಿದ್ದ ಗುರುಲಿಂಗ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನರ ಮಠವೂ ಒಂದು. 1973ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿಯ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಕಡೆದಿರುವ

ಅವಳ ಒಂದು ಪ್ರತಿಮೆ ಇದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ, ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಚೆನ್ನಕೇಶವ ದೇವಾಲಯಗಳು ಹಾಗೂ ಮಂತ್ರಾಲಯದ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಒಂದು ಮೃತ್ತಿಕಾ ಬೃಂದಾವನ ಸಹ ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿವೆ. ಮಾಸೂರು ಮದಗದಕೆರೆ ಎಂದೂ ಕರೆಯುವ ಮದಗದಕೆರೆ ಒಂದು ಬೇಟಿರಾಕ್ ಹಳ್ಳಿ. ಇದು ಶಿಕಾರಿಪುರದಿಂದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆಯೇ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚೋಡಿ ಅಥವಾ ಕುಮದ್ವತಿ ನದಿಗೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ, ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ, ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆಯಿದ್ದು ಇದನ್ನು ಸವಣೂರು ನವಾಬನು ಒಮ್ಮೆ ದುರಸ್ತಿ ಮಾಡಿಸಿದ್ದನು. ಈ ಕೆರೆಯ ನೀರು ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲೂ ಬಹಳಷ್ಟು ಜಮೀನಿಗೆ ನೀರೊದಗಿಸುತ್ತದೆ. ಪಾಳುದಿದ್ದಿರುವ ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಮುಹಮ್ಮದ್ ಖಾನ್ ಬಿನ್ ರಾಜಾ ಫರೀದ್ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ತಾಳಗುಂದ (ಜನ: 1,334) ಶಿಕಾರಿಪುರದಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 24 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪುರಾತನ ಅಗ್ರಹಾರ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಸ್ಥಾನಕುಂದೂರು ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಬನವಾಸಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದ ಕದಂಬರು ಮೂಲತಃ ಇಲ್ಲಿನವರೇ. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶಿಲಾ ಶಾಸನಗಳಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಣವೇಶ್ವರ ಗುಡಿಯ ಮುಂದಿರುವ ಸ್ತಂಭದ ಮೇಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ಐದನೇಯ ಶತಮಾನದ ಕದಂಬರ ಕುಬ್ಜಕವಿ ಲಿಖಿತ ಶಾಸನವೇ ಅತಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಕರ್ನಾಟಕದ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪುರಾತನವೆನಿಸಿದ ಈ ಪ್ರಣವೇಶ್ವರ ಗುಡಿಗೆ ಒಂದು ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಅಂತರಾಳ ಮಂಟಪವಿದ್ದು ಇದು ಅಡಂಬರಹಿತ ಚೌಕಾಕಾರದ ಕಟ್ಟಡ. ಈಗ ಇದು ಶಿಥಿಲ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಕದಂಬರ ನಂತರದ ಕಾಲದ ಒಂದು ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ನಂದಿಯ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಕಲ್ಯಾಣಿಯೊಂದರ ಬಳಿ ಇರುವ ವೀರಾಂಜನೇಯ ಮತ್ತು ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯಗಳು ನೋಡಬೇಕಾದವು. ವೀರಭದ್ರ ಗುಡಿಯಿಂದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲಿ ಮಾಸ್ತಿ ಕಲ್ಲುಗಳು ಮತ್ತು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ.

ಶಿಗ್ಗಾವಿ : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 14,977) ಶಿಗ್ಗಾವಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 363 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಧಾರವಾಡದಿಂದ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 65 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 1973ರಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ರಚಿಸಲಾಯಿತು. ಕ್ರಿ. ಶ. 866ರ ಒಂದನೇಯ ಅಮೋಘ ವರ್ಷನ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸಿಗ್ಗಾವಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ, ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯ, ಸೇಲುಣ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರ ರಾಜಮನೆತನಗಳ 16 ಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲಿ ದೊರಕಿದ್ದು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಸೇನಾಪತಿ ಬಂಕೆಯರಸ ಮತ್ತು ಸಾಮಂತರಾದ ಕದಂಬ ಹಾಗೂ ಇತರ ಮನೆತನಗಳನ್ನು

ಪರಿಚಯಿಸುವ ಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲಿ ದೊರಕಿವೆ. ಭಾಗಶಃ ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಲ್ಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಹೊಂದಿರುವ ಬಸವಣ್ಣ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲದೆ ಮಾರುತಿ, ಅಂಬಾ ಭವಾನಿ, ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ವೀರಭದ್ರ ಮುಂತಾದ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಮೂರು ವೀರಶೈವ ಮಠಗಳು, ಮೂರು ಮಸೀದಿಗಳು ಹಾಗೂ ಒಂದು ದರ್ಗಾ ಸಹ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಅರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಹಳಿಯಾಳ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಎಡಲ್‌ಬಾದ್ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಗಂಗಿಬಾವಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪವಿತ್ರ ವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಬಾವಿಯೊಂದಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಥಳೀಯ ಜನರು ಪರಮ ಪೂಜ್ಯವೆಂದು ಆರಾಧಿಸುವ 'ಸ್ವಯಂಭೂಲಿಂಗ' ವಿರುವ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಶಿಶುನಾಳ ಗ್ರಾಮವು ಶಿಗ್ಗಾವಿಯಿಂದ 17 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಗುಡೇಗೇರಿ ರೈಲ್ವೆ ನಿಲ್ದಾಣದಿಂದ ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಶಿಶುನಾಳ ಶರಣ್ ಸಾಹೇಬ್ (1819-1899) ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ಓರ್ವ ಸಂತ ಅನುಭಾವಿ ಕವಿಯಿಂದಾಗಿ ಈ ಸ್ಥಳ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ವೈದಿಕ, ವೀರಶೈವ ಮತ್ತು ಇಸ್ಲಾಂ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮೈಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಶರಣ್ ಸಾಹೇಬರು 'ಕರ್ನಾಟಕದ ಕಬೀರ' ರೆಂದೇ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಶರಣರ ಮತ್ತು ಅವರ ಗುರುವಾಗಿದ್ದ ಕಳಸದ ಗೋವಿಂದ ಭಟ್ಟರ ಗದ್ದುಗೆಗಳು ಹಿಂದು-ಮುಸ್ಲಿಮರಲ್ಲರಗೂ ಪವಿತ್ರ ಪೂಜಾರ್ಥಗಳಾಗಿವೆ. ಕಳಸದಲ್ಲಿಯೇ ಅಖಂಡೇಶ್ವರ ಮಠವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ : (ಕೋಲಾರ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 22,490) ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 66 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಕೋಲಾರದಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 48 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ-ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪುರಸಭಾ ಪಟ್ಟಣ. ಇದರ ಪುರಾತನ ಹೆಸರು 'ಸಿಡಿಲ ಘಟ್ಟ' ಎಂದು. ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣದ ಪ್ರಕಾರ, ಕ್ರಿ. ಶ. 1526ರಲ್ಲಿ ಉಜನಿ ಪಟ್ಟಣದ ಕೆಂಪೇಗೌಡನ ಧರ್ಮಪತ್ನಿ ಹಲಸೂರಮ್ಮ ಈ ಊರನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ತನ್ನ ಮಾವನಾದ ಸಿಡಿಲಗೌಡನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆದಳು. ನೆಲ್ಲೂರ ಮೇಲೆ ನಡೆಸಿದ ದಂಡಯಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಂಪೇಗೌಡನು ಮೃತನಾದಾಗ ಆಗ ಗರ್ಭವತಿಯಾಗಿದ್ದ ಹಲಸೂರಮ್ಮ ಶಿವನೇಗೌಡ ಎಂಬ ಗಂಡು ಮಗುವಿಗೆ ಜನ್ಮವಿತ್ತಳು; ಅಲ್ಲದೆ, ಅಬ್ಬೋಡು ಎಂಬ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಆಕ್ರಮಣದ ವಿರುದ್ಧ ಬಲಪಡಿಸಿ ಕೆಲವು ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಸಹ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಳು. ಶಿವನೇಗೌಡನಿಗೆ ಕ್ರಿ. ಶ. 1529ರಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟವಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಕೆರೆಗಳಲ್ಲಿ, ನೈಋತ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ 'ಅಮ್ಮನ ಕೆರೆ'ಯನ್ನು ಹಲಸೂರಮ್ಮನೂ, ಅಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ 'ಗೌಡನ ಕೆರೆ'ಯನ್ನು ಶಿವನೇಗೌಡನೂ ಕಟ್ಟಿಸಿದರು. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಚಾವಣಿ ಹೊದಿಸಿರುವ ಸಮಾಧಿಗಳು ಶಿವನೇಗೌಡ ಮತ್ತು ಅವನ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯವು. ಈ ಪಟ್ಟಣ 17ನೇಯ ಶತಮಾನ

ದಲ್ಲಿ ಮರಾಠರ, ತದನಂತರ, ವಿಜಾಪುರ ಸುಲ್ತಾನರ ಮತ್ತು ಮೊಘಲರ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಕ್ರಿ. ಶ. 1679ರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಮರಾಠರು 1691ರಲ್ಲಿ ಅಣ್ಣಯ್ಯ ಗೌಡ ಎಂಬಾತನಿಗೆ ಮಾರಿದರು. ಇದನ್ನು 1762ರಲ್ಲಿ ಹೈದರ್ ಅಲಿಯು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳು ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಸಬೇಕಾದ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದರೆ ವೇಣುಗೋಪಾಲ, ಶ್ರೀಕಂಠೇಶ್ವರ, ನಗರೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ವೆಂಕಟರವಣ. ಇವುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಹಳೆಯದೆಂದರೆ, ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನುಳ್ಳ, ಅಂಜನೇಯನ ಗುಡಿ. ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಸೀದಿಯೂ ಇದೆ. ರಾಜ್ಯದ ರೇಷ್ಮೆ ಉದ್ಯಮ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಇಲ್ಲಿ ರೇಷ್ಮೆ ವ್ಯವಸಾಯ ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸರ್ಕಾರಿ ರೇಷ್ಮೆ ಗೂಡಿನ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಮತ್ತು ಬತ್ತಿನ ಕೋಶಗಳಿವೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದರೆ ಗಂಗಾವೇನಿ ಗುಡಿ ಇರುವ ವೇಲೂರು ಮತ್ತು ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಗುಡಿಯಿರುವ ನಲ್ಲಾರಹಳ್ಳಿ.

ಶಿರಹಟ್ಟಿ : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ ; ತಾ. ಕೇ ; ಜನ : 13,307) ಶಿರಹಟ್ಟಿಯು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 413 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಧಾರವಾಡದಿಂದ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 89 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಾಂಗ್ಲಿ (ಹಿರಿಯ) ಸಂಸ್ಥಾನದ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ಈ ಊರಲ್ಲಿ 1878 ರಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಪುರಸಭೆ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿತ್ತು. ಶಿರಹಟ್ಟಿಯ ಪುರಾತನ ಹೆಸರು ಶಿರಹಪುರ ಎಂದಿತ್ತು. ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (1347-1499) ಶಿರಹಟ್ಟಿಯು ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ಉಪವಿಭಾಗದ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ವಿಜಾಪುರ ಸುಲ್ತಾನರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (1489-1686) ಇದೊಂದು ಜಹಗೀರಾಗಿದ್ದು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲ ಅಂಕುಶ ಖಾನನ ಅಧಿಕಾರಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಅಂಕುಶಖಾನನಿಂದ ಐದನೇಯವನಾದ ಅವನ ವಂಶಜನೋರ್ವನು ಶಿರಹಟ್ಟಿ ಸಹಿತ ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರವನ್ನು ಖಾನನಗೌಡ ಎಂಬ ಶಿರಹಟ್ಟಿಯ ದೇಸಾಯಿ ಮನೆತನದ ಪೂರ್ವಿಕನಿಗೆ 1607ರಲ್ಲಿ ದೇಶಗತಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದನು. ವಿಜಾಪುರದ ಪತನಾನಂತರ, 1686ರಲ್ಲಿ, ಶಿರಹಟ್ಟಿಯ ದೇಸಾಯಿಯು ಸವಣೂರ ನವಾಬನೊಂದಿಗೆ ಸಂಧಾನ ನಡೆಸಿ ಒಪ್ಪಂದವೊಂದನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಸವಣೂರ ನವಾಬನು 1756ರಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆ ಬಾಲಾಚರಾಯನಿಗೆ ಸಂಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟಾಗ, ಶಿರಹಟ್ಟಿಯ ದೇಸಾಯಿಗೆ ತನ್ನ ಇನಾಂ ಜಮೀನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅನುಭವಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಮುಂದೆ, ಪೇಶ್ವೆಯು ಈ ಸಂಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಟವರ್ಧನ್ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸರಂಜಾಮಾಗಿ ನೀಡಿದನು. ಈ ಸರಂಜಾಮನ್ನು 1801ರಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದಾಗ, ಶಿರಹಟ್ಟಿಯು ಸಾಂಗ್ಲಿಯ ಒಡೆಯ ಚಿಂತಾಮಣಿರಾಯನ ಪಾಲಾಗಿ ಬಾಹು

ಸಾಹೇಬ್ ಲಾಗು ಎಂಬಾತನ ಅಧಿಕಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿಯಿತು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾನಂತರ, ಶಿರಹಟ್ಟಿಯು ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸೇರಿತು. ಮತ್ತು ಒಂದು ತಾಲೂಕಾಗಿ ರಚನೆಗೊಂಡಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನೋಡತಕ್ಕ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದರೆ ಶಿಥಿಲವಾದ ಕೋಟೆ, ಅನ್ವಲಿಂಗವ್ವನ ಮಠ, ಮತ್ತು ಫಕೀರಸ್ವಾಮಿ ಮಠ. ಅನ್ವಲಿಂಗವ್ವನ ಮಠವು ಅಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸುಮಾರು ಮುನ್ನೂರು ವರ್ಷದಷ್ಟು ಹಳೆಯದಾದ ಒಂದು ಸುಂದರವಾದ ಭವ್ಯ ಕಲ್ಲಿನ ಕಟ್ಟಡ. ಈ ಮಠವನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ದೇಶಗತಿಯ ಸಂಸ್ಥಾಪಕಿಯಾದ ಅನ್ವಲಿಂಗವ್ವ ಅವಳ ಸಮಾಧಿಗಾಗಿ ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕಟ್ಟಿಸಿದರೂ ಅವಳ ಶವವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಹೂಳಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಫಕೀರಸ್ವಾಮಿ ಮಠ, ಅದರ ಹೆಸರೇ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ, ಸಮಾಜದ ಎಲ್ಲಾ ವರ್ಗಗಳಿಂದಲೂ ಗೌರವದೊಂದಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದ್ದು ಮತಿಯ ಮನೋವೈಶಾಲ್ಯಕ್ಕೆ ಭಾವೈಕ್ಯತೆಗೆ ಸಂಕೇತವೆನಿಸಿದೆ. ಇದನ್ನು ಸುಮಾರು 350 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಚೆನ್ನವೀರಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬುವರು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿರುವ ಉಳಿದ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ, ಮಾರುತಿ, ಮಹಾದೇವ, ಗಣೇಶ ಮತ್ತು ಬೀರಪ್ಪ ಮಂದಿರಗಳು, ಮೂರು ಮಸೀದಿಗಳು ಹಾಗೂ ಮಹಬೂಬ್ ಸುಖಾನಿ ದರ್ಗಾ. ಫಕೀರಸ್ವಾಮಿ ಮಠದ ಜಾತ್ರೆ ನಡೆಯುವ ಮೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ದನಗಳ ಪರಿಷೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇದು ಕನ್ನಡದ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿ ದಿ|| ದ. ರಾ. ಬೇಂದ್ರೆಯವರ ಜನ್ಮಸ್ಥಳ.

ಶಿವಗಂಗೆ : (ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿ ; ನೆಲಮಂಗಲ ತಾ ; ಜನ : 1,304) ಶಿವಗಂಗೆಯು ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಇದು ನೆಲಮಂಗಲದಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 31 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೆಯೇ ಇರುವ ನೀಡವಂದ ರೈಲ್ವೇ ನಿಲ್ದಾಣದಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ತಲುಪಬಹುದು. ಶಿವಗಂಗೆ ಬೆಟ್ಟವು ಸಮುದ್ರ ಮಟ್ಟದಿಂದ ಸುಮಾರು 4,558 ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರವಿದ್ದು ಶಂಕುವಿನಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಶಿವಗಂಗೆ ಗ್ರಾಮವು ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ. ಐತಿಹ್ಯವೊಂದರ ಪ್ರಕಾರ, ಹಿಂದೆ ಇದನ್ನು ಕಕುದ್ದಿರಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು ; ಅದರ ಕ್ರಿ.ಶ. 12ನೇಯ ಶತಮಾನದಿಂದೀಚೆಗೆ ಶಿವಗಂಗೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಹೊನ್ನಾದೇವಿಯ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳೇ ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಶಿಖರದವರೆಗೆ ಮೇಲೇರುತ್ತಾ ಸಾಗಲು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ನೈಸರ್ಗಿಕ ಗವಿಯೊಳಗಿರುವ ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವು ವಿಶಾಲವಾದ ಪ್ರಾಕಾರ ಮತ್ತು ಲಿಂಗವಿರುವ ಗರ್ಭಗುಡಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಪಾರ್ವತಿಯ ಮಂಟಪವಿದೆ. ತಳಪಾಯದ ಕಲ್ಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿರುವ ಶಾಸನಗಳು, ಕ್ರಿ.ಶ. 1196ರಲ್ಲಿ ದೇವಾಧಿದೇವನಾದ ಶಿವಗಂಗಾ

ನಾಥನಿಗೆ ನೀಡಿದ ದತ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆ. 'ಓಂಕಾರ ಘಂಟೆ' ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಬೃಹತ್ಸ್ನಾತ್ರದ ಒಂದು ಕಂಚಿನ ಘಂಟೆ ಇಲ್ಲಿದ್ದು, ಅದರ ಮೇಲಿರುವ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಅದು ಒಂದನೇಯ ಕೆಂಪೇಗೌಡ ಮತ್ತು ಅವನ ಕುಟುಂಬದವರು ನೀಡಿದ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಗವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಒಂದನೇಯ ಕೆಂಪೇಗೌಡ ಮತ್ತು ಆತನ ಪತ್ನಿಯರವು ಎಂದು ಗುರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸ್ತಂಭವೊಂದರ ಮೇಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. 1140ರ ಶಾಸನವು ಹೊಯ್ಸಳ ದಿಟ್ಟಿದೇವನು ನೀಡಿದ ದತ್ತಿಯೊಂದರ ವಿವರಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಗವಿ ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕಿರುವ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಗುಹೆಯೊಂದರಲ್ಲಿಯೇ ಹೊನ್ನಾ ದೇವಿಯ ಗುಡಿ ಇದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯನ್ನು 'ಕುಂಭಿ' ಎಂದು ಕರೆಯುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಗಿರಿ ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ವೀರಭದ್ರನ ಮಂದಿರಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಆಗಾಧವಾದ ಬಂಡೆಯೊಂದರ ಮೇಲೆ ತೀರ್ಥದ ಕಂಬ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಭಾರವಾದ ಶಿಲಾಸ್ತಂಭವೊಂದಿದೆ. ಇದರ ಬುಡದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ, ಇದನ್ನು ಹೊಯ್ಸಳ ಒಂದನೇಯ ನರಸಿಂಹನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಕೋಡು ಗಲ್ಲು ಬಸವನ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1388ರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಕಂಡುಬರುವ ಗಣನೀಯ ವಸ್ತು ವಿಶೇಷಗಳೆಂದರೆ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಗಣಪತಿ, ಕಲ್ಲಿನ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿರುವ ಬಸವಣ್ಣ, ಪಡೇಕಲ್ಲು ವೀರಭದ್ರ, ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಗುಡಿ, ಎಮ್ಮೆ ಬಸವ, ಗಂಜಿ ವೀರಭದ್ರ, ಕೆಂಪೇಗೌಡನ ಹಜಾರ ಮತ್ತು ಗಾರೆ ಬಸವಣ್ಣ ಮೇಲಿನ ಗವಿಮಠ ಎಂಬ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ರುದ್ರಮುನಿ ಯತಿಯ ಗುಡಿ, ವೀರಭದ್ರ ಮತ್ತು ರೇಣುಕಾಚಾರ್ಯರ ಸುಂದರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭ ಗುಡಿಯ ಹಿಂದೆ, ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾ ಪಥದಲ್ಲಿ, ಅತಿ ಸಣ್ಣ ಮತ್ತು ಅಳವಾದ 'ಒರಳುಕಲ್ಲು ತೀರ್ಥ' ಇದೆ. ಕೆಳಗಿನ ಗವಿಮಠ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ 'ಪಾತಾಳಗಂಗೆ' ಹೆಸರಿನ ತೀರ್ಥವಿದೆ. ಇದರ ಸುತ್ತ ಮುತ್ತ ಕಂಡುಬರುವ ಇತರ ತೀರ್ಥಗಳು ಅಥವಾ ಒರೆತೆಗಳೆಂದರೆ ಚಕ್ರಾ, ಶಂಕರ, ಮೈತ್ರೇಯಿ ಗಂಗಾ, ಮೌದ್ಗಲ್ಯ, ಅಗಸ್ತ್ಯ, ಕಪಿಲ, ಕದಂಬ, ಪರಾಶರ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣಿ. ಶಿಲಾ ಶಾಸನವೊಂದರ ಪ್ರಕಾರ ಕಣ್ಣಿ ತೀರ್ಥವನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1652ರಲ್ಲಿ, ಷಾಜಿಯ ಅಕ್ಕಿ ಕೆಯ ಅಪಧಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದೆಂದರೆ ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಂತೇಶ್ವರ. ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಎದುರುಗಡೆ ಬಹಳ ಚೊಕ್ಕವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಕಲ್ಯಾಣಿಯೇ ಅಗಸ್ತ್ಯತೀರ್ಥ. ಈ ತೀರ್ಥದ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕಿರುಕೋಣೆಗಳಲ್ಲಿ 108 ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರನನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಲಿಂಗವೇ ಅತಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಶೃಂಗೇರಿ ಶಿವಗಂಗಾ ಮಠ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮಠವೊಂದಿದೆ. ಇದರ ಸುತ್ತ

ಅದಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ, ಬಾಲ ಗಣಪತಿ ಮತ್ತು ಶಾರದಾಂಬಾ ಇವರುಗಳ ಕಿರು ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಮಠದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಕಮಲ ತೀರ್ಥವೆಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಕಲ್ಯಾಣಿ ಇದೆ. ಶಿವಗಂಗಾ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿವೆ. ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವೊಂದು ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಣಿ ಶಾಂತಲಾದೇವಿ ಶಿವಗಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಮೃತಿ ಹೊಂದಿದಳೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಶಿವಮೊಗ್ಗ : (ಜಿ. ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 1,51,783) ಶಿವಮೊಗ್ಗಿಯು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 274 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ತುಂಗಾನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದ್ದ ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆ ಸೀತಾರಾಮಾಂಜನೇಯ ಸ್ವಾಮಿ ಗುಡಿಯೇ ಅತಿ ಹಳೆಯದು. ಇದರ ಗರ್ಭಗೃಹ, ನವರಂಗದ ಬಾಗಿಲವಾಡಗಳು ಮತ್ತು ಸ್ತಂಭಗಳು ಹೊಯ್ಸಳ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಕಡೆದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಗುಡಿಯನ್ನು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಉಳಿದ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದವು ಭೀಮೇಶ್ವರ, ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ, ಗಡ್ಡೇಕಲ್ಲು ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಎರಡು ಮೃತ್ತಿಕಾ ಬೃಂದಾವನಗಳು. ಇಲ್ಲಿಯ ಹಳೆಯ ಸೇಕ್ರೆಡ್ ಹಾರ್ಟ್ ಆಫ್ ಜೀಸಸ್ ಚರ್ಚ್ ಸುಂದರವಾದ ಬಣ್ಣದ ಗಾಜಿನ ಅಲಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಅಂಜನೇಯ ಗುಡಿಯ ಸಮೀಪ ಇರುವ ಕಟ್ಟಡವೊಂದನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯರು ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕನ ಅರಮನೆ ಎಂದು ಗುರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕಟ್ಟಡವು ಹಿರಿಯ ಗಾತ್ರದ ಮರದ ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇದನ್ನು ಒಂದು ಜನಪದ ಕಲಾವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಬೇಕೆಂಬ ಯೋಜನೆ ಇದೆ. ಈಗಾಗಲೇ ಶಿವಮೊಗ್ಗಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸರಕಾರಿ ಪ್ರಾಚ್ಯ ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ ಇದೆ. ಶಿವಮೊಗ್ಗಿಯು ಒಂದು ಪ್ರಮುಖವಾದ ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೈಗಾರಿಕೆ ಹಾಗೂ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವೂ ಹೌದು. ಮಲೆನಾಡಿನ ಉತ್ಪನ್ನಗಳು ಮತ್ತು ಭತ್ತ ಇಲ್ಲಿನ ಮುಖ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಸರಕುಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಸಭೆ ಇದೆ. ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರದ ಸ್ವಾಮ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀಗಂಧದೇವಿಯ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಸಹ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳು ಕೆಲವು ಹೀಗಿವೆ: ಗಾಜನೂರು (ಜನ: 1,392) ಶಿವಮೊಗ್ಗ ನಗರದಿಂದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 10 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ-ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟಗಳಲ್ಲೊಂದರ ಶಿಖರಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ತುಂಗಾ ನದಿಗೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಒಂದು ಅಣೆಕಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಮತ್ತು ಹೊನ್ನಾಳಿ ತಾಲೂಕುಗಳ ಒಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ನೀರೊದಗುತ್ತಿದೆ. ಗಾಜನೂರಿನ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶವು ನಯನಮನೋಹರವಾದ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ದೃಶ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ತುಂಗಾ ವಿದ್ಯಾಪೀಠ ಎಂಬ ಒಂದು ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮೀಣ ಯುವಕರಿಗಾಗಿ

ಒಂದು ಪಂಚಾಯತ್ ರಾಜ್ಯ ತರಪೇತು ಕೇಂದ್ರ ಸಹ ಇಲ್ಲವೆ. ಕೂಡ್ಲಿ (ಜನ: 1,795) ಶಿವಮೊಗ್ಗದಿಂದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ತುಂಗಾ ಮತ್ತು ಭದ್ರಾ ನದಿಗಳು ಸಂಗಮಿಸುವ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದೆ. ಕೂಡ್ಲಿಯ ಸ್ವಾತ್ಮ ಪಂಥದ ಮಠವನ್ನು 16ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಜಗದ್ಗುರು ನರಸಿಂಹ ಭಾರತಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಇದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ಭೂಮಿಕಾಣಗಳನ್ನು ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರು ಮತ್ತು ಸಂತೇಬೆನ್ನೂರಿನ ಪಾಳೇಗಾರರು ಇತ್ತು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾ ಹಿಡಿದರು. ಮಠದ ಆವರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಶಾರದಾಂಬಾ ಮತ್ತು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಮಂದಿರಗಳಿವೆ. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ರಾಮೇಶ್ವರ, ನರಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರ, ಚಿಂತಾಮಣಿ ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಇಲ್ಲವೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ತುಂಗಾ ಮತ್ತು ಭದ್ರಾ ನದಿಗಳ ಸಂಗಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ಮಂದಿರವಿದೆ. ಮಾಧ್ವ ಪಂಥದ ಮಠವೊಂದು ಸಹ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಕುಂಸಿ (ಜನ: 4,680) ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ಶಿವಮೊಗ್ಗದಿಂದ ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 24 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ 'ಕುಂಬಸಿ' ಎಂದು ಕರೆದಿರುವ ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಕುಂಭೇಶ್ವರ, ಪಕ್ಷಿ ರಂಗನಾಥ, ಗುರುಪಾದೇಶ್ವರ, ವೆಂಕಟರಮಣ ಮುಂತಾದ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಪಕ್ಷಿ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ರೆಕ್ಕೆ ಬಿಚ್ಚಿ ಹಾರುತ್ತಿರುವ ಭಂಗಿಯ ಗರುಡನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪುಟ್ಟ ಮೂರ್ತಿ ಇದೆ.

ಶೃಂಗೇರಿ : (ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿ ; ತಾ. ಕೇ ; ಜನ: 4,272) ಶೃಂಗೇರಿ ತುಂಗಾನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ, ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 334 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ. ಐತಿಹ್ಯವಂತೆ ಇದು ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿರುವ ವಿಭಾಂಡಕಮುನಿ ಮತ್ತು ಆತನ ಪುತ್ರ ಬುಷ್ಯಶೃಂಗ ಮುನಿಯ ಆಶ್ರಮವಿದ್ದ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಇದು ಬುಷ್ಯಶೃಂಗಿರಿ ಎಂದೂ, ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಶೃಂಗಿರಿ ಅಥವಾ ಶೃಂಗೇರಿ ಎಂದೂ ಹೆಸರು ಪಡೆಯಿತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಜಗದ್ಗುರು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ ಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ ಮಠದಿಂದಾಗಿ ವಿಶೇಷ ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಶಾರದಾಂಬಾ ದೇವಾಲಯ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಶೃಂಗೇರಿಯ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 1150ರ ಮತ್ತು 1161ರ ಎರಡು ಹೊಯ್ಸಳ ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1346ರ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಹರಿಹರನು ತನ್ನ ನಾಲ್ವರು ಸಹೋದರರೊಡಗೂಡಿ ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥ ಗುರುಗಳಿಗೆ ನೀಡಿದ ದತ್ತಿಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1356ರ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನವು ಎಂದನೇಯ ಬುಕ್ಕನು ಶೃಂಗೇರಿಗೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿ ಅವರಿಗೆ ಅನೇಕ ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿದುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು (ಕ್ರಿ.ಶ. ಸು. 1380-1386) ಶೃಂಗೇರಿ ಪೀಠವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದರು. ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ವಿಜಯನಗರ, ಕೆಳದಿ,

ಮುಂತಾದ ಅರಸುಮನೆತನಗಳು ನೀಡಿದ ಭೂದಾನಗಳಿಂದಾಗಿ ಶೃಂಗೇರಿ ಸಂಸ್ಥಾನ ಸ್ವಯಮಾಡಳಿತ ಸ್ಥಾನಮಾನವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನೂ ಸಹ ಈ ಮಠದ ಉದಾರ ಪೋಷಕನಾಗಿದ್ದನು. ಇಲ್ಲಿಯ ಚಿಕ್ಕ ಬೆಟ್ಟವೊಂದರ ಮೇಲೆ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಐತಿಹ್ಯವೊಂದು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಈ ಲಿಂಗವನ್ನು ಬುಷ್ಯಶೃಂಗಮುನಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಒಳಮಾಳಿಗೆಯ ಮಧ್ಯೆ ಭುವನೇಶ್ವರಿಯ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರದ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ವಿದ್ಯಾಶಂಕರ ಗುಡಿಯು ಶೃಂಗೇರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಮಾರಕಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತಿ ಸುಂದರವಾದುದು. ಇದು ತುಂಗಾನದಿಯ ಎತ್ತರದ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1346 ಮತ್ತು 1356ರ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಗುಡಿಯು ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥರಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾದುದಾಗಿದೆ. ಇದು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಮೂರು ಮುಖ್ಯ ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಶೈಲಿಗಳಾದ ಚಾಳುಕ್ಯ, ಹೊಯ್ಸಳ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಗಳ ಹಿತಕರ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಗೆ ಒಂದು ಉತ್ತಮ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ ; ಮತ್ತು ಹೊಯ್ಸಳ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಶೈಲಿ ವಿಜಯನಗರ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಶೈಲಿಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆಗೊಂಡದ್ದರ ಪ್ರತೀಕವೂ ಹೌದು. ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಬೌದ್ಧರ ಚೈತ್ಯಗೃಹವನ್ನು ಸಹ ಹೋಲುತ್ತದೆ ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ನವರಂಗ ಸಂಕೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ರಾಶಿಚಕ್ರದ ಮೇಷಾದಿ ಹನ್ನೆರಡು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಕಂಬಗಳಿವೆ. ಉದಯಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸೌರಮಾನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ರಾಶಿಕಂಬದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು ಇಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇದರ ವಿಮಾನ ಚಾಳುಕ್ಯ ಹಾಗೂ ನಾಗರ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಸಮೈಕ್ಯವನ್ನು ತೋರುವ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಭಾಗವಾಗಿದೆ. ವಿದ್ಯಾಶಂಕರ ಗುಡಿಯ ಹಿಂದುಗಡೆ ಅಗಿಹೋದ ಜಗದ್ಗುರುಗಳ ಸಮಾಧಿಗಳ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಅನೇಕ ಸಮಾಧಿ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಪ್ರತೀ ಸಮಾಧಿ ಗುಡಿಯಲ್ಲೂ ಒಂದೊಂದು ಲಿಂಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಕೋದಂಡರಾಮ, ವಾಗೀಶ್ವರಿ, ಹರಿಹರೇಶ್ವರ, ಶಂಕರನಾರಾಯಣ, ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿರುವ ಅನೇಕ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. 1973 ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಪ್ರವಚನಮಂದಿರದ ಒಳಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಜೀವನಗತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ನದಿಯಾಚೆಗೆ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುವಂತಹ ನರಸಿಂಹವನ ಮಠದ ಸಂಕೀರ್ಣದಲ್ಲಿಯೇ ಗುರುಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಾಸಿಸುವರು. ಇಲ್ಲಿರುವ ವಿಶೇಷಗಳೆಂದರೆ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ವಿಲಾಸ ಆಶ್ರಮ, ಗೋಶಾಲೆ, ಕಾಳಭೈರವ, ನರಸಿಂಹಭಾರತಿ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಶೇಖರಭಾರತಿ ಇವರ ಗುಡಿಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಮೂರ್ತಿಯೊಂದಿದೆ. ಮಾರ್ಕಲಿ, ಕಿಗ್ಗ, ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯುವ ಬುಷ್ಯಶೃಂಗಪುರ ಶೃಂಗೇರಿಯಿಂದ ಎಂಟು

ಕಿಮಾ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೋಟಿಯೊಂದರ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ದತ್ತಿ ನೀಡಿಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಎಂಟಿನೇಯ ಶತಮಾನದ ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಸುಮಾರು ಹನ್ನೊಂದನೇಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು, ಒಟ್ಟು ಐದು ಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಪತ್ತೆಯಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ವಿಶಾಲವಾದ ಚುಕ್ಕಾಣಿಶಾಸನದ ಮಂದಿರ ಗ್ರಾನೈಟ್ ಶಿಲೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿದುದಾಗಿದೆ. ಇದರ ಗರ್ಭಗೃಹ ದಲ್ಲಿರುವ ಮೂಲ ಲಿಂಗವನ್ನು ಶೃಂಗೇಶ್ವರ ಎಂದು ಕರೆಯುವರು. ಒಳಮಂಟಪದ ಎರಡು ಸ್ತಂಭಗಳು ಅತಿ ಹಳೆಯವಾಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲೊಂದರ ಮೇಲೆ ಬಾದಾಮಿ ಚಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ (ಅಳುಪರ) ಶಾಸನವಿದೆ.

ಶೋರಾಪುರ : (ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಜಿ ; ತಾ. ಕೇ ; ಜನ: 25,595) ಶೋರಾಪುರವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 520 ಕಿಮಿ ದೂರ ದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಇದನ್ನು ಸುರಪುರ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದರ ಮುಸ್ಲಿಮರ ಆಗಮನಾನಂತರ ಶೋರಾಪುರ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಸ್ಥಿರವಾಯಿತು. ಭೀಮಾ ನದಿಯಿಂದ ಕೃಷ್ಣಾ ನದಿಯವರೆಗೆ ಹಬ್ಬಿದ್ದ ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಗರನಾಡು ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು ಮತ್ತು ಸುರಪುರದ ನಾಯಕಮನೆತನದವರು ಇದನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದ ಸುರಪುರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಒಳ್ಳೆಯ ಕೋಟೆ ಇದೆ. ಸುರಪುರದ ಬೇಡರ ದೊರೆ ವೆಂಕಟಪ್ಪನಾಯಕನು 1857-58ರ ಪ್ರಥಮ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಮರದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದು ಈ ಸ್ಥಳದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಇಲ್ಲಿಯ ಬೇಡನಾಯಕರು ಔರಂಗಜೇಬನ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಡಿ ದ್ದರು. ಸುಟ್ಟಣದಲ್ಲಿರುವ ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ ಮಂದಿರವು ವರ್ಷದುದ್ದಕ್ಕೂ ಭಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುತ್ತದೆ. ಗೋಕುಲಾ ಸ್ವಾಮಿಯೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಜಾತ್ರೆ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳು ಹಾಗೂ ಮಸೀದಿಗಳಿವೆ. ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಕಾದಂಬರಿಗಳ ಕರ್ತೃ ಕರ್ನಲ್ ಮೆಡೋಸ್ ಟೀಲರ್ ಕೆಲಕಾಲ ಇಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ್ದನು. ಇವರು ಕಟ್ಟಿ ಸಿದ 'ಟೀಲರ್ಸ್ ಮಂಜಿಲ್' ಈಗಲೂ ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ನಿಜಾಮರ ಅಳ್ಳಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶೋರಾಪುರದಲ್ಲಿ ದಂಡೊಂದನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಸ್ಥಳಗಳು : ಛಾಯಾಭಗವತಿ (ಜನ : 3,703) ಕೃಷ್ಣಾ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ, ನಾರಾಯಣಪುರದ ಬಳಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಜಲದುರ್ಗ ಜಲಪಾತ ಎಂದು ಹೆಸರಾದ ಕೃಷ್ಣಾ ನದಿಯ ಜಲಪಾತ ಇರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ನದಿಯ ಒಂದು ಭಾಗವು ಗುಹೆಯೊಂದನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ಹೊರಬರುತ್ತದೆ. ವೈತಾಳು ಶುದ್ಧ ತದಿಗಿಯೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಾರು ಭಕ್ತರು ಸೇರಿ ಸೂರ್ಯ ದೇವನ ಪತ್ನಿ ಛಾಯಾಭಗವತಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಹಬ್ಬ ಆಚರಿಸು ತ್ತಾರೆ. ಹತ್ತಿರವೇ ಇರುವ ದೇವಪುರಹಳ್ಳಿ ಮಹಾಕವಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶನ ಜನ್ಮಸ್ಥಳ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೆಗರಟಗಿಯು ಒಂದು ಚರಿತ್ರಪೂರ್ವ ಕಾಲದ ನಿವೇಶನ. ಕೆಂಬಾವಿಯು

ಬಹಮನಿ ವಂಶದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಅವಶೇಷಗಳಿಂದಾಗಿ ಹೆಸರು ಗಳಿಸಿದೆ. ಕಕ್ಕೇರ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸೋಮನಾಥದೇವನ ಮಂದಿರವಿದ್ದು ದನಗಳ ಭಾರಿ ಪರಿಷೆ ಜರುಗುವುದು. ಕೊಡೇಕಲ್ ಗ್ರಾಮವು ಅಲ್ಲಿರುವ ಚನ್ನಕೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಒಂದು ದರ್ಗಾದಿಂದಾಗಿ ಹೆಸರು ಗಳಿಸಿದೆ. ತಿಂಥಿನಿ ಎಂಬ ಊರಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂ-ಮುಸ್ಲಿಮರೀವರ ಗೌರವಾದರಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿರುವ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಮುನೀಶ್ವರನ ಗುಡಿ ಇದೆ. ಇದನ್ನು ಮೊನ್ನಪ್ಪಯ್ಯ ದರ್ಗಾ ಎಂದು, ಓರ್ವ ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಹಿಂದು ಸೂಫಿ ಸಂತನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಬಿದರೆ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರುಗಳ ನಡುವೆ ನೇರ ಸಂಪರ್ಕ ಕಲ್ಪಿಸುವ ಸೇತುವೆಯೊಂದನ್ನು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ವಾಂಗಿಗೇರ ಎಂಬ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಓರಣವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕೋಟಿಯೊಂದರ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಇದು ಶೋರಾಪುರದ ರಾಜನು ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಔರಂಗಜೇಬನೊಡನೆ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಮುಖ ಯುದ್ಧದಿಂದಾಗಿ ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳ : (ಹಾಸನ ಜಿ ; ಚನ್ನರಾಯಪಟ್ಟಣ ತಾ; ಜನ: 5,441-1981) ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 157 ಕಿಮಿ ಹಾಸನದ ಅಗ್ನಿಯಕ್ಕೆ 51 ಕಿಮಿ ಚನ್ನರಾಯಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಕ್ಕೆ 13 ಕಿಮಿ ಬೆಂಗಳೂರು- ಮಂಗಳೂರು 12 ಕಿಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ವೆಳ್ಳೊಳ, ದೇವರ ಬೆಳಗೊಳ, ಶ್ರೀತ ಸರೋವರ, ಧವಳ ಸರೋವರ ಮತ್ತು ಗೌತಮಪುರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಸರುಗೊಂಡಿದೆ. ಜೈನರ ದಕ್ಷಿಣ ಕಾಶಿ ಎಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಇದು ಒಂದು ಪ್ಥ ಸಿದ್ಧ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತಮೌರ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಜೈನಮುನಿ ಭದ್ರಬಾಹು ಉತ್ತರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ರೆಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ರವಣ ಅಥವಾ ಶ್ರವಣ ಎಂದರೆ ಜೈನಮುನಿ ಎಂದೂ, ಬೆಳ (ಬಿಳಿಯ) ಕೊಳ ಎಂಬ ಕನ್ನಡ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಬೆಳಗೊಳ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿವೆಯೆಂದೂ ತಿಳಿಯು ತ್ತದೆ. ಈ ಬೆಳಗೊಳವು ಊರಿನ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಸುಂದರವಾದ ಕೊಳವೇ ಹೊರತು ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಈ ಕೊಳವನ್ನು ಮೈಸೂರು ಅರಸರಾದ ಚಿಕ್ಕ ದೇವರಾಯರು ದುರಸ್ತಿ ಮಾಡಿಸಿದುದಾಗಿ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳ ಗ್ರಾಮವು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಮತ್ತೊಂದು ಚಿಕ್ಕ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇದೆ. ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿರುವ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಬೆಟ್ಟ ಅಥವಾ ಇಂದ್ರಗಿರಿ ಅಥವಾ ವಿಂಧ್ಯಾ ಗಿರಿ ಎಂದು ಕರೆಯುವರು. ಈ ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅನೇಕ ಕಟ್ಟಡಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುಮಾರು 17 ಮಿ. ಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರವಿರುವ ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರನ ಮಹಾಮೂರ್ತಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟವು ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟದಿಂದ 1,020 ಮಿ. ಗಳಷ್ಟು ಮತ್ತು ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದಲ್ಲಿರುವ ಊರಿನ ಮಟ್ಟದಿಂದ ಸುಮಾರು 143 ಮಿ.ಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಗೊಮ್ಮ

ಟೀಚರ್‌ನ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. 982ರಲ್ಲಿ ಗಂಗರಾಜ ರಾಜಮಲ್ಲನ ಮಂತ್ರಿ ಹಾಗೂ ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿದ್ದ ಚಾವುಂಡ ರಾಯನು ಕೆತ್ತಿಸಿದನು. ಏಕಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಲಾಗಿರುವ ಈ ಗಂಭೀರ ನಗ್ನ ಮೂರ್ತಿ ಒಂದು ಅದ್ವಿತೀಯ ಕಲಾಕೃತಿ ಎನಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ಜೈನಬಸದಿಗಳಿವೆ. ಅವೆಂದರೆ : ಸಿದ್ಧರ ಬಸದಿ, ಒದಗಲ್ ಬಸದಿ, ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಬಸದಿ, ಚವ್ವೀಸ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಬಸದಿ. ಇವಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ಅಸಕ್ತಿ ಕೆರಳಿಸುವ ಇತರ ವಿಶೇಷಗಳೆಂದರೆ ತ್ಯಾಗದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಂಭ ಮತ್ತು ಅಖಂಡ ಬಾಗಿಲು. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಗಿರಿ ಕಳ್ಳಪ್ಪು ಮತ್ತು ಕಟಿವಪ್ರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ಬೆಟ್ಟವು ಊರಿನ ಉತ್ತರಕ್ಕೆದ್ದು ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟದಿಂದ ಸುಮಾರು 931 ಮಿ.ಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 13 ಜೈನಬಸದಿಗಳು ಒಂದು ಪ್ರಾಕಾರದೊಳಗಡೆ ಇವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿ ಪುರಾತನವಾದುದು ಕ್ರಿ.ಶ. ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದು; ಉಳಿದವು ಗಂಗರ ಮತ್ತು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದವು. ಅತೀ ಪುರಾತನವಾದ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಬಸದಿಯ ಮುಖಭಾಗದಲ್ಲಿ, ನಂತರದ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿರಬಹುದಾದ, ಅದರ ಚಾರಿತ್ರಿಕವಾಗಿ ಮುಖ್ಯವೆನಿಸಿರುವ ಘಟನೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ, ಕೆಲವು ಸುಂದರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿಯೇ ಇಲ್ಲಿರುವ ಬಸದಿಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ದೊಡ್ಡದು. ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಜೈನ ಬಸದಿಗಳು ಹಾಗೂ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಒಂದು ಜೈನಮಠ ಇವೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆರುವ ಜಿನನಾಥಪುರದಲ್ಲಿ ಅರೆಗಲ್ ಮತ್ತು ಶಾಂತಿನಾಥ ಎಂಬ ಎರಡು ಬಸದಿಗಳಿವೆ. ಪ್ರತೀ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಗೊಮ್ಮಟೀಶ್ವರನ ಮಹಾಮಸ್ತಕಾಭಿಷೇಕ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1398ರ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಈ ಮಸ್ತಕಾಭಿಷೇಕದ ಪ್ರಪ್ರಥಮ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಗೊಮ್ಮಟೀಶ್ವರ ಮೂರ್ತಿಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಯಾಗಿ ಸಹಸ್ರ ವರ್ಷಗಳು ಪೂರ್ತಿಯಾದ ವರ್ಷವಾದ 1981ರಲ್ಲಿ ಉತ್ಸವಗಳ ಜೊತೆ ಮಹಾಮಸ್ತಕಾಭಿಷೇಕ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನೂ ನಡೆಸಲಾಯಿತು. ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಹಳೇ ಬೆಳಗೊಳದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜೈನಬಸದಿ ಮತ್ತು ಇತರ ಪುರಾತನ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳ ಹಾಗೂ ಅದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಐನೂರಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಶಾಸನಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನವು ಜೈನಮುನಿಗಳು ಸಲ್ಲೇಖನವ್ರತ ಅಚರಿಸಿ ದೇಹ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳವು ಕರ್ನಾಟಕ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಭಾರತದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಭೂಪಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ.

ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ: (ಮಂಡ್ಯ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 18,148) ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣವು ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಈಶಾನ್ಯ 14 ಕಿಮಿ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 125 ಕಿಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯ ಆಡಳಿತ ಹೊಂದಿರುವ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ. ಇಲ್ಲಿರುವ

ಶ್ರೀರಂಗನಾಥ ಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಸ್ಥಾನದಿಂದಾಗಿ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಕಾವೇರಿ ನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ, ದ್ವೀಪದ ಪಶ್ಚಿಮದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ, ಈ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಈ ದ್ವೀಪದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಪಶ್ಚಿಮದಿಂದ ಪೂರ್ವದತ್ತ ಸುಮಾರು ಮೂರು ಮೈಲಿಗಳಷ್ಟು ಉದ್ದ ಮತ್ತು ಒಂದು ಮೈಲಿಯಷ್ಟು ಅಗಲವಿದೆ. ದ್ವೀಪದ ಪೂರ್ವ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಗಂಜಾಂ ಉಪನಗರವಿದೆ. ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣವು ಒಂದು ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರ. ಕಾವೇರಿ ನದಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಮೂರು ದ್ವೀಪಗಳಾದ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ, ಶಿವಸಮುದ್ರ ಮತ್ತು ತಮಿಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀರಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿಯ ಒಂದೊಂದು ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಅವುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಅದಿರಂಗ, ಮಧ್ಯರಂಗ ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯರಂಗ ಎಂದು ಕರೆಯುವರು. ಗೌತಮ ಋಷಿ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ರಂಗನಾಥ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದುದಾಗಿ ಹೇಳುವರು. ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಕಾವೇರಿ ನದಿ ಎರಡು ಶಾಖೆಗಳಾಗಿ ಒಡೆದು ಸಾಗುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೇ ಗೌತಮ ಕ್ಷೇತ್ರವಿದೆ. ಮೂಲ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಹೊಯ್ಸಳ ದೊರೆ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಸಹೋದರ ಉದಯಾದಿತ್ಯನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1120ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ ದೊರೆಯು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಅವರ ಶಿಷ್ಯವೃಂದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಬಳಿ ಕಾವೇರಿ ನದಿಯ ಇಕ್ಕೆಡೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಅಷ್ಟಗ್ರಾಮ ಅಥವಾ ಎಂಟು ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದನು. 1454ರಲ್ಲಿ ನಾಗಮಂಗಲದ ದೊರೆ ತಿಮ್ಮಣ್ಣ ಈ ಪಟ್ಟಣದ ಸುತ್ತಲೂ ಕೋಟೆಯೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಲು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರಿಂದ ಅನುಮತಿ ದೊರಕಿಸಿಕೊಂಡನು. ಈತನು ರಂಗನಾಥ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸಹ ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು. ಮುಂದೆ, ಯುದ್ಧ ತಂತ್ರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಸಾಮಂತನೋರ್ವನ ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿರಲು ಬಿಡುವುದು ಅಪಾಯಕರವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ, ಚಂದ್ರಗಿರಿಯ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಶ್ರೀರಂಗರಾಯನೆಂಬ ರಾಜಪ್ರತಿನಿಧಿಯೋರ್ವನ ನೆರವಿನೊಡನೆ ತರಲಾಯಿತು. 1610ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನ ದೊರೆ ರಾಜ ಒಡೆಯರು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ಅಂದಿನಿಂದ, 1799ರಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರ ವಶವಾಗುವ ತನಕ, ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣವು ಮೈಸೂರು ದೊರೆಗಳ ಮತ್ತು ಹೈದರ್ ಅಲಿ ಹಾಗೂ ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿ ಮುಂದುವರೆಯಿತು. ಈ ಮಧ್ಯೆ ಇದು ಅನೇಕ ಮುತ್ತಿಗೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿತು. ಚಿಕ್ಕದೇವ ರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ ಉಚ್ಛ್ರಾಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 32 ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿದ್ದು ಅವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪಟ್ಟಣದ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿದೆ (ಕ್ರಿ.ಶ. 1685). ದೇವಾಲಯಗಳು, ಮಸೀದಿಗಳು ಮತ್ತು

ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಕಾಲದ ಅನೇಕ ಸ್ಮಾರಕಗಳಿರುವ ಈ ಪಟ್ಟಣದ ಸುತ್ತಲೂ ನಾಲ್ಕು ದ್ವಾರಗಳಿರುವ ಬಲವಾದ ಕಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆ ಇದೆ. ಹೈದರ್ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪು ಈ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಬಲ ಪಡಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಇದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಜಲದ್ವಾರವನ್ನೂ ಅವರು ಇಟ್ಟಿರು. ಕೋಟೆಯೊಳಗೆ, ದೆಹಲಿ ಬಾಗಿಲಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಈಶಾನ್ಯ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೀಗೆ ಎರಡು ಕತ್ತಲು ಕೋಣೆಗಳಿವೆ. ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನ್ ಮೊದಲನೆಯ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸೈನಿಕರನ್ನು ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಧೊಂಡಜಿ ವಾಘಾ ಎಂಬ ಮರಾಠ ಯೋಧನೊಬ್ಬನನ್ನು ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕೋಟೆಯ ಒಳಗಡೆ ಲಾಲ್ ಮಹಲ್ ಎಂಬ ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಅರಮನೆಯ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಕೋಟೆ ಈಗ ಶಿಥಿಲ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ರಾಜ್ಯದ ಬೃಹತ್ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಶ್ರೀರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದ ನಿರ್ಮಾಣ ಮೂರು ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಿರುವಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ ತೀರ ಒಳಭಾಗ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ್ದು; ನವರಂಗವು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ್ದು; ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರುವ ಮುಖ್ಯ ದ್ವಾರದ ಗೋಪುರ ನಂತರದ ಕಾಲದ್ದು. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಒಳಗಡೆ ಇಟ್ಟಿರುವ ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಅನೇಕ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಹೊಯ್ಸಳ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕೆಲಸಗಾರಿಕೆಗೆ ನಿರರ್ಪಣೆಗಳಂತಿವೆ. ಆದಿಶೇಷನ ಮೇಲೆ ಒರಗಿರುವ ರಂಗನಾಥನ ವಿಗ್ರಹ 15 ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ಉದ್ದವಿದೆ. ಕಂಠೀರವ ನರಸರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯವು ವಿಶಾಲವಾದ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಶುಕನಾಸ ಮತ್ತು ನವರಂಗ ಇವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ದೇವರ ವಿಗ್ರಹ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ್ದು. ಮತ್ತೊಂದು ದೊಡ್ಡ ದೇವಾಲಯವೆಂದರೆ, 16ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ, ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ. ಇದರ ಮುಖ್ಯ ಗುಡಿ ಮತ್ತು ಮಹಾದ್ವಾರಗಳು ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸದಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿವೆ; ನವರಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಅರು ಮುಖಗಳು ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ಕೈಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಶೈವ ಪುರಾತನದ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಿಂದ ಸುಮಾರು 100 ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡುತ್ತಾ ಮಡಿದ ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನ ಶವ ಸಿಕ್ಕಿದ ಜಾಗವಿದ್ದು, ಒಂದು ಸ್ಮಾರಕ ಫಲಕವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶಾಲವಾದ ಆದಿನಾಥ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ 24 ತೀರ್ಥಂಕರರ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದೆ. ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಜುಮ್ಮಾ ಮಸೀದಿ ಒಂದು ಸೋಗಸಾದ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದ್ದು, ಘನವಾಗಿಯೂ ರಮ್ಯವಾಗಿಯೂ ಕಾಣುವ ಎರಡು ಉನ್ನತ ಮಿನಾರುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಮಿನಾರುಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದೊಂದು ಕಳಶಗಳಿವೆ.

ಇವುಗಳ ಕೆಳಗೆ ಗಾರೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಅಲಂಕೃತ ಕಳಶಗಳಿವೆ. ಈ ಮಿನಾರುಗಳ ತುದಿಗೇರಲು ಸುಮಾರು 200 ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನು ಏರಬೇಕು. ಜುಮ್ಮಾ ಮಸೀದಿಯಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವ ಐದು ಪರ್ಷಿಯನ್ ಶಾಸನಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲೊಂದು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಇದರ ನಿರ್ಮಾಣ 1787ರಲ್ಲಿ ಆಯಿತು. ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ ಮತ್ತು ಅದರ ಸುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಸೈನಿಕರ ಹಾಗೂ ನಾಗರಿಕ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಅನೇಕಾನೇಕ ಗೋರಿಗಳಿವೆ. ಸೈನಿಕ ನೆಲೆಯಾಗಿ ಈ ಪಟ್ಟಣ ಪಡೆದಿದ್ದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1800ರಿಂದ 1867ರ ಅವಧಿಯ 'ಕಾವಲು ದಂಡಿನ ಸ್ವಶಾಸನ'ದಲ್ಲಿರುವ ಗೋರಿಗಳಿಂದಲೇ ಊಹಿಸಬಹುದು. ಈ ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿಯೇ, ಅದರೆ ಕೋಟೆಯಿಂದ ಹೊರಗಡೆ, ದರಿಯಾ ದಾಲತ್ ಬಾಗ್ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನ್ 1784ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ, ಆತನ ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚಿನ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಧಾಮವಾದ, ಉದ್ಯಾನವನ ಮತ್ತು ಬೇಸಿಗೆ ಅರಮನೆ ಇರುವುದು. ಚಚ್ಚೈಕವಾದ ಜಗಲಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವ ಈ ಬೇಸಿಗೆ ಅರಮನೆ ಇಸ್ಲಾಂ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಒಂದು ಉತ್ತಮ ಮಾದರಿಯಾಗಿದೆ. ಇದರ ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಉತ್ತಮ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಈಗ ಒಂದು ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆಗೊಂಡಿರುವ ಈ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನ ಕಾಲದ ಆಯುಧಗಳು, ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು, ನಾಣ್ಯಗಳು ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕಿಡಲಾಗಿದೆ. ಪಟ್ಟಣದ ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಗುಂಬಜ್ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೈದರ್ ಅಲಿ, ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನ್ ಹಾಗೂ ಅವರ ಕುಟುಂಬದವರ ಸಮಾಧಿಗಳಿವೆ. ಚಚ್ಚೈಕಾಕೃತಿಯ ಈ ಆಕರ್ಷಣೀಯ ಕಟ್ಟಡದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಗುಮ್ಮಟಿ ಮತ್ತು ಸುತ್ತಲೂ ಕಠಿಣ ಶಿಲೆಯ ಸ್ತಂಭಗಳ ಆಧಾರ ಇರುವ ಒಂದು ಮೊಗಸಾಲೆ ಇವೆ. ಪ್ರತೀ ಶುಕ್ರವಾರ ಈ ಗುಂಬಜವನ್ನು ವಿವೃದ್ಧೀಕರಣದ ಬೆಳಗಿನಲಾಗುವುದು. ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನ್ ಕಟ್ಟಿಸಿದ, ಶ್ರೀರಂಗ ಪಟ್ಟಣದ ಉಪಪಟ್ಟಣವಾದ, ಗಂಜಾಂ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟೆ ತಯಾರಿಕೆಗೆ ಹೆಸರಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿನ ಕಾಗದ ತಯಾರಿಕೆ ಒಂದು ಗೃಹ ಕೈಗಾರಿಕೆಯಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿತ್ತು. ತೋಟಗಾರಿಕೆ ಇಲಾಖೆಯ ಒಂದು ಅಂಜೂರದ ತೋಟ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಳೆಯ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಮೀನುಗಾರರು, ಕಮ್ಮಾರರು, ಮತ್ತು ಬಡಗಿಗಳ ಸಹಕಾರ ಸಂಘಗಳು ಸಹ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಬಡಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮಂದಿ ಎತ್ತಿನ ಗಾಡಿ ತಯಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುತ್ತಾರೆ; ಸುಧಾರಿತ ಎತ್ತಿನಗಾಡಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಇವರಿಗೆ ಭಾರತೀಯ ಅಡಳಿತ ಸಂಸ್ಥೆ (ಇಂಡಿಯನ್ ಇನ್ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್ ಆಫ್ ಮ್ಯಾನೇಜ್‌ಮೆಂಟ್) ತಾಂತ್ರಿಕ ಸಹನೆ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ನೇಗಿಲು ಮತ್ತು ಇತರ ವ್ಯವಸಾಯೋಪಕರಣಗಳ ತಯಾರಿಕೆ ಸಹ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಇಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಪಟ್ಟಿಗೆ ತಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಜೇನುಸಾಕಣೆ ಘಟಕಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಮಸೀದಿ

ಮತ್ತು ಕ್ರೆಂಚ್ ಕ್ರೈಸ್ತಧರ್ಮ ಪ್ರಚಾರಕ ಅಬ್ಬೆ ದುಬುವಾ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಒಂದು ಚರ್ಚ್ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಘಟಕವೊಂದರಲ್ಲಿ ತೌಡಿನಿಂದ ಎಷ್ಟು ತೆಗೆಯುತ್ತಾರೆ. ಗೋಸಾಯಿ ಘಾಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಾವೇರಿನಿಂದ ಸಂಗಮಿಸಿ ಪುನಃ ಮುಂದೆ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವನಾಥ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಪಶ್ಚಿಮವಾಹಿನಿ ಶ್ರೀರಂಗ ಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಎರಡು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಕಾವೇರಿನದಿಯ ಒಂದು ಕವಲು ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನತ್ತ ತಿರುಗಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸ್ನಾನ ಘಟ್ಟಗಳು ಹಾಗೂ ಧರ್ಮಭಕ್ತರು ವಿವಾಹವೇ ಮುಂತಾದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಜನರಿಗೆ ಅನುಕೂಲ ಕರವಾಗಿವೆ. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಸತ್ಯ ಸಾಯಿಮಂದಿರವಿದೆ. ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕರಿಘಟ್ಟವು 2,697 ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರವಿರುವ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟದಸಾಲಾ. ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ವೆಂಕಟರಮಣಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಸಮೀಪ ದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾವೇರಿ ಸಂಗಮವಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಗಮನಾರ್ಹ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದರೆ: ಪಾಲಹಳ್ಳಿ (ಜನ: 4,196) ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈಗ ಭತ್ತ ವ್ಯಾಪಾರದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿರುವ ಇದು 1871ರ ತನಕ ಮೈಸೂರು ಅಸ್ವಗ್ರಾಮ ತಾಲೂಕಿನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಮ್ಮಾರಸಾಲೆಯಿದೆ. ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಪುರಾತನ ಚರ್ಚ್ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆನಿಸಿದ ಬ್ಯಾಪ್ಟಿಸ್ಟ್ ಸ್ವೆರ ಸೈಂಟ್ ಜಾನ್ ಚರ್ಚ್ ಇಲ್ಲಿದೆ. ರಂಗನತಿಟ್ಟು ಪಕ್ಷಿಧಾಮ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಮೈಸೂರಿನಿಂದ 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಕಾವೇರಿನದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ದ್ವೀಪವಾಗಿದ್ದು ಸುಮಾರು 40 ಹೆಕ್ಟೇರಗಳಷ್ಟು ವಿಸ್ತೀರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ನದಿಯ ನಡುವೆ ಗಿಡಮರಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಕೆಲವು ಗುಡ್ಡಗಳಿದ್ದು ಪುಟ್ಟ ಹಸಿರು ದ್ವೀಪಗಳಂತೆ ತೋರಬರುತ್ತವೆ. ನದಿಯ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲೂ ಎತ್ತರ ವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ವೃಕ್ಷಗಳು, ಗಿಡಗಳು ಮತ್ತು ಪೊದೆಗಳು ಹರಡಿಕೊಂಡಿವೆ. ವಿವಿಧ ಬಣ್ಣದ ಮತ್ತು ವಿಶಿಷ್ಟ ಗರಿಗಳುಳ್ಳ ಹಕ್ಕಿಪಕ್ಕಿಗಳು ಸಹಸ್ರಾರು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಗುಡ್ಡಗಳ ಮೇಲೆ ನೆರೆದಾಗ ಸುಂದರವಾದ ಹೂಗಳ ಭಾರಿ ರಾಶಿಗಳಂತೆ ಕಾಣಿಸು ತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಈ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಹಾರಿಹೋಗುವಾಗ ಆಕಾಶವನ್ನು ಅನೇಕ ವರ್ಣಗಳ ಹಾಳೆಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದಂತೆ ಅನಿಸುವುದು. ಜೂನ್ ಮತ್ತು ಡಿಸೆಂಬರ್ ಮಾಹೆಗಳ ನಡುವಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ವಿಪರೀತ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕಿಪಕ್ಷಿಗಳು ಆಶ್ರಯ ಅರಸಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಬೆಳಗೊಳದಿಂದ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರ ದಲ್ಲಿರುವ ಬಲಮುರಿ ಕ್ಷೇತ್ರವು ಕಾವೇರಿನಿಂದ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಒಂದು ಬೇಟೆರಾಕ್ ಗ್ರಾಮ ಮತ್ತು ತಾಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯ ಯಾತ್ರಾ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಅಗಸ್ತ್ಯೇಶ್ವರಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ಅಂಜನೇಯಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಗಮನಾರ್ಹ ವಾಗಿವೆ. ಬೆಳಗೊಳ (ಜನ: 4,519) ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ-ಕೃಷ್ಣ

ರಾಜಸಾಗರ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಿಂದ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರ. ಇಲ್ಲಿ ಈಗ ದುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಣ ಶಿಲೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿರುವ, ಜನಾರ್ದನ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಇದು ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗಿದೆ. ಈಗ ಇದು ಅನೇಕ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಮಂಡ್ಯ ನ್ಯಾಷನಲ್ ಪೇಪರ್ ಮಿಲ್ಸ್ ಮತ್ತು ದಿ ಮೈಸೂರ್ ಕೆಮಿಕಲ್ಸ್ ಅಂಡ್ ಫರ್ಟಿಲೈಜರ್ಸ್ (ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಗೆಮ್ಯಾನ್ ಫರ್ಮ್ ಎಂದು ಹೆಸರುಗೊಂಡಿದೆ) ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳಿವೆ. ಮೈಸೂರು ನಗರಕ್ಕೆ ನೀರು ಸರಬರಾಜು ಮಾಡಲೆಂದು ಒಂದು ಪಂಪ್‌ಹೌಸ್ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀರಾಮಪುರ : (ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿ; ಹೊಸದುರ್ಗ ತಾ; ಜನ: 3,414) ಶ್ರೀರಾಮಪುರ ಗ್ರಾಮವು ಹೊಸದುರ್ಗ ಪಟ್ಟಣ ದಿಂದ ಸುಮಾರು 26 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದರ ಪ್ರಾಚೀನ ಹೆಸರುಗಳೆಂದರೆ ಬೂದಿಹಾಳು, ವಿಭೂತಿಪುರ ಮತ್ತು ಬೂದಿಪುರ. ಇದೊಂದು ಇತಿಹಾಸ ಪೂರ್ವ ಕಾಲದ ನಿವೇಶನ. ಇಲ್ಲಿ ತೆಂಗಿನ ತೋಟಗಳು ಬಹಳವಿದ್ದು, ಊರಿಗೆ ಕಾಯಿ ಬೂದಿಹಾಳು ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಸಹ ನೀಡಿದೆ. ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಶಾಳೇಗಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಗಿರಿಜಾನಗರವೆಂದು ಕಲೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಕೋಟೆಯನ್ನು 15ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಮಂತ ನೋರ್ವನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಈ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿವೆ. ಹದಿನೈದನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬೂದಿಹಾಳು ಗೊಲ್ಲರ ಸಿರುಮ ನೃಪಾಲ ಎಂಬವನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿತ್ತೆಂದೂ, ಈತ ವಿಜಯನಗರದ ವಿರುದ್ಧ ನಡೆದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಡಿದನೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸಿಂಗಿರಾಜನ ಬಸವರಾಜ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. 1485) ಈತನ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬಂದಿದೆ. ಸಿರುಮನ ಸಮಕಾಲೀನ ಕವಿ ರಾಮನು ಸಾಂಗತ್ಯ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಸಿರುಮನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಬರೆದನು. ಕವಿ ಸಿದ್ಧನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1700 ರಲ್ಲಿ ಸಿರುಮನ ಸಾಂಗತ್ಯ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಇಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯ ದೊಡ್ಡದಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ ದೇವಸ್ಥಾನ ಇವೆ. ಮೈಲಾರ ಲಿಂಗೇಶ್ವರ, ಕಾಳಿಕಾಂಬಾ, ವೀರಭದ್ರ, ಗೋಪಾಲ ಕೃಷ್ಣ, ಕುಮಾರಮಲ್ಲ, ಸೋಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಬನಶಂಕರಿ ಮುಂತಾದ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಇವಲ್ಲದೆ, ಇಲ್ಲಿ ಗುರು ಪರಪ್ಪ ಸ್ವಾಮಿಯ ಸಮಾಧಿ ಇದ್ದು, ಅದರ ಗೌರವಾರ್ಥ ಪ್ರತೀ ಫೆಬ್ರವರಿ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾತ್ರೆ ಜರುಗುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸುರಂಗಮಾರ್ಗ, ಕೊಳ, ಕೋಟೆಯ ಬುರುಜು ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಕುತೂಹಲಕಾರಿ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಇದು ಒಂದು ಯಾತ್ರಾ ಸ್ಥಳ ಹಾಗೂ ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರ.

ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ : (ಕೋಲಾರ ಜಿ; ತಾಲೂಕು ಕೇ;

ಜನ: 12,433) ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ ಕೋಲಾರದಿಂದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ 28 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 95 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಪಾಪನಪಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಹೆಸರತ್ತು. ದಿವಾನ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರು, ತಿರುಪತಿ ಯಾತ್ರೆ ಮುಗಿಸಿ ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಇದಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಮಗ ಶ್ರೀನಿವಾಸಮೂರ್ತಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಇಟ್ಟರು. ಈ ಪಟ್ಟಣ ಹಿಪ್ಪು ನೇರಳೆ ಕೃಷಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಸುಮಾರು ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಗುಳ್ಳನಪೊಂಡೆ ಒಂದು ಪುರಾತನ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿತ್ತೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಹರಲಕೋಟೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಾಣರ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳು ಲಭ್ಯವಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಚೌಡೇಶ್ವರಿ ದೇವಿಯ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿಗ್ರಹದ ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ, ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಡಮರು, ಸರ್ಪ, ಕಪಾಲ ಮತ್ತು ದಾನವನೋರ್ವನನ್ನು ತಿವಿಯುತ್ತಿರುವ ತ್ರಿಶೂಲವಿದೆ. ಇದೇ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಲಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿವೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣವು ಹಿಪ್ಪುನೇರಳೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಮಾವಿನ ಕೃಷಿಗೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರದಿಂದ ಅರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹೆಬ್ಬಟ್ಟು ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ನಿವೇಶನವಾಗಿದ್ದು ಗಂಗರ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಅಲ್ಲಿ ದೊರಕಿವೆ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರದಿಂದ 22 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕೋಳಗುರ್ತಿ, ಅಲ್ಲಿರುವ ಗಂಗಮ್ಮನ ಗುಡಿಯಿಂದಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಸಂಕೇಶ್ವರ: (ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿ; ಹುಕ್ಕೇರಿ ತಾ; ಜನ: 24,018-1981) ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 550 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಳಗಾವಿಯಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 48 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಶಂಕರಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ದೊರಕಿರುವ ಮೂರು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 1199 ಮತ್ತು 1202ನೇ ವರ್ಷದ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವ ಒಂದು ಶಾಸನ ರಟ್ಟಿರ ಏಳನೇ ದೊರೆ ನಾಲ್ವಡಿ ಕಾರ್ತವೀರ್ಯನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು, ಸಂಕೇಶ್ವರದ ಐತಿಹಾಸವನ್ನು 12ನೇಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೂ ಹಿಂದಕ್ಕೂಯ್ಯುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1481ರಲ್ಲಿ ಬಹಮನಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಕೊಂಕಣ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ರಾಜಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿದ್ದ ಬಹಾದ್ದೂರ್ ಗಿಲಾನಿ ದಂಗೆಯೆದ್ದು ಬೆಳಗಾವಿ ಮತ್ತು ಗೋವೆಗಳನ್ನಾ ಕ್ರಮಿಸಿ ಸಂಕೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ತನ್ನ ಕೇಂದ್ರ ಕಾರ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1659ರಲ್ಲಿ ಇದು ಶಿವಾಜಿಯ ವಶವಾಗಿ ಕೊಲ್ಲಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ನಾಲ್ಕನೇಯ ಮೈಸೂರು ಯುದ್ಧದ ಬಳಿಕ (1799) ಸಂಕೇಶ್ವರವು ಮುಂಬೈ ಪ್ರಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿತು. ಇಲ್ಲಿನ ಮುಖ್ಯ ಆಕರ್ಷಣೆಗಳೆಂದರೆ ಶಂಕರಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯ ಹಾಗೂ ಶಂಕರ ಭಾರತಿ ಮಠ. ಈ ಮಠವನ್ನು ಅವೇ ಹೆಸರಿನ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯೋರ್ವನು 16ನೇ ಶತಮಾನದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರದ ಸೇನಾಧಿಕಾರಿ ರಣದುಲ್ಲಾ ಖಾನನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ರಣದುಲ್ಲಾ ಖಾನನು ಈ ಮಠಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಇನಾಮುಗಳನ್ನು

ನೀಡಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಮಠವು ಹಿರಣ್ಯಕೇಶಿ ಎಂಬ ತೋರೆಯ ದಡದ ಮೇಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಆಧುನಿಕ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ, ವಿಠಲನುಂದಿರ ಹಾಗೂ ಮಹಾವೀರ ನುಂದಿರ ಅಲ್ಲದೇ ಕೆಲವು ಮಸೀದಿಗಳು ಹಾಗೂ ದರ್ಗಾಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾದವು. ಪುರಸಭೆ ಇರುವ ಈ ಸ್ಥಳ ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ, ಹತ್ತಿ ಮತ್ತು ಶೇಂಗಾದ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವೆನಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ನೇಕಾರಿಕೆಗೆ ಹಿಂದಾದ ಪರಂಪರೆ ಇದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಒಂದು ಸಕ್ಕರೆ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಸಹ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀವರ್ಷ ನಡೆಯುವ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಎತ್ತಿನ ಗಾಡಿಗಳ ಸ್ಪರ್ಧೆ ಬಹಳಷ್ಟು ಜನರನ್ನೂ ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ.

ಸಂಗಮ: (ಬಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆ; ಹುನಗುಂದ ತಾ; ಜನ: 2,504) ಸಂಗಮ ಅಥವಾ ಕೂಡಲಸಂಗಮವು ಹುನಗುಂದದಿಂದ ಸುಮಾರು 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿಯಾಗಿದ್ದು ಕೃಷ್ಣಾ ಮತ್ತು ಮಲಪ್ರಭಾ ನದಿಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿದೆ. ಕಪ್ಪಡಿ ಸಂಗಮ ಎಂಬುದು ಈ ಊರಿನ ಪುರಾತನ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದು ಬಸವೇಶ್ವರರ ವಿದ್ಯಾಗುರುವಾದ ಈಶಾನಗುರುವು ಇಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲೆಸಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯೇ ನದೀ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ, ಪುರಾತನ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಮುಖಮಂಟಪ, ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ನವರಂಗಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ಬಸವೇಶ್ವರ, ನೀಲಮ್ಮ, ನಂದಿ ಮತ್ತು ಗಣಪತಿ ಇವರುಗಳ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಾಗಿಲವಾಡವು ಅಂದವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ ಹೂ ಬಳ್ಳಿಗಳ ನಮೂನೆಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ಸಂಗಮನಾಥನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಲಿಂಗವಿದೆ. ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. 1213ರ ಒಂದು ಶಾಸನ ಆಚೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ದತ್ತಿಯೊಂದನ್ನು ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1160ರ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನ ಕಾಲೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಆಚೇಶ್ವರ ದೇವರುಗಳಿಗೆ ಭೂದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜಾತವೇದ ಮುನಿಯು ಕ್ರಿ.ಶ. 12ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವೊಂದನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದು ಹಾಗೂ ಬಸವೇಶ್ವರ, ಚನ್ನ ಬಸವಣ್ಣ ಮತ್ತು ಅಕ್ಕನಾಗಮ್ಮನವರು ಇವರಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ಬಸವೇಶ್ವರರು ತನ್ನ ಬಾಲ್ಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಕಳೆದರಲ್ಲದೆ ಕಲ್ಯಾಣಪ್ರಾಂತ್ಯದ ನಂತರ ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವನಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯನಾದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಬಸವೇಶ್ವರರು ರಚನೆ ಮಾಡಿದ ವಚನಗಳು ಇಲ್ಲಿಯ ತನ್ನ ಆರಾಧ್ಯ ದೈವನಾದ ಸಂಗಮನಾಥನಿಗೇ ಅರ್ಪಿತವಾದವು. ದೇವಾಲಯದ ಎದುರಿಗೆ ನದಿಯ ಮಧ್ಯೆ ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಶಿವಾಮಂಟಪವಿದೆ. ಇದು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಹೋಗದಂತೆ ಸುತ್ತಲು ಎತ್ತರವಾದ

ಒಣ ಬಾವಿಯೊಂದನ್ನು ಸಿಮೆಂಟ್ ಕಾಂಕ್ರೀಟಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಕೃಷ್ಣಾ ಮೇಲ್ದಂಡೆ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿರುವ ಸ್ಥಳವು ಮುಳುಗಡೆಯಾಗಲಿದ್ದು ಸರ್ಕಾರವು ಅದರ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಅಗತ್ಯ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ಕೃಷ್ಣಾ ನದಿಯಾಚೆ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಬಸವೇಶ್ವರರ ಭರ್ಮಪತ್ನಿ ನೀಲಮ್ಮನ ಮಂದಿರವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮಂದಿರದ ಸುತ್ತಲೂ ಸಿಮೆಂಟ್ ಕಾಂಕ್ರೀಟಿನ ಎತ್ತರವಾದ ಒಣಬಾವಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗದಂತೆ ರಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಂಗಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರವಾಸಿ ಮಂದಿರವಿದೆ. 1968ರಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರ ಮತ್ತು ಬಸವ ಸಮಿತಿ ಜೊತೆಗೂಡಿ ಬಸವೇಶ್ವರನ ಎಂಟನೇಯ ಜನ್ಮ ಶತಮಾನೋತ್ಸವವನ್ನು ಸಂಗಮದಲ್ಲಿ ಆದ್ಯಾರಿಯಿಂದ ಆಚರಿಸಿದರು.

ಸಂಡೂರು : (ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 17,698) ಸಂಡೂರು ಬಳ್ಳಾರಿಯಿಂದ 48 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರದಿಂದ ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 354 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ಇದು ಈ ಹಿಂದೆ ಘೋರ್ಖಡೆ ವಂಶದವರು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಸಣ್ಣ ರಾಜ್ಯವಾದ ಸಂಡೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಪಾರಂಪರಿಕ ಉಲ್ಲೇಖಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಇದರ ಹಿಂದಿನ ಹೆಸರು ಸ್ಕಂದಪುರಿ. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸಂದು ಅಂದರೆ ಕಣಿವೆ ಅಥವಾ ಸಂದಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಊರಿಗೆ ಸಂಡೂರು ಎನ್ನುವ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬೇಕು. ಹೈದರ್‌ಅಲಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದನು. ಇಲ್ಲಿರುವ ವಿಶೋಬ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ, ಸುಂದರ ಕೆತ್ತನೆ ಮತ್ತು ಚಾವಣಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಿದೆ. ರಾಜನ ಅರಮನೆಯು ಬಹಳ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಕಟ್ಟಲಾದ ಅಧುನಿಕ ಕಟ್ಟಡ. ಊರಿಗೆ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯ ಸಮೂಹ ಮತ್ತು ಅದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಪಾರ್ವತಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರದ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಮಾರಕಗಳು. ಇವು ಸುಂದರವಾದ ಕಾಡಿನ ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ಕಮರಿಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದು ರಮಣೀಯ ನೋಟವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತವೆ. ಪಾರ್ವತಿ ದೇವಾಲಯವು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬಹಳ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ, ಜಲಕ್ಯ ಶೈಲಿಗೆ ಸೇರಿದ ಎಂಟನೇಯ ಶತಮಾನದ ಸ್ಮಾರಕ. ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಹನ್ನೊಂದನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ದೇಗುಲ. ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಾಸ್ತಿ ಕಲ್ಲುಗಳು ಮತ್ತು ಶಾಸನಗಳೂ ಇದ್ದು, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಾಸನ ಕ್ರಿ. ಶ. 1206ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಹೊಯ್ಸಳ ಇಮ್ಮಡಿ ಬಲ್ಲಾಳನ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದೆ. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟಿ ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣನು ಷಣ್ಮುಖ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ದತ್ತಿಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಕೂಡಲಿಯ ಪಕ್ಕ

ದಲ್ಲಿ, ಬೆಟ್ಟದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ನವಿಲುಸ್ವಾಮಿ ಎಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ರಾಮನ ದುರ್ಗ ಅಥವಾ ರಾಮದುರ್ಗ ಎಂಬ ಬೆಟ್ಟದ ತಾಣವು (ಜನ: 331), ಸಂಡೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 16 ಕಿಮೀ ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಹೊಸಪೇಟೆಯಿಂದ ಅಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ 20 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ರಾಮದೇವ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕುಮಾರರಾಮನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ರಾಮದೇವ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯದ ಭಾಗಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಎರಡನೇಯ ಪ್ರಪಂಚ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೇನಾ ತುಕಡಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ್ದವು. ಇಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಸೌಧಗಳು ಮತ್ತು ಮಾವಿನ ತೋಟಗಳೂ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ತ್ರಿಕೋನವು ಕೇಂದ್ರವೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಬೆಟ್ಟದ ಪಶ್ಚಿಮ ತಪ್ಪಲಲ್ಲಿ ಹೇಮಟೈಟ್ ಎಂಬ ಒಳ್ಳೆಯ ಅದುರು ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸಿಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಸೌಲಭ್ಯಗಳಿವೆ. ಹಿಂದಿನ ಸಂಡೂರು ರಾಜರ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾದ ಯಶವಂತಪುರ ಎಂಬ ಸುಂದರ ನಗರವು ಸುಮಾರು ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ಸಂಡೂರು ಮ್ಯಾಂಗ್ಲೀಸ್ ಮತ್ತು ಕಬ್ಬಿಣ ಅದುರು ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ರಿಜಿಸ್ಟ್ರಾರ್ ಕಚೇರಿಯ ಇಲ್ಲಿನ ಲೋಹಾದ್ರಿ ಭವನದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದೂಗಳು ಮತ್ತು ಮುಸ್ಲಿಮರಬ್ಬರೂ ಪೂಜಿಸುವ ಖ್ಯಾತ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ಮಠವೂ ಇಲ್ಲಿದೆ.

ಸಕಲೇಶಪುರ : (ಹಾಸನ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 12,025) ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸಕಲೇಶಪುರವು ಹೇಮಾವತಿಯ ಬಲದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಇದು ಹಿಂದಣ ಮಂಜರಾಬಾದ್ ತಾಲೂಕಿನ ಕೇಂದ್ರಪಟ್ಟಣವಾಗಿದ್ದು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ 222 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಹಾಸನದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 38 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಸಕಲೇಶ್ವರ (ಸಖಿಲ-ಈಶ್ವರ) ಅಂದರೆ ಭಿನ್ನವಾದ (ಮುಕ್ತಾದ) ಈಶ್ವರನಿಗಾಗಿ ದೇವಾಲಯವಿರುವುದರಿಂದ ಊರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂತೆಂದು ಹೇಳುವರು. (ಲಿಂಗವು ಒಂದು ಚೂರು ಮಿಂಡವಾದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ). ಇದು ದ್ರಾವಿಡ ರೀತಿಯ ದೇವಾಲಯ. ಈ ಜಾಗವು ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟದಿಂದ 896 ಮೀ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಜಾಗ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಗೆ ಬರಲು ಇಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾಫಿ ಮತ್ತು ಏಲಕ್ಕಿ ಬೆಳೆಯುವುದೇ ಕಾರಣ. ಇದು ದಿಸಿಲೇಫಾಟಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿಲಾಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿಂದಲೇ ಯಾತ್ರಿಕರು ಕುಕ್ಕೆ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕು. ಸಕಲೇಶಪುರಕ್ಕೆ ಅರು ಕಿಮೀ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಬೆಂಗಳೂರು-ಮಂಗಳೂರು ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಮಂಜರಾಬಾದ್ ಕೋಟೆಯಿದೆ. ಇದು ಸಮುದ್ರ ಮಟ್ಟಕ್ಕಿಂತ 988 ಮೀಟರ್ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಬಲಮ್ (ಬೇಲೂರು) ನಾಯಕರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇದು ಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ

ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಸುತ್ತಲೂ ಕಂದಕವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಕೋಟೆಯು ಅಸ್ಥಿಕೋನಾಕೃತಿಯ ಸ್ವತ್ತಾಕಾರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದರ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಗುಂಡು ಹೊಡೆಯಲು ರಂಧ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1792ರಲ್ಲಿ ಈ ಕೋಟೆಯು ಪೂರ್ಣಗೊಂಡಮೇಲೆ ಇದರ ಮೇಲಿನಿಂದ, ಕೆಳಗಿನ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ, ಅದು ಮಂಜಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ರಿಂದ, ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಮಂಜರಾಬಾದ್ (ಮಂಜರ್ ಅಂದರೆ ಸುಂದರ ತಾಣ) ಎಂದು ಕರೆದನು.

ಸನ್ನತಿ : (ಕಲ್ಚುರ್ ಜಿ; ಚಿತಾಪುರ ತಾ; ಜನ: 1,009) ಸೋಂಥಿ ಎಂದೂ ಕರೆಯುವ ಸನ್ನತಿಯು ಮಧ್ಯ ರೈಲ್ವೆಗೆ ಸೇರಿದ, ರಾಯಚೂರು-ವಾಡಿ ವಿಭಾಗದ ನಲ್ವಾರ್ ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣದಿಂದ ಸುಮಾರು 12 ಮೈಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಪವಿತ್ರವಾದ ಧೀಮಾನದಿ ಇದರ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಹರಿಯುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಚಂದ್ರಲಾಂಬಾ ದೇವಸ್ಥಾನ ಇದೆ. ಸ್ಥಳೀಯರ ನಂಬಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಚಂದ್ರಲಾಂಬಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಅವತಾರವಾದ ಸೀತಾದೇವಿಯೇ ಹೊರತು ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಈ ದೇವಿಯನ್ನು ಹೊಗಳಿ ಆದಿಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಅಷ್ಟೋತ್ತರ ಸ್ತೋತ್ರವೊಂದನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜಗನ್ನಾಥ ಪಂಡಿತ ಮತ್ತು ಲಿಂಗ ಸೂಗೂರಿನ ಮುದ್ದುರಂಗ ಗುರುಪ್ರಾಣೇಶ ವಿಠಲ ಈ ದೇವಿಯ ಆರಾಧಕರಾಗಿದ್ದರು. ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರೂ ಸಹ ಈ ದೇವಿಯ ಆರಾಧಕರಾಗಿದ್ದರು. ಶ್ರೀ ಚಂದ್ರಲಾಂಬಾ ಸೇವಾ ಸಂಘ ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಅಗುಹೋಗುಗಳ ಹೊಣೆ ಹೊತ್ತಿದೆ. ವರ್ತುಲಾಕೃತಿಯ ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಧಾನ ದ್ವಾರದ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಒಳ ಆವರಣದಲ್ಲಿ 12 ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲದೆ ಮಹಾಕಾಳಿ, ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತಿ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ವಿಶ್ವಂಭರ ದೀಕ್ಷಿತರ ಸಮಾಧಿಯ ದರ್ಶನಕ್ಕೆಂದು ಸಾವಿರಾರು ಭಕ್ತರು ಬಂದುಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಶಾಶವಾಹನರ ಕಾಲದ ಒಂದು ಬೌದ್ಧ ಸ್ತೂಪ ಮತ್ತು ಇತರ ಸ್ಮಾರಕ ವಸ್ತುಗಳು ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಕೃತ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು ಪತ್ತೆಯಾಗಿವೆ.

ಸವದತ್ತಿ : (ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 26,404) ಸವದತ್ತಿಯು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 493 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಳಗಾವಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 78 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಮೊದಲಿಗೆ ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪರಸಗಡ ಕೋಟೆಯಿಂದಾಗಿ ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ತಾಲೂಕಿನ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಎಲ್ಲಮ್ಮನಗುಡ್ಡಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಪರಸಗಡ ಕೋಟೆ ಈಗ ಹಾಳಾಗಿದೆ. ಈಗಿನ ಹೆಸರಾದ ಸವದತ್ತಿ ಎಂಬುದು ಸುಗಂಧವರ್ತಿ (ಸುಗಂಧನಗರ), ಸುಗಂಧವತಿ ಹೆಸರುಗಳ

ಅಪಭ್ರಂಶವಾಗಿರಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿನ ನೇಕಾರರು ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವಾಗ ಸುಗಂಧವನ್ನು ಬೆರೆಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪುರಸಭೆ 1876ರಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದುದು. ಸವದತ್ತಿಯು 9ರಿಂದ 13ನೇಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಏಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ರಟ್ಟಿ ವಂಶದವರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ವೇಣುಗ್ರಾಮ ಅಥವಾ ಬೆಳಗಾವಿಯು ಕ್ರಿ.ಶ. 1210ರಲ್ಲಿ ರಟ್ಟಿರ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ನಂತರ ತನ್ನ ಆಡಳಿತ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿತು; ಆದರೂ ಕುಂದಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸುಗಂಧವರ್ತಿ ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ಹಳ್ಳಿಗಳ ಸಣ್ಣ ವಿಭಾಗವೆನಿಸಿ ಮುಂದುವರಿಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 875ರಿಂದ 1229ರ ನಡುವಿನ ರಟ್ಟಿದೊರೆಗಳ ಆರು ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಇವು ಇಲ್ಲಿ ರಟ್ಟಿವೊಲೆಗಳಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. 876 ಮತ್ತು 981ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಜೈನಮಂದಿರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1230ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ವಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೊಲ್ಲಾರದ ಸ್ಥಳೀಯ ನಾಯಕನಾದ ಕೇಶಿರಾಜ ಎಂಬವನು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನದೇವರ ಮಂದಿರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಸುಮಾರು 1730ರಲ್ಲಿ ಸವಣೂರು ನವಾಬನು ಈ ಸ್ಥಳದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭುತ್ವ ಹೊಂದಿದ್ದು ನವಲಗುಂದದ ದೇವಾಯಿ ಜಯಗೊಂಡ (1734-1758) ಎಂಬವನಿಗೆ ಸವದತ್ತಿ ಮತ್ತು ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತರ ಹತ್ತು ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ದತ್ತಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಜಯಗೊಂಡನು ಪಟ್ಟಣದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕಿರುವ ಸಣ್ಣ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ 1734ರಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಈ ಪರಸಗಡ ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನು 1746ರಲ್ಲಿ ಸವಣೂರ ನವಾಬನಿಂದ ಮರಾಠರು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡರು. ಅದರ ಆ ಪ್ರದೇಶ ಹೈದರನ ವಶವಾದಾಗ ಮತ್ತೆ ನವಾಬನಿಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿಸಲಾಯಿತು. ಪೇಶ್ವೆ ರಘುನಾಥ ರಾಯನ ದತ್ತುಪುತ್ರ ಅಮೃತರಾಯನು 1802ರಲ್ಲಿ ಪರಸಗಡ ಜಿಲ್ಲೆ ಮತ್ತು ಅಣ್ಣಿಗೇರಿಯನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ಮರ್ಗಾಯಿಸಿದನು. 1881ರಲ್ಲಿ ಸವದತ್ತಿಯು ಬ್ರಿಟಿಷರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಪರಸಗಡ ವಿಭಾಗದ ಕೇಂದ್ರ ಕಾರ್ಯಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತು. ಸವದತ್ತಿಯು ದತ್ತಿ, ಶೇಂಗಾ ಮುಂತಾದ ಉತ್ಪನ್ನಗಳ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮಾರಕಗಳ ಪೈಕಿ ಅಂಕುಲೇಶ್ವರ, ಪುರದೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಶಂಕರಲಿಂಗ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಮತ್ತು ಒಂದು ಜೈನಬಸದಿ ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಇವಲ್ಲದೆ ಕೋಟೆಯ ಆವಶೇಷಗಳ ನಡುವೆ ಮಾರುತಿ ಮತ್ತು ಕಾಡ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳೂ ಇವೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ವೀರಭದ್ರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಲಾದವುಗಳು. ಮಲಪ್ರಭಾ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಡೆಯಾದ ಗುರ್ಟ್ ಹೊಸೂರಿನ ಪರಮಪೂಜ್ಯವೆನಿಸಿದ್ದ ಮೂಲ ಚಿದಂಬರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಸಹಾ ಸೌಂದತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಸತಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಯಲ್ಲಮ್ಮನಗುಡ್ಡ: ಮುಂಬೈ ಕರ್ನಾಟಕ, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಮತ್ತು ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳ ಜನರು ಅನನ್ಯ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಆರಾಧಿಸುವ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾದ ಎಲ್ಲಮ್ಮ

ದೇವಿಯಗುಡ್ಡ ಒಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು ಸವದತ್ತಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಮ್ಮನೇ ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜವದತ್ತಿಯ ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ ಹಾಗೂ ಪರಶುರಾಮನ ತಾಯಿ ರೇಣುಕೆ ಎಂದು ಪ್ರತೀತಿ. ಏಕನಾಥ ಮತ್ತು ಜೋಗಿನಾಥ ಮುಂತಾದ ಯೋಗಿಗಳು ಈ ಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದರೆಂದು ಸಹ ಪ್ರತೀತಿ. ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಎಲ್ಲಮ್ಮನ ಗುಡಿಯನ್ನು ಸಿದ್ದನಕೋಳ್ಯ, ಸಂಗನಕೋಳ್ಯ, ಇತ್ಯಾದಿ ಏಳು ಕೋಳ್ಯಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಸರಸ್ವತಿ ಗುಡ್ಡದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದೇವಾಲಯದ ಮುಖ್ಯಭಾಗವು ಸುಮಾರು 8-9ನೇ ಶತಮಾನದ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಉಳಿದ ಭಾಗಗಳು ನಂತರದ ರಚನೆಗಳು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಬಾಗಿ (ರಾಯಬಾಗ) ಯ ಬೊಮ್ಮಪ್ಪನಾಯಕ ಎಂಬುವನ 1514ರ ಶಾಸನವೊಂದು ನಗರಾಭಿಮಾನಿಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಪೂರ್ಣಿಯಾದದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದೇವಿಯನ್ನು 'ಜಟ್ಟಿಕ ಮಹಾ ಮಾಯೆ' ಎಂದು ಬಣ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮುಖ್ಯ ಮಂದಿರದ ಮತ್ತು ಮೂಲ ದೇವಿಯ ವಿಗ್ರಹದ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಗಳು ಪ್ರಾಚೀನ ಜೈನ ಮೂಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜವದತ್ತಿ, ಪರಶುರಾಮ, ಮಾತಂಗಿ ಮುಂತಾದ ದೇವರುಗಳ ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಗಳು ಸಹ ಇವೆ. ದೇವಿಯ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಷದಲ್ಲೆರಡು ಜಾತ್ರೆಗಳು ಜರುಗುತ್ತವೆ; ಒಂದು ಚಿತ್ರ ಪೌರ್ಣಮೆಯಂದು (ಏಪ್ರಿಲ್) ಮತ್ತೊಂದು ಮಾರ್ಗಶಿರ ಪೌರ್ಣಮೆಯಂದು (ನವೆಂಬರ್-ಡಿಸೆಂಬರ್). ಜಾತ್ರೆ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಲಕ್ಷಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಜನರು ಸೇರುವರು. ಸಾರಿಗೆ ಸಂಪರ್ಕ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಉತ್ತಮಪಡಿಸಲು ಇಲ್ಲಿ 1878ಕ್ಕೂ ಹಿಂದೆಯೇ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಒಂದು ಪೌರಸಭೆ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿತ್ತು. ಈಗ ಯಲ್ಲಮ್ಮನ ಗುಡ್ಡವು ಸವದತ್ತಿ ಪುರಸಭೆಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೊಳಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಸವದತ್ತಿ ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲಮ್ಮನ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಲಕ್ಷಾಂತರ ರೂಪಾಯಿಗಳ ವಾರ್ಷಿಕ ವರಮಾನವಿರುವ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ರೇಣುಕ ಎಲ್ಲಮ್ಮ ಆಡಳಿತ ಅಧಿನಿಯಮ, 1974ರ ಪ್ರಕಾರ ನಡೆಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಮುನವಳ್ಳಿ ಅಥವಾ ಮುನೋಳಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹಳ್ಳಿಯಾಗಿದ್ದು (ಜನ: 8,698) ಇದು ಸವದತ್ತಿಯಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 11 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಸವದತ್ತಿ ಗೋಕಾಕ್ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮಲಪ್ರಭೆಯ ಎಡದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಮುನಿಪುರ ಅಥವಾ ಮುನಿವಳ್ಳಿ (ಋಷಿಸ್ಥಾನ) ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದೇವಗಿರಿಯ ಯಾದವ (ಸೇವಾಣ)ರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮಾರಕಗಳಿದ್ದು ಎಂಟು ಮಂದಿರಗಳುಳ್ಳ ಪಂಚಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಸಂಕೀರ್ಣವೇ ಪ್ರಮುಖವಾದುದಾಗಿವೆ. ಇದೊಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ದೇವಿಯ ಸಂಕೀರ್ಣ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾದವರ ದೊರೆ ಸಿಂಘನ ಕ್ರಿ.ಶ. 1222ರ ಶಾಸನ

ವೊಂದಿದೆ. ಪಂಚಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು 11 ಅಥವಾ 12ನೇಯ ಶತಮಾನದ್ದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಿಂಧಿ (ತೋರಗಲ್) ಮನೆತನದವರಂದ ಕಟ್ಟಲಾದ ಈ ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುವ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪುರಾತನ ದೇವಾಲಯಗಳಿದ್ದು, ಅವು ಯಾದವ ದೊರೆ ಕನ್ನರ ಅಥವಾ ಕೃಷ್ಣನ 1252ರ ಶಾಸನವಿರುವ ಉಡಚಿವ್ವ ಮತ್ತು ಮಾರುತಿಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಾಸನವು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ 13ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಲಾಕುಳ ಶೈವಪಂಥ ಹರಡುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದು ದಾಖಲೆಯಾಗಿದೆ. ಮುನವಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ವಿಲ ಮಂದಿರವೂ ಮುಳುಗಡೆಯಾದ ಗುರ್ಟ್ ಹೊಸೂರಿನಿಂದ ಸ್ಥಳಾಂತರಗೊಂಡ ಕೈವಲ್ಯಾಶ್ರಮವೂ ಇವೆ. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಪಡುವ ಮುನ್ನ ಮುನವಳ್ಳಿಯು ತೋರಗಲ್ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದು, ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಸ್ಥಳ ನೇಯ್ಗೆ ಮತ್ತು ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವ ಉದ್ಯಮಗಳಿಗೂ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 1959ರಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದ ಒಂದು ನಗರ ಪಂಚಾಯ್ತಿ ಇದೆ. ಸೊಗಲ ಎಂಬ ಊರು ಸವದತ್ತಿಯಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿ. ಕ್ರಿ.ಶ. 980ರ ಚಾಳುಕ್ಯ ಇಮ್ಮಡಿ ತೈಲನ ಕಾಲದ ಶಾಸನವೊಂದು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ತ್ರೇತಾಯುಗದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾವಣನ ಅನುಚರರಾದ ಮಾಲಿ ಮತ್ತು ಸುಮಾಲಿ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ರಾಕ್ಷಸರು ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮೇಶ್ವರನನ್ನು (ಶಾಸನದಂತೆ 'ಸುವರ್ಣ ಮಹಾಕ್ಷಿರೇವ') ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದರು. ಈ ಸ್ಥಳನಾಮ 'ಸುಮಾಲಿ' ಎಂದಿತ್ತು. ಮತ್ತೊಂದು ಮೂಲದಂತೆ ಸೊಗಲ ಎಂಬ ಹೆಸರು, ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ತಪವನ್ನಾಚರಿಸಿ ಪುಣ್ಯಭೂಮಿಯಾಗಿಸಿದ, ಸುಗೋಲ ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಬಂದುದೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ (ಸುಮಾರು 60 ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರ) ಹಾಗೂ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ನಯನಮನೋಹರ ಜಲಪಾತಗಳಿಂದಾಗಿ ಈ ಸ್ಥಳದ ಖ್ಯಾತಿ ಹೆಚ್ಚಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಕಣಿವೆಯ ಶೃಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇಗುಲಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮೇಶ್ವರನದೇ ಪ್ರಮುಖವಾದುದು. ನವಿಲುತೀರ್ಥ ಎಂಬುದು ಸವದತ್ತಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಸವದತ್ತಿ-ಗೋಕಾಕ್ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪ್ರವಾಸಿ ಸ್ಥಳ ಹಾಗೂ ಹಿಂದೆ ಪವಿತ್ರಸ್ಥಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಥಳ. ಬೆಟ್ಟಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆದಿರುವ ಇದು ಅತಿ ಕಿರಿದಾದ ಕೋಳ್ಯವೊಂದರ ಬಳಿ ಇದೆ. ಮಲಪ್ರಭಾ ನದಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಅಣೆಕಟ್ಟಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುವ ಮುನ್ನ, ಆ ನದಿ ಮುನವಳ್ಳಿ ಕಡೆಗೆ ಇಲ್ಲಿಂದಲೇ ಹರಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಅಣೆಕಟ್ಟಿಯ ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ನವಿಲು ತೀರ್ಥ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಕರೆಯುವರು. (ಭಾಗ I ಅಧ್ಯಾಯ 4, ನೋಡಿ). ಇದರ ಬಲಬದಿಯಲ್ಲೇ ರಾಮ ಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೆಯೇ ನವಿಲು ತೀರ್ಥ ಕಾಲೋನಿ ಆಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಕಟ್ಟಲಾದ ಗಣಪತಿಯ ಸುಂದರವಾದ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ನವಿಲುತೀರ್ಥ

ಎಲಾ ರೀತಿಯ ಪ್ರವಾಸೀ ಅನುಕೂಲತೆಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿದೆ. ಸಿರಸಂಗಿ : (ಜನ: 1,916) ಸಿರಸಂಗಿಯು ಪುರಾತತ್ವ ಮತ್ತು ಚಾರಿತ್ರಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮುಖ್ಯವೆನಿಸಿರುವ, ಸವದತ್ತಿಯಿಂದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ಸವದತ್ತಿ-ರಾಮ ದುರ್ಗ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿನ ಊರಾಗಿದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು 'ಮುಷಿತ್ರಂಗಪುರ', 'ಪಿರ ಸಿಂಗಿ', 'ಹಿರಿಸಿಂಗಿ' ಮುಂತಾಗಿ ಹೆಸರಿಸಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ನಾಲ್ಕು ಶಾಸನಗಳಿದ್ದು, ಮೊದಲನೆಯದು (ಕ್ರಿ. ಶ. 1148) ಚಾಳುಕ್ಯ ಇಮ್ಮಡಿ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯದು (ಕ್ರಿ. ಶ. 1186) ತ್ರಿಭುವನ ಮಲ್ಲ ವೀರ ನಾಲ್ಕಡಿ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಇವರುಗಳು ಹೊರಡಿಸಿದವು. ಕಾಳಮ್ಮ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಋಷ್ಯಶೃಂಗಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾಗ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ರಾಮೇಶ್ವರ, ಲಕ್ಷ್ಮಣೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಹನುಮಂತೇಶ್ವರ ದೇಗುಲಗಳಿಂದಾಗಿ ಈ ಸ್ಥಳ ಪುಣ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರವೆನಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಶಾಸನ ಸ್ಥಳೀಯ ದೊರೆ ಹೆಚ್ಚಿನಾಯಕ ನೆಂಬಾತನ ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನು ಸಹ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇವನು ಕಾಳಮ್ಮ ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಇವನ ರಾಣಿ ಮಲ್ಲಮ್ಮ ಉಮಾ ಮಹೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಅಂದು ಈ ಸ್ಥಳ ಬೆಳವಲದ ಕೊಳನೂರು-30 (ನರಗುಂದದ ಬಳಿಯಿರುವ ಕೊಣ್ಣೂರು) ಎಂಬ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸೇರಿತ್ತು. ಶಾಸನಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಸಿರಸಂಗಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ವ್ಯಾಪಾರ ಮತ್ತು ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ಅನೇಕ ವ್ಯಾಪಾರಿ ವೃತ್ತಿ ಸಂಘಗಳು ಇಲ್ಲಿದ್ದವು. ಕರ್ನಾಟಕ, ತಮಿಳುನಾಡು ಹಾಗೂ ತೆಲುಗು ದೇಶಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದುದಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಎರಡು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಪಾಂಚಾಲರ ಕುಲ ದೇವತೆಯಾದ ಕಾಳಿ ಕಾದೇವಿ ಅಥವಾ ಕಾಳಮ್ಮನ ದೇವಾಲಯ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಆಕರ್ಷಣೆ. ಈ ಕಾಳಮ್ಮನ ದೇವಾಲಯ ಸಂಕೀರ್ಣದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಹೆಚ್ಚೇಶ್ವರ, ಕಾಳಭೈರವ, ಉಮಾ ಮಹೇಶ್ವರ, ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣ, ಮುಂತಾದ ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು ನವಲಗುಂದ-ಸಿರಸಂಗಿ ಸರದೇಶಮುಖಿಯ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇದನ್ನು ವಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅವರಾದಿಯಿಂದ ಬಂದ ವಿಟ್ಟಿಗೌಡ ಎಂಬುವನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1565 ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದನು. ಅದಿರ್ಲಾಪಾಟಿ ಅರಸರ, ಸವಣೂರ ನವಾಬರ ಮತ್ತು ಪೇಶ್ವೆಗಳ ಮಾಂಡಳಿಕರಾಗಿದ್ದ ದೇಸಾಯಿ ಮನೆತನದವರು ನವಲಗುಂದವನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ಹತ್ತು ಹಳ್ಳಿಗಳ ದೇಶಗತಿ ಹಕ್ಕನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೊನೆಯವ ರಾದ ಲಿಂಗರಾಜ ದೇಸಾಯಿ (1861-1906) ಉದಾರ ದಾನಿ ಯಾಗಿದ್ದ ರಲ್ಲದೇ ತಮ್ಮ ಸಣ್ಣ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಅರ್ಥಿಕಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಬಹಳ ಶ್ರಮ ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ಇವರು ಮೃತಿ ಹೊಂದುವ ಮುನ್ನ ತಮ್ಮ ಸಂಪೂರ್ಣ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಗಳನ್ನು

ವಿದ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ, ಈಗ ಬೆಳಗಾವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಟ್ರಸ್ಟ್ ಒಂದಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದರು. ಬೆಳಗಾವಿಯ ಲಿಂಗರಾಜ ಕಾಲೇಜು ಈ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರ ಸ್ಮರಣೆ ಮತ್ತು ಗೌರವದ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿದೆ. ಹೂಲಿ (ಜನ: 3,693) ಸವದತ್ತಿಯಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಒಂಬತ್ತು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪುರಾತನ ಸ್ಥಳ. ಶಿಲಾ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು 'ಪುಲಿಗ್ರಾಮ', 'ಪುಲಿಪುರ', 'ಪೂವಳ್ಳಿ' ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳವೊಲ ದೇಶದ ಸಾವಿರ ಮಹಾಜನರುಗಳಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ 18 ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಮಕುಟ ರತ್ನದಂತಿತ್ತೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಮಂಗಳೇಶನ ಹೂಲಿ ತಾಮ್ರಪಟಗಳು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಮದನೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ಅಂಧಕೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನಗಳು ಕಾಳಾಮುಖ ಶೈವ ಪಂಥದ ಆರಾಧನಾ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುತ್ತಿವೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1042ರಿಂದ 1162ರ ಅವಧಿಯ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 30 ವೈದಿಕ ಹಾಗೂ ಜೈನ ಧರ್ಮದ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ, ಈಗ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನವು ಹಾಳಾಗಿವೆ. ಈಗ ಇರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇಗುಲಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದವೆಂದರೆ, ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಜೈನ ಬಸದಿಯಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದಾದ ಪಂಚಲಿಂಗೇಶ್ವರ, ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಪಡೆದಿರುವ ಕೆರೆ ಸಿದ್ದಪ್ಪ ಮತ್ತು ಅಗಸ್ಟೇಶ್ವರ, ಮದನೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಭೀಮೇಶ್ವರ ಇವೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಇತ್ತೀಚಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕಲ್ಮೇಶ್ವರ, ರಾಮೇಶ್ವರ, ಬನಶಂಕರ, ವಿಶೋಬಾ ಮತ್ತು ಪರ್ವತಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು. ಇಲ್ಲಿನ ಮೂರು ಕಲ್ಯಾಣಿಗಳು ಗಮನಿಸ ಬೇಕಾದವು. ವಿರಕ್ತಮಠ ಮತ್ತು ಪಂಚವಣ್ಣಿಗೆ ಮಠ ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ ಮುಖ್ಯವಾದವುಗಳು. ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುವ ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಯನ್ನು 1674ರಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. 1565ರಲ್ಲಿ, ವಿಜಯನಗರ ಪತನವಾದ ನಂತರ ಹೂಲಿ ನವಲಗುಂದದ ದೇಸಾಯಿ ವಿಟ್ಟಿಗೌಡನ ವಶಕ್ಕೆ ಬಂದು ತರುವಾಯದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮರಾಠರ ವಶವಾದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಮುರಗೋಡವು ಸವದತ್ತಿಯಿಂದ ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 24 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು ತಾಲೂಕಿನ ಮತ್ತೊಂದು ಆಸಕ್ತಿ ಕೆರಳಿಸುವ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಬಹಳ ಹಿಂದೆ ಈ ಸ್ಥಳ 'ತ್ರಿಶೃಂಗ ಪುರ' ಅಥವಾ 'ತ್ರಿಪರ್ವತ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಾಚೀನ ಕದಂಬರ ಎರಡನೇಯ ರಾಜಧಾನಿ ಯಾಗಿತ್ತು. ಕಳೆದ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸಹ ಇದು ಎಂತಹ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಹೊಂದಿತ್ತೆಂದರೆ, 1836ರಲ್ಲಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಸ್ಥಳವಾಗಿ ಬೆಳಗಾವಿಯು ಆಯ್ಕೆಯಾಗುವ ಮೊದಲು, ಕೇಂದ್ರಕಾರ್ಯ ಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಇದೂ ಒಂದಾಗಿತ್ತು. ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಇದು ತನ್ನದೇ ಹೆಸರಿನ ಬೀಗ

ಮತ್ತು ಬಳಿಗಳ ತಯಾರಿಕೆಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಇಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲಿಯ ಹಸಿರು ಗಾಜಿನ ಬಳಿಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ವಿಜಯ ನಗರದ ಪತನಾನಂತರ ಇದು ನವಲಗುಂದ ದೇಸಾಯಿ ವಿಟ್ಟಿಗೌಡನ ಅಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ನಂತರ 1680ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ಶಿವಾಜಿಯ ವಶವಾಯಿತು. ಮುರಗೋಡವು ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಗುರು ಗಳಾದ ಚಿದಂಬರ ದೀಕ್ಷಿತರ ಜನ್ಮಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿನ ಚಿದಂಬರೇಶ್ವರ ಮಠ ಮತ್ತು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಮಠ ಎರಡೂ ಜನರ ಗೌರವಾದರ ಗಳಿಗೆ ಖಾತ್ರವಾಗಿವೆ. ಮಹಂತ ಶಿವಯೋಗಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಾಂತ ಅನುಭಾವ ಯೋಗಿಯು ಇಲ್ಲಿಯೇ ನೂರು ವರ್ಷ ಬಾಳಿದವರು. ಇವರ ಹೆಸರನಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ ಪೀಠವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸವಣೂರು : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 25,053) ಇದು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 415 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಧಾರವಾಡದಿಂದ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 83 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ನೆರೆಹೊರೆಯ ಹಾವೇರಿ ಮತ್ತು ಶಿಗ್ಗಾವಿ ತಾಲೂಕುಗಳ ಪುನರ್‌ರಚನೆಗೊಂಡಾಗ 1969ರ ಮೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ, ಸವಣೂರು ತಾಲೂಕು ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಥಮ ನಾಗರಿಕ ಸಮಿತಿಯು 1893ರಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂತು. ಈಗ ಇಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆ ಇದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣದ ಹೆಸರು 'ಶ್ರಾವಣ ಮಠ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂತೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಶ್ರಾವಣಮಠದಲ್ಲಿ ನವಾಬರ ಪೂರ್ವಿಕರಲ್ಲೊಬ್ಬನಾದ ಅಬ್ದುಲ್ ರಾವೂಫ್ ಖಾನ್ ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಬಂಕಾಪುರದಿಂದ ಈಗಿನ ಪಟ್ಟಣವಿರುವ ಅಂದು ಜನಮಾರನಕ್ಕೂ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದ, ಹೊಸ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದ್ದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು 20 ಶಾಸನಗಳು ದೋರಕಿವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. 1087) ಇಲ್ಲಿ 200 ಮಹಾಜನರಿದ್ದ ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಿದ್ದು ಅವರು ಮಧುಸೂದನ ಎಂಬ ಯೋಧನನ್ನು ನಗರ ರಕ್ಷಕನೆಂದು ಆರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಸವಣೂರು ನವಾಬ ವಂಶದ ಸ್ಥಾಪಕನೆಂದು ಹೇಳುವ ಅಬ್ದುಲ್ ಕರೀಮ್ ಖಾನನು ವಿಜಾಪುರದ ಸುಲ್ತಾನರಿಂದ ಶಿವಾಜಿಯು ಯುದ್ಧ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಕ್ಕಲೆಂದು ಬಂಕಾಪುರದ ಪ್ರಥಮ ಸುಬೇದಾರನಾಗಿ ನೇಮಕಗೊಂಡಿದ್ದನು. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ, ಸವಣೂರು ಸಂಸ್ಥಾನವು ಬಂಕಾಪುರ ಮತ್ತು ಕರಚಿಗಿ ತಾಲೂಕುಗಳ 25 ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನೂಳ ಗೊಂಡಿದ್ದು 70 ಚ.ಮೈ. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿತ್ತು. ಔರಂಗಜೇಬನ ಪತನದವರೆಗೆ ಸವಣೂರು ನವಾಬರು ಮೊಘಲರ ಪರವಾಗಿ ಅಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದರು. ನಂತರ ಅವರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿಜಾಮ, ಹೈದರ್, ಟಿಪ್ಪು ಮತ್ತು ಮರಾಠರಿಗೆ ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದಿರುತ್ತಾ ಅಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದರು. ಸವಣೂರು ನವಾಬರು 1802ರಲ್ಲಿ ಮರಾಠರಿಂದ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟರು. ಬ್ರಿಟಿಷರು 1806ರಲ್ಲಿ ಸವಣೂರು ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ 25 ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿರಲಿದ್ದ ಖೈರಖಾನ್

ಎಂಬವನನ್ನು ನವಾಬನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರು. ನವಾಬ ಮನೆತನದವರ ಶಾಸನಗಳು, ಅರಮನೆ ಆವರಣ ಮತ್ತು ಇತರ ಕೆಲವು ಸ್ಮಾರಕಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಸವಣೂರಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಬೇಕಾದ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದರೆ ನವಾಬರ ಅರಮನೆ, ಒಂಬತ್ತು ಮಸೀದಿಗಳು ಮತ್ತು ವೈಷ್ಣವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಉತ್ತರಾಧಿ ಮಠದ ಶಾಖೆಯಾದ, ಸುಮಾರು 200 ವರ್ಷಗಳಷ್ಟು ಹಳೆಯದಾದ ಸತ್ಯ ಬೋಧ ಸ್ವಾಮಿ ಮಠ. ಮಸೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ನವಾಬರ ಸಮಾಧಿಗಳಿರುವ ಕಮಾಲಬಗ್ಗಿ ಮತ್ತು ಖಾದರ್ ಬಾಗ್ ಹೆಸರಿಸಬೇಕಾದವು. ಮೋತಿ ತಲಾಬ್ ಎಂಬ ದೇಡ್ಡು ಕೆರೆಯ ನೀರನ್ನು ಬೇಸಾಯಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಅರಮನೆ ಮತ್ತು ದರ್ಬಾರ್ ಹಾಲ್ ಈಗ ಸರ್ಕಾರಿ ಕಛೇರಿಗಳಾಗಿ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿವೆ. ಆಧುನಿಕ ಹಿಂದೂ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದವೆಂದರೆ ವೀರಭದ್ರ, ಬಸವಣ್ಣ, ಫಕೀರಸ್ವಾಮಿ, ಮೈಲಾರಲಿಂಗ, ಎಲ್ಲಮ್ಮ, ಮುಂತಾದವು. ಡಾ|| ವಿ. ಕೃ. ಗೋಕಾಕ್ ಸವಣೂರಿನವರು. ಸವಣೂರು ಮತ್ತು ಸುತ್ತ ಮುತ್ತಲ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಖ್ಯಾತ ಸವಣೂರು ವೀಳ್ಯದಲೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ ಬೆಳೆ ವಿಪುಲ. ಬೀಡಿ ಸುತ್ತುವುದು ಇಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಗೃಹ ಕೈಗಾರಿಕೆಯಾಗಿದೆ.

ಸಾಗರ : (ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿ; ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 35,648) ಸಾಗರವು ಶಿವಮೊಗ್ಗದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 72 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 347 ಕಿಮೀ ವಾಯುವ್ಯ ದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಸಿದ್ದಿವಿನಾಯಕನ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು, ಇದು ಗಣಪತಿಯ ಪಾಣಿಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಲಿಂಗವು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಇದನ್ನು ಗಣಾಧೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಾಳಿಂಗಮರ್ಧನ ಮತ್ತು ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಇವೆ. ಜೊತೆಗೆ ಕೆಳದಿಯ ಕಾಲದ ಶಿವದೇವಾಲಯ, ಮಾರಿಕಾಂಬಾ ದೇವಾಲಯ, ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮೃತ್ತಿಕಾವೃಂದಾವನ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಾ ನಂದರಿಂದ 1944ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ನಾರಾಯಣಾಶ್ರಮಗಳೂ ಇವೆ. ಈ ಊರು, ಗುಡಿಗಾರ ಕುಲಕರ್ತವಿಗಳಿಂದ ತಯಾರಾಗುವ ಗಂಧದ ಮತ್ತು ದಂತದ ಕೆತ್ತನೆಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗುಡಿಗಾರರ ಪರಸ್ಪರ ಸಹಾಯಕ ಸಂಘ, ಪ್ರದರ್ಶನ ಗೃಹ, ಕೈಗಾರಿಕಾ ಶಾಲೆ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮೀಣ ಕುಲಕಲಾ ತರಬೇತಿ ಕೇಂದ್ರಗಳಿವೆ. ಅಡಿಕೆ, ಭತ್ತ, ಮೆಣಸು ಮತ್ತು ಗಂಧದ ಮರದ ಕೆತ್ತನೆಗಳ ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಈ ಊರು ಮುಖ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ಸಾಗರಕ್ಕೆ 28 ಕಿಮೀ ಅಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ ಮಾಲಂದೂರು ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೆಳದಿಯ ಶಿವಪ್ಪ ನಾಯಕನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದುದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಕೊಳವಿದೆ. ಈ ಕೊಳದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಬಸವನಗುಡಿಯು ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು, ಅದರ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವು ಮಹಮ್ಮದೀಯ ಶೈಲಿಯ

ಕಮಾನಿನಂತಿದೆ. ಚಂಪಕಸರಸಿ ಮಹತ್ವ ಮಠ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪ್ರಾಚೀನ ವೀರಶೈವ ಮಠದ ಕಟ್ಟಡವಿದೆ. ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರು ಈ ಮಠಕ್ಕೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಕೊಟ್ಟರು. ಈ ಮಠದ ಪ್ರವೇಶದಲ್ಲಿ ಬಲು ನಾಜೂಕಾಗಿ ಕೆತ್ತಲಾದ ಕೆಲವು ಆನೆಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಸಾಗರಕ್ಕೆ 38 ಕಿಮೀ ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ ತಲಕಳಲೆ (ಜನ: 6,764) ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶರಾವತಿ ನದಿಯ ಉಪನದಿಯಾದ ತಲಕಳಲೆಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಅಣೆಕಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ನೀರಿನ ಆಸರೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಊರಿನ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ರಮಣೀಯವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಂದರ್ಯದ ದೃಶ್ಯಗಳಿವೆ. ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರ ಮೊದಲ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದ ಕೆಳದಿ (ಜನ: 2,125) ಸಾಗರಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಆರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ರಾಮೇಶ್ವರ, ವೀರಭದ್ರ ಮತ್ತು ಶಾರ್ವತಿ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಹೊಯ್ಸಳ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಗಳ ಮಿಶ್ರಣವಾಗಿದ್ದು, ಇದರಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಸಣ್ಣ ನವರಂಗ ಮತ್ತು ಮುಖಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಇದು ಹದಿನಾರನೇಯ ಶತಮಾನದ ಅದಿಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಕೆಳದಿಯ ಮೊದಲನೇಯ ದೊರೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯವು ಕೆಳದಿ ದೊರೆಗಳಿಂದ ಬಹುಶಃ 1529 ರಿಂದ 1542ರ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಟ್ಟಲಾದ ಶಾರ್ವತೀ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಭುಜ ಶಾರ್ವತಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಚಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೆತ್ತನೆಗಳಿವೆ. ಈ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಶಾರ್ವತನಾಥ ಜೈನ ಬಸದಿ, ವೀರಶೈವ ಮಠ ಮತ್ತು ಖಾಸಗಿ ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯವಿದೆ. ನಾಡವಡ್ಡಳ್ಳಿ ಹಳ್ಳಿಯ ಉಪಗ್ರಾಮವಾದ ವರದಹಳ್ಳಿ ಅಥವಾ ಒಡ್ಡಹಳ್ಳಿ ಅಥವಾ ವರದಾಪುರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಚಾವಣಿಯನ್ನುಳ್ಳ ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ದಿನಿಯ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಈಗ ದಿವಂಗತರಾಗಿರುವ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೊಂದಿದ್ದ ಶ್ರೀಧರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ 1961ರಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಕ್ಷೇತ್ರಪಾಲ, ಮಾರುತಿ ಮತ್ತು ರಾಮಚಂದ್ರರಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಲಾದ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ರಾಮಚಂದ್ರ ದೇವಾಲಯದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯತೀರ್ಥ ಅಥವಾ ರಾಮತೀರ್ಥವೆಂಬ ಕೊಳವಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ವೇದಗಳ ಬೋಧನೆಗಾಗಿ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಧರಸಾಂಗವೇದ ವಿದ್ಯಾಲಯ ಎಂಬ ಗುರುಕುಲವು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದೆ. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಧರ ತೀರ್ಥವಿದೆ. ಸಾಗರಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ಅಗ್ನೇಯ ದಲ್ಲಿ ವರದಾ ನದಿಯು ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವರದಾಮೂಲನೆಂಬ ಸ್ಥಳವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ತೀರ್ಥ ಎಂಬ ಕೊಳವೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಮೂಲ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಹಂಸವಾಹನವಿದ್ದು, ಇದು ಸುಂದರವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲಾದ ಕೆಳದಿಯ ಕಾಲದ ವಿಗ್ರಹ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸದಾಶಿವ

ದೇವಾಲಯವು ಕೆಳದಿ ಸದಾಶಿವನಾಯಕನಿಂದ, ಇಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಾಚೀನ ಚಾಳುಕ್ಯ ದೇವಾಲಯದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಕಟ್ಟಲಾದ ಕಟ್ಟಡ. ಇಲ್ಲಿ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಗಣಪತಿ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಕಲ್ಲಿನ ಮುಂಟಪದಲ್ಲಿರುವ ವಿಗ್ರಹವು ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ್ದು.

ಸಿಂಧಗಿ : (ವಿಜಾಪುರ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 15,811) ಸಿಂಧಗಿಯ ವಿಜಾಪುರದಿಂದ ಸುಮಾರು 60 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣವು ಬಹುಶಃ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದ ಸಿಂಧರ ಮನೆತನದವರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಪಟ್ಟಣವು. ಹಿಂದೆ ಇದನ್ನು ಸಿಂಧಪುರ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದು ನಂತರ ಸಿಂಧಗಿ ಎಂದಾಯಿತು. ಈ ಪಟ್ಟಣವು 1824ರಲ್ಲಿ ದಿವಾಕರ ದೀಕ್ಷಿತ ಎಂಬವನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟೀಷರ ವಿರುದ್ಧ ನಡೆದ ದಂಗೆಯ ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಪುರಾತನವಾದುದು. ಮುಖ್ಯಗುಡಿಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೌರಮ್ಮನ ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿ ಇದ್ದು, ಇದು ಭ್ರಮರಾಂಬಿಕಾ ಎಂಬುದರ ಅಪಭ್ರಂಶವಾಗಿದೆ. ನರಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಬನಶಂಕರಿಯ ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಗಳು ಸಹ ಇವೇ ಆವರಣದಲ್ಲಿವೆ. ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲಾದ ಭಗ್ನಗೊಂಡ ಅನೇಕ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಸಿಂಧಗಿಯಲ್ಲಿ ಹಳೆಯದಾದ ನೀಲಗಂಗಮ್ಮ ಮತ್ತು ಶರಣ ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಇಲ್ಲಿ ನಾಥಸಂಘದವರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಭೀಮಶಂಕರ ಮಠವೂ ಇದೆ. ಇದನ್ನು ಜಕ್ಕಪ್ಪಯ್ಯನವರ ಮಠ ಎಂತಲೂ ಕರೆಯುವರು. ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಧಾನ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಂತರಾದ ಭೀಮಶಂಕರರ ಸಮಾಧಿಯಿದೆ. ಸಂತರ ನೆನೆಪಿನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀ ವರ್ಷವೂ ಒಂದು ಉತ್ಸವ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಷಾಪ್ರತೀ ನಡೆಯುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಪಾದಪೂಜೆಯ ವಿಧಿಯನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸಲೆಂದು ಸಹಸ್ರಾರು ಜನ ನೆರೆಯುವರು. ಈ ವಿಧಿಯ ವಿಶೇಷವೆಂದರೆ ಪಾದ ತೊಳೆಯಲು ಎಷ್ಟೇ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಬಳಸಿದರೂ ಅದಷ್ಟೂ ಒಂದು ಪವಿತ್ರ ಮಣ್ಣಿನ ಕಲಶದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು; ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಈ ಕಲಶ ಎಂದೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಪಟ್ಟಣದ ಪೂರ್ವ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಕ್ಕಪ್ಪಯ್ಯ ಮತ್ತು ಆತನ ಪತ್ನಿಯ ಸಮಾಧಿಗಳಿವೆ. ಸಿಂದಗಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಸೀದಿ ಮತ್ತು ಘಾಜಿ ಹುಸೇನರ ದರ್ಗಾ ಸಹ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಸಭೆ ಇದೆ. ಹಿಪ್ಪರಗಿ (ಜನ: 6,466) ಸಿಂಧಗಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 21 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹೆಸರಿಸಬೇಕಾದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹಳ್ಳಿ. ಸಿಪ್ಪಲಿ ಇದರ ಹಿಂದಿನ ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಕಲ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಅತಿ ಪುರಾತನವಾದುದು, ಮತ್ತು ಜನಪದಗ್ನಿ ಋಷಿಯಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾದುದೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಏಕಶಿಲೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬೃಹತ್ಕೃತ್ವದ ನಂದಿಯು ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು

ವೀರಗಲ್ಲುಗಳನ್ನೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿಂದ ½ ಕಿಮೀ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮಾರ್ತಾಂಡ ಅಥವಾ ಮಲ್ಲಯ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪುರಾತನ ದೇಗುಲವೊಂದಿದ್ದು, ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಆಕಾರವಿಲ್ಲದ ಒಂದು ಶಿಲೆ ಇಲ್ಲಿ ಪೂಜಾವಸ್ತುವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತೀ ವರ್ಷ ಅಕ್ಟೋಬರ್ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಜಾತ್ರೆ ಜರುಗುವುದು. ಈ ಜಾತ್ರೆಗೆ ಸುಮಾರು 25,000 ಜನರು ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮರಗೋಡಿನ ಸಂತರಾಗಿವ್ವ ಚಿದಂಬರ ದೀಕ್ಷಿತರ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಗಳ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಧಿಗಳು ಜರುಗುತ್ತವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಾಂಗಣದ ಹೊರಗಡೆ, ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ನೂರು ಅಡಿಗಳಷ್ಟೆತ್ತರ ಇರುವ ಒಂದು ಕಲ್ಲಿನ ದೀಪ ಸ್ತಂಭವಿದೆ. ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಗುಡಿಯನ್ನು ಬಸವೇಶ್ವರರ ಸಮಕಾಲೀನನಾದ ಮಡಿವಾಳ ಮಾಚಿ ದೇವನ ಗದ್ದುಗೆ ಎಂದು ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣ ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಸುಮಾರು 45 ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರವಿರುವ ಕಲ್ಲಿನ ಸ್ತಂಭವನ್ನು ನೂಕಿದಾಗ ಸ್ವಲ್ಪ ತೂಗಾಡುವುದು. ಇದರ ಮೇಲೆ ಈ ಶರಣನ ಎದೆ ಮಟ್ಟದ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಕೆಲವೇ ಗಜಗಳಷ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಯಾಣಿಯನ್ನು, ಮಡಿವಾಳ ಮಾಚಿದೇವನ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಓರ್ವ ನರ್ತಕಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದಳೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ. ಅವನ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನವೆನ್ನಲಾದ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಠವಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ಮಡಿವಾಳಯ್ಯನ ಮಠ ಎಂದು ಕರೆಯುವರು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖ್ಯ ಗುಡಿಯೆಂದರೆ ರಾಹುತರಾಯನದು. ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂದು-ಮುಸ್ಲಿಮರಿಬ್ಬರೂ ಪೂಜಿಸುವ ಐದು ಅಡಿಗಳಷ್ಟೆತ್ತರದ ಗಡ್ಡ ಧಾರಿ ಕುದುರೆ ಸವಾರನ ಗಾರೆಯ ಪ್ರತಿಮೆ ಇದೆ.

ಸಿಂಧನೂರು : (ರಾಯಚೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 25,875) ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 423 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸಿಂಧನೂರು ಅರಳಿ ವ್ಯಾಪಾರದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆಯಲ್ಲದೆ, ರಾಯಚೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯ ಆಚ್ಚುಕಟ್ಟು ಪ್ರದೇಶದ ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನವೆನಿಸಿದೆ. ಪಟ್ಟಣದ ಹೊರ ವಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಸೀದಿಯನ್ನು ಔರಂಗಜೇಬನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಸೋಮಲಾಪುರ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅಂಬಾದೇವಿ ಮಂದಿರವಿದೆ. ಮುಕ್ಕುಂದ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಟ್ಟಿರುವ ಮುರಾರಿ ದೇವಾಲಯವಿದೆ; ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೆಯೇ ಬೆಟ್ಟವೊಂದರ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಪುರಾತನ ಕೋಟೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ತುಸುವೇ ದೂರದಲ್ಲಿ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ದ್ವೀಪವೊಂದರಲ್ಲಿ ಗಡ್ಡಿ ಖಾದರ್ ವಲಿಯ ದರ್ಗಾ ಇದ್ದು, ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಉರುಸ್ ಜರುಗುವುದು. ತಡಿಕುಂಡ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನವಶಿಲಾಯುಗದ ನಿವೇಶನಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಬೆಟ್ಟವೊಂದರ ಮೇಲೆ ಹಳೇ ಕೋಟೆಯೊಂದಿದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಪುರ : (ಉ. ಕ. ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 11,289) ಸಿದ್ಧಾಪುರವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ 386 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಬಿಳಿಗಿ ಒಡೆಯರು ಕಟ್ಟಿದ ಸಿದ್ಧಿವಿನಾಯಕ ದೇವಸ್ಥಾನ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಪುರ ಕರಣರಾಕರಣ ಚಳವಳಿಯಿಂದಾಗಿ (1930-34) ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆಯಿತು. ಸಿದ್ಧಾಪುರದಿಂದ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಮೈಲುಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಥಳವಾದ ಕೊಂಡಲಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕೋಳಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆದಿರುವ ಕೋಟೆಯೊಂದರ ಅವಶೇಷಗಳು ಮತ್ತು ಕಾಳಮ್ಮ ಗುಡಿ ಇವೆ. ಸಿದ್ಧಾಪುರದಿಂದ ಒಂಬತ್ತು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಭುವನಗಿರಿ ಎಂಬ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕೇಂದ್ರವೊಂದಿದ್ದು ಈ ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯವೊಂದಿದೆ. ಶರಾವತಿ ನದಿ ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಮೂಲಕ ಸಾಗಿ ಸಮುದ್ರ ಸೇರುವ ಮುನ್ನ ಹೊನ್ನಾವರವನ್ನು ತಲುಪುತ್ತದೆ. ಶರಾವತಿ ಮತ್ತು ಅಘನಾಶಿನಿಗಳು ಇಕ್ಕಲಿಗಳಲ್ಲೂ ತುಂಬಿರುವ ವನ ಸಿರಿಯ ನಡುವೆ ಹರಿಯುತ್ತವೆ. ಜೋಗ, ಉಂಚಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಜಲಧಾರೆಗಳಾಗಿ ಧುಮುಕುತ್ತಾ ಹರಿಯುತ್ತವೆ. ಅಸಕ್ತಿದಾಯಕವೆನಿಸಿರುವ ಉಂಚಳ್ಳಿ ಜಲಪಾತ ಸಿದ್ಧಾಪುರದಿಂದ ಸುಮಾರು 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ಸ್ಥಳ. ಸುಮಾರು 400 ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರದಿಂದ ಧುಮುಕುವ ಈ ಜಲಪಾತವನ್ನು, 1845ರ ಸರಿಸುಮಾರಿಗೆ ಪತ್ತೆಹಚ್ಚಿದ ಕೆನರಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಲೆಕ್ಟರ್ ಆಗಿದ್ದ ಟಿ. ಡಿ. ಲೂಶಿಂಗ್‌ಟನ್ ಎಂಬಾತನ ನೆನಪಿಗಾಗಿ 'ಲೂಶಿಂಗ್‌ಟನ್ ಫಾಲ್ಸ್' ಎಂದು ಕರೆಯುವರು. ಸಿದ್ಧಾಪುರದಿಂದ 15 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬಿಳಿಗಿ ಸಹ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಳ. ಹಿಂದೆ ಇದನ್ನು ಶೈಲಪುರ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ. ಶ. 1593ರಲ್ಲಿ ಬಿಳಿಗಿ ವಂಶದ ನರಸಿಂಹ ಎಂಬ ದೊರೆಯು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಇಲ್ಲಿನ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿ ನೋಡಬಹುದಾದ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಸ್ಮಾರಕ. 1650ರಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ನೇಮಿನಾಥ, ವರ್ಧಮಾನ ಮಹಾವೀರ ಮೊದಲಾದ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ಬಸದಿಯ ನವರಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಕಪ್ಪು ಶಿಲೆಯ ಸ್ತಂಭಗಳು ತಿರುಗುಣಿ ಯಂತ್ರದಿಂದ ಕಡೆಯಲಾದವು; ಚೌಕಾಕಾರದ ಕಂಭಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ಇವೆ. 1588 ಮತ್ತು 1628ರ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲಿದ್ದು ಬಸದಿಗೆ ಕೊಡಲಾದ ಅನೇಕ ದತ್ತಿಯ ವಿವರಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತವೆ. ಬಿಳಿಗಿಯಲ್ಲಿರುವ ಇನ್ನಿತರ ಎರಡು ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದರೆ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಮಹಾದೇವ ಮತ್ತು ಹನುಮಂತ. ಈ ಎರಡೂ ಮಂದಿರಗಳಲ್ಲಿ 1571ರ ಒಂದೊಂದು ಶಿಲಾ ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಕವಿ ಭಟ್ಟಾಕಂಕನು ಬಿಳಿಗಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಹಲಕಾಲ ನೆಲೆಸಿದ್ದನು.

ಸಿರುಗುಪ್ಪ : (ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ:

23,350) ಸಿರುಗುಪ್ಪವು ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯ ಕಿರಿದಾದ ಕನಲೊಂದರ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬಳ್ಳಾರಿ-ರಾಯಚೂರು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 362 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬಳ್ಳಾರಿಯಿಂದ 56 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. 'ಸಿರುಗುಪ್ಪ' ಎಂದರೆ ಐಶ್ವರ್ಯದ ರಾಶಿ ಎಂಬರ್ಥವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಯ ಕೊತ್ತಲದಲ್ಲಿ ಪುರಾತನ ಶಂಭುಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ವ್ಯಾಪಾರಿಯೋರ್ವರು 1887ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಕೋಟೆಯ ಬಸವಣ್ಣ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಗೋಪುರ ಎದ್ದು ಕಾಣುವಂಥಹದು. ಸಿರುಗುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆ ಯೊಂದಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದರೆ: ಸಿರುಗುಪ್ಪದಿಂದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಅರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕೆಂಚನಗುಡ್ಡ ಎಂಬ ಸ್ಥಳ ವೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ ಕೋಟೆ ಮತ್ತು ಕೆಳಗಿನ ಕೋಟೆ ಎಂಬ ಕೋಟೆಗಳಿವೆ. ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನಾಳುತ್ತಿದ್ದ ಕೆಂಚನಗೌಡ ನಿಂದಾಗಿ ಮೇಲಿನ ಕೋಟೆಗೆ ಕೆಂಚನಗುಡ್ಡ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಇದರ ಬುಡದಲ್ಲಿಯೇ ಗಂಗಾಧರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸಿದ್ಧಮಲ್ಲಯ್ಯನ ಗವಿ ಇರುವುದು. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಕನ್ನಡ ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಸುಸ್ಥಪ್ಪಿ ರಾದ ಮಂತ್ರಾಲಯದ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಓರ್ವ ಶಿಷ್ಯರ ಸಮಾಧಿ ಇದೆ. ಸಿರುಗುಪ್ಪದಿಂದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 25 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಉದೇಗೋಳ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಅಶೋಕನ ಎರಡು ಲಘುಶಿಲಾ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ತೆಕ್ಕಲಕೋಟೆ (ಜನ: 14,754-1981) ಬಳ್ಳಾರಿ-ಸಿರುಗುಪ್ಪ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬಳ್ಳಾರಿಯಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 43 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1021ನೇ ಇಸವಿಯ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಈ ಊರನ್ನು ಪಾಪೆಕಲ್ಲು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಬಳ್ಳಾರಿಯ ಪಾಲೇಗಾರ ಹನುಮಪ್ಪ ನಾಯಕನು ಅಮರೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸುತ್ತಲೂ ಒಂದು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ಕೋಟೆಯು ಯಾವುದೇ ಅವಶೇಷವೂ ಈಗ ಉಳಿದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿನ ಅಮರೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವೊಂದರಂತೆ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸನಾದ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಉತ್ತರೋತ್ತರಾಧಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಶಿನಿಗಿ ಮೀಸಲಾದ ದೇವಾಲಯವನ್ನು 1511ರಲ್ಲಿ ಜಕ್ಕರಾಯನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹೂತು ಹೋಗಿದ್ದ ಇದನ್ನು ಅಗೆದು ಹೊರತೆಗೆದು ಕೆಳಗಿಳಿಯಲು ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಾಡುಸಿದ್ದಪ್ಪ ಗುಡಿ ಮತ್ತು ಅವನದೇ ಸಮಾಧಿಯಿಂದಾದ ಮಂಟಪ (ಸಮಾಧಿ) ಊರಿನಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನವೆ. ಊರಿನಿಂದ ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ, ಸುಮಾರು ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹರಿಮಲ್ಲಪ್ಪ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಜಾತ್ರೆಯೊಂದು ಜರುಗುವುದು. ಈ ಊರು ಒಂದು ಚರಿತ್ರಪೂರ್ಣ ವಸತಿಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ಸಹ ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ.

ಸಿರಸಿ : (ಉ. ಕ. ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 38,907)

ಸಿರಸಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 428 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಊರನ್ನು ಹಿಂದೆ ಸಿರಸೆ ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಇದು ಸಮುದ್ರ ಮಟ್ಟದಿಂದ ಸುಮಾರು 2,500 ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣವು ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಸಮತಲವಲ್ಲದ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹರಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಮಾರಕಗಳೆಂದರೆ ಕೋಟೆಯೊಂದರ ಅವಶೇಷಗಳು, ಸೋಂದಿಯ ರಾಮಚಂದ್ರನಾಯಕನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬಜಾರ್ ಮತ್ತು ಚನ್ನಪಟ್ಟಣ ಬಜಾರ್. ಕ್ರಿ.ಶ. 1689ರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾದ ಮಾರಿಕಾಂಬಾ ದೇವಿಯ ವಿಶಾಲವಾದ ದೇವಾಲಯ ಇಲ್ಲಿದ್ದು, ಅದರ ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಆಕರ್ಷಕ ಕಾವಿ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಮಾರಕಗಳೆಂದರೆ ಗಣಪತಿ ಗುಡಿ ಮತ್ತು ಸಂತ ಮೇರಿಯ ಚರ್ಚ್. ಸಿರಸಿಯು ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಅಡಿಕೆ, ಮೆಣಸು ಮತ್ತು ಏಲಕ್ಕಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಮಾಘ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಮಾರಿಕಾಂಬಾ ಜಾತ್ರೆ ನಡೆಯುವುದು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟ ನಡೆದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಿರಸಿ ವಿಶೇಷ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಕಂಡ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿಯ ನಾಗರಿಕ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಪುರಸಭೆಯು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ.

ಸಿರಾ : (ತುಮಕೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 27,665)
 ಸಿರಾ ಬೆಂಗಳೂರು-ಪುಣೆ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 120 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ತುಮಕೂರಿನಿಂದ 52 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ರತ್ನಗಿರಿಯ ದೊರೆ ರಂಗಪ್ಪನಾಯಕ ಸಿರಾ ಪಟ್ಟಣ ಮತ್ತು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಇದನ್ನು ಸೀರೈ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಿರಾ 1686ರಲ್ಲಿ ಮೊಘಲರ ವಶವಾದಾಗ ಒಂದು ಘೌಜುದಾರಿ ಕೇಂದ್ರವಾಯಿತು. ದಿಲಾವರ್ ಖಾನ್ ಎಂಬ ಮೊಘಲರ ಅಧಿಕಾರಿಯೋರ್ವನು ಇಲ್ಲಿ ಖಾನ್ ಬಾಗ್ ಎಂಬ ಸುಂದರವಾದ ಉದ್ಯಾನವನವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದನು. ಇದನ್ನು ಹೈದರನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದನು; ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಲಾಲ್ ಬಾಗ್ ಉದ್ಯಾನವನವನ್ನು ಬೆಳೆಸಲು ಅವನಿಗೆ ಇದೇ ಸ್ಫೂರ್ತಿ ನೀಡಿದಬೇಕು. ಲತಾಪುರ ಎಂಬ ಪುರಾತನ ಹೆಸರಿನ ಬಿಡದಿಯೊಂದು ಕೋಟೆಯಿಂದ ವಾಯುವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತುಸುನೇ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಇಬ್ರಾಹಿಂ ರೋಜ ಅನೇಕ ಸಮಾಧಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದ್ದು, ಅದರ ನಾಲ್ಕು ಮಿನಾರ್ ಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿದರೆ, ಇದನ್ನು ಒಂದು ಹಿಂದೂ ಕಟ್ಟಡ ಎಂದೇ ಹೇಳುವಂತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಜುಮ್ಮಾ ಮಸೀದಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. 1696) ಮತ್ತು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನೇಶ್ವರ (ಕ್ರಿ.ಶ. 1651) ಸಮಾಧಿ ಹೆಸರಿಸಬೇಕಾದವು. ಮುಘಲ್ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಇವೆರಡೂ ಸುಂದರವಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳು. ಸಿರಾದ ಕಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಯು ಸುತ್ತಲೂ ಕಂದಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಉತ್ತಮ ರಚನೆಯನ್ನಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಮಂದಿರದ ಮೂಲ

ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಹೊಸತಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ನಾರಾಯಣ ಮಂದಿರ ದಲ್ಲಿಟ್ಟು, ಅದರ ಮೊದಲಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಡೆಯಿಂದ ತಂದಿರುವ ಹನುಮಂತನ ಸುಂದರ ವಿಗ್ರಹವೊಂದನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಹುತ್ತವೇ ಪೂಜಾವಸ್ತುವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ನಾಗರಿಕ ಅಡಳಿತವನ್ನು ಪುರಸಭೆ ನಡೆಸುತ್ತದೆ. ಸೀಬಿ (ಜನ: 1,107) ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರ ಗ್ರಾಮವಾಗಿದ್ದು ಬೆಂಗಳೂರು-ಪುಣೆ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿ, ತುಮಕೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 24 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಸಿರಾಡಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 28 ಕಿಮೀ ದೂರ ದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂವೆ ಇದನ್ನು ಸೀಬೂರ್ ಎಂದೂ ಹರಿಹರರಾಯಪುರ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಟ್ಟಿರುವ ನರಸಿಂಹ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಸಾಲಿ ಗ್ರಾಮ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಆರಾಧಿಸುವರು. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಒಳಮಾಳಿಗೆ ಮತ್ತು ತೋಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ದಶಾವತಾರ, ಶಿವಲೀಲೆ, ರಾಮಾಯಣ ಮತ್ತು ಮಹಾಭಾರತಗಳಿಂದಾಯ್ದು ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು 18ನೇ ಶತಮಾನದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೈದರನ ಬಳಿ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ನಲ್ಲಪ್ಪ ಎಂಬಾತನು ಬರೆಸಿದನು. ಇವು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣ ಚಿತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಮಕಾಲೀನವಾದವು.

ಸಿರಿಗೆರೆ : (ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿ; ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ತಾ; ಜನ: 2,765) ಸಿರಿಗೆರೆ ಚಿತ್ರದುರ್ಗದಿಂದ ಸುಮಾರು 24 ಕಿಮೀ ದೂರ ದಲ್ಲಿದ್ದು ಭರಮಸಾಗರ ಹೋಬಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿ. ಇಲ್ಲಿ, ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯದ್ದೆನ್ನಲಾದ, ತರಳಬಾಳು ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೀರಶೈವ ಮಠವಿದೆ. ಉದಾರತೆಗೆ ಹೆಸರಾಗಿರುವ ಈ ಮಠ ಸಮಾಜ ಸೇವಾ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಹೆಸರಾದುದು. ಈ ಮಠದ ಅನುಯಾಯಿಗಳು ರಾಜ್ಯಾದ್ಯಂತ ಕಾಣ ಸಿಗುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮಠವು ರಾಜ್ಯದ ಅನೇಕ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಉಚಿತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ನಿಲಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ. ಸಿರಿಗೆರೆಯಲ್ಲಿ ತರಳಬಾಳು ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಯು ಅನೇಕ ಕಾಲೇಜುಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ. ಕೃಷಿ ಇಲಾಖೆಯ ಮುಖಾಂತರ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸುಧಾರಿತ ಕೃಷಿ ಪದ್ಧತಿ ಅಚರಣೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಗೋಬರ್ ಅನಿಲ ಘಟಕಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೈನುಗಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಕುರಿ ಸಾಕಣೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರ ತಳಿಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಹ ನಡೆಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಸುಳ್ಯ : (ದ. ಕೆ. ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 13,389) ಸುಳ್ಯವು ಮಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಅಗ್ಗೆಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 86 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದ್ದು ಪುರಸಭೆಯೊಂದನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕು ಹಿಂದೆ ಕೊಡಗಿನ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದು, 1834ರಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರು ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಲೀನಗೊಳಿಸಿದರು. ಸುಳ್ಯ

ತಾಲೂಕನ್ನು 1956ರಲ್ಲಿ ಪುತ್ರೂರು ತಾಲೂಕಿನಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ರಚಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಸ್ಥಳ ರಬ್ಬರ್ ತೋಟಗಳಿಂದಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿದ್ದು, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಲಂಕಾದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿದ ನೂರಾರು ನಿರಾಶ್ರಿತರು ದುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಿಗೆ ಇದರ ಸಮೀಪ ದಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲೆ ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದರೆ: ಬೆಳ್ಳಾರೆ (ಜನ: 3,189) ಕುಕ್ಕೆ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಸುಳ್ಯದಿಂದ ಸುಮಾರು 10 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಬಲ್ಲಾಳರ ಮನೆತನದ ಅರಮನೆ ಮತ್ತು ಒಂದು ಬಸದಿ ಇಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೆಳದಿಯ ವೆಂಕಟಪ್ಪನಾಯಕನು ಕೋಟೆಯೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ (ಜನ: 1,868) ಸುಳ್ಯದಿಂದ ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ 44 ಕಿಮೀ ದೂರ ದಲ್ಲಿದೆ. ಇದನ್ನು ಕುಕ್ಕೆ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಎಂತಲೂ ಪುಷ್ಪಗಿರಿ ಎಂತಲೂ ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ ಇದೆ. ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಹಾಸನ-ಮಂಗಳೂರು ರೈಲ್ವೇ ನಿಲ್ದಾಣ ಸಹ ಇದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಏಳು ಪ್ರಮುಖ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ಆದಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಭೇಟಿ ನೀಡಿದ್ದರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಂಗರಸರ ಅಧೀನ ದಲ್ಲಿದ್ದ ಇದನ್ನು ಕುಕ್ಕೆಪಟ್ಟಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಲಾಗುವ ಕುಮಾರ (ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ) ನಾಗನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ, ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಮತ್ತು ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರ ದೇವರ ಸಣ್ಣ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಕುಮಾರ ಧಾರಾ ನದಿಯ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಆದಿ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಸ್ವಾಮಿಯ (ಮೂಲ ದೇವರ) ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಸಹೋದರ ಮತ್ತು ಶಿಷ್ಯ ವಿಷ್ಣುತಿರ್ಥಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ನರಸಿಂಹ ಗುಡಿ ಮಧ್ಯಮಠದವರ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿದೆ.

ಸೂಪಾ : (ಉ. ಕೆ. ಜಿ; ಹಿಂದಿನ ತಾ. ಕೇ;) ಸೂಪಾ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ 494 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ ಇತ್ತು. ಇತ್ತೀಚಿನವರೆಗೂ ಸೂಪಾ ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಕಾಳಿ ಯೋಜನೆಯಿಂದಾಗಿ ಸೂಪಾ ಮುಳುಗಡೆಯಾದಾಗ ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಜೋಯಿಡಾಕ್ಕೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಲಾಯಿತು. ಸೂಪಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ರಾವಣನ ಸಹೋದರಿ ಶೂರ್ಪನಖಿಯಿಂದ ಬಂತೆಂದೂ, ಇದರಿಂದಾಗಿ ಯೇ ಇದನ್ನು 'ಶೂರ್ಪ' ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ. ಇದು ನಿತ್ಯ ಹರಿದ್ವರ್ಣದ ಕಾಡಿನ ನಡುವೆ ಕಾಳಿ ಮತ್ತು ಪಾಂಡರಿ ನದಿಗಳ ಸಂಗಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಮನಸೆಳೆಯುವ ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ತುಂಬಿತ್ತು. ಇದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬೌದ್ಧ ಗುಹೆಗಳು ಮತ್ತು ಒಂದು ರಾಮ ಲಿಂಗ ದೇವಸ್ಥಾನ ಇದ್ದವು. ಇಲ್ಲಿಯ ಇತರ ಗಮನಾರ್ಹ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದರೆ ಕಾಳಿ ನದಿಗೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಭಾರಿ

ಅಣಕಟ್ಟೆ ಮತ್ತು ಕಾಳಿ ನದೀ ಜಲವಿದ್ಯುದಾಗಾರ. ಹಿಂದಿದ್ದ ಸೂಪಾ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಈಗ ಗಣೇಶಗುಡಿ (ಜನ: 4,922-1981) ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪಟ್ಟಣವೊಂದು ತಲೆಯೆತ್ತಿದೆ.

ಸೇಡಂ : (ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 15,823) ಸೇಡಂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 681 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ವಾಡಿ ರೈಲು ಕೂಡುನಿಲ್ಲಾಣದಿಂದ ಬ್ರಾಡ್‌ಗೆಜ್ ನಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 40 ಕಿಮೀ ದೂರವಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಥಳವಾದ ಇದನ್ನು 'ಸೇಡಿಂಬಪುರ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ 300 ಮಹಾಜನರಿದ್ದ ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಿತ್ತು. ನಿಜಾಮರ ಅಳ್ಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ 45 ಜಹಗೀರು ಗ್ರಾಮಗಳಿದ್ದವು. ಅದರ ಎಲ್ಲಾ ಜಹಗೀರುಗಳನ್ನೂ ಈಗ ರದ್ದುಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸೇಡಂ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಹಳೆಯ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳೂ, ಮಸೀದಿಗಳೂ ಇವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಹಾಗೂ ಆಸಕ್ತಿಯುತವಾದವುಗಳೆಂದರೆ ಸುಂದರವಾದ ಜುಮ್ಮಾ ಮಸೀದಿ, ಅಂದವಾದ ಕೆತ್ತನೆಯುಳ್ಳ ಸ್ತಂಭಗಳಿರುವ ಪಂಚಲಿಂಗ ದೇವಸ್ಥಾನ, ಎತ್ತರವಾದ ಗರುಡಗಂಬ ಇರುವ ಮಾಣಿಕೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಹಾಗೂ ಜೈನ ಮಂದಿರ. ಸೇಡಂ ತಾಲೂಕಿನ ಯನಗುಂದಿ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿ ಮಾಣಿಕವ್ವ ಅಥವಾ ಮಾಣಿಕೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದಿಂದಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ವಕೋಲಾಲಿದರ್ಗಾ ಇದೆ. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ನಗರದಿಂದ ಸುಮಾರು 35 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕಾಗ್ನಾ ನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ನಗರ ಮಳಖೇದಪು ಸೇಡಂ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ. ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ 'ಮಾನ್ಯಾಖೇಟಿ' ರಾಜಧಾನಿ ಇದೇ. ಕ್ರಿ. ಶ. 753ರಿಂದ ಮೊದಲೊಂದು ಎರಡು ಶತಮಾನಗಳಿಗೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಉಚ್ಛ್ರಾಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಈ ನಗರವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸಿದವನು ಒಂದನೇಯ ಅಮೋಘವರ್ಷ (ಕ್ರಿ. ಶ. 814). ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಅವನತಿಯ ನಂತರ ಈ ನಗರ ತನ್ನ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿತು. ಇಲ್ಲಿ, ಬಹುಶಃ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ನಂತರದ, ಕೋಟಿ ಕೊತ್ತಳಗಳ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಕೃತಿಗಳ ಟೀಕಾಕಾರರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಜಯತೀರ್ಥಯತಿ (ಟೀಕಾಚಾರ್ಯ)ಗಳ ಸಮಾಧಿ ಇರುವ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಮಾಧ್ವ ಪಂಥದವರಿಗೆ ಇದು ಒಂದು ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳವೆನಿಸಿದೆ. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿ ಇದು ಅನೇಕಾನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ನೀಡಿತು. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಇಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಅವನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅಪಭ್ರಂಶ ಕವಿ ಪುಷ್ಪದಂತ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಬಾಳಿದವನು. ಇವನ ಮುಖ್ಯ ಕೃತಿಗಳೆಂದರೆ ಮಹಾಪುರಾ, ಜಸಹರ ಚರಿತು ಮತ್ತು ಋಯಕುಮಾರ ಚರಿತು.

ಸೊರಬ : (ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 6,686) ಸೊರಬ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 360 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಶಿವಮೊಗ್ಗದಿಂದ 88 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ದಂಡಾವತಿ ನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಸುರಭಿ ಸೇರಿದಂತೆ ನಾಲ್ಕು ದೇವಲೋಕದ ಹಸುಗಳು ಇಲ್ಲಿಯ ರಂಗನಾಥ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಲು ಸುರಿಸಿದವೆಂಬ ಐತಿಹ್ಯವನ್ನಾಧರಿಸಿ, ಹಿಂದೆ ಇದನ್ನು ಸುರಭೀಪುರ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀ ನರಹರಿ ಸದ್ಗುರು ಪೀಠವನ್ನು 1890ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಸೊರಬ ಗುಡಿಗಾರ (ಶ್ರೀಗಂಧದ ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸಗಾರರ) ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಇವರು ನಾಜೂಕಾದ ಮತ್ತು ವಿವರಪೂರ್ಣ ಪರಂಪರೆಯ ಕುಶಲ ಕೆಲಸಗಾರಿಕೆಗೆ ಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಇರುವ ಕೋಡಕಣಿ ಹಳ್ಳಿಯ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದ ನವರಂಗದ ಕೆಂಪು ವರ್ಣದ ಕಂಬಗಳು ಬಹಳ ಸೊಗಸಾಗಿವೆ. ಸೊರಬದ ನಾಗರಿಕ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಪುರ ಸಭೆ ನಡೆಸುತ್ತದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದರೆ : ಉದ್ರಿ (ಜನ: 2,630)ಯು ಸೊರಬ ಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 15 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಉದ್ದೂರು, ಉದ್ದರೆ ಮತ್ತು ಉದ್ದರಪುರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಕೋಟಿ ಗೋಡೆಯ ಅವಶೇಷಗಳು ಮತ್ತು ಅನೇಕ ವಿಲೇವಾರಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪುರಾತನ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವೊಂದಿದೆ. ಚಾಳುಕ್ಯ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಇದು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಶುಕನಾಸಿ ಮತ್ತು ನವರಂಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಬಾಗಿಲವಾಡವು ಅಂದವಾದ ಕೆತ್ತನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಇದೇ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜೈನ ಬಸದಿಯಿದ್ದು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಒಳಕೋಣೆ ಮತ್ತು ನವರಂಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಒಂಬತ್ತು ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಿಂದಾದ ಇದರ ಶಿಖರ ಪಿರಮಿಡ್ಡಿನ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಈಗ ಗಣೇಶನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಪದ್ಮಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಅಸೀನವಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿನಾರಾಯಣಮೂರ್ತಿ ಇರುವ ಲಕ್ಷ್ಮಿನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕೆಲಸಗಾರಿಕೆಯಿಂದಾಗಿ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಂದವಾದ ಒಂದು ವಿಲೇವಾರಿದೇವರ ಗುಡಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಾವಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಊರಿನ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿಲೇವಾರಿಗಳು ಉತ್ತಮ ಮಾದರಿಗಳಾಗಿವೆ. ಕುಂಬಟೂರು (ಜನ: 1,140) ಸೊರಬ ಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 29 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಅತಿ ಪುರಾತನ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು ಹಿಂದೆ ಕುಪ್ಪಟೂರು ಮತ್ತು ಕುಂತಲ ನಗರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ. ಶ. 1017ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಈ ಊರಿನ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿ ಒಂದು ಉದ್ದವಾದ ಮಂಟಪ ಹಾಗೂ ಗರ್ಭಗೃಹವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವು (ಕ್ರಿ. ಶ. ಸು. 900) ಮೂಲತಃ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದ್ದು ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ

ಬಸದಿಯ ಉತ್ತರಕ್ಕೆಿದೆ. ಇದು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಒಳಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾ ಪಥ ಮತ್ತು ರಂಗಮಂಟಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ನವರಂಗವು ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ವಿಗ್ರಹ ಪಟ್ಟಿಕೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಮಹಿಷಾಸುರ ಮರ್ದಿನಿಯ ಸುಂದರ ಶಿಲ್ಪದಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಕೋಟೀಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈ ಹಳೆಯಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಚಿಂತಾಮಣಿ ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ನರಸಿಂಹರಿಗೆ ಕೇವಲ ಎರಡು ಕೈಗಳಿವೆ. ದ್ಯಾವಮ್ಮನ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ, ಪ್ರಭಾವಳಿ ಸಹಿತ 2.44 ಮೀ ಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರವಿರುವ, ಹದಿನಾರು ಕೈಗಳಿರುವ ಉಗ್ರರೂಪಿ ದ್ಯಾವಮ್ಮ ದೇವತೆಯ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಹಕ್ಕಲು ಎಂದು ಹೆಸರಾಗಿರುವ ಕೋಟೆಪುರ (ಜನ: 511)ವು ಕುಬ್ಜಿೂರಿನಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಖೈಟಿಭೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವು ಚಾಳುಕ್ಯ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಶೈಲಿಯ ಉತ್ತಮ ಮಾದರಿಯಾಗಿದೆ. ಇದರ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮೇಲಿನ ಶಿಖರದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಹಿಷಾಸುರ ಮರ್ದಿನಿ, ಭೈರವ ಮತ್ತು ಮಹೇಶ್ವರ ಮುಂತಾದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿವೆ. ಎತ್ತರವಾಗಿಯೂ ವಿಶಾಲವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮಂಟಪದ ಸ್ತಂಭಗಳು ತಿರುಗುಣಿ ಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ತಿರುಗಿಸಿದವಾಗಿವೆ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಶುಕ್ಲನಾಸಿಯ ಬಾಗಿಲ ವಾಡದ ಮೇಲೆ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಟೀಶ್ವರ ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದರೂ ಇದು ಖೈಟಿಭೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವೆಂದೇ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಳಪುರಾಣದ ಪ್ರಕಾರ ಖೈಟಿಭನು ಶಿವನಿಂದ ಹತನಾದ ಓರ್ವ ದಾನವ. ಕಳದಿ ಚಿನ್ನಮ್ಮ ಇದೇ ಊರವಳು. ಆನವಟ್ಟಿ (ಜನ: 4,794) ಅನೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರ. ಇದು ಸೊರಬದಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 25 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣ ಹೇಳುವಂತೆ ಹಿಂದಿನ ದೊರೆಗಳು ಇದನ್ನು ಆನೆ ಲಾಖುವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂತು.

ಸೋಂದೆ : (ಉ. ಕ. ಜಿ; ಸಿರಸಿ ತಾ; ಜನ: 969) ಸೋಂದೆಯು ಸಿರಸಿಯಿಂದ 35 ಕಿಮೀ ದೂರವಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಇದನ್ನು ಸ್ವಾದಿ, ಸೋಂದೆ, ಸೋಂದಕೆರೆ ಮತ್ತು ಸುದಾಪುರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದೊಂದು ಯಾತ್ರಾ ಸ್ಥಳ. ಸೋಂದೆಯ ನಾಯಕರು ಸಿರಸಿ, ಹಳಿಯಾಳ, ಅಂಕೋಲ, ಕಾರವಾರ ಮತ್ತು ಇಂದಿನ ಗೋವೆಯ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದರು. ಸಂಕಣ್ಣ ನಾಯಕ ಮತ್ತು ಅವನ ಮಗ ಅರಸಪ್ಪನಾಯಕ ಸೋಂದೆ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದೊರೆಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಇದನ್ನು 1763ರಲ್ಲಿ ಹೈದರ್‌ಅಲಿ ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಿದನು. ಇಲ್ಲಿಂದ ಹಳೆಯ ಕೋಟೆ ಮತ್ತು ಸ್ಮಾರ್ತ, ವೈಷ್ಣವ ಮತ್ತು ಜೈನರ ಮಠಗಳಿವೆ. ಈ ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಜೈನರದು ಶಿಥಿಲಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಸೋಂದೆಕೆರೆಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಎತ್ತರವಾದ

ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಕೋಟೆಯೂ ಈಗ ಶಿಥಿಲವಾಗಿದೆ. ಈ ಮಠಗಳ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿರುವ ಗಾರೆ ಕೆಲಸದಿಂದ ಅಂದಿನ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಕೌಶಲ್ಯದ ಕುರುಹುಗಳು ಕಾಣಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಜೈನ ಮಠವು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿದ್ದು ಎಂಟನೇಯ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿದೆ. ಸ್ಮಾರ್ತ ಮಠವು ಸ್ವರ್ಣವಲ್ಲಿಮಠ ಎಂದೂ, ವೈಷ್ಣವಮಠವು ವಾದಿರಾಜ ಮಠ ಎಂದೂ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿವೆ. ಸ್ವರ್ಣವಲ್ಲಿಮಠ ಹವ್ಯಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಗುರುಗಳ ಪೀಠದ ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಹನುಮಂತ, ಈಶ್ವರ, ಸದಾಶಿವ ಮತ್ತು ವಾರಿಯಮ್ಮನ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಈ ಮಠವನ್ನು ಶೃಂಗೇರಿಮಠದ ಒಂದು ಉಪಶಾಖೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಾದಿರಾಜಮಠದಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹ, ಜ್ಞಾನೇಶ್ವರಿ ಮತ್ತು ಭೂತಪ್ಪ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀಪರ್ಷ, ಮಾರ್ಚ್-ಏಪ್ರಿಲ್ ಮಾಹೆಯಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹ ರಥೋತ್ಸವ ಜರುಗುವುದು. ಈ ಜಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಭಾಗದ ಮುಸಲ್ಮಾನರೂ ಪಾಲ್ಗೊಂಡು ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ವಾದಿರಾಜಮಠದಲ್ಲಿ ಅದರ ಸ್ಥಾಪಕ ವಾದಿರಾಜರ (ಕ್ರಿ.ಶ. 1480-1600) ಸಮಾಧಿಯಿದೆ. ಇವರು ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೇ ಗುರು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಇದು ವಿಶೇಷ ಗೌರವಾದರಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಇದು ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾದ ಅಷ್ಟಮಠಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಮಹಾ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಸಂತರಾದ ವಾದಿರಾಜರಿಗೆ ದೊರೆ ಅರಸಪ್ಪನಾಯಕನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ವಿತ್ತನು. ವಾದಿರಾಜರು ಅವರ ಕೃತಿ ತೀರ್ಥಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ, ಶಾಲ್ಮಲೀನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ, ಸೋಂವೆಯಿಂದ ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ದಟ್ಟದವಿಯೊಂದರ ನಡುವೆ ಇರುವ ತಪೋವನದ ವಿವರಪೂರ್ಣ ಚಿತ್ರಣ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ಕಡೆ ಶಾಲ್ಮಲೀನದಿ 91 ಮೀಟರುಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರದಿಂದ ಧುಮುಕುವುದು; ಸ್ಥಳೀಯರು ಇದನ್ನು ಶಿವಗಂಗಾ ಜಲಪಾತ ಎಂದು ಕರೆಯುವರು. ಈ ಸ್ಥಳದ ಇನ್ನಿತರ ವಿಶೇಷಗಳೆಂದರೆ ಗದ್ದಿಗೆಮಠ, ಹುಣಿಸೇಹೊಂಡ, ದೇವರಹೋಳೆ, ಮುತ್ತಿನಕೆರೆ ಮತ್ತು ಶಂಕರನಾರಾಯಣ ದೇವಸ್ಥಾನ. ಇಲ್ಲಿರುವ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮುಂಭಾಗ ದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಧ್ವಜಸ್ತಂಭವಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಸಿಕ್ಕಿದ್ದು, ಅವುಗಳೆಲ್ಲೊಂದು ವಾದಿರಾಜರ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿ ನೀಡುತ್ತವೆ. ವೈಯಾಕರಣ ಭಟ್ಟಾಕಳಂಕನ ಸಮಾಧಿ ಸೋಂದೆ ಯಲ್ಲಿದೆ.

ಸೋಮನಾಥಪುರ : (ಪುಟ 516 ನೋಡಿ).

ಸೋಮನಾರಪೇಟೆ : (ಕೊಡಗು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 6,936) ಸೋಮನಾರಪೇಟೆ ಮಡಿಕೇರಿ-ಹಾಸನ ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿ, ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟದಿಂದ 3,710 ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 256 ಕಿಮೀ ಮಡಿಕೇರಿಯಿಂದ 40 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಸಭೆ ಇದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣದ

ಸುತ್ತಲೂ ಭತ್ತದ ಗದ್ದೆಗಳು, ಕಾಫಿ, ಏಲಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಕಿತ್ತಳೆ ಹಣ್ಣಿನ ತೋಟಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸಾಯೋಪಕರಣಗಳ ಕಾರ್ಖಾನೆಯೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಅರು ಕಿಮಾ ದೂರದಲ್ಲಿ ಅಬ್ಬಿಮಠ ಎಂಬ ವೀರಶೈವರ ಮಠವೊಂದಿದ್ದು ಇದನ್ನು 18ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಡಗಿನ ದೊರೆ ದೊಡ್ಡವೀರರಾಜನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಸೋಮವಾರಪೇಟೆಯಿಂದ 19 ಕಿಮೀ ದೂರದ ಮಾದಾಪುರ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೊಡಗಿನ ರಾಜಕುಮಾರರಿಬ್ಬರ ಸಮಾಧಿಗಳು ಮತ್ತು ವೀರಶೈವಮಠ ಇದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ನಂಜರಾಜ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಪಿರಿಯಾಪಟ್ಟಣದ ಚಿಂಗಾಳ್ಳ ದೂರಿಯಾದ ನಂಜರಾಜನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಇಲ್ಲಿ ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ.

ಹಂಪೆ : (ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿ; ಹೊಸಪೇಟೆ ತಾ; ಜನ: 777) ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 360 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಹೊಸಪೇಟೆಯಿಂದ 10 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹಂಪೆ ಇಂದು ತುಂಗಭದ್ರಾನದಿ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿ. ಹಿಂದೆ ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಜಯ ನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದಿತು. ಹಂಪೆಯ ಅವಶೇಷಗಳು ಒಂಬತ್ತು ಚ.ಮೈ. ವಿಸ್ತಾರದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹರಡಿಹೋಗಿವೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಮರಗಿಡಗಳಲ್ಲದೆ ಬರಿಯ ಗುಡ್ಡೆಗಳು ಹಳೆಯ ನಗರದ ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಒಂದರಂತೆ ಕೋಟಿಯ ಗೋಡೆಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಕಣಿವೆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಜನವಾದ ಹಾಳಾದ ಬೀದಿಗಳೂ, ಭಗ್ನವಾದ ಅರಮನೆಗಳೂ, ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ದಂತಕತೆಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಸ್ಥಳವು ರಾಮಾಯಣ ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದೆ. ಇದನ್ನು ರಾಮಾಯಣಕಾಲದ ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದು ಎಂಟನೇಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪಂಪಾಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯವು ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ್ದು. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಹಾಗೂ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಒಂದನೇಯ ಹರಿಹರನು ಇದನ್ನು 1336ರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಅವಶೇಷಗಳೆಲ್ಲ ಬಹಳಷ್ಟು ಕಮಲಾಪುರದಿಂದ ಹಂಪಿಗೆ ಹೋಗುವ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಸಿಗುವ ಸ್ಮಾರಕ ಕಮಲಾಪುರ-ಹಂಪಿ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗಾಣಿಗಿತ್ತಿ ಜಿನಾಲಯ. ಈ ಜೈನ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಇರುಗಪ್ಪನೆಂಬ ಜೈನ ದಂಡನಾಯಕನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1385ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಮಾಲ್ಯವಂತ ರಘುನಾಥಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ದ್ರಾವಿಡಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಕಮಲಾಪುರ-ಹಂಪಿ ರಸ್ತೆಯ ಉತ್ತರಕ್ಕಿರುವ ರಾಣಿಯರ ಸ್ಮಾರಕ 15.2 ಮೀ ಉದ್ದವಿದ್ದು 1.8 ಮೀ ಅಳವಿದೆ. ಇದು ಇಂಡೋ-ಸಾರ್ಸೆನಿಕಾ

ಶೈಲಿಯ ಕಟ್ಟಡ. ಮಹಾನವಮಿದಿವು ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ಓರಿಸ್ಸಾದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಶೀಲನಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ದೊಡ್ಡ ಶಿಲಾವೇದಿಕೆ. ಇದರ ಮೇಲಿನ ಉಬ್ಬು ಚಿತ್ರಗಳು ದಸರಾ ಹಬ್ಬದ ವಿವಿಧ ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತವೆ. (ಇದರ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಈಗ ವ್ಯಾಪಕ ಉತ್ಖನನ ನಡೆಸಿದ್ದಾರೆ). ಹಂಪೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕಮಲಾಮಹಲ್ ಗಾರೆಯ ಲೇಪವಿರುವ ಎರಡು ಮಹಡಿಗಳ ಕಟ್ಟಡ. ಟಿಂಕಸಾಲೆಯ ಸ್ಥಳವು ಮಂಟಪದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಮೀಟರುಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹಜಾರ ರಾಮ ಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯವು ರಾಜಮನೆತನದವರ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಮಿಸಲಾಗಿದ್ದಿತು. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಗಿನ ಗೋಡೆಗಳು ಹಲವಾರು ಸುಂದರವಾದ ಕೆತ್ತನೆಯ ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ತುಂಬಿವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಒಳಾಂಗಣದ ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ರಾಮಾಯಣದ ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಉತ್ಖನನದಲ್ಲಿ ಅರಮನೆಯ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳು, ಕೆತ್ತನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಕಟ್ಟಡದ ತಳಭಾಗ, ಬೌದ್ಧ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಪತ್ತೆಯಾಗಿವೆ. ದಿವಾನಾಖಾನೆ ಅಥವಾ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕಚೇರಿ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ಈಗ ಉಳಿದಿರುವ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಮಾರಕ ಎರಡು ಮಹಡಿಗಳನ್ನು ಒಂದು ಕಟ್ಟಡ. ಗಜಶಾಲೆಯ ಇದರ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ. ಗಜಶಾಲೆಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಎರಡು ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುವ ಜೈನಬಸದಿಗಳಿವೆ. ರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ಪಟ್ಟಿದ ಎಲ್ಲಮ್ಮ ದೇವಾಲಯಗಳು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದು ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ಕಟ್ಟಡಗಳಾಗಿವೆ. ಉದ್ದಾನ ವೀರಭದ್ರಸ್ವಾಮಿ (ಮುದುವೀರಣ್ಣ) ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಹಾಸತಿ ಕಲ್ಲುಗಳಿವೆ. 6.7 ಮೀಟರ್ ಎತ್ತರದ ಬೃಹತ್ ಏಕಶಿಲೆಯ ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು 1528ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಈ ವಿಗ್ರಹದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಇರುವ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಬಡವಿಲಿಂಗವೆಂಬ ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಇದರ ಬಳಿಯಿರುವ ಕೃಷ್ಣಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು 1513ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅಂಧ್ರದ ನೆಲ್ಲೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಉದಯಗಿರಿಯ ದೇವಾಲಯದಿಂದ ತಂದಿದ್ದ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ್ದನು. ಈಗ ಆ ವಿಗ್ರಹವು ಮದರಾಸಿನ ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯದಲ್ಲಿದೆ. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಸುಂದರವಾದ ಕಲ್ಲುಕಟ್ಟಡಗಳಲ್ಲಿ ಸಾವಿರಕ್ಕಾಳು ಗಣೇಶ ಮತ್ತು ಕಡಲೇಕಾಳು ಗಣೇಶ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಹಂಪೆಯ ಪೇಟೆ ಬೀದಿಯು 32 ಮೀಟರ್ ಅಗಲ ಮತ್ತು 732 ಮೀಟರ್ ಉದ್ದವಿದೆ. ರಸ್ತೆಯ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಹಳೆಯ ಕಲ್ಲಿನ ಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಈ ಬೀದಿಯ ಪೂರ್ವದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬೃಹತ್ ನಂದಿಯ ವಿಗ್ರಹವಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪುಕಲ್ಲಿನ ಕಂಭಗಳ ಮೇಲೆ ಸುಂದರವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಒಂದು ಮಂಟಪವಿದೆ. ಬೀದಿಯ ಪಶ್ಚಿಮದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು ದೇವಾಲಯದ ಪೂರ್ವದ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಬಿಷ್ಣುಪ್ರಯ್ಯ

ಎಂಬ ದಂಡನಾಯಕನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗುವ ಬಿಷ್ಟಪ್ರಯೋಗ ಗೋಪುರವೆಂಬ ಬಹು ಎತ್ತರದ ಗೋಪುರವಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಶಿವ, ಪಂಪಾ ಮತ್ತು ಭುವನೇಶ್ವರಿ ಇವರ ಗರ್ಭಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಈ ಮಂದಿರದ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳು ವಿಜಯ ನಗರದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹಳೆಯವು. ವಿಜಯನಗರದ ದೊರೆಗಳು ಈ ದೇಗುಲವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಾ ಹೋದರು. ಭುವನೇಶ್ವರಿ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಅಥವಾ ಹನ್ನೆರಡನೇಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಮಾದರಿಯ ಬಾಗಿಲು ವಾಡವಿದೆ. ಇದರ ಉಭಯ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಸಂದುಗಳನ್ನು ಶಿಲಾ ಫಲಕಗಳಿವೆ. ಕೃಷ್ಣರಾಯನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಕಲ್ಯಾಣಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಹಿಂಗಾಲಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಆಕೃತಿಗಳನ್ನು ಕಣ ಶಿಲೆಯ ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಇದರ ಒಳಚಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ದಶಾವತಾರ ಮತ್ತು ಶಿವಪುರಾಣದ ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಂಪೆಯ ಬಜಾರಿನ ಪೂರ್ವದ ತುದಿಯಿಂದ ತುಂಗಭದ್ರಾನದಿಗೆ ಹೋಗುವ ಕಲ್ಲು ಹಾಸಿದ ಹಾದಿಯಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಬಂಡೆಗಳ ಮೂಲಕ ಹಾದು ಕೋದಂಡ ರಾಮಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋಗ ಬಹುದು. ಸೂಳೆ ಬಜಾರಿನ ಉತ್ತರದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ 1539ರಲ್ಲಿ ಅಚ್ಯುತರಾಯ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಅಚ್ಯುತರಾಯಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯ ವಿದೆ. ಇದರ ಸಮಾಪದಲ್ಲೆಯೇ ಸುಗ್ರೀವನು ಸೀತೆಯ ಅಭರಣ ಗಳನ್ನು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳುವ ಒಂದು ಗುಹೆಯಿದೆ. ತುಂಗ ಭದ್ರಾನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ (ಅನೆಗೊಂದಿಗೆ ಹೋಗಲು) ಏಕಶಿಲಾ ಕಂಬಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಭಗ್ನವಾಗಿರುವ ಸೇತುವೆಯ ಅವಶೇಷ ಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಕಲ್ಲಿನ ತೋರಣದಂತಿರುವ ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಸಿದ ಎರಡು ಕಲ್ಲಿನ ಕಂಬಗಳನ್ನು ತುಲಾಭಾರದ ಸ್ಥಳವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಜಯನಗರದ ದೊರೆಗಳು ಚಿನ್ನದಲ್ಲಿ ತುಲಾಭಾರ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. ವಿಜಯ ವಿಠಲಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯದ ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಕೃಷ್ಣ ದೇವರಾಯನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮ ಗಳನ್ನು ದತ್ತಿ ನೀಡಿದನು. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಮುಖ್ಯದ್ವಾರದ ಮುಂದೆ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಬಜಾರಿನ ಅವಶೇಷಗಳು ಹರಡಿ ಹೋಗಿವೆ. ಹಂಪೆಯ ಸ್ಮಾರಕಗಳಲ್ಲಿ ಬಹು ಸುಂದರವಾಗಿರುವ ಏಕಶಿಲೆಯ ರಥವೂ ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿಯಲ್ಲೇ ಪುರಂದರದಾಸರ ಮಂಟಪವಿದೆ. ಖ್ಯಾತ ಸಂತರಾದ ಪುರಂದರದಾಸರು ಈ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ರತ್ನಕೂಟವರ್ತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜೈನ ಆಶ್ರಮವಿದೆ. ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿಯಿರುವ ಹೇಮಕೂಟವರ್ತದ ಮೇಲೆ ಬಾದಾಮಿ ಚಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಒಂದು ದೇವಾಲಯವೂ ಕದಂಬ ನಾಗರಶಿಖರಗಳನ್ನು ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಇವೆ. ಪ್ರಮುಖ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾದ ಹಂಪೆಯು ಕವಿ ಹರಿಹರ, ಪುರಂದರದಾಸ, ಕನಕದಾಸ, ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥ, ಲಕ್ಕಣ್ಣ ದಂಡೇಶ ಮೊದಲಾದವರ ಜೀವನ

ಸಾಧನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದೆ. ಇದನ್ನು ಒಂದು ತೆರದ ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಹಳೆಯ ವಿಜಯನಗರವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದ ಕಮಲಾಪುರವು ಹೊಸ ಪೇಟೆಯ ಈಶಾನಕ್ಕೆ ಹನ್ನೆರಡು ಕಿಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಅನೇಕ ರಾಜರ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದಿತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಕೋಟೆಗೆ ಗುಂಡಗಿರುವ ಬತೇರಿಗಳಿವೆ. ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಕಲ್ಲಿನ ಬಾವಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪೂಜ್ಯತೀರ್ಥಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದಿತಂತೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯವಿದೆ. ಕಮಲಾಪುರ ದಲ್ಲೊಂದು ಪಂಚಾಯತಿ ಸಮಿತಿಯಿದೆ.

ಹಗರಿಯೊಮ್ಮನಹಳ್ಳಿ : (ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿ ; ತಾ. ಕೇ ; ಜನ: 1971ರಲ್ಲಿ 3,001) ಬಳ್ಳಾರಿಗೆ 86 ಕಿಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹಗರಿಯೊಮ್ಮನಹಳ್ಳಿಯು 1974ರ ನವೆಂಬರ್‌ನಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವಾಯಿತು. ಹಿಂದಿನ ಮಲ್ಲಾಪುರ ತಾಲೂಕು ಮತ್ತು ಹಡಗಲಿ ಮತ್ತು ಕೂಡ್ಲಿಗಿ ತಾಲೂಕುಗಳ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಈ ಹೊಸ ತಾಲೂಕನ್ನು ರಚಿಸಲಾಯಿತು. ಇದೊಂದು ದೊಡ್ಡ ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಎಣ್ಣೆ ಗಿರಣಿ ಗಳಿವೆ. ತುಂಗಭದ್ರಾ ಜಲಾಶಯದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಡೆಯಾದ ಗ್ರಾಮ ಗಳ ಕುಟುಂಬಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಪುನರ್ವಸತಿ ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಊರಿನಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಕಿಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹಗರಿಯೊಮ್ಮನಹಳ್ಳಿಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಹಗರಿದಿಗೆ 1,784 ಎಕರೆ ಉದ್ದ 15.2 ಎಕರೆ ಎತ್ತರದ ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಅಣೆಕಟ್ಟನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಯೋಜನೆಗೆ ಒಟ್ಟು 250 ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ವೆಚ್ಚವಾಗಿದೆ.

ಹಡಗಲಿ : (ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿ ; ತಾ. ಕೇ ; ಜನ: 13,723) ಹಡಗಲಿ ಅಥವಾ ಹೂವಿನ ಹಡಗಲಿಯು ಬಳ್ಳಾರಿಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 150 ಕಿಮಿ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 341 ಕಿಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸುಂದರವೂ ಆರೋಗ್ಯಕರವೂ ಆಗಿರುವ ತಾಣ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇವನ್ನು 'ಪೂವಿನ ಪಡಂಗಿಲು' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ವಿಜಯನಗರಕ್ಕೆ ನದಿಯ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಹೂವನ್ನು ಸರಬರಾಜು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಕೇಶವ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಚಾಳುಕ್ಯ ದಳಪತಿ ರೆವಿಡೇವನ ಪತ್ತಿ ರೆಬ್ಬಲದೇವಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದಳೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಕೇಶವಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಕೆತ್ತನೆಗಳಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳ ಪದೇ ಪದೇ ಸುಣ್ಣ ಬಳಿದಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಜಜ್ಜಿ ಹಾಕಿದ್ದು ದರಿಂದಲೂ ನಾಶ ಹೊಂದಿವೆ. 1866ರಲ್ಲಿ ಹಳೆಯ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಡವಿದಾಗ ಅದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ದೇವಾಲಯಗಳು ಕಂಡು ಬಂದವು. ಒಂದು ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ ಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಡೆದ ಸುಂದರವಾದ ಯೋಗಾನಂದನಿಂಹ ಮೂರ್ತಿಯಿತ್ತು.

ಚಾಳುಕೃಷ್ಣ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಈ ಎರಡೂ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಲಂದ್ರಗಳಿರುವ ಕಿಟಕಿಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಪುರಸಭೆ ಈ ಪಟ್ಟಣದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಳಗಳು ಇಂತಿವೆ: ಹಡಗಲಿಯಿಂದ 24 ಕಿಮೀ, ತುಂಗಭದ್ರ ನದಿಯಿಂದ ಎರಡು ಮೈಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಗಳ (ಜನ: 3,024)ದಲ್ಲಿ ಚಾಳುಕೃಷ್ಣ ಶೈಲಿಯ ವೇಣುಗೋಪಾಲ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ದೇವತಾಮೂರ್ತಿ ಕೃಷ್ಣ ಶಿಲೆಯಿಂದ ಕಡೆದಿರುವ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ರಚನೆ. ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ನವರಂಗಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತಿರುವ ಮೂರು ಗರ್ಭಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣನ ಗುಡಿಯೂ ಇದೆ. ಹಿರೇ ಹಡಗಲಿ (ಜನ: 5,445)ಯೂ ಹಡಗಲಿಯಿಂದ 17 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದ ಚಾಳುಕೃಷ್ಣ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಮಂದಿರದ ಮುಖ್ಯ ಅಕರ್ಷಣೆಯೆಂದರೆ ಎರಡು ದ್ವಾರಗಳ ಮೇಲಿನ ಹಾಗೂ ಹೊರಗಿನ ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲಿನ ನಾಜೂಕಾದ ಕೆತ್ತನೆಗಳು. ಅಲೆಕ್ಸಾಂಡರ್ ರಿಯೆ ಎಂಬ ವಿವಾಂಸನು ಹೇಳುವಂತೆ 'ಕೆತ್ತನೆಯ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಭಾಗವನ್ನೂ ಅಭರಣದಂತೆ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ'. ಕುರುವತ್ತಿ: (ಜನ: 1,759) ಹಡಗಲಿಯಿಂದ 36 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕುರುವತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕೃಷ್ಣರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ದ್ವಾರಗಳು ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಕರ್ಷಣೆಗಳಾಗಿವೆ. ಪೂರ್ವದ ಬಾಗಿಲು ಬಹು ಸುಂದರವಾಗಿದ್ದು ಈ ಶೈಲಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಗೇ ಹೋಗುವ ಮುನ್ನ ಸಿಗುವ ಬಾಗಿಲುವಾಡದಲ್ಲಿ ಬಹು ನಾಜೂಕಾಗಿ ಕೆತ್ತಿರುವ ಒಂದು ತೋರಣವಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಚಾಳುಕೃಷ್ಣ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೂ ಇಂತಹ ತೋರಣ ಕಾಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಯುತಟ್ಟಾಗಿ ಕಡೆದಿರುವ ಮದನಿಕಾ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಸ್ವಾಮಿಯ ರಥೋತ್ಸವ ಹಾಗೂ ದನಗಳ ಪರಿಷೆ ಫೆಬ್ರವರಿ ಮಾರ್ಚ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಜರುಗುತ್ತದೆ. ಮೈಲಾರ (ಜನ: 1,990) ಹಡಗಲಿಯಿಂದ 33 ಕಿಮೀ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯಿಂದ ಎರಡು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಊರು ಫೆಬ್ರವರಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಶಿವನ ಒಂದು ರೂಪವಾದ ಮೈಲಾರ ಅಥವಾ ಮಲ್ಲಾರ ದೇವರ ಜಾತ್ರೆಗಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಜಾತ್ರೆಗೆ ಬರುವ ಭಕ್ತರು "ಏಳು ಕೋಟಿ ಏಳು ಕೋಟಿ" ಎಂದು ಕೂಗುತ್ತಾ ಸಾಗುತ್ತಾರೆ. ದೇವರಿಗೆ ಹರಕೆ ಹೊತ್ತಿರುವ ಗೊರವರು ಕಂಬಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ನಾಯಿಗಳಂತೆ ಕೈಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ತೆವಳುತ್ತಾ, ಬೊಗಳುತ್ತಾ ಸಾಗುತ್ತಾರೆ. ಮಲ್ಲಾ ಸುರನನ್ನು ಕೊಂದ ಶಿವನ ಶ್ವಾನ ಸೈನ್ಯದವರು ತಾವೆಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡು ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರು ಈ ರೀತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಉತ್ಸವದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ದನಗಳ ಪರಿಷೆಯೂ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.

ಹರಪನಹಳ್ಳಿ: (ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 27,314) ಹರಪನಹಳ್ಳಿಯ ಬಳ್ಳಾರಿಗೆ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ 127 ಕಿಮೀ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ 314 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣದ ಬಳಿ ಇರುವ ಗೋಸಾಯಿಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ಗೋಸಾಯಿಯ ಸಮಾಧಿಯಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಬಹುಬಲಿಷ್ಠ ಪಾಳೆಗಾರರಲ್ಲಿ ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ಪಾಳೆಗಾರರೂ ಒಬ್ಬರಾಗಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿನ ತಗ್ಗಾದ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದ ಕೋಟೆಯು ಈಗ ಪಾಳು ಬಿದ್ದಿದೆ. ಕೋಟೆಯೊಳಗಡೆ ಹನುಮಾನ್ ಮಂದಿರ ಮತ್ತು ಒಂದು ಜೈನ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಳಿದ ಮೊದಲ ಪಾಳೆಯಗಾರರಾದ ದಾದಯ್ಯ ಮತ್ತು ರಂಗನಾಯಕರು ಇಲ್ಲಿನ ವೆಂಕಟರಮಣಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಉತ್ತರಕ್ಕಿರುವ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿರುವ ಶಂಖ, ಚಕ್ರ ಮತ್ತು ನಾನುವು ಕಣ್ಣು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಸಂಕೀತ ಎಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಊರಿನ ಸಣ್ಣ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿರುವ ಊರು ದೇವತೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಜನಪ್ರಿಯ ದೇವತೆಯಾಗಿದೆ. ನಗರದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕಿರುವ ಮೈಲಾರ ಲಿಂಗಪ್ಪನ ದೇವಾಲಯವು ಹಡಗಲಿ ತಾಲೂಕು ಮೈಲಾರದಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಯುರ್ವೇದ ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಒಂದು ಶಾಲೆಯಿದೆ. ದಿವಂಗತ ಹಯಾತ್ ಸಾಹೇಬ್ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪಂಚಾಂಗದ ಪ್ರಕಟಣೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಹರಪನಹಳ್ಳಿಯು ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ಸ್ಥಳಗಳು ಈ ರೀತಿ ಇವೆ. ದೇವರ ತಿಮ್ಮಲಾಪುರ (ಜನ: 619)ವು ಹರಪನಹಳ್ಳಿಯ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿ. ಇಲ್ಲಿ ಹರಪನಹಳ್ಳಿಯ ದಾದಯ್ಯ ನಾಯಕನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಒಂದು ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಅವನ ಮಗ ರಂಗ ನಾಯಕನು ದೇವಾಲಯದ ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿದನು. ಈ ದೇಗುಲದ ಅವರಣದಲ್ಲಿ ಈ ಇಬ್ಬರು ದೊರೆಗಳೂ ಹಾಗೂ ಅವರ ಪತ್ನಿಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅವರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಕಣ್ಣು ಕೊಟ್ಟಿಪ್ಪ ದೇವರ ಮಂದಿರವೂ ಇದೆ. ಮುಖ್ಯ ದೇಗುಲದ ದೊಡ್ಡ ಗೋಪುರವನ್ನು ಹರಪನಹಳ್ಳಿಯ ತಹಸೀಲ್ದಾರ್ ಕಂಡಿ ಶೇಷಗಿರಾವಾ ಕಟ್ಟಿಸಿದುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನೀಲಗುಂದ (ಜನ: 2,076)ವು ಹರಪನಹಳ್ಳಿಯಿಂದ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚಾಳುಕೃಷ್ಣರ ಕಾಲದ ಸುಂದರವಾದ ಭೀಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದ ಸುಖನಾಸಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಬಾಗಿಲುವಾಡದಲ್ಲಿಯೂ ಸುಂದರವಾದ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಅನಂತಶಯನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿನ ಶಿಲಾಮೂರ್ತಿಗಳು ಚಾಳುಕೃಷ್ಣರ ಕಲೆಗಾರಿಕೆಯ ಉತ್ತಮ ನಿದರ್ಶನಗಳಾಗಿವೆ. ಉಚ್ಚಂಗಿ ದುರ್ಗ (ಜನ: 5,045) ಹರಪನಹಳ್ಳಿಗೆ 28 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚಂಗಿ

ಗ್ರಾಮ ಹಾಗೂ ಕೋಟೆ ಇದೆ. ಈ ಊರಿನ ಹಳೆಯ ಹೆಸರು ಉಚ್ಚಶೃಂಗ ಎಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ಐದನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇದು ಕದಂಬರ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದ್ದಿತು. ಅನಂತರ ಇದು ನೋಳಂಬವಾಡಿ 32,000 ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದಿತು. ಸಾಂಡ್ಯರ ಒಂದು ಶಾಖೆಯ ಉಚ್ಚಂಗಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ನಡೆಸಿತು. ಉಚ್ಚಂಗಿಯ ಕೋಟೆಯು ಅಭೇದ್ಯವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ್ದು, ಒಂದೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ನಾಯಕರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿತು. ಉಚ್ಚಂಗಿ ಬೆಟ್ಟವು ಉತ್ತರದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕಿಮಿ ಉದ್ದವಿದ್ದು ಕಡಿದಾದ ಬಂಡೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಇದು ನೇರವಾಗಿದ್ದು ಗ್ಯಾಲಿಯರ್ ಕೋಟೆಗೆ ಹೋಲಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಉಚ್ಚಂಗಮ್ಮನ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ಗ್ರಾಮವೊಂದು ತಲೆ ಎತ್ತಿದೆ.

ಹರಿಹರ: (ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 52,325) ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯ ಬಲದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಹರಿಹರ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 277 ಕಿಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೈಲ್ವೆ ಸ್ಟೇಷನ್ ಮತ್ತು ಪುರಸಭೆ ಇವೆ. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಗುಹಾಸುರನಿಂದ ಪ್ರತಿತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಗುಹಾರಣ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದೂ ಹೆಸರಿದೆ. ಇದು ತುಂಗಭದ್ರಾ ಮತ್ತು ಹರಿದ್ರಾ ನದಿಗಳ ಸಂಗಮ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದೇವರ ಪಾದದ ಗುರುತು ಎಂದು ಪಾದದ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗುಹಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ಹರಿ ಮತ್ತು ಹರ ಇಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ಹರಿಹರನಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ಅವತಾರವೆತ್ತಿದ ಸ್ಥಳವೇ ಕೂಡಲೂರು ಅಂದರೆ ಇಂದಿನ ಹರಿಹರ. ಇಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಹರಿಹರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದನ್ನು ಹೊಯ್ಸಳರ ಇಮ್ಮಡಿ ನರಸಿಂಹನ ಮಂತ್ರಿ ಪೋಲಾಳ್ಳನು 1223ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಹರಿಹರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶಿಲಾ ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಅಲ್ಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನೋಳಂಬವಾಡಿ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿದ್ದಿತು. ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿ, ವಿಜಯನಗರ, ಹೊಯ್ಸಳ, ಯಾದವ ದೊರೆಗಳು ಬರೆಸಿರುವ ಶಾಸನಗಳು ದೇವಾಲಯದ ಅವರಣದಲ್ಲಿ ದೊರಕುತ್ತವೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹರಿದ್ರಾ ನದಿಗೆ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದರು. ವಿಜಯನಗರದ ಪತನಾನಂತರ ತರೀಕೆರೆ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡರು. ಮತ್ತು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು. ಅನಂತರ ಅದು ಕೆಳದಿಯ ನಾಯಕರ ಅಡಳಿತಕ್ಕಾಗಿ ಅನಂತರ ಹೈದರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿಗೂ ಸೇರಿಹೋಯಿತು. ಬೆಂಗಳೂರು ಧಾರವಾಡದ ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಗೆ 1868ರಲ್ಲಿ ಈಗ ಇರುವ ದೊಡ್ಡ ಸೇತುವೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಯಿತು. ಪೂಜ್ಯ ಸಮರ್ಥ ರಾಮದಾಸರ ಪರಂಪರೆಯ ಸಮರ್ಥ ನಾರಾಯಣ ಆಶ್ರಮ

ವೊಂದು ಇಲ್ಲಿದೆ. ಶ್ರೀರಾಮ, ದತ್ತಾತ್ರೇಯ, ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ ಪ್ರತಾಪ ಮಾರುತಿ, ದಾಸ ಮಾರುತಿ, ಕಾಮಧೇನು ಮಂದಿರಗಳೂ ಇವೆ. ಮೈಸೂರು ಕಿರೋಸ್ಕರ್ ಕಂಪನಿಯವರು ನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಮೆಷಿನ್ ಟೊಲ್ಸ್ ಕಾರ್ಖಾನೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಒಂದು ಪಾಲಿಫೈಬರ್ ಕಾರ್ಖಾನೆಯೂ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೈಗಾರಿಕಾ ವಸಾಹತು ವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಲೇತ್‌ಗಳು, ವ್ಯವಸಾಯದ ಉಪಕರಣಗಳು ಮತ್ತು ಕೈಮಗ್ಗದ ಸೀರೆಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಲಾಗುವುದು. ಸಮೀಪದಲ್ಲೆಯೇ ಇರುವ ನಂದಿತಾವರೆಯ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಕೊಮಾರನಹಳ್ಳಿಯ ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಮತ್ತು ರಂಗನಾಥ, ಉಕ್ಕಡಗತ್ತಿಯ ಕಂಬವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಪ್ರಮುಖ ಮಂದಿರಗಳು.

ಹಲಸಿ: (ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿ; ಖಾನಾಪುರ ತಾ; ಜನ: 3,206) ಬೆಳಗಾವಿಗೆ 40 ಕಿಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹಲಸಿ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ಥಳ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು 'ಪಲಾಸಿಕಾ', ಪಲಸಿ, ಹಲಸಿಗಿ, ಪಲಸಿಗಿ ನಾಡು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ. ಐದನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬನವಾಸಿ ಕದಂಬರ ಎರಡನೇಯ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಅನಂತರ ಗೋವಾ ಕದಂಬರ (ಕ್ರಿ.ಶ. 980-1250) ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ನಗರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಪ್ರಾಚೀನ ಕದಂಬರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಜೈನ, ವೈಷ್ಣವ ಹಾಗೂ ಶೈವ ಧರ್ಮಗಳ ಸಂಗಮಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದಿತು. ಪ್ರಾಚೀನ ಹಾಗೂ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಹಲಸಿಯು ಧಾರವಾಡ ಮತ್ತು ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಹಲಸಿಗೆ-12,000 ಎನ್ನುವ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಾಂತ್ಯವಾಗಿದ್ದಿತು. ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಮಾರಕಗಳೆಂದರೆ ಊರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಭೂವರಾಹ ನರಸಿಂಹ, ಸುವರ್ಣೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಕಲ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಈ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿರುವ ಭೂವರಾಹ ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ದೊರೆಕಿರುವ ಒಂದು ಶಿಲಾ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸಿಂಧವಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಗೋವೆಯ ಕದಂಬರ ಅರನೇಯ ದೊರೆಯಾದ ಪರ್ಮಾಡಿ ಅಥವಾ ಶಿವಚಿತ್ರ (ಕ್ರಿ.ಶ. 1147-1175)ನ ಶಾಸನವಿದೆ. ಈ ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1170ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಯಿತು. ಅನಂತರ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. 1185ರಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ವರಾಹ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಗೋವೆಯ ಜಯಕೇಶಿಯು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಉಳಿದೆಡೆ ಶೈವ ದೇವಾಲಯಗಳು ಹಾಳಾಗಿದ್ದು ಅವುಗಳ ಭಗ್ನಾ ವಶೇಷಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿವೆ. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ಸುವರ್ಣೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವೂ

ಒಂದು ತೀರ್ಥವೂ ಇವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಬಹು ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಾನವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 1870ರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸೋಮ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಹತ್ತು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ನಡೆದ ಈ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಜನ ಭಕ್ತರು ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದರು. ಹಲಸಿಯಲ್ಲಿ ಕದಂಬರ ಅನೇಕ ತಾವು ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಇತ್ತೀಚಿನ ಮಂದಿರಗಳೆಂದರೆ ಬಸವಣ್ಣ, ಕಲ್ಮೇಶ್ವರ, ಲಾಲಕೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಗೋಕರ್ಣೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಮುಂತಾದವುಗಳಿದ್ದು ಒಂದು ಚರ್ಚ ಮತ್ತು ಒಂದು ಮಸೀದಿ ಕೂಡ ಇವೆ. ಘಟ್ಟದ ರಸ್ತೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ (1885ರ ಸರಿಸುಮಾರಿಗೆ) ಹಲಸಿ ಮತ್ತು ನಂದಗಡಗಳೆರಡೂ ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟ ಮತ್ತು ಮೈದಾನ ಪ್ರದೇಶಗಳ ನಡುವೆ ಮೆಣಸು, ಸಾಂಬಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ಅಡಿಕೆ, ತೆಂಗು, ಮೀನು ಇತ್ಯಾದಿ ವಸ್ತುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಈ ಸ್ಥಳವು ಭತ್ತದ ಬೆಳೆಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಭತ್ತದ ಗಿರಣಿಗಳಿವೆ.

ಹಳಿಯಾಳ : (ಉ. ಕ. ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 15,654) ಹಳಿಯಾಳವು ಬೆಂಗಳೂರಿನ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 461 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿರುವ 12ನೇಯ ಶತಕದ ಶಾಸನವು ಈ ಊರನ್ನು 'ಪಳ್ಳಿಯಾಳ' ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಇದು ಮರಾಠರ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದು ಇದನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಬ್ರಿಟಿಷರು ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದಾಗ 13 ಕಿಮೀ ದೂರದ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಊರು ಬ್ರಿಟಿಷರ ಕೈವಶವಾಯಿತೆಂದು ಕೇಳಿದ ಧಾರವಾಡದ ದಳಪತಿಯಾಗಿದ್ದ ಬಾಪುಜಿ ಸಿಂಧ್ಯ ನೇಮಿಸಿದ್ದ ಸೈನ್ಯವು ಹೆದರಿ ಓಡಿಹೋಯಿತು. ಹೀಗೆ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಕೈವಶವಾಯಿತು. ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಳಿಯಾಳವು ಭತ್ತ ಮತ್ತು ಮರಮಟ್ಟು ವ್ಯಾಪಾರದ ಸೇತು ಬಿಂದುವಾಗಿದ್ದಿತು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಶಿಥಿಲವಾದ ಕೋಟೆಯು ಮರಾಠರ ಕಾಲದ್ದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಶೈಲಿಯ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಮರಾಠರ ನಂತರ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಈ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿಶೋಬ, ಶಿವ, ದತ್ತಾತ್ರೇಯ, ಹನುಮಂತ, ವೆಂಕಟರಮಣ, ಪೇಟೆ ಬಸವೇಶ್ವರ, ಇವು ಹಳಿಯಾಳದ ಮುಖ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ನೂರು ವರ್ಷ ಹಳೆಯದಿನ್ನೆಲಾದ ಮಸೀದಿಯೂ ಒಂದೂ ಸೇರಿ ಊರಲ್ಲಿ ಅರು ಮಸೀದಿಗಳೂ ಒಂದು ಚರ್ಚ ಇವೆ. ಮತ್ತು ಒಂದು ಪುರಸಭೆಯೂ ಇದೆ. ಹಳಿಯಾಳ ಬಳಿಯ ಹೊಸೂರಿ ನಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ದೊಡ್ಡ ಶಿಲಾ ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಹಳಿಯಾಳಕ್ಕೆ ಎರಡು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹಾವನಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವ ನಾಥ ಬಸದಿ ಮತ್ತು ಮಾರುತಿ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ.

ಹಳೆಬೀಡು : (ಹಾಸನ ಜಿ; ಬೇಲೂರು ತಾ; ಜನ: 3,695) ಹಾಸನದಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 27 ಕಿಮೀ ಬೇಲೂರಿನ

ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ 17 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹಳೆಬೀಡು ಇಂದು ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಪಟ್ಟಣ. ಈ ಸ್ಥಳ ದಲ್ಲಿ 11ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಹೊಯ್ಸಳ ದೊರೆಗಳ ರಾಜಧಾನಿ ದೋರ ಸಮುದ್ರ ಅಥವಾ ದ್ವಾರಾ ಸಮುದ್ರ ಅಥವಾ ದ್ವಾರಾ ವತಿಪುರ ಇದ್ದಿತು. ಕೆಲವು ವಿಜ್ಞಾನರು ಇದರ ಸ್ಥಾನನೆ ರಾಷ್ಟ್ರ ಕೂಟ ಧ್ರುವ ಅಥವಾ ಧೋರ (ಕ್ರಿ. ಶ. ಎಂಟನೇಯ ಶತಮಾನ) ನಿಂದ ಆಯಿತೆಂದೂ ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ನಗರವು 1311 ಮತ್ತು 1327ರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಾರಿ ದೆಹಲಿ ಸುಲ್ತಾನರ ಸೈನ್ಯದ ದಾಳಿಗೆ ತುತ್ತಾಯಿತು. ಈ ದಾಳಿಯ ನಂತರ ನಿರ್ಜನವಾದ ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಹಳೆಬೀಡು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೇದಾರೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಹೊಯ್ಸಳೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ಎರಡು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಸ್ಮಾರಕಗಳಿವೆ. ಕೇದಾರೇಶ್ವರ ಮಂದಿರವನ್ನು 1219ರಲ್ಲಿ ಇಮ್ಮಡಿ ಬಲ್ಲಾಳ ಮತ್ತು ಅವನ ಪತ್ನಿ ಅಭಿನವ ಕೇತಲದೇವಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದರು. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿದ್ದರೂ ಒಂದು ಸುಂದರವಾದ ಕಲಾಕುಸುಮವಾಗಿದೆ. ಇದು ಒಂದು ತ್ರಿಕೋಟಾಚಲ ದೇವಾಲಯ. ಹೊಯ್ಸಳೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ದಳಪತಿ ಕೇತಮಲ್ಲನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಇದರ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯ 1121ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಶಾಂತಲೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಹೊಯ್ಸಳೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಿರುವ ಈ ಸಂಕೀರ್ಣಕ್ಕೆ ಬಹು ಸುಂದರವಾದ ವಿಪುಲ ಅಲಂಕಾರಗಳಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಶಿಲ್ಪಿ ಕಾಳಿದಾಸಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲೇ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದಾದುದು. ಶಾಂತಲೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಹೊಯ್ಸಳೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಶಿಲುಬೆಯ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿಕೊಂಡಿವೆ. ಹೊಯ್ಸಳೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪ್ರಮುಖ ಶಿಲ್ಪಿ ಕೇದಾರೋಜ. ಇದು ಒಂದನೇಯ ನರಸಿಂಹನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಗೊಂಡಿತು. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಹೊರ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಮೆದುಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಿದ ಅಶ್ವರ್ಯಕರವಾದ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಪರ್ಸಿ ಬ್ರೌನ್ ಇದನ್ನು 'ಭಾರತೀಯ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಅತ್ಯದ್ಭುತ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ' ಯೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಾಲಭಂಜಿಕೆ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠಮಟ್ಟದ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸದ ನಿರ್ದರ್ಶನಗಳಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ 120 ಜೈನ ಬಸದಿಗಳು ಇದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರಾದರೂ ಈಗ ಅದಿನಾಥೇಶ್ವರ (1138) ಎಂಬ ಸಣ್ಣ ಬಸದಿ, ಶಾಂತಿನಾಥ (1192) ಮತ್ತು ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಸದಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿವೆ. ಗಂಗರಾಜನ ಮಗ ಬೊಪ್ಪಣ ನೆಂಬುವನು 1133ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥೇಶ್ವರ ಬಸದಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೊಡ್ಡ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ 4.27 ಮೀಟರ್ ಎತ್ತರದ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಬಹು ಚೊಕ್ಕವಾಗಿ ಕಡೆಯಲಾಗಿದೆ. ನಗರದ ಅಗ್ನಿಯೆದ್ದಲ್ಲಿ

ರುವ ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯವು ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖ್ಯ ಸ್ಮಾರಕ. ಹಳೇಬೀಡಿನ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪುಷ್ಪಗಿರಿ ಬೆಟ್ಟವು ಒಂದು ಗುಂಡಾದ ಸ್ತಂಭಗಳುಳ್ಳ ಹಜಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ಹಳೆಯ ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯವನ್ನು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು ಹಳೆಯ ದೇವಾಲಯದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೇ ಬಳಸಿ ಪುನರ್ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಲ್ಲಕಾರ್ಜುನ ಮತ್ತು ಪಾರ್ವತಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಮಾರಕಗಳು. ಹಳೇಬೀಡಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯವೂ ಒಂದು ಪ್ರವಾಸಿ ಮಂದಿರವೂ ಇದೆ. ಹಳೇಬೀಡಿಗೆ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಬೇಲೂರು ಜಾನಗಲ್ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಚಟಿ ಚಟ್ಟನಹಳ್ಳಿ (ಜನ: 1,107)ಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸುಂದರವಾದ ಚೆಟ್ಟೇಶ್ವರ ಎಂಬ ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ. ಶ. 1200ರಲ್ಲಿದ್ದ ಚೆಟ್ಟದಣ್ಣಾಯಕನೆಂಬ ಹೊಯ್ಸಳ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಈ ಚೆಟ್ಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಗರ್ಭಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದುದರಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವೂ ಉಳಿದೆರಡೂ ಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಂದರ ಕೆತ್ತಿನ ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯದೇವರ ಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹು ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಸುಖನಾಸಿಗಳನ್ನು ಅವಳವಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಹಾನಗಲ್ : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 17,082) ಹಾನಗಲ್ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 368 ಕಿಮೀ ಧಾರವಾಡದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 90 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈಗಿನ ಪುರಸಭೆಯನ್ನು 1973ರಲ್ಲಿ ರಚಿಸಲಾಯಿತು. ಪಾಂಡವರು ತಮ್ಮ ವನವಾಸದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ್ದರೆಂದು ಸ್ಥಳೀಯ ಐತಿಹ್ಯವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಕೆಲವು ಆಧಾರಗಳನ್ನು ಜನ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದಿನ ದಾಖಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಊರನ್ನು ಪಂಕ್ತಿಪುರ, ವಿರಾಟಪುರ, ವಿರಾಟನಕೋಟೆ, ವಿರಾಟನಗರ, ಪಾನುಂಗಲ್, ಹಾನುಂಗಲ್ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 20ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಶಾಸನಗಳಿದ್ದು ಅವು, ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಕಳಚೂರಿನ ಮತ್ತು ಹಾನಗಲ್ ಕದಂಬರಿಗೆ ಸೇರಿದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಹಿಂದೆ ಇದು ಪಾನುಂಗಲ್-500 ಎಂಬ ವಿಭಾಗದ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿತ್ತು ಮತ್ತು ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಸಾಮಂತರಾದ ಕದಂಬರ ಇದೇ ಊರಿನ ಹೆಸರಿನ ಶಾಖೆಗೆ ಇದು ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದಿತು. ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ಉತ್ತರ ದಂಡ ಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಾಗ ಅವನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇದೂ ಒಂದು. ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಮುಖ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಮಾರಕಗಳೆಂದರೆ ತಾರಕೇಶ್ವರ, ವೀರಭದ್ರ, ಭಿಲ್ಲೇಶ್ವರ, ರಾಮಲಿಂಗ, ನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಶಿಥಿಲವಾದ ಕೋಟೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಮತ್ತು ಅನೇಕೆ ಎಂಬ ಕೆರೆ. ಚಾಳುಕ್ಯ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಣಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ತಾರಕೇಶ್ವರ

ದೇವಾಲಯವು ದೊಡ್ಡ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದ್ದು ಇಂದಿಗೂ ಇದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಬರಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಚಿಕ್ಕದಾದರೂ ಬಹು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಗಣಪತಿ ಮಂದಿರವಿದೆ. ಪಾಳು ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಈಗ ಶಿವನನ್ನು ಆರಾಧಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಕೋಟೆಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ದೇಗುಲಗಳ ಅವಶೇಷಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಭಿಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಬಹಳಷ್ಟು ಶಿಥಿಲವಾಗಿದೆ. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಧರ್ಮಾನದಿಯ ಎಡದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಜೀರ್ಣಾವಸ್ಥೆಯ ಕಟ್ಟಡದ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಹಾಳಾದ ಕೋಟೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೊಗಸಾದ ತೋಟಗಾರಿಕೆ ಕೈದೋಟವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದ್ದಾರೆ. ಧರ್ಮಾನದಿಯ ತೀರದ ಮೇಲೆ ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ, ಹನುಮಾನ್, ಈಶ್ವರ, ನಾರಾಯಣ, ಮೊದಲಾದ ದೇವಮಂದಿರಗಳ ಅವಶೇಷಗಳು ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಮಠ ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಮುಖ ವೀರಶೈವಮಠ. ಈ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಶಿವಯೋಗ ಮಂದಿರದ ಸ್ಥಾಪಕರಲ್ಲೊಬ್ಬರು. ಶೃಂಗೇರಿಮಠ, ವಿಠಲ ಮಂದಿರವಲ್ಲದೆ ಹಾನಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಮಸೀದಿಗಳು, ಸಯ್ಯದ್ ಸಾದತ್ ವಲಿ ಮತ್ತು ಪೀರ್ ಸಯ್ಯದ್ ಇವರ ಎರಡು ಮುಖ್ಯ ದರ್ಗಾಗಳು ಇವೆ. ಈ ಊರು ಭತ್ತದ ಬೆಳೆದ ಹೆಸರು ವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಧದಮರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ.

ಹಾವೇರಿ : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 36,358) ಹಾವೇರಿಯು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 339 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಧಾರವಾಡದಿಂದ 115 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. 1905ರಲ್ಲಿ ಕರ್ಚಗಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಇದನ್ನು ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾಲೂಕನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಾಯಿತು. 1879 ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲನೆಯ ಬಾರಿಗೆ ಪುರಸಭೆ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು. ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ನಳನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನೆಂದೂ, ಅದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ನಳಪುರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಒಂದು ದಂತಕಥೆಯಿದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಪಾವರಿ, ಪಾಹರಿ, ಕಡೆಯದಾಗಿ ಹಾವೇರಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಯಿತು. ಇದು ನಾನೂರು ಮಹಾಜನಗಳ ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಬನವಾಸಿ 12,000 ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುಲಿಗರೆ 3000 ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಾವೇರಿ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿದ್ದಿತು. ಈ ನಗರವು ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೂ ಮೊದಲೇ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ಇಲ್ಲಿ 32 ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿದ್ದು ಅವು ಸಿಂಘಣ, ಕನ್ನರ, ರಾಮಚಂದ್ರ, ಮಹಾದೇವ, ಮೊದಲಾದ ಸೇಠುಣ ದೊರೆಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತವೆ. ಕಲ್ಯಾಣಿಯ ಚಾಳುಕ್ಯರು ಮತ್ತು ಕಳಚೂರಿಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪವೂ ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಐತಿಹಾಸಿಕ ವೈಷ್ಣವಿಯಿಂದ ಪ್ರಮುಖ

ವಾಗಿದೆ. ಈ ಮಂದಿರದ ಅಧಿದೇವತೆಯನ್ನು ಸ್ವಯಂಭೂ ಸಿದ್ಧನಾಥನೆಂದು ಕರೆದು ಅವನಿಗೆ ನೀಡಿದ ದಾನದತ್ತಿ ವಿವರಗಳನ್ನು ದೇವಾಲಯದ ಕಂಬಗಳ, ಶಿಲೆಗಳ ಹಾಗೂ ತೋಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿರುವ ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಆರು ಬಾಹುಗಳುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಗ್ರಹವು ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬಹು ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1109ರಲ್ಲಿ ಳಲಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಅಜ್ಜಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಈ ದೇವಾಲಯವು ಕಾಳಾಮುಖ ಪಂಥದ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಇದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲೇ ಇರುವ ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯವು ಅನಂತರದ ರಚನೆಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಕಲ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದಾಗಿದ್ದು ಜೀರ್ಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನಿಗೆಂದು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಕಲ್ಲುಮಂಟಪ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಮುಖವಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮಾರಕ. ಇಲ್ಲಿನ ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯವು ಜೈನಧರ್ಮದ ಉಚ್ಚಾಯ ಕಾಲದ ಜೈನಬಸದಿಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ದೊರಕಿರುವ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಹೆಗ್ಗರೆ ಎಂಬ ಕೆರೆಯು ನಳನ ಕತೆಯೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಹಾವೇರಿಯ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಹಲವಾರು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಇವೆ. ಈ ಸ್ಥಳದ ವೀರಶೈವಮಠವಾದ ಹುಕ್ಕೇರಿಮಠವು ಮತ್ತೊಂದು ದರ್ಶನೀಯ ಸ್ಥಳವಾದುದಾಗಿದ್ದು ತನ್ನ ವಾರ್ಷಿಕ ಜಾತ್ರೆಯ ಸಲುವಾಗಿ ಒಂದು ಬೃಹತ್ ದನಗಳ ಪರಿಷೆಯನ್ನು ಒಂದು ತಿಂಗಳವರೆಗೆ ನಡೆಸುತ್ತದೆ. ಇವಲ್ಲದೆ ಹಾವೇರಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮಸೀದಿಗಳು, ಮಹಬೂಬ್ ಸುಭಾನಿಯವರ ದರ್ಗಾ, ಒಂದು ಚರ್ಚ್ ಮತ್ತು ಇತ್ತೀಚಿನ ಕಾಲದ ಎರಡು ಜೈನಬಸದಿಗಳೂ ಇವೆ. ಹಾವೇರಿ ಒಂದು ಒಳ್ಳೆಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ, ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಕೇರಳದಿಂದ ಬರುವ ಏಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಚ್ಛಗೊಳಿಸಿ ಹೊರದೇಶಗಳಿಗೆ ರಫ್ತು ಮಾಡಲಾಗುವುದು. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಏಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಶುದ್ಧ ಮಾಡಲು ಬಹು ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಸುಣ್ಣ ಮೊದಲಾದ ಶುದ್ಧೀಕರಿಸುವ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪ್ಪು ನೀರಿನ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಬಾವಿಯಿದೆ. ಈ ಊರು ದತ್ತಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸಿನ ಕಾಯಿ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೂ ಹೆಸರು ಪಡೆದಿದೆ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಈ ಊರು ಮುಖ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ದೋಳನದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಹುತಾತ್ಮನಾದ ಮೈಲಾರ ಮಹಾದೇವಪ್ಪನವರ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಹಾಸನ : (ಜಿ. ಕೇ; ಉಪವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 71,363) ಹಾಸನವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 186 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಮಹಾಭಾರತ ಕಾಲದ ಜನಮೇಜಯನ

ಸಿಂಹಾಸನಪುರವೆಂದು ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಸಿನ ಬಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಸಸ್ಯದಿಂದ ಊರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದು. ಮೂಲ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಬುಕ್ಕನಾಯಕನೆಂಬ ಚೋಳ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಸಮೀಪದ ಚನ್ನಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಹಾಸನಾಂಬಾ ದೇವಾಲಯ ಸಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದ ರಚನೆ. ಈ ದೇವತಾ ಮೂರ್ತಿಯು ಹುತ್ತದ ರೂಪದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಗುಡಿಯನ್ನು ಅಶ್ವಿಜದ ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಧದ ಎರಡನೇಯ ದಿನ ತೆರೆದು ಒಂದು ವಾರ ಮಾತ್ರವಿಟ್ಟು ಅನಂತರ ಮುಚ್ಚಿಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಬಲಮಾನ ವೆಂಕಟಪ್ಪನಾಯಕ ಮತ್ತು ಅವನ ಮಗ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪನಾಯಕ ಕಟ್ಟಿಸಿದರು. ದೇವಿಕೆರೆಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕೊಳಲ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಇವೂ ಸಹ ಸಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದ ರಚನೆಗಳು. ಪ್ರಧಾನ ಹೆಗಡೆ ಲಕುಮಯ್ಯ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಚನ್ನಕೇಶವ ದೇವಾಲಯ, ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಪ್ಪ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಂದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವಾದ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಜೈನ ಬಸದಿ ಇಲ್ಲಿನ ಶ್ರೀಕ್ಷಣೀಯ ಸ್ಥಳಗಳು. ಇದೊಂದು ಕೈಗಾರಿಕೆ ಹಾಗೂ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಹಾಸನವು ಬಡವರ ಊಟ ಎಂದು ಹೆಸರು ಪಡೆದು ಪ್ರವಾಸಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ಹಾಸನ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಂಡಜ್ಜಿ (ಜನ: 406)ಯು ಹಾಸನದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 17 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಚೆನ್ನಕೇಶವ ಅಥವಾ ಅಲ್ಲಾಳನಾಥ ದೇವಾಲಯವು ಬಹು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದು, ಈ ದೇವತಾ ಮೂರ್ತಿಯು 4.2 ಮೀಟರ್ ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು 14ನೇಯ ಶತಮಾನದ್ದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಗ್ರಾಮದ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವಾಲಯವು ಇರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣವು ಇದ್ದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವಾಲಯವು ನಾಶವಾಗಿ ಅನಂತರ ಪುನರ್ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದ್ದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕೋರವಂಗಲ (ಜನ: 878)ವು ಹಾಸನದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಾಮವಾಗಿದ್ದು 12ನೇಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಮೂರು ಹೊಯ್ಸಳ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ನಖರೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಗೋವಿಂದೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಶಿಥಿಲವಾಗಿವೆ. ಬಾಣೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಉತ್ತಮ ನಿರ್ದರ್ಶನವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲಾಗಿರುವ ಅನೇಕ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯ ಮಂದಿರ ಶ್ರೇಷ್ಠಮಟ್ಟದ ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ದೊರೆ ಎರಡನೇಯ ಬಲ್ಲಾಳನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ (1173) ಬಾಣಿ

ರಾಜನು ಬೂಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯವೂ ಸುಂದರವಾದ ಕೆತ್ತನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ವೀರಗಲ್ಲೂ ಇದೆ. ಗೊರೂರು: (ಜನ: 5,553) ಹಾಸನದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 28 ಕಿಮೀ, ಅರಕಲಗೂಡಿನಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಒಂಬತ್ತು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹೇಮಾವತಿ ನದಿ ತೀರದ ಮೇಲೆ ಗೊರೂರು ಗ್ರಾಮವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 1586ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾದ ಯೋಗಾನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಬಹು ಸುಂದರವಾಗಿದ್ದು ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ 1.8 ಮೀಟರಿನ ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಯೋಗ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ನರಸಿಂಹಸ್ವಾಮಿ ಮೂರ್ತಿಯು ಬಹು ಮುದ್ದಾಗಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ಕಾಲದ ತ್ರಿಕೂಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಗರ್ಭಗುಡಿಗಳು, ಮೂರು ತೆರೆದ ಶುಕನಾಸಿಗಳು, ನವರಂಗ ಮತ್ತು ಒಂದ ತೆರೆದ ಕಮಾನು ಇವೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದ ವಾಸುದೇವ ದೇವಾಲಯವು ದೊಡ್ಡದಾಗಿದ್ದರೂ ಸರಳವಾದ ಕಟ್ಟಡ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಏಕಕೂಟಿ ಕೈಲಾಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಭಗವಾದ ಹೊಯ್ಸಳ ದೇವಾಲಯದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ ವಿಜಯನಗರದ ತರುವಾಯದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಹೇಮಾವತಿ ನದಿಗೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಗೊರೂರಿಂದ ಒಂದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ 16 ಕೋಟಿ ರೂ. ವೆಚ್ಚದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಣೆಕಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ನೊಸಳೆ (ಜನ: 647)ಯು ಹಾಸನದ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹಾಸನ ಹೊಳೆನರಸೀಪುರ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣದಂತೆ, ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಮದಗ್ನಿ ಮುಷಿಯ ಅಶ್ರಮವಾಗಿದ್ದಿತು. ನೊದಲು ಇದಕ್ಕೆ 'ಮುಸಲ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದಿತೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಚಿನ್ನಕೇಶವ ಮತ್ತು ನಾಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಒಂದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲೊಂದಿದ್ದು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಹೊಯ್ಸಳ ಕಲಾಕೃತಿಗಳು. ಇವು 13ನೇಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲೂ ಒಂದು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಶುಕನಾಸಿ, ನವರಂಗ, ಜಗತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೊರಾಂಗಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಮನೋಹರವಾದ ಶಿಖರವಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವೈವಿಧ್ಯವೂ, ಸಂಕೀರ್ಣವೂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವೂ ಅದ ರೇಖಾ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಸಂಕೀರ್ಣ ಆಕಾರಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ.

ಹಿರಿಯೂರು: (ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 2,152) ಹಿರಿಯೂರು ವೇದಾಂತನದಿಯ ಬಲದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಪಟ್ಟಣ. ಇದು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 160 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರದುರ್ಗದಿಂದ 40 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಘನಪುರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಗಣಿಗಳಿದ್ದು ಬಂದಿ ಇದನ್ನು ಹೊನ್ನ ಹಿರಿಯೂರು ಎಂದು ಕರೆಯು

ತ್ತಿದ್ದರು. ಮಾಯಸಮುದ್ರದ ಕೇಶವನಾಯಕ ಇದನ್ನು 16ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಹಿರಿಯೂರಿನ ಪಾಳೆಗಾರನಾಗಿದ್ದ ಕೆಂಚಪ್ಪನಾಯಕನು ಇಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನಮಂದಿರ 'ದಕ್ಷಿಣ ಕಾಶಿ' ತೆರು ಮಲ್ಲೇಶ್ವರನ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಪಾಳೆಯಗಾರನೊಬ್ಬನು ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ಎತ್ತರವಾದ ಗೋಪುರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳೂ ಇವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 42ಅಡಿ ಉದ್ದದ ಒಂದು ಕಬ್ಬಿಣದ 'ಶಿವಧನಸ್ಸು' ಇದೆ. ತೆರುಮಲ್ಲೇಶ್ವರನ ರಥೋತ್ಸವದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಮೆರವಣಿಗೆ ಮಾಡಲಾಗುವುದು. ತೆರುಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ಭಕ್ತ ಮಂಡಲಿಯ ಅಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಸಾಮೂಹಿಕ ವಿವಾಹಗಳು ಜರುಗುತ್ತಿವೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀವೆಂಕಟರಮಣ, ಮೈಲಾರಲಿಂಗೇಶ್ವರ, ಸತ್ಯನಾರಾಯಣ, ದುರ್ಗಾಂಬಿಕಾ, ಅಂಜನೇಯ, ಗಣೇಶ ಮತ್ತು ಬನದಮ್ಮ ದೇವಾಲಯಗಳು ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಹಿರಿಯೂರಿನ ಬಳಿ ವಾಣೀವಿಲಾಸ ಸಹಕಾರಿ ಸಕ್ಕರೆ ಕಾರ್ಖಾನೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಡಲೇಕಾಯ ಎಣ್ಣೆ, ಬೆಲ್ಲ, ಅಕ್ಕಿ ಈ ಊರಿನ ಪ್ರಮುಖ ಉತ್ಪನ್ನಗಳು. ಅಂಬಲಗೆರೆಯ ರಂಗನಾಥ, ಭರಮಗಿರಿಯ ಕಣೆನಮಾರಮ್ಮ, ಅಬ್ಬಿನಹೊಳೆಯ ರಂಗನಾಥ, ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯಗಳು. ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಐವೆಂಗಳ (ಜನ: 1,293)ವು ಹಿರಿಯೂರಿಗೆ 18 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಕಡೆ ಹೋಗುವ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 975ರ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಐಯ್ಯಪ್ಪಮಂಗಳ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಚೋಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಯನ್ನು 17ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಹಿರೇಮದಕರಿನಾಯಕನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಈ ಸ್ಥಳದ ಪ್ರಾಚೀನಾ ವಶೇಷಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೋಟೆಯೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಬಹುತೇಕ 17-18 ನೇಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಊರಿನ ಬಹು ಮುಖ್ಯ ಸ್ಮಾರಕವೆಂದರೆ ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯ. ರಾಜ್ಯದ ಖಾದಿ ಗ್ರಾಮೋದ್ಯೋಗ ಸಮಿತಿಯು ಐವೆಂಗಳದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಖಾದಿ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತದೆ. ಬಬ್ಬೂರು (ಜನ: 2,445) ಹಿರಿಯೂರಿಗೆ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ. 1750ರಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸಿದ್ದ ಬಬ್ಬೂರುರಂಗ ಎಂಬ ಕವಿಯ ವಾಸಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಈತನು ಭಾಮಿನಿ ಪಟ್ಟಿದಿಯಲ್ಲಿ 'ಅಂಬಿಕಾ ವಿಜಯ'ವನ್ನು 'ಪರಶುರಾಮ ರಾಮಾಯಣ'ವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದು ಗ್ರಾಮ ಪಂಚಾಯತಿಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಹರ್ತಿಕೋಟೆಯು (ಜನ: 2,557) ಹಿರಿಯೂರಿನಿಂದ ಚಳ್ಳಕೆರೆಗೆ ಹೋಗುವ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಹರತಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಮುಂದೆ ನಿಡುಗಲ್ಲನ್ನು

ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಡುಗಲ್ಲು ಪಾಳೆಯಗಾರರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದರು. ಈ ಸಂತತಿಯ ಸ್ಥಾಪಕನು ವಿಜಾಪುರದ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಈ ಭಾಗವನ್ನು ದತ್ತಿಪಡೆದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅವನೇ ದೊಡ್ಡೇರಿ ಮತ್ತು ಹರಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ.

ಹಿರೇಕೆರೂರು : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ : 10,270) ಹಿರೇಕೆರೂರು ಬೆಂಗಳೂರು ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 382 ಕಿಮೀ ಧಾರವಾಡದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 155 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿರೇಕೆರೂರು ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ತಾಲೂಕು ರಚನೆಯಾಗುವ ನೊಡಲು ಇದು ಕೋಡ ತಾಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದಿತು. ಇಲ್ಲಿನ ಪುರಸಭೆಯು 1973ರ ಏಪ್ರಿಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಹಿರಿಯಕೆರೆಯೂರು ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹಿರೇಕೆರೂರು ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಈ ಕೆರೆಯನ್ನು ಜನಮೇಜಯಿನ ಕೆರೆಯೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 1060ರ ಒಂದು ಶಾಸನವು ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ದೊರೆ ಒಂದನೇಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ದಳಪತಿ ಗುಂಡನಯ್ಯನ ಸಾಹಸಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವದ್ದೆನಿಸಿದ ಸ್ಮಾರಕಗಳು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲ; ಆದರೂ ಭಗ್ನವಾಗಿ ಭಾಗಶಃ ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹೂತುಹೋಗಿರುವ ಜನಾರ್ದನ, ತೋಟದ ವೀರಣ್ಣ (ವೀರಭದ್ರ), ಹನುಮಾನ್ ಮತ್ತು ಕೆರೆಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ದುರ್ಗಾದೇವಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಸೀದಿಗಳೂ, ಎರಡು ದರ್ಗಾಗಳೂ ಇವೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕರನಿರಾಕರಣ ಚಳುವಳಿಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಲಾಗಿದ್ದಿತು (1931). ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಳಗಳು ಇಂತಿವೆ: ಬಾಳಂಬೀಡು: ಹಿರೇಕೆರೂರಿಗೆ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬಾಳಂಬೀಡು ಎಂಬ ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ವಿಷಪರಿಹಾರೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಬಸವಣ್ಣನ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ವಿಷಪರಿಹಾರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಶಿವಲಿಂಗವು ಹಾವು ಮತ್ತು ವಿಷಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಡಿತಕ್ಕೊಳಗಾದವರನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿನ ಜನರು ನಂಬುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಐದು ಶಾಸನಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 1058, 1079 ಮತ್ತು 1088ರ ಕಾಲದ ಮೂರು ಶಾಸನಗಳು ಇವೆ. ಈ ಶಾಸನಗಳು ದೇವರನ್ನು ಅಂಡೂರೇಶ್ವರ, ಲಾಂಡೂರೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಪಾಂಡುರಂಗೇಶ್ವರ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿವೆ. ಹಿರೇಕೆರೂರಿಗೆ 10 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಅಬ್ಬಲೂರಲ್ಲಿ 20 ಶಾಸನಗಳೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಅನೇಕ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಮಾರಕಗಳಿವೆ. ಇದು 12ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಜೈನಧರ್ಮದ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶೈವಭಕ್ತ ಏಕಾಂತದ ರಾಮಯ್ಯನು

ಒಂದು ಧಾರ್ಮಿಕ ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ಜೈನಧರ್ಮದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ತನ್ನ ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಜಯಶಾಲಿಯಾಗಿ ಅನಂತರ ಶಿವನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಮತ್ತೆ ಶಿರವನ್ನು ಪಡೆದನೆಂದು ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಶೈಲಿಯ ಸೊಗಸಾದ ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಕನ್ನಡದ ಜನಪ್ರಿಯ ಕವಿ ಸರ್ವಜ್ಞ ಈ ಊರಿನವನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಹುಕ್ಕೇರಿ : (ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 15,534) ಹುಕ್ಕೇರಿಯು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 550 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ, ಬೆಳಗಾವಿಯಿಂದ 48 ಕಿಮೀ ಉತ್ತರಕ್ಕಿದೆ. ಹುಕ್ಕೇರಿ ಎಂಬ ಊರಿನ ಹೆಸರು ಹೂವಿನಕೇರಿ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬಂದುದಾಗಿ ಒಂದು ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ಅದಿಲ್ ಷಾಹಿಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ಗುಲಾಬಿ ಹೂಗಳು ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದು, ಅವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಂದ ವಿಜಾಪುರಕ್ಕೆ ರವಾನಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸ್ಥಳೀಯ ದಾಖಲೆಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಇಲ್ಲಿನ ಇತಿಹಾಸವು 14ನೇಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಹುಕ್ಕೇರಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಣ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಜೈನ ಮತ್ತು ಶೈವ ಪಂಥಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. 1327ರಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ದೆಹಲಿಯ ಸುಲ್ತಾನ ಮಹಮ್ಮದ್ ಬಿನ್ ತಘಲಕ್‌ನು (1325-51) ಗೆದ್ದುಕೊಂಡನು. ಆಗ ಹುಕ್ಕೇರಿಯು ಅವನಿಂದ ನೇಮಿಸಲಾದ ಅಮೀರನ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಆ ಬಳಿಕ ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಬಹಮನಿಗಳ, ವಿಜಾಪುರದ ಸುಲ್ತಾನರ, ಮೊಗಲರ ಮತ್ತು ಮರಾಠರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದು, 1806ರಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಹುಕ್ಕೇರಿಯನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಒಂದು ತಾಲೂಕಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ಇಲ್ಲಿಯ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಐನ್-ಉಲ್-ಮುಲ್ಕ್ ಗಿಲಾನಿ ಎಂಬ ವಿಜಾಪುರದ ಸೇನಾನಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ರುಸ್ತುಂಜಮಾನನು ಚೀನಿ ಗುಮ್ಮಟಿ ಮತ್ತು ಕದಂ ರಸ್ತಲ್ ಮಸೀದಿಗಳನ್ನು 17ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಮರಾಠರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೆಂಟೆಮೂರಿ ದೇಸಾಯಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಆಡಳಿತ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಇಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರವಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮಾರಕಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುವೆಂದರೆ ಊರಿನ ಉದ್ದಗಲದಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರುವ ವಿವಿಧ ಗಾತ್ರದ ಗುಮ್ಮಟಿಗಳು. ಈಗ ಇಲ್ಲಿ ಬರೀ ನಾಲ್ಕು ಗುಮ್ಮಟಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲಿಂ ಶಿಲ್ಪಶೈಲಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸ್ಮಾರಕಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ನಿರೀನ ಚಿಲುಮೆಗಳು ಇವೆ. ಈಗ ಬರೀ ನಾಲ್ಕು ಮಾತ್ರ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ಈ ಕೌತುಕಮಯ ಕಾರಂಜಿಗಳು ಅವುಗಳ ರಚನಾ ಕೌಶಲ್ಯ, ಅಂತರಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ನಿರೀನ ನೆಲೆ, ವಿತರಣೆ ಮತ್ತಿತರ ತಾಂತ್ರಿಕ ವಿವರಗಳಿಂದ ಅಧುನಿಕ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸವಾಲಾಗಿವೆ. ಈಗ ಇವುಗಳೇ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ

ನೀರು ಪೂರೈಕೆಯ ಮೂಲಗಳಾಗಿವೆ. 1583ರ ಪರ್ಶಿಯನ್ ಮತ್ತು ಮರಾಠಿ ದಾಖಲೆಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಒಂದು ಕಾರಂಜಿಯು ಅದಿಲ್ ಷಾಹಿಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು. ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಇವು ಸರಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಕಿಮೀ ದೂರಕ್ಕೆ ಗಜಬರ್‌ವಾಡಿ ಎಂಬ ಬಡಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಸೀದಿ ಇದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, 1498ರಲ್ಲಿ ನಂದಿ ಗ್ರಾಮದ ದೇವಾಲಯದ ಕೇತಗೌಡನು ಮುಸ್ಲಿಂ ಸರದಾರ ಗಜಬರ್ ಸಾಹೇಬನ ಹೆಸರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ದರ್ಗಾ ಇದೆ. ಬಣ್ಣದ ಹೆಂಚುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಚೀನಿ ಗುಮ್ಮಟವು ಇಲ್ಲಿನ ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಏಳು ಮಸೀದಿಗಳು ಪೈಗಂಬರ, ಮಹಸಬ್‌ತಿ ಮತ್ತು ಗಜಬರ್ ಸಾಹೇಬರ ಸ್ಮಾರಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಕಟ್ಟಲಾದ ಮೂರು ದರ್ಗಾಗಳು ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಹಿಂದೂ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದರೆ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಾಲಯ, ವಿಠಲ ಮಂದಿರ ಮತ್ತು ಮಾರುತಿ ಮಂದಿರಗಳು. ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಾಲಯವು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ದುರಸ್ತಿಗೊಂಡಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ವಿಜಯನಗರ ಪೂರ್ವದ ಆಧಿಪಾತ್ಯ ಜಿನಾಲಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ವೀರಶೈವ ಮಠಗಳಿವೆ. ಹಾಳುಬಿದ್ದ ಕೋಟೆಯ ಅನಶೇಷಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಹಳೇ ದಾಖಲೆಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಸಭೆ ಇದ್ದಿತು. 1861ರಲ್ಲಿ ಸಂಪನ್ಮೂಲದ ಕೊರತೆಯಿಂದಾಗಿ ಅದನ್ನು ರದ್ದುಪಡಿಸಲಾಯಿತು. ಈಗಿನ ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಮೊತ್ತಮೊದಲಾಗಿ 1973ರಲ್ಲಿ ರಚಿಸಲಾಯಿತು. ಅಗರಬತ್ತಿ ಕೈಗಾರಿಕೆಗೆ ಈ ಸ್ಥಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮೆಣಸಿನ ಕಾಯಿ, ಬೆಲ್ಲ ಮತ್ತು ನೆಲಗಡಲೆಕಾಯಿಯ ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವೂ ಇದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲೊಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸಹಕಾರಿ ಸಂಸ್ಥೆ ಇದ್ದು ಅದರ ಹೆಸರು ಹುಕ್ಕೇರಿ ತಾಲೂಕು ಸಹಕಾರಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ ಸಂಘ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ 1969ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಗಿತ್ತು. ಮಜಲಿ ಹುಕ್ಕೇರಿ ತಾಲೂಕಿನ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಗ್ರಾಮ. ಇದು ಘಟಪ್ರಭಾ ಅಣೆಕಟ್ಟಿನ ರಚನೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಲಾಶಯದೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿಹೋಯಿತು. ಇತರ ಎರಡು ಜೈನ ಶಿಲ್ಪದ ಜೊತೆ ದೊರೆತ ಲಜ್ಜಾಗೌರಿ ವಿಗ್ರಹವು ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣ ಶಿಲ್ಪಕಲಾಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ಅಪೂರ್ವ ಕಲಾ ಕೃತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಏಳು ಅಥವಾ ಎಂಟನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಶೈವ ಪಂಥದ ಪ್ರಭಾವವಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸುಮಾರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಜುನನಾಡ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಬಸವೇಶ್ವರರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಶಿಲಾಶಾಸನ ದೊರೆತಿದೆ. (ಈ ಶಿಲಾ ಶಾಸನವು ಈಗ ಧಾರವಾಡದ ಕನ್ನಡ ಸಂಶೋಧನ ಸಂಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದೆ)

ಹುಣಸೂರು : (ಮೈಸೂರು ಜಿ; ಉಪವಿಭಾಗ ಹಾಗೂ ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 27,704) ಹುಣಸೂರು ಪಟ್ಟಣವು ಮೈಸೂರು-

ಮದಿಕೇರಿ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪೌರಾಡಳಿತ ಹೊಂದಿರುವ ಊರು. ಇದು ಮೈಸೂರಿನ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 45 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ 184 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣತೀರ್ಥ ನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹುಣಿಸೆ ಮರಗಳು ವಿಪುಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಊರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಅನೃತ ಮಹಲ್ ರಾಸಿನ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕೇಂದ್ರ ಇದು. ಊರಿನಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತಾಲ್ಪಕ್ಕಾ ಹೆಚ್ಚು ಸರ್ಕಾರಿ ಹಾಗೂ ಖಾಸಗಿ ಮರಮಟ್ಟು ಮಳಿಗೆಗಳು ಇವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1882ರಲ್ಲಿ ಈ ಊರನ್ನು ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಊರು ಒಂದು ವ್ಯಾಪಾರೋದ್ಯಮ ಕೇಂದ್ರವೂ ಆಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಾಫಿ ಬೀಜದ ಶುದ್ಧೀಕರಣ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕರಣ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಇದೆ. ಭಾರತೀಯ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಕೇಂದ್ರದ ಒಂದು ಸಂಶೋಧನ ಶಾಖೆ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಸುಮಾರು ಹದಿಮೂರು ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು ಕಂಪನಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ ನಡೆಸುತ್ತಿವೆ. ಎರಡು ಹೆಂಚಿನ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳು, ಒಂದು ಪದರು ಹಲಗೆ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಮೀನಾಕ್ಷಿ ಸುಂದರಂ ಬಟ್ಟೆ ಗಿರಣಿ, ಹಾಲಿನ ಶೈತ್ಯಾಗಾರ ಹಾಗೂ ಅನೇಕ ಗೃಹ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಘಟಕಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ತಯಾರಾಗುವ ಕಂಬಳಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು ಚಪ್ಪಲಿ, ಕೈನೆಯ್ನಿ ಸೀರೆಗಳು, ಎತ್ತಿನ ಬಂಡಿಗಳ ತಯಾರಿಕೆಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಬಿದಿರಿನ ಬುಟ್ಟಿಗಳ ತಯಾರಿಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲಾಭದಾಯಕ ಗೃಹ ಕೈಗಾರಿಕೆ. ಹುಣಸೂರಿಗೆ ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕಟ್ಟಿಮಳಲವಾಡಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಸಾಳುಬಿದ್ದ ಕೋಟೆ, ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಇವೆ. ಹುಣಸೂರಿಗೆ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಗುರುಪುರ ಮತ್ತು ಮರೂರುಕಾವಲುಗಳಲ್ಲಿ ಗುಡ್ಡಗಾಡು ಜನಾಂಗವಾದ ಹಕ್ಕಿಪಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಬುರುಡೆ ಬೆಸರ ಲಾಣ್ಯಗಳಿವೆ. ಧರ್ಮಪುರಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ರೇಷ್ಮೆ ತರಬೇತಿ ಹಾಗೂ ವ್ಯವಸಾಯ ಕೇಂದ್ರಗಳು ಇವೆ. ಹುಣಸೂರಿಗೆ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಗುರುಪುರ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಟಿಬೆಟ್ ನಿರಾಶ್ರಿತರ ವಸತಿ ಕೇಂದ್ರವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ರಯ ಪಡೆದ ಟಿಬೆಟಿನರ ನೇಯ್ಗೆ ಹಾಗೂ ಕಸೂತಿ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಗೆ ವಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಇದೆ. ಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜೈನ ಬಸದಿಯೊಂದನ್ನು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಹುಣಸೂರಿಗೆ 15 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ರತ್ನಪುರದಲ್ಲಿ ಸಾಳುಬಿದ್ದ ಒಂದು ಹಳೇಕೋಟೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳು ಇದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸಾಳು ಬಿದ್ದಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಅಂಜನೇಯ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾದವುಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಜಮಾಲಮ್ಮನ ದರ್ಗಾ ಇದ್ದು ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಉರುಸು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಹುಣಸೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಬೀಕೆರೆ ಹೋಬಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಬೆಟ್ಟದೂರು ಗ್ರಾಮದ ಕೊಪ್ಪಲು (ಉಪ ಗ್ರಾಮ) ಸ್ಥಳವು ಗೊಮ್ಮಟಗಿರಿ. ಗೊಮ್ಮಟಗಿರಿಯು ಮೈಸೂರು ನಗರದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 19 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರವಾದ ಬೀಕೆರೆಯ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ.

ಅಲ್ಲಿನ ಕಲ್ಲುಗಾಡ್ಡದ ಮೇಲೆ 16 ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಏಕಶಿಲಾ ಗೋಮ್ಮಟೇಶ್ವರ ಮೂರ್ತಿ ಇದೆ.

ಹುದಲಿ : (ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿ; ಜನ: 4,218) ಬೆಳಗಾವಿ-ಗೋಕಾಕ್ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ, ಬೆಳಗಾವಿಯಿಂದ 27 ಕಿಮೀ ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುದಲಿ ಇದೆ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದು ಖಾದಿ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮೋದ್ಯೋಗ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಮಾದರಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಗ್ರಾಮೀಣ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಅಚರಣೆಗೆ ತರಲು, ಸಾಬರಮತಿ ಮತ್ತು ಇತರ ಕೇಂದ್ರಗಳ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಕುಮ್ಮಿ ಖಾದಿ ಅಶ್ರಮವು ಕರ್ನಾಟಕ ಸಿಂಹರೆನಿಸಿದ ಹಾಗೂ ಗಾಂಧಿ ಮತ್ತು ಟಿಳಕರ ಅನುಯಾಯಿಯಾದ ಗಂಗಾಧರ ರಾವ್ ದೇಶಪಾಂಡೆ (1871-1960) ಯವರಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು. ಖಾದಿ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮೋದ್ಯೋಗ ಸಹಕಾರಿ ಉತ್ಪಾದಕರ ಸಂಸ್ಥೆಯು 1923ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಅರಂಭವಾಯಿತು. ದೇಶಪಾಂಡೆಯವರು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪುನರ್ರಚನಾ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳೂ ಸೇರಿದಂತೆ ನಡೆದ ಚರಖಾ ಸಂಘ ಮತ್ತು ಖಾದಿ ಚಳುವಳಿಯ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು. 1937ರಲ್ಲಿ ಕುಮ್ಮಿ ಅಶ್ರಮವು ಗಂಗಾಧರ ರಾವ್ ದೇಶಪಾಂಡೆ, ಪುಂಡಲೀಕಾಚೇ ಕಾತಗಡೆ ಮತ್ತು ರಾಮಚಂದ್ರ ವಡವಿ ಮತ್ತಿತರರ ನಾಯಕತ್ವದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಮಟ್ಟದ ಗಾಂಧೀ ಸೇವಾ ಸಮ್ಮೇಳನವನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿದ್ದಿತು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗಾಂಧೀಜಿ ಇಲ್ಲಿ ಏಳು ದಿನ ಬೀಡು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳುವಳಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಅಶ್ರಮವು ತೀವ್ರ ಅಸಕ್ತಿ ವಹಿಸಿದುದರಿಂದ ಅಂಗ ಸರಕಾರವು ಇದರ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಕುಂಠಿತಗೊಳಿಸಿತು. 1941ರಲ್ಲಿ ಜಮನಲಾಲ್ ಖಾದಿ ವಿದ್ಯಾಲಯ ಇಲ್ಲಿ ಅರಂಭವಾಯಿತು. ಆ ಮೇಲೆ ಈ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿತವಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿನ ಸಂಸ್ಥೆಯು 1954ರಲ್ಲಿ ಪುನರ್ಸಂಘಟನೆಗೊಂಡ ಬಳಿಕ ತನ್ನ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಖಾದಿ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮೋದ್ಯೋಗದ ವಿವಿಧ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು ನೆರೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿಕೊಂಡು 800ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಜನರಿಗೆ ಉದ್ಯೋಗವಕಾಶ ಕಲ್ಪಿಸಿದೆ. ಗ್ರಾಮ ದೇವತಾ ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ, ನಾರುತಿ, ನಿರ್ವಾಣೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಒಂದು ಜೈನ ಬಸದಿ ಮತ್ತು ಹಜರತ್ ಬಸಬಾನನ ದರ್ಗಾ ಇಲ್ಲಿನ ಮುಖ್ಯ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸ್ಥಳಗಳಾಗಿವೆ.

ಹುನಗುಂದ : (ವಿಜಾಪುರ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 14,548) ಹುನಗುಂದದ ಹಿಂದಿನ ಹೆಸರು ಹೊನ್ನಕುಂದ ಅಥವಾ ಹೊನ್ನಗುಂದ ಎಂದಿತ್ತು. ಊರಿಗೆ ತಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಬಂಗಾರದ ಛಾಯೆಗೆ ಹೋಲುವ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಅಭ್ರಕ ಇರುವುದರಿಂದ ಆ ಹೆಸರು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಇತ್ತೆಂದು

ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ನಗರೇಶ್ವರ, ಕನ್ನಿಕಾಪರಮೇಶ್ವರಿ, ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿವೆಯಾದರೂ ಅನೇಕ ಬಹುತೇಕ ಅಧುನಿಕ ಕಟ್ಟಡಗಳು. ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಊರಿಗೆ ತಾಗಿದಂತೆ ಒಂದು ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಇದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಚಾಳುಕ್ಯ ಮಾದರಿಯ ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹ ಭೂಮಟ್ಟಕ್ಕಿಂತ ತಗ್ಗಿನಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಿಲಾಶಾಸನವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬಲ್ಲಾಳ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ದೊರೆ ಅಯ್ಯನೋರ್ವನ ಹೆಂಡತಿ ಸತ್ಯವತಿ ಮಹಾದೇವಿಯು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವರಿಗೆ ಭೂದಾನ ಮಾಡಿದ ವಿವರವಿವೆ. ವಿಜಯ ಮಹಂತೇಶ್ವರ ಮಠದ ಒಂದು ಶಾಖೆ ಇಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯ ಚಟುವಟಿಕೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1870ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲು ಪುಷ್ಕರಣಿಯ ಬಳಿ ಒಂದು ಜುಮ್ಮಾ ಮಸೀದಿ ಇದೆ. ಈ ಊರು ಪೌರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳು ಈ ಕೆಳಕಂಡಂತಿವೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿನ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡ ಊರು ಇಳಕಲ್ (ಜನ: 35,970). ಹುನಗುಂದಕ್ಕೆ ಇದು 13 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ವಿಜಯ ಮಹಂತೇಶ್ವರ ಮಠ ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮಠ. ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ, ಬನಶಂಕರಿ ಮತ್ತು ಅಂಜನೇಯನ ಹಳೆಯ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಇವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ಜಡೇಶಂಕರಲಿಂಗ, ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಮತ್ತು ಬಸವಣ್ಣ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳೂ ಇವೆ. ಊರ ಅಗ್ನಿ ಋಕ್ಕಿ ಹರಿಯುವ ಹಿರೇಕಳ್ಳದ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಜಯ ಮಹಂತೇಶಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ಅವರ ಗುರು ಮಹಂತ ಶಿವಯೋಗೇಶ್ವರರ ಗದ್ದುಗೆಗಳಿವೆ. ಈ ವಿಜಯಮಹಂತೇಶ್ವರ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರತೀವರ್ಷವೂ ರಥೋತ್ಸವ ಜರುಗುತ್ತದೆ. ಊರಿನ ಪೂರ್ವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾರಿ ಗುಮ್ಮಟದ ಕಟ್ಟಡವಿದೆ. ಅದು ಹಜರತ್ ಸಯ್ಯದ್ ಮುರುಜಾಷಾ ಖಾದ್ರಿ ಅವರ ದರ್ಗಾ. ಅದು ಬಹು ಜನರ ನಂಬಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾದ ದರ್ಗಾ ಆಗಿದ್ದು ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಅಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಉರುಸಿಗೆ ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾತ ಜನರನ್ನು ಅದು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಮಸೀದಿಗಳು, ದರ್ಗಾಗಳು ಇವೆ. ಕೈಮಗ್ಗದ, ರೇಷ್ಮೆ ಹಾಗೂ ಕೃತಕ ರೇಷ್ಮೆಯ ಬಗೆಬಗೆಯ ಸೀರೆಗಳಿಗೆ ಇಳಕಲ್ ತುಂಬಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. ನೂಲು ಹುರಿ ಮಾಡುವ ಅನೇಕ ಘಟಕಗಳೂ ಮತ್ತು ಮರ ಕೊಯ್ಯುವ ಅನೇಕ ಘಟಕಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಕಮತಗಿ: (1981ರಲ್ಲಿ ಜನ: 11,088) ಇದು ಹುನಗುಂದಕ್ಕೆ 25 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಮಲಪ್ರಭಾ ನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಸವೇಶ್ವರರ ಸಮಕಾಲೀನರೆಂದು ಪರಿಗಣಿತರಾದ ಮರುಕಶಂಕರ ದೇವರು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳುವ ಹುಚ್ಚೇಶ್ವರರ ಒಂದು ಹಳೆಯ ವಿರಶೈವ ಮಠವಿದೆ. ಈ ಮಠದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಗದ್ದುಗೆಗಳಿವೆ. ಹುಚ್ಚೇಶ್ವರರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಇಲ್ಲಿ ಇತ್ತೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಬನಶಂಕರಿ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ

ವಾದವು. ಇಲ್ಲಿನ ಮಠ ಒಂದು ಪ್ರೌಢಶಾಲೆಯನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪೌರಾಡಳಿತವನ್ನು ಪೌರಸಭೆ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗ್ರಾಮೀಣ ಹಾಲಿನ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಸರ್ಕಾರ ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ಊರು ಕೈಮಗ್ಗದ ಉದ್ಯಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದು ಚಮಕಾ, ಖಣ ಮತ್ತು ಸೀರೆ ಮುಂತಾದ ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ : (ಧಾರವಾಡ ಜಿ ; ತಾ. ಕೇ ; ಜನ : 3,52,572) ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಮುಖ್ಯ ಹಾಗೂ ದೊಡ್ಡ ನಗರವಾದ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಪೂಣೆ-ಬೆಂಗಳೂರು ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಧಾರವಾಡದಿಂದ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ 19 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಮಿರಜ್-ಬೆಂಗಳೂರು ರೈಲ್ವೆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ ದಕ್ಷಿಣ-ಮಧ್ಯ ರೈಲ್ವೆಯ ಮುಖ್ಯ ಕೂಡು ನಿಲ್ದಾಣ ಇದಾಗಿದೆ. ಹಳೇ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯ ಪುರಾತನ (ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಮಾನದ) ಭವಾನಿ ಶಂಕರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ದೊರೆಕಿದ ಕನ್ನಡದ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು 'ಎಲೆಯ ಪೂರ್ವದ ಹಳ್ಳಿ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬಂದುದಾಗಿವೆ. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಈ ಹೆಸರು ಮೊಟ್ಟಕಾಗುತ್ತಾ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ, ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ, ಪೂರ್ವದಕ್ಕೆ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಯಿತು. ಈಗ ಈ ನಗರವು ಹಳೇ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಹೊಸ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಎಂದು ವಿಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಹಳೇ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ರಾಯರ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ, ಅಂದರೆ ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಎಂದು ಸ್ಥಳೀಯರು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. 1885ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಪರಸಭೆ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟು 1925ರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು 'ಬರೋ' ಪುರಸಭೆಯ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲಾಯಿತು. 1962ರ ಜುಲೈ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ-ಧಾರವಾಡ ಈ ಎರಡು ಅವಳಿ ನಗರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮುನಿಸಿಪಲ್ ಕಾರ್ಪೊರೇಷನ್ ರಚಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ನಗರಸಭೆಯ ಆಡಳಿತ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ 183.49 ಚ ಕಿಮೀ ನಷ್ಟು ಪ್ರದೇಶ ಒಳಪಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ 200 ಮಹಾಜನಗಳಿದ್ದ ಬಹು ಪುರಾತನವೂ ಶ್ರೀಮಂತವೂ ಆದ ಅಗ್ರಹಾರ ಇದಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿನ ಜನರು ನಾರಾಯಣನ ಆರಾಧಕರಾಗಿದ್ದು ವಿವಿಧ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಪಡೆದಿದ್ದ ವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿದ್ದರು. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದಿಂದ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆ ನಂಶದ ಮುಮ್ಮಡಿ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅನೋಘವರ್ಷ ಕರ್ಕನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಎರಡು ಶಿಲಾ ಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ. ಭವಾನಿ ಶಂಕರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಶಾಸನವು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಎರಡನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ಹೊಯ್ಸಳರ ಎರಡನೆಯ ಬಲ್ಲಾಳನು ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಸುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡನು. ಆದರೆ ಈ ಪಟ್ಟಣವು ವಿಜಯನಗರದ ಆಡಳಿತದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ

ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಮುಖ್ಯ ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಯಿತೆಂದು ಇಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಪತನಾನಂತರ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯು ಅದಿಲ್ ಷಾಹಿಗಳ ಹತೋಟಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತು. ಹದಿನೇಳನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರದ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಇಲ್ಲೊಂದು ಮಳಿಗೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದರು. ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ಪೋರ್ಚುಗೀಸರ ನಡುವೆ ನಡೆದ ಒಪ್ಪಂದದಲ್ಲಿ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು 'ಒಬೆಳಿ' ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದು ಇದು ವಿಜಾಪುರ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಪೆಟ್ಟು ಪು ಮತ್ತು ಕಬ್ಬಿಣವನ್ನು ಸರಬರಾಜು ಮಾಡುವ ಮುಖ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. 1673ರ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಒಂದು ಶ್ರೀಮಂತ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಶಿವಾಜಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಅಣ್ಣಾಜಿ ದತ್ತೋ ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕೊಳ್ಳಿ ಹೊಡೆದನು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ದೊರೆತ ಹಣ ಹಿಂದಿನ ಎಲ್ಲಾ ಲಾಭಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿದ್ದಿತು ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. 1677ರಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಔರಂಗಜೇಬನಿಗೆ ಸೇರಿ ಷಾಮಹಮ್ಮದ್ ಖಾನನಿಗೆ ಜಹಗೀರಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಮುಂದೆ ಕಿತ್ತೂರಿನ ದೇಸಾಯಿಯ ಅಪ್ರತಿಮ ಸೇವೆಯನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಿದ ಔರಂಗಜೇಬನು, 1689ರಲ್ಲಿ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಅವನಿಗೆ 'ಸರ್ದೇಶ್ ಮುಖಿಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಸುಮಾರು 1727ರಲ್ಲಿ ಇದು ಸವಣೂರಿನ ಜಹಗೀರಾಯಿತು. ಅದೇ ವರ್ಷ ಹಳೇ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯ ಬಸಪ್ಪಶೆಟ್ಟಿಯೆಂಬುವನು ಹೊಸ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯ (ಈಗಿನ ದುರ್ಗದ ಬೈಲು) ಪಟ್ಟಣ ಮತ್ತು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಆಗಿನ ಸವಣೂರಿನ ನವಾಬನಾದ ಮಜೀದ್ ಖಾನರ ನೆರವಿನಿಂದ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಸರ್ದನ್ ಮರಾಠಾ ಸ್ಪಿನ್ನಿಂಗ್ ಅಂಡ್ ವೀವಿಂಗ್ ಕಂಪನಿಯು (ಭಾರತ್ ಮಿಲ್) 1881ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಹತ್ತಿ ನೂಲುವ ಮತ್ತು ನೇಯ್ಗೆಯ ಗಿರಣಿ, 1882ರಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ರೈಲು ಮಾರ್ಗ, 1885ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ರೈಲ್ವೆ ಕಾರ್ಯಾಗಾರ, ಕೈಗಾರಿಕಾ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಹತ್ತಿ ಮಾರ್ಕೆಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಾಪನೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ನೂತನ ನಗರ ಬೆಳೆಯಲು ಕಾರಣವಾಯಿತು. 1755-56ರಲ್ಲಿ ಸವಣೂರಿನ ನವಾಬನಾದ ಹಕೀಂ ಖಾನನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ ಮರಾಠರು (ಪೇಶ್ವೆ) ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡರು. 1778ರಲ್ಲಿ ಹೈದರ್‌ಅಲಿಯು ಮುಂಬಯಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗೆದ್ದುಕೊಂಡು ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಸವಣೂರಿನ ನವಾಬನ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಆದರೆ 1783ರಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪುವಿಗೂ ನವಾಬನಿಗೂ ಜಗಳವಾಗಿ ಟಿಪ್ಪುವು ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ತನ್ನ ವಶಕ್ಕೆ ಪಡೆದುಕೊಂಡನು. 1787ರಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆ ಎರಡನೆಯ ಮಾರ್ಧವರಾಯನು ಪುನಃ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಪಡೆದರೂ ಮರುವರ್ಷವೇ (1788) ಟಿಪ್ಪುವು ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಪೇಶ್ವೆ ಗೆದ್ದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು

ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಅನಂತರ 1796ರಲ್ಲಿ ಪರಶುರಾಮ ಭಾವು ಪಟವರ್ಧನನು ಟಿಪ್ಪುವಿನಿಂದ ಇಡೀ ಬೆಂಗಳೂರು ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡನು. ಪಟವರ್ಧನ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ವಿಭಜನೆಯಾದಾಗ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೋದಿತು. 1796ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಗಲಭೆಗಳ ಸದುಪಯೋಗ ಪಡೆದ ಕೊಲ್ಹಾಪುರದ ಛತ್ರಪತಿ ಶಿವಾಜಿ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಕೊಳ್ಳೆ ಹೊಡೆದು, ಕಿತ್ತೂರಿನ ದೇಸಾಯಿಯನ್ನು ಆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ನೇಮಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಪೇಶ್ವೆಯು ಅತಿ ಶೀಘ್ರದಲ್ಲೇ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಪುನಃ ಪಡೆದನು. 1804ರಲ್ಲಿ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯು ಘಡ್ಡೆ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸೇರಿತು. 1817-18ರಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕೊನೆಯ ಮರಾಠಾ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜನರಲ್ ಮನ್ರೋ ಹಳೆಯ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯನ್ನೂ ಗೆದ್ದುಕೊಂಡನು. 1820ರಲ್ಲಿ 47 ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಹೊಸ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಸಾಂಗ್ಲಿಯ ಚಿಂತಾಮಣಿ ರಾವ್ ಪಟವರ್ಧನ್ ಇಂದಿಯಾ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದನು. 1844ರಲ್ಲಿ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ವಿಂಚೆಟನು "ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯು 33,000 ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಿರುವ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಕೇಂದ್ರ; ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಬೆಳೆಮುಂಬದ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಇಲ್ಲಿದ್ದು ಅವು ಬೆಂಗಳೂರು ಮತ್ತು ಮದ್ರಾಸು ಹಾಗೂ ಇತರ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಕೇಂದ್ರಗಳೊಂದಿಗೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಸಂಬಂಧಪಡಿಸಿವೆ", ಎಂದು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಸುಮಾರು ಒಂದು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ (1883-84) ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ 37 ದೇವಾಲಯಗಳೂ, 27 ಮಠಗಳೂ, 17 ಮಸೀದಿಗಳೂ, ಎರಡು ಇಂಜಿನ್‌ಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮದ ಎರಡು ಮಹಾದ್ವಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಳೇ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಕೋಟೆಯು 23 ಎಕರೆ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದರೆ ಹೊಸ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಕೋಟೆಯು ಅರು ಮಾರುಕಟ್ಟೆಗಳು ಸೇರಿದಂತೆ ಎಂಟು ಎಕರೆ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದ್ದಿತು. ಈಗ ಕೋಟೆಗಳ ಯಾವ ಅವಶೇಷಗಳೂ ಉಳಿದಿಲ್ಲ. ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ಹಲವಾರು ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ಸ್ಥಳಗಳೂ ಸ್ಮಾರಕಗಳೂ ಇವೆ. ಹಳೇ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಭವಾನಿ ಶಂಕರ ದೇವಾಲಯವು ಇಲ್ಲಿನ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದ್ದು (11ನೇಯ ಶತಮಾನ) ಶಿಥಿಲವಾಗಿದೆ. ಬಹು ಕಲಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಕೆತ್ತಿದ ನಾರಾಯಣನ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅನಂತರ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಇತರ ಹಳೇ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಬಾಭವಾನಿ, ಬನಶಂಕರಿ, ವೀರಭದ್ರ ಮತ್ತು ಬಸವಣ್ಣನ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ. ಇವಲ್ಲದೆ ದತ್ತಾತ್ರೇಯ, ರಾಧಾಕೃಷ್ಣ, ಗಣೇಶ, ಕಾಳಮ್ಮ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಮಾರುತಿ, ಮುರಲೀಧರ, ತುಳಜಾಭವಾನಿ, ಮತ್ತು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಇವೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ದುರಸ್ತಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ; ಇಲ್ಲಿನ ಪುನರ್ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ನಗರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಠಗಳೂ ಇವೆ. ವೀರಶೈವ

ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದವುಗಳೆಂದರೆ ಮೂರುಸಾವಿರ ಮಠ, ಹೊಸಮಠ, ಕಲ್ಯಾಣಮಠ, ಓಲೆಮಠ, ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಮಠ, ಹನ್ನೆರಡುಮಠ ಮತ್ತು ನೀಲಕಂಠಮಠ. ಈ ಮಠಗಳಲ್ಲಿ 12ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪನೆಗೊಂಡಿತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಮೂರುಸಾವಿರ ಮಠವು ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಪಡೆದಿದೆ ಮತ್ತು ಇಂದಿಗೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಗೌರವಾದರಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಗತಿಗಾಗಿ ಈ ಮಠವು ಕೈಗೊಂಡ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿವೆ. ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಾರೂಢ ಮಠವನ್ನು ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗಿ ಸಿದ್ಧಾರೂಢಸ್ವಾಮಿ (1837-1929)ಯವರು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದು, ಹಳೇ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ಹಳೇ ಮಠವು ಸಮಾಜದ ಎಲ್ಲಾ ವರ್ಗದ ಜನರ ಗೌರವಾದರಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿ ಭಾರತದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಭಕ್ತರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿದೆ. ಮಧ್ಯಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದೆಂದರೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಮಠ, ಸತ್ಯಭೋಧಸ್ವಾಮಿ ಮಠ, ಮತ್ತು ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿ ಮಠ. ಇವಲ್ಲದೆ ಶಂಕರಮಠ, ದತ್ತ ಮಂದಿರ ಮತ್ತು ಇತರ ಮಠಗಳು ಸಾಮಾಜಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನೂ ನಡೆಸುವಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಹೊಂದಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುರುದ್ವಾರವೂ ಇದೆ. ಹಲವಾರು ಚರ್ಚ್‌ಗಳು ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿನಗರದಲ್ಲಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಸೆಂಬ್ಲಿ ಚರ್ಚ್ (1905), ಹೋಲಿನೇಮ್ ಚರ್ಚ್ (1928), ಸೈಂಟ್ ಜೋಸೆಫ್ಸ್ ಕ್ಯಾಥಲಿಕ್ ಚರ್ಚ್ (1888), ಸೈಂಟ್ ಜಾನ್ಸ್ ಉಥರನ್ ಚರ್ಚ್ (1944), ಸೈಂಟ್ ಆಂಡ್ರೂಸ್ ಚರ್ಚ್ (1890) ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ. ಮಸೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಳೇ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜಂಗ್ಲಿಪೇಟೆಯ ಜುಮ್ಮಾ ಮಸೀದಿ ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು. ನಗರದಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮಸೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಮಸೀದಿ, ಗಣೇಶ ಪೇಟೆಯ ಮಹಡಿ ಮಸೀದಿ ಮತ್ತು ಭಂಡಿವಾಡದಲ್ಲಿರುವ ಮಸೀದಿಗಳಾಗಿವೆ. ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ನಗರದ ಎಲ್ಲಾ ಮಸೀದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ (1980) ಹಳೇ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಮಸ್ಜಿದ್ ಸೋಫಾ ತನ್ನ ನಾಜೂಕಿನ ಕೆತ್ತನೆ ಮತ್ತು ಕಲಾತ್ಮಕ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಎಂಟು ದರ್ಗಾಗಳಲ್ಲಿ ಮೌಲಾಲಿ, ಸಯ್ಯದ್ ಫತೇಸಾಬ್, ಕರಿಮುಲ್ಲಾ ಮತ್ತು ಗೌಸ್ ಮೊಯ್ತೀನ್ ದರ್ಗಾಗಳು ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಜೈನರ ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳಿಗೂ ಸೇರಿದ ಹಲವಾರು ಜೈನಬಸದಿಗಳು ನಗರದಲ್ಲಿವೆ. ಅನಂತನಾಥ ಮತ್ತು ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿಗಳು ಹಳೇ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಬಸದಿಗಳು. ಅನಂತನಾಥ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜಾಗಟೆಯ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿದ ಬರವಣಿಗೆಯು ಬಹು ಸ್ಮಾರಕರವಾದ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತದೆ. ಮುಂಬಯಿ ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯು ಒಂದು ವ್ಯಾಪಾರ

ಮತ್ತು ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ರಾಜ್ಯದ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ವಿದ್ಯಾ ಮತ್ತು ಕೈಗಾರಿಕಾ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆಯಲ್ಲದೆ, ಪ್ರಮುಖ ಹತ್ತಿ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಾಗಿದೆ. 1957ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಕರ್ನಾಟಕದ ಮೆಡಿಕಲ್ ಕಾಲೇಜು ರಾಜ್ಯದ ನಾಲ್ಕು ಸರ್ಕಾರಿ ಮೆಡಿಕಲ್ ಕಾಲೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೆ.ಎಲ್.ಇ. ಸಂಸ್ಥೆಯು ಹಲವಾರು ಕಾಲೇಜುಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ.

ಬೀಡೀ ತಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ನೇಯ್ಗೆ ಹಳೇ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿನ ಮುಖ್ಯ ಗುಡ್ಡಕೈಗಾರಿಕೆಗಳಾಗಿವೆ. ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ನಗರಪಾಲಿಕೆಯ ಸರಹದ್ದಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಹೊರವಲಯದ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಕುತೂಹಲ ಕಾರಕ ಹಲವಾರು ಸ್ಮಾರಕಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಣಕಲ್ ನಲ್ಲಿರುವ 12ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಚಂದ್ರಮೌಳೀಶ್ವರ ದೇವ ಸ್ಥಾನವು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ಚಾಳುಕ್ಯ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಾಸನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಲ್ಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಪುಜನ ಮಠಗಳೂ ಇವೆ. ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯ ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಉಣಕಲ್ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ಒಂದು ಪ್ರವಾಸದಾಮವಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿದ್ದು ಈ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ನೃಪತುಂಗಬೆಟ್ಟ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಅವರೆಗೋಳದಲ್ಲಿರುವ ಶಂಕರಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಬನಶಂಕರಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ಆಸಕ್ತಿ ಕೆರಳಿಸುವಂತಹವಾಗಿವೆ. ಸಮೀಪದ ಅದರಗುಂಚಿ ಗ್ರಾಮ ದಲ್ಲಿರುವ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಅಸಾಧಾರಣ ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪವನ್ನೂ ಸ್ಥಳೀಯರು ದೊಡ್ಡಪ್ಪ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಬಹು ಕುತೂಹಲಕರವಾಗಿದೆ.

ಹುಮನಾಬಾದ್ : (ಬಿದರೆ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 21,903) ಹುಮನಾಬಾದ್ ಊರು ಬಿದರೆಯ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ 52 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 668 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಮತ್ತು ಸಮುದ್ರ ಮಟ್ಟದಿಂದ 610 ಮೀ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಬಹುಶಃ ಬಹುಮಾನಿ ಸುಲ್ತಾನ ಹುಮಾಯುನನಿಂದ ಊರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಚಾಳುಕ್ಯ ದೊರೆ ಎರಡನೇಯ ಜಯಸಿಂಹನು ಈ ಊರನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1040ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಗ ಜಯಸಿಂಹಪುತ್ರ ಎನಿಸಿತ್ತು. ಅದು ಮೊದಲು ನೈಜಾಂ ರಾಜ್ಯದ ಚಿಂಚೋಳಿಯ ಪೈಗಾ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿನ ವೀರಭದ್ರೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಭಾರಿಯಾದ ಕಟ್ಟಡ. ಮರಾಠಾ ಧನಾಜಿ ಜಾಧವನ ಮೊಮ್ಮಗ ರಾಜಾರಾಮಚಂದ್ರ ಇದನ್ನು ಕಟ್ಟಿದನೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಶಿಖರದಲ್ಲಿ 28 ಶಿವಲೀಲಾ ವಿಗ್ರಹಗಳ ಕೆತ್ತನೆ ಇದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರದ ಕೆತ್ತನೆಗಳೂ ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥಾ ಪ್ರಸಂಗದ ಕೆತ್ತನೆಗಳೂ ಇವೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಒಳಗಿರುವ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕಂಭವನ್ನು 'ತೂಗುವ ಕಂಭ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಮೆದು

ವಾಗಿ ತಳ್ಳಿದರೆ ಅದು ಸುತ್ತುವುದೇ ಎಂಬಂತೆ ಸರಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತಿವೆ. ಬಿ.ಪೀ.ರಾ ಎಂಬುದು ಹುಮನಾಬಾದ್ ನ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ 16 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಶರಣ ವೀರಸಂಗಯ್ಯ ಈ ಊರಿನವನು. ದುಬಲ್ ಗುಂಡಿ ಎಂಬುದು ಹುಮನಾಬಾದಿನ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ 14 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕುಂಬಾರಗೆರಿ ಮಠವಿದೆ. ಹೆಲ್ಮಿಪೀಡ್ ಬಿ. (ಬಿ. ಎನ್ನುವುದು ಬುದ್ರುಕ್ ಎಂಬುದರ ಸಂಕೇತ. ಬುದ್ರುಕ್ ಎಂದರೆ ದೊಡ್ಡದು ಎಂದು ಅರ್ಥ) ಎಂಬುದು ಹುಮನಾಬಾದಿನ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ 22 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಇದು ಹಿಂದೆ ಇಕ್ಬತ್.ಉದ್.ದಾಲಾನ ಪೈಗಾ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿನ ನಾಗನಾಥಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾದವು. ಈ ಗ್ರಾಮದ ಬಳಿ ಕಾರಂಜಾ ನದಿಗೆ ಅಣೆಕಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಮಾಣಿಕನಗರ ಎಂಬುದು ಹುಮನಾಬಾದಿನ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಅಧುನಿಕ ಗ್ರಾಮ ಮತ್ತು ಇದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಿನ ಪ್ರದೇಶ ಪ್ರಶಾಂತವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಇದನ್ನು ಮಣಿಬೆರು ಕಂದರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸಂತ ಮಾಣಿಕ ಪ್ರಭುಗಳ (19ನೇಯ ಶತಮಾನ) ಸಮಾಧಿ ಇಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಅವರು 'ಸಕಲಮತಾಚಾರ್ಯ' ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಈ ಮಾಣಿಕಪ್ರಭು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ದತ್ತ ಜಯಂತಿಯನ್ನು ಆಚರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹುಮನಾಬಾದಿನ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಏಳು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ನೋಳ್ ಪೀರಾದಲ್ಲಿ ಮೋಳಿಗೆ ಮಾರಯ್ಯನವರ ಗವಿ ಇದೆ. ಹಿಂದೆ ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದ ಬಸನೇಶ್ವರರ ಸಮಕಾಲೀನನಾಗಿದ್ದ ಈತ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಶರಣನಾದ. ಹುಮನಾಬಾದಿಗೆ 12 ಕಿಮೀ ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹಿಲಾಲಪುರದಲ್ಲಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಥಿಲವಾಗಿ ಹಾಳುಬಿದ್ದ ದೇವಸ್ಥಾನವೊಂದಿದೆ. ಹುಮನಾಬಾದ್ ಊರಿಗೆ 10 ಕಿಮೀ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಇರುವ ಜಲಸಂಗಿ, ಮಹಾಭಾರತ ಕಾಲದ ವಿರಾಟನ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು ಹಾಳು ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಅರನೇಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಹೊರ ಭಿತಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸುಂದರ ಕೆತ್ತನೆಗಳು ಇವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರಿ. ಶ. 1100 ರಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಸನವನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಿರುವ ಹೆಂಗಸಿನ ಸುಂದರ ಶಿಲ್ಪಕೃತಿ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಹಳೇ ಕಟ್ಟಡಗಳ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಭಗ್ನ ಅವಶೇಷಗಳು ಇವೆ. ಚಿಟಿಗುಪ್ಪೆ (ಜನ: 13,413) ಪೌರಸಭೆಯುಳ್ಳ ಊರು. ಇದು ಹುಮನಾಬಾದಿನ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ 12 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಮತ್ತು ಸಮುದ್ರ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ 615 ಮೀಟರ್ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಹಿಂದೆ ನವಾಬ್ ಮೊಯಿನುದ್ದಾಲಾನ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಪೈಗಾ ತಾಲೂಕಿನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಅಗ ಇದನ್ನು ಮೊಯಿನಾಬಾದ್

ಎಂದು ಕೆಲವುಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಲಾರ್ ಮಹಾದೂಂ ಮತ್ತು ಕರೀಮುಲ್ಲಾ ಷಾ ಅವರ ದರ್ಗಾಗಳು ಇವೆ. ಬಾಳೋಬಾ ಎಂಬ ಸಂತನ ಗೌರವಾರ್ಥ ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಆಗಸ್ಟ್ ಮಾಹೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಜಾತ್ರೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶರಣ ಮಡಿವಾಳಪ್ಪನ ಗವಿ ಎಂದು ಪ್ರತೀತಿ ಹೆಸರು ಗವಿ ಇದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಸಂತ ಮಹಾದೇವಪ್ಪ ದೇವರ್ಷಿ ಅವರ ಮಾನವ ಪ್ರಮಾಣದ ಅಮೃತಶಿಲೆಯ ವಿಗ್ರಹ ಹಾಗೂ ಸಮಾಧಿಗಳು ಇವೆ.

ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆ : (ಮೈಸೂರು ಜಿ ; ತಾ. ಕೇ ; ಜನ : 6,153) ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆಯ ಮೈಸೂರಿನಿಂದ 52 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 193 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪಟ್ಟಣ. ಇದು ಒಂದು ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಹೆಗ್ಗಡ ದೇವರಾಯ ಎಂಬ ಪಾಳೇಗಾರನು ಇದನ್ನು ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಊರಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಒಂದು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಈ ಊರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ವರದರಾಜಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು, 12ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿಯೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಅಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದ್ದು ಪ್ರತೀ ವರ್ಷವೂ ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾತ್ರೆಯು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಈ ತಾಲೂಕು ಜೈನಧರ್ಮದ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜೈನ ಸ್ಮಾರಕಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿಗೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪುನ್ನಾಟಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದಿತು. ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆಗೆ 10 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕೀರ್ತಿಪುರ (ಇಂದಿನ ಕಿತ್ತೂರು) ಇದರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದಿತು. ಆ ಕೀರ್ತಿಪುರವು ಈಗ ಕಬ್ಬಿಣ ಜಲಾಶಯದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗಿದೆ. ರಾಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಬಸವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲದೆ ಎರಡು ಜೈನ ಬಸದಿಗಳು ಮುಳುಗಿಹೋದವುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿವೆ. ಭಾವಲಿಯ ದರ್ಗಾ, ನಾಗನಹಳ್ಳಿಯ ಚರ್ಚ್, ಅಂತರಸಂತೆಯ ಮಹೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಕಾರಾಪುರದ ಐನೂರು ಮಾರಮ್ಮ, ಮಾಗೋಡಿನ ನೀಲಕಂಠೇಶ್ವರ, ಮಾದಾಪುರದ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯ, ಸರಗೂರು ಬಳಿಯ ಮೂಡಲಮಠ ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಪ್ರಮುಖ ಧಾರ್ಮಿಕ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳು. ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಒತ್ತಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶವಿದೆ. ಕಾಕನಕೋಟೆ, ಬೇಗೂರು, ಬಿಸಿಲವಾಡಿ, ಐನೂರು ಮಾರಿಗುಡಿ ಮತ್ತು ಕಾರಾಪುರ ಅರಣ್ಯಪ್ರದೇಶಗಳು ನಿರ್ಗಂಧ ರಮಣೀಯವಾದ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು ಪ್ರವಾಸಿಗರ ಆಕರ್ಷಣೆಯಾಗಿವೆ. ಕಾಕನಕೋಟೆ ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾಹಿ ಖೆಡ್ಡಾ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಕ್ಕಾಗಿ ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದಿದೆ.

ಇತ್ತೀಚೆಗೆ 1971ರಲ್ಲಿ ಖೆಡ್ಡಾ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ನಡೆಸಲಾಯಿತು. ಬೇಗೂರು ಅರಣ್ಯಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಹುಲಿಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣಾ ಯೋಜನೆಯ ಸ್ಥಳವನ್ನಾಗಿ ಆರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬಂಡೀಪುರ-ಬೇಗೂರು ಅರಣ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 50 ಹುಲಿಗಳಿವೆ. ಸರಗೂರು : (ಜನ : 7,539) ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆಗೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ 13 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸರಗೂರು ಪುರಸಭೆಯುಳ್ಳ ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. 1880ರ ವರೆಗೂ ತಾಲೂಕು ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಜೈನಬಸದಿಗಳು, ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ 17ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಇವೆ. ಸರಗೂರಿನ ಬಳಿಯಿರುವ ಮಳಲಿಯಲ್ಲೂ ಎರಡು ಬಸದಿಗಳಿವೆ. ಅದು ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥಳ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನೀರಾವರಿ ಯೋಜನೆಗಳು ಜಾರಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಬೀರವಾಳ್ ಯೋಜನೆ, ಕಬ್ಬಿಣ ಯೋಜನೆ, ತಾರಕಾ ಮತ್ತು ಹೆಬ್ಬಾಳ್ ಯೋಜನೆಗಳು ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ನೀರಾವರಿ ಸೌಲಭ್ಯವನ್ನು ನೀಡುವುವಲ್ಲದೆ, ಪ್ರವಾಸಿಗರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿವೆ. ಬೀರವಾಳ್ ಅಣೆಕಟ್ಟು ಸರಗೂರಿನ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಕಸಿಲಾನದಿಯ ಉಪನದಿಯಾದ ನುಗುನದಿಗೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಈ ಅಣೆಕಟ್ಟನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬೀರವಾಳದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವ್ಯವಸಾಯ ಶಿಕ್ಷಣ ಶಾಲೆ ಮತ್ತು ಕೃಷಿ ಕ್ಷೇತ್ರ, ತೋಟಗಾರಿಕೆಯ ಕ್ಷೇತ್ರ ಮತ್ತು ಮೀನು ಗಾರಿಕೆಯ ತರಬೇತಿ ಕೇಂದ್ರಗಳಿವೆ. ಇಡೀ ಪ್ರದೇಶವೆಲ್ಲ ಒಂದು ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ವಿಹಾರದಾಮವಾಗಿದೆ. ಕಬ್ಬಿಣ ಯೋಜನೆಯ ತಾಲೂಕು ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳದಿಂದ 15 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಬೀಚನಹಳ್ಳಿಯ ಬಳಿ ಕಬ್ಬಿಣ ನದಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಅಣೆಕಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಇದು ನಿರ್ಗಂಧ ರಮಣೀಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಅಣೆಕಟ್ಟಿಯ ನೀರು ಕಾಕನಕೋಟೆಯ ಅರಣ್ಯಧಾಮದವರೆಗೂ ಚಾಚಿದೆ. ಅಣೆಕಟ್ಟಿಯ ಹಿಂದೆ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಉದ್ಯಾನವು ಮತ್ತೊಂದು ಆಕರ್ಷಣೆಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲೊಂದು ಮೀನುಕೊಳವೂ ಸಿದ್ಧಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ. ಪ್ರವಾಸಿಗಳಿಗಾಗಿ ಒಂದು ಪ್ರವಾಸಿಮಂದಿರವೂ ಇಲ್ಲಿದೆ.

ಹೊನ್ನಾವರ : (ಉ. ಕ. ಜಿಲ್ಲೆ ; ತಾ. ಕೇ ; ಜನ : 15,120) ಹೊನ್ನಾವರವು ಒಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವದ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದ್ದು ಇದು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 500 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹೊನ್ನಾವರಿ ಎಂಬ ಗಿಡದಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದು. ಸೌರಾಣಿಕ ಆಧಾರಗಳು ರಾಮಾಯಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಊರು ಇತ್ತೆಂದು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ತುಸು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ರಾಮತೀರ್ಥವೆಂಬ ಚಿಲುಮೆಯು ತ್ರೀರಾಮನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಪೆರಿಪ್ಲಸ್ ಪ್ರಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವ ನವುರ ಈ ಹೊನ್ನಾವರವೇ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಹೊನ್ನಊರ

ಎಂದೂ ಹೊನುರುಹ ದ್ವೀಪವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಯಿತು. ಅನೇಕ ವಿವೇಶಿ ಯಾತ್ರಿಕರು ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಭೂಗೋಳ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ ಅಬುಲ್-ಫಿದಾ (1272-1331), ಇಬ್ನ್ ಬಟಿಟಿ (1342), ಅಬ್ದುಲ್ ರಜಾಕ್ ಮೊದಲಾದವರು ಹೊನ್ನಾವರಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿದ್ದರು. ಇಬ್ನ್ ಬಟಿಟಿ ಇದನ್ನು 'ಹಿನಾವರ್' ನಗರವೆಂದು ಕರೆದು ಇದರಲ್ಲಿ ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾತ ಜನರು ಮಹಮದಿಯರೆಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ಹುಡುಗರಿಗಾಗಿ 23 ಶಾಲೆಗಳೂ ಬಾಲಕಿಯರಿಗಾಗಿ 13 ಶಾಲೆಗಳೂ ಇದ್ದವೆಂದೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಹರಿಯುಬ್ ನ (ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜ ಹರಿಹರ) ಸಾಮಂತನಾಗಿದ್ದ ಸುಲ್ತಾನನೊಬ್ಬನು ಅಲ್ಲಿಕೆ ನಡೆಸಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಗೇರುಸೊಪ್ಪ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಅಧೀನಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟು, ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ಇದು ವಿಜಯ ನಗರದ ಅಧೀನಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟಿತು. ಪೋರ್ಚುಗೀಸರು ಇಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಮಳಿಗೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಈ ಊರನ್ನು 'ಹಿನೋರ್' ಎಂದು ಕರೆದರು. ಹೈದರನ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ನೌಕಾ ಕೇಂದ್ರವಿದ್ದು ಇದು ಗಣ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವೂ ಆಗಿತ್ತು. 1862ರಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡವನ್ನು ಮುಂಬಯಿ ಅಧಿಪತ್ಯಕ್ಕೆ ವರ್ಗಾಯಿಸುವವರೆಗೆ ಹೊನ್ನಾವರವು ಒಂದು ಜಿಲ್ಲಾ ಉಪಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಸರ್ಕಾರದ ಕಡೆಗೆ ಕಚೇರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು. ಆಗ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪುನರ್ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ನಗರವನ್ನು ನೋಡಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದುರ್ಗದೇವಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ, ಹನುಮಾನ್, ವಿಶೋಬ ಮತ್ತು ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಪ್ರಪ್ರಥಮ ಜರ್ಚನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1599ರಲ್ಲಿ ಪೋರ್ಚುಗೀಸರು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಈಗಿರುವ ಸ್ಯಾನ್ ಸಾಲ್ಡೋನ್ ರೋಮನ್ ಚರ್ಚನ್ನು ಸುಮಾರು ಒಂದು ಶತಮಾನದ ಹಿಂದೆ ಕಟ್ಟಲಾಯಿತು. ಹೊನ್ನಾವರ ಮತ್ತು ಕಾಸರಗೋಡಿಗೆ ಸಂಪರ್ಕ ಕಲ್ಪಿಸುವ ಶರಾವತಿ ಸೇತುವೆಯ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ಉದ್ದವಾದ ಸೇತುವೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ. ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳು ಹೀಗಿವೆ : ಇಡುಗುಂಜಿಯು ಹೊನ್ನಾವರದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು ಯಕ್ಷಗಾನ ಕಲೆಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ದ್ವಿಭಾಹು ಗಣಪತಿ ಮೂರ್ತಿಯಿರುವ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಹೊನ್ನಾವರದಿಂದ ಐದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬಸವರಾಜದುರ್ಗ ಎಂಬ ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಹಳೆಯ ಕೋಟೆಯ ಭಗ್ನಾವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಮತ್ತೊಂದು ಊರಾದ ಹೈಗುಂದ ಶರಾವತಿಯ ನಡುವಿನ ದ್ವೀಪವಾಗಿದ್ದು ಕದಂಬರ ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದ ಕೇಕಯ ರಾಜರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಗೇರುಸೊಪ್ಪವು ಹೊನ್ನಾವರದಿಂದ 26 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಶರಾವತಿ ನದಿಯ ಬಲದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಈ ಊರಿನ ಹೆಸರು ಗೇರು ಮತ್ತು ಸೊಪ್ಪು ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ಬಂದಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶರಾವತಿಯ ಎಡದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಬಸ್ತಿ ಕೇರಿ ಹಿಂದಿನ

ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದು ಗೇರುಸೊಪ್ಪ ರಾಜವಂಶದ ಕೊನೆಯ ರಾಣಿ ಚೆನ್ನಬೈರಾದೇವಿಯನ್ನು ಪೋರ್ಚುಗೀಸರು 'ಮೆಣಸಿನ ರಾಣಿ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕರಿಮಣಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ಬಿರುಸಿನಿಂದ ಸಾಗಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಇದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಳುವರೆಬ ಜೈನ ಸಂಸ್ಥಾನಕರು 14 ರಿಂದ 16ನೇಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಆಳಿದರು. ಅನಂತರ ಈ ಪ್ರದೇಶ ಕೆಳದಿ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಹೋಯಿತು. ಈ ಊರನ್ನು ಕ್ಷೇಮಪುರ, ನಗೇರಿ, ಭಲ್ಲಾ ತಕಿಪುರ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಚತುರ್ಮುಖ ಬಸದಿ ಸುಮಾರು 14ನೇಯ ಶತಮಾನದ್ದು. ನಾಲ್ಕು ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ಈ ಬಸದಿ ಶಿಲಾಬೆಯಾಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು ಅಕ್ಷರಶಃ ನಾಲ್ಕು ಮುಖವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಶಿಥಿಲವಾದ ದೇವಾಲಯಗಳೂ, ಬಸದಿಗಳೂ ಇವೆ.

ಹೊನ್ನಾಳಿ : (ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 10,942) ಹೊನ್ನಾಳಿಯು ಶಿವಮೊಗ್ಗದಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ 38 ಕಿಮೀ, ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 311 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಭಾಸ್ಕರ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳವು ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಎತ್ತರವಲ್ಲದ ಕಲ್ಲುಗುಡ್ಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಈ ಸ್ಥಳದ ಸಮೀಪದ ಗಣಿಗಳಿಂದ ಚಿನ್ನವನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೊನ್ನಾಳಿ ದೇವಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವರಿಗೆ ಮಲ್ಲಿಕೇಶ್ವರ ತೀರ್ಥವೆಂಬ ಒಂದು ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1055ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದಳು. ನದಿ ಆಚೆಯ ಸೇತುವೆಯ ಬಳಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ತೀರ್ಥಂಜಿ ಸಾಧು ಪುರುಷರ ಸಮಾಧಿ ಇದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಾಲಯದ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮೃತ್ತಿಕಾ ಬೃಂದಾವನವಿದೆ. ಪಟ್ಟಣದ ಹಳೆಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚ್ಚವಾದ ಶಿಥಿಲವಾದ ಒಂದು ಕೋಟೆಯಿದ್ದು ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಕಂದಕವಿದೆ. ನದಿಯ ಬಳಿಯಿರುವ ಪೂರ್ವದ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಗಾರಿಯೆಲ್ಲದೆ ಒರಟು ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಈ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಮೊನಚಾದ ಕಮಾನಿದೆ. ಈ ಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ಒಂದು ಗುಂಡಗಿರುವ ಬುರುಜಿದ್ದು ಅದರ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಫಿರಂಗಿ ಇರುವ ಕಟ್ಟಿಯಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ನವಾಬನ ವಂಶಜರು ಇಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಸಭೆ ಇದೆ. ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳು ಹೀಗಿವೆ : ಹಿರೇಮಠ: (ಜನ: 246) ಹೊನ್ನಾಳಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಪ್ಪ ಸ್ವಾಮಿ ಮಠ ಎಂಬ ಒಂದು ವೀರಶೈವ ಮಠವಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವೀರಕ್ತ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವು ಶತಮಾನಗಳ ಹಿಂದೆ ಜಡೆಯ ಶಂಕರ ಮಹಾಸ್ವಾಮಿ ಎನ್ನುವವರು ಕಟ್ಟಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳುವ ಈ ಮಠವು ಬೃಹದಾಕಾರದ ಕಲ್ಲು ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕಲ್ಲು ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದ್ದು

ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಾಕಾರ, ಮತ್ತು ಎತ್ತರವಾದ ಧ್ವಜ ಸ್ತಂಭ ವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಮಠದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ವೀರಭದ್ರ ಮತ್ತು ಚೌಡೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲದೆ ಒಂದು ಅನುಭವ ಮಂಟಪವೂ ಇವೆ. ಈ ಮಠವು ಒಂದು ನೇದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ ಪಾಠಶಾಲೆ, ಒಂದು ಕಿರಿಯ ಕಾಲೇಜ್ ಮತ್ತು ಒಂದು ಉಚಿತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ನಿಲಯವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಪ್ರತೀವರ್ಷವೂ ಒಂದು ಪಂಚಾಂಗವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತದೆ. ನ್ಯಾಮತಿ (ಜನ: 7,669) ಹೊನ್ನಾಳಿಗೆ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ 26 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ನ್ಯಾಮತಿಯು 1869 ರಿಂದ 1882 ರವರೆಗೆ ಹೊನ್ನಾಳಿ ತಾಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಊರಿನ ಪೇಟೆಯನ್ನು ದಿವಾನ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಇದು ಮಲೆನಾಡು ಮತ್ತು ಮೈದಾನಗಳ ನಡುವೆ ಇದ್ದು ಬಿರುಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಮೆಣಸಿನ ಕಾಯಿ ಬಹು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಪುರಸಭೆ ಇದೆ. ಬೆಳಗುತ್ತಿ (ಜನ: 4,476)ಯು ಹೊನ್ನಾಳಿಯ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ 23 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಬೆಳಗವತಿ ಮತ್ತು ಬೆಳಗುವರ್ತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುತ್ತು. ಇದು ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿಯ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ಮತ್ತು ನೇಲುಣರ ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದ ಬೆಳಗುತ್ತಿಯ ಸಿಂಧುರು ಇದನ್ನು ತಮ್ಮ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅನಂತರ 16ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಾಳೇಗಾರರ ಸಂತತಿಯು ಇಲ್ಲಿಂದ ಆಳಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಕೇಶವ, ದುರ್ಗಾಂಬಾ ಮತ್ತು ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಪ್ರತೀವರ್ಷವೂ ಅಕ್ಟೋಬರ್ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಇಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಾಂಬಾ ಮತ್ತು ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಪ್ರತೀ ವರ್ಷವೂ ಅಕ್ಟೋಬರ್ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಇಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಾಂಬಾ ಜಾತ್ರೆಯೂ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಕುಸ್ತಿ ಪಂದ್ಯಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬೆಳಗುತ್ತಿಯ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥರಾಮಪುರವೆಂಬ ಒಂದು ನಿರ್ಜನ (ಬೆಚಿರಾಕ್) ಗ್ರಾಮವಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲಿರುವ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಭಕ್ತರು ಬರುತ್ತಾರೆ. ದೇವಾಲಯದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಕಲ್ಲಿನ ಬಸವನ ಬಾಯಿಂದ ನೀರು ಸದಾ ಹರಿಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ.

ಹೊಸಕೋಟೆ : (ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 17,538) ಹೊಸಕೋಟೆಯು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು 26 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಬೆಂಗಳೂರು-ಕೋಲಾರ ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ. ಶ. 1595ರಲ್ಲಿ ಸುಗಟೂರಿನ ಪಾಳೆಯಗಾರ ತಮ್ಮೇಗೌಡ ಎಂಬುವನು ಹೊಸತಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಂದೂ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಹೊಸಕೋಟೆ ಎಂದು

ಕರೆದನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ರಾಜವಂಶದ ಪೆನು ಕೊಂಡದಲ್ಲಿ ಅರಸನು ಈತನಿಗೆ ಚಿಕ್ಕರಾಯ ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಿದನು. ಈತನು 1632ರವರೆಗೆ ಆಳಿದನು. ಬಳಿಕ ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ವಿಜಾಪುರದ ಸುಲ್ತಾನನು ಗೆದ್ದು, ಷಾಜಿಗೆ ಜಹಗೀರಾಗಿ ನೀಡಿದನು. ಮೊಗಲರ ಸೇನಾಧಿಕಾರಿ ಕಾಸಿಂ ಖಾನನು ಈ ಜಿಲ್ಲೆಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ಸಿರಾ ಪ್ರಾಂತ್ಯದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿದನು. 1756ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು ಈ ಪ್ರದೇಶ ವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಮರು ವರ್ಷವೇ ಈ ಸ್ಥಳಗಳೆಲ್ಲಾ ಮರಾಠರ ವಶವಾದುವು. ಕೊನೆಗೆ 1761ರಲ್ಲಿ ಹೈದರ್‌ಅಲಿಯು ಅದನ್ನು ಗೆದ್ದು ಮೈಸೂರಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡನು. ಹೊಸಕೋಟೆ ಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನವೂ, ಪ್ರಮುಖವೂ ಆದ ಹಲವಾರು ದೇವಾಲಯ ಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಮಿಮುಕ್ತೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ದ್ರಾವಿಡ ಶಿಲ್ಪಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಇದನ್ನು ತಮ್ಮೇಗೌಡನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸಾಲಾಗಿ ಮೂರು ಗರ್ಭ ಗೃಹಗಳಿದ್ದು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವಿದ್ದು, ಇಬ್ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತಿ ಮತ್ತು ವೀರಭದ್ರರ ಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ 16ನೇಯ ಶತಮಾನದ್ದೆನ್ನಲಾದ ವರದರಾಜ ದೇವಾಲಯವೂ 17ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ದೇವಾಲಯವೂ ಇವೆ. ಪೇಶ್ವೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊಸಕೋಟೆ ಪರಗಣದ ಸುಭೇದಾರನಾಗಿದ್ದ ರಘುನಾಥ ಭಾವಜೀ ಎಂಬುವನು ವಿಶೋಬಾ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಈ ಗುಡಿಯ ಪ್ರಥಮ ಅರ್ಚಕನಾದ ಮುದ್ದಲಭಟ್ಟನು ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಶೋಬಾ ಮತ್ತು ರಕುಮಾಯಿಗಳ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಪುಣೆಯಿಂದ ತರಿಸಿದನಂತೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳೆಂದರೆ ಕೋಟೆ ಅಂಜನೇಯನ ಗುಡಿ, ಅಗ್ರಹಾರದ ಅಂಜನೇಯನ ಗುಡಿ, ಕಮಟೇಶ್ವರ, ಕಾಳಿಕಾಂಬಾ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಕಾಶೀ ವಿಶ್ವನಾಥ ದೇವಾಲಯ. ವೀರಮ್ಮನ ಮಠ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ವೀರಶೈವ ಮಠವೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಹಜರತ್ ಸೈಯದ್ ಶೈಲಾನಿ ಷಾನ ದರ್ಗಾ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಮಸೀದಿಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಈ ದರ್ಗಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀವರ್ಷವೂ ಉರುಸ್ ನಡೆಯು ತ್ತದೆ. ಪಟ್ಟಣದ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಾಣಿಯ ಪ್ರಸರಣ ಕೇಂದ್ರವಿದೆ. ಹೊಸಕೋಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ವಿಶಾಲವಾದ ಕೆರೆಯನ್ನು ಪಾಳೆಯಗಾರ ತಮ್ಮೇಗೌಡನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ವಾಗಟ (ಜನ: 755) ಎಂಬ ಸ್ಥಳವು ಹೊಸಕೋಟೆಯಿಂದ ಹತ್ತು ಕಿಮೀ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಇದೆ. ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಓವಟ್ಟಿಂ, ವರದರಾಜ ಚತುರ್ವೇದಿ ಮಂಗಲಂ, ಓಗಟಿ ಮತ್ತು ಭಾಗೀರಥೀಪುರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ತರುವಾಯದ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳ ವನ್ನು ಯೋಗವತಪುರ ಅಥವಾ ಯೋಗಪುರಿ ಎಂದು ಕರೆಯ ಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ಪುರಾತನವಾದ ವರದರಾಜ ದೇವಾಲಯವೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಶಿಲಾ ಶಾಸನಗಳಿದ್ದು ಕ್ರಿ. ಶ. 1491ರ ಒಂದು ಶಾಸನವು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದತ್ತಿ ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ಕೆರೆಯ ಬದಿ

ಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಚಂದ್ರಮೌಳೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗುಡಿ ಯಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಅಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯ ದಲ್ಲಿರುವ ಏಳು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಮೂರ್ತಿಯು ಮನಮೋಹಕ ವಾಗಿದೆ. ಊರಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಚೌಡೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯ ಶಿಥಿಲವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸಸ್ತಮಾತೃಕೆಯರು, ಗಣಪತಿ ಮತ್ತು ಅಸ್ತಿಪಂಜರದಂತಿರುವ ಬೇತಾಳನ ಪ್ರತೀಕವಾದ ಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ. ದೇವಸ್ಥಾನವಿರುವ ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ಅರ್ಧ ಹೂತುಹೋಗಿರುವ ತೋರಣಗಂಭದ ಮೇಲಿರುವ ಕ್ರಿ. ಶ. 1020ರ ಶಾಸನವು ರಾಜೇಂದ್ರ ಚೋಳನ ಕಾಲದ್ದು.

ಹೊಸದುರ್ಗ : (ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 12,378) ಹೊಸದುರ್ಗವು ಬೆಂಗಳೂರು ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಮಾರ್ಗ ದಲ್ಲಿರುವ ಹೊಸದುರ್ಗ ರೋಡ್ ರೈಲ್ವೆ ಸ್ಟೇಷನ್‌ನಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ, 17.6 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಇದು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 201 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಈಗ ಪುರಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಮೂಲತಃ ಇದು ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಪಾಳೆಗಾರರಿಂದ 1676ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಒಂದು ಗಿರಿದುರ್ಗ ವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಮ್ಮ, ವೀರಭದ್ರ, ಭೈರೇಶ್ವರ, ಗಣಪತಿ ಮತ್ತು ಬನಶಂಕರ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆ ಗಿರಣಿಗಳು, ಮೊಂಬತ್ತಿ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ದಿವಿರು ಕೈಗಾರಿಕೆ ಇವು ಮುಖ್ಯ ಉದ್ಯಮಗಳು. ಗುಡಿ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿವೆ. ಊರಿನ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ತೆಂಗಿನ ತೋಟಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಯವಾದ ಉಡುರೇಷ್ಯೆ ಬಟ್ಟೆ ಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೇಯುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲೊಂದು ವ್ಯವಸಾಯೋತ್ಪನ್ನ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಿದೆ. ಗವಿ ರಂಗಾಪುರದ ಗವಿ ರಂಗನಾಥ, (ಸಣ್ಣ ಕೈ) ಬಾಗೂರಿನ ಚನ್ನಕೇಶವ, ಶ್ರೀರಾಮ ಮತ್ತು ಮಾರುತಿ, ಮೈಲಾಪುರದ ಮೈಲಾಲಿಂಗೇಶ್ವರ, ಜಾನಕಲ್ಲಿನ ಶಂಕರಲಿಂಗ, ಹೆಗ್ಗಿರೆಯ ಈಶ್ವರ ಮತ್ತು ಕೆಂಪಮ್ಮ, ಬೆಳಗೂರಿನ ಪ್ರಸನ್ನ ರಾಮೇಶ್ವರ ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಹೆಗ್ಗಿರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಭಸದಿ ಜೈನರಿಗೆ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಈ ಕೆಳಗಿನವು ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳು. ಹಾಲು ರಾಮೇಶ್ವರವು ಹೊಸದುರ್ಗದಿಂದ ಎಂಟು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ತಾಳ್ಮರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಹಾಲಿನಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ನೀರಿನ ಪವಿತ್ರ ಹೊಂಡದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಹಾಲು ರಾಮೇಶ್ವರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ವಜ್ರ ಮತ್ತು ಗಂಗಾಸ್ಥಾನ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರವು ಮಾಡದ ಕೆರೆಯ ಹೋಬಳಿಯ ದೇವಪುರ ಗ್ರಾಮದ (ಜನ: 2,425) ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಒಳಪಡುತ್ತದೆ. ಗಂಗಾಮಾತೆ ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಮುಖ ದೇವತೆ. ಶ್ರೀ ರಾಮೇಶ್ವರ, ಪಂಚಲಿಂಗಗಳು, ಸೀತಾಲಕ್ಷ್ಮಣ,

ಹನುಮ ಮತ್ತು ಶ್ರೀರಾಮರು ಇಲ್ಲಿನ ಪರಿವಾರ ದೇವತೆಗಳು. ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಈ ಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧಾ ಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪವಾಡಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ ಎಂದು ಜನರ ಭಾವನೆಯಿದೆ. 1943ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನ ಮಹಾರಾಜ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತೊಟ್ಟಿಲು ತೇಲಿಬಂದಿತಂತೆ. ಮತ್ತೊಂದು (ಜನ: 2,632) ಗ್ರಾಮವು ವೇದಾವತಿ ನದಿಯ ಬಲದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಇದು ಹೊಸದುರ್ಗದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ 20 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಮತ್ತು ಮತ್ತಿನಾಡು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ 'ಮತಿವಂತರ ನಾಡು' ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದು ಹಾಗೆಯೂ ಅನಂತರ ಅದು ಮತ್ತಿನಾಡು ಅಯಿತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಳಿಯು ಪಾಳೆಗಾರರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳ. ಗಿರಿಯಪ್ಪನಾಯಕ ಈ ಸಂತತಿಯ ಮೂಲ ಪುರುಷ. ದೊಡ್ಡಲನಾಯಕ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಸುಮಾರು 1710) ವೀರಶೈವ ಧರ್ಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಇಲ್ಲಿ ಗಾಜಿನ ಬಳೆ ಮತ್ತು ಉಂಗುರಗಳ ಕೈಗಾರಿಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಕಪ್ಪು, ಹಸಿರು, ಕೆಂಪು, ನೀಲಿ ಮತ್ತು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಬಳೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅವುಗಳ ತಯಾರಿಕೆ ಗಾಗಿ ಗೋಡೆಯ ಒಳಗಡೆ ಎತ್ತರವಾದ ಅಟ್ಟಿಹಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಲುಮೆಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದರು. ಮತ್ತೊಂದು ಹೋಬಳಿ ಮತ್ತು ಪಂಚಾಯಿತಿಯ ಕೇಂದ್ರ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಿದ್ದ ರಾಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಬನಶಂಕರ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಪ್ರತೀವರ್ಷ ಏಪ್ರಿಲ್ ನಲ್ಲಿ ಮೂರು ದಿನ ನಡೆಯುವ ಭಗವದ್ಧರ್ಮನ ಜಾತ್ರೆ ಇಲ್ಲಿ ಬಹು ಜನಪ್ರಿಯವಾದುದು. ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ವ್ಯಾಪಾರವು ಇಲ್ಲಿ ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ. ನೀರಗುಂದ : (ಜನ: 1,056) ಹೊಸದುರ್ಗದಿಂದ 11 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಊರಾಗಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಪಟ್ಟಣವಿತ್ತು. ಸ್ಥಳಪುರಾಣದಂತೆ ನೀಲಶೇಖರನು ಕ್ರಿ.ಪೂ. 160ರಲ್ಲಿ ನೀರಗುಂದವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ನೀಲಾವತಿಪಟ್ಟಣ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಕ್ರಿ.ಶ. ಐದನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇದು ಗಂಗರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ಜೈನರಾಜ್ಯದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ನೀರಗುಂದ-300ರ ನಾಡಿನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಹೊಯ್ಸಳ ಮಹಿಷಿಯೊಬ್ಬಳ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದಿತು. ಈ ಊರಿನ ಸುತ್ತಲು ಹಲವಾರು ಹಳೆಯ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇತರ ಭಗ್ನ ವಶೇಷಗಳ ರಾಶಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಾತನ ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯ ಇದೆ.

ಹೊಸನಗರ : (ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 4,561) ಹೊಸನಗರವು ಶಿವಮೊಗ್ಗದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 70 ಕಿಮೀ

ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ 352 ಕಿಮೀ ದೂರ ದಲ್ಲಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ 'ಕಲ್ಲೂರು ಕಟ್ಟಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದಿತು. 1893ರಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ನಗರದಿಂದ ಕಲ್ಲೂರುಕಟ್ಟಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಊರು ರಮಣೀಯವಾದ ನಿಸರ್ಗದ ನಡುವೆ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಡುವ ರಸ್ತೆಗಳು ಮಲೆನಾಡು, ಆರೆ ಮಲೆನಾಡು, ತೀರಪ್ರದೇಶ ಹಾಗೂ ರಾಜ್ಯದ ಮತ್ತಿತರ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತವೆ. ಇದು ಅಡಕೆಯ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಲಿಂಗನಮಕ್ಕಿ ಜಲಾಶಯದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋದ ವೀರಭದ್ರಾಪುರ ಹಳ್ಳಿಯ ಒಂದು ದೇವಾಲಯದ ಬಿಡಿ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಸಭೆ ಇದೆ. ತಾಲೂಕಿನ ಇತರ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಳಗಳು ಕೆಳಕಂಡಂತಿವೆ. ರಾಮಚಂದ್ರಾಪುರ (ಜನ: 407)ವು ಹೊಸ ನಗರದಿಂದ ಆರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರ್ಥ ಹವ್ಯಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಒಂದು ಹೆಸರಾಂತ ಮಠವಿದೆ. ವಿಶಾಲವಾದ ಕಟ್ಟಡವಿರುವ ಈ ಮಠದಲ್ಲಿ ರಾಮಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರ ಮೌಳೀಶ್ವರರನ್ನು ಆರಾಧಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸೊರಬದ ಗುಡಿ ಗಾರರು ತಮ್ಮ ಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ಮೆರೆದು ಮಾಡಿರುವ ಒಂದು ದಂತದ ಸಿಂಹಾಸನ ಈ ಮಠದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಅಪೂರ್ವ ಕಲಾ ಕೃತಿ (ಭಾಗ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಭಾವಚಿತ್ರ ನೋಡಿ). ಕೊಡಚಾದ್ರಿ ಕಟ್ಟಿನಹೊಳೆಗೆ ಸೇರಿದಂತಿರುವ ಕೊಡಚಾದ್ರಿಯು ಹೊಸನಗರ ದಿಂದ 46 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಶಿವಮೊಗ್ಗದಿಂದ 115 ಕಿಮೀ ದೂರ ದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟಗಳ ಒಂದು ಶಿಖರದ ಬುಡ ದಲ್ಲಿದ್ದು, ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡದ ಕುಂದಾಪುರ ತಾಲೂಕು ಮತ್ತು ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೊಸನಗರ ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ ಒಂದು ಗಡಿಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಗಿರಿಶಿಖರವು ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟದಿಂದ 1,343 ಮೀಟರ್ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ 32 ಬಾಹುಗಳುಳ್ಳ ಹುಲಿದೇವನ ಶಿಲಾಮೂರ್ತಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಅಂಬಾವನ'ವೆಂಬ ದಟ್ಟವಾದ ಅರಣ್ಯವಿದೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಿಂದ ಸಮೀಪದ ಅರೇಬಿಯನ್ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ನೋಡ ಬಹುದು. ಆಕಾಶ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದ್ದಾಗ ಬರಿಗಣ್ಣಿನಿಂದಲೇ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅಪರೂಪದ ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಕಾಲಭೈರವ ಮತ್ತು ಉಮಾ ಮಹೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಕೆರೆಯು ಸೌಪರ್ಣಿಕಾ ನದಿಯ ಉಗಮ ಸ್ಥಾನವಾಗಿದೆ. ಭೈರವ ದೇವರ ದೇವಾಲಯದ ಎದುರು ಒಂದು ಪುರಾತನವಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸ್ತಂಭವಿದೆ. ಅದಿಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಇಲ್ಲಿ ಅದಿಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಬಂಗಲೆಯೂ ಇದೆ. ಹುಂಚ: (ಜನ: 1,894) ಬಿಲ್ಲೇಶ್ವರ ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದಲ್ಲಿರುವ ಹುಂಚವು ಶಿವಮೊಗ್ಗದಿಂದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ

60 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಹೊಸನಗರದ ಅಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ 21 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಹೋಬಳಿಯ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇವನ್ನು ಹೋಂಬುಜ, ಪೊಂಬುಜ, ಪಟ್ಟಿ ಪೊಂಬುಜ್ಜ, ಪಟ್ಟಿ ಪೊಂಬುಜ್ಜವು ಎಂದು ವಿವಿಧವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಸಾಂತರ ವಂಶದ ಸ್ಥಾಪಕನಾದ ಚೆನದತ್ತನ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಕುಂದಕುಂದಾನ್ವಯದ ನಂದಿಸಂಘದ ಜೈನ ಮುನಿಗಳು ಅನೇಕ ಶತಮಾನಗಳ ಹಿಂದೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಹೆಸರಾಂತ ಜೈನ ಮಠವಿದೆ. ಈ ಮಠದ ಸ್ವಾಮಿಗಳನ್ನು ದೇವೇಂದ್ರ, ಕೀರ್ತಿ ಭಟ್ಟಾರಕರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಈ ಮಠದ ಅವರಣಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಟ್ಟಡಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕ, ಪದ್ಮಾವತಿ ದೇವಾಲಯ, ಮಠದ ಬಸದಿ, ಬೋಗಾರ ಬಸದಿ ಮತ್ತು ಜಟ್ಟಿಂಗಿಯ ಬಸದಿ ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಪದ್ಮಾವತಿ ಮೂರ್ತಿಯು ಚತುರ್ಭುಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಅಸೀನ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜರುಗುವ ನವರಾತ್ರಿ ಉತ್ಸವವನ್ನು ನೋಡಲು ಬಹಳ ಜನ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಪದ್ಮಾವತಿ ಮತ್ತು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ದೇವಾಲಯ ಗಳನ್ನು ಹಳೆಯ ಹೊಯ್ಸಳ ಮತ್ತು ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯಗಳ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಬಳಸಿ, ಜೊತೆಗೆ ಕಣಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿ ದೇವಾಲಯದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಕರಲಕ್ಕಿ ಮರವು ಚೆನದತ್ತನ ಕಾಲದ್ದೆಂದೂ ಈ ಮರದ ಬೇರುಗಳು ಪದ್ಮಾವತಿ ಮೂರ್ತಿಯ ಪೀಠದ ಕೆಳಗೆ ಇವೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚಕೂಟ ಬಸದಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದು 10 ಅಥವಾ 11ನೇಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಐದು ಗರ್ಭ ಗೃಹಗಳು ಒಂದೇ ಒಂದು ನವರಂಗ, ಒಂದು ತೆರೆದ ಮುಖ ಮಂಟಪ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಲೂ ಒಂದು ಪಡಸಾಲೆ ಇವೆ. ಮಹಾದ್ವಾರ ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯ ಕಟ್ಟಡದ ನಡುವೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಸುಂದರವಾಗಿ ರಚಿಸಿದ ಏಕಶಿಲೆಯ ಮಾನಸ್ತಂಭವಿದೆ. ಈ ಊರಿಗೆ ಹೊಂದಿದಂತಿರುವ ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯ ಮೇಲೆ ಬಾಹುಬಲಿ ದೇವನ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಪುರಾತನ ಬಸದಿ ಇದೆ. ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ. 898ರಲ್ಲಿ ವಿಕ್ರಮ ಸಾಂತರನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈಗ ಈ ಬಸದಿಯನ್ನು ಹೊಸದಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮುತ್ತಿನ ಕೆರೆ ಎಂಬ ಒಂದು ಕೆರೆ ಇದೆ. ಜೈನ ಮಠವು ಒಂದು ಪ್ರೌಢಶಾಲೆಯನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತದೆ. ಈ ಮಠವು ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ ಕುಂದಕುಂದ ವಿದ್ಯಾಪೀಠವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ವಸತಿ ಊಟ ಸೌಕರ್ಯವನ್ನು ನೀಡಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ನೈತಿಕ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಹುಲಿಕಲ್: (ಜನ: 1,113) ನಿಡಗೋಡು ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಹುಲಿಕಲ್ ಹೊಸನಗರದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ 30 ಕಿಮೀ ಮತ್ತು ಶಿವಮೊಗ್ಗಕ್ಕೆ ನೈಋತ್ಯದಲ್ಲಿ 100 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಕುಂದಾಪುರ ಹಾಗೂ ಹೊಸನಗರ ತಾಲೂಕುಗಳ ಗಡಿಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದಟ್ಟವಾದ ಅರಣ್ಯವಿದ್ದು ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬಹು ಕಡಿವಾಡ

ತಿರುವುಗಳ ಮೂಲಕ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತದ ಸುಂದರ ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಇದೊಂದು ಭಾರಿ ಮಳೆ ಬೀಳುವ ಪ್ರದೇಶ. ಅಗಂಬೆ ಘಾಟಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ವಾರಾಹಿ ನದಿಯು ಒಂಭತ್ತು ವಿವಿಧ ಘಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ 353 ಮೀಟರ್ ಗಳಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವ ಕುಂಚಿಕಲ್ ಅಜ್ಜಿ ಜಲಪಾತವು ಹುಲಿಕಲ್ ಗ್ರಾಮದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಚಂಡಿಕಾಂಬಾ ದೇವಾಲಗಳಿವೆ.

ಹೊಸಪೇಟೆ: (ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 90,506) ಪುರಸಭೆ ಇರುವ ಹೊಸಪೇಟೆ ಪಟ್ಟಣವು ಬಳ್ಳಾರಿಯಿಂದ 64 ಕಿಮೀ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 336 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ವಾಣಿಜ್ಯ, ಕೈಗಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರ ವೆಸಿಸಿರುವ ಈ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ವಿಜಯನಗರದ ಕೃಷ್ಣದೇವ ರಾಯನು ತನ್ನ ತಾಯಿ ನಾಗಲಾವೇವಿಯ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿ ನಾಗಲಾಪುರ ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ರಾಜಧಾನಿ ವಿಜಯನಗರಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ತಾಣವಾಗಿ ಅಯಕಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದ ಈ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಭದ್ರವಾದ ಗೋಡೆ ಮತ್ತು ಬತ್ತೇರಿಗಳಿರುವ ಕೋಟೆ ಸುತ್ತುವರಿದಿದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣದ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಸಂಡೂರು ಕಣಿವೆಯನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡ ಸಮಾನಾಂತರದಲ್ಲಿ ಚಾಚಿರುವ ಬೆಟ್ಟಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ಕಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಹಳೆಯ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉದ್ದವಾದ ಪೇಟೆ ಬೀದಿ ಇದ್ದು, ಅದರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಹಲವಾರು ಗಲ್ಲಿಗಳು ಈ ರಸ್ತೆಯನ್ನು ಬಂದು ಸೇರುತ್ತವೆ. ಈ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಯಾವುದೋ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಾವಿಗೀಡಾದ ಮೂವರು ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಗೋರಿಗಳಿವೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. 1785-86ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಸುಬೇದಾರನಾಗಿದ್ದ ಗಫಾರ್ ಖಾನನು ಸುಬೇದಾರ್ ಬಾವಿಯನ್ನೂ ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಮಸೀದಿಯನ್ನೂ ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನು. ಇಲ್ಲಿಯ ಜಂಬುನಾಥ ದೇವಾಲಯವು ನಗರದ ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯ. ಹತ್ತಿ ಬಟ್ಟೆ ನೇಯ್ಗೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಬೆಳೆದು ಬಂದ ಕೈಗಾರಿಕೆ. ಹಿಂದೆ ಬೆಲ್ಲ ತಯಾರಿಕೆಗೂ ಈ ಪಟ್ಟಣ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿತ್ತು. ಈಗ ಇಲ್ಲಿ ಹಲವು ಎಣ್ಣೆ ಗಿರಣಿಗಳೂ, ಒಂದು ಸಕ್ಕರೆ ಕಾರ್ಖಾನೆಯೂ ಇವೆ. ತುಂಗಭದ್ರಾ ಸ್ಟೀಲ್ ಪ್ರೊಡಕ್ಷನ್ಸ್ ಲಿಮಿಟೆಡ್ ಇಲ್ಲಿಯು ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಗಾರಿಕಾ ಘಟಕ. ಕಂಪ್ಲಿ (ಜನ: 27,085-1981)ಯು ಹೊಸಪೇಟೆಯಿಂದ 33 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. 1851ರವರೆಗೂ ಇದು ಹೊಸಪೇಟೆ ತಾಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಸುಮಾರು 1064ರ ವೇಳೆಗೆ ಕಂಪ್ಲಿಯು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಎರಡನೇಯ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಆನೆಗೊಂದಿಯು (ಕುಮಾರರಾಮನ ಸಂತಿಯು) ನಾಯಕರ ಎರಡನೇಯ ರಾಜಧಾನಿ (ಕಂಪಿಲ)

ಇದಾಗಿತ್ತು. ಅಲ್ಲದೆ ವಿಜಯನಗರ ಪಟ್ಟಣದ ಕಾವಲುಗಡಿಯೂ ಆಗಿತ್ತು. ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದೀ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಕಂಪ್ಲಿ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಬಳ್ಳಾರಿಯ ಒಬ್ಬ ಪಾಳೆಯಗಾರನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ನಾಡಿನ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿದ ದೆಹಲಿ ಸುಲ್ತಾನನ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಡುತ್ತಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೀರ ಕಂಪಿಲರಾಯ ಮತ್ತು ಅವನ ಮಗ ಕುಮಾರರಾಮ ಇದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಆಸು ನೀಗಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿ ನೇಯ್ಗೆ, ಬೆಲ್ಲದ ತಯಾರಿಕೆ, ಮರದ ಕೆತ್ತನೆ ಮತ್ತು ಅಟಕೆಗಳ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳಿವೆ. 1954ರಿಂದ ಸಹಕಾರಿ ಸಕ್ಕರೆ ಕಾರ್ಖಾನೆಯೊಂದು ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ಹೊಳಲ್ಕೆರೆ: (ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 9,796) ಹೊಳಲ್ಕೆರೆಯು ಚಿತ್ರದುರ್ಗದಿಂದ 32 ಕಿಮೀ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ 234 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 10ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಜೈನರ ಒಂದು ನಿವಾಸ ಸ್ಥಾನ ಇದ್ದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈಗಿನ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ದುಮ್ಮಿಯ ದೊಡ್ಡಣ್ಣನಾಯಕನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ಬೋಯಿಗೌಡನು 12ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇದು ಬಸವಾಪಟ್ಟಣದ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. 1475ರಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ನಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷನಾದ ತಿಮ್ಮಣ್ಣನಾಯಕನು ಹೊಳಲ್ಕೆರೆಯ ನಾಯಕನಾಗಿ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರಿಂದ ನೇಮಕಗೊಂಡನು. ಹೈದರಾಬಾದ್ ತನ್ನ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವವರೆಗೂ ಹೊಳಲ್ಕೆರೆ ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ನಾಯಕನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದು, ಮರಾಠರು ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಮೇಲೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ದಾಳಿ ನಡೆಸಿದಾಗ ಇತರ ಭಾಗಗಳಂತೆ ಇಲ್ಲಿನ ಜನರು ಕಷ್ಟನಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಗುರಿಯಾದರು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಯಲು ಗಣಪತಿಯ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಎತ್ತರವಾದ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಒಂಬತ್ತು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗಣಪತಿ ವಿಗ್ರಹದ ಎಡಭಾಗಕ್ಕೆ ಉದ್ಭವ ನರಸಿಂಹನ ಮೂರ್ತಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ವೇಣುಗೋಪಾಲ ದೇವಾಲಯವಲ್ಲದೆ ವೀರಭದ್ರ, ಪಾಂಡುರಂಗ, ಅಂಜನೇಯ ಮತ್ತು ಕನ್ನಿ ಕಾಪರಮೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಚಿತ್ರಹಳ್ಳಿಯ ಚಿತ್ರಲಿಂಗೇಶ್ವರಿ, ಲೋಕೇಶ್ವರನ ದೊಡ್ಡಹೊಟ್ಟಿರಂಗಸ್ವಾಮಿ, ಕಡೂರಿನ ವೀರಭದ್ರ, ರಾಮಗಿರಿಯ ಕರಸಿದೇಶ್ವರ, ತಾಳ್ಯದ ಅಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯಗಳು ಹೊಳಲ್ಕೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಪ್ರಮುಖ ದೇವಮಂದಿರಗಳು. ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಳಗಳು ಇಂತಿವೆ. ಹಿರೆ ಎಮ್ಮಿಗನೂರು (ಜನ: 1,338) ಹೊಳಲ್ಕೆರೆಯಿಂದ 23 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಊರಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಐದು ಎಕರೆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಸಿರುವ ಬಿಲ್ಲುಪತ್ರ ವನವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಇದೆ. ಉಚ್ಚಂಗಿ ಪಾಂಡ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಮುಖ್ಯ

ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದ್ದಿತು. ಹೊರಕೆರೆದೇವರಪು: (ಜನ: 2,096) ಹೊಳಲ್ಕೆರೆಯಿಂದ 32 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಊರು ಗಿರಿವನಗಳ ನಡುವೆ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಜೈನರಾಜ ಉತ್ತಂಗನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ನಂದನ ನಗರದ ಬಡಾವಣೆ ಅಥವಾ ಹೊರಕೆರೆ ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಬಲಗಡೆ ದೇವರ ಶ್ರೀಪಾದ (ಹೆಣ್ಣೆಯ ಗುರುತು)ವಿದೆ. ಕೃಷ್ಣಾಚಲ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಶ್ರೀಪಾದವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪ್ರಾಚೀನ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿವೆ. ಕೃಷ್ಣಾಚಲಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ 12 ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ನಡೆಯುವ ಗುಂಡಿನ ಸೇವೆ ಮತ್ತು ಅನ್ನದ ಕೋಟಿ ಸೇವೆ ಮಹೋತ್ಸವ (ಇತ್ತೀಚೆಗೆ 1981ರ ಫೆಬ್ರವರಿಯಲ್ಲಿ ಜರುಗಿತು) ಬಹು ಜನಪ್ರಿಯವಾದುದು.

ಹೊಳೆನರಸೀಪುರ: (ಹಾಸನ ಜಿ; ತಾ. ಕೇ; ಜನ: 20,219) ಹೊಳೆನರಸೀಪುರವು ಹೇಮಾವತಿ ನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸನದ ಆಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ 32 ಕಿಮೀ, ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ 176 ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣವು 1168ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ನರಸಿಂಹನಾಯಕನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಬಹಳ

ಕಾಲವಿತ್ತು. ಮೈಸೂರಿನ ದೊಡ್ಡದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರು ಇದನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1667ರಲ್ಲಿ ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡರು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯವು ಒಂದು ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲ. ಅದರ ನವರಂಗ ಮೂರು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳು ಮತ್ತು ದೇವತಾ ಮೂರ್ತಿಗಳು 14ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಪುನರ್ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಹೊರಗಿನ ನವರಂಗ ಮತ್ತು ದ್ವಾರಪಾಲಕ ವಿಗ್ರಹಗಳು ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದ ರಚನೆಗಳು. ದೇವಾಲಯದ ಮೂರು ಗೋಪುರಗಳು ಮಹಾದ್ವಾರ ಆಳ್ವಾರರ ಮಂದಿರ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳಾಂಕಣ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದ ರಚನೆಗಳು. ಒಳಗಿನ ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟಪ್ಪ ನಾಯಕನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾಧಿ ಮಠದ ಒಂದು ಶಾಖೆಯಿದೆ. ಸ್ವಾಮಿ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಸರಸ್ವತಿಯವರು 1920ರಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮ ಪ್ರಕಾಶನ ಕಾರ್ಯಾಲಯವನ್ನು 1935ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದರು. ಇದು ಪುರಸಭೆಯ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಮುಖ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು, ಹತ್ತಿ ಬಟ್ಟೆ ತಯಾರಿಕೆಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಮೂರು ಕಿಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕಡವಿನ ಕಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣನ ಸೀಟುಗಳ ಕಾರ್ಖಾನೆಯಿದೆ.

